MARK SOLONIN

BIRŽELIO 22-OJI

KATASTROFOS ANATOMIJA

MARK SOLONIN

BIRŽELIO 22-OJI

KATASTROFOS ANATOMIJA

BRIEDIS

UDK 355.48(47+57)
So-63

© Mark Solonin, 2010
© Leidykla „Briedis“, 2010
© Vertimas iš rusų kalbos, Simas Andriulis, 2010

ISBN 978-9955-26-272-5

Turinys

Pratarmė
Kaip atsirado ši knyga 5
Nuo ko pradėsime 13
Sensacijų nebus 17

1 dalis. Liūnas
1.1. Operacijos sumanymas 19
1.2. Be liudininkų 33
1.3. Pirmasis mūšis 41
1.4. „Ir veržėsi įsakymo pakeltas..." 52
1.5. Semiono Borzilovo pranešimas 69
1.6. „Keliais pažįstamais..." 78
1.7. „Vaizdingas miško kampelis..." 84
1.8. Ugnis iš dangaus 92
1.9. Kvailumas ar išdavystė? 103
1.10. Dama su fikusu 113

2 dalis. Septynetas vieno nemuša
2.1. „Tau valanda paskutinė, buržujau..." 118
2.2. „Šarvai tvirti ir tankai mūsų eiklūs..." 127
2.3. Rezultatai 141
2.4. Apie tai, ko nebuvo 146
2.5. Karinė taryba 155
2.6. 1941 m. birželio 23–25 d. 163
2.7. Ketvirtadienis, birželio 26-oji 179
2.8. Vadas 188
2.9. Du komisarai 197
2.10. Sutriuškinimas 208
2.11. Tankų kritimas 213

3 dalis. Statinė ir lankai
3.1. Istorijos aritmetika 226
3.2. Tiek ir dar kartą tiek 235
3.3. Be galvos 245
3.4. „Kito tokio krašto nesurasi..." 263
3.5. Katastrofa 278
3.6. Statinė ir lankai 287
3.7. Kada prasidėjo Didysis Tėvynės karas? 291

Epilogas 302

Žemėlapiai 305
1 priedas 313
2 priedas 318
3 priedas 320
Literatūros sąrašas 321

Epochą į karstą paguldė –
Ne psalmių garsai palydės.
Spygliuotas dagys, aitri dilgė
Ant vargano kapo žydės.

Paskui laikas ją sugrąžins,
Kaip skenduolį pavasario upė.
Tik motinos sūnus nepažins
Ir vaikaičiui senelė nerūpi...

Ana Achmatova
„Keturiasdešimtaisiais metais“

Pratarmė

Kaip atsirado ši knyga

Aš – už moratoriumą. Garbės žodis. Ir jei toks sprendimas būtų priimtas valstybės mastu, kuo sąžiningiausiai paklusčiau jam.

Iš tikrųjų kas kliudė priimti bendrą, visiems privalomą sprendimą: bet kokį Didžiojo Tėvynės karo istorijos viešą svarstymą uždrausti. Šimtui metų. Iki 2045 metų.

Jokių knygų, jokių straipsnių. Mokykliniame vadovėlyje – trumpas pranešimas, kad šalyje veikia moratoriumas. Ir tik tada, kai prisiminimai apie įvykusią apokalipsę nustos būti tautos kraujuojančia žaizda, kai pasitrauks paskutiniai veteranai, kai nežinomų kareivių palaikai taps, kaip dainoje sakoma, „tiesiog žeme ir žole“, štai tada išslaptinsime VISUS archyvus VISIEMS norintiems juose darbuotis ir darbuosimės. Bendromis pastangomis sukursime teisingą, dokumentais pagrįstą, Didžiojo karo istoriją.

Būtent taip mūsų šalyje ir padaryta – tik atvirkščiai.

Tikrieji karo dokumentai buvo įslaptinti ir laikomi užrakinti septyniais užraktais, kaip itin svarbios valstybės paslaptys. Net prieškario bei karo meto laikraščiai, sovietiniai centriniai laikraščiai buvo pašalinti iš visiems prieinamų bibliotekų atvirų fondų. Molotovo ir Stalino kalbos, Sovietų Sąjungos 1939–1941 m. viešai pasirašytų tarptautinių sutarčių tekstai – visa tai paslaptis. Baisi karinė paslaptis.

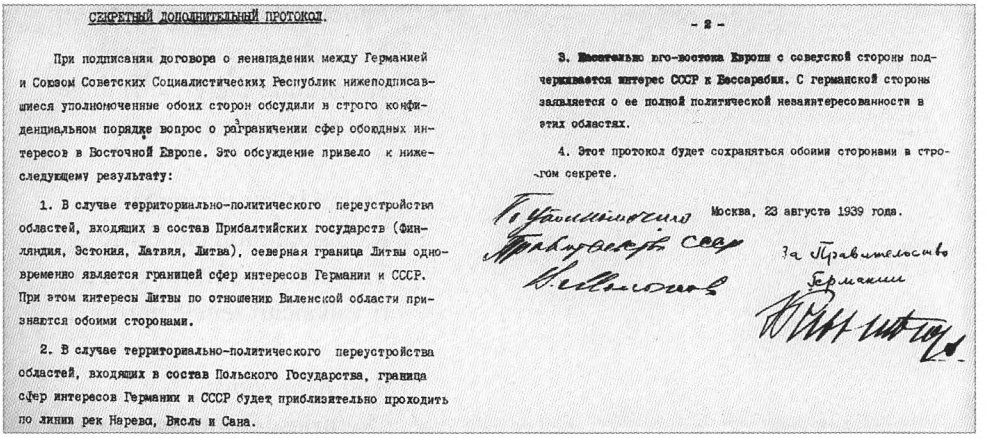

СЕКРЕТНЫЙ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ПРОТОКОЛ.

При подписании договора о ненападении между Германией и Союзом Советских Социалистических Республик нижеподписавшиеся уполномоченные обоих сторон обсудили в строго конфиденциальном порядке вопрос о разграничении сфер обоюдных интересов в Восточной Европе. Это обсуждение привело к нижеследующему результату:

1. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Прибалтийских государств (Финляндия, Эстония, Латвия, Литва), северная граница Литвы одновременно является границей сфер интересов Германии и СССР. При этом интересы Литвы по отношению Виленской области признаются обоими сторонами.

2. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Польского Государства, граница сфер интересов Германии и СССР будет приблизительно проходить по линии рек Нарева, Висла и Сана.

- 2 -

3. Касательно юго-востока Европы с советской стороны подчеркивается интерес СССР к Бессарабии. С германской стороны заявляется о ее полной политической незаинтересованности в этих областях.

4. Этот протокол будет сохраняться обоими сторонами в строгом секрете.

Москва, 23 августа 1939 года.

За Правительство СССР

За Правительство Германии

SLAPTASIS PAPILDOMAS PROTOKOLAS

Pasirašydami Vokietijos ir Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos nepuolimo sutartį, abiejų šalių pasirašiusieji įgaliotiniai itin konfidencialiai apsvarstė abipusių interesų sferų Rytų Europoje pasidalijimo klausimą. Apsvarsčius buvo nutarta:

1. Jeigu srityse, įeinančiose į Pabaltijo valstybių sudėtį (Suomijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje), įvyktų teritorinis ir politinis pertvarkymas, šiaurinė Lietuvos siena taps Vokietijos ir SSRS interesų sferų siena. Tuo pačiu abi šalys pripažįsta Lietuvos interesus Vilniaus kraštui.

2. Jei teritorinis ir politinis pertvarkymas įvyktų Lenkijos valstybei priklausančiose srityse, Vokietijos ir SSRS interesų siena eis maždaug Narevo, Vyslos ir Sano upėmis.

Klausimas, ar abiejų šalių interesams pageidautinas nepriklausomos Lenkijos valstybės išlikimas ir kokios bus šios valstybės sienos, gali būti galutinai išspręstas tik toliau rutuliojantis politiniams įvykiams.

Bet kokiu atveju abi vyriausybės šį klausimą spręs draugiško susitarimo būdu.

3. Turėdama galvoje Pietryčių Europą, sovietinė šalis pabrėžia SSRS interesus dėl Besarabijos. Vokietija iš savo pusės pareiškia, kad ji visai nesuinteresuota šiomis sritimis.

4.Abi šalys šį protokolą laikys visiškoje paslaptyje.

Maskva, 1939 metų rugpjūčio 23 diena.

SSRS vyriausybės įgaliotas V. MOLOTOVAS

Vokietijos vyriausybės vardu J. fon RIBENTROPAS

1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašytas slaptasis papildomas protokolas.

Kruopščiai sudarytą patikimos informacijos vakuumą ištisą pusę amžiaus užpildė standartiniai kaip matrioškos tekstai, kuriuose uoliai buvo perrašinėjami tie patys direktyviniu būdu patvirtinti mitai. Karo istorija – tikslus faktų ir dokumentų mokslas – iš esmės buvo visiškai pakeista propagandiniais užkeikimais. Būdavo net tokių kuriozų, kai tas pats nomenklatūros šulas paeiliui eidavo Karo istorijos instituto ir... Sovietinės armijos vyriausiosios politinės valdybos specialiosios propagandos valdybos vadovo pareigas!

Svarbiausias klausimas, kurį „aiškindama“ triūsė nedidelė grupė be galo atsidavusių partijai asmenų: kodėl jau per pirmąsias karo savaites Raudonoji armija buvo sutrypta, sutriuškinta ir didžioji dalis jos karių paimti į nelaisvę? Kodėl vermachtui pavyko pasiekti Ladogos pakrantes, Kalmukijos stepes, Kaukazo kalnus? Kodėl karo gaisras atsirito iki tokių vietų, kuriose svetimšalių grobikų neregėta nuo XVII a. pradžios didžiųjų maištų ir tarpuvaldžio meto? Kaip galėjo nutikti, kad didžiosios dalies visų karo aukų, viso pralieto kraujo ir prakaito prireikė iki 1944 metų rudens atsikovoti tai, kas buvo prarasta per pirmąsias kelias atsitraukimo savaites?

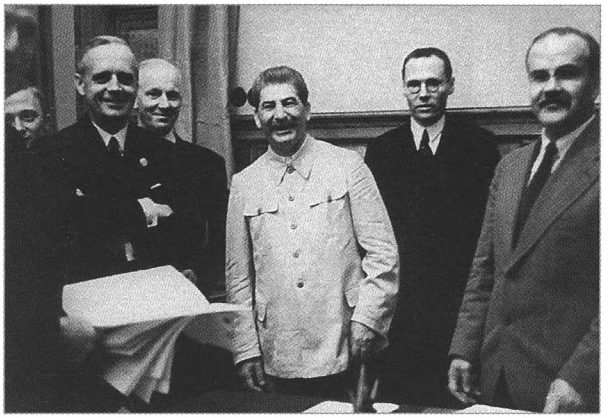

Iš kairės pirmoje eilėje: J. Ribentropas, J. Stalinas, V. Molotovas. Kremlius, Maskva, 1939 m. rugpjūčio 23 d.

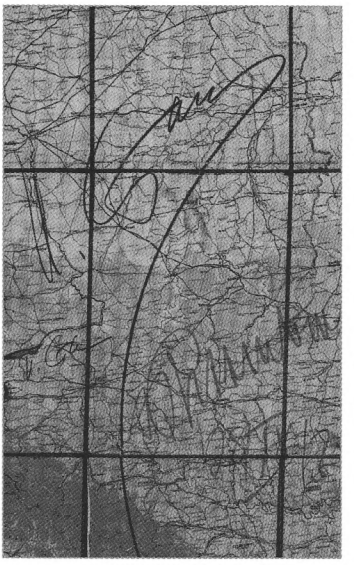

1939 m. rugsėjo 28 d. pasirašytas slaptasis papildomas protokolas skelbė: „1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašyto slaptojo papildomo protokolo pirmas paragrafas keičiamas taip, kad Lietuvos valstybės teritorija atitenka SSRS interesų sferai (žr. žemėlapį prie šiandien pasirašytos SSRS ir Vokietijos sienų nustatymo ir draugystės sutarties...)". Šio žemėlapio fragmento kopija su J. Stalino ir J. Ribentropo parašais.

Raudonosios armijos „laikinų nesėkmių" priežastis pirmasis nurodė pats draugas Stalinas. Įžymiajame kreipimesi per radiją į „brolius ir seseris" 1941 m. liepos 3 d., o paskui plačiau pranešime Spalio revoliucijos 24-ųjų metinių proga surengtame iškilmingame posėdyje Stalinas išvardijo **tris veiksnius,** kurie neva lėmė vermachto laimėjimus:

» vokiečių kariuomenė buvo iš anksto mobilizuota ir sutelkta prie SSRS sienų, kai tuo metu griežtai laikydamasi neutraliteto Sovietų Sąjunga gyveno įprastą taikų gyvenimą;

» mūsų tankai ir lėktuvai geresni už vokiečių, bet jų kol kas turime labai mažai, kur kas mažiau negu priešas;

» dėl kiekvieno žingsnio į sovietinės teritorijos gilumą vermachtas patyrė milžiniškų nuostolių, kurių neįmanoma kompensuoti. Konkrečiai, Stalino teigimu, žuvo ir buvo sužeisti 4,5 mln. vokiečių.

Po dviejų savaičių „Sovinformbiuras" leido sau paneigti paties draugo Stalino pareiškimą – negirdėtas atvejis šios žinybos istorijoje. Buvo pranešta, kad vermachto nuostoliai 1941 m. lapkričio viduryje siekė jau 6 mln. karių.

Nenuvertinsime draugo Stalino gebėjimų. Jis melavo, bet melavo su protu. Pagal jo sąmoningai melagingas išmones šalis atrodė taiki, bet turinti didelių potencialių galimybių. Taip, šiandien mes turime mažai tankų, bet rytoj turėsime daug: mes pirmieji nepradėjome mobilizacijos, bet dabar viską skirsime frontui ir pergalei. O Vokietija negali sau leisti kas pusmetį netekti puspenkto milijono kareivių, vadi-

„Kiekviena komjaunuolė privalo išmokti naudotis SSRS gynybos karo technika". 1932 m. sovietinis plakatas.

„Būsimasis karas bus mechanizuotas iki paskutinių ribų. Esu įsitikinęs, kad mūsų autokelininkai visada bus pasirengę sovietų valdžios įsakymu nuo automobilio ir traktoriaus vairo persėsti prie šarvuotosios mašinos ir tanko vairo." SSRS gynybos liaudies komisaras K. Vorošilovas. 1931 m. sovietinis plakatas.

nasi, pačiu artimiausiu metu, *„po pusės metų ar metų, žlugs dėl savo nusikaltimų"*. Būtent tokią perspektyvą vaizdavo Stalinas, kalbėdamas iš mauzoliejaus tribūnos per 1941 m. lapkričio 7 d. surengtą paradą. Ir, turint galvoje karinės propagandos (kuriai nesuteikta teisės būti teisingai) pobūdį, jis pasakė tai, ką reikėjo sakyti žmonėms, einantiems į mūšį.

Po karo sovietiniai „istorikai" gavo užduotį – sustiprinti melą, bet kartu daryti jį kiek panašesnį į tiesą. Nelengva užduotis, bet su ja susidorota.

Žinia, kad vermachtas karo pradžioje, esą, neteko 4,5 (ar net 6) mln. karių, buvo užmiršta, nutylima ir daugiau niekada neprimenama. Tai labai paprasta logika – vokiečių archyvai tuo metu jau buvo atviri, juose esanti informacija, taip pat ir apie karių nuostolius, skelbiama, tad toliau šitaip meluoti reiškė apsijuokti prieš visą pasaulį.

Siekiant „kompensuoti" Sovietų Sąjungos nepasirengimo gintis vaizdą, jis buvo sustiprintas pareiškimu, kad didžioji dalis Raudonosios armijos ginkluotėje turėtų tankų ir lėktuvų, prieš prasidedant karui, buvo beviltiškai pasenęs šlamštas, „jokiu būdu nepalyginamas" su priešo technika. Gerokai atkakliau bei garsiau imta skelbti ir „netikėto užpuolimo" tezė (pats Stalinas liūdnai pagarsėjusio „netikėtumo" stengė-

si labai nekaišioti, pabrėžė žodį „klastingai“). O tai didelis skirtumas. „Klastingumo“ tezė apibūdina Hitlerį kaip nusikaltėlį, o „netikėto užpuolimo“ tezė vaizduoja Staliną kaip aklą, naivų kvailelį.

Atėjęs į valdžią Nikita Chruščiovas taip pat nedaug kuo papildė karo pradžios istoriją.

Jis žvelgė į Staliną kaip į užsispyrusį kvailį – juk Richardas Zorgė ir Vinstonas Čerčilis siuntė jam savo įžymiuosius „įspėjimus“, o šis net nenorėjo nieko girdėti...

Taigi šeštojo dešimtmečio pabaigoje galutinai susiformavo versija, kuri vėlesniais dešimtmečiais atkakliai ir nepermaldaujamai it gariniu kūju buvo kalama į masių sąmonę:

» pirma, mes taikūs žmonės, taigi karui nesirengėme, mūsų vyriausybė kovojo už taiką visame pasaulyje ir stengėsi, kad SSRS išvengtų karo;
» antra, „istorija suteikė mums maža laiko“, todėl mes nieko (tankų, patrankų, lėktuvų, net reikalingo šautuvų skaičiaus) nespėjome pasigaminti ir mūsų kariuomenė stojo į mūšį kone beginklė (šiuo atžvilgiu ypač sureikšminamas buvo butelio su degiuoju mišiniu vaidmuo; apie tokį butelį yra girdėję net tie, kurie apskritai nieko nenutuokia apie karo istoriją);
» trečia, Stalinas neleido kariuomenės kažkaip ypatingai „parengti karui“, todėl vokiečių bombos pabiro ant „taikiai miegančių sovietinių aerodromų“.

Iš šios trejybės (kuri įvairiausiais balsais aidėjo iš bet kokios knygiūkštės – nuo mokyklinio vadovėlio iki storiausių monografijų) lengvai ir paprastai sklido atsakymas į klausimą, kas yra baisios katastrofos KALTININKAI.

» Kalta pasirodė esanti istorija, kuri „suteikė mums maža laiko“;
» kaltas Hitleris, kuris prieš porą trejetą mėnesių neįspėjo Stalino apie savo ketinimus;
» ir pagaliau apskritai kaltas teigiamo draugo Stalino perdėtas naivumas bei patiklumas.

Brangiajai komunistų partijai šioje schemoje buvo paliktas tik vienas vaidmuo – visų mūsų pergalių organizatoriaus ir įkvėpėjo.

Viskas aišku, paprasta, logiška. Bet koks mėginimas suabejoti šių mitų tikroviškumu buvo vertinamas nuo „ciniško patyčių iš kritusiųjų atminimo“ iki „naujo literatūrinių vlasovininkų išpuolio“. Prisipažinsiu: kadaise ir aš pats visu tuo tikėjau. Paskui, sulaukus vyresniojo mokyklinio amžiaus, pradėjo kilti kai kurių miglotų abejonių. Metams bėgant jos vis stiprėjo.

Iš tiesų, Stalinui valdant, dirbo visa sovietinė liaudis. Dirbo visi vyrai, beveik visos moterys. Kūdikio besilaukiančioms atostogų buvo skiriama keturi mėnesiai: du iki gimdymo ir du po gimdymo. Paskui – nuo žindomo kūdikio prie staklių. Šalis dirbo nuo ankstyvo ryto iki vėlyvos nakties. Na, o karinėse gamyklose dar gerokai prieš karą buvo dirbama trimis pamainomis – nuo ryto iki ryto. Be to, prisiminkime, niekas iš milijonų darbininkų nedirbo merčendaizeriu, spičraiteriu, imidžmeikeriu, treideriu, brokeriu, dyleriu, šmyleriu... Visi gamyboje arė kaip reikia.

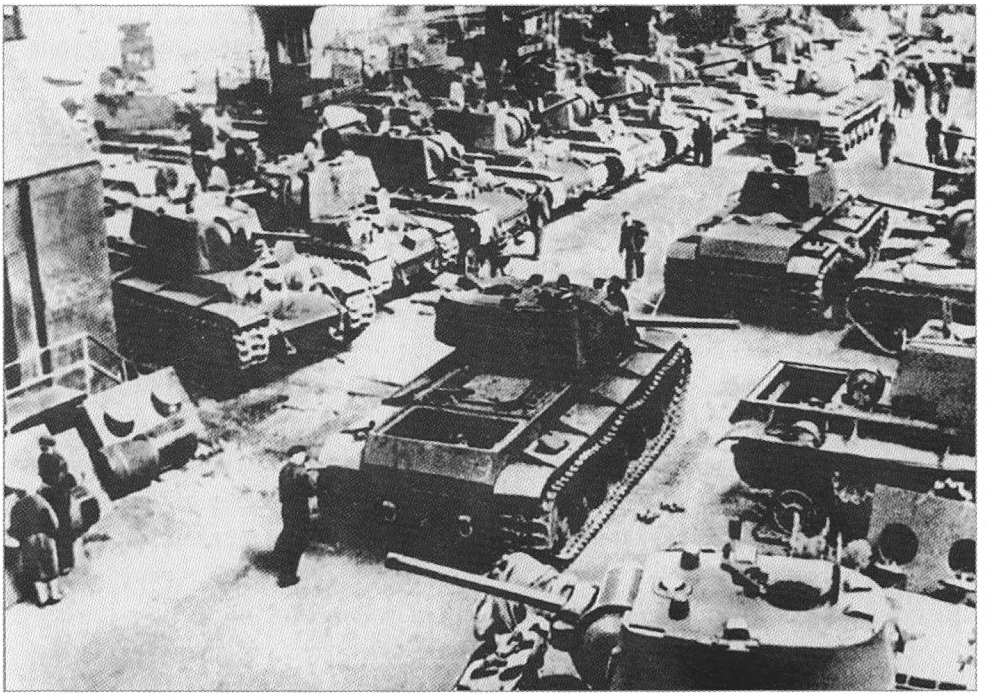

Sovietinių sunkiųjų tankų KV surinkimo cechas.

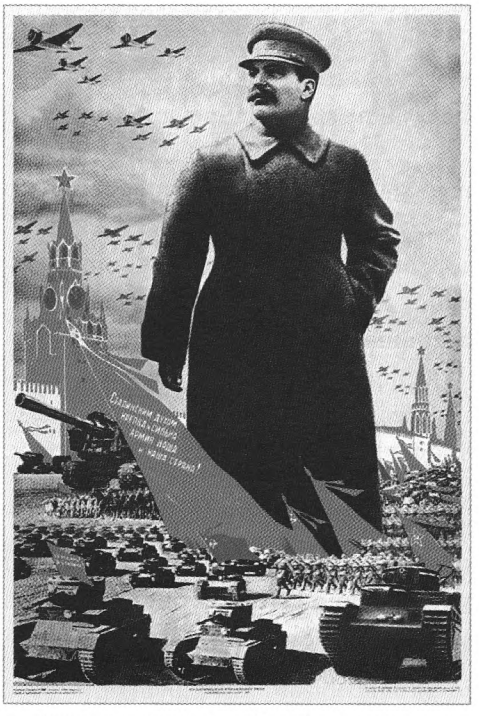

„Staliniška dvasia stipri ir galinga kariuomenė mūsų ir mūsų šalis!" 1939 m. sovietinis plakatas.

Kurgi dingdavo gamybos produktas?

Kaip mes galėjome turėti mažiau tankų ar lėktuvų negu Vokietija? Ką gi tada gamino šios ištisą parą veikiančios gamyklos? Šaldytuvus ir sulčiaspaudes komunalinėms virtuvėms?

Menkas darbo našumas? Neskubėkite, neskubėkite, gerbiamasis skaitytojau, spręsti. Verčiau iš pradžių paklausykime apie tai išmanančių žmonių nuomonių.

1936 m. SSRS aviacijos gamyklas sugebėjo aplankyti Lujis Šarlis Bregė, Prancūzijos aviacijos priemones kuriančios stambiausios firmos (kuri drauge su Daso firma gamina reaktyvinius „Miražus" iki šiol) vadovas. Ataskaitoje apie savo kelionę į SSRS jis rašė: „*Su dešimteriopai daugiau darbininkų negu Prancūzija sovietinė aviacijos pramonė pagamina dvidešimt kartų daugiau lėktuvų*".

Vokietijos karo aviacijos atašė G. Ašenbreneris su dešimties inžinierių grupe 1941 m. aplankė svarbiausias SSRS aviacijos įmones (Centrinį aviacijos ir hidrodinamikos institutą (CAHI), Maskvos gamyklas Nr. 1, 22, 24, Rybinsko ir Permės motorų gamyklas). Geringui pateiktoje ataskaitoje Ašenbreneris rašė: *„Kiekviena iš šių gamyklų – milžiniška įmonė, kurioje dirba iki 30 tūkstančių žmonių kiekvienoje iš trijų pamainų, darbas puikiai organizuotas, viskas apgalvota iki smulkmenų, įranga šiuolaikiška ir geros būklės...“*

O Vokietijoje tuo metu gyveno pustrečio karto mažiau žmonių negu SSRS. Vokiečių frau sėdėjo namie ir augino kinderius. Paūgėję kinderiai dainavo nacistinius maršus ir vaikščiojo rikiuote kas žingsnis pakylėdami aukštyn batų galiukus – ne po darbo, o vietoj darbo. Antrojo pasaulinio karo metais Vokietijos aviacijos gamyklose buvo dirbama vieną pamainą! Reikalingiausias kare aliuminis švaistytas gaminti sodo nameliams ir kopėtėlėms kriaušėms skinti. Vokietijos gamyklų gamybiniai pajėgumai buvo naudojami patefonams, dviračiams, radijo imtuvams, lengviesiems automobiliams, šilkinėms kojinėms ir skutimosi peiliukams gaminti. Pirmųjų kovos tankų, lėktuvų, povandeninių laivų serijinė gamyba pradėta tik 1935–1936 m. – likus mažiau nei penkeriems metams iki pasaulinio karo pradžios.

Tad kada gi vokiečiai įsigudrino sukurti tą liūdnai pagarsėjusį „daugkartinį pranašumą tankais ir lėktuvais“? Ir iš ko jie tai galėjo sukurti?

Vokietijoje nėra savų boksitų, savo nikelio, mangano, volframo, vario, kaučiuko, naftos... Neužteko net paprasčiausių anglių ir geležies rūdos. Visą karą geležies rūdą vokiečiams teko gabentis jūra iš Švedijos. Krintant sąjungininkų aviacijos bomboms. O Stalinui po kojomis buvo visa Mendelejevo lentelė, taip pat ir nerūdijantis auksas, už kurį Prancūzijoje, Amerikoje ir netgi Vokietijoje buvo perkama viskas: naujausia įranga ištisoms gamykloms, naujausi lėktuvų varikliai, geriausi pasaulyje transporto lėktuvai, geriausi protai ir slapti brėžiniai. Ir viso to neužteko Raudonajai armijai apginkluoti bent jau ne prasčiau už naujagimį vermachtą?

Nuo šių klausimų apmąstymo autorių keleriems metams atitraukė mokymasis aviacijos institute, paskui lazerinės patrankos projektavimas uždarame bandomajame konstravimo biure, vėliau darbas anglimis kūrenamoje katilinėje ir viešumo bei pertvarkos epochos visuomeninė kova.

Ši kova nebuvo visiškai beprasmė. Paskutinio dešimtmečio pradžioje kur kas mažiau negu norėtum, bet vis dėlto į mokslinę apyvartą pateko daug karo išvakarių ir jo pradžios dokumentų, atviroje spaudoje buvo skelbiami anksčiau įslaptinti sovietinių karo istorikų darbai. Be to, naujieji atvirumo, spaudos laisvės ir interneto laikai nepriklausomam tyrinėtojui padarė prieinamus ir itin gausius vokiečių istorikų bei memuaristų darbus. Nors iki šių dienų milžiniški dokumentinių duomenų klodai vis dar slepiami nuo žmonių (be to, niekaip deramai nepaaiškinus), to, kas jau atrasta, visai užtenka detaliai ir tiksliai įvertinti pajėgų, kurias šalys turėjo 1941 m. birželio 22 d., santykį.

Žinoma, jokiu „vermachto techniniu pranašumu“ nė nekvepėjo. Pirmojo pasaulinio karo pavyzdžio patranką vilko šešetas arklių, svarbiausia pėstininkų judėjimo

Sovietinis naikintuvas MiG-3.

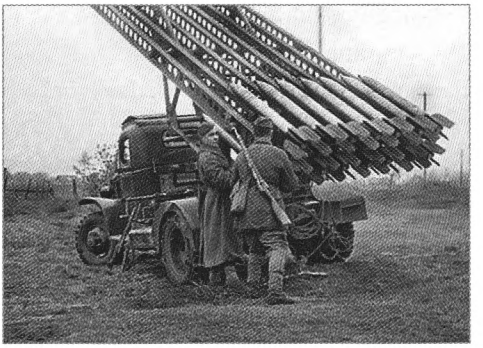

Reaktyvinės artilerijos įrenginys BM-13 „Katiuša".

priemonė buvo kareivių kojos ir tas kareivis ginkluotas pačiu paprasčiausiu šautuvu (tik prastame sovietiniame kine visi vokiečiai 1941 m. vaikščioja su automatais, o pagal etatų sąrašą net vermachto „pirmosios bangos" elitinėse divizijose buvo 11 500 šautuvų ir tik 486 automatai).

Suprantama, nepaprastai militarizuota Stalino imperija, kuri daugelį metų rengėsi Didžiajam Karui, naudodamasi visais turtingiausios pasaulio šalies ištekliais, apginklavo ir aprūpino savo kariuomenę kuo geriausiai. Tankų ir lėktuvų, zenitinių pabūklų ir vikšrinių vilkikų, aerodromų ir aerostatų Raudonoji armija turėjo daugiau, negu drauge Anglijos, Prancūzijos ir Vokietijos kariuomenės.

Žinoma, sovietinės karinės gamybos lygis ne tik „atitiko geriausius pasaulinius standartus", bet daugelyje krypčių juos ir formavo. Pats greičiausias aukštuminis naikintuvas (MiG-3), puikios aviacinės patrankos (VJ-23), geriausi pasaulyje tankai (lengvasis BT-7M, vidutinis T-34, sunkusis KV), salvėmis šaudantys reaktyviniai minosvaidžiai (BM-13 „Katiuša"), naujausios artilerijos sistemos, radiolokatoriai, rotacinės kasetinės bombos, ugniasvaidžiai tankai ir daugybė kitos ginkluotės – visa tai buvo ne brėžiniai, ne eksperimentiniai pavyzdžiai, o gaminama didelėmis serijomis.

Prie vakarinių SSRS sienų sutelktą trijų milijonų karių vermachto grupuotę sovietinė žvalgyba (kuri, beje, kiek pervertino priešo kariuomenės dydį), aišku, iš anksto pastebėjo. Nors tikrų dokumentų, atskleidžiančių vokiečių karinės vadovybės operatyvinius planus, Stalinas ant savo stalo niekada neturėjo, bendras karinis bei politinis hitlerinės Vokietijos pasirengimas agresijai Rytuose nebuvo paslaptis nei SSRS aukščiausiems valstybės vadovams, nei Raudonosios armijos vyresniesiems vadams.

Dokumentai nepaneigiamai liudija, kad Sovietų Sąjungoje slaptoji mobilizacija ir slaptas strateginių karinių pajėgų išskleidimas prasidėjo IKI pirmųjų pabūklų salvių pasienyje, o ne po jų. Koks buvo šių veiksmų tikslas, diskutuoti galima (ir būtina). Kad ir kaip būtų, 1941-ųjų birželį Raudonoji armija rengėsi karui, be to, tokiam, kuris turėjo prasidėti artimiausiomis savaitėmis ar net dienomis. Daugių daugiausia, ką galėjo tokiomis aplinkybėmis pasiekti vokiečiai, tai taktinis netikėtumas labai ribotoje laiko atkarpoje bei vietos erdvėje. Ir ne daugiau.

Nuo ko pradėsime

Kaip dažnai (ar visada) istorijos moksle būna, naujos žinios, atsakiusios į senuosius klausimus, iškelia naujų, kur kas sudėtingesnių. Kai slėptis už žinomai melagingų išmonių apie „vermachto daugkartinį kiekybinį pranašumą“ širmos pasidarė jau neįmanoma, svarstyti istorijoje pavyzdžio neturinčios karinės katastrofos tikrąsias priežastis tapo dar aktualiau ir sudėtingiau.

Tiesą sakant, šis svarstymas prasidėjo prieš daugelį metų iki SSKP galutinio žlugimo. Ne tokie jau mes *„tingūs ir nesmalsūs“* (Puškinas), kad tarp anų metų šimtų tūkstančių dramatiškų įvykių gyvų liudininkų neatsirastų žmonių, kurie nesuabejotų oficiozinio kliedesio patikimumu. Jau Chruščiovo „atšilimo“ laikais į dienos šviesą iš neįžvelgiamos karinės paslapties tamsos išsprūdo kai kurie skaičiai, faktai, dokumentai, kuriuos paskelbus toliau meluoti, kaip anksčiau, tapo jau visai nepadoru. Būtina paminėti, pavyzdžiui, Dašičevo dvitomę monografiją „Vokiškojo fašizmo strategijos bankrotas“. Nors visa ji skirta Vokietijos istorijai ir autorius tyčia vengė bet kokių palyginimų, skaitytojui, turinčiam akis ir smegenų, turėjo išnykti bet kokios abejonės dėl „vermachto daugkartinio pranašumo tankais ir aviacija“.

Dar toliau žengė A. Nekričius ir P. Grigorenka. Su daugybe išlygų, atsiprašymų ir pasiteisinimų jie vis dėlto parašė juodu ant balto, kad jokio kiekybinio ar techninio pranašumo prieš Raudonąją armiją vermachtas neturėjo. Vienas dėl to buvo išvytas iš SSRS, o kitas – uždarytas į vidaus reikalų ministerijos specialiąją psichiatrijos ligoninę.

„Naujojo mąstymo“ laikotarpiu jų darbą tęsė Viktoras Suvorovas. Su talentingo publicisto meistriškumu, su žmogaus, pagaliau atradusio tiesą, aistringu veržlumu.

Viktoras Suvorovas trilogijoje („Ledlaužis“, „Diena M“, „Paskutinė respublika“) iš melagingo mito apie „tykią, taikią ir beveik beginklę“ Stalino imperiją nepaliko akmens ant akmens.

Kelia nuostabą ir susižavėjimą tai, kad, negalėdamas prieiti ir prie mažytės dalelės tos daugybės dokumentų, kurie tapo prieinami paskutinio dešimtmečio pradžioje, V. Suvorovas įstengė atskleisti ir įtaigiai parodyti skaitytojams tą daugiametį rengimąsi Didžiajam Žygiui į Europą, kuris buvo visos Stalino vidaus ir užsienio politikos prasmė ir tikslas.

Sunku suprasti, kodėl, bet V. Suvorovas į savo knygas prikaišiojo skubotų, lengvabūdiškų ir, svarbiausia, niekuo nesisiejančių su svarbiausia idėja teiginių (visokių „puolamųjų tankų“, superbombonešių Su-2, sugriautų prie senosios SSRS sienos il-

Viktoras Suvorovas (tikr. vardas ir pavardė Vladimiras Rezunas), iš SSRS pabėgęs GRU (Vyriausiosios žvalgybos valdybos) karininkas, rašytojas, publicistas.

galaikių ugnies taškų ir kt.). Visi šie „autostradiniai tankai" ir „skraidantieji šakalai" Suvorovo knygas, kurios tik nužymėjo Didžiojo Tėvynės karo tikros mokslinės istoriografijos formavimosi pirmuosius žingsnius, padarė itin pažeidžiamas piktos ir šališkos kritikos. Tačiau nepaisant daugybės atskirų klaidų ir netikslumų, V. Suvorovas parašė knygas, kurias VISI SUPRATO.

Jį suprato milijonai skaitytojų, kuriems klausimas apie draugo Stalino planus ir ketinimus nuo šiol visam laikui išspręstas ir jau nediskutuojamas. Jį suprato buvę sovietiniai (dabar rusų) istorikai propagandistai, kuriems V. Suvorovas tapo vos ne „asmeniniu" priešu. Siekdami jį diskredituoti šie pasirengę bet kokiai niekšybei. Puikiai suprato Suvorovą ir Vakarų Europos (lygiai kaip ir Šiaurės Amerikos) universitetų profesoriai, metai iš metų tingiai perrašinėjantys savo apmusijusius konspektus, nes, išėjus „Ledlaužiui", visai jų mokslinei reputacijai ir garsiems titulams kilo visiško devalvavimo pavojus. Nenuostabu, kad abiejose Atlanto pusėse žaibiškai surengtas „tylėjimo sąmokslas", kuris buvo seniai jau nepajėgių rimtai ir garbingai diskutuoti „istorijos mokslo žynių" mėginimas (tiesą sakant, visai nesėkmingas) sumenkinti Suvorovo knygas.

Kartu reikia pripažinti, kad, sugriovęs senus komunistinės propagandos mitus, Suvorovas vienu, bet labai svarbiu aspektu paskubėjo pakeisti juos naujais. Pasirodo, Raudonoji armija buvo didelė ir galinga, bet tik iki 1941 m. birželio 22 d. trečios valandos ryto. Kitą dieną ji, hitlerininkų netikėtai užpulta, neva buvo parblokšta ir nuginkluota. Iš V. Suvorovo trilogijos puslapių tiesiog liejasi iškilminga Pirmojo Nuginkluojamojo Smūgio giesmė:

„ ... *sudavus netikėtą smūgį, sovietiniai tankistai buvo iššaudyti dar nespėję pribėgti prie savo tankų, o tankai buvo sudeginti ar užgrobti be įgulų... Netikėtas smūgis aerodromams apakina tankų divizijas... Sovietiniai žvalgybos lėktuvai negali pakilti į padangę... Mūsų ciklopui buvo išmušta akis. Mūsų ciklopas apako. Jis mojuoja plieniniais kumščiais ir staugia iš bejėgiško įtūžio...*" Ir t.t.

Siekdamas kuo didžiausio įtaigumo Suvorovas pasiūlė ir savo kur kas tikroviškesnį šio konfūzo priežasties variantą: Raudonoji armija pati rengėsi pulti ir neva todėl pamiršo bet kokį atsargumą. Lyginant su komunistinių „istorikų" pasityčiojamai kvaila versija (kaip drovusis ir naivusis Stalinas bijojo suteikti Hitleriui „dingstį užpulti"), klaidinga Suvorovo hipotezė atrodo visai solidžiai.

Todėl pačios populiariausios tapo abi „suvorovinės" legendos: ir apie „vermachto pirmąjį nuginkluojamąjį smūgį", ir apie tai, kad Raudonosios armijos sutriuškinimą lėmė faktas, jog kariuomenė, kuri buvo mokoma, ginkluojama ir rengiama puolamosioms operacijoms, 1941 m. birželio 22 d. buvo priversta gintis.

Be kita ko, pastebėsime, kad V. Suvorovas anaiptol nebuvo pirmasis šio varianto mitų kūrėjas. Tas pats Grigorenka dar 1967 m. rašė apie tai, kaip „kvailas" gynybos liaudies komisaras Timošenka paklausė dar „kvailesnio" Stalino ir birželio 22-ąją visą artileriją pastūmėjo į Vakarus. Esą, reikėjo palūkėti iki tamsos, bet vis tiek artilerija iš stovyklų ir priedangų buvo išvilkta dieną. Štai tada ją ir užklupo priešo avi-

acija. Ir sunaikino. Viską. Visus **šešiasdešimt tūkstančių** pabūklų ir minosvaidžių. Kiekvienas vokiečių bombonešis (o jų Rytų fronte buvo devyni šimtai), lėkdamas virš žemės kaip senovinėse skandinavų sagose minima mitinė Valkirija, vienu ypu sunaikino po vieną sovietinį artilerijos pulką...

Toliau smulkiai, pasiėmę pieštuką ir skaičiuotuvą, išnagrinėsime klausimą: ką nuveikė ir ko negalėjo nuveikti vokiečių aviacija. O kol kas, vadovaudamiesi sveiku protu, pateiksime porą paprastų klausimų.

Kodėl patys „Hitlerio sakalai" nieko nežino apie savo didžiulį žygdarbį? Apie liuftvafės istoriją prirašyti kalnai knygų. Esama monografijų apie atskirų tipų lėktuvų panaudojimą kovai, vos ne kiekvienos aviacijos eskadros kovos kelio monografinių tyrinėjimų, ir visa tai – vokišku kruopštumu, su kiekvieno lėktuvo tiksliu gamykliniu numeriu ir visų įgulos narių kariniais laipsniais. O štai apie tai, kaip 1941 m. birželio 22 d. jie „nuginklavo" Raudonąją armiją, – nė žodžio. Ir netgi melagis daktaras Gebelsas apie tai irgi niekam nė žodžiu neužsiminė!

Kita vertus, kodėl mūsų „sakalai" nieko panašiai nepadarė? Ne, žinoma, mes kalbame ne apie 1941-ųjų birželį. Tada mes turėjome ne lėktuvų, o „beviltiškai pasenusių karstų", lakūnai, girdi, turėjo „tik 6 valandų skraidymo" patirtį. Bet 1943, 1944–1945 m., tada, kai sovietinių aviacijos pulkų skaičius priartėjo prie tūkstančio, kodėl tada vermachtas nebuvo nuginkluotas, paliktas be tankų, artilerijos, be sandėlių per vieną dieną vieninteliu galingu smūgiu iš oro? Ir kodėl nieko panašiai nėra nei Anglijos, nei Prancūzijos ar Amerikos karinių oro pajėgų istorijoje?

Amerikiečiai nuo 1943 metų pavasario bombardavo Vokietiją, kurios teritorija mažesnė už SSRS prieškario Vakarų ir Kijevo karines apygardas. Jie paberdavo ant vieno objekto po keletą kilotonų bombų per vieną antskrydį. O išsilaipinimo Normandijoje dieną kiekvieną sąjungininkų diviziją, žinomo amerikiečių istoriko Teiloro apskaičiavimais, palaikė vidutiniškai 260 kovos lėktuvų – tai 10 kartų daugiau, negu teko vienai vermachto divizijai 1941 m. birželio 22 d. Nepaisant to, net po dešimties mėnesių, 1945 metų pavasarį, vermachtas dar kariavo, be to, anaiptol ne svaidydamas žibalo pripildytus butelius...

Na, o jei kalbėsime rimtai, diskutuoti šia tema absurdiška.

Sunaikinti (ar bent jau esmingai susilpninti) vienu išankstiniu smūgiu Raudonąją armiją, prieš prasidedant karui turėjusią **198 šaulių, 13 kavalerijos, 61 tankų, 31 motorizuotąją diviziją, 16 oro desanto ir 10 prieštankinių brigadų**, kai dar neturėta branduolinio ginklo, buvo visiškai neįmanoma. Net naudojant XXI a. ginkluotę tokiam uždaviniui išspręsti (turint galvoje, kad sovietinis karo potencialas išsklaidytas milžiniškame karo veiksmų teatre), reikėtų masiškai panaudoti didžiulių branduolinėmis raketomis ginkluotų pajėgų galią.

Realybėje svarbiausia iš smogiamųjų priemonių, kurių turėjo vermachtas 1941 metų vasarą, buvo artilerija. Pagrindiniai pabūklų kalibrai: 75, 105, 150, 210 mm. Maksimalus šaudymo nuotolis – mažiau nei 20 km. Būtent remiantis šiais skaičiais ir numatomas iš principo įmanomas pirmojo smūgio gylis. Devyni dešimtadaliai so-

vietinių pulkų ir divizijų birželio 22-osios rytą buvo ne šioje zonoje, o už 50–500 ar net už 5000 km nuo sienos, todėl nei pirmą, nei antrą ar trečią karo dieną net teoriškai negalėjo būti sunaikinti. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad nė padūkėlis fiureris nereikalavo iš savo kariuomenės tokio ypatingo efektyvumo. Planuota „žaibo karo" trukmė Rusijoje vis dėlto buvo skaičiuojama mėnesiais, o ne dienomis, be to, ir sutriuškinti Raudonąją armiją buvo numatoma „drąsiais tankų pleištų proveržiais", bet ne vienu pašėlusiu „Junkersų" antskrydžiu.

Teorijos apie kariuomenę, mokančią tik pulti, absurdiškumas (jei ne tyčinis anekdotiškumas) yra pakankamai aiškus ir apskritai nėra reikalo prirašyti daugybę puslapių, norint ją paneigti. Visai nebūtina baigti generalinio štabo akademiją, kad suprastum, jog puolimas yra kur kas sudėtingesnis kovos veiksmas negu gynyba. Puolant atsakingesni uždaviniai tenka valdymo ir ryšių sistemai, kuri turi būti lanksti, gebanti greitai ir nestandartiškai reaguoti į dinamiškus pokyčius kovos lauke. Įsivaizduoti vadovybę, gebančią organizuoti sėkmingą, veržlų puolimą, bet kartu nemokančią organizuoti pozicinės gynybos savoje teritorijoje, kurioje pažįstamas kiekvienas takelis, neįmanoma taip pat kaip rasti virtuozą džiazo pianistą, kuris negalėtų iš natų paskambinti „Šunų valso".

Pagaliau vadinamoji „puolamoji" kariuomenė, apginkluota geriausiais pasaulyje „puolamaisiais" tankais, bet kada gali pasinaudoti būtent tuo gynybos būdu, kuris visais amžiais buvo laikomas geriausiu, – pačiai surengti kontrpuolimą. Tokių pavyzdžių istorijoje galime rasti kiek tik nori, bet, mūsų supratimu, pati ryškiausia būtų Izraelio kariuomenės patirtis. Ši kariuomenė niekada net ir nemėgino stoti į Izraelio geografinėmis sąlygomis (pagal 1947 m. JT rezoliuciją jo teritorijos minimalus plotis siekė tik 18 km) pražūtingą pozicinę gynybą. Ir 1967, ir 1973 m. strateginis šalies gynybos nuo daugelį kartų pranašesnių priešo pajėgų uždavinys buvo išspręstas kontrpuolimu, be to, 1973 m. tokio kontrpuolimo teko griebtis be jokios operatyvinės pauzės, iškart po to, kai tik paaiškėjo, jog mėginimai sulaikyti Egipto kariuomenę Sueco kanalo gynybos ruože yra nesėkmingi.

Ar Raudonoji armija 1941 metų vasarą mėgino imtis panašių veiksmų?

Be abejonės, TAIP.

Net oficialus „perestroikinis" istorijos mokslas buvo pasirengęs pripažinti, kad *„fašistinei „žaibo karo" strategijai buvo priešpriešiais statoma ne gynyba, įskaitant ir manevrinę, plačiai taikant netikėtus ir gerai parengtus kontrsmūgius, bet iš esmės įsiveržusio priešo žaibiško sutriuškinimo strategija"* (3).

Kaip visada ryškiai, vaizdingai šią mintį pateikė ir V. Suvorovas: *„Raudonosios armijos reakcija į vokiečių įsiveržimą – tai ne reakcija ežio, pašiaušiančio spyglius, bet reakcija krokodilo, kuris kraujuodamas mėgina pulti".*

Tiksliau nė nepasakysi.

Šiaurės vakarų kryptimi Raudonosios armijos kontrsmūgių serija prie Šiaulių, Daugpilio, Astravo, Velikije Lukų, Staraja Rusos prasidėjo nuo pirmųjų karo dienų ir truko iki 1941 m. rugpjūčio.

Svarbiausiąja, strategine Vakarų kryptimi, Minsko–Smolensko–Maskvos linijoje, daugkartiniai, iš esmės nenutrūkstami mėginimai ryžtingai kontratakuoti truko visą vasarą, iki rugsėjo 10 d., kai pagaliau Vakarų, Rezervinio ir Briansko frontų kariuomenė vyriausiosios kariuomenės vadovybės įsakymu perėjo į gynybą (žr. 4 žemėlapį).

Bet smulkiai nagrinėti visas tas puolamąsias operacijas nėra mūsų knygos tikslas.

Kita vertus, šių kontrsmūgių galutinis rezultatas turėjo būti žinomas net stropiam mokinukui – tik šimtų kadrinių divizijų, dešimčių tūkstančių tankų ir lėktuvų netektis. Raudonoji armija pasirodė nepajėgi pulti, lygiai kaip ir nepajėgi sukurti stabilią pozicinę gynybą tokiose palankiausiose natūraliose linijose, kurias sudarė Nemuno, Dnepro, Dnestro, Pietų Bugo, Dauguvos upės.

Tai turint galvoje, apie „puolamuosius tankus“ ir „gynybinius lėktuvus“ nė neverta diskutuoti. Tačiau jei kruopščiai ir detaliai nagrinėsime Raudonosios armijos pirmuosius kontrsmūgius, tai padės mums padaryti svarbių išvadų dėl tikrųjų jos sutriuškinimo priežasčių. Štai kodėl autorius nusprendė pradėti knygą nuo **dviejų puolamųjų operacijų** eigos ir baigties smulkaus nagrinėjimo. Be to, kaip tik turint galvoje operacijas, dėl kurių nenusižengiant tiesai galima pasakyti, kad tai galingiausi Raudonosios armijos kontrsmūgiai, kai buvo panaudota geriausia kovos technika aprūpinta kariuomenė su kadrine vadovybe.

Sensacijų nebus

„Niekingo šurmulio nemėgsta mūzos“. Tuo labiau triukšmingos skubos nemėgsta karo istorija. Tad skaitytojui reikia apsišarvuoti kantrybe. Greitų atsakymų į sudėtingiausius klausimus nebus. Nebus ir pastaraisiais metais tokių populiarių sensacingų „dokumentų“ (kurių niekas niekada neregėjo), buvusių Stalino patarnautojų sukrečiančių „atviravimų“ (nežinia kieno ir kada užrašytų) ir kito bulvarinio šlamšto.

Knygą parašyti paskatino daugybė informacijos, kuri buvo išslaptinta ir tapo prieinama mokslininkams 9-ojo ir paskutinio dešimtmečio sandūroje. Panaudotos literatūros sąraše nurodyti du šimtai pavadinimų, bet svarbiausi iš esmės yra šie penki šaltiniai:

- „Slaptumo grifas panaikintas“, statistinis tyrinėjimas, sudarytojas – generalinio štabo karo istorijos tarnybos viršininkas, generolas pulkininkas G. Krivošejevas, išleista 1993 m.;
- keturi tomai (Nr. 33–36) anksčiau išslaptintos serijos „Didžiojo Tėvynės karo kovinių dokumentų rinkinys“ (KDR), sudarytas sovietinių karo istorikų 1956–1958 m.
- dviejų tomų dokumentų rinkinys „Rusija – XX amžius, dokumentai. 1941 metai“, 1998 m.;

» dokumentų rinkinys „Sovietinė aviacija Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m. skaičiais“, sudarytas su grifu „Visiškai slaptai“ didelės grupės sovietinių karo istorikų 1962 m.;
» sovietinių karo istorikų kolektyvinė monografija „1941 metai – pamokos ir išvados“, išleista 1992 m. globojant NVS jungtinių karinių pajėgų generaliniam štabui.

Panaudotų duomenų visuma turi aiškų trūkumą: ji neišsami, fragmentiška ir sudaryta daugiausia kaip tik tų žmonių, kurie pagal tarnybines ir partines pareigas turėjo tikslą nuslėpti tiesą apie Raudonosios armijos katastrofiško sutriuškinimo aplinkybes ir priežastis. Tokia pat akivaizdi ir nenuneigiama panaudotų šaltinių teigiamybė – jų prieinamumas ir galimybė patikrinti. Tiesą sakant, **šioje knygoje nėra nė vieno naujo dokumento ar fakto.** Normalioje istorijos mokslo aplinkoje toks pareiškimas skambėtų kaip „nuosprendis“ skaitytojui siūlomai knygai, kaip jos pripažinimas neturininga, netgi beverte. Bet Rusijoje viskas yra ypatinga: ypatingas „kelias“, protu nesuvokiama šalis, gėdinga padėtis, kai visiškai neteisiniu būdu įslaptinami karinių archyvų dokumentai ir t.t. Ir šiuo atveju būtent **tų ir tik tų dokumentų, kuriuos patys komunistai dėl neatsargumo išsaugojo ir paskelbė**, panaudojimas tampa didžiuliu pranašumu.

Pasakysime dar kartą – skaitytojo laukia didelis darbas. Prieš akis šimtai puslapių sudėtingo teksto, kuris prisodrintas skaičių, datų, divizijų numerių ir tankų pabūklų kalibrų. Tarpais vis stabtelėsime ties kiekvienu „visiems žinomu“, „savaime suprantamu“, tapusiu įprastu kaip nunešiotos šlepetės teiginiu, kad susimąstytume: kas gi iš tiesų slepiasi už šių įsišaknijusių mitų?

1 dalis. **Liūnas**

1.1. **Operacijos sumanymas**

1941 m. birželio 22-osios vakarą, tiksliau, 21 valandą 15 minučių, gynybos liaudies komisaras Timošenka patvirtino ir išsiuntė vykdyti Vakarų apygardų (frontų) vadovybei direktyvą Nr. 3.

Šiame dokumente, kaip kovos įsakyme ir dera, pateikti trumpai įvertinti priešo grupuotė ir planai:

„Priešas smogia svarbiausius smūgius iš Suvalkų kyšulio Alytaus kryptimi ir iš Zamostės rajono frontu Voluinės Vladimiras, Radzechovas, pagalbinius smūgius Tilžės–Šiaulių ir Sedlcų–Volkovysko kryptimis...“

Ir keliami birželio 23–24 d. artimiausi uždaviniai:

„Koncentriškais sutelktais Šiaurės vakarų ir Vakarų frontų kariuomenės smūgiais apsupti ir sunaikinti priešo Suvalkų grupuotę ir iki birželio 24 d. pabaigos užimti Suvalkų rajoną;

Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų, visos aviacijos ir kitos 5 ir 6 armijų kariuomenės galingais koncentriškais smūgiais apsupti ir sunaikinti priešo grupuotę, puolančią Voluinės Vladimiro, Brodų kryptimi. Iki birželio 24 d. pabaigos užimti Liublino rajoną“ (6, p. 440).

Be kita ko, pastebėsime, kad jau vien šis dokumentas leidžia daryti pagrįstą išvadą apie tai, ko vertas metų metus trukęs šauniųjų „čekistų“ gyrimasis, esą, vokiečių vadovybės dokumentai ant Stalino stalo patekdavo pusvalandžiu anksčiau, negu ant Hitlerio stalo. Per šešis mėnesius nuo tos akimirkos, kai Hitleris pasirašė „Barbarosos“ planą, sovietinė karo vadovybė taip ir nesužinojo, kad patį galingiausią smūgį vermachtas smogs Guderiano 2-osios tankų grupės pajėgomis Brastos (Bresto)–Slucko–Minsko linija. Ši kryptis nepaminėta direktyvoje Nr. 3 net kaip pagalbinė. O tai, ką sovietinė vadovybė įvertino kaip *„pagalbinį smūgį Tilžės–Šiaulių kryptimi“* iš tikrųjų buvo „Šiaurės“ armijų grupės pagrindinių pajėgų puolimo Pskovo–Leningrado kryptimi pradžia.

Iki to laiko, kai direktyva Nr. 3 buvo gauta ir iššifruota Vakarų fronto štabe, karinė padėtis kokybiškai pasikeitė.

Baigiantis 1941 m. birželio 22 d., vermachto 3-iosios tankų grupės priešakiniai daliniai į sovietinės teritorijos gilumą pasistūmėjo iki 60–70 km ir forsavo Nemuną (tiksliau, pervažiavo jį trimis nesusprogdintais tiltais prie Alytaus ir Merkinės) (žr. 5 žemėlapį). Bet kad ir koks būtų smarkus vokiečių puolimo įkarštis ir silpnas Šiaurės vakarų fronto 11-osios armijos priešinimasis, keliai ir tiltai turi tam tikrą ribinį pralaidumą, o tankai kolonomis juda vienas nuo kito per keliasdešimt metrų. Taigi kai birželio 24-osios rytą vermachto 7-oji tankų divizija užėmė Vilnių, o 20-oji ir 12-oji tankų divizijos priartėjo prie Ašmenos, tankų grupės ariergardas – 19-oji tankų ir

Vermachto lengvųjų čekiškų tankų Pz-38(t) kolona Vilniuje.1941 m. birželio 25 d.

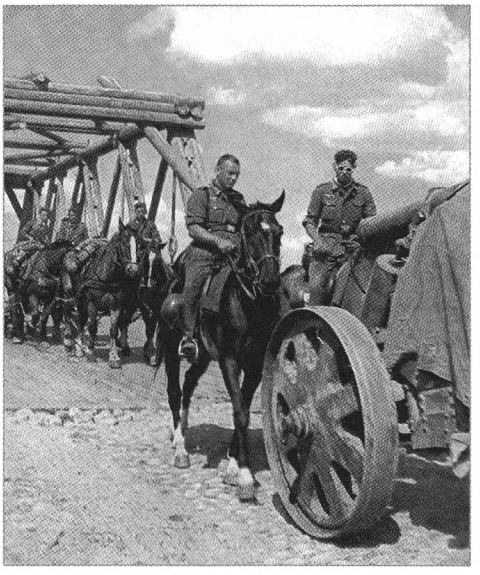

Vermachto kavalerijos kolona. 1941 m.

14-oji motorizuotoji divizijos – dar tik kėlėsi per Nemuną (13). Tad tai, ką karo istorikai paprastai vadina „vokiečių tankų pleištu", tomis dienomis buvo keletas „plieno gijų", nutįsusių per 100–120 km Pietvakarių Lietuvos keliais. O vokiečių pėstininkai, tikrai ėję pėsčiomis su arklių traukiamų vežimų gurguolėmis bei taip pat arklių traukiama artilerija, dar tik pradėjo statyti pontoninius tiltus per Nemuną.

Statutas reikalauja, kad bet kurio rango ir laipsnio valdinys, nesąlygiškai vykdydamas aukštesniojo vado jam numatytą užduotį, imtųsi protingos iniciatyvos rinkdamasis veiksmingiausius būdus įsakymui įvykdyti. Būtent taip ir veikė Vakarų fronto vadas, Sovietų Sąjungos didvyris, trijų Lenino ordinų ir dviejų „Raudonosios žvaigždės" ordinų kavalierius, armijos generolas D. Pavlovas. Nukrypdamas nuo tiesioginio, „paraidinio", direktyvos Nr. 3 vykdymo jis nukreipė puolimo smaigalį nuo šiaurės vakarų (nuo Gardino į Suvalkus) tiesiai į šiaurę, išilgai Nemuno vakarinės pakrantės, nuo Gardino į Merkinę. Operacijos sumanymas buvo genialiai paprastas. Staigiu (per dvi dienas įveikti 80–90 km atstumą) smūgiu į puolančio priešo pėstininkų sparną ir užnugarį užgrobti tiltus bei perkėlas per

Nemuną – ir spąstai, į kuriuos pati įlindo vermachto 3-ioji tankų grupė, užsitrenkia. Atkirstos nuo visų tiekimo linijų, nepalaikomos savų pėstininkų vokiečių tankų divizijos, prasiveržusios į Vilnių, apsupamos ir sunaikinamos.

Po vienuolikos mėnesių, 1942 m. gegužę tiksliai tokią pačią operaciją įvykdė vokiečiai. Tada, vykstant liūdnai pagarsėjusiai Charkovo puolamajai operacijai, sovietinė kariuomenė forsavo Šiaurinį Donecą ir pasiekė Charkovo priemiesčius. O tuo metu Kleisto vadovaujama vokiečių tankų armija forsavo tą pačią upę prie Iziumo miesto (100 km piečiau Charkovo) ir pasistūmėjo į šiaurę išilgai rytinio, iš esmės niekieno neginamo Šiaurinio Doneco kranto, perkirto sovietinės kariuomenės komunikacijas, tad šios kariuomenės daliniai, esantys Doneco vakariniame krante, pateko į „katilą". Taigi buvo apsuptos ir sutriuškintos penkios sovietinės armijos, per 200 tūkst. Raudonosios armijos kareivių ir karininkų pateko į vokiečių nelaisvę. Bet Pavlovo sumanyta operacija negalėjo baigtis tokiu dideliu laimėjimu paprasčiausiai todėl, kad vokiečių 3-iojoje tankų grupėje nebuvo nei 200, nei netgi 100 tūkst. karių. Visais kitais atžvilgiais Vakarų fronto smogiamosios grupės puolimas buvo, kaip sakoma, „pasmerktas sėkmei".

Dėl 1939 m. rugsėjį įžvalgiai nubrėžtos „SSRS ir Vokietijos valstybinių interesų atskyrimo linijos buvusios Lenkijos valstybės teritorijoje" (būtent taip oficialiai pavadinta tai, kas visose sovietinėse knygose ir vadovėliuose vadinama „vakarine siena" (žr. 1 žemėlapį)), Vakarų fronto kariuomenės Baltstogės grupuotė, dar neiššovusi nė vieno šūvio, jau spaudė vokiečių kariuomenės sparną ir užnugarį menkame Suvalkų kyšulio „sklypelyje". Tuo pasirūpino išmintingasis Stalinas. O gamta prisidėjo tuo, kad Nemunas prie Gardino pasisuktų 90 laipsnių kampu ir taip „išlaisvintų" kelią nuo Baltstogės Merkinės kryptimi puolantiems sovietiniams tankams. Jokių kitų didelių upių, kuriomis galėtų pasinaudoti besigindami vokiečių pėstininkai, šiame rajone tiesiog nėra.

Dėl to, kad Pavlovas atsisakė pulti 1939 m. vokiečių užimtą Suvalkų miestą, o nusprendė apsupti ir sunaikinti Suvalkų grupuotę **sovietinėje teritorijoje**, vokiečiai neteko galimybių pasinaudoti inžineriniu požiūriu iš anksto sukurta prieštankine gynyba.

Nėra reikalo įrodinėti, kad vietovėje, kurią vokiečiai užėmė prieš vieną ar dvi dienas, jie neturėjo ir negalėjo turėti nei minų laukų, nei prieštankinių griovių, nei gelžbetoninių ilgalaikių ugnies taškų.

Į Vakarų fronto kariuomenės smogiamąją grupuotę buvo įjungti du mechanizuotieji korpusai ir vienas kavalerijos korpusas (šis junginys karinio personalo skaičiumi atitinka vieną šaulių diviziją). Taigi buvo kuriama (pagal tuometinę Raudonosios armijos karinę terminiją) „kavalerijos mechanizuotoji grupė" (KMG). Vadovauti šiai grupei Pavlovas pavedė savo pavaduotojui, generolui leitenantui Boldinui. 23 val. 40 min. į Baltstogę, į Vakarų fronto pačios galingiausios 10-osios armijos štabą, į kurį iki to laiko iš Minsko jau atvyko generolas leitenantas Boldinas, atėjo įsakymas. Pagal jį **KMG, sudaryta iš 6-ojo mechanizuotojo korpuso, 11-ojo mechanizuotojo**

korpuso, 6-ojo kavalerijos korpuso, turėjo *„smogti bendra Baltstogės, Lipsko kryptimi, piečiau Gardino, su užduotimi sunaikinti priešą Nemuno kairiajame* (t.y. vakariniame. – M. S.) *krante ir iki 1941 m. 6. 24 pabaigos užimti Merkinę“.*

Šioje vietoje, matyt, būtų metas nutraukti 1941 m. birželio įvykių nuoseklų dėstymą ir paaiškinti skaitytojui, ką reiškia žodžiai: „mechanizuotasis korpusas“.

Antrasis pasaulinis karas, iš esmės neprasilenkiant su tiesa, gali būti pavadintas „tankų karu“. Būtent galingi tankų junginiai tais laikais tapo svarbiausia priemone atliekant dideles puolamąsias operacijas. Kadangi mes nusprendėme neatidėliodami išsiaiškinti 1941 m. pavyzdžio Raudonosios armijos realias galimybes pulti, niekaip neišsiversime artimiau nesusipažinę su sovietiniu mechanizuotuoju korpusu.

Visi Raudonosios armijos mechanizuotieji korpusai buvo vienodos struktūros. Mechanizuotajam korpusui priklausė:

- **dvi tankų divizijos;**
- **motorizuotoji divizija;**
- **atskirasis motociklininkų pulkas;**
- **daug specialiųjų padalinių** (atskirasis ryšių batalionas, atskirasis motorizuotasis inžinerijos batalionas, korpuso oro eskadrilė ir t.t.).

Iš tiesų į mechanizuotąjį korpusą būdavo įjungtos trys „tankų“ divizijos, be to, sovietinė motorizuotoji divizija turėjo dar tankų pulką ir etatiniu (275 vienetai) tankų skaičiumi viršijo vokiečių tankų diviziją. Iš esmės motorizuotoji divizija nuo tankų divizijos skyrėsi tik pavadinimu ir nevienoda struktūra, t. y. skirtingu tankų ir motorizuotųjų šaulių dalinių santykiu. Tankų divizija turėjo keturis pulkus: du tankų ir po vieną motorizuotųjų šaulių bei artilerijos. Be to, kiekvienoje divizijoje buvo savas ryšių batalionas, savas žvalgybos batalionas, pontoninių tiltų batalionas, zenitinės artilerijos batalionas, daug inžinerinių tarnybų. Į motorizuotąją diviziją, jei tektų kovoti su priešo tankais, buvo įjungtas ir atskirasis prieštankinės artilerijos divizionas.

Kurdama būtent tokią struktūrą sovietinė vadovybė, aišku, siekė, kad iš esmės operatyviniu atžvilgiu korpusas būtų maksimaliai savarankiškas. Korpuso vadui pavaldus buvo ir galingas „tankų taranas“ – penki tankų pulkai ir sava artilerijos grupė – trys artilerijos pulkai su mechanine (traktorių) trauka, galintys prasiveržimo ruože pralaužti priešo gynybą, ir mechanizuota „lengvoji kavalerija“ – korpuso motociklininkų pulkas, ir savi pėstininkai – keturi motorizuotųjų šaulių pulkai, galintys įsitvirtinti užkariautoje vietovėje ir puolantį tankų pleištą pridengti iš sparnų ir užnugario.

Buvo mechanizuotajame korpuse ir savų priešlėktuvinės gynybos, ryšių, žvalgybos priemonių. Ir netgi sava žvalgybos aviacija – korpuso oro eskadrilė, kuri turėjo 15 lėktuvų U-2 ir P-5 (superlengvasis biplanas U-2, kaip žinoma, galėjo pakilti iš bet kurios miško aikštelės bei joje nusileisti ir šitaip radikaliai išspręsti „nutrūkusių ryšių“ problemą). Dideliam visų mechanizuotojo korpuso padalinių mobilumui užtikrinti pagal etatų sąrašą jam buvo numatyta 5165 automobiliai (visų rūšių, įskaitant

Vermachto lengvasis tankas Pz-I ir pėstininkų kolona. 1941 metų vasara.

autocisternas) ir 352 vikšriniai vilkikai (traktoriai) artilerijai traukti ir iš mūšio lauko pamuštiems tankams evakuoti.

Po daugybės mechanizuotojo korpuso ginkluotės etatinio skaičiaus pakeitimų jame turėjo būti **1031** tankas – **126 KV, 420 T-34, 316 BT, 152 T-26** (iš jų 108 liepsnosvaidžiai) ir 17 plaukiojamųjų kulkosvaidžiais ginkluotų tankečių T-38/T-40. Be to, mechanizuotasis korpusas turėjo ir tokios rūšies šarvuotosios technikos, kokios neturėjo vermachtas, kaip ratiniai šarvuotieji automobiliai **BA-10**, kurių iš viso buvo **152**. Ši mašina sukurta remiantis padidinto važumo triašio sunkvežimio konstrukcija ir ginkluota 45 mm tanko patranka 20K, įrengta standartiniame tanko bokštelyje, t.y. ginkluotės galia BA-10 pranašesni už vokiečių lengvuosius tankus Pz-I, Pz-II, Pz-38(t), Pz-III (pirmųjų serijų – su 37 mm patranka), kurie iki 1941 metų

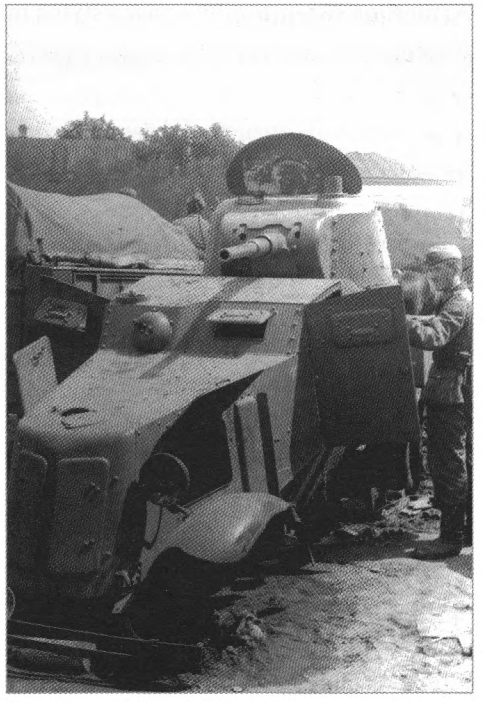

Vokiečių užgrobtas sovietinis šarvuotasis automobilis BA-10. 1941 m.

vasaros vis dar sudarė 60 proc. vermachto tankų grupių parko. Mechanizuotojo korpuso ginkluotėje buvo ir lengvųjų šarvuotųjų mašinų su kulkosvaidžiais (BA-20), sukurtų remiantis lengvojo automobilio konstrukcija. Bendras mechanizuotojo korpuso šarvuotosios technikos skirstymas pateiktas lentelėje:

	KV	T-34	B-T7	T-26	T-38/T-40	BA-10	BA-20
T. d.	63	210	26	76	0	56	39
T. d.	63	210	26	76	0	56	39
M. d.	0	0	258	0	17	18	33
Korpuso pad.	0	0	6	0	0	22	5
Iš viso	126	420	316	152	17	152	116

Iš viso mechanizuotajame korpuse buvo **1299 šarvuotosios technikos vienetai**. Jei išrikiuotum visas šio korpuso šarvuotąsias mašinas į vieną liniją su standartiniais 15 m žygio tarpais, išeitų 25 km ilgio „plieninė juosta".

Kadangi mechanizuotojo korpuso ginkluotėje buvo 126 sunkieji tankai KV ir 420 vidutinių tankų T-34, vadinasi, be viso kito, turėta 546 patrankos, kurių kalibras 76,2 mm. Kita vertus, be tankų patrankų, mechanizuotasis korpusas turėjo ir specialių vikšrinių „paprastos" artilerijos vilkikų (ar galingų žemės ūkio traktorių) traukiamos artilerijos: 76,2 mm kalibro patrankų ir 122 bei 152 mm kalibro haubicų. Artilerijos sistemos buvo paskirstytos taip:

	76,2 mm	122 mm	152 mm
T. d.	4	12	12
T. d.	4	12	12
M. d.	16	16	12
Iš viso	24	40	36

Apskritai mechanizuotojo korpuso artilerijos bendros salvės svoris (netgi neskaitant pusės tūkstančio 45 mm patrankų, įrengtų lengvųjų tankų ir sunkiųjų šarvuotųjų mašinų bokšteliuose) sudarė beveik 6 t, o tai 4 kartus viršijo vermachto pėstininkų divizijos atitinkamą rodiklį. Verta atkreipti dėmesį į pabūklų (100 vienetų) ir mechaninių traukos priemonių (352 vikšriniai vilkikai) skaičiaus santykį, o ką jau kalbėti apie tai, kad pats tankas KV ir T-34 su 500 arklio galių dyzeliniu varikliu galėjo kaip pūkelį traukti divizijos „tricolę" (svoris 1,5 t) ar 122 mm haubicą (svoris 2,5 t).

Unikalios tuo metu naujųjų sovietinių tankų taktinės techninės galimybės (sviediniams atsparūs šarvai, galinga ginkluotė, dyzeliniai varikliai, didelis važumas ir eigos atsarga) apskritai reiškė, kad buvo sukurta **iš principo nauja kariavimo priemonė**. T-34 ir KV galėjo savarankiškai, nelaukdami, kol atvyks sunkioji artilerija, nuslopinti priešakinėse linijose esančias priešo ugnies priemones, o paskui, pralauždami priešo gynybą, taiklia ugnimi paremti pėstininkus visoje taktinių veiksmų zonoje.

1940 m. gruodį Raudonosios armijos aukščiausiosios vadovybės pasitarimo dalyviams būsimasis Vakarų fronto vadas (tuo metu – Raudonosios armijos automobi-

lių, šarvuočių ir tankų vyriausiosios valdybos viršininkas generolas D. Pavlovas su pelnytu pasididžiavimu savo kariuomene dėstė:

„... Tankų korpusai, masiškai palaikomi aviacijos, įsiveržia į priešo gynybos zoną, daužo jo prieštankinės gynybos sistemą, kartu naikina artileriją ir veržiasi į operatyvinę gilumą. Paskui tankų korpusus su savo tankais pajuda motorizuotieji pėstininkai ir šaulių korpusai... Mes manome, kad tokiais veiksmais mažiausia dvėjetas tankų korpusų svarbiausio smūgio kryptimi per porą valandų turi smogti naikinamą smūgį apimdami visą 30–35 km taktinį gylį. Tam reikia masiškai panaudoti tankus ir aviaciją, o tai, turint naujų tipų tankų, įmanoma...

... Vienam kulkosvaidžio lizdui lauko sąlygomis nuslopinti reikia 76 mm haubicų 120 sviedinių ar 122 mm haubicų 80 sviedinių, tai aš prašau jus apskaičiuoti, kiek reikės tankų šūvių vienam kulkosvaidžio lizdui sunaikinti. Arba nė vieno, arba 1–1,5 km nuotoliu 2–3 sviedinių. Prieštankinei patrankai sunaikinti paprastai naudojama 122 mm haubica. Reikia 70–90 sviedinių. Aš klausiu jus: kiek sviedinių reikės sunkiajam tankui, kad nuslopintų vieną prieštankinę patranką? Arba nė vieno, arba užteks vieno šūvio... Aš teigiu, kad didelis sunkiųjų tankų skaičius labai padės darbuotis artilerijai ir sumažins sviedinių eikvojimą...“ (14)

1941 m. vasarį buvo priimtas sprendimas suformuoti **DVIDEŠIMT DEVYNIS** tokius mechanizuotuosius korpusus. Tai reiškė, kad sovietinė tankų kariuomenė turėjo tapti **dvigubai** gausesnė už **bendrą** Vokietijos, Anglijos, Italijos ir JAV tankų kariuomenę. Deja, net Hitleriui, nors ir laikomam „pašėlusiu jefreitoriumi“, užteko proto ne laukti, o pulti pačiam. Pulti anksčiau, negu Stalinas iki paskutinės veržlės sukomplektuos visus dvidešimt devynis mechanizuotuosius korpusus. Todėl kariauti teko iš tiesų turint anaiptol ne tokius mechanizuotuosius korpusus, kokie buvo aprašyti anksčiau.

„Mes neapskaičiavome savo tankų pramonės objektyvių galimybių, – atsiminimuose karčiai apgailestauja maršalas G. Žukovas. – *Norint visai sukomplektuoti mechanizuotuosius korpusus, reikėjo 16 600 vien naujų rūšių tankų... tokio jų skaičiaus per vienerius metus iš esmės bet kokiomis sąlygomis nebuvo iš kur gauti“* (15).

Stebėtina, kaip buvęs generalinio štabo viršininkas galėjo užmiršti 1941 m. vasario 22 d. paties patvirtintą mechanizuotųjų korpusų formavimo programą.

Nepaprastai gausią tankų kariuomenę ir neplanuota sukurti *„per vienerius metus“*! Visi mechanizuotieji korpusai buvo suskirstyti į 19 „kovinių“, 7 „sumažintus“ ir 4 „sumažintus antros eilės“ korpusus. Iš viso 1941 m. pabaigoje planuota turėti mechanizuotųjų korpusų ir dviejų atskirųjų tankų divizijų 18 804 tankus, iš jų – 16 655 tankus „koviniuose“ mechanizuotuosiuose korpusuose (16, p. 677). Sukomplektuoti šiuos mechanizuotuosius korpusus kiekybiniu požiūriu jokių problemų nebuvo: iki 1941 m. sausio 1 d. Raudonoji armija jau turėjo per 20 tūkst. tankų. Bet tai buvo „pasenę“ (pasenę lyginant su naujausiais tankais KV ir T-34, bet anaiptol ne su priešo tankais!) lengvieji tankai T-26 ir BT, o visiškai perginkluoti naujaisiais tankais visus 29 mechanizuotuosius korpusus reikėjo **3654 tankų KV ir 12 180 tankų T-34.**

Jų gamybos programa suplanuota atsižvelgiant į SSRS milžiniškos karo pramonės galimybes ir buvo sėkmingai vykdoma. 1941 m. pagaminta 1358 KV ir 3014 T-34.

1942 metais SSRS tankų pramonė pagamino jau 24 718 tankų, iš jų 2553 KV ir 12 527 T-34 (1, p.598). Iš viso: **3911 KV ir 15 541 T-34 per dvejus metus.** Be to, ši gamybos apimtis buvo pasiekta tokiomis „sąlygomis", kurias 1941 m. vasarį Žukovas su Stalinu galėjo regėti tik košmariškame sapne: dvi svarbiausias įmones (didžiausią pasaulyje tankų gamyklą Nr. 183 ir vienintelę šalyje tankų dyzelinių variklių gamintoją gamyklą Nr. 75), krintant bomboms, teko pergabenti iš Charkovo į Uralą, o dvi didžiulės Leningrado gamyklos (Nr. 185 Kirovo ir Nr. 174 Vorošilovo) pakliuvo į blokados žiedą, svarbiausia šarvuotųjų korpusų gamintoja Mariupolio laivų statybos gamykla buvo užgrobta vokiečių. Nėra jokio racionalaus pagrindo abejoti, kad normaliomis sąlygomis sovietinė pramonė tuo labiau būtų pajėgusi perginkluoti mechanizuotuosius korpusus iki 1942 m. pabaigos. Kaip ir buvo planuota.

Atmetę ginčus ir prognozes, imsimės vertinti, kaip viskas klostėsi iš tiesų. Iki karo veiksmų pradžios **20 mechanizuotųjų korpusų**, išdėstytų penkiose vakarinėse pasienio apygardose, turėjo **11 tūkst.** tankų. Dar **daugiau kaip 2 tūkst.** jų turėjo trys mechanizuotieji korpusai (5-asis, 7-asis, 21-asis) ir atskiroji 57-oji tankų divizija – ši kariuomenė jau per dvi pirmąsias karo savaites buvo mesta į mūšius prie Šepetovkos, Lepelio ir Daugpilio.

Taigi Žukovui teko pradėti karą tenkinantis „vos" **keturgubu tankų skaičiaus pranašumu.** Bet tiek, jei skaičiuosime daugiau nei kukliai, t.y. neatsižvelgdami į tai, kad tankų taip pat turėjo kavalerijos divizijos ir apygardų vidaus kariuomenė. O iš viso 1941 m. birželio 1 d. Raudonojoje armijoje buvo **19 540 tankų** (vėlgi neįskaitant lengvųjų plaukiamųjų T-37/T-38/T-40 ir tankečių T-27) bei **3258** patrankomis ginkluotų šarvuotųjų automobilių (1, p. 601).

Turimi tankai mechanizuotiesiems korpusams paskirstyti itin nelygiai. Kai kurie korpusai (1-asis, 5-asis, 7-asis) buvo iš esmės baigti komplektuoti, o kai kurie (17-asis, 20-asis) neturėjo nė po šimtą tankų. Labai nevienoda buvo tankų parko sudėtis. Didžioji mechanizuotųjų korpusų dalis naujųjų tankų (T-34, KV) apskritai neturėjo, kai kurie (10-asis, 18-asis, 19-asis) buvo ginkluoti labai padilusiais BT-2/BT-5, pagamintais 1932–1934 m., ar net lengvosiomis tanketėmis T-37/T-38. Ir tuo pačiu metu buvo mechanizuotųjų korpusų, aprūpintų šimtais naujausių tankų.

Iš pirmo žvilgsnio suprasti tokio formavimo logiką sunku. Bet tereikia SSRS pasienio rajonų žemėlapyje pažymėti mechanizuotųjų korpusų dislokavimo vietas, ir artėjančios „Audros" užmačia atsiskleis visu ryškumu (žr. 2 žemėlapį).

Kaip jau rašėme, SSRS vakarinė siena turėjo du kyšulius (120–170 km), nukreiptus „smaigaliais" į vokiečių okupuotą Lenkijos dalį: Baltstogės kyšulį Gudijos vakaruose ir Lvovo kyšulį Ukrainos vakaruose. Šiuos du kyšulius neišvengiamai atitiko keturios „įdubos". Iš šiaurės į pietus šios „įdubos" prie kiekvieno kyšulio pagrindo susidarė Gardino, Brastos, Voluinės Vladimiro, Černovcų rajonuose. **Jei Raudonoji armija būtų ketinusi gintis**, „kyšulių smaigaliuose" būtų palikusi tik minimalias priedan-

gos pajėgas, o svarbiausios gynybinės grupuotės būtų išdėstytos palei vieną ir kitą pagrindą – „įdubose“. Tada tikrai būtų išvengta pavojaus, kad sava kariuomenė bus apsupta kyšuliuose, sutrumpėtų bendras gynybos frontas (trikampio pagrindo ilgis visada mažesnis už abiejų kraštinių sumą) ir būtų sudarytas didžiausias operatyvinis tankis labiausiai tikėtinomis priešo puolimo kryptimis.

Iš tikrųjų viskas padaryta kaip tik atvirkščiai. Svarbiausi smogiamieji junginiai „susimetė į krūvas“ Baltstogės ir Lvovo kyšulių smaigaliuose. Prie kyšulių pagrindų – Gardino, Brastos ir Černovcų rajonuose buvo išdėstytos nepalyginti menkesnės pajėgos. Bet aprašyti visą grupuotę reikėtų per daug laiko ir vietos, tad apsiribosime „penkių galiūnų“ – penkių mechanizuotųjų korpusų, kurie turėjo nuo 700 iki 1000 tankų, iš jų 100 naujausių T-34 ir KV, šimtus traktorių (vilkikų), tūkstančius automobilių. Tai (vardijant iš šiaurės į pietus) 3 MK, 6 MK, 15 MK, 4 MK ir 8 MK.

Net tarp šių, pačių geriausių, pastebimi 6-asis (kuris turėjo būti įjungtas į Boldino KMG) ir 4-asis mechanizuotasis korpusas (apie kurio kovos veiksmus bus kalbama knygos 2 dalyje). Jie iki karo pradžios turėjo atitinkamai 452 ir 414 naujųjų tankų – daugiau, negu drauge visi kiti Raudonosios armijos mechanizuotieji korpusai. 6-ajame MK iki karo veiksmų pradžios buvo 1131 tankas (t.y. daugiau net už etatinę normą), 294 traktoriai, o pagal automobilių ir motociklų skaičių (atitinkamai 4779 ir 1042) jis buvo pranašesnis už bet kurį kitą Raudonosios armijos mechanizuotąjį korpusą.

Kurgi tykojo šie „galiūnai“? 4-asis MK buvo išdėstytas pačiame „kyšulio smaigalyje“, Lvovo rajone. Šalia jo, kiek piečiau, buvo dislokuotas 8-asis MK (859 tankai, iš jų 171 naujasis T-34 ir KV, 359 traktoriai ir vilkikai, 3237 automobiliai). Vos piečiau Lvovo, Zoločevo–Kremeneco rajone, buvo išdėstytas 15-asis MK (716 tankų, iš jų 136 T-34 ir KV, 165 traktoriai ir vilkikai, 2035 automobiliai). Dar nepaleidus nė vieno šūvio, iš trijų mechanizuotųjų korpusų sudaryta smogiamoji grupuotė jau supo vokiečių „Pietų“ armijų grupės, suspaustos Vyslos ir Bugo tarpupyje, kariuomenę iš sparno ir užnugario (žr. 2, 3 žemėlapius).

Dar gudriau pasirinkta 6-ojo MK dislokavimo vieta: jis buvo paslėptas gūdžiuose miškuose prie Baltstogės. Galima numanyti, kaip mechanizuotasis korpusas su savo didžiuliu „ūkiu“ pateko į Baltstogę – į šį miestą per šimtamečius miškus ir bedugnes pelkes nutiestas geležinkelis. Išvykti iš Baltstogės korpusas galėjo tik viena kryptimi – į vakarus, Varšuvos plentu (nuo sienos iki Varšuvos tik 80 km). Į rytus nuo Baltstogės plyti didžiulis neįžengiamas miško masyvas – Supraslio giria. Magistralinio automobilių kelio nuo Baltstogės į sovietinės teritorijos gilumą tada nebuvo, kaip nėra ir iki šiol (taigi nevertėjo tikėtis čia ir svarbiausių priešo pajėgų puolimo).

Labai įsidėmėtina ir 3-iojo MK (672 tankai, iš jų 128 T-34 ir KV, 162 patrankomis ginkluoti šarvuotieji automobiliai BA-10 (1-oji vieta tarp visų mechanizuotųjų korpusų), 308 traktoriai ir vilkikai, 3897 automobiliai) dislokavimo vieta. Šis korpusas buvo pavaldus 11-ajai armijai, išdėstytai Lietuvos pietinėje dalyje, Šiaurės vakarų ir Vakarų frontų sandūroje. Sienos linija šios sandūros rajone buvo ilgas ir siauras

„liežuvis“, kuris nuo Lenkijos Suvalkų miesto įsišovė į sovietinės teritorijos gilumą Gardino rajone. Iš esmės šio „Suvalkų kyšulio“ teritorijoje buvo išdėstoma vermachto 3-ioji tankų grupė (keturios tankų ir trys motorizuotosios divizijos) bei keturi pėstininkų korpusai. Visame Sovietų Sąjungos–Vokietijos fronte nebuvo kitos teritorijos, kurioje būtų sutelkta tiek daug vokiečių kariuomenės. Sovietinė vadovybė to galėjo ir nežinoti, bet vien ypatingas sienos prie Gardino vingis kėlė didelį nerimą. Nepaisant to, 3-iasis MK buvo išdėstytas gerokai šiauriau nuo Gardino, Kauno rajone (žr. 5 žemėlapį). Keistas sprendimas, jei siekta atremti labai tikėtiną priešo smūgį iš Suvalkų Gardino kryptimi, tačiau labai suprantamas ir racionalus ketinant pulti Vakarų – Tilžės – kryptimi ir veržtis toliau, Baltijos pakrantės link.

O štai visai šalia Gardino buvo paliktas menkai sukomplektuotas 11-asis MK (331 tankas, iš jų trisdešimt T-34 ir KV, 55 traktoriai bei vilkikai, 920 automobilių). Ne ką geriau (518 lengvųjų T-26, nė vieno vidutinio bei sunkiojo tanko) ginkluotas 14-asis MK, kuriam pirmomis karo dienomis palei Baltstogės kyšulio pietinį pagrindą teko patirti vermachto pačios galingiausios Guderiano 2-osios tankų grupės smūgį.

Kiek atsitraukdami nuo „tankų temos“, priminsime, kad analogiškai (svarbiausios pajėgos nukreiptame priešo pusėn „kyšulio smaigalyje“) buvo dislokuoti ir sunkiosios artilerijos – korpusų ir vyriausiosios vadovybės rezervo (VVR) – pulkai. Pavyzdžiui, 3-iosios armijos, dengiančios Gardino krypties kariuomenę, buvo tik du korpusų artilerijos pulkai (152-asis ir 444-asis) ir nė vieno vyriausiosios vadovybės rezervo artilerijos pulko, o 10-ojoje armijoje (Baltstogės kyšulio smaigalys) – keturi korpusų (130-asis, 156-asis, 262-asis, 315-asis) ir trys VVR artilerijos pulkai (311-asis, 124-asis, 375-asis).

Grįždami į 1941 metų vasarą, galime konstatuoti, kad į Boldino kavalerijos mechanizuotąją grupę buvo įjungtos keturios tankų ir dvi motorizuotosios divizijos, turinčios daugiau kaip **1500 tankų ir 200 patrankomis ginkluotų šarvuočių**, 5,7 tūkst. automobilių ir 350 traktorių. Be to, birželio 23 d. į Boldino KMG paremti puolimo artilerijos ugnimi įtrauktas vyriausiosios vadovybės rezervo 124-asis haubicų pulkas su 48 sunkiaisiais pabūklais (pagal bendros salvės sviedinių svorį vienas toks pulkas pusantro karto viršijo vermachto pėstininkų diviziją). Iš bendro 1,5 tūkst. tankų skaičiaus trečdalis (per 470 vienetų) buvo naujieji vidutiniai ir sunkieji tankai su dyzeliniais varikliais, kurie turėjo galingą ginkluotę (ilgavamzdė 76 mm patranka pramušdavo bet kurio vokiečių tanko priekinius šarvus 800–1000 m atstumu) ir patikimus šarvus.

Mėginkime palyginti Boldino KMG sudėtį su sovietinių tankų armijų sudėtimi Didžiojo Tėvynės karo pabaigoje. Štai prieš pradedant Berlyno operaciją, keturios tankų armijos (1-oji, 2-oji, 3-ioji, 4-oji gvardijos tankų armijos) turėjo atitinkamai 709, 672, 572 ir 395 tankus. Lvovo–Sandomiro puolamąją operaciją (1944 m. liepą – rugpjūtį) trys tankų armijos (1-oji, 3-ioji, 4-oji) pradėjo turėdamos atitinkamai 419, 490 ir 464 tankus. Didžiausios Vyslos–Oderio operacijos išvakarėse, 1945 m. sausį

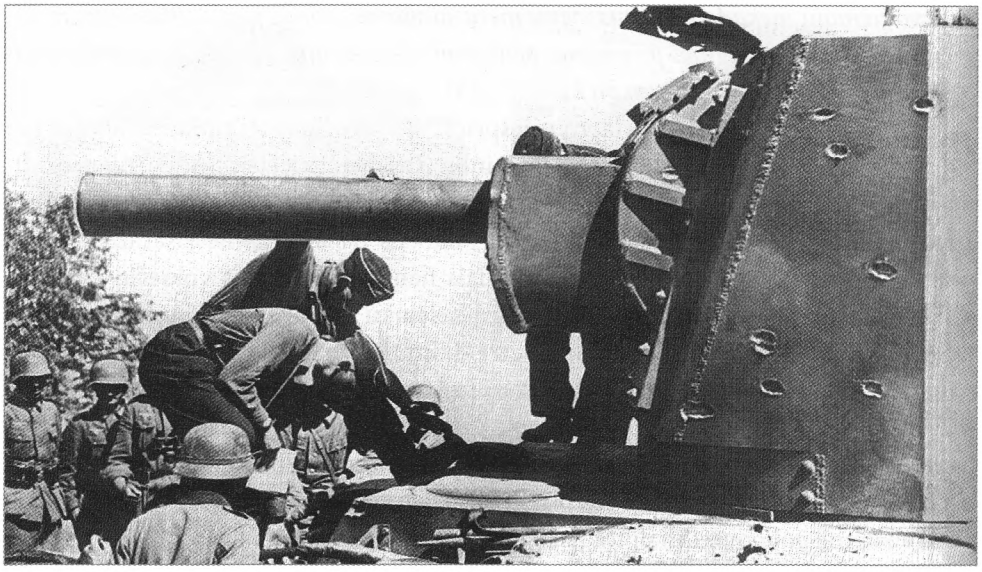

Vokiečių kariškiai prie pamušto 3 MK 2-osios tankų divizijos tanko KV-2. Matyti vokiečių prieštankinių pabūklų sviedinių daugkartinių pataikymų žymės. Lietuva, 1941 m. birželis.

Leliušenkos 4-ojoje tankų armijoje buvo tik 680 tankų ir savaeigių pabūklų, 5-ojoje gvardijos tankų armijoje prieš pat Rytų Prūsijos operaciją 1945 m. sausį – vos 590 tankų ir savaeigių pabūklų (167). Kitaip sakant, nė viena iš sovietinių tankų armijų, 1945 m. pergalingai užbaigusių karą, neturėjo nė pusės tos šarvuotosios technikos, kuria disponavo generolas Boldinas!

1941 m. birželį visa ta milžiniška armada turėjo užgriūti penkias vermachto pėstininkų divizijas: 162-ąją ir 256-ąją, priklausančias 20-ajam armijos korpusui, ir 8-ąją, 28-ąją bei 161-ąją, priklausančias 8-ajam armijos korpusui. Be to, realiai iki birželio 24-osios ryto planuojamo Boldino KMG kontrsmūgio rajone buvo tik 20-ojo AK **dvi pėstininkų divizijos**, o 8-ojo AK trys divizijos jau forsavo Nemuną ir puolė ruože nuo Gardino iki Druskininkų bendra Lydos kryptimi judėdamos į rytus trimis beveik lygiagrečiais maršrutais (61, 78). Taigi KMG, puldama šiaurės kryptimi, nuo Gardino Merkinės link, turėjo unikalią galimybę sunaikinti priešą dalimis nuoseklia smūgių serija į sparną ir užnugarį.

Vadinasi, pirmosiomis karo dienomis susiklostė padėtis, **tiksliai atitinkanti** (nors sovietiniai istorikai visada tikino, jog buvo priešingai) Raudonosios armijos vadovybės apskaičiavimus (žr. 2 žemėlapį). Pateiksime dar vieną ištrauką iš anksčiau minėto pranešimo *„Mechanizuotųjų junginių panaudojimas šiuolaikinėje puolamojoje operacijoje“*, kurį Pavlovas padarė gruodžio (1940 m.) aukščiausiosios vadovybės karinio personalo pasitarime: *„... Savo galimybėmis – ginkluote, gyvąja jėga, smūgio galia – tankų korpusas prilygsta penkioms vokiečių pėstininkų divizijoms. O jei taip yra, mes galime ir privalome tankų korpusui kelti uždavinius sunaikinti 1–2 tankų divizijas ar 4–5 pėstininkų divizijas. Kodėl taip tvirtai sakau: 4–5? Tik todėl, kad tankų korpusas*

su savo užmoju niekada nesikaus vienu metu su visomis tomis išsiskleidusiomis ir nukreipusiomis prieš jį ugnies priemones penkiomis divizijomis. Matyt, jis tas 5 divizijas naikins smūgių serijomis vieną po kitos..." (14)

Ką galėjo 1941 m. birželį pastatyti priešpriešiais vokiečių pėstininkai? Nieko ar beveik nieko. Svarbiausia vermachto pėstininkų divizijos prieštankinės artilerijos diviziono ginkluotė buvo 37 mm patranka, galinti pramušti 30–35 mm šarvą 500 m atstumu. Kovoti su sovietiniais lengvaisiais tankais BT ar T-26 to visai užteko. Bet po pačių pirmųjų susidūrimų su sovietiniais naujaisiais tankais vokiečių kareiviai savo prieštankinę patranką praminė „durų belstuku" (šio juodojo humoro prasmė ta, kad ji galėjo tik bilstelėti į sovietinio „trisdešimtketvirtuko" šarvus). T-34 nuožulnaus 45 mm šarvo lakšto vokiška 37 mm patranka nepramušdavo net šaudydama mažiausiu – 200 m – atstumu. Na, o apie galimybes kovoti su sunkiuoju tanku KV (priekinis šarvas 90 mm, šoniniai – 75 mm) neverta nė kalbėti. Ši 48 t plieninė pabaisa vokiečių kariuomenės kovos pozicijas galėjo raižyti iš esmės nekliudoma, kaip mokomajame poligone. Anaiptol neatsitiktinai iki 1941 m. lapkričio 1 d. vermachtas Rytų fronte neteko 2479 prieštankinių 37 mm patrankų, o tai 1,42 karto daugiau už prarastas divizionų ir korpusų grandžių visas artilerijos sistemas (nuo 75 iki 150 mm kalibro) (171, p. 381).

Tik 1940 metų vasarą vokiečiai pradėjo gaminti 50 mm prieštankines patrankas Pak-38, kurių vermachto **pėstininkų pulkai gavo vos po dvi**, be to, 1941 metų vasarą anaiptol ne kiekviena divizija šių patrankų turėjo! Naujausia ilgavamzdė (vamzdžio ilgis 60 kalibrų) prieštankinė patranka Pak-38 buvo viena iš geriausių pasaulyje, bet ir ji negalėjo pramušti 48 t monstro KV priekinio šarvo. Vienintelė įmanoma kovos su KV taktika galėjo būti tik tokia: šaudyti iš pasalos jam į šonus mažiausiu atstumu. Nors T-34 korpuso priekinis šarvas buvo „tik" 45 mm (lietinio bokštelio sienelių storis 52 mm), bet nepaprastai nuožulnus (60 laipsnių), tad net vien geometriniu požiūriu šarvo storis padidėja iki 90 mm. Iš esmės dėl tokio pat didelio šarvinio lakšto pasvirimo šarvamušė „kūlė" rikošetuodavo. Pamušti T-34 geriausia vokiška prieštankinė patranka galėjo tik šūviu į korpusą iš šono mažu atstumu (šarvo storis 40 mm, pasvirimo kampas – 40 laipsnių).

Nepaisant viso to, nei T-34, nei KV nebuvo „stebuklingi ginklai". Visiškai nepažeidžiamų tankų, žinoma, nebūna, be to, ir pati sąvoka „sviediniams atsparūs šarvai" yra sąlyginė. Vokiška 105 mm patranka (nepainiokime su haubica!) 15,2 kg svorio sviedinį iššaudavo 835 m/sek greičiu, o tai sudaro kinetinę energiją, 27 kartus didesnę už pačios masiškiausios 37 mm prieštankinės patrankos vamzdžio energiją. Didelę energijos galią turėjo ir sunkioji 88 mm zenitinė patranka (kovinis svoris 5,2 t, sviedinio, sveriančio 9 kg, pradinis greitis – 820 m/sek), o tai sudarė teorinių galimybių pramušti T-34 priekinį šarvą, tam tikromis sąlygomis – ir KV. Štai tik su realiai organizuojama prieštankine gynyba visa ši „egzotika" beveik nebuvo susijusi.

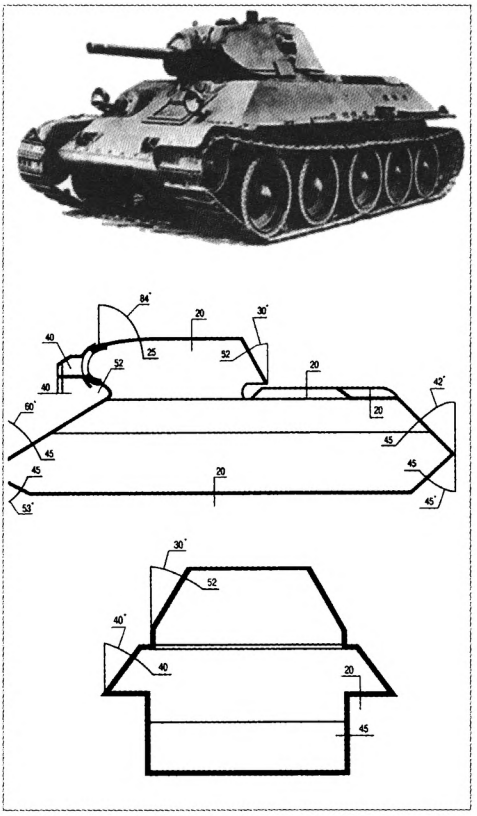

Sovietinis vidutinis tankas T-34 ir šarvų schema.

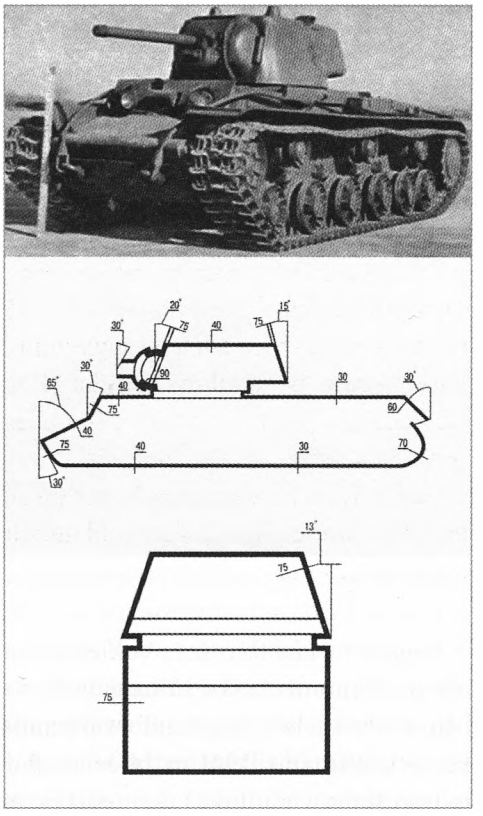

Sovietinis sunkusis tankas KV ir šarvų schema.

Pagal vermachto pėstininkų divizijos etatų sąrašą 105 mm patrankos nebuvo numatytos (šiais toliašaudžiais pabūklais ginkluoti korpusų artilerijos divizionai). O 88 mm zenitinių pabūklų pėstininkų (kaip ir tankų bei motorizuotosios) vermachto divizijos neturėjo, nes visos Vokietijos ginkluotųjų pajėgų zenitinės baterijos priklausė liuftvafei ir „sausumos" kariuomenės vadams buvo nepavaldžios. Šaudymo į greitai ir aukštai skrendančius taikinius metodika iš esmės skiriasi nuo šaudymo tiesioginiu taikymu į tankus. Kita vertus, 88 mm zenitinės patrankos matmenys ir svoris (kaip ir 105 mm patrankos, sveriančios 5,6 t) nė iš tolo nepalyginami su mažai pastebimos ir labai judrios prieštankinės patrankos. Pagaliau zenitinis skeveldrinis sviedinys iš esmės bevertis šaudant į šarvuotus taikinius.

Taip, iš tiesų 1941 metų vasarą, susidūrę su naujaisiais sovietiniais tankais, vokiečiai buvo priversti imtis visokių improvizacijų, pvz., kovai su tankais naudoti penkiatonius zenitinius pabūklus ir toliašaudes patrankas. Žinoma, šiais pabūklais vokiečių pėstininkai galėjo sunaikinti tankų būrį (3 tankus), visai atsitiktinai patekusius į sunkiosios artilerijos ugnies zoną. Bet kad tokiomis priemonėmis pavyktų atremti masinę tankų ataką, tuščios kalbos – tankų T-34 ar KV batalionas (o ką jau kalbėti apie didesnius dalinius) sunkiuosius pabūklus galėjo tiesiog „sumaišyti su žeme"...

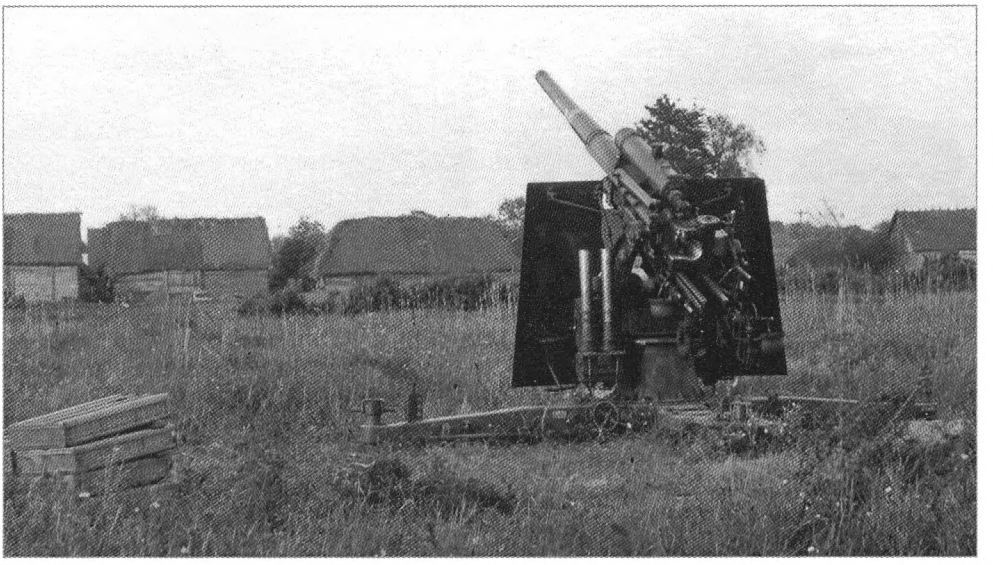

Vokiečių 88 mm zenitinis pabūklas FlaK, sėkmingai naudotas prieš sovietinius tankus.

Negana to, kad fašistinės Vokietijos politinė vadovybė neaprūpino savo kariuomenės patikimomis kovos su naujaisiais sovietiniais tankais priemonėmis, ji dar sugebėjo ir nepastebėti, jog Raudonoji armija ginkluojama tokiais tankais. Tik prasidėjus kovos veiksmams, 1941 m. birželio 25 d. F. Halderio (sausumos kariuomenės generalinio štabo viršininko) dienoraštyje atsiranda šis įrašas: „*... gauta tam tikrų duomenų apie naujos rūšies rusų sunkųjį tanką: svoris 52 tonos, šoniniai šarvai – 8 cm... 88 mm zenitinė patranka, matyt, pramuša jo šoninius šarvus (dar tikrai nežinoma)... gauta žinių, kad atsirado dar vienas tankas, ginkluotas 75 mm patranka ir trimis kulkosvaidžiais...*“ (12). Hoto ir Guderiano atsiminimuose minimi pirmieji pranešimai apie „supersunkųjį rusų tanką“ (t.y. KV) priskiriami tik 1941 m. liepos pradžiai.

Svarstyti klausimą, kaip itin agresyvios valstybės karinė žvalgyba galėjo per pusantrų metų nepastebėti, kad svarbiausias Vokietijos potencialus priešas pradėjo serijinę naujų tipų tankų gamybą, nėra knygos tikslas. Tai atskiro tyrinėjimo tema. O mūsų tyrinėjimui užtenka pažymėti faktą, jog vokiečių pėstininkų divizijos ne tik negavo naujų prieštankinių patrankų, bet ir iš Gudijos miškų tankmės pasirodę didžiuliai penkiasdešimttoniai šarvuotieji monstrai turėjo būti **baisus netikėtumas.**

Netikėtumo efektą – kare svarbiausią sėkmės sąlygą – padidino dar ir tai, kad laiku nustatyti, jog Baltstogės rajone sutelkta galinga smogiamoji grupuotė, vokiečių žvalgyba taip pat nesugebėjo. 1941 m. birželio 23 d. 9-osios armijos („Centro“ armijų grupė) štabo rytinėje suvestinėje taip ir sakoma:

„*Nors ir sustiprinta žvalgyba, Baltstogės rajone kol kas dar neaptikta didelių kavalerijos ir tankų pajėgų...*“ Tik birželio 23 d. vakare vermachto 9-osios armijos žvalgybos ir kontržvalgybos skyriaus raporte pažymima, kad „*rajone piečiau Gardino pasirodė 1-oji ir 2-oji motomechanizuotosios brigados*“ (61). Ką tai reiškia? Jokių „mechani-

zuotųjų brigadų“ Vakarų fronte nebuvo, tarp Boldino šešių tankų divizijų ir KMG motorizuotųjų divizijų nebuvo nė vienos, turinčios numerį 1 ar 2. Aišku tik tai, kad pagaliau vokiečiai negalėjo nepamatyti didžiulių tankų kolonų judėjimo, bet tai įvyko likus suskaičiuotoms valandoms iki sovietinės kariuomenės kontrpuolimo.

Tačiau vokiečių kariuomenė prie Gardino ir Vilniaus taip ir nebuvo sutriuškinta.

1.2. **Be liudininkų**

Iš esmės apskritai nieko neįvyko.

„Dėl junginių išsisklaidymo, nestabilaus vadovavimo, galingo priešo aviacijos poveikio sutelkti smogiamąją grupę numatytu laiku nepavyko. Galutiniai kontrsmūgio tikslai (sunaikinti priešo Suvalkų grupuotę ir užimti Suvalkus) nebuvo pasiekti, patirta didelių nuostolių...“

Tai viskas, kas pasakyta apie Boldino KMG kontrsmūgio vyksmą ir rezultatą pačiame solidžiausiame „pertvarkos laikų“ istoriniame tyrinėjime – monografijoje „1941 metai – pamokos ir išvados“, kurią 1992 m. sudarė tada dar „NVS jungtinių ginkluotųjų pajėgų generalinio štabo karo istorikai. Frazė apie „didelius nuostolius“ slepia tą faktą, kad visi trys junginiai, dalyvavę Boldino KMG kontrsmūgyje (6 MK, 11 MK, 6 KK) buvo sutriuškinti, visa kovos technika palikta miškuose ir keliuose, didžioji dalis karinio personalo pateko į nelaisvę ar žuvo, nedaugelis likusių gyvų per kelias savaites ir mėnesius mažomis grupėmis ištrūko iš apsupimo ir pasiekė savuosius jau tada, kai fronto linija atsirito prie Rževo ir Viazmos.

Sovietinių istorikų ankstesniuose solidžiuose veikaluose (dvylikatomėje „Antrojo pasaulinio karo istorijoje“ ir šešiatomėje „Didžiojo Tėvynės karo istorijoje“) apskritai nebuvo nieko, išskyrus neaiškų konstatavimą to fakto, kad „sovietinės kariuomenės kontrsmūgiai, numatyti direktyvoje Nr. 3, buvo be rezultatų“. Plačiai žinomuose, jau klasika tapusiuose vokiečių generolų (Tipelskircho, Butlaro, Bliumentrito) karo istorijos veikaluose apie sovietinės kariuomenės kontrsmūgį Gardino rajone – nė žodžio.

H. Hoto atsiminimuose („Tankų operacijos“) nerandame nieko užsiminta apie Raudonosios armijos puolimą Gardino rajone. Matyt, vermachto 3-iosios tankų grupės vadas taip niekada ir nesužinojo, kad į jo kariuomenės sparną bei užnugarį taikėsi didžiulė priešo tankų grupuotė.

Šiek tiek apie kovos veiksmus suplanuoto Boldino KMG kontrsmūgio rajone pasirodė F. Halderio chrestomatiniame „Karo dienoraštyje“, bet tik 1941 m. birželio 25 d. užrašuose: *„Rusai apsupti Baltstogės rajone, atakuoja mėgindami prasiveržti iš apsupimo 8-ojo armijos korpuso fronte, kur didelės masės rusų kavalerijos atakuoja korpuso vakarinį sparną...“* Bet jau tos pačios dienos vakare (birželio 25 d. 18 val. įraše) Halderis su pasitenkinimu konstatuoja: *„Padėtis piečiau Gardino stabilizavosi. Priešo atakos atremtos...“*

Du palikti sovietiniai sunkieji tankai KV-2. Lvovo apylinkės, 1941 m.

Vėliau prie šių įvykių aprašymo Halderis niekur negrįžta, be to, ir tas aprašymas atrodo keistas – vis dėlto svarbiausia KMG buvo anaiptol ne „stambios kavalerijos masės", o du mechanizuotieji korpusai. Nepanašu, kad šie užrašai apskritai yra kuo nors susiję su Boldino KMG „veiksmais": „rimtų sunkumų" turėjo kilti vermachto 20-ojo armijos korpuso puolimo ruože (162 ir 256 pėstininkų divizijos), kuris turėjo susidurti su sovietinių tankų lavina, bet apie tai Halderis apskritai nieko nekalba...

Greičiausiai su Boldino KMG yra susijęs šis „Centro" armijų grupės vado feldmaršalo fon Boko dienoraščio įrašas (1941 m. birželio 24 d.): *„Rusai atkakliai priešinasi; vyko stiprios kontratakos Gardino rajone prieš 8-ąjį ir 20-ąjį armijos korpusus..."* Po dviejų dienų, birželio 26 d., įraše Bokas (kaip ir Halderis) konstatuoja: *„20-ojo korpuso padėtis armijos kairiajame sparne nerimo daugiau nekelia. Bet kuriuo atveju jis „nevirto pelenais", kaip apie tai kai kas kalbėjo vakar, ir netgi yra visai pajėgus kovoti. Kaip būtų, tokie gandai liudija, kad priešas mėgino žūtbūtinai ištrūkti iš „katilo"* (174, p. 51, 54).

Pažymėtina, kad nei Halderis, nei Bokas net neužsimena apie kokį nors tankų didelių junginių dalyvavimą šiose kontratakose; negana to, Maskvoje ir Minske suplanuotą ryžtingą kontrsmūgį į priešo Suvalkų grupuotės sparną ir užnugarį pats priešas vadina tik *„žūtbūtiniais mėginimais ištrūkti iš „katilo"*...

Kaip ir reikėjo tikėtis, įvykius dramatiškiau aprašo vermachto karininkai, kurie stovėjo ant kur kas žemesnių vadovavimo laiptų pakopų. Tai, kas generalinio štabo viršininkui ar armijų grupės vadui tik lokaliniai ir laikini „sunkumai", pulkų ir batalionų lygmeniu buvo laikoma įnirtingais mūšiais. Štai vermachto 256-osios pėstininkų divizijos istorijoje skaitome:

„... Birželio 24 d. 2 valandą nakties fon Bornštedto priešakiniams daliniams ir 481-ajam pėstininkų pulkui pavyko prasiveržti į Kuznicą ir užimti visiškai neapgadintas perkėlas per Lašišinę (Lososną) (per miškus tekanti upė, vakarinis Nemuno inta-

Raudonosios armijos atsitraukimo kelią žymi sudaužytų mašinų kolona. 1941 m.

kas. – M. S.). *Nuo šios akimirkos prasidėjo žiaurūs mūšiai dėl prietilčio įtvirtinimo, kurį suformavo divizija... Birželio 24 ir 25 d. teko atremti smarkias priešo tankų atakas (oberleitenantas Pelikanas vienas su savo „šturmo pabūklų" baterija išvedė iš rikiuotės 36 tankus)...*" (175)

Jei pastarasis teiginys nors pusiau atitinka tikrovę, tai šaunųjį Pelikaną reikėjo tuojau apdovanoti (greičiausiai po mirties) Riterio kryžiumi. „Šturmo pabūklų" (Sturmgeschutz) baterija – tai tik šeši savaeigiai pabūklai su vidutinio tanko Pz-III važiuoklėmis ir šarvuotomis nejudamomis kabinomis, kuriose įrengtos trumpavamzdės (vamzdžio ilgis 24 kalibrai) 75 mm patrankos. Vermachte jos buvo pramintos nuorūkomis; dėl sviedinio mažo pradinio greičio šarvų pramušamoji galia net neprilygo 37 mm „belstukams" ar sovietinėms 45 mm tankų patrankoms. Beje, „šturmo pabūklas" ir nebuvo skirtas kovoti su tankais, jo užduotis – paremti ugnimi pėstininkus. Veikdami drauge su pėstininkų padaliniais „šturmo pabūklai" turėjo ugnimi ir vikšrais naikinti priešo kulkosvaidžių lizdus, minosvaidžių baterijas, blindažus ir įtvirtinimus (dzotus); o šaudyti pačiais mažiausiais nuotoliais į šarvais ar betonu neapsaugotus taikinius sviedinio didelio greičio ir nereikia.

Pramušti T-34 ar KV šarvų „nuorūka" negalėjo nė teoriškai, net šaudydama visiškai iš arti, todėl neva oberleitenanto Pelikano baterijos sunaikinti 36 sovietiniai tankai galėjo būti tik lengvieji tankai T-26 ar BT. Bet ir mūšyje su jais „šturmo pabūklų" galimybės buvo labai mažos: neturėdamas sukiojamojo bokštelio, šaudyti į mūšio lauke manevruojantį tanką šis savaeigis pabūklas galėjo tik pasisukęs visu korpusu, neišvengiamai atgręždamas priešo ugniai 30 mm šoninius šarvus, kuriuos sovietinė 45 mm tanko patranka pramušdavo per kilometrą... Tačiau, nepaisant visų šių teorinių samprotavimų, 36 lengvųjų tankų netektis niekaip negali paaiškinti Boldino KMG, kuri turėjo (priminsime dar kartą) 1,5 tūkst tankų, visiško sutriuškinimo priežasčių.

Sovietinių karių belaisvių kolona. 1941 m.

Jei rašytume fantastinį romaną, dabar būtų pats metas papasakoti, kaip iš Gudijos pelkių bedugnės iškilo KAŽKAS ir prarijo didžiulę šarvuotą armadą. Bet šios knygos žanras – dokumentinis istorinis tyrimas ir suversti sutriuškinimo kaltę nelabajam mums, deja, niekaip nepavyks.

Bet Boldino KMG anaiptol nedingo be pėdsakų. *„Baltstogės–Volkovysko kelias per visą ilgį virtęs visiško sutriuškinimo scenomis. Jis užgriozdintas šimtais sudaužytų tankų, sunkvežimių ir visų kalibrų artilerijos pabūklų“*, – dienoraštyje rašė fon Bokas. O 1941 m. liepos 8 d. feldmaršalo Boko pasirašytame įsakyme pranešama, kad armijų grupės „užgrobti ir sunaikinti 2585 tankai, įskaitant ir pačius sunkiausiuosius“ (174, p. 74). Pagal vietos gyventojų pasakojimus, kuriuos užrašė Minsko paieškų susivienijimo „Batkovščina“ entuziastai, *„1941 m. birželio pabaigoje Volkovysko–Slonimo plento rajonas taip buvo užverstas paliktais tankais, sudegusiais automobiliais, sudaužytomis patrankomis, kad važiuoti nei tiesiai, nei aplinkui buvo neįmanoma... Belaisvių kolonos siekė 10 kilometrų ilgio...“* (8)

Frazė, kurioje minimos daugiakilometrės belaisvių kolonos, kai kam gali atrodyti kaip žmonių, tapusių milžiniškos katastrofos liudininkais, regėtų vaizdų hiperbolė. Deja. Net dabartinių rusų karo istorikų visiškai konservatyvaus (gerąja šio žodžio reikšme) tyrimo duomenimis („Slaptumo grifas panaikintas“), Vakarų fronto negrįžtamieji nuostoliai per pirmąsias 17 karo dienų buvo: 341 tūkst. žmonių, o sanitariniai nuostoliai – 76,7 tūkst. žmonių (35, p.163). Atsižvelgdami į standartinį visiems XX a. karams žuvusiųjų ir sužeistųjų santykį 1 su 3, darytina išvada, kad 310–315 tūkst. – „dingę be žinios“, t.y. belaisviai ir dezertyrai. Reikia pažymėti, kad šie skaičiai, gauti vien formaliai skaičiuojant, visiškai sutampa ir su seniai žinomomis vokiečių suvestinėmis, pagal kurias, vykstant kautynėms Minsko–Baltstogės rajone, vermachtas paėmė į nelaisvę 288 tūkst. karių (žr. 4 žemėlapį).

Paaiškinti KMG sutriuškinimo priežastis galėtų sovietinių generolų atsiminimai, bet mažai kuriam iš jų pavyko juos parašyti. 6-ojo kavalerijos korpuso vadas generolas majoras I. Nikitinas pateko į nelaisvę ir koncentracijos stovykloje buvo vokiečių sušaudytas 1942 m. balandį (20, 124).

6-ojo kavalerijos korpuso 36-osios kavalerijos divizijos vadas generolas majoras E. Zybinas pateko į nelaisvę ir aktyviai bendradarbiavo su fašistais. SSRS aukščiausiojo teismo karinės kolegijos nuosprendžiu 1946 m. rugpjūčio 25 d. buvo sušaudytas. Nėra reabilituotas ir iki šiol (20, 124).

6-ojo mechanizuotojo korpuso vadas Chackilevičius žuvo birželio 25 d. Jo žūties aplinkybės nežinomos iki mūsų dienų. Po kelių dienų prie Slanimo (Slonimo) rajono Klepačių miestelio pamuštas šarvuotasis automobilis, kuriuo 6-ojo mechanizuotojo korpuso karininkai mėgino išgabenti žuvusio vado kūną. Tada buvo mirtinai sužeistas korpuso artilerijos viršininkas generolas majoras A. Mitrofanovas. 6-ojo mechanizuotojo korpuso štabo viršininkas pulkininkas E. Kovalis dingo be žinios. 6-ojo MK vado pavaduotojas pulkininkas D. Kononovičius taip pat dingo be žinios.

6-ojo mechanizuotojo korpuso 4-osios tankų divizijos vadas generolas majoras A. Potaturčevas pateko į nelaisvę, o išvaduotas iš Dachau koncentracijos stovyklos NKVD pareigūnų buvo suimtas ir kalėjime mirė. Po mirties reabilituotas 1953 m. (20, 124).

6-ojo mechanizuotojo korpuso 29-osios motorizuotosios divizijos vadas generolas majoras I. Bikžanovas pateko į nelaisvę, o išvaduotam jam iki 1945 m. gruodžio „taikytas specialusis NKVD patikrinimas“. 1950 m. balandį buvo paleistas į atsargą „dėl ligos“. Išgyveno iki 93 metų, bet spausdintų jo atsiminimų nesama.

6-ojo mechanizuotojo korpuso 7-osios tankų divizijos vadui generolui majorui S. Borzilovui, sutriuškinus KMG, pavyko ištrūkti iš apsupimo, bet 1941 m. rugsėjo 28 d. jis žuvo viename iš mūšių dėl Krymo.

11-ojo mechanizuotojo korpuso štabo viršininkas Muchinas dingo be žinios. Pateko į nelaisvę ir Hitlerio koncentracijos stovyklose žuvo 11-ojo mechanizuotojo korpuso vado pavaduotojas Makarovas bei korpuso artilerijos viršininkas Starostinas.

11-ojo mechanizuotojo korpuso 29-osios tankų divizijos vadas pulkininkas N. Studnevas ištrūko iš apsupimo ir vėliau žuvo mūšyje 1941 metų vasarą. 29-osios tankų divizijos štabo viršininkas Kalančiukas 1941 m. liepos pradžioje pateko į nelaisvę. 11 MK 204-osios motorizuotosios divizijos vadas pulkininkas A. Pirovas dingo be žinios 1941 m. rugpjūtį (8, 20, 124).

Na, o Vakarų fronto aukščiausiųjų vadų likimas dar tragiškesnis.

Vakarų fronto vadas, Madrido gynimo didvyris ir buvęs darbininkų ir valstiečių Raudonosios armijos (DVRA) vyriausiosios automobilių, šarvuočių bei tankų valdybos viršininkas armijos generolas D. Pavlovas liepos 4 d. buvo suimtas ir 1941 m. liepos 22 d., lygiai po mėnesio nuo karo pradžios nuteistas sušaudyti (mėgo, mėgo draugas Stalinas teatrinius efektus).

Toje pačioje byloje už „*bailumą, neveiklumą ir panikavimą, sudarymą galimybių priešui pralaužti frontą*“ (67, 81) buvo sušaudyti:

» fronto štabo viršininkas B. Klimovskichas;
» fronto ryšių viršininkas A. Trigorjevas;
» fronto artilerijos viršininkas N. Kličas;
» Vakarų fronto 4-osios armijos vadas A. Korobkovas;
» fronto KOP vado pavaduotojas Tajurskis.

Vakarų fronto KOP vadas, Sovietų Sąjungos didvyris, kovų Ispanijoje veteranas generolas majoras I. Konecas nusišovė (ar buvo nušautas) pirmąją karo dieną – 1941 m. birželio 22-ąją.

Atidus skaitytojas tikriausiai jau pastebėjo, kad šiame liūdname sušaudytųjų generolų sąraše trūksta vienos pavardės.

O tai iš tikrųjų labai keista. Ir pagal karinį laipsnį (generolas leitenantas), ir pagal einamas pareigas (fronto vado pavaduotojas) I. Boldinas buvo aukštesnis vadas už visus represuotuosius, žinoma, išskyrus patį Pavlovą. Ir jei visa fronto vadovybė buvo kalta dėl „nusikalstamo neveiklumo ir vadovavimo kariuomenei sužlugdymo“, tai kaip galėjo likti nenubaustas svarbiausias Vakarų fronto smogiamosios grupuotės vadas?

Teisintis patirties stoka Boldinas niekaip negalėjo. Jo tarnybos lape jau buvo du „išvaduojamieji žygiai“: į Lenkiją (1939 m. rugsėjį) ir Besarabiją (1940 m. birželį). Be to, per įsiveržimą į Lenkiją 1939 m. rugsėjį komkoras Boldinas vadovavo Baltarusijos fronto kavalerijos mechanizuotajai grupei, kuri puolė Slanimo– Valkavisko (Volkovysko) linija ir po įnirtingo mūšio 20–21 d. šturmu užėmė Gardino miestą, t.y. mūšių vietos Boldinui buvo gerai pažįstamos. Greičiausiai laimingo likimo priežastis yra labai paprasta. Laiku išsikviesti, kad sušaudytų, čekistai tiesiog negalėjo – nuo birželio pabaigos iki rugpjūčio pradžios Boldinas buvo apsuptyje, taigi nepasiekiamas. Na, o 1941 m. rugpjūtį, po didžiosios dalies kadrinės kariuomenės sutriuškinimo, kai buvo paimti į nelaisvę dešimtys generolų (vos per 1941 m. šešis mėnesius vokiečių nelaisvėje atsidūrė 63 generolai), Stalinas pasidarė santūresnis ir be atodairos jau nešaudė likusių rikiuotėje vadų. Negana to, ištrūkusį iš apsupties Boldiną vyriausiasis kariuomenės vadas įsakyme paminėjo geru žodžiu. Paaukštintas laipsniu, jis greitai paskirtas 50-osios armijos vadu.

Po karo parašyti Boldino atsiminimai yra vienas iš nedaugelio Vakarų fronto smogiamosios grupuotės sutriuškinimo istorijos šaltinių. Deja, didžiulis psichinis sukrėtimas, kurį teko patirti generolui Boldinui, nepraėjo be pėdsakų. Jo atsiminimų svarbiausias motyvas – viską sugadino bukas ir beširdis soldafonas Pavlovas:

„*... Pasitraukęs nuo aparato, aš pamaniau: kaip Pavlovas toli nuo tikrovės! Mes turėjome per mažai pajėgų kontratakuoti priešą... Bet ką daryti? Įsakymas yra įsakymas! Po daugelio metų, jau po karo, man tapo žinoma, kad Pavlovas pateikdavo mano nesančiai* (dėl kieno kaltės „nesančiai“? – M. S.) *smogiamajai grupei vieną nurodymą po kito. Kam reikėjo Pavlovui kurti tokius nurodymus? Kam jis juos siuntė?* (panašu,

kad Boldinas taip ir nesuprato, jog užduotis, kurią jis gėdingai sužlugdė, buvo skirta kaip tik jam. – M. S.). *Gali būti, kad jie turėjo tikslą tik sudaryti Maskvai regimybę, kad Vakarų fronte imamasi kokių nors priešinimosi puolančiam priešui veiksmų...*" (80)

Bet ir tai dar tik „žiedeliai". Labai rimtame dokumente, aiškinamajame rašte, paduotame vykstant Pavlovo ir jo bendrų reabilitacijai, 1957 m. liepą, Boldinas (tuo metu jau generolas pulkininkas) parašė štai ką:

„... Pavlovas kaltas dėl to, kad prašė Staliną skirti apygardos kariuomenės vadu, žinodamas, jog nuo karo pradžios bus fronto kariuomenės vadas. Pavlovas, turėdamas menką operatyvinį pasirengimą, negalėjo būti fronto kariuomenės vadu... Fronto štabo viršininkas Klimovskichas kaltas dėl to, kad pasidavė Pavlovo įtakai ir tapo jo pavedimų vykdytoju..." (81, p. 194)

Apie tai, kas gi turėjo „nemenką operatyvinį pasirengimą", Boldinas kukliai nutylėjo. Daug kas tampa suprantamiau, jei prisiminsime, kad iki paskyrimo Vakarų ypatingosios karinės apygardos vado pavaduotoju Boldinas buvo Odesos karinės apygardos kariuomenės vadas. Sutikite, būti pirmuoju vadovu Odesoje ir tapti pavaduotoju Minske – du labai skirtingi dalykai.

Beje, pats vyriausias laipsniu ir pareigomis karvedys, vadovaujantis Vakarų fronto kavalerijos mechanizuotosios grupės kontrsmūgiui, buvo visai ne Boldinas, o maršalas Kulikas. Įžymus sovietinis karo vadas, gynybos liaudies komisaro pavaduotojas, Raudonosios armijos vyriausiosios artilerijos valdybos viršininkas... Vienas iš žmonių, pats bendravęs su maršalu Kuliku, apie šį susitikimą paliko tokį atsiminimą: *„... Kabineto gilumoje atsidarė durys ir pro jas išsirito maršalas Kulikas – solidaus storo žmogus. Jo veidas buvo rudai raudonas ir gana įspūdingo dydžio. Kalbėjo Kulikas kažkokiomis visiškai nesusijusiomis tarpusavyje ir beprasmiškomis frazėmis. Tai buvo tikrų tikriausios nesąmonės, pusgirčio žmogaus kliedesiai. Baisiausia, kad priešais vadus stovėjo ne tik maršalas, bet ir SSRS gynybos liaudies komisaro pavaduotojas...*" (163)

1941 m. birželio 24 d. maršalas Kulikas atvyko į Boldino KMG štabą kaip vyriausiosiosios kariuomenės vadovybės (t.y. draugo Stalino) įgaliotasis atstovas Vakarų frontui. Tiesa, kontrpuolimui jis vadovavo visai neilgai. *„Maršalas Kulikas įsakė visiems nusisegti atpažinimo ženklus, išmesti dokumentus, paskui persirengti valstiečių drabužiais ir pats persirengė... Patarė mesti ginklus, o konkrečiai man – ordinus ir dokumentus. Bet niekas, išskyrus jo adjutantą, dokumentų ir ginklų nemetė...*"

Štai taip trumpai ir aiškiai 10-osios armijos 3-iojo skyriaus (t.y. kontržvalgybos) viršininko raporte apibūdinamas gynybos liaudies komisaro vadovaujantis vaidmuo Vakarų fronto karo veiksmams (176). Nepaisant gandų, kad „Stalino laikais šalyje buvo tvarka", už visa tai Grigorijus Ivanovičius buvo tik pabartas. Netgi Kuliko išmestos į krūmus maršalo žvaigždės jam grąžintos.

Bet tai tik karvedžio Kuliko biografijos pradžia. 1941 m. rugsėjo 2 d. jis paskirtas 54-osios atskirosios armijos, kuriai buvo pavesta nutraukti Leningrado blokadą,

vadu. Rezultatas – visiška nesėkmė, po kurios 1941 m. rugsėjo 26 d. Stalinas įsakė *„54-osios armijos vadą maršalą Kuliką atšaukti vyriausiosios kariuomenės vadovybės dispozicijon“*. 1941 m. lapkričio 8 d. Kulikas komandiruotas sustiprinti Kerčės – paskutinio, likusio Raudonosios armijos rankose, Krymo lopelio – gynybos. Atvykęs į Kubanę kaip vyriausiosios kariuomenės vadovybės atstovas (ir iš tiesų pasižymėjęs dviejų valandų vizitu į Kerčę) Kulikas rimtai ėmėsi spręsti maisto tiekimo klausimus. Pačiam sau. Itin greitai gendančių skanėstų išsiųsta jaunai, ketvirtai iš eilės, „raudonojo maršalo“ žmonai kariniu transporto lėktuvu, o visa kita (įskaitant 50 kg lašinių, 200 butelių konjako, 40 dėžių mandarinų, 20 kg juodųjų ikrų) pakrauta į specialųjį vagoną ir išgabenta į Maskvą (81, p. 238).

1942 m. vasarį už tokį marodieriavimą karo veiksmų zonoje Kulikas pirmą kartą patrauktas į teismą ir atitinkamai nubaustas: pažemintas karinis laipsnis nuo maršalo iki generolo majoro, pašalintas iš liaudies komisaro pavaduotojo posto ir išmestas iš CK. Komunistų – kovotojų už visuotinę lygybę ir brolybę – partijoje kol kas buvo paliktas. Bet 1943 metų pavasarį Kulikas vėl iškilo. Už nežinomus nuopelnus jam pakeltas laipsnis ir leista vadovauti 4-ajai gvardijos armijai. Pavadovavo... Teko netrukus pašalinti ir išsiųsti toliau nuo pagundų Raudonosios armijos formavimo vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojo pareigoms. 1945 m. balandį už karinio rengimo sužlugdymą atsargos kariniuose daliniuose ir „buitinį nuosmukį“ (t.y. už nuolatinį girtavimą ir pasileidimą) buvo pašalintas ir iš šio darbo, vėl pažemintas iki generolo majoro laipsnio.

Antrasis, paskutinis ir galutinis, nuosprendis buvo įvykdytas tik 1950 m. rugpjūtį. Po to, kai Aukščiausiojo teismo karinė kolegija nustatė, kad pasigėręs draugas Kulikas dažnokai keiksnojo partiją, kuri iškėlė ir tiek metų laikė šitą menkystą valdžios viršūnėse. Štai tokios nuodėmės draugas Stalinas niekam neatleisdavo. Net numylėtiniams.

Atrodo neįtikima, bet ir tuo ypatinga Kuliko biografija nesibaigia! 1956 m. jis buvo reabilituotas, o 1957 m. ne be seno jo draugo, tada visagalio SSRS gynybos ministro Žukovo, žinios jam buvo net „grąžintas“ Sovietų Sąjungos maršalo laipsnis! Prie žodžio „grąžintas“ kabutės dedamos neatsitiktinai. Kai Kulikas antrą kartą buvo suimtas, turėjo generolo majoro laipsnį, taigi teisingiau būtų kalbėti apie unikalų, vienintelį šios rūšies pomirtinį (!!!) laipsnio pakėlimą, be to, dar net keturiomis pakopomis...

Tiesą sakant, jau vien tokie karo vadai, kaip Kulikas ir Boldinas, galėjo pasmerkti kariuomenę neregėto masto sutriuškinimui. Ieškodami kitų priežasčių, imsimės nuodugniai nagrinėti kovos veiksmų eigą.

1.3. **Pirmasis mūšis**

Pirmiausia reikia pažymėti, kad Šiaurės vakarų ir Vakarų frontų bendrų veiksmų taip ir nebuvo. Šiaurės Vakarų fronto svarbiausios smogiamosios pajėgos – generolo majoro Šestopalovo 12-asis mechanizuotasis korpusas ir generolo majoro Kurkino 3-iasis (be 5-osios tankų divizijos) nuo Kauno–Suvalkų krypties (kaip buvo nurodyta direktyvoje Nr. 3) buvo naujai nukreipti šiaurės vakarų kryptimi, į Šiaulius, kur birželio 23–24 d. įvyko didelės tankų kautynės su vermachto 4-osios tankų grupės svarbiausiomis pajėgomis. O 5-oji tankų divizija Šiaurės vakarų fronto vado įsakymu birželio 22 d. atskirta nuo 3-iojo mechanizuotojo korpuso ir tapo tiesiogiai pavaldi 11-osios armijos vadui.

Nuo 1941 m. birželio vidurio 11-osios armijos kariuomenė, kaip ir visi Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos (YKA) – būsimojo Šiaurės vakarų fronto – junginiai, laikantis griežčiausio slaptumo reikalavimų, buvo visiškai parengti kovai. Jau birželio 15 d. apygardos kariuomenės vadas generolas pulkininkas F. Kuznecovas išleido įsakymą Nr. 0052, kuriame savo valdiniams priminė, kad „*būtent šiandien, kaip niekada, mes turime būti visiškai pasirengę kovai... bet kurią minutę mes turime būti pasirengę vykdyti bet kokią kovos užduotį*“ (19, p. 8).Toliau įsakyme pateikti jau visai konkretūs nurodymai:

„... *Vielos užtvaras pradėti įrengti* ***nedelsiant*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.)... ***Nuo pirmos kovos veiksmų valandos*** *organizuoti savo užnugario apsaugą, o visus įtartinus asmenis nedelsiant sulaikyti ir greit nustatyti jų asmenybę... Lėktuvus aerodromuose* ***išsklaidyti ir užmaskuoti*** *miškuose, krūmuose, neleidžiant rikiuoti linijomis... Tankų dalinių ir artilerijos parkus išsklaidyti, išdėstyti miškuose, kruopščiai užmaskuoti, paliekant galimybių per nustatytą laiką susirinkti paskelbus kovinį pavojų... Armijos vadui, korpuso ir divizijos vadui sudaryti įsakymo įvykdymo kalendorinį planą, kurį* ***visiškai įvykdyti iki šių metų birželio 25 d.***“ (19, p. 11–12).

1941 m. birželio 18 d. Pabaltijo YKA vadas išleidžia šį įsakymą:

„... *Priešlėktuvinės gynybos zonos viršininkui* ***iki 1941 m. birželio 19 d. pabaigos*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.) *visiškai parengti kovai visą apygardos priešlėktuvinę gynybą... Ne vėliau kaip 1941 m. 6. 20 į fronto ir armijų vadavietes permesti komandas su būtinomis priemonėmis organizuoti jose ryšių mazgus... Numatyti ir parengti ryšininkų komandas, kurios turi būti pasirengusios* ***iki 1941 m. 6. 20 ryto*** *pagal junginių vadų įsakymą paimti savo kontrolėn mano patvirtintus ryšių mazgus... Sudaryti Telšių, Šiaulių, Kauno, Kalvarijos kryptimis mobiliuosius prieštankinės minų kovos būrius. Šiam tikslui turėti autotransportu vežiojamų prieštankinių minų atsargų.* ***Būrių parengtis iki 1941 m. 6. 21...*** ***Tiltų griovimo planą*** *patvirtinti armijų karo taryboms. Įvykdymo laikas* ***1941. 6. 21...*** *Paimti iš apygardos dalinių (išskyrus aviacijos ir mechanizuotųjų) visus benzinvežius ir perduoti juos po 50 proc. 3-iajam ir 12-ajam mechanizuotiesiems korpusams. Įvykdymo laikas* ***1941 m. 6. 21***“ (19, p. 22–25).

„Kovinių dokumentų rinkinio“ Nr. 34, iš kurio pacituoti šie įsakymai, viršelyje yra spaudukas: „Išslaptinta“. Generalinio štabo direktyvos dėl išslaptinimo numeris ir data: 1965 m. 11. 30. Šešiasdešimt penktieji metai. Dešimtmečius sovietiniai karo istorijos „mokslo“ korifėjai žinojo ar bent turėjo žinoti šių dokumentų turinį, bet metai iš metų jie toliau sekė pasakėles apie „netikėtą užpuolimą“ ir „taikiai miegančią sovietų šalį...“

Deja, KDR Nr. 34 yra vienintelis apygardų (frontų) kovinių dokumentų rinkinys, į kurį įtraukta bent keletas laikotarpio iki 1941 m. birželio 22 d. dokumentų. Visi kiti rinkiniai, kaip, beje, ir visi nepriklausomiems tyrinėtojams prieinami gynybos ministerijos centrinio archyvo (GMCA) fondai, iškart prasideda nuo birželio 22-osios, nuo „netikėto užpuolimo“ dienos. Visa, kas vyko iki šio baisaus „netikėtumo“, sėkmingai nutylėta. Bet nėra taisyklių be išimčių. Į KDR Nr. 33 (mechanizuotųjų korpusų koviniai dokumentai) kažkokiu būdu pateko (beje, net ne pačioje pradžioje, o aštuntoje vietoje, po 1941 m. liepos dokumentų) birželio 18 d. 12-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakymas Nr. 0033 (28, p. 23–24). Dokumentas papuoštas „ypatingos svarbos“ grifu, kas korpuso lygio dokumentams yra didelė retenybė. Įsakymas Nr. 0033 prasideda žodžiais: *„Gavus šį įsakymą, parengti kovai visus dalinius.* ***Dalinius parengti kovai pagal kovinio pavojaus paskelbimo planus, bet pavojaus neskelbti*** (paryškinta mano. – M. S.)... *Pasiimti tik tai, kas reikalinga išgyventi ir kautis“*. Toliau pateikiamas nurodymas birželio 18 d. 23 val. 00 min. pajudėti į susitelkimo rajonus, be to, visi galutiniai maršrutų punktai yra miškuose!

Analogiško įsakymo 3-iajam mechanizuotajam korpusui tikslaus teksto šios knygos autoriui rasti nepavyko, bet yra žinoma, kad 5-oji tankų divizija rengėsi greitai prasidėsiantiems ir neišvengiamiems karo veiksmams, kaip ir visa kita Pabaltijo YKA kariuomenė: birželio 18 d. visi divizijos daliniai buvo pakelti pagal kovinio pavojaus signalą, išvesti iš nuolatinio dislokavimo vietų ir išdėstyti išilgai Nemuno rytinio kranto Alytaus rajone ir piečiau (8). Taigi 5-oji tankų divizija atsidūrė kaip tik tame rajone (Alytus–Merkinė), į kurį buvo nutaikytas vokiečių „tankų pleišto“ smaigalys.

Tiesiogiai Alytaus kryptimi puolė vermachto 3-iosios tankų grupės 20-oji ir 7-oji tankų divizijos. Iki birželio 22-osios vidurdienio vokiečių 20-oji tankų divizija, įveikusi 60 km nuotolį nuo pasienyje esančio Kalvarijos miestelio iki Alytaus, forsavo Nemuną tiltu, kuris taip ir nebuvo susprogdintas, nepaisant „tiltų griovimo plano, patvirtinto armijos karo tarybos“ (žr. anksčiau tekste). Svarbiausias sovietinis Didžiojo Tėvynės karo pradinio laikotarpio istorijos specialistas, profesorius, istorijos mokslų daktaras, elitinio Maskvos valstybinio tarptautinių santykių instituto (MVTSI) Istorijos katedros vedėjas draugas Anfilovas vienoje iš daugelio savo monografijų taip aiškina šį faktą: *„Priešas forsuoti Nemuną per trumpą laiką įstengė todėl, kad 4-ojo pontoninių tiltų pulko pionieriai dėl sudėtingos padėties ir negavę kariuomenės vadų įsakymo sprogdinti, tiltų anksčiau nurodytuose rajonuose nesusprogdino“* (177, p. 67).

Čia mes pirmą (bet anaiptol ne paskutinį) kartą susiduriame su stebėtina sovietinių istorikų logika: nelemta „sudėtinga padėtis" laikoma (ir peršama skaitytojams) kaip kažkokia gaivalinė nelaimė, kaip pateisinama, „objektyvi" priežastis, iškart pateisinanti VISKĄ. Be to, net nekeliamas klausimas, kas buvo priežastis, o kas – padarinys; ar dėl sudėtingos padėties netekta tokios svarbios gynybos ribos, kaip vandeningasis Nemunas, ar, atvirkščiai, vokiečiai galėjo be kliūčių persikelti per jį todėl, kad konkretūs vadai masiškai nevykdė tiesioginių pareigų, o tai ir sudarė „sudėtingą padėtį"...

Jaunesniojo leitenanto A. Iljino atsiminimuose (karo išvakarėse jis buvo 5-osios divizijos autotransporto bataliono cheminės tarnybos viršininkas) atsiskleidžia labai įsidėmėtinų šios „sudėtingos padėties" detalių: *„Mūsų 5-oji tankų divizija pagal kovinio pavojaus signalą iš anksto atžygiavo prie Nemuno rytinio kranto ir įsirengė gynybos pozicijas prieš keletą dienų iki karo pradžios. Kai įsitvirtinome, aš buvau paskirtas ryšių tarp divizijos štabo ir autotransporto bataliono delegatu... Maždaug 11. 30 val. į štabą buvo atvesta sušlapusi moteris, perplaukusi Nemuną, kuri pasakė, kad už miesto ji matė vokiečių tankus, bet prokuroras tuojau riktelėjo: „provokacija", „šnipė" ir iš karto ją nušovė. O po 30 minučių palei tiltą kariai sulaikė vyriškį, kuris buvo lietuvis ir laužyta rusų kalba pasakė, kad vokiečių tankai jau mieste, bet ir šį operatyvinis įgaliotinis apšaukė provokatoriumi ir nušovė..."* (178)

Beje, jokia upė savaime nėra „gynybos riba". Galiausiai, kai negrasina ginkluotas priešas, per tokią upę kaip Nemunas galima per kelias valandas nutiesti pontoninį tiltą. Gynybos ribą sudaro (ar nesudaro) žmonės, kariai ir tam tikrų kariuomenės dalinių bei junginių vadai. 1941 m. birželio 22 d. Alytaus miesto rajone toks junginys galėjo (o pagal 11-osios armijos vadovybės planus bei nurodymus turėjo) būti 5-oji tankų divizija. Koviniame raporte, kurį Šiaurės vakarų fronto vadas birželio 22 d. 9.35 val. išsiuntė SSRS gynybos komisarui, buvo pranešama, kad *„5-oji tankų divizija Nemuno rytiniame krante Alytaus rajone užtikrins 128-osios šaulių divizijos* (esančios prie pat sienos 11-osios armijos divizijos. – M. S.) *atsitraukimą ir pridengs 11-osios armijos užnugarį nuo Lietuvių, taip pat neleis priešui persikelti per Nemuną šiauriau Druskininkų"* (19, p. 37).

Įsidėmėtina, kad uždavinys *„pridengti 11-osios armijos užnugarį nuo Lietuvių"* (turėta galvoje dvi Raudonosios armijos 29-ojo šaulių korpuso divizijos, suformuotos 1940 m. „išvaduotos Lietuvos" ginkluotųjų pajėgų pagrindu) yra pirmoje vietoje, o užduotis *„neleisti priešui persikelti į Nemuno rytinį krantą"* suformuluota kaip papildoma *(„taip pat")*. Bet, žinoma, mūsų dėmesį turi patraukti ne šis kazusas. Svarbiausia tai, jog 5-oji tankų divizija turėjo realių galimybių vokiečių 20-ąją tankų diviziją ne tik sustabdyti, bet ir visiškai sutriuškinti.

5-oji tankų divizija, kaip ir visas 3-iasis mechanizuotasis korpusas, buvo įtraukta į „pirmosios bangos" tankų junginių skaičių (pirmieji aštuoni mechanizuotieji korpusai suformuoti 1940 metų vasarą) ir iš esmės sukomplektuota jos ginkluotė. Artilerijos ginkluotės ji turėjo net daugiau, negu numatyta pagal etatų sąrašą (žr. lentelę).

	37 mm zenitinė	45 mm prieštank.	76 mm	122 mm	152 mm	Minosv. 50 mm	Minosv. 82 mm
Etat.	12	0	4	12	12	27	18
Fakt.	12	12	6	12	24	32	18

Nepaisant aiškaus artilerijos „pertekliaus“, turimų mechaninių traukos priemonių (65 traktorių ir vilkikų) neužteko joms transportuoti (37 mm zenitinės patrankos ir minosvaidžiai buvo vežami automobiliais ir vikšrinių vilkikų jiems nereikėjo). Jau 1940 m. lapkritį (t.y. daug laiko likus iki 1941 metų pavasario slaptosios mobilizacijos pradžios) 5-oji tankų divizija turėjo 1051 visų rūšių automobilį, iš jų – 92 autocisternas (etatinė norma atitinkamai 1360 ir 139) (179). Beje, automobilių ir vilkikų skaičius neturėjo esminės reikšmės, kai 5-oji tankų divizija pirmą ir vienintelį kartą kovėsi tiesiog ikikarinio išskleidimo rajone.

Svarbiausia 5-osios tankų divizijos ginkluotės dalis, suprantama, buvo tankai: 188 lengvieji (170 BT ir 18 T-26), 30 tribokščių T-28 (tai pėstininkams paremti ugnimi skirtas tankas, ginkluotas 76 mm patranka, analogiška vokiečių „nuorūkai“, ir dviem atskiruose sukiojamuosiuose bokšteliuose įrengtais kulkosvaidžiais), 50 naujųjų T-34. Ne visai aišku, kiek 5-oji tankų divizija turėjo sunkiųjų tankų KV.

Daugumoje šaltinių apie juos nieko nekalbama, bet, kita vertus, žinoma, kad 3-iajame MK 1941 m. balandžio pabaigoje buvo 78 tankai KV (180). Sunkiųjų tankų galėjo turėti tik korpuso dvi tankų divizijos (2-oji ir 5-oji). Net jei laikysime, kad 2-oji tankų divizija buvo tankais KV sukomplektuota iki etatinės normos (63 tankai), ir šiuo atveju 5 tankų divizijos „daliai“ turėjo likti mažiausia 15 sunkiųjų KV. O jei vadovausimės labai autoritetingo šaltinio (8) duomenimis, kad 2-oji tankų divizija turėjo 51 KV, tai, skaičiuojant paprasčiausiai aritmetiškai, 5-ojoje tankų divizijoje turėjo būti 27 tankai KV.

Ar tai daug – 27 KV ir 50 T-34 – vienoje tankų divizijoje? Viskas paaiškėja, kai imi lyginti. Kad deramai įvertintume 5-osios tankų divizijos ginkluotę ir kovines galimybes, reikia palyginti su priešo, t.y. vermachto 20-osios tankų divizijos, ginkluote. Vienintelis vokiečių tankas, kuris 1941 metų vasarą bent teoriškai galėjo kovoti su sovietiniais T-34 (bet ne su KV!), buvo paskutinių modifikacijų (H ir J) vidutinis tankas Pz-III, ginkluotas 50 mm patranka KwK-38. Artimu nuotoliu ši patranka galėjo pramušti „trisdešimketvirtuko“ šoninius šarvus vikšrus palaikančių atraminių ratų ruože (ten 45 mm šarvo lakštas buvo vertikalus, nepasviręs). Ir nors kad galėtų šaudyti priešo tankui į šoną, vokiškam tankui reikėjo aktyviai manevruoti mūšio lauke, o judančiam tankui pataikyti į siaurą ruožą tarp ratų beveik neįmanoma, tuo labiau kad 76 mm T-34 patranka galėjo lengvai pramušti Pz-III priekinį šarvą per kilometrą, tačiau sėkmės galimybių Pz-III įgula vis dėlto galėjo turėti. Jos labai padidėdavo naudojant specialų pokalibrinį šarvamušį sviedinį su volframo karbido šerdimi. Bet tokių sviedinių buvo mažai, be to, ir šie paprastai atšokdavo nuo „trisdešimtketvirtuko“ pasvirų šarvų lakštų.

Vokiečių tankai Pz-III.

Visa vermachto Rytų fronto tankų kariuomenės grupuotė turėjo 707 tankus Pz-III su 50 mm patrankomis. Bet 3-iojoje tankų grupėje nebuvo NĖ VIENO šio modelio tanko (gretima, 4-oji tankų grupė turėjo tik 71). 3-iosios tankų grupės tankų divizijos (taip pat ir 20-oji) buvo daugiausia ginkluotos 1938 m. pavyzdžio čekiškais tankais „Škoda", vermachto pavadintais Pz-38(t). Tai lengvasis tankas tik su kulkų nepramušamais šarvais, mažos galios (125 AG) varikliu ir varžtais bei kniedėmis (kurių galvutės, pataikius priešo sviediniui, atitrūkdavo ir žalojo įgulą) sutvirtintu korpusu. Vokiečių tankistas O. Kariusas, karo pradžioje tarnavęs 20-ojoje tankų divizijoje, prisimena:

„... Liepos 8-ąją mums pataikė. Man pirmiausia teko ropštis iš pamuštos mašinos... Keikėme trapų ir nelankstų čekišką plieną, kuris nebuvo kliūtis rusiškai 45 mm prieštankinei patrankai. Mūsų mašinos šarvų lakštų nuolaužos ir tvirtinimo varžtai padarė didesnę žalą negu sviedinys ir jo skeveldros. Mano išmušti dantys netrukus atsidūrė medicinos punkto šiukšlių kibire..." (183, p. 15)

Pz-38(t) buvo ginkluotas čekiška 37 mm patranka A-7, kuri, nors turėjo kiek didesnę šarvų pramušamąją galią negu vokiškas 37 mm „belstukas", tačiau kovojant su T-34 buvo iš esmės bevertė. Apskritai Pz-38(t) bendromis taktinėmis techninėmis galimybėmis prilygo „beviltiškai pasenusiam" lengvajam tankui T-26 ir gerokai atsiliko (ginkluote, greičiu, eigos atsarga) nuo greitojo tanko BT-7. Bet ir šių „stebuklingų ginklų" neužteko aprūpinti vermachto tankų divizijoms, todėl 3-iojoje tankų grupėje vietoj tikrų tankų net naudotos ginkluotos kulkosvaidžiais mokomosios kovinės tanketės Pz-I, kurios visiškai netiko kovoti su bet kokiais sovietiniais tankais.

Birželio 22-osios rytą vermachto 20-ojoje tankų divizijoje buvo 44 Pz-I, 31 Pz-II (kiek galingesnė tanketė, ginkluota 20 mm „patranka"), 121 Pz-38(t) ir 31 vidutinis tankas Pz-IV (ginkluotas trumpavamzde 75 mm „nuorūka"; paskutinės modifikacijos turėjo sustiprintus iki 50–60 mm priekinius šarvus) (10, p. 206).

Sovietinės 5-osios ir vokiečių 20-osios tankų divizijų ginkluotę galima palyginti lentelėje:

5-oji (sov.)	T-26	BT-7	T-28	T-34	KV
	18	170	30	50	27
20-oji (vok.)	**Pz-I**	**Pz-II**	**Pz-38(t)**	**Pz-IV**	
	44	31	121	31	

Priešpriešiniame tankų mūšyje sovietiniai T-34 ir KV beveik visai saugiai turėjo tiesiog sušaudyti visą šį vokiečių tankų „žvėryną". Negana to, priešpriešinis mūšis prie Alytaus nebuvo tikrai priešpriešinis: vokiečių tankų divizija pasiekė miestą ir tiltą per Nemuną žygio kolona, o sovietiniai tankai teoriškai galėjo būti išskleisti kovos rikiuote ir iš anksto (nuo birželio 19 iki 22 d.) užmaskuoti parengtose ugnies pozicijose.

Jokios šiuolaikinio kariavimo dvejų metų patirties (apie ką taip mėgo šnekėti sovietiniai istorikai propagandistai) vokiečių tankistai nė negalėjo turėti: vermachto 20-oji tankų divizija buvo suformuota **1940 metų spalį**; nei Lenkijos, nei Prancūzijos kampanijose ji nedalyvavo ir mūšis prie Alytaus jai taip pat buvo pirmosios karo kautynės. Jau minėtuose O. Kariuso atsiminimuose skaitome:

„... Be keleto karininkų ir puskarininkių, niekas iš mūsų dar nebuvo dalyvavę kovos veiksmuose. Iki šiol mes tikrus šūvius girdėjome tik poligone. Mes tikėjome senais kariauninkais, turinčiais geležinius kryžius ir kovinio pasižymėjimo ženklus, kurie atrodė visiškai ramūs. Visiems kitiems neišlaikė nei skrandis, nei šlapimo pūslė..." (183, p. 11)

Tankų mūšiui prie Alytaus (kuris greičiausiai buvo pačios pirmosios Didžiojo Tėvynės karo kautynės) sovietiniai istorikai ir memuaristai skiria nemaža dėmesio. Pavyzdžiui, istorijos mokslų daktaras M. Ježovas yra parašęs straipsnį, specialiai skirtą šiam tragiškam karo epizodui (178). Deja, atrodanti gausi informacija nepadeda atkurti tikro įvykių vaizdo. Greičiau atvirkščiai – pateikti faktai (jei tik tai „faktai", o ne išgalvotos atgaline data galingo tankų junginio sutriuškinimo „pateisinamosios priežastys") prieštarauja ir vieni kitiems, ir elementariam sveikam protui. Konkrečiai, remiantis esamais šaltiniais neįmanoma atsakyti į pačius paprasčiausius klausimus: kur, kada ir kokie 5-osios tankų divizijos padaliniai dalyvavo mūšyje?

SSRS Šarvuočių bei tankų kariuomenės vyriausiąjį maršalą P. Rotmistrovą karas užklupo turintį pulkininko laipsnį ir einantį 3-iojo mechanizuotojo korpuso štabo viršininko pareigas (prieš tai jis kelis mėnesius ėjo 5-osios tankų divizijos vado pavaduotojo pareigas). Iš jo atsiminimų aiškėja, kad tik keletas 5-osios tankų divizijos

padalinių birželio 22-osios **vakare** stojo į mūšį su vokiečių tankais, beje, jau Nemuno **rytiniame krante**:

„... Iki birželio 22 d. vakaro priešo 3-iosios tankų grupės pirmojo ešelono divizijos, pasinaudodamos prie Alytaus ir Merkinės užgrobtais tiltais, persikėlė per Nemuną. Mėgindama sustabdyti priešo artėjimą prie Nemuno 11-osios armijos vadovybė metė į mūšį 5-ąją tankų diviziją. Divizijos vadas pulkininkas F. Fiodorovas suspėjo prie Alytaus tilto pastūmėti tik 5-ojo motošaulių pulko artileriją (o tai vos 4 patrankos, kurių kalibras 76 mm. – M. S.), *atskirą zenitinės artilerijos divizioną ir 9-ojo tankų pulko 2-ąjį batalioną...“* (181)

O štai iš mūšio aprašymo M. Ježovo straipsnyje aiškėja, kad 5-oji tankų divizija pasitiko vokiečius gerokai didesnėmis pajėgomis, be to, upės **vakariniame krante** birželio 22-osios **vidurdienį**, dar **iki tol**, kai priešas forsavo Nemuną:

„... Iki vidurio dienos priešas įstengė prasiveržti prie Alytaus. Tada 11-osios armijos vadovybės įsakymu 5-oji tankų divizija pasislinko ***į Nemuno vakarinį krantą ginti prietilčio pozicijų*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.) *ir nesustodama pradėjo mūšį su 20-osios tankų divizijos daliniais. 5-osios divizijos 10-asis tankų pulkas už trijų kilometrų į vakarus nuo Alytaus pirmasis pasitiko ir sunaikino priešakinį fašistinių motociklininkų būrį. Paskui 5-osios tankų divizijos 9-ojo tankų pulko tankistai, 5-ojo motorizuotųjų šaulių pulko ir atskirojo zenitinės artilerijos diviziono artileristai, prisileidę priešą per 200–300 metrų, atidengė į juos ugnį tiesiuoju taikymu. Per 30–40 mūšio minučių jie pamušė 16 priešo mašinų. Priešo tankų divizijos judėjimas* ***buvo pristabdytas.***

Tada sovietinių tankistų pozicijoms Nemuno ***vakariniame krante*** *priešai smogė bombomis ir artilerijos ugnimi. Jie patyrė didelių nuostolių. Priešo tankams pavyko prasiveržti per tiltą į Nemuno rytinį krantą piečiau Alytaus. Bet juos tuojau kontratakavo 5-osios tankų divizijos padaliniai, kurie nušlavė vokiečių tankus ir įsiveržė į miestą...“*

Kitų šaltinių duomenimis, mūšis taip pat prasidėjo birželio 22-osios **dieną**, Nemuno vakariniame krante, be to, jame kartu su tankų padaliniais dalyvavo ir vienas 5-osios divizijos motorizuotųjų šaulių batalionas:

„Į prietilčio įtvirtinimą prie Alytaus 5-osios divizijos vadas pasiuntė vieną motorizuotųjų šaulių batalioną, sustiprintą 5-ojo motorizuotųjų šaulių pulko artilerija. Vėliau, kai tik pasirengė, skirtingu laiku ten atvyko ir kiti divizijos padaliniai, taip pat 9-ojo tankų pulko 2-asis tankų batalionas bei atskirasis zenitinės artilerijos divizionas. Jau ***iki*** *birželio 22-osios* ***vidudienio*** *šie daliniai buvo įtraukti į tankų mūšį su prasiveržusiomis į Alytų 7-ąja ir 20-ąja priešo tankų divizijomis...“* (8)

Esama pranešimų, kad kartu su 9-ojo tankų pulko 2-uoju batalionu mūšyje dalyvavo ir pulko 1-asis batalionas (tankai T-28), buvęs pasaloje prie tilto Nemuno rytiniame krante.

Kita vertus, pagal O. Kariuso atsiminimus išeitų, kad Nemuną vokiečių 20-osios tankų divizijos tankistai pasiekė be menkiausio pasipriešinimo:

„... Su jauduliu laukėme pirmo kovinio kontakto su rusais. Bet nieko panašu nenutiko. Kadangi mūsų batalionas nebuvo priešakinis, tokio kontakto galima buvo tikėtis tik tuo atveju, jei avangardas bus sustabdytas. Mes be kliūčių pasiekėme tos dienos žygio tikslą – Alytaus aerodromą. Laimingi nusimetėme dulkėtas uniformas ir džiaugėmės pagaliau radę vandens deramai nusiprausti.

–Visai nebloga čia kariauti, – juokaudamas pasakė mūsų tanko vadas puskarininkis Deleris po to, kai kelintą kartą ištraukė galvą iš puskubilio su vandeniu...“ (183, p. 12)

Tačiau visų keisčiausia, kad nė viename šaltinyje (įskaitant priešo kareivius ir karininkus) net neminima, jog mūšyje prie Alytaus kaip nors dalyvavo 5-osios tankų divizijos svarbiausia smogiamoji jėga – tankai T-34 ir KV! Juk nepastebėti susidūrimo su „trisdešimtketvirtuku“ vokiečiai tiesiog negalėjo. Ne kartą jau minėtuose O. Kariuso atsiminimuose „pirmai pažinčiai“ su T-34 skirtas visas skyrius, be to, tas susitikimas vokiečių tankistams paliko pačių ryškiausių prisiminimų:

„... Dar vienas įvykis mus pribloškė kaip tona plytų; pirmąkart pasirodė rusų tankai T-34. Buvome apstulbinti. Kaip galėjo atsitikti, jog ten, viršuje, nežinota, kad yra toks puikus tankas? T-34 geri šarvai, ideali forma bei nuostabi ilgavamzdė 76,2 mm patranka visus vertė drebėti, jo privengė visi vokiečių tankai iki pat karo pabaigos. Ką mums reikėjo daryti su šiais baisūnais, kurių daugybė buvo mesta prieš mus?“

Štai tik tas įvykis, pribloškęs vermachto 20-osios tankų divizijos kareivius, buvo ne prie Alytaus, o rugpjūčio pradžioje Jelnios rajone! Kur birželio 22 d. buvo 5-osios tankų divizijos 50 tankų T-34 ir keliasdešimt KV? Jie per kruopščiai užsimaskavo?

5-oji tankų divizija buvo galutinai sutriuškinta greičiausiai jau Nemuno rytiniame krante po to, kai į mūšio lauką atskubėjo vermachto 7-osios tankų divizijos daliniai, persikėlę per Nemuną kiek piečiau Alytaus (ir taip pat pervažiavę nesusprogdintu tiltu). Rotmistrovo atsiminimuose šis įvykis aprašytas taip:

„... Užgrobęs antrą tiltą per Nemuną, piečiau Alytaus, priešas pradėjo veržlų puolimą į šiaurę ir netrukus Nemuno rytiniame krante 5-osios tankų divizijos pagrindines pajėgas suspaudė iš dviejų pusių. Nelygiame itin įnirtingame mūšyje mūsų junginys patyrė pralaimėjimą, netekome 90 kovos mašinų, nors mūsų kariai sunaikino apie 170 priešo tankų, šarvuotųjų automobilių ir šarvuočių“.

Priešo dokumentuose pats tankų mūšio prie Alytaus faktas patvirtinamas. Tiesa, netekčių skaičiai visai kitokie. Štai telegramoje, 1941 m. birželio 23-iosios rytą 3-iosios tankų grupės štabo išsiųstoje „Centro“ armijų grupės vadovybei, skaitome:

„... 6. Birželio 22-osios vakare 7-oji tankų divizija kovėsi didžiausiame per šio karo laiką tankų mūšyje (keistas pasakymas operatyvinėje suvestinėje „šio karo“ antrą dieną. – M. S.) *ryčiau Alytaus su 5-ąja tankų divizija. Sunaikinta 70 priešo tankų. Mes netekome 11 tankų, iš jų 4 sunkiųjų“* (vermachte Pz-IV buvo laikomas „sunkiuoju tanku“. – M. S.) (182, p. 34).

Tai, kad vokiečių tankų realūs nuostoliai pasirodė kur kas mažesni, negu teigė Rotmistrovas, nieko keista – panašiai padidinti priešo nuostolius bet kokio-

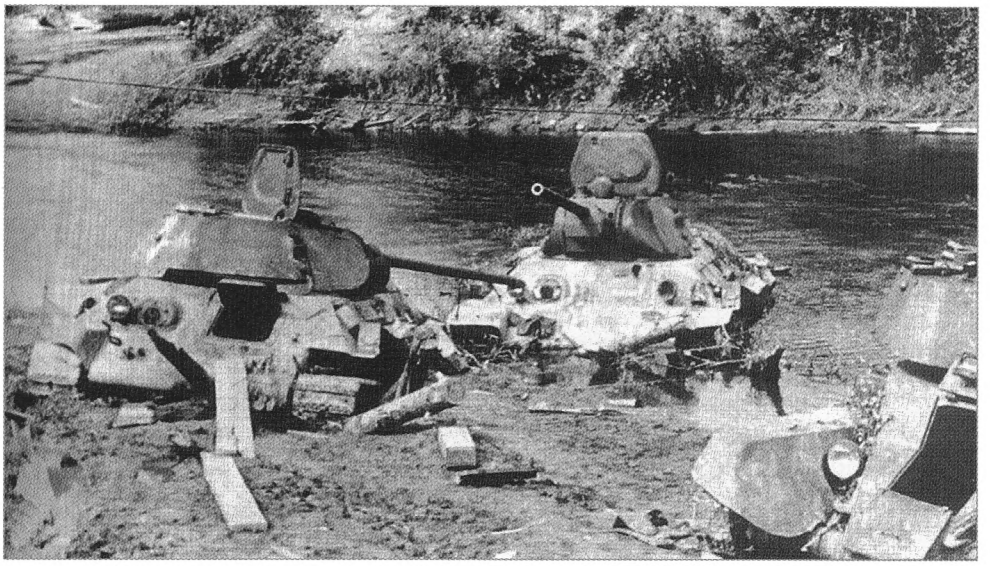

Du sovietiniai tankai T-34 ir vienas BT-7 įstrigo keldamiesi per upę ir palikti. 1941 m. birželis.

se operatyvinėse suvestinėse yra ne išimtis, o norma. Stebina kas kita: vokiečiai pareiškia, kad mūšyje sunaikino 70 sovietinių tankų (tikrasis skaičius, matyt, buvo dar mažesnis), o sovietinis maršalas rašo, kad prarasta 90 kovos mašinų! Formaliai terminas „kovos mašina" nėra tapatus terminui „tankas", bet šiame kontekste Rotmistrovas, žinoma, turėjo galvoje būtent tankus. Didelio skaičiaus memuaristui prireikė greičiausiai, kad sustiprintų savo teiginį, jog *„5-osios tankų divizijos kariai ir vadai, nepaisydami sunkios padėties, laikėsi drąsiai ir kovėsi iki paskutinio sviedinio, iki paskutinio tanko"*. Tačiau net netekusioje 90 tankų 5-ojoje tankų divizijoje dar turėjo likti **daugiau kaip 200 tankų**! Atrodytų, kalbėti apie „paskutinį tanką" dar anksti (anaiptol ne kiekviena vermachto tankų divizija iki kovos veiksmų pradžios turėjo po 200 tankų), tuo labiau po mūšio prie Alytaus.

5-oji tankų divizija iš esmės nustojo egzistuoti kaip kovinis junginys.

5-osios tankų divizijos pirmas (taip pat ir paskutinis) mūšis baigėsi lyg birželio 22-osios vakare, lyg 23-iosios ryte. Anksčiau cituotame 3-iosios tankų grupės štabo dokumente minimas birželio 22-osios vakaras. Tas pats metas nurodomas ir Anfilovo monografijoje (*„sovietiniai tankistai kelias valandas įnirtingai, įtemptai kovėsi su priešo tankais prie perkėlų per Nemuno upę, bet temstant birželio 22 d. jie buvo priversti atsitraukti"*). Tačiau buvusio 3-iosios tankų grupės vado H. Hoto atsiminimuose visiškai konkrečiai minimas birželio 23-iosios rytas: *„7-osios tankų divizijos pulkas, kuris saugojo tiltus Alytuje ir naktį buvo pakeistas pėstininkų daliniu, iššygiuodamas iš Alytaus, ankstų rytą susidūrė su atvykstančia iš Varėnos rusų 5-ąja tankų divizija. Kaip pranešė pulko vadas, „ypač sunkiame tankų mūšyje" priešo divizija, menkiau pasirengusi kovoti vienas prieš vieną, patyrė pralaimėjimą"* (13, p. 68). Apie tai, kad 5-

osios tankų divizijos paskutinis mūšis vyko birželio 23-iosios rytą, rašo ir dabartiniai istorikai (8, 178). Pasitaiko pranešimų ir apie tai, kad birželio 22-osios–23-iosios naktį 5-osios tankų divizijos 10-asis pulkas vykdė tankų daliniui keistą užduotį – Varėnos rajone (30 km į pietryčius nuo Alytaus) ieškojo neegzistuojančio vokiečių „parašiutininkų desanto, kuriame buvo 660 karių".

Tiek daug dėmesio siekiant nustatyti tikslų 5-osios tankų divizijos sutriuškinimo laiką susiję su tuo, kad, jau **auštant birželio 24-ajai,** divizijos vadas pulkininkas F. Fiodorovas su savo divizijos likučiais (15 tankų, 20 šarvuotųjų mašinų ir 9 pabūklais) atsidūrė Gudijos Maladečinos rajone už 170 km nuo Alytaus, matuojant tiesia linija.

Armijos generolas S. Ivanovas (karo pradžioje – Vakarų fronto 13-osios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininkas) atsiminimuose susitikimą su 5-osios tankų divizijos vadu aprašo taip:

„... Įėjo pulkininkas tankisto uniforma ir pranešė, kad jis yra 5-osios tankų divizijos vadas... Pulkininko Fiodorovo tankų divizija gavo užduotį užtikrinti šaulių dalinių likučių pasitraukimą ir neleisti hitlerininkams forsuoti Nemuno šiauriau Druskininkų. Tačiau priešas, smogdamas galingus aviacijos ir artilerijos smūgius, neleido divizijai pasiekti Nemuno ir ji taip pat turėjo didelių nuostolių. Paskui atsitraukiančius mūsų pėstininkus priešo tankai dviem tiltais prasiveržė į Nemuno rytinį krantą...

– Tai nepataisoma nelaimė, – sielvartavo tankistas, – ir man teks už tai atsakyti savo galva" (45, p. 49).

Beje, pagal dokumentus (1941. 6. 24 d. 10 val. Vakarų fronto štabo operatyvinė suvestinė Nr. 4) išeitų, kad pulkininkas Fiodorovas ne tik „sielvartavo", bet ir darė tai, kas karo tribunolo kalba reiškė „gandų apie paniką skleidimą":

„... 4. Šiaurės vakarų fronto 5-osios tankų divizijos vadas pranešė 13-osios armijos kariuomenės vadui, kad 1941. 6. 23. 17.00 Vilnių užėmė vokiečiai, kurie puola toliau" (186, p. 37). Šiuo atžvilgiu 5-osios tankų divizijos vadas smarkiai „skubino įvykius" – vokiečių 7-oji tankų divizija į Vilnių įžengė tik birželio 24-osios rytą.

Dar viena 5-osios tankų divizijos 10-ojo tankų pulko grupė (15 tankų T-34 ir 14 lengvųjų T-26) iki birželio 23 d. pabaigos atriedėjo į Varanavo miestelio rajoną (20 km į šiaurę nuo Lydos miesto, 80 km nuo Alytaus į Vakarų fronto 21-ojo šaulių korpuso 37-osios divizijos pozicijas (8). Paskui ta grupė buvo performuota į tankų batalioną, kuris birželio 26–27 d. dalyvavo 21-ojo šaulių korpuso kontrsmūgyje Lydos m. rajone. H. Hoto atsiminimuose aptinkama užuomina apie tai, kad birželio 25–28 d. vokiečių 19-oji tankų divizija Varanavo–Trabų rajone *„nuolat buvo atakuojama priešo, remiamo 50-tonių tankų... iki birželio 28 d. jai teko atremti atakas iš pietų pusės"*. Gal tai buvo 5-osios tankų divizijos tankai, kurių nežinomos įgulos jau po divizijos sutriuškinimo tęsė savo karą...

Šiaurės vakarų fronto vadovybė tuo metu visiškai neįsivaizdavo, kur yra 5-osios divizijos likučiai. Fronto štabo koviniame raporte, išsiųstame SSRS gynybos liaudies komisarui birželio 24 d. 22.45 val., buvo sakoma: *„5-oji tankų divizija 1941 m. 6. 23.*

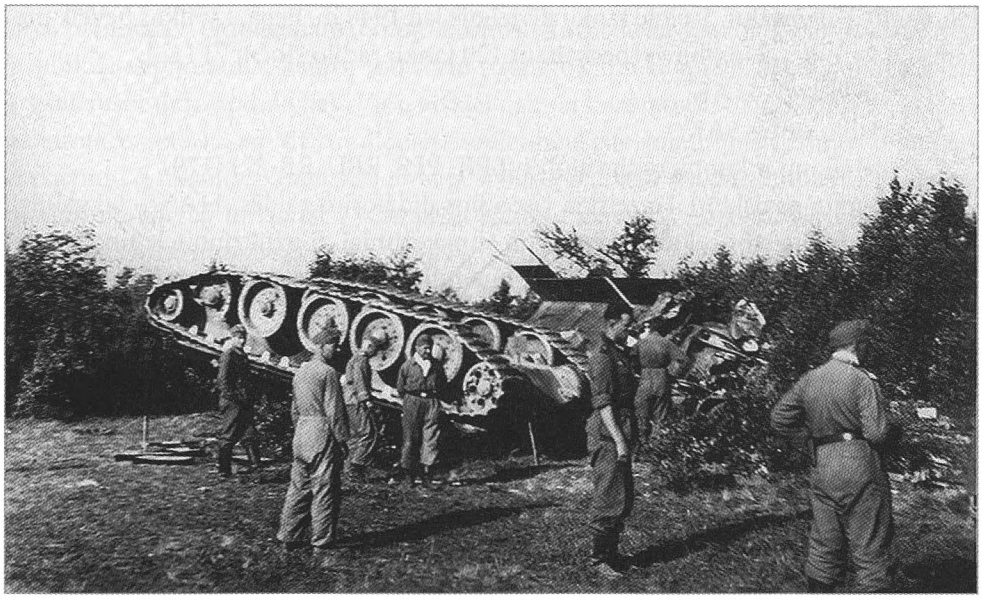

Apvirtęs sovietinis tankas T-34 po susidūrimo su vokiečių karinės technikos kolona. Manoma, kad jis priklausė 3 MK 5-ajai tankų divizijai. Vilniaus apylinkės. 1941 m. birželio 24 d.

14,00 val. kovėsi su priešu Radziškių rajone (30 km į pietvakarius nuo Vilniaus. – M. S.). *Divizijos padėtis ir buvimo vieta 1941 m. 6. 24. nežinoma*" (19, p. 66). Beje, ar verta kalbėti apie vieną diviziją, jei po dviejų dienų Šiaurės vakarų fronto štabas jau „pametė" visą 11-ąją armiją! Eiliniame koviniame raporte, išsiųstame į Maskvą birželio 26 d. 20.35 val., rašoma:

„... 11-oji armija – armijos štabas ir karinė taryba, įvairiais duomenimis, pakliuvo į nelaisvę ar žuvo. Vokiečiai pagrobė šifruotą dokumentą. Nežinoma, kur yra 5-oji, 33-ioji, 188-oji, 128-oji šaulių divizijos ir kokia jų būklė. Daug atsilikusiųjų ir pabėgusiųjų, sulaikomų pakeliui į Daugpilį. Daug pamestų ginklų..." (19, p. 69)

11-osios armijos likučių ir jos štabo (jis anaiptol nežuvo ir nepateko į nelaisvę) ieškojo žvalgybinė aviacija. Ne vokiečių – sovietinė. Birželio 30 d. būta šiokių tokių paieškos rezultatų. Tą dieną iš Maskvos Šiaurės vakarų fronto štabo adresu (kuris kaip tik tą dieną „persibazavo" į Pskovą, t.y. už 450 km nuo sienos) buvo išsiųsta telegrama, pasirašyta G. Žukovo:

„Daugėliškio stoties, Kaltanėnų miško, ryčiau Švenčionių, rajone aptikta Šiaurės vakarų fronto 11-oji armija, besitraukianti iš Kauno rajono. Armija neturi degalų, sviedinių, maisto ir arkliams pašaro. Ji nežino, kokia yra padėtis ir ką jai daryti..."

Klasikinėje sovietinėje istoriografijoje tą sumaištį buvo įprasta aiškinti liūdnai pagarsėjusiu „ryšių netekimu" – neva vokiečių diversantai nukarpė visus laidus, o apie radijo ryšį Raudonojoje armijoje, esą, niekas nebuvo ir girdėjęs. Vakarų fronto (kaip, beje, ir visų kitų frontų) daliniai bei junginiai iš tikrųjų neturėjo ryšio. Bet **radijo ryšio techninių priemonių turėjo**. Ir nemažai. Be to, ne tik frontų ir armijų

lygmeniu. Pavyzdžiui, 5-ojoje tankų divizijoje jau 1940 m. liepą, t.y. likus beveik metams iki karo pradžios, buvo (neskaitant 120 tankų radijo stočių 71TK):

» 1 radijo stotis 11AK;

» 23 radijo stotys 5AK;

» 87 batalionų ir kuopų radijo stotys (6PK, PPS, RRU, RB-22) (179).

Dabar verta paaiškinti, ką reiškia visos šios didžiosios raidės. 11AK – tai galinga (500 vatų) radijo stotis, kurią gabena du sunkvežimiai. Ji užtikrino telefono ir telegrafo ryšį 300–500 km spinduliu. 5AK buvo didelės dėžės dydžio, vežiojama automobiliu arba arklių traukiamu vežimu. Jos veikimo spindulys – 25 km telefono ir 50 km telegrafo ryšio režimu, t.y. visiškai apima (ir net gerokai viršija) divizijos puolimo fronto ruožo plotį...

Paskutinės užuominos apie 5-osios tankų divizijos likimą datuojamos 1941 m. liepos 2 d. Šiaurės vakarų fronto vadovybės koviniuose raportuose:

„... 5-oji tankų divizija 1941 m. 6. 24. Vilniaus rajone buvo apsupta priešo ir išsisklaidė. Likusieji kariai ir vadai tik 1941 m. 6. 26 pradėjo atsirasti Polocko rajone (200 km į rytus nuo Vilniaus, 185 km į šiaurės rytus nuo Maladečinos) *ir 1941 m. 6. 30 Pskovo rajone. Kovos mašinų materialinė dalis visiškai sunaikinta arba palikta priešo teritorijoje. Karinio personalo ir ratinių mašinų materialinės dalies likučiai dabar telkiasi Pskovo ir Polocko rajone...“* (19, p. 107)

O štai papulkininkio Fiodorovo niūri nuojauta *(„man teks už tai atsakyti galva“)* nepasitvirtino. Per šimtus kilometrų „išsisklaidžiusios“ divizijos vadas nebuvo nei sušaudytas priešais išlikusių karių rikiuotę, nei eiliniu pasiųstas į priešakines linijas „kaltės atpirkti krauju“. Jis paskirtas Maskvos mokomojo automobilių ir šarvuočių centro viršininku, vėliau – Solikamsko aerorogių mokyklos Uralo šiaurėje viršininku. Ten, tolimame užnugaryje, už tūkstančių kilometrų nuo fronto, 1945 m. sausio 20 d. jis mirė nuo šiltinės.

1.4. „Ir veržėsi įsakymo pakeltas...“

Realioje istorijoje vokiečių prasiveržimas į Nemuno rytinį krantą reiškė Raudonosios armijos Vakarų fronto pabaigos pradžią. Veržliai judėdamos didžiuliu Alytaus–Vilniaus–Maladečinos lanku,vermachto 3-iosios tankų grupės divizijos priartėjo prie Minsko, kur birželio 27–28 d. susitiko su išilgai Brastos–Baranovičių–Minsko plento puolančiu 2-osios tankų grupės 47-uoju tankų korpusu. Milžiniškame „apsupimo katile“ atsidūrė trys ketvirtadaliai Vakarų fronto junginių. Bet birželio 23–24 d. susiklosčiusi padėtis galėjo būti įvertinta kitaip: vokiečių tankų divizijos pasitraukė iš numanomo Boldino kavalerijos mechanizuotosios grupės kontrpuolimo rajono, tad sovietinio tankų „skeltuvo“ smūgis turėjo kristi ant vokiečių pėstininkų.

Arčiausiai suplanuoto puolimo rajono buvo Vakarų fronto 11-asis mechanizuotasis korpusas (žr. 6 žemėlapį). Jis ir pradėjo mūšį pirmas. Padrika informacija apie

labai trumpą 11-ojo mechanizuotojo korpuso kovos kelią yra tokia pat prieštaringa ir sunkiai suprantama, kaip ir anksčiau pateiktos žinios apie 5-osios tankų divizijos sutriuškinimo aplinkybes. Visai aiškiai galima konstatuoti tik tai, kad bet kokios užuominos apie 11-ąjį MK tradicinėje sovietinėje istoriografijoje lydimos graudžių verkavimų (*„sukomplektuotas 23 proc. pasenusių modelių tankais... autotransporto ir traktorinių vilkikų turėjo tik 15–20 proc. etatinių normų... tankistų karininkų turėjo tik 45–55 proc. etatinio skaičiaus ...).* Na, ir taip toliau.

Visa tai tikra tiesa. Apskritai kalbant. Dabar patyrinėkime konkrečiau ir smulkiau. Pirmiausia pakeiskime visus tuos „procentus“ absoliučiais dydžiais. Svarbiausia mechanizuotojo korpuso ginkluotė – tankai. Kiek jų buvo?

Istorinėje literatūroje aptinkama skirtingiausių skaičių: 237 („Vojenno-istoričeskij žurnal“, 1989 m. Nr. 4), 360 (interneto tinklalapis „DVRA mechanizuotieji korpusai“, remdamasis GMCA, f. 38, ap. 11 373, b. 67), 414 („1941 m. – pamokos ir išvados“). Autorius siūlo remtis skaičiumi 331 – kaip tik tiek tankų nurodyta dokumente, kurį sudarė tiesioginiai įvykių dalyviai. Turime galvoje VIŽ 1989 m. Nr. 9 paskelbtą „1941 m. liepos 15 d. 11-ojo mechanizuotojo korpuso politinio skyriaus politinį raportą Vakarų fronto karinei tarybai“.

11-asis mechanizuotasis korpusas iš tikrųjų turėjo labiausiai pasenusius tankus: 242 T-26, 18 liepsnosvaidžių T-26 ir 44 senos modifikacijos tankus BT (BT-5). Naujųjų tankų labai mažai: 24, kitų šaltinių duomenimis, 28 vidutiniai T-34 ir 3 sunkieji KV. Be to, *„iki 10–15 proc. tankų nepasiimta, nes jie buvo remontuojami“.*

Iš viso: 280 parengtų kovai tankų, iš jų beveik visi lengvieji ir pasenę.

Ar gali tokiu „šlamštu“ apginkluotas tankų junginys kariauti?

Visa tai galima išsiaiškinti lyginant. Dešimtmečius sovietiniai „istorikai“ kažkodėl ignoravo šią paprasčiausią ir akivaizdžiausią taisyklę. 11-asis mechanizuotasis korpusas, aišku, buvo silpnas ir „nebaigtas daryti“, jei lyginsime jį su Vakarų fronto 6-uoju mechanizuotuoju korpusu ar su Šiaurės vakarų fronto 3-iuoju mechanizuotuoju korpusu, kurių ginkluotėje buvo šimtai naujausių T-34 ir KV. Bet kariauti juk reikėjo su vokiečiais, o ne su gretimais savų frontų daliniais. Tad su vokiečių tankų junginiais, jų aprūpinimu, ginkluote, galimybėmis ir reikia lyginti 11-ojo mechanizuotojo korpuso kovinę galią.

Penkiose vakarų karinėse apygardose buvo 20 mechanizuotųjų korpusų. Jei iš šio skaičiaus išbrauksime 17-ąjį MK ir 20-ąjį MK, kuriuose atitinkamai buvo tik 63 ir 94 tankai (Raudonojoje armijoje apie 94 tankus buvo sakoma „tik 94“), tad liks **18 mechanizuotųjų korpusų.** O vermachto įsiveržimo pajėgos turėjo 17 tankų divizijų. Štai su jomis galima ir reikia lyginti mūsų mechanizuotuosius korpusus, konkrečiai, 11-ąjį MK.

Vokiečių tankų divizijų ir korpusų sudėtis nebuvo griežtai apibrėžta. Todėl lygindami remsimės vermachto **pačia didžiausia tankų divizija**, kokia tik buvo visame Rytų fronte. Tai 7-oji tankų divizija, kuriai vadovavo generolas majoras fon Funkas.

Toks palyginimas tuo labiau tinkamas, kad 7-oji tankų divizija priklausė tai pačiai 3-iajai vermachto tankų grupei, į kurios sparną turėjo smogti Boldino KMG.

Svarbiausia tankų divizijos ginkluotė – tankai. Jų vermachto 7-oji tankų divizija turėjo **265**. O sovietiniame „nesukomplektuotame“ 11-ajame MK – **331 tankas**. Kažkodėl įprasta (įprasta tarp sovietinių propagandistų) laikyti, kad vokiečių tankai niekada negedo ir mūšiui parengtų skaičius visada buvo lygus jų bendram skaičiui. Net jei patikėtume šia absurdiška prielaida, vis tiek 11-asis MK buvo pranašesnis už pačią didžiausią vermachto tankų diviziją mūšiui parengtų tankų skaičiumi (280 prieš 265).

Dabar nuo kiekybės eikime prie kokybės. Iki karo pradžios 7-oji tankų divizija turėjo (10, p. 206):

» 53 tanketes Pz-II;
» 167 lengvuosius tankus Pz-38(t);
» 30 vidutinių tankų Pz-IV;
» 15 „vadų“ tankų su kulkosvaidžiais, iš jų 7 su Pz-38(t) važiuokle.

Iš pirmo žvilgsnio 11-asis MK ir vermachto 7-oji tankų divizija turėjo maždaug vienodas kovines galimybes (jei neatsižvelgiama į nenuneigiamą sovietinių T-34 ir KV kokybinį pranašumą prieš vokiškus Pz-IV). Bet tai skubota ir visiškai klaidinga išvada.

11-asis mechanizuotasis korpusas buvo gerokai stipresnis.

„Tankas – tai patrankos vežimas“. Šiuo aforizmu, kurio autorystė priskiriama įžymiam sovietiniam artilerijos konstruktoriui V. Grabinui, išreikštas įvertinimas, žinoma, yra kiek perdėtas. Bet labai nedaug.

Visi tanko duomenys, kaip savaime jie būtų svarbūs, yra antriniai svarbiausiojo – ginkluotės – atžvilgiu. Tankas sukurtas ne važiuoti ir ne pasislėpti, o naikinti. Naikinti ugnies priemonėms ir gyvajai jėgai, vadavietėms ir ryšių mazgams priešo užnugaryje, triuškinti transporto kolonoms ir sandėliams gynybos operatyvinėje zonoje.

Taigi šioms svarbiausioms tankų kariuomenės užduotims atlikti 11-asis MK buvo ginkluotas kur kas geriau negu vermachto 7-oji divizija. Sovietinei 45 mm tanko patrankai 20K buvo sukurtas skeveldrinis fugasinis sviedinys, sveriantis 2,13 kg. Jis paskleidžia daugiau kaip 100 mirtinų skeveldrų ir žaloja neapsaugotą priešo gyvąją jėgą 15 x 6 m ruože. Taip, žinoma, tai labai lengvas sviedinys (trigubai lengvesnis negu standartinės „tricolės“), bet daugeliui taikinių mūšio lauke (kulkosvaidžio lizdui, minosvaidžių baterijai) galėjo padaryti žalos. 11-asis mechanizuotasis korpusas turėjo **345 patrankas 20K** (286, įrengtas tankuose T-26 ir BT, 59 šarvuotųjų automobilių BA-10 patrankas).

O vokiečių 7-oji tankų divizija buvo ginkluota tik **167 tankų patrankomis** – firmos „Škoda“ A-7. Taigi turėjo dvigubai mažiau negu 11-asis MK. Be to, vokiško 37 mm skeveldrinio sviedinio svoris (690 g) buvo trigubai mažesnis už atitinkamą sovietinės 20K, dėl to ir jo kaunamasis poveikis priešo pėstininkams bei priedangoms buvo gerokai mažesnis.

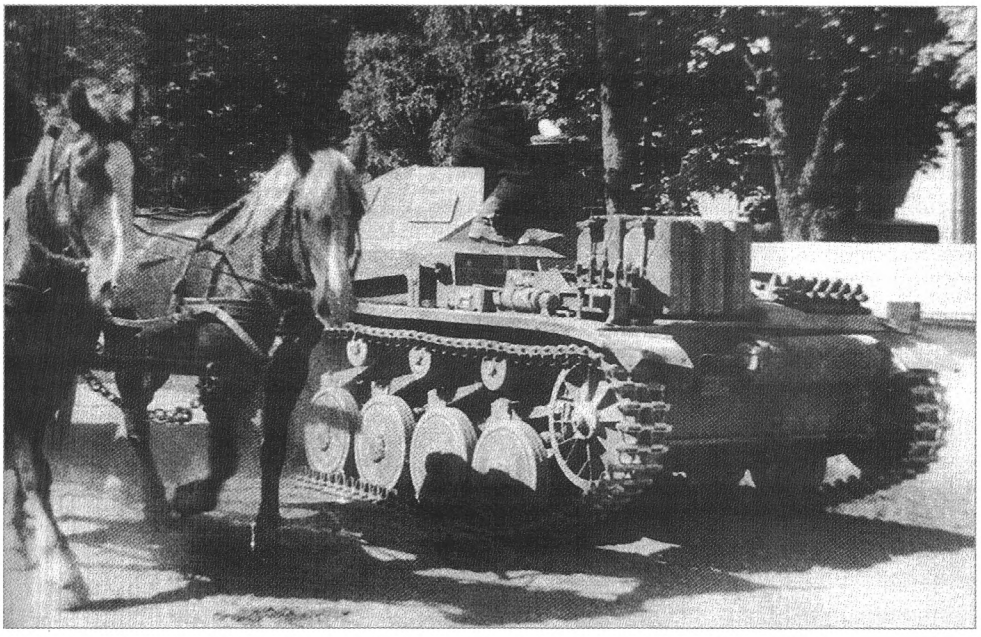

Vokiečių 6-osios tankų divizijos lengvasis tankas Pz-II viename iš Lietuvos miestelių. 1941 m. birželio 24 d.

Vokiečių lengvosios tanketės Pz-II su 20 mm patrankomis iš principo netinkamos kovoti su pėstininkais ir artilerija. 120–145 g sviedinukas, turintis (skirtingais variantais) nuo 4 iki 15 g sprogstamosios medžiagos, buvo labai silpnas. Prieš karą SSRS tokio kalibro patrankos buvo įrengiamos tik lėktuvuose – naikintuvuose, bet anaiptol ne šarvuotosiose mašinose. Be to, 20 mm lėktuvų patrankų bandymai ir kovinis naudojimas parodė, kad „gyvąją jėgą kauti atviroje vietovėje“ įmanoma tik tiesiogiai pataikant į žmogų, o 20 mm „sviedinio“ skeveldrų poveikis buvo visiškai menkas.

Suprantama, rimtas „darbas“ siekiant ugnimi parblokšti priešą turėjo būti patikėtas ne lengviesiems tankams, o mechanizuotajai haubicų artilerijai. Bet štai čia labiausiai ir išryškėja sovietinio mechanizuotojo KORPUSO (net nebaigto komplektuoti) ir vokiečių DIVIZIJOS skirtumas.

11 MK trijų divizijų artilerijos pulkai iki karo pradžios turėjo (78):

» 16 haubicų 152 mm kalibro;

» 36 haubicas 122 mm kalibro.

Taip, tai gerokai mažiau už etatines normas (36 haubicos 152 mm kalibro ir 40 haubicų 122 mm kalibro), bet vokiečių tankų divizijoje, visiškai, „iki paskutinės sagos“ sukomplektuotoje pagal 1940 metų rudens etatinę normą, galėjo būti tik:

» 12 haubicų 150 mm kalibro;

» 24 haubicos 105 mm kalibro;

» 4 patrankos 150 mm kalibro.

Bendra išvada akivaizdi: net nebaigtas komplektuoti 11-asis MK ugnies galia buvo pranašesnis už pačią didžiausią vermachto tankų diviziją.

Pagaliau bet kuris sovietinis mechanizuotasis korpusas turėjo daugiau karių, negu bet kuri vokiečių tankų divizija. Tai ir nenuostabu: korpusui priklausė trys divizijos ir daugybė atskirų korpuso dalinių. Konkrečiau, nesukomplektuotame 11-ajame mechanizuotajame korpuse 1941 m. birželio 1 d. tarnavo 21 605 karinio personalo žmonės, o vokiečių tankų divizijos maksimalus etatinis žmonių skaičius pusantro karto mažesnis. Be to, 11-ajame MK 21 605 žmonės BUVO 1941 m. birželio 1 d. Iki birželio 22 d. žmonių skaičius greičiausiai padidėjo, nes šalyje labai sparčiai vyko slaptoji rezervistų mobilizacija (iš viso į „didžiąsias mokomąsias stovyklas" iki karo pradžios suspėta pašaukti 768 tūkst. žmonių), o mechanizuotųjų junginių asmeninė sudėtis buvo baigiama komplektuoti pirmiausia.

Tik vienu atžvilgiu 11-asis MK atsiliko nuo priešo 7-osios tankų divizijos – automobilių skaičiumi, t.y. motorizuotųjų pėstininkų, artilerijos ir užnugario tarnybų gebėjimu judėti priekin paskui „tankų pleištą". 1941 m. korpusas turėjo 920 automobilių, 148 motociklus, 55 traktorius ir vilkikus. Tai 5–6 kartus mažiau už etatines normas. Ir jei 11-asis mechanizuotasis korpusas būtų iš tiesų nuo Gardino pradėjęs pulti Merkinę (60–70 km), kaip buvo nurodyta Pavlovo įsakyme, nepakankamai aprūpinti transportu motorizuotieji pėstininkai neišvengiamai būtų atsilikę nuo tankų. Teoriškai. O tikrovėje apie jokį proveržį į priešo gynybos operatyvinę gilumą nebuvo nė kalbos; vokiečių vytis neteko – jie patys priartėjo prie Gardino. Ir į savo pirmą ir paskutinį mūšį 11-asis MK stojo iš esmės prieškarinio dislokavimo rajone. Tokiu atveju automobilių stoka negalėjo turėti lemiamos reikšmės. Maža to, iš anksčiau minėto „politinio pranešimo" sužinome, kad birželio 22-osios rytą korpuso vadovybė priėmė visiškai teisingą sprendimą:

„... Pagal kovinio pavojaus signalą visi daliniai išvedė savo karinį personalą, turintį ginklus ir galintį kautis. Tai sudarė 50–60 procentų viso karinio personalo, o likusioji jo dalis palikta dalinių dislokavimo rajone... Dėl 204-osios motorizuotosios divizijos nepakankamo aprūpinimo autotransportu 1-asis ešelonas iš Volkovysko rajono (82 km plentu iki Gardino. – M. S.) *buvo permestas automobiliais, o kiti buvo permetami kombinuotu žygiu* (t.y. 204-osios mechanizuotosios divizijos šaulių daliniai ėjo pėsčiomis, kol juos paimdavo divizijos 1-ąjį ešeloną pavėžėję grįžtantys automobiliai. – M. S.). *Per 7 valandas (29-oji tankų divizija per 3 valandas ir 33-ioji tankų divizija – per 4 valandas) paskelbus kovinį pavojų, korpuso daliniai užėmė sutelkimo rajoną...*"

Tenka pripažinti, kad sovietiniai istorikai buvo visiškai teisūs. Jokio „mechanizuotojo korpuso" Gardino rajone nebuvo. Vietoje „11-ojo mechanizuotojo korpuso" 1941 m. birželio 22 d. 10 val. ryto piečiau Gardino iš esmės buvo telkiama lengvųjų tankų divizija, visais kiekybiniais rodikliais **gerokai pranašesnė už pačią galingiausią vermachto tankų diviziją**.

Didžiausia, 7-oji vermachto tankų divizija padarė daug žalos. Labai smulkiai, tikrai „vokiškai" 3-iosios tankų grupės vado H. Hoto parašyti atsiminimai (13) lei-

džia detaliai atsekti 7-osios tankų divizijos kovos kelią pirmomis karo dienomis ir savaitėmis.

Iki birželio 22-osios vidurdienio buvo užimti tiltai per Nemuną prie Alytaus, birželio 23 d. *„7-osios tankų divizijos tankų pulkas pasiekė Lydos–Vilniaus kelią* (75 km ryčiau Alytaus), *divizijos ratinės mašinos toli atsiliko*“ (bet kas pažymėtina – vokiečių generolas iš to nedaro išvados, kad divizija neteko bet kokio gebėjimo kautis), birželio 24 d. ankstų rytą *„7-oji tankų divizija po nedidelio mūšio užėmė Vilniaus miestą, divizijos tankų pulkas judėjo toliau Mikališkių link* (Mikališkės – jau Gudija ir už 180 km į rytus nuo sienos). Toliau *„7-oji tankų divizija birželio 26 d. pasiekė Minsko–Maskvos greitkelį Smolevičių rajone*“ (tai jau 30 km į rytus nuo Minsko). Taigi per penkias dienas divizija nužygiavo 350 km Lietuvos ir Gudijos miškų keliais.

Paskui 7-oji tankų divizija, patyrusi nesėkmę forsuodama Beržuoną (Bereziną) prie Borisovo miesto, patraukė į šiaurės vakarus, per Lepelį Vitebsko link. Liepos 5 d. Bešenkovičių rajone (175 km nuo Minsko) „užkliuvo“ už atskubėjusio iš Maskvos karinės apygardos visiškai sukomplektuoto 7-ojo MK (tai tas pats mechanizuotasis korpusas, kuriame kariavo ir pateko į nelaisvę Stalino sūnus). Sutriuškinusios ir nubloškusios į pietus sovietinį mechanizuotąjį korpusą, 7-oji ir 20-oji tankų divizijos forsavo Dauguvą tarp Bešenkovičių ir Ulos, iki liepos 10 d. užėmė Vitebską. Tada jų keliai vėl išsiskyrė: 20-oji tankų divizija pasuko į šiaurės rytus, Veližos link, o 7-oji tankų divizija per Demidovą antrąkart pasiekė 1-ąjį greitkelį, dabar jau Jarcevo (50 km ryčiau Smolensko) rajone, taip įveikusi du trečdalius kelio nuo sienos iki Maskvos.

Po trijų mėnesių, 1941 m. spalio 6 d., kaip tik 7-oji tankų divizija Viazmos rajone trečiąkart pasiekė 1-ąjį greitkelį ir taip sujungė paties didžiausio per visą karą „Viazmos katilo“ apsupimo žiedą. Paskui, vykstant kruvinoms Maskvos kautynėms, 7-oji tankų divizija pasistūmėjo dar 245 km į rytus, iki Jachromos (45 km nuo Maskvos). Tik ten, prie Maskvos–Volgos kanalo (jei tikėsime 1941 m. gruodžio 13 d. „Sovinformbiuro“ garsiuoju pranešimu) ją 1-oji smogiamoji armija sumušė. Tiesa, vokiečių duomenimis, 7-oji tankų divizija Rytų ir Vakarų frontuose kariavo dar iki 1943 m. (žr. 4 žemėlapį).

Iš to, kas anksčiau išdėstyta, galima daryti praktinę išvadą: lengvųjų tankų divizija, pasirodo, gali kariauti – pulti, sėkmingai kautis ir su pėstininkais, ir su priešo tankais, gali forsuoti vandeningas upes ir šturmu užimti didelius miestus. Atleiskite už įkyrumą, bet autorius pasirengęs dar kartą priminti, kad visą tą kelią vermachto 7-oji tankų divizija nužygiavo naudodama čekiškus lengvuosius tankus ir trofėjinius prancūziškus sunkvežimius, kuriuos gruntiniuose keliuose vežamiems motorizuotiesiems pėstininkams dažnai tekdavo stumti. Bet jau per tris pirmąsias karo savaites 7-oji tankų divizija nužygiavo 700 km (skaičiuojant tiesia linija) nuo sienos iki Jarcevo, **o tai kiek didesnis atstumas negu nuo Gardino iki Berlyno**.

Keista, bet komunistiniai istorikai visada laikė **neišvengiamu, natūraliu ir vieninteliu galimu dalyku ir viena, ir kita**: ir tai, kad vokiečių 7-oji tankų divizija jau

Sovietinis prieštankinis 45 mm pabūklas ir jo tarnyba. 1943 m.

liepos 15-ąją buvo prie Jarcevo, ir tai, kad pagal visus duomenis pranašesnis už ją 11-asis MK ne tik nepasiekė Berlyno (ar bent Merkinės), bet ir nustojo egzistuoti per tris mūšių prie Gardino dienas. O juk iš pirmo žvilgsnio stebinantis ir nepanašus į tiesą atrodo faktas, kad vokiečių divizija, ginkluota tik lengvaisiais tankais su vien kulkoms atspariais šarvais, galėjo „praeiti pro rikiuotę" – stoti prieš dešimtis sovietinių šaulių divizijų, ginkluotų šimtais 45 mm prieštankinių patrankų, kurios lengvai pramuša Pz-38(t) ir priekinius, ir šoninius šarvus, prakiurdo ir „uodegą, ir pakaušį". Atrodytų, dėl tokio „skydo ir kalavijo" santykio, vokiečių tankų tolimas reidas turėjo baigtis visišku jų sunaikinimu.

Tačiau ne viskas taip paprasta. Tankas – tik priemonė ir jos panaudojimo rezultatas priklauso pirmiausia nuo taktikos, o dar tiksliau – nuo to, kaip taktika atitinka ginkluotės charakteristikas. Iš pirmo žvilgsnio „beviltiškas" lengvojo tanko šarvo storis ir artilerijos sviedinio pramušamosios galios santykis toks yra tik tuo atveju, kai lygiame kaip stalas lauke stovi vienišas tankas ir laukia, kada į jį pataikys sviedinys. O tikrame mūšyje viskas kiek kitaip.

Pirmiausia – tankas juda. Net lėtai šliaužiantis per ištežusį nuo lietaus lauką T-26 įveiks paskutinius 600 m (pataikyti į tanką iš didesnio atstumo iš esmės buvo neįmanoma) iki prieštankinės patrankos per 3 minutes. Teoriškai prieštankinio pabūklo tarnyba gali iššauti 10–15 kartų per minutę. Bet taip būtų tik nesitaikant, tiesiog „pilti Dievui į langus". Iš tikrųjų, ypač atsižvelgiant į tai, kad dėl atatrankos po šūvio patranką reikia naujai nutaikyti, artileristams lieka galimybių paleisti ne daugiau kaip 5–10 šūvių. Be to, tankas ne tiesiog šliaužia per lauką, jis dar ir šaudo.

Tanko ir prieštankinės patrankos galimybės toje „dvikovoje“ anaiptol nėra vienodos. Prieštankinis sviedinys, prašvilpęs per centimetrą nuo tanko bokštelio, jam nė kiek nepakenks, o skeveldrinis (net mažo kalibro 45 mm sovietinės tanko patrankos 20K sviedinys), sprogęs šalia nuo ugnies pozicijos, neišvengiamai privers pabūklą nutilti. Todėl jau minėti 5–10 šūvių tikrame mūšyje prieštankinės patrankos tarnybai yra nepasiekiama svajonė – jau po pirmųjų šūvių tanko įgula (jei gerai parengta ir išmokyta) aptiks šaudantį pabūklą ir pora skeveldrinių sviedinių jo tarnybą nušluos nuo žemės.

Iš šių neįmantrių apmąstymų išeina, kad pats paprasčiausias ir veiksmingiausias būdas pralaužti prieštankinę gynybą senas kaip pasaulis, pamatinis visai karybai, grindžiamas koncentravimo principu. Tankų divizija, išsiskleidusi kovos rikiuote, 2–3 km frontu, sėkmingai pralaužia šaulių (pėstininkų) pulko, kuris karo pradžioje buvo ginkluotas tik 12 prieštankinių patrankų, gynybą. Net jei besiginantieji per trumpiausią laiką į pralaužimo vietą suspėja permesti savo rezervą (36 prieštankines 37 mm patrankas, kuriomis buvo ginkluotas vermachto pėstininkų prieštankinis divizionas), sustabdyti dviejų trijų šimtų tankų atakos neįstengs. Tam tikro skaičiaus tankų netektis šiuo atveju neišvengiama, bet neišvengiamai bus pralaužta ir gynyba. Šis „tam tikras skaičius“ gali būti sumažintas iki minimumo (jei ne iki nulio), kai tankų ataką palaiko artilerija.

Būtent masinė artilerijos ugnis, kad ir kaip būtų paradoksiška, atlieka „papildomų šarvų“ vaidmenį. Tai padeda lengviesiems tankams vien su kulkų nepramušamais šarvais likti sveikiems mūšio lauke. Žodis „masinė“ ankstesnėje frazėje atsirado ne išraiškos stiliui pagražinti. Haubica šaudo aukšta trajektorija ir reikia daug kartų iššauti, kol vienas iš tų sviedinių sprogs greta priešo prieštankinės patrankos. Kaip anksčiau minėta, pagal prieškarinius Raudonosios armijos normatyvus sunaikinti vienam prieštankiniam pabūklui reikėjo nuo 70 iki 90 122 mm haubicos sviedinių. Tačiau tankų pulkas neturi jokių haubicų, bet jų esama tankų (motorizuotosios) divizijos artilerijos pulke. Kitaip sakant, būtina **sąveika**. Labai paprastas ir suprantamas žodis, bet nuo to mūšyje priklauso beveik viskas. Raudonosios armijos lauko statutas PU-39 kategoriškai reikalavo: *„Tankams atakuojant pirmąsias linijas, bet kuriuo atveju juos turi paremti artilerija ir be šios paramos ataka neleistina.“*

Bet ir sąveikos vien su artilerija neužtenka. Reikia žvalgybos, nuolatinių ryšių, koreguoti artilerijos ugnį, reikia savų pėstininkų paramos ir dar daug ko, kad patrankos, tankai, kulkosvaidžiai taptų vienu kariniu mechanizmu. Šio „mechanizmo“ pati svarbiausia „detalė“ buvo, yra ir bus vadas. Turėdamas tokį vadą ir sklandžiai sąveikaudamas su pėstininkais bei artilerija lengvųjų tankų tik kulkoms atspariais šarvais junginys 1941 metų vasaros pavyzdžio pėstininkų gynybą rėžė kaip peilis sviestą.

Gerbiamasis skaitytojau, visa, kas išdėstyta, neverta laikyti pasakėčios apie lapę ir vynuoges tęsiniu. Aišku, su nepramušamais tankais pulti yra dar geriau. Ir visai neatsitiktinis dalykas, kad besirengianti Didžiajam Karui, „tvirtai taiki“ Stalino impe-

rija pradėjo perginkluoti savo kariuomenę naujais tankais su sviediniams atspariais šarvais. Taigi ir skelbti **galutine objektyvia priežastimi** tai, kad didelis mechanizuotasis junginys (koks buvo 11-asis MK 1941 m. birželio 22 d.) žaibiškai sutriuškintas todėl, jog neturėjo (ar turėjo mažai) tokių tankų, yra bent jau kvaila. Kariauja ne tankai. Kariauja tankistai ir jų vadai. Kaip tik jų veiklumas (ar neveiklumas), o ne šarvų storio milimetrai bei kilometrai nuo vieno remonto iki kito gali būti priežastis to, kas nutiko Raudonajai armijai 1941 metų vasarą. Žinoma, viskas kur kas sudėtingiau jau bent todėl, kad dokumentų ar memuarinio pobūdžio šaltinių esama labai mažai. Daugelis jų įslaptinti iki šių dienų, o prieinami dokumentai dažnai prieštaringi ir menkai patikimi. Bet ir visa tai negali pateisinti istorijos tyrinėjimo pakeitimo begaliniu ritualinių užkeikimų apie „beviltiškai pasenusius tankus" kartojimu...

Dokumentus, susijusius su 11-ojo MK istorija, pradėsime nagrinėti nuo jau minėto korpuso politinio skyriaus „politinio pranešimo", pasirašyto pulko komisaro A. Andrejevo. 1941 m. liepos 15 d. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į dokumento pasirašymo datą. 1941 m. liepos 15 d. Pavlovas ir jo „bendrininkai" jau suimti, bet teismas dar neprasidėjęs. Likę laisvėje vadai, tiesiogiai susiję su katastrofišku Vakarų fronto sutriuškinimu, už nugaros aiškiai jaučia NKVD sušaudymo rūsių mirtiną šaltį. Dabar mes žinome, kad pralaimėjimas bus nurašytas suverčiant kaltę „netikėtam užpuolimui" ir „pasenusiems tankams", bet 1941 m. liepą to dar niekas nežinojo. Žmonės, kurie nebuvo pamiršę 1937 metų, galėjo ir turėjo tikėtis paties blogiausio ir tai negalėjo neatsiliepti anksčiau minėto „politinio pranešimo", kuriame nėra nė lašo politikos, užtat pateiktas ilgas „pateisinamųjų priežasčių" sąrašas, turiniui bei intonacijoms. Ne mums teisti 1941 metų komisarus, bet atkreipti dėmesį į šias aplinkybes istorikui tiesiog būtina.

Visa 11-ojo MK kovos veiksmų eiga „politiniame pranešime" aprašyta taip:

„... Pirmąją dieną, t.y. nuo vokiečių lėktuvų antskrydžio prieš Volkovyską 6. 22. 4.00 ryšio su 3-iosios armijos štabu ir apygardos štabu nebuvo, ir korpuso daliniai iššygiavo į Gardino, Sokulkos, Induros rajoną pagal sudarytą priedangos planą...

Pasitraukus 4-ojo ŠK šaulių daliniams, visas kovos veiksmų sunkumas teko 11-ojo MK daliniams, jiems teko ir pridengti 4-ojo ŠK dalinių atsitraukimą, ir sulaikyti vokiečių judėjimą; 29-osios tankų divizijos motorizuotųjų šaulių pulkas 3-iosios armijos vado įsakymu buvo paliktas jo rezerve kovoti su oro desantu Gardino rajone ir divizija kovėsi be pėstininkų ir artilerijos, patyrė ypač didelių nuostolių nuo priešo prieštankinės artilerijos.

Per 6. 22 ir 23 korpuso daliniai kovėsi fronte: Koniuchai, Novyj Dvoras, Dombrovas. Priešui spaudžiant iki 6. 24 korpuso daliniai atsitraukė į frontą: Gardinas, Kuznica, Sokulka, laikydami frontą vakariau plento ir Gardino–Baltstogės gel. (žr. 6 žemėlapį. – M. S.).

Greitai traukiantis šiauriau Nemuno upės veikusiems daliniams į rytus nuo Gardino, priešas mėgino forsuoti Nemuno upę ir prasiveržti į korpuso dalinių užnugarį. Bet visi priešo mėginimai forsuoti Nemuno upę buvo atmušti. Siekiant sulaikyti priešo judėjimą, armijos įsakymu 6. 26 buvo permesti 204-osios motorizuotosios divizijos du motorizuotieji batalionai per Luną Katros upės linija. 1-asis šaulių batalionas korpuso vado įsakymu buvo mestas išlaikyti tiltą prie Lunos.

Patirti dideli karinio personalo ir materialinės dalies nuostoliai mūšiuose nuo 6. 22 iki 26 darė korpusą mažai pajėgų kautis. Tankų divizijose liko ne daugiau kaip po 300–400 žmonių (t.y. ne daugiau kaip 5 proc. asmeninės sudėties pradinio skaičiaus. – M. S.)*, o motorizuotojoje divizijoje – po vieną nepilną batalioną pulke, apie 30 tankų ir apie 20 šarvuotųjų mašinų. Visi nedideli divizijų ištekliai buvo sudeginti ar sušaudyti priešo aviacijos, kuri tiesiog vaikėsi atskiras mašinas“.*

Štai ir viskas, ką apie korpuso žūtį galėjo pasakyti komisaras Andrejevas.

Turiningiausia ir svarbiausia yra tai, ko „politiniame pranešime“ nėra. Pirmiausia jame nesama nė mažiausio patvirtinimo V. Suvorovo vizijų, kaip *„sovietiniai tankistai buvo iššaudyti dar iki to, kol pribėgo prie savo tankų, o tankai buvo sudeginti ar užgrobti be įgulų“.*

Per liūdnai pagarsėjusį „netikėtą užpuolimą“ 11-ojo MK vadai, net neturėdami ryšio su aukštesniaisiais štabais, tiesiog išsiėmė iš seifų „raudonuosius paketus“ su priedangos planais ir, kiek galima spręsti iš dokumento, iš esmės be nuostolių, trumpiausiais terminais (3–7 val.) pasiekė jiems skirtus išskleidimo rajonus.

Kita vertus, tekste nėra jokių aiškesnių žinių apie priešą, su kuriuo kaudamasis korpusas per 4 dienas neteko 90 proc. karinio personalo ir technikos. Bet ir šiuo aspektu komisaras Andrejevas pasirodė esąs kur kas padoresnis už vėlesnius istorikus, kurie savo makulatūrines knygiūkštes prikimšo aprašymų kažkokių „pasitiktinių mūšių su vokiečių sunkiaisiais tankais“, kurie neva vyko prie Gardino.

Be to, tekste nė karto neužsimenama apie Boldino KMG (į kurį formaliai buvo įjungtas 11-asis MK, buvimą); nesama jokių pranešimų apie 6-ojo mechanizuotojo korpuso sąveiką su tankų divizijomis, kurios (jei tikėsime jų vadų ataskaitomis) birželio 24–25 d. kovėsi Sokulkos, Kuznicos, Induros rajone, t.y. vos už „keleto žingsnių“ nuo 11-ojo mechanizuotojo korpuso dalinių, kurie, jei tikėsime komisaru Andrejevu, stengėsi išsilaikyti Sokulkos–Kuznicos linijoje bent jau iki birželio 24-osios pabaigos...

Dabar pažvelkime, kas rašoma „politiniame pranešime“.

Prastai užmaskuotos pretenzijos 4-ojo šaulių korpuso pėstininkams, kurie sudarė frontą ir taip mechanizuotąjį korpusą privertė imtis jam nebūdingų veiksmų – „pridengti atsitraukimą“ ir „sulaikyti vokiečių judėjimą“, greičiausiai yra teisingos.

Remiantis Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės prieškariniais planais, Vakarų fronto kariuomenė svarbiausią smūgį turėjo smogti pietvakarių kryptimi, Sedlcų–Demblino linija, *„pasiekti Vyslos upę ir naudojant mobiliuosius dalinius užimti Radomą“* (žr. 2 žemėlapį). Atitinkamai 3-iosios armijos ruožas („Baltstogės

kyšulio“ šiaurinis pagrindas) buvo pasyvus gynybos ruožas. Jam skirta ir mažiausiai pajėgų: 4-asis ŠK, sudarytas iš trijų divizijų, ir nebaigtas komplektuoti 11-asis MK.

Reikia patikslinti, kad pagal Vakarų ypatingosios karinės apygardos kariuomenės mobilizacijos ir operatyvinio išskleidimo priedangos planą 3-iosios armijos vadovybei nuo mobilizacijos trečios dienos buvo priskirta 24-oji šaulių divizija ir 21-asis ŠK, turintis dvi šaulių divizijas. Šie junginiai turėjo užimti ir įtvirtinti užnugario gynybos liniją Nemuno rytiniame krante ruože nuo Druskininkų iki Lunos (žr. 6 žemėlapį). Tačiau iš tiesų nieko panašiai neįvyko. Dėl mįslingų ir iki šiol vienareikšmiškai nepaaiškinamų Stalino užsienio politikos „žaidimų“ priedangos planai taip ir nebuvo įvykdyti. Taigi birželio 22-ąją nuo penkių priešo pėstininkų divizijų „Suvalkų kyšulio“ ruože gynėsi tik dvi 4-ojo ŠK šaulių divizijos (27-oji ir 56-oji). Korpuso trečia divizija (85-oji) buvo palikta antrame ešelone, palei Gardino šiaurinius priemiesčius. Jokių kitų šaulių junginių Vakarų fronto 3-ioji armija neturėjo.

Vermachto 8-ojo armijos korpuso trijų pėstininkų divizijų (161-osios, 28-osios, 8-osios) smūgis tiesiog nušlavė 56-ąją šaulių diviziją, išsiskleidusią labai plačiame fronte – nuo Lipsko iki Druskininkų. Jau birželio 22 d. 10.15 val. 3-iosios armijos štabo koviniame raporte Nr. 03 pranešama: *„Priešas pralaužė mūsų kariuomenės gynybą ir užėmė Sapackinę, Golynką ir Lipską... Iš Sapackinės ir Lipsko mūsų daliniai traukiasi į Gardiną...“* (186, p. 138)

Nevaldomi ir demoralizuoti daliniai negalėjo įsitvirtinti nei Gardino įtvirtintojo rajono gynybinių įrenginių linijoje (iki 1941 m. birželio 1 d. buvo įrengti 98 ilgalaikiai ugnies taškai (IUT) ir dar 606 statomi), nei prie Nemuno upės natūralios linijos. Birželio 22 d. 13.00 val. Vakarų fronto štabo koviniame raporte Nr. 005 konstatuojama, kad priešas (tai buvo vermachto 161-oji pėstininkų divizija) forsavo Nemuną piečiau Druskininkų (186, p. 18). Iki to meto priešo 256-oji pėstininkų divizija pasiekė Dombrovo–Lipsko fronto liniją ir jos priešakiniai daliniai puolė Novyj Dvorą. Liepos 4 d. suimto Vakarų fronto vado D. Pavlovo tardymo protokole skaitome: *„Birželio 22-osios antroje dienos pusėje Kuznecovas* (3-iosios armijos vadas. – M. S.) *drebančiu balsu pranešė, kad iš 56-osios šaulių divizijos liko tik numeris...“* (67)

Taigi 11-ojo mechanizuotojo korpuso tankų dalinių ir 4-ojo ŠK pėstininkų sąveikos galimybė buvo iš anksto sumenkinta. Be to, 3-iosios armijos vadas iš 29-osios tankų divizijos išjungė jos „nuosavą“ motorizuotųjų šaulių pulką kovai su mitiniais „oro desantais“, o 85-ąją (4-ojo ŠK) šaulių diviziją ir 204-ąją motorizuotąją diviziją (11-ojo MK) atitraukė į Lašišinės upės liniją (piečiau Gardino). Dėl tokio vadovavimo 11-ojo MK daliniai *„kovėsi be pėstininkų ir artilerijos“*.

Tokiu atveju 11-ojo mechanizuotojo korpuso veržlaus, bet, deja, neparengto ir prastai organizuojamo kontrsmūgio sėkmė ar nesėkmė priklausė vien nuo to, kas praėjusio šimtmečio karuose lėmė kavalerijos reido sėkmę ar nesėkmę. Jei besiginančiuosius apimdavo panika ir vadai su ja nepajėgdavo susidoroti, buvo kapojami bėgantieji, o tai yra labiausiai naikinantis raitijos veikimo būdas. Jei vadai tomis

lemiamomis mūšio minutėmis įstengdavo suvaldyti valdinius, tai iš esmės beginklę raitąją laviną žiauriai naikindavo besiginančiųjų artilerija ir kulkosvaidžiai. Tas pats, tik atsižvelgiant į naudojamas ir kitas technines kovos priemones, turėjo nutikti ir daugybei lengvųjų tankų, netekusių savo pėstininkų ir artilerijos paramos.

Dabartinių Gardino miesto istorikų kraštotyrininkų pastangomis turime galimybę pasinaudoti 29-osios tankų divizijos štabo viršininko N. Kalančiuko, tos pačios divizijos 57-ojo tankų pulko vado I. Čeriapkino ir vyresniojo politinio vadovo A. Marčenkos, kuris nuo pirmųjų karo valandų ėjo 29-osios tankų divizijos 59-ojo tankų pulko vado pareigas, atsiminimais (83, 184). Pasak jų, įvykiai klostėsi taip.

N. Kalančiukas:

„Motociklininkas atgabeno 11-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakymą, kuriame nurodoma, kad korpusas 29-osios tankų divizijos pajėgomis turi smogti kontrsmūgį Sapackinės, Suvalkų kryptimis; kairiau iš Sokulkos ir Induros kontratakuoti turi 33-ioji tankų divizija Lipsko, Augustavo, Suvalkų kryptimi... Veiksmų pradžia – 1941. 06. 22 d. 9.45.

Kai daliniai pradėjo vykdyti įsakymą, gautas žvalgybos bataliono raportas, kuriame pranešama, kad ***40 priešo tankų ir maždaug pulkas pėstininkų šarvuočiais*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.) *prasiveržė per 4-ojo šaulių korpuso šaulių dalinius ir juda Sapackinės bei Gardino kryptimi... Divizija, nepasiekusi Sapackinės, Loikų, Golynkos, Lipsko linijoje išsiskleidė kovos rikiuote, stojo į aršų mūšį su priešo tankais T-III ir motorizuotaisiais pėstininkais. Šiame mūšyje ypač pasižymėjo mūsų tankai T-34 ir KV: veikdami mūsų tankų kovos rikiuotės priešaky jie pradėjo daužyti priešo tankus ir traiškyti kaip riešutus nepatirdami jokių nuostolių. Sekdami paskui juos tankai T-26, BT-5 ir BT-7 smogė triuškinamus smūgius ir traiškė šarvuočius su priešo pėstininkais.*

Šis mūšis truko apie 35 minutes, priešo šarvuočiai bei tankai, taip pat ir mūsiškiai T-26 ir BT-5 degė kaip žvakės, mūšio vietovę gaubė tiršti dūmai. Mūsų tankistai, nepaisydami silpnų šarvų, didvyriškai kovėsi negailėdami gyvybės ir didvyriškai krito mūšyje drąsuolių mirtimi. Pagaliau priešo pėstininkai iššoko iš degančių šarvuočių ir mūsų narsieji tankistai šaudė į juos tiesiuoju taikymu iš patrankų ir kulkosvaidžių. Kai mūsų tankai T-34 ir KV sutraiškė priešo koloną ir kovos rikiuotę, priešas pradėjo trauktis ir, patyręs tankų, šarvuočių bei pėstininkų didelių nuostolių, buvo nublokštas atgal. Mūsų tankų pulkai bei žvalgybos batalionas nubloškė priešą į šiaurę nuo Sapackinės, į mišką.

Šiame mūšyje priešas neteko 34 šarvuočių, 21 lengvojo tanko T-III, apie dviejų batalionų pėstininkų. ***Mūsų nuostoliai – 27 tankai T-26 ir BT. KV ir T-34 liko nesugadinti****, bet visi su duobutėmis (įlenkimais nuo sviedinių smūgių). Paskui, apie 12 valandą, priešas sutelkė artileriją ir tankus. Divizijos daliniai, smarkiai puolami aviacijos ir* ***pranašesnių priešo pajėgų****, ėmė trauktis į Lašišinės upės rytinį krantą, kur įsitvirtino ir, atremdami aršias priešo atakas, gynėsi iki birželio 25 d. ...“*

I. Čeriapkinas:

„... Mūsų pulkui divizijos vadas įsakė išskleista kovinės parengties priešpriešiniam mūšiui kolona žygiuoti Koniuchų, Golynkos kryptimi... Priekin pasiųsta žvalgyba pranešė, kad Golynkos rajone pasirodė apie batalionas priešo motorizuotųjų pėstininkų su tankais... Žygiuodami toliau, mes netrukus tiesiogiai susidūrėme su priešu.

Iš pradžių įvyko susidūrimas su priešo žvalgyba, o paskui pasirodė puolančių hitlerininkų priešakinis būrys. Trumpame mūšyje buvo sunaikinti keli priešo tankai ir šarvuočiai, o kiti atsitraukė. Ir tuojau virš pulko kovinės rikuotės pasirodė priešo aviacija, kuri mus įnirtingai bombardavo. Per šį antskrydį sunkiai sužeistas pulko štabo vadas majoras Petuchovas, kuris buvo evakuotas į užnugarį. Po bombardavimo mus puolė ***ne mažiau kaip batalionas pėstininkų, lydimi tankų ir šarvuočių****. Fašistai ėjo atsiraitoję rankoves ir atsisegę mundurų apykakles, nesitaikydami šaudė iš automatų. Reikia pasakyti, tai darė įspūdį. Man net šmėstelėjo mintis, kad tik nesutriktų mūsų kovos rikiuotė. Aš įsakiau prisileisti vokiečius arčiau ir atidengti taiklią ugnį. Jie nesitikėjo, kad mes rimtai pasipriešinsime, ir kai juos užgriuvo tankų patrankų ir kulkosvaidžių ugnis, buvo apstulbinti. Pėstininkai tuojau sugulė. Prasidėjusi tankų dvikova baigėsi ne fašistų naudai.* ***Kai užsidegė daugiau negu pusė vokiečių tankų ir šarvuočių****, priešas ėmė trauktis.*

Nuostolių turėjo ir pulkas. Tankai T-26 ir BT su silpnais šarvais ir benzininiais varikliais užsidegdavo pataikius pirmam sviediniui. ***Tik KV ir T-34 buvo neįveikiami.****. Pulkas pasistūmėjo iki Perstunės, Golynkos linijos, kur susidūrė su stipria priešo prieštankine gynyba, taip pat buvo nuolat atakuojamas iš oro.* ***Antroje dienos pusėje mes pagal įsakymą pasitraukėme prie Gardino****.*

Birželio 23 ir 24 d. pulkas, kaip ir visa divizija, kovėsi su puolančiu priešu vakariau ir piečiau Gardino. Baigiantis trečiai karo dienai, pulke liko jau mažiau kaip pusė tankų...“

A. Marčenka:

„... Kadangi mūsų pulko vado dėl kažkokios priežasties nebuvo sutelkimo rajone, vesti pulką į mūšį buvo įsakyta man. Iki šiol negaliu sau paaiškinti, kodėl divizijos vadas pasirinko mane.

Maždaug 10.30 mūsų kolona, kurioje buvo daugiau kaip 50 tankų, judėjo per upę keliu Sapackinės link. Likus pusei kelio iki sienos, ***mes susitikome su priešo tankais ir šarvuočiais*** *ir nesustodami pradėjome mūšį su jais. Prisimenu taip pat, kaip mūsų greitieji tankai T-26 užgriuvo priešo T-III ir T-IV, kaip priekyje ir iš šalių nuo mano „trisdešimtketvirtuko“ pradėjo liepsnoti vokiečių ir mūsų tankai. Mūsų – dažniau, nes jų šarvai buvo dvigubai plonesni už vokiečių tankų šarvus.*

Aš neprisimenu, kiek kartų buvome atakuoti, bet Andrejus (tanko T-34, kuriame kariavo Marčenka, mechanikas vairuotojas. – M. S.) *vėliau tikino, kad mes atmušėme daugiau kaip dešimt atakų. Mūsų tanko šarvus priešo sviedinių pataikymo vietose nusėjo duobutės ir įlinkimai. Mes apkurtome nuo jų sprogimų, nuo bombų trenksmų, kurios vis krito ant mūsų iš dangaus atakų pertraukomis.*

Sunkiame mūšyje mums iš dešinės kovėsi ir kitas mūsų divizijos pulkas, kuriam vadovavo majoras Čeriapkinas. Artėjant vakarui, buvome priversti pasitraukti Gardino link. Sveikų mašinų liko jau mažai. Į mano tanką pataikė 105 mm patrankos sviedinys, sugadino patranką ir jos sukiojimo mechanizmą. Mašina užsidegė, bet liepsną pavyko nuslopinti.

Mums baigėsi šaudmenys, ėmė trūkti degalų. Nebuvo jokio aprūpinimo. Vakare sužinojome, kad armijos vadovybės įsakymu kariuomenė pasitraukia iš Gardino, o mūsų divizija turi pridengti jos atsitraukimą. Tačiau jokių konkrečių nurodymų mes negavome. Aš nusprendžiau grįžti į pulko dislokavimo vietą papildyti visų būtinų atsargų, prisipilti degalų.

Mėginome susisiekti su divizijos štabu, bet nepavyko. ***Nieko iš vadovybės mieste nebuvo. Nusprendėme vykti į Lydą*** (90 km tiesia linija) *įkandin atsitraukiančių dalinių.*

Taip baigėsi mums pirmoji karo diena. Vėliau man teko dalyvauti mūšiuose Lydos rajone, pogrindinėje partinėje ir komjaunimo veikloje Polocko rajone, o 1942 m. gegužę vadovauti partizanų būriui...“

Šių įvykių trijų dalyvių atsiminimai, kaip matome, beveik visiškai sutampa. Deja, jie sutampa ir įsikaltų sovietinės propagandos mitų atpasakojimu. Vokiečiai 1941 m. vasarą „turėjo būti“ pranašesni už Raudonąją armiją tankais ir važinėti šarvuočiais. Ir štai trys liudininkai vienu balsu pasakoja apie vokiečių tankus prie Gardino, ir ne tiesiog apie tankus, o apie T-III (Pz-III). Pagaliau visai jau kaip farsas atrodo istorija, kaip „fašistai, atsiraitoję rankoves, ir atsegtomis mundurų apykaklėmis“ vieno pėstininkų bataliono pajėgomis ėjo į „psichinę ataką“ prieš sovietinį tankų (!!!) pulką.

Iš esmės nė vieno vermachto tankų junginio piečiau Druskininkų nebuvo nė kvapo. Arčiausiai prie įvykių vietos buvusi 3-iosios tankų grupės 12-oji tankų divizija birželio 22 d. artėjo prie Merkinės, t. y. buvo už 50–60 km nuo Sapackinės–Gardino mūšio lauko. Jokių tankų (tuo labiau vidutinių tankų Pz-III, kurių trūko net sukomplektuoti įsiveržimo armijų pirmojo ešelono tankų divizijoms) vermachto pėstininkų divizijose nebuvo.

Tiesa, mūšio įkarštyje vokiečių „tankais“ galima buvo palaikyti „šturmo pabūklus“, kurių šeši (189-asis, 191-asis, 192-asis, 201-asis, 203-iasis, 210-asis) batalionai (po tris šešių savaeigių pabūklų baterijas kiekviename) buvo priskirti vokiečių „Centro“ armijų grupės pėstininkų divizijoms. Buvo dar du batalionai (529-asis ir 561-asis) savaeigių „tankų naikintojų“ (čekiška 47 mm prieštankinė patranka su tanketės Pz-I važiuokle), iš viso šešios baterijos po 9 „naikintojus“ kiekvienoje. Taigi „Centro“ armijų grupės trisdešimt vienai pėstininkų divizijai teko **vidutiniškai po penkis įvairių rūšių „savaeigiukus“.** Vidutiniškai. Galbūt kurioje nors divizijoje galėjo būti ir dvi baterijos, t.y. 12 „šturmo pabūklų“, bet jokiu būdu ne 40 tankų Pz-III ir Pz-IV.

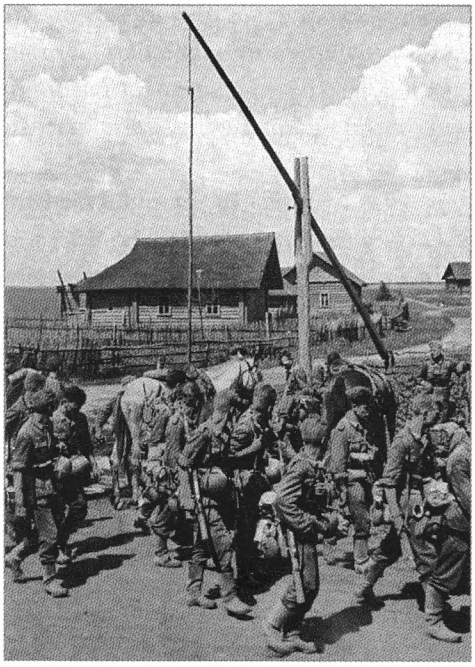

Vermachto pėstininkų kolona. 1941 metų vasara.

Dėl šarvuočių galima pasakyti, kad jie egzistavo tik senajame sovietiniame kine „apie karą“. Vokiečių pėstininkai ėjo pėsti, motorizuotųjų ir tankų divizijų motorizuotieji pėstininkai važiavo visokiausiais sunkvežimiais, duonos furgonais ir autobusais. Vermachto generalinio štabo viršininkas F. Halderis įžymiajame dienoraštyje (1941 m. gegužės 22 d. įrašas) pažymi, kad 17-oji tankų divizija (2-oji tankų grupė) turi 240 įvairių rūšių automobilių. Prieš įsiveržiant į SSRS, kai kurios (anaiptol ne kiekviena!) vermachto tankų divizijos turėjo tik **po vieną motorizuotųjų pėstininkų kuopą**, aprūpintą 26 pusiau vikšriniais šarvuočiais „Hanomag“ (Sd.Kfz-251). Ir tai nenuostabu, turint galvoje, kad 1939–1940 m. Vokietijos (kuriai neva „dirbo visa Europa“) pramonė pagamino iš viso 569 šarvuočius. O norint 1941-ųjų birželį susodinti į „Hanomagus“ visus tankų ir motorizuotųjų divizijų pėstininkus, vokiečiams būtų reikėję turėti apie 25 tūkst. šarvuočių. Tiek nebuvo pagaminta ir per visus penkerius karo metus (štai iki 1943 m. pabaigos jų buvo pagaminta 6,5 tūkst.) (188, p. 262).

Aišku, ne tik Sovietų Sąjungoje karinė propaganda štampavo heroinius mitus. Pavyzdžiui, 1942 m., t.y. jau vykstant karui, Vokietijoje išleista Horsto Slesinos knyga „Kareiviai prieš mirtį ir velnią. Mūsų kova Sovietų Sąjungoje. Kareivio įspūdžiai“ („Soldaten gegen Todt und Teufel. Unser Kampf in der Sowietunion. Eine soldatische Deutung“). Autorius buvo vermachto propagandos tarnybos etatinis darbuotojas, taigi jo knygoje ieškoti tikslių skaičių ir tikrų faktų neverta. Tačiau ši knyga – didžiulė vertybė šiuolaikiniam istorikui, nes jos pradžioje yra skyrius „Tankų mūšis prie Gardino“ ir jame aprašomas vokiečių pėstininkų mūšis su sovietiniais tankais prie Koniuchų kaimo. O tai kaip tik tas pats mūšis, kuriame 1941 m. birželio 22 d. 11-ojo mechanizuotojo korpuso 29-oji tankų divizija kovėsi su vermachto 8-ąja pėstininkų divizija. Ir nors H. Slesina savo pasakojimą baigia visiškai fantastišku pareiškimu, kad *„penki sovietiniai tankų pulkai su beveik 600 tankų atakavo mūsų divizijos dalinius“*, pats mūšio aprašymas, nepaisant viso „vaizdingo“ propagandinio patoso, gana realistinis:

„... Pasirengimas gynybai baigiamas per keletą sekundžių. Karininkai skuba į savo dalinius... Linguodami ir bildėdami atrieda mūsų šturmo pabūklai. Tai sunkūs, masyvūs tankai be bokštelių, su grasinamai atkištais pabūklų vamzdžiais. Nors jų

nedaug, tik viena baterija, bet tai pats galingiausias ginklas kovoje su tankais. Tai pirmosios įgulų kautynės, bet jos nedrebėdamos stoja į mūšį. Jos visiškai įsitikinusios savo ginklo pranašumu...

Prieštankinės komandos skubiai išsidėsto savo gerai užmaskuotose pozicijose. Šturmo pabūklai privažiuoja artyn kelio iš dešinės ir iš kairės. Dabar mes turime laukti...

Girdime tankų variklių riaumojimą ir vikšrų kleketavimą bei girgždesį. Jie atrieda! Tankai dažyti tamsiai rusvai, su ilgais patrankų vamzdžiais. Jų penketas, šešetas ir dar keli... Tai lengvieji ir vidutiniai tankai, be to, dar keletas šarvuočių. Jie vis artėja, artėja. Dabar matyti kiekviena detalė. Jų bokšteliai sukiojasi, taigi mūsų ieško... Sudunda, sukaukia, sulöja šūviai! Prieštankinių patrankų trasuojamieji sviediniai savo ugnies „pirštais" pasiekia priešą. Girdėti dusloki šturmo pabūklų šūviai. Kulkosvaidžių specialios kulkos tranko į tankų šonus.

Priešakiniai tankai pakliūva į karštuvus. Pirmieji du mūsų šturmo pabūklų sviediniai pamuša labiausiai išlindusį priekin sunkųjį tanką, su didžiule jėga nuplėšia jo bokštelį. Jis išmetamas keletą metrų aukštyn. Plyksteli aukštas ugnies stulpas, pasigirsta sprogstančių šaudmenų trenksmas, į orą išlekia tanko degalų bakai – tą pačią akimirką prieš mus iškyla penki dūmų ir ugnies stulpai. Penki sovietiniai tankai tiesiog sudraskyti į gabalus.

Nauji taikiniai! Į mūšį stojo likę sveiki sovietiniai tankai ir aršiai apšaudo mūsų pozicijas pro savo sunaikintus ir pamuštus tankus. Mus gaubia dulkės, parako ir degančio tepalo dūmai. Rusai pašėlusiai šaudo iš kulkosvaidžių ir patrankų. Prieštankinė patranka dešinėje kelio pusėje pamušta. Skeveldros, plienas ir kraujas maišosi su purvu ir krinta ant geltono smėlio... Šis vaizdas įsispaudžia itin ryškiai. Rusų tankas veržiasi priekin: 40 metrų, 30 metrų... Kodėl nešaudo šturmo pabūklas? Baimė sugniaužia gerklę. Baisus trenksmas – ugnis, šarvo skeveldros, žmonių kūnai, degantis tepalas ir tiršti, tamsūs dūmai, kurie gailestingai uždengia tą baisų paveikslą...

Pragariškas triukšmas trunka keletą minučių. Ugnis nuslopsta, todėl, kad mes neturime daugiau taikinių. Paskutiniai tankai apsisuko ir dingo. Vienuolika liepsnojančių deglų didžiuliais dūmų stulpais dengia lauką..." (184)

Kokį „bendrą vardiklį" galima taikyti visiems šiems padrikiems ir prieštaringiems įvykių dalyvių atsiminimams? Pirmiausia – 29-osios tankų divizijos įnirtingas mūšis su vokiečių pėstininkais birželio 22 d. tikrai vyko. Jame sovietiniai tankistai veikė be aviacijos, artilerijos ir savų pėstininkų paramos (H. Slesinos pasakojime nė karto neužsimenama apie vokiečių pozicijų apšaudymą iš artilerijos ar apie mūšio lauke pasirodžiusius sovietinius pėstininkus). Vermachto 8-oji pėstininkų divizija („pirmosios bangos" kadrinė divizija, kariavusi nuo pirmųjų Antrojo pasaulinio karo dienų) sovietinių tankų laviną pasitiko ne paniškais šūksniais, ne bėgančių kareivių nugaromis, o visko, iš ko tik galima šaudyti, ugnimi (*„kulkosvaidžių specialios kulkos tranko į tankų šonus"*). Dėsningu rezultatu tapo tankų atakos nesėkmė ir dideli nuostoliai (*„divizija kovėsi be pėstininkų ir artilerijos patirdama ypač didelių nuostolių dėl priešo prieštankinės artilerijos ugnies"*).

Įvertinti tikrą nuostolių mastą galima tik apytiksliai. 29-osios tankų divizijos štabo viršininkas rašo, kad buvo prarasti 27 tankai. H. Slesina savo pasakojimą papuošia „vienuolikos liepsnojančių deglų su didžiuliais dūmų stulpais“ paveikslu. Vokiečių 9-osios armijos štabo žvalgybos skyriaus raporte (birželio 23 d. 17 val. 40 min.) skaitome: *„Birželio 22 d. pamušta 180 tankų, iš jų vien 8-oji pėstininkų divizija mūšiuose dėl Gardino sunaikino 80 tankų“* (187, p. 34). Padaliję skaičių 80 iš standartinio „išpūtimo koeficiento“, kuris yra lygus trims, išeina lygiai 27 pamušti tankai, apie kuriuos ir rašo atsiminimuose N. Kalančiukas.

Gerokai sunkiau nustatyti sovietinių tankų dalinių, dalyvavusių 29-osios tankų divizijos mūšyje su vokiečių pėstininkais, realią sudėtį. A. Marčenkos (ėjusio 59-ojo tankų pulko vado pareigas) žodžiais, *„mūsų kolona, turėjusi **daugiau kaip 50 tankų**, pajudėjo per upę keliu Sapackinės link“*. 57-ojo tankų pulko vadas I. Čeriapkinas atsiminimų pradžioje rašo, kad *„pulke buvo **apie 100 tankų**, iš jų maždaug dešimt KV ir T-34“*. N. Kalančiukas, 29-osios tankų divizijos štabo viršininkas, tikina, kad *„divizija buvo labai prastai sukomplektuota kovos technika bei ginkluote. Pavyzdžiui, tankų buvo apie 66 proc., bet ir tie pasenusių tipų...“* Tačiau 1941 metų vasaros pavyzdžio Raudonosios armijos tankų divizijos etatinio skaičiaus 66 proc. – tai 248 tankai! Naujų rūšių mašinų, kaip rašo N. Kalančiukas, divizijoje buvo 18 (*„12 tankų T-34, 6 tankai KV“*).

Tačiau H. Slesinos paskelbtame mūšio aprašyme visiškai neaptinkama **pusantro ar dviejų šimtų** sovietinių tankų. Minima ne daugiau kaip **dvidešimt trisdešimt** kovos mašinų. Neminima jo pasakojime ir tankų T-34 bei KV, kurie, pasak Kalančiuko, *„veikdami mūsų tankų kovos rikiuotės priešaky, daužė priešo tankus ir traiškė kaip riešutus nepatirdami jokių nuostolių“*. Ir tai labai keista, nes vermachto propagandistas neturėtų praleisti galimybės vaizdingai aprašyti vokiečių kareivių kovos su „rusų šarvuotaisiais monstrais“ ir jie (monstrai) iš tiesų atsiranda jo knygos puslapiuose (*„Tankai! Milžiniški tankai, kokių mes anksčiau niekada nematėme! Plieniniai gigantai per aukštumą riaumodami ropoja į mus! Lengvieji prieštankiniai pabūklai prieš juos visai neveiksmingi. Sviediniai atšokinėja nuo jų plieninių šonų kaip guminiai kamuoliai...“*) – bet tai jau kito mūšio (greičiausiai su 6-ojo mechanizuotojo korpuso daliniais, pasiekusiais Kuznicos–Induros rajoną 1941 m. birželio 24 d.) aprašymas.

Dar sunkiau atkurti, kas nutiko 29-ajai tankų divizijai **po pirmojo mūšio**. Visiškai aišku tik tai, kad apie birželio 22 d. mūšį visi trys jo dalyviai (divizijos štabo viršininkas ir tankų pulkų vadai) rašo smulkiai ir susijaudinę, o štai birželio 23–25 d. įvykiai nežinia kodėl prisimenami tik probėgšmais. O iš vyresniojo politinio vadovo A. Marčenkos atsiminimų ir apskritai išeitų, kad **pirmasis mūšis buvo ir paskutinis**: neradęs Gardine vadovybės, negavęs įsakymo, 59-asis tankų pulkas *„pajudėjo besitraukiantiems daliniams įkandin“* į Lydą. Bet kuriuo atveju nėra jokio suprantamo paaiškinimo, kaip, vienai iš trijų korpuso divizijų netekus 30–40 tankų, po trijų dienų jau buvo prarasta 90 proc. karinio personalo ir kovos technikos, dėl ko *„korpusas tapo menkai pajėgus kovoti“*.

Neginčytina tik tai, kad 11-ojo MK kontrsmūgis buvo izoliuotas nuo Boldino KMG (ir paties generolo) veiksmų ir baigėsi visišku korpuso sutriuškinimu, visos kovos technikos, didžiosios dalies eilinių karių ir vadų netektimi. 1941 m. liepos 14 d. piečiau Bobruisko (350 km į rytus nuo Gardino) iš apsupties ištrūko tik kelių šimtų karių grupė, vadovaujama 11-ojo mechanizuotojo korpuso vado generolo majoro Mostovenkos.

1.5. **Semiono Borzilovo pranešimas**

Istorikų laimei, kiek geriau aprašytas 6-ojo mechanizuotojo korpuso (4-oji ir 7-oji tankų divizijos, 29-oji motorizuotoji divizija) kovos kelias. „Archyviškojo „Gulago" dokumentų šūsnyse išliko ir buvo paskelbtas („Vojenno-istoričeskij žurnal", 1988 m. Nr. 11) dokumentas: 7-osios tankų divizijos vado generolo majoro S. Borzilovo 1941 m. rugpjūčio 4 d. pranešimas DVRA vyriausiajai automobilių, šarvuočių ir tankų valdybai.

Apie šio dokumento autorių būtina bent keletą žodžių pasakyti atskirai. Semionas Borzilovas, prasidedant Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karui, galėjo būti pelnytai laikomas vienu iš labiausiai prityrusių ir išgarsėjusių Raudonosios armijos tankų kariuomenės vadų. Per karą su Suomija brigados vadas Borzilovas vadovavo 20-ajai sunkiųjų tankų brigadai, kuri pralaužė „Manerheimo liniją" liūdnai pagarsėjusios „65.5 aukštumos" rajone. Raudonosios armijos vadovybė tada aukštai įvertino 20-osios tankų brigados ir jos vado vaidmenį. Sovietų Sąjungos didvyrio vardą gavo 21 tankistas, iš jų ir pats Borzilovas. Nė kiek neneigiant, kad Stalino pradėtas karas buvo aiškiai nusikalstamo pobūdžio, reikia pripažinti, jog sovietiniai tankistai įgijo jame unikalios patirties, kaip pralaužti priešo ilgalaikius įtvirtinimus, be to, aiškiai „prieštankinėje" vietovėje.

Prie 20-osios tankų brigados neabejotinų nuopelnų reikia priskirti ir labai mažus jam patikėto junginio karinio personalo nuostolius. Per tris mūšių mėnesius itin sunkiomis gamtos bei klimato sąlygomis 2-oji tankų brigada neteko 169 žuvusių ir 338 sužeistų žmonių (8). Tai smulkmena, lyginant su tuo, kad Raudonosios armijos bendri nuostoliai šioje gėdingoje Stalino avantiūroje viršijo 330 tūkst. žmonių (35).

Nors ir mažos apimties Borzilovo pranešime yra tiek ypač vertingos informacijos, kad jį skaityti reikia labai atidžiai:

1. Iki 1941 m. birželio 22 d. divizija buvo sukomplektuota kariniu personalu: eilinių 98 proc., jaunesniųjų vadų 60 proc. ir vadų 80 proc. Materialine dalimi: sunkiųjų tankų – 51, vidutinių tankų – 150, BT-5 ir BT-7 – 125, T-26 – 42.

2. Iki birželio 22 d. divizijos aprūpinimas koviniu turtu: sviediniais 76 mm – 1 kovinis komplektas, šarvamušių sviedinių 76 mm nebuvo, 45 mm – 1,5 k.k., benzino B-70 ir KB-70 – 3 pripylimai, dyzelino – 1 pripylimas.

3. Birželio 22 d. divizijos daliniai toliau vykdė kovinio parengimo planą ir dislokavosi (toliau pateiktas dalinių sąrašas ir vietovių į pietvakarius nuo Baltstogės pavadinimai. – M. S.) *Apie tikėtiną vokiečių kariuomenės užpuolimą man nebuvo žinoma, nors daliniai buvo pasirengę mūšiui.*

4. 1941 m. birželio 20 d. korpuso vadas surengė pasitarimą su divizijų vadais, kuriame iškelta užduotis sustiprinti kovos parengtį, t.y. įsakyta galutinai parengti naudoti sviedinius ir dėtuves, sudėti į tankus, sustiprinti technikos parkų ir sandėlių apsaugą, dar kartą patikrinti dalinių susirinkimo pagal kovinio pavojaus signalą rajonus, užtikrinti radijo ryšį su korpuso štabu. Be to, korpuso vadas įspėjo šias priemones vykdyti be sambrūzdžio, niekam apie tai nesakyti, mokymus atlikti pagal planą. Visi šie nurodymai buvo įvykdyti laiku.

5. Birželio 22 d. 2 valandą iš ryšių delegato gautas slaptažodis koviniam pavojui skelbti atplėšiant „raudonąjį paketą“ (šiuo terminu Raudonojoje armijoje buvo apibūdinamas paketas su dalinio ar junginio kovos veiksmų operatyviniu planu, kurį atplėšti vadas turėjo teisę tik aukštesnės vadovybės įsakymu. – M. S.*). Po 10 minučių divizijos daliniuose buvo paskelbtas kovinis pavojus ir 4 val. 30 min. divizijos daliniai susitelkė susirinkimo punkte.*

6. 1941 m. birželio 22 d. 7-osios tankų divizijos kovos veiksmai. Korpuso vado įsakymu divizijos žvalgybos batalionas atliko Varšuvos plento vakarų link žvalgybą; žvalgyba veikė gerai. Be to, ji turėjo užduotį atkurti ryšį su 1-ojo ŠK daliniais. Pirmąją karo dieną divizija daugiau užduočių neturėjo iki 22 valandos.

7. Birželio 22 d. 22 valandą divizija gavo įsakymą žygiuoti į naująjį sutelkimo rajoną – Valpos stotį (ryčiau Baltstogės) ir paskutinę užduotį: sunaikinti tankų diviziją, prasiveržusią į Baltstogės rajoną. Vykdydama įsakymą divizija susidūrė su visuose keliuose susidariusiomis spūstimis dėl netvarkingo armijos užnugario tarnybų traukimosi iš Baltstogės (kelių tarnyba nebuvo sureguliuota). Divizija žygiuodama ir sutelkimo rajone birželio 23 d. nuo 4 iki 9 valandos ir nuo 11 iki 14 valandos buvo nuolat puldinėjama priešo aviacijos. Žygiuodama ir sutelkimo rajone iki 14 valandos patyrė nuostolių: pamušti 63 tankai, sumuštos visos pulkų užnugario tarnybos; ypač nukentėjo 13-ojo pulko užnugario tarnybos.

8. Priešo tankų divizijos Belsko rajone nebuvo, tad divizija nepanaudota. Buvo gauta naujų žinių: priešo tankų divizija prasiveržė tarp Gardino ir Sokulkos. Birželio 23 d. 14 val. divizija gavo naują užduotį – žygiuoti Sokulkos–Kuznicos kryptimi, sunaikinti prasiveržusią tankų diviziją pasiekiant sutelkimo rajoną piečiau Gardino (maždaug 140 km). Vykdydama užduotį divizija birželio 24-ąją susitelkė atakos ruože piečiau Sokulkos ir Senojo Dubno. Žvalgyba nustatė, kad priešo tankų divizijos nėra, buvo tik mažų tankų grupių, sąveikaujančių su pėstininkais ir raitininkais.

Birželio 24–25 d. divizija, vykdydama korpuso vado ir maršalo Kuliko įsakymą, smogė smūgius 14-ojo tankų pulko pajėgomis Senojo Dubno, toliau Gardino kryptimis, 13-ojo tankų pulko pajėgomis Kuznicos ir toliau Gardino kryptimis iš vakarų, kur buvo sunaikinta apie du batalionus pėstininkų ir apie dvi artilerijos baterijas. Įvykdę

užduotį divizijos daliniai susitelkė Kuznicos ir Senojo Dubno rajone, tuo metu divizijos daliniai neteko 18 tankų, sudegusių ir įklimpusių pelkėse. Birželio 25–26 d. iki 21 valandos divizija kovėsi gynybos mūšyje sąveikaudama su 29-ąja motošaulių divizija ir 36-ąja kavalerijos divizija (viena iš dviejų 6 KK kavalerijos divizijų), *smogė smūgius priešais 29-osios motošaulių divizijos 128-ojo motošaulių pulko ir 36-osios kavalerijos divizijos frontą.*

9. Divizijos daliniuose buvo beveik pasibaigę DTM, pasipildyti nebuvo jokios galimybės, nes priešakiniuose sandėliuose nebuvo taros. Tiesa, kartą pavyko prisipilti iš sudegusių sandėlių Kuznicoje ir Krinkų m. (apskritai DTM mėginome apsirūpinti kas kaip galėjo). Baigiantis birželio 25 d., buvo gautas korpuso vado įsakymas trauktis už Svisločės upės, bet jį vykdėme tik pagal ypatingą signalą.

Pirminiais duomenimis, 6-ojo mechanizuotojo korpuso 4-oji tankų divizija birželio 26-osios naktį pasitraukė už Svisločės upės, tad buvo atidengtas 36-osios kavalerijos divizijos sparnas. Į birželio 26 d. pabaigą priešas, naudodamas rezervą, pradėjo pulti. 21 val. 36-osios kavalerijos divizijos ir 29-osios motorizuotųjų šaulių divizijos 128-ojo motorizuotųjų šaulių pulko daliniai pradėjo netvarkingai trauktis. Ėmiausi priemonių padėčiai stabilizuoti, bet nesėkmingai. Aš įsakiau pridengti 29-osios motorizuotųjų šaulių divizijos ir 36-osios kavalerijos divizijos atsitraukiančius dalinius Krinkų m. rajone, pamėginau antrąkart sulaikyti besitraukiančius dalinius ir pavyko sustabdyti 128-ąjį motorizuotųjų šaulių pulką (tai ne priešo, o mūsų 6-ojo mechanizuotojo korpuso pulką vis dar mėgina sustabdyti Borzilovas. – M. S.) *ir birželio 27-osios naktį persikėliau per Svisločės upę ryčiau Krinkų m. (tai buvo bendro netvarkingo traukimosi pradžia).*

Tuo metu sutriko ryšys su korpuso štabu. Ryšį pavyko atkurti tik baigiantis birželio 27 d. perkėlose prie Volkovysko. Divizijos daliniai nuo Kuznicos, Sokulkos ir iki Slonimo nuolat kovėsi su juos persekiojančiais priešo desantiniais daliniais. Birželio 29 d. 11 valandą su materialinės dalies likučiais (3 mašinomis T-34) ir būriu pėstininkų bei raitelių patekau į miškus piečiau Slonimo, kur koviausi birželio 29 ir 30 d. Birželio 30 d. 22 val. su būriu traukiausi miškais ir toliau Pinsko pelkėmis: Bulkos, Veličkovičių, Postolų, Staruškos st., Gomelio, Viazmos maršrutu (800 km ryčiau Baltstogės. – M. S.).

10. Visa materialinė dalis liko priešo užimtoje teritorijoje, nuo Baltstogės iki Slonimo. Palikta materialinė dalis sugadinta. Materialinė dalis palikta todėl, kad baigėsi DTM ir neturėta remonto fondo. Įgulos prisijungė prie besitraukiančių pėstininkų".

Štai toks itin galingo tankų junginio sutriuškinimo istorijos „trumpasis kursas". Dabar pasistengsime atsikvėpti ir iš pradžių sudarysime patį paprasčiausią aritmetinį balansą iš to, ką perskaitėme.

Iki kovos veiksmų pradžios 7-ojoje tankų divizijoje buvo **368 tankai**, iš jų – 200 naujųjų T-34 ir KV (t.y. daugiau negu visose Leningrado ir Pabaltijo karinėse apygardose drauge). Dar iki pirmųjų priešo aviacijos antskrydžių pradžios divizija paliko

nuolatinio dislokavimo vietą ir jokių nuostolių dėl „netikėto užpuolimo“ nepatyrė. Beje, pažymėsime, kad net 1999 m. kovo 19 d. (t.y. praėjus 10 metų po Borzilovo pranešimo paskelbimo) „Krasnaja zvezda“ 6-ojo mechanizuotojo korpuso pirmąją karo dieną aprašė šiam laikraščiui įprastu stiliumi: *„Liepsnojo tankų parkai. Kurį laiką bėjėgiškoje neviltyje besiblaškantys beveik beginkliai* (???) *tankistai drauge su pėstininkais ir pasieniečiais, kaip buvo sakoma kadaise, atšlijo... Vokiečių lakūnai, praūždami skutamuoju skridimu, negailestingai* (svarbiausias šalies kariuomenės laikraštis mano, kad tų, kurie „atšlijo“, priešas turėjo gailėti?) *bombardavo ir šaudė žmones...“*

Iš esmės *„žygiuodama ir būdama sutelkimo rajone“* 7-oji tankų divizija neteko (sprendžiant pagal generolo Borzilovo pranešimą, dėl vokiečių aviacijos smūgių) **63 tankų**. Panašių nuostolių pasistūmėdama į puolimui numatytą išeities rajoną patyrė ir 6-ojo mechanizuotojo korpuso 4-oji tankų divizija. Štai Vakarų fronto štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 08 (1941 m. birželio 27 d. 20.00) sakoma, kad birželio 24 d. 18.00 divizija susitelkė Lebežanų, Novaja Myš rajone patyrusi 20–26 proc. nuostolių, netekusi daugiausia lengvųjų tankų; sunkieji tankai KV, kaip teigiama raporte, ištverdavo net tiesioginius bombų pataikymus (186, p. 51).

Birželio 24–25 d. vykstant kontrpuolimui, 7-oji tankų divizija kovėsi su priešo pėstininkais; jų pajėgos buvo maždaug vienas pulkas (galima spėti, kad tai vermachto 256-osios pėstininkų divizijos 481-asis pėstininkų pulkas, kuris birželio 24–25 d. iš tikrųjų kovėsi su sovietiniais tankais Kuznicos miestelio rajone), netekusi tik **18 tankų**, be to, ne visus juos pamušė vokiečių prieštankinė artilerija – keletas mašinų, kaip rašė divizijos vadas, tiesiog įklimpo pelkėse.

Borzilovas savo pranešime nepatikslina, kokių tipų tankų prarasta. Tačiau, žinant vokiečių aviacijos (apie tai kalbėsime kituose skyriuose) ir vokiečių pėstininkų divizijų prieštankinės artilerijos (kaip ir jiems priskirtų „šturmo pabūklų“, ginkluotų trumpavamzdėmis 75 mm patrankomis) realias galimybes, galima gana patikimai spėti, kad svarbiausia divizijos smogiamoji jėga – naujieji tankai T-34 ir KV – liko sveiki. Kitame savo pranešime (1941 m. liepos 28 d.) generolas Borzilovas rašo: *„Pasirodžius mūsų tankams, priešo tankai* (iš tiesų tai buvo savaeigiai „šturmo pabūklai“) *ne stojo į mūšį, o pamažu traukėsi... Mašina T-34 puikiai atlaiko 37 mm pabūklų sviedinių smūgius, o jau nėra ko kalbėti apie KV“* (28, p. 118).

Paprasta aritmetika mums atskleidžia, kad birželio 26 d. rytą 7-ojoje tankų divizijoje dar turėjo būti likę **287 tankai**. Tai ne daug, o labai daug. Nė viena iš vermachto 17 tankų divizijų 1941 m. birželio 22 d. neturėjo tokio skaičiaus tankų (vidutiniškai vienai vokiečių divizijai teko po 192 tankus), o ką jau kalbėti apie kokybę... Ir štai per tris traukimosi dienas iš esmės be jokio sąlyčio su priešu (nepaisant visiškai mitinių „desantininkų dalinių“, neva „persekiojusių“ besitraukiančią tankų diviziją) iš visos Borzilovo divizijos lieka būrys pėstininkų **su trimis tankais**.

Didelio dėmesio verta ir pati divizijos kovos veiksmų eiga. Likus dviem dienoms iki liūdnai pagarsėjusio „netikėto užpuolimo“, divizijoje buvo paskelbta padidinta

kovinė parengtis. Iš esmės Vakarų fronto 6-ajame mechanizuotajame korpuse vyko visa tai, kas ir Šiaurės vakarų fronto 3-iajame mechanizuotajame korpuse, kurio vadas birželio 18 d. įsakė *„daliniuose įvesti kovos parengtį pagal parengties koviniam pavojui planus, bet pavojaus neskelbti“*. Labai tikėtina, kad ir viena, ir kita buvo ne korpusų vadų (ir net ne apygardų vadų) „saviveikla“, o aukščiausiosios vadovybės visai Raudonajai armijai skirtos bendros direktyvos vykdymo rezultatas.

Įsakymas atplėšti „raudonąjį paketą“ buvo gautas likus 2 valandoms IKI tos akimirkos, kai pasienyje nugriaudėjo pirmosios pabūklų salvės (reikia pažymėti, kad tuo pačiu metu – birželio 22-ąją 2 valandą nakties – gautas įsakymas atplėšti „raudonąjį paketą“ minimas ir daugelio kitų Vakarų fronto vadų atsiminimuose). Taigi apie jokią 6-ajam MK „netikėtą kovos veiksmų pradžią“ nėra ko nė kalbėti. Ypač įsidėmėtina ir tai, kad jau birželio 22-osios rytą nelaukdama ypatingų nurodymų iš Maskvos ar Minsko 6-ojo MK vadovybė atliko *„Varšuvos plento vakarų kryptimi žvalgybą“* – faktas, teikiantis papildomą pagrindą spėti, kad „raudonajame pakete“ buvo ne mitinis „agresijos atrėmimo planas“, o įsiveržimo į vokiečių okupuotą Lenkijos teritoriją pirmųjų operacijų planas.

Visą pirmąją karo dieną divizija nepajudėjo iš sutelkimo rajono – ir tai visiškai teisinga. Vakarų fronto svarbiausia smogiamoji jėga turėjo būti panaudota karštligiškai neskubant, kruopščiai iššvalgius priešo pajėgas, vadovaujantis apgalvotu veiksmų planu. Tačiau vietoj to, remdamasis apgaulingais paniškais pranešimais, jau pirmosios karo dienos pabaigoje (birželio 22-ąją 22.00) 7-ąją tankų diviziją 10-osios armijos vadas Golubevas pasiuntė į pietus, Belsko miesto kryptimi kovoti su neegzistuojančia vokiečių tankų divizija. Kadangi jokių priešo tankų dalinių 10-osios armijos veikimo ruože paprasčiausiai nebuvo, tad ir aptikti jų Borzilovas negalėjo.

Paskui, birželio 23 d. 14 val., divizija gauna užduotį rasti ir sunaikinti dar vieną mitinę priešo tankų diviziją, tąkart visiškai priešingoje pusėje. Daugiakilometrės tankų, vilkikų ir automobilių kolonos apsisuko ir nuo Belsko pajudėjo į šiaurę, į Sokulkos–Kuznicos rajoną (žr. 6 žemėlapį). Taigi dvi pirmąsias karo dienas divizija „kovojo“ su 10-osios armijos vadovybės beprotiškais įsakymais ir su chaotišku armijos užnugario tarnybų traukimusi. Dėl to buvo užgriozdinti visi „Baltstogės kyšulio“ keliai.

Suplanuotame Boldino KMG kontrsmūgyje Borzilovo divizija dalyvavo dvi dienas (birželio 24-ąją ir 25-ąją). Iki tol vermachto 8-osios pėstininkų divizijos daliniai persikėlė į Nemuno rytinį krantą ir plėtojo puolimą Skidelio kryptimi. Prie Sokulkos–Kuznicos linijos priartėjo 256-osios pėstininkų divizijos priešakiniai padaliniai. Taigi 6-ojo mechanizuotojo korpuso 7-osios ir 4-osios tankų divizijų kontrsmūgio rajone atsidūrė priešo pėstininkų daliniai, kurių bendras skaičius buvo ne didesnis už vieną pėstininkų diviziją ir kurie neturėjo nė vienos dienos prieštankinės gynybos linijai įsirengti.

Apie tai, kaip vyko mūšis Senojo Dubno–Kuznicos rajone (iš esmės vienintelis mūšis trumpoje 7-osios tankų divizijos istorijoje), Borzilovo pranešime beveik nieko nepasakyta. Sunku (teisingiau sakant, neįmanoma) suprasti, kas norėta pasaky-

Palikti įklimpę sovietiniai tankai T-34. 1941 m.

ti fraze *„įvykdę užduotį divizijos daliniai susitelkė Kuznicos ir Senojo Dubno rajone“*. Artimiausia užduotis buvo užimti Gardiną, paskui prasiveržti prie Nemuno perkėlų šalia Merkinės. Tą pačią užduotį vykdė ir 4-oji tankų divizija, puolanti Gardiną iš Induros rajono. Jei, pasibaigus mūšiui, 7-oji tankų divizija atsidūrė ne Gardine, o pradiniame veiksmų Kuznicos–Senojo Dubno rajone, vadinasi, apie jokį „užduoties įvykdymą“ negali būti nė kalbos.

Vadovaujantis sveika logika, pasitiktinės kautynės su vokiečių pėstininkais ir dviem tankų divizijomis, turinčiomis daugiau kaip **300 tankų T-34 ir KV**, turėjo baigtis visišku besiginančiųjų išnaikinimu (ar jų panišku bėgimu į Gardiną ir toliau už Nemuno). Jei manysime, kad „Centro“ armijų grupė įsigudrino žaibiškai sutraukti į 6-ojo MK kontrsmūgio rajoną keletą šimtų 88 mm zenitinių ir 105 mm toliašaudžių patrankų (aiškiai absurdiška mintis), tai vokiečiams bent vien teoriškai galėjo atsirasti galimybių sunaikinti didžiąją dalį Borzilovo divizijos tankų.

Bet iš tiesų neįvyko nei viena, nei kita: per dvi mūšio dienas 7-oji tankų divizija dėl priešo ugnies neteko ir paskandino pelkėse 18 tankų (t.y. ne daugiau kaip 6 proc. bendro jų skaičiaus), o tada nutraukė atakas ir grįžo prie pradinės ribos.

7-osios tankų divizijos pabaigos pradžia buvo įsakymas pasitraukti už Svisločės upės, gautas birželio 25-osios vėlų vakarą. Šį įsakymą (ko gera, paskutinį savo gyvenime 6-ojo MK vadas generolas majoras Chackilevičius davė vykdydamas Vakarų fronto vado Pavlovo įsakymą. O Pavlovas birželio 25-ąją 16 valandą 45 minutės, remdamasis vyriausiosios karinės vadovybės ir jos atstovo Vakarų fronto štabui maršalo

Šapošnikovo nurodymais, išsiuntė kariuomenei direktyvą dėl bendro pasitraukimo prie linijos palei Ščiaros upę (80–90 km į rytus nuo Svisločės upės). Kilnūs ketinimai – patraukti kariuomenę už natūralios gynybos linijos ir ten atkurti bent šiokią tokią tvarką – visiškai neatitiko realios padėties ir fronto kariuomenės tikrosios būklės. *„Atsitraukimas yra viena iš sudėtingiausių manevro rūšių“*. Šį statuto punktą (lauko statuto PU-39, p. 423) ignoravo ir pamiršo ne tik Vakarų fronto vadovybė, bet ir dvi sovietinių istorikų kartos. Mūsiškėje karo istoriografijoje susiformavo jau visiškai tvirta tradicija „beprotiškiems ir pražūtingiems kontrsmūgiams“ statyti priešpriešiais protingą ir „humanišką“ atsitraukimą.

Nekalbant jau apie tai, kad tokių samprotavimų absurdiškumas buvo tuojau patvirtintas praktiškai (direktyva dėl atsitraukimo į liniją palei Ščiaros upę neišgelbėjo Vakarų fronto kariuomenės, o tik „įteisino“ ir paspartino tuo metu prasidėjusį visuotinį chaotišką kariuomenės bėgimą), jie net teoriškai yra visiškai nevykę. Atsitraukiant būtina griežčiausia drausmė, nuolatinis ir tvirtas kariuomenės valdymas, patikimi ryšiai – kaip tik tai, ko Vakarų fronto kariuomenėje nebuvo.

Žygio kolona (skirtingai negu išsisklaidę ir žemėn įsirausę kariai kovos pozicijose) yra idealus taikinys priešo aviacijai, todėl ryžtis atsitraukti galima buvo tik turint bent toje vietoje laikiną sovietinės aviacijos pranašumą ore. Nieko panašiai 1941 m. birželį nebuvo (beje, ir negalėjo būti) pasiekta. Jau vien tai, kad traukimasis yra neišvengiamai kariuomenę demoralizuojantis veiksnys. Juk kareivis iš kovotojo mūšio lauke tampa bejėgiu puolimo iš oro ir priešo artilerijos apšaudymo objektu. Kaip tik tai ir nutiko. Galbūt XXI a. pradžioje jau atėjo laikas pagaliau pripažinti akivaizdų faktą: įsakymas trauktis „išgelbėjo“ Vakarų fronto karius ir vadus nuo garbingos mirties mūšyje, kad paskui kankinamai mirtų badu, nuo sumušimų ir dizenterijos karo belaisviams skirtuose vokiečių lageriuose.

Grįždami nuo šios paprastos (ir nelinksmos) teorijos prie 7-osios tankų divizijos istorijos, pastebime, kad, būtent gavus įsakymą trauktis, Borzilovo pranešime atsiranda tokių frazių:

„Daliniai pradėjo netvarkingai trauktis... antrąkart mėginau sulaikyti atsitraukiančius dalinius... bendro netvarkingo atsitraukimo pradžia...“ Kaip tik vykstant *„netvarkingam atsitraukimui“*, geriausiai sukomplektuota Raudonosios armijos tankų divizija ir virto būriu pėstininkų su trimis tankais.

Beje, Borzilovo pranešime nurodyta ir objektyvi (iš pirmo žvilgsnio) divizijos sutriuškinimo ir beveik trijų šimtų tankų netekties priežastis: „DTM stoka“. Atrodytų, dėl ko čia ginčytis? Nėra degalų – nėra ir tankų divizijos. Nemenkinant pagarbos žuvusio generolo atminimui, neskubėsime daryti išvadų, o pirmiausia panagrinėsime kai kuriuos skaičius.

Vienam kartui pripilti tankų bakus divizija dyzelino turėjo iki kovos veiksmų pradžios. Dar tiek pat gavo jau vykstant mūšiams. Taigi turėjo užtekti dviem pripylimams. Benzino buvo trims pripylimams ir daugiau. Dabar „pripylimus“ paversime visiems suprantamais kilometrais. Labiausiai pasenęs tankas 7-ojoje divizijoje

T-26 turėjo 170 km eigos atsargą. Trys pripylimai – pusė tūkstančio kilometrų. Paties galingiausio ir moderniausio KV – maždaug tokia pati eigos atsarga – 180 km. Taigi dyzeliniam KV du pripylimai – 360 km. Greitieji BT ir vidutiniai T-34 turėjo eigos atsargą 300 ir daugiau kilometrų. 7-oji tankų divizija, iš esmės chaotiškai besisukiodama Baltstogės–Belsko–Valkavisko (Volkovysko)–Slanimo (Slonimo) maršrutu, nuo birželio 22 iki 29 d. nuriedėjo **jokiu būdu ne daugiau kaip 250 km.** Tad mesti visą techniką *„dėl DTM stokos“* buvo visiškai neįmanoma.

Be to, „Baltstogės kyšulio“ teritorija buvo tiesiog prikimšta degalų ir šaudmenų sandėlių. Karo išvakarėse Vakarų YKA buvo sukauptos milžiniškos degalų atsargos – 264 tūkst. tonų (68, p. 351).

Kaip tik 6-ojo MK „klajonių“ zonoje buvo 12 nuolatinių degalų sandėlių: 920 ir 1040 (Baltstogė), 925 ir 1038 (Belskas), 923 ir 1019 (Monkai), 919 ir 1020 (Gardinas), 929 ir 1033 (Mostai), 922 ir 1044 (Valkaviskas).

Atstumas tarp šių sandėlių neviršijo 60–80 km (ne daugiau kaip dvi valandos važiuoti duobėtu gruntiniu keliu). Degalams gabenti 6-asis mechanizuotasis korpusas turėjo 220 autocisternų – triašių sunkvežimių ZIS-6 su visais varomaisiais ratais (cisternos talpa 3200 litrų).

Visiškai sukomplektuoto mechanizuotojo korpuso 500 km žygiui reikėjo 1,2 tūkst. tonų degalų. Kitaip sakant, **su dešimtadaliu** tų degalų atsargų, kurios buvo netoliese paliktų tankų, **6-asis MK galėjo nužygiuoti nuo Baltstogės iki Vladivostoko.** Degalų, kurių 6-ojo mechanizuotojo korpuso daliniams neva trūko bent organizuotai pasitraukti į rytus, su pertekliumi turėjo veržliai puolantis… priešas. Vermachto generalinio štabo viršininkas F. Halderis liepos 1 d. įraše pažymi, kad *„apie trečdalis reikalingų degalų gauta iš trofėjinių atsargų“*. Absoliučiais skaičiais tai reiškia, kad **vidutiniškai kiekvieną dieną** vokiečiai „gaudavo“ iš teoriškai jiems nežinomų ir teoriškai „sunaikintų traukiantis“ sovietinių sandėlių **po 2900 t degalų**. Vien šio kiekio turėjo užtekti visoms Vakarų fronto divizijoms išsiveržti iš „Baltstogės katilo“. Kad išsiveržtų su tankais, o ne atskiromis grupėmis išsisklaidytų po miškus.

Pagaliau net sunaudojęs paskutinius lašus degalų tankas nenustoja būti galingu ginklu. Ypač, jei tai sunkusis tankas KV. Ir tuo labiau, jei kovos veiksmai vyksta Gudijos vakarinėje dalyje. Daugelis „Baltstogės kyšulio“ automobilių kelių buvo panašūs į savotiškus „kalnų tarpeklius“. Per porą žingsnių nuo kelkraščio prasideda arba šimtametis neįžengiamas miškas, arba pražūtinga pelkė. Apvažiuoti kliūtį tokiuose „tarpeklių keliuose“ nepavyks net motociklu, o ką jau kalbėti apie automobilį bei arklių traukiamą vežimą. Tai reiškia, kad Borzilovo divizijos 50 tankų KV, įkasti žemėn prie kelių sankryžų, galėjo ilgai stabdyti bet kokį vokiečių kariuomenės žygiavimą: apvažiuoti neįmanoma, storų šarvų nepramuša nė vienas iš vokiečių pėstininkų divizijos turimų pabūklų, o paties tanko ginkluotė (ilgavamzdė 76 mm patranka) gali be vargo sunaikinti bet kurį taikinį, koks tik galėjo pasirodyti 1941 m. karo kelyje (automobilį, artilerijos vilkiką, šarvuotį, tanką).

Vokiečių kariai apžiūri paliktą sunkųjį tanką KV-2.1941 m.

O 6-ojo mechanizuotojo korpuso 4-osios tankų divizijos istorija iki šių dienų skendi nežinomybės tamsoje. Dokumentai dingo. Divizijos vadas generolas majoras Potaturčevas pateko į nelaisvę ir, jau pasibaigus karui, 1947 m. liepos mėnesį, mirė NKVD kalėjime. Su jo byla susijusi informacija niekada nebuvo spausdinama. Niekas iš karą išgyvenusių 4-osios tankų divizijos vadų nepaliko atsiminimų. Vienintelis autoriui žinomas šios divizijos „kovos veiksmų" aprašymas yra šis 4-osios tankų divizijos 8-ojo tankų pulko eilinio tankisto S. Afanasjevo atsiminimų fragmentas:

„Birželio 23-osios rytą mus apšaudė vokiečių aviacija. Mūsų tankai buvo patys naujausi, visi iki vieno T-34 ir KV. Mes slapstėmės miškuose. Tuo metu mūsų batalionui dar vadovavo kapitonas Rasadnevas, bet nuo birželio 23-iosios vidurdienio aš jo jau nemačiau, nes tą dieną keletą kartų mes išlakstydavome kuris kur... Traukėmės per miškus, pelkes, be kelių, nes visais gerais keliais naudojosi vokiečiai. Mes pasitraukėme iš Volkovysko, Slonimo, Baranovičių... Su priešu net nesusidūrėme. Man atrodo, paniką kėlė patys karininkai. Kariams matant, jie plėšė savo karininkų antsiuvus... Taip nusigavome beveik iki Smolensko, o ten taip pat kiek technikos palikome! Visi bėgo, o techniką ir ginkluotę (tankus, patrankas) mesdavo. Aš negaliu pasakyti, kur vyko mūšiai, nes jų beveik nebuvo. Mūsų judėjimo ruože tik vieną naktį veržėmės pro vokiečių desantą, tai buvo prie Slonimo ar Stolbcų..." (165, p. 260)

Štai kaip, visiškai nepaaiškinamai, be jokių rezultatų, baigėsi taip ir neprasidėjęs paties galingiausio Raudonosios armijos mechanizuotojo korpuso kontrsmūgis. Tūkstantis tankų, iš jų – keturi šimtai naujausių, geriausių pasaulyje KV ir T-34, nesugebėjo pramušti dviejų vermachto pėstininkų divizijų (8-osios ir 256-osios) priešakinių padalinių gynybos ir negarbingai pražuvo Gudijos vakarinės dalies miškų tankynėje.

1.6. „Keliais pažįstamais...“

Silpniausia Boldino MK grandis buvo, aišku, 6-asis kavalerijos korpusas (6-oji ir 36-oji kavalerijos divizijos). Tačiau kaip tik jis vokiečiams kėlė nemažų rūpesčių. Apie tai net savo dienoraštyje rašė Vokietijos sausumos kariuomenės generalinio štabo viršininkas.

Žodis „elitinis“ tais laikais nebuvo vartojamas, bet kaip tik jis labiausiai tinka 6-ajam kavalerijos korpusui apibūdinti. Seniausias Raudonosios armijos junginys (sukurtas dar pilietinio karo metais) tapo tikra vyriausiųjų vadų „kadrų kalve“. 1919 m. 6-osios kavalerijos divizijos vadu tapo S. Timošenka – būsimasis SSRS maršalas, gynybos liaudies komisaras, dukart Sovietų Sąjungos didvyris. 1920 m. 6-ojo kavalerijos korpuso štabo viršininko padėjėju tapo K. Mereckovas – būsimasis maršalas, Sovietų Sąjungos didvyris, generalinio štabo viršininkas ir gynybos liaudies komisaro pavaduotojas. 4-ojo dešimtmečio viduryje 6-ajam kavalerijos korpusui vadovavo G. Žukovas – būsimasis maršalas, generalinio štabo viršininkas (po Mereckovo), karo metais vyriausiojo kariuomenės vado (t.y. paties draugo Stalino) pirmasis pavaduotojas, vienintelis istorijoje keturiskart Sovietų Sąjungos didvyris. 1939 m. 6-ąjį kavalerijos korpusą į mūšį prieš „baltalenkius“ vedė dar vienas būsimasis maršalas – A. Jeriomenka. Toje pačioje 6-ojoje kavalerijos divizijoje tarnavo ir būsimasis maršalas K. Moskalenka.

1939 m. rugsėjį 6-oji kavalerijos divizija priklausė mechanizuotajai kavalerijos grupei, kuri, vadovaujama korpuso vado Boldino, rugsėjo 22 d. „išvadavo“ Baltstogę (t.y. iš vokiečių rankų priėmė jų užgrobtą lenkų miestą). Dalyvavo 1939 m. Sovietų Sąjungos ir Lenkijos kare ir korpuso antra divizija (36-oji kavalerijos), beje, tose pačiose vietose: rugsėjo 19-ąją 36-oji kavalerijos divizija drauge su kitais 3-iosios ir 11-osios armijos daliniais šturmu užėmė Vilnių. Belieka pridurti, kad iki karo su Vokietija pradžios šis tikrai neeilinis kavalerijos junginys buvo dislokuotas Lomžoje, senoviniame Lenkijos mieste – už 20 km nuo sienos. Kam prireikė, kad kavalerijos korpusas atsirastų tiesiog palei pasienio stulpus, dar galima ginčytis, bet jokių abejonių nekelia faktas, jog 6-ojo KK realių kovos veiksmų rajonas (Lomža, Baltstogė, Gardinas) korpuso vadams ir kariams buvo seniai žinomas. Tad viskas prasidėjo kaip garsiojoje 4-ojo dešimtmečio dainoje: *„Keliais pažįstamais su narkomu mylimu mus karo žirgai tegul neša...“*

Taigi šiek tiek apie žirgus. Apie kavalerijos panaudojimą tuo labiau vidury Gudijos pelkių mūsų partiniai „istorikai“ visada kalbėjo su kartėliu palinguodami galvas kaip apie Raudonosios armijos nepaprasto atsilikimo pavyzdį ir jos visišką nepasirengimą kariauti šiuolaikinį karą. Bet štai „nelaimė“: pati galingiausia vermachto 2-oji tankų grupė, vadovaujama įžymiojo Guderiano (iš esmės Vokietijos tankų kariuomenės kūrėjo), taip pat turėjo kavalerijos diviziją! Be to, Guderianas nežinia kodėl ją nukišo į savo dešinįjį (taigi pietinį) sparną, į patį Polesės pelkių liūną.

Vokiečių kariai tiesia kelią per pelkę.

Kokiais tik būdais nemėgino „kovoti“ su šia divizija sovietiniai istorikai ir memuaristai! Boldinas atsiminimuose nusišnekėjo taip, kad „išmainė balnus į parašiutus“ ir patikliems skaitytojams pranešė, esą, vokiečių „Centro“ armijų grupė turėjo ne kavalerijos, o... „desantininkų“ diviziją!

O juk ši mįslė įmenama labai lengvai. Nei Guderianas, nei Pavlovas nesirengė ristis raitelių lavina atakon per pelkes. Arklys Antrojo pasaulinio karo kavalerijos divizijose buvo tiesiog **transporto priemonė**, didinanti junginio mobilumą (lyginant su paprastais pėstininkais) daugelį kartų. 1941 m. nei sovietų, nei vokiečių kariuomenė pakankamai dar neturėjo didelio važumo automobilių, kurie galėtų gabenti vingiuotais miško keliais šaulių padalinius paskui puolančius tankus, ir **didelės kavalerijos pajėgos buvo vienas iš svarbių Raudonosios armijos pranašumų.** Žygiuodamos 50–60 km per dieną tempu (kas raitijai buvo visai įmanoma) kavalerijos divizijos galėjo neatsilikti nuo tankų dalinių net paties sėkmingiausio, veržliausio puolimo sąlygomis.

O jau į mūšį ir vokiečių, ir sovietų kavaleristai paprastai ėjo pėsčiųjų rikiuote.

Praktikoje ši paprasta ir aiški teorija atrodė taip:

„...Tą dieną motorizuotiesiems junginiams teko žygiuoti kalvota smėlinga vietove, apaugusia tankiu neliestu mišku. Važiuoti per ją (ypač prancūziškomis mašinomis) buvo beveik neįmanoma. Mašinos nuolat įstrigdavo ir sustabdydavo visą paskui jas traukiančią koloną, nes aplenkti jas miško keliuose nebuvo jokių galimybių... Pėstininkai ir artileristai buvo priversti gelbėti įstrigusias mašinas... Vadovybei buvo tikra kankynė matyti, kaip dūsta jos „mobili“ kariuomenė...“

Vermachto 3-iosios tankų grupės vadas H. Hotas atsiminimuose aprašo 1941 m. birželio 23 d. įvykius. Per visą šią dieną iš esmės nestodamos į mūšį jo motorizuotosios divizijos nužygiuodavo ne daugiau kaip 50–60 km.

O štai V. Grečianičenkos (6-osios kavalerijos divizijos 94-ojo kavalerijos pulko štabo viršininko) atsiminimų ištrauka:

„...birželio 22 d. 23 valandą 30 minučių divizijos daliniai dviem kolonomis forsuotu žygiu išvyko į Baltstogę. 75 kilometrų nuotolį mes įveikėme be poilsio. Žygio kolonos savo reikalus tvarkė nesustodamos. Ilsėtis nebuvo kada. Jau birželio 23 d. 17 valandą divizija susikoncentravo miško masyve už dviejų kilometrų į šiaurę nuo Baltstogės... Diena jau ėjo vakarop, kai mums buvo įsakyta vykti toliau, Sokulkos kryptimi. 35 kilometrus sparčiuoju žygiu įveikėme greitai... (83)

Kaip matome, Gudijos vakarinės dalies miško tankynėje sovietinė kavalerija mobilumu bent nenusileido vokiečių motorizuotiesiems pėstininkams. Žinoma, joks arklys negali lenktyniauti su motoru ištverme, galimybe nuolat judėti daugelį valandų ir dienų. Todėl po to, kai bičiulis Ruzveltas padovanojo draugui Stalinui 435 tūkst. automobilių (iš jų daugiau kaip šimtą tūkst. fantastiškai patikimų ir puikaus važumo sunkvežimių „Študebeker“), Raudonajai armijai kavalerijos era baigėsi, nors, tiesa, ne staiga. Raitija kariavo per visą karą ir net užimant Prahą 1945 m. gegužę dalyvavo devynios (!) kavalerijos divizijos...

Būtina atsižvelgti ir į tai, kad iki 1941 metų vasaros kardai ir ietys seniai jau nustojo būti svarbiausia kavalerijos dalinių ginkluote. Raudonosios armijos kavalerijos divizija turėjo keturis kavalerijos pulkus, tankų pulką, artilerijos ir zenitinių pabūklų divizionus. Kitų šalių kariuomenėje toks junginys paprastai buvo vadinamas „šarvuočių ir kavalerijos brigada“. Kavalerijos divizijoje buvo 8968 žmonės, 7625 arkliai, 64 tankai, 18 šarvuočių, 62 įvairios paskirties automobiliai (iš jų 10 autocisternų), 24 patrankos (76 mm kalibro), 8 haubicos (122 mm kalibro), 16 prieštankinių 45 mm patrankų. Atsižvelgiant į kavalerijos tikėtiną pažeidžiamumą, kai ji atakuojama iš oro, kavalerijos divizijai buvo priskirtos 8 zenitinės patrankos (76 mm kalibro), 12 zenitinių 37 mm patrankų, 18 zenitinių kulkosvaidžių. Kavalerijos korpusui priklausė dvi kavalerijos divizijos ir nemažas skaičius atskirų padalinių, iš jų ir atskiras ryšių divizionas bei ryšių lėktuvų grandis (!!!). Tam buvo naudojami lengvieji lėktuvai U-2, galintys pakilti iš bet kokios miško laukymės ir joje nusileisti.

Apskritai kavalerijos korpusas maždaug atitiko vieną motorizuotąją diviziją gerokai ją lenkdamas karinio personalo ir artilerijos pabūklų skaičiumi. Vienintelis kavalerijos junginių „trūkumas“ (teisingiau sakant, ypatybė) buvo tas, kad jie neturėjo stambaus kalibro (152 mm) haubicų. Kita vertus, kavalerijos korpusas ir nebuvo kuriamas pralaužti priešo įtvirtintoms pozicijoms, kurioms sunaikinti reikia sunkiosios artilerijos. O pasitiktinėse kautynėse su vokiečių pėstininkų divizija (kaip tik taip ir teko veikti 6-ajam kavalerijos korpusui) sunkiųjų haubicų nebuvimą su kaupu kompensavo turimas tankų „taranas“ (jau 1940 m. lapkritį 6-oji kavalerijos divizija turėjo 48 tankus BT ir 9 šarvuotuosius automobilius, o 36-oji kavalerijos divizija – 52 tankus BT ir 17 šarvuotųjų automobilių).

Raudonosios armijos kavalerijos žvalgybos kariai.

Per dvi paras nužygiavusi daugiau kaip 120 km „Baltstogės kyšulio“ keliais 6-oji kavalerijos divizija pasiekė Bebros (Biebrza) upę Sidros miestelio rajone (žr. 6 žemėlapį). Iki to laiko ten jau galėjo būti vermachto 256-osios pėstininkų divizijos antrojo ešelono daliniai (šios divizijos priešakiniai daliniai buvo jau Kuznicos rajone, kur kovojo su 6-ojo mechanizuotojo korpuso tankais). Vertas dėmesio ir vokiečių divizijos eilės numeris. Vokietija Antrojo pasaulinio karo pradžioje turėjo 86 vermachto divizijas, iš kurių tik 35 vadinamosios „pirmosios bangos“ divizijos buvo taikos meto kadrinės divizijos. 256-oji pėstininkų – tai „ketvirtosios bangos“ formavimo divizija, 2-osios kategorijos, sukomplektuota iš rezervistų ir landvero karo prievolininkų (t.y. teritorinės nereguliariosios kariuomenės). Lenkijos kampanijoje ši divizija apskritai nedalyvavo. Sutriuškinus Prancūziją, 256-oji pėstininkų divizija buvo permesta į vakarus, kur ji nebuvo panaudota iki 1941 m. birželio 22 d. Jokios „dvejų metų šiuolaikiško kariavimo patirties“ buvę „2-osios kategorijos rezervistai“ nė nesapnavo. Nepaisant to, vermachto 256-osios pėstininkų divizijos pasitiktinis mūšis su geriausia Raudonosios armijos kavalerijos divizija, pasak Grečianičenkos aprašymo, atrodė panašus į vos ne „kūdikių“ ar bent jau visiškai neišmokytų ir bejėgių naujokų galabijimą:

„... Mūsų pulkui, sustiprintam viena artilerijos diviziono baterija, buvo įsakyta birželio 24 d. išvykti kaip divizijos pirmajam būriui Vercholesės, Žukų, Sidros maršrutu ir nuosekliai užimant nurodytus vietoves, šiame ruože užtikrinti saugų divizijos žygiavimą Gardino kryptimi. Jos svarbiausios pajėgos turėjo judėti mūsų maršrutu... Birželio 24 d. maždaug 21 valandą priešakinis eskadronas susidūrė su priešu Bebžos upės slė-

nyje piečiau Sidros. Pulko vadas priešakiniam būriui paremti panaudojo artileriją. Priešas neišlaikė spaudimo ir pasitraukė už Sidros upės. Atėjo naktis. Pulkas, toliau veikdamas pėsčiomis, užėmė gynybos poziciją...

Nuo birželio 25-osios aušros vokiečių artilerija atidengė sutelktinę ugnį į visas mūsų kovines pozicijas. Ore neaukštai nuolat sukiojosi priešo aviacija... Jau per pirmąsias valandas visa mūsų sunkioji ginkluotė buvo sugadinta, radijo stotis sudaužyta, ryšiai visiškai paralyžiuoti. Pulkas patyrė didelių nuostolių, buvo smarkiai prispaustas prie žemės, negalėjo imtis kokių nors aktyvių veiksmų. Žuvo papulkininkis N. Petrosiancas. Aš ėmiausi vadovauti pulkui, tiksliau – jo likučiams.

Ryšio su divizijos štabu nebuvo ir į dienos pabaigą savo iniciatyva nusprendžiau padalinių likučius išvesti už Sokulkos–Baltstogės geležinkelio linijos. Atsitraukiant aš buvau sužeistas skeveldros. Atsitraukus mūsų sąlygos ne ką palengvėjo. Padėtis toliau blogėjo, ryšio su aukštesniuoju štabu, kaip ir anksčiau, neturėjome... Vidurnaktį susirinko apie 300 žmonių – iš mūsiškio ir iš 48-ojo kavalerijos pulko (t.y. trūko devynių dešimtadalių dviejų pulkų karinio personalo. – M. S.). *48-ojo pulko karių ir vadų grupei vadovavo vyresnysis leitenantas* (įsidėmėkite, koks kariškio, ėmusio vadovauti pulkui, karinis laipsnis! – M. S.) *J. Govronskis, kurį gerai pažinojau. Tarp susirinkusiųjų buvo ir kitų vadų. Pasitarę priėmėme kolektyvinį sprendimą trauktis Krinkų miestelio link...*"

Verta pažymėti, kad yra ir daugiau, trumpesnių ir griežtesnių šių įvykių aprašymų:

„*... 6-oji kavalerijos divizija nuo birželio 25 d. ryto iki 12 valandos dienos puolimo pradiniame rajone buvo smarkiai bombarduojama iš oro. Kavaleristai buvo išsklaidyti ir ėmė netvarkingai trauktis į miškus...*" (8)

Prasidėjęs atsitraukimas tuojau virto netvarkingu panišku bėgimu:

„*... Pro šalį nenutrūkstama srove judėjo žmonių perpildyti automobiliai, traktoriai, vežimai. Mes mėginome stabdyti kariškius, važiavusius ir ėjusius drauge su pabėgėliais. Bet niekas nieko nenorėjo klausyti. Kartais, atsakant į mūsų reikalavimus, pasigirsdavo šūvių* (t.y. šaudmenų šaudyti į saviškius dar turėta). *Visi tikino, kad jau užimtas Slonimas, kad priekyje išsilaipino vokiečių desantai, kelią užtvėrė prasiveržę tankai, kad gintis čia nėra jokios prasmės.*

Birželio 28 d., kai tik patekėjo saulė, priešo aviacija pradėjo be atrankos bombarduoti Rosės krantus ir Volkovysko rajoną. Iš esmės tą dieną galutinai nustojo egzistuoti kaip karinės formuotės ir 10-osios armijos junginiai bei daliniai. Viskas susimaišė ir tarsi banga ritosi į rytus... Kai mūsų nedidelė grupė birželio 30 d. pasiekė senąją sieną (t.y. 1939 m. Sovietų Sąjungos–Lenkijos sieną), *ten viešpatavo toks pat chaosas kaip ir Rosės krantuose. Visus tarpumiškius buvo užkimšusios mašinos, vežimai, ligoninės, pabėgėliai, mūsų kariuomenės atskiri padaliniai ir grupės...*" (83)

Iš Grečianičenkos pasakojimo neaišku, ar mūšio lauke pasirodė „*divizijos svarbiausios pajėgos*", kurios „*turėjo judėti mūsų maršrutu*"? Kur buvo divizijos svarbiausia smogiamoji jėga – jos tankų pulkas?

Kai kuriuos atsakymus į šiuos klausimus galima rasti 6-osios kavalerijos divizijos 35-ojo tankų pulko šarvuotojo automobilio BA-10 bokštelio šaulio eilinio V. Finogenovo atsiminimuose:

„... Birželio 22-osios vakarą gautas įsakymas žygiuoti Baltstogės link ir kartu su 6-uoju mechanizuotuoju korpusu dalyvauti kontrsmūgyje Gardino kryptimi. Birželio 23 d. pulkas susitelkė miške, į šiaurės rytus nuo Baltstogės. Ten buvo ir kiti tankų daliniai. Mišką sistemingai bombardavo priešo aviacija ir padarė didelės žalos mūsų daliniams. Tos pačios dienos vakarą eskadronui buvo skirta užduotis atlikti žvalgybą Sokulkos rajone, kur turėjo žygiuoti pulkas ir kur, gautais duomenimis, jau pasirodė vokiečių tankų. Tačiau priešo ten nepastebėjome. Mums grįžus iš žvalgybos reido, pulkas pajudėjo Sokulkos kryptimi. Jau pradėjo trūkti degalų (nuo Lomžos iki Sokulkos ne daugiau kaip 100 km; šarvuotojo automobilio BA-10 eigos atsarga, atsižvelgiant į kelio kokybę, sudarė 260–300 km. – M. S.) *ir šaudmenų* (jei priešas nebuvo aptiktas ir pulkas dar nestojo į mūšį, tad kurgi dingo šaudmenys? – M. S.). *Užnugaris buvo dezorganizuotas... Mums taip ir nepavyko rasti kokį nors sveiką šaudmenų sandėlį.*

Po dviejų dienų mūšių Sokulkos rajone (su kuo? – M. S.) *pulko likučiai* (kodėl jau „likučiai“? – M. S.) *pradėjo trauktis Volkovysko kryptimi. Trūkstant degalų dalį kovos mašinų teko sunaikinti... Rytą miško kelyje, nepasiekę Volkovysko, buvome labai smarkiai bombarduojami. Taigi pulke liko tik trys galintys judėti tankai BT-5 ir du šarvuotieji automobiliai BA-10, iš jų ir mūsiškis...“*

Dokumentuose ir atsiminimuose nuolat aptinkama skundų, kad trūko šaudmenų (be to, ėmė „trūkti“ jau antrą trečią karo dieną), kas ypač stebina. Į vakarines apygardas buvo atgabentas astronominis šaudmenų kiekis. Nenukrypdami į diskusiją dėl to, kam, kokiems uždaviniams spręsti „tvirtai taikios šalies“ karinė vadovybė prie vakarinių sienų kaupė milžiniškus kalnus sviedinių, verčiau paskaičiuokime. Daugiau kaip prieš keturiasdešimt metų „Vojenno-istoričeskij žurnal“ (1966 m. Nr. 8) neatsargiai prasitarė skaitytojams, jog karo išvakarėse *„Vakarų ypatingosios karinės apygardos sandėliuose buvo sukaupta 6700 vagonų įvairių šaudmenų“*. Ar tai daug? Viskas paaiškėja lyginant. Karo įkarštyje, nuo 1943 m. kovo iki 1944 m. kovo, Vakarų frontas išeikvojo 16 661 vagoną šaudmenų. 1-asis Ukrainos frontas per tą patį laiką – 10 945 vagonus šaudmenų (165, p. 333).

Kitaip sakant, vidutiniškai per vieną kovos veiksmų mėnesį frontas panaudojo 1000–1400 vagonų šaudmenų. Kaipgi 6700 vagonų galėjo neužtekti savaitei?

Pačiais kukliausiais skaičiavimais, pusė atsargų buvo palikta priešo užimtoje teritorijoje, t.y. kaip tik ten, kur ir kovėsi (teisingiau sakant, turėjo kautis) Boldino kavalerijos mechanizuotoji grupė. Anaiptol neišsamiais ir netiksliais duomenimis, per pirmąsias dvi karo savaites Vakarų fronto ruože buvo „sunaikinta, palikta priešui ir priešo susprogdinta“: (68, p. 86–87)

» 14,3 mln. šautuvų šovinių;
» 510 tūkst. 45 mm patrankos sviedinių;
» 251 tūkst. 76 mm patrankos sviedinių;

» 155 tūkst. 122 mm haubicos sviedinių;
» 130 tūkst. 152 mm haubicos sviedinių.

Tanko BT-7 šaudmenų komplektą sudaro 132 sviediniai (45 mm kalibro), tanko T-34 – 77 sviediniai (76 mm kalibro). Nesunku įsitikinti, kad net pusės anksčiau nurodyto šaudmenų skaičiaus užtektų visiems Boldino KMG tankams ir šarvuotiesiems automobiliams aprūpinti dviem trimis sviedinių komplektais. Kita vertus, dar iki kovos veiksmų pradžios jau daliniuose esančiose kovos mašinose ir artilerijos užtaisymo dėžėse buvo nuo vieno iki pusantro šaudmenų komplekto (žr. anksčiau cituotą Borzilovo pranešimą). Pirmųjų karo dienų operacijos galėjo būti užtikrintos savomis šaudmenų atsargomis, nė nepapildant jų iš apygardos sandėlių. Bendras 6-ojo mechanizuotojo korpuso tankų šaudmenų skaičius sudarė apie **105 tūkstančius sviedinių** (45 mm ir 76 mm kalibro). Ir tai tik tankuose. O dar korpuse buvo 135 patrankomis ginkluoti šarvuotieji automobiliai ir 335 įvairių kalibrų patrankų, haubicų ir minosvaidžių „vamzdžiai" (8, 78). Jei visu tuo mirtinu metalu būtų iš tikrųjų užberta vermachto 256-oji pėstininkų divizija, iš jos būtų „likęs tik numeris..."

Poetiškos prigimties skaitytojui visa ši tragifarsiška istorija apie neva šaudmenų stygių daliniuose, kurie, nė karto neiššovę į priešą, zujo po vietovę, perpildytą šaudmenų sandėlių, primins garsųjį Fransua Vijono eilėraštį „Iš troškulio mirštu prie upelio". Bet karo tribunolui (ar parlamento komisijai Vakarų fronto sutriuškinimo priežastims ir aplinkybėms tirti, o tokia komisija iki šiol taip ir nesudaryta) turėjo kilti visai kitokių minčių bei klausimų: „Kur tuo metu buvo kavalerijos mechanizuotosios grupės vadovybė? Ką ji nuveikė, kad būtų įvesta tvarka jai patikėtoje kariuomenėje?"

Neturėdami nei praktinės galimybės, nei teisės pateikti šiuos klausimus generolui Boldinui, bent atidžiai perskaitysime jo memuarus.

1.7. „Vaizdingas miško kampelis..."

Boldinas – neprastas memuaristas. Jo puiki, aštri atmintis išsaugojo net menkiausias smulkmenas. Pavyzdžiui, aprašydamas pirmąją karo dieną, jis prisimena ir tvankią kaitrą, ir tai, kad gertuvėje vanduo buvo šiltas, negaivino perdžiūvusios gerklės. Kuo smulkiausiai dešimtyse puslapių Boldinas aprašo savo klajones po miškus, kai pakliuvo į apsuptį. O štai apie tai, kas svarbiausia – apie kontrsmūgio parengimą, vyksmą ir rezultatus, – kalba labai šykščiai ir nepadoriai meluoja.

Taigi **pirmoji** karo **diena**, birželio 22-osios vakaras.

„... 10-osios armijos vadas pasilenkia prie žemėlapio, sunkiai atsidūsta, paskui sako:

– Kaip kariauti? Beveik visa mūsų aviacija ir zenitinė artilerija išdaužyta. Mažai šaudmenų. Baigiasi degalai tankams... Jau pirmomis užpuolimo valandomis priešo aviacija surengė antskrydžius prieš mūsų degalų sandėlius. Jie ir dabar dega. Geležinkelių

magistralėse degalų cisternos taip pat sunaikintos... į vadavietę atvyko 6-ojo kavalerijos korpuso vadas generolas majoras I. Nikitinas. Jis atrodo susirūpinęs.

– Kaip gyvuojate? – klausiu kavaleristą.

– Prastai, draugas generole. Šeštoji divizija sutriuškinta...

Vietoj komentarų palyginkime šį pasakojimą su tos pačios „sutriuškintos“ 6-osios kavalerijos divizijos 94-ojo kavalerijos pulko štabo viršininko V. Grečianičenkos atsiminimų ištrauka:

„... Birželio 22 d. maždaug 10 valandą susidūrėme su priešu. Prasidėjo susišaudymas. Vokiečių mėginimas nesustojant prasiveržti į Lomžą buvo atmuštas. Dešiniau gynybą užtikrino 48-asis kavalerijos pulkas. Birželio 22 d. 23 valandą 30 minučių korpuso vado generolo majoro I. Nikitino įsakymu divizijos daliniai dviem kolonomis forsuotu žygiu patraukė Baltstogės link...“

Kaip matome, iki „divizijos sutriuškiimo“ buvo dar labai toli...

„Į vadavietę atvyko 6-ojo mechanizuotojo korpuso vadas generolas majoras M. Chackilevičius... Kovos sąlygomis 6-asis korpusas veikė labai gerai. Ruože, kuriame jis gynėsi (???), *hitlerininkams, nepaisant ne vieno mėginimo* (???), *taip ir nepavyko prasiveržti. Korpusas turėjo nuostolių* (???), *bet dar yra kovingas ir galėjo, nors ir ne visa galia, kontratakuoti* (kaip mums jau žinoma, birželio 22 d. 6-asis MK visiškai nebuvo susidūręs su priešu. – M. S.).

Antroji karo **diena**, 1941 m. birželio 23-ioji.

„... Iki aušros 6-ojo mechanizuotojo ir 6-ojo kavalerijos korpusų štabai įsikūrė naujoje vietoje, miške už penkiolikos kilometrų į šiaurės rytus nuo Baltstogės. Šis vaizdingas miško kampelis tapo ir mano vadaviete...“ Tikrai taip. Ir Pavlovo tardymo protokole patvirtinama, kad visi štabai, ir šiaip jau buvę toli nuo mūšių vietų (atstumas nuo Baltstogės iki to meto sienos yra 100 km), pasitraukė dar toliau: „Antrąją dieną 10-osios armijos daliniai, išskyrus armijos štabą, liko savo vietose. Armijos štabas perkėlė vadavietę atsitraukdamas ryčiau Baltstogės į Valpos rajoną...“ (67)

Ką veikė generolai, susirinkę į „vaizdingą miško kampelį“?

„Laikas eina, o man taip ir nepavyksta įvykdyti Pavlovo įsakymą sudaryti smogiamąją kavalerijos mechanizuotąją grupę. Visų nemaloniausia (taip sakoma tekste. – M. S.) *tai, kad aš nežinau, kur yra generolo D. Mostovenkos 11-asis mechanizuotasis korpusas. Neturime ryšio nei su juo, nei su 3-iąja armija, kuriai jis priklauso...“*

Sukrečiantis prisipažinimas. Kaip apygardos vado pavaduotojas galėjo nežinoti mechanizuotojo korpuso dislokavimo vietos? Mechanizuotasis korpusas – ne adata šieno kupetoje. Jų visoje apygardoje buvo tik šeši, o jei atmesime 17-ąjį ir 20-ąjį, kurie dar tik pradedami formuoti, iš tikrųjų buvo tik keturi mechanizuotieji korpusai. Reikia priminti, kad 11-ojo mechanizuotojo korpuso štabas ir 204-oji motorizuotoji divizija dislokuotos Valkaviske (per 85 km į rytus nuo Baltstogės), 29-oji tankų divizija – Gardine (už 75 km į šiaurės rytus nuo Baltstogės), o 33-ioji tankų divizija – Induros miestelio rajone (18 km piečiau Gardino). Kitaip sakant, nuo „vaizdingo miško kampelio“, kuriame su savo štabu pasislėpė generolas Boldinas, iki 11-ojo

mechanizuotojo korpuso divizijų buvo maždaug 60–70 km. Bet įveikti to atstumo jiems taip ir nepavyko.

Iki pat galutinio sutriuškinimo birželio 26–27 d. Boldinas ne tik **nė karto nesilankė jam patikėtos kariuomenės buvimo vietose, bet netgi neįstengė ir užmegzti kokio nors ryšio su 11-uoju mechanizuotuoju korpusu.** Dėl visa ko priminsime, kad iš viso Boldino KMG buvo du ryšių eskadronai, raitininkų divizionas, trys korpuso oro eskadrilės ir aštuoni (!) atskirieji ryšių batalionai. Galima nurodyti ir jų numerius: 6-ojo mechanizuotojo korpuso 4, 7, 124, 185 ir 11-ojo mechanizuotojo korpuso 29, 33, 583 ir 456. Racijų taip pat turėta: penkios galingos radijo stotys RSB, kurių telefono ryšio nuotolis 300 km, buvo 6-ajame, dvi – 11-ajame mechanizuotajame korpuse. Ar turėjo ryšių priemonių Boldino štabas? Apie tai autoriui, deja, nieko nežinoma. Bet jei Boldinas pasislėpė „vaizdingame miško kampelyje“ nepasirūpinęs savo vadavietėje įrengti radijo ryšio priemonių, tai tokių veiksmų kitaip nei dezertyravimu pavadinti negalima.

„... Galiausiai ištiko dar viena nelaimė: auštant priešo bombonešiai užklupo žygyje ir išblaškė 36-ąją kavalerijos diviziją. Taigi apie kontrsmūgį dabar negalėjo būti nė kalbos... Aš sėdėjau palapinėje apniktas niūrių minčių...“

Suprantama, Boldinas niekur nė žodžiu neužsimena apie tai, kokios pajėgos ir priemonės buvo įtrauktos į kavalerijos mechanizuotąją grupę, kokia grupuote ir kokiomis pajėgomis puolė priešas. Tad frazė apie vienos kavalerijos divizijos „išblaškymą“, dėl kurio sovietinės kariuomenės kontrsmūgis „tapo visiškai neįmanomas“, 1962 m. skaitytojams neatrodė tokia absurdiška, kokia yra iš tiesų.

Atidus skaitytojas tikriausiai jau pastebėjo kai ką labai keista: pagal Boldino versiją birželio 22 d. buvo „sutriuškinta“ 6-oji kavalerijos divizija, birželio 23 d. auštant „išblaškyta“ 36-oji, o kitų kavalerijos dalinių KMG tiesiog neturėjo ir staiga paskui, birželio 25 d., vermachto sausumos pajėgų štabo viršininkas savo dienoraštyje rašo, kad Gardino rajone *„didelės masės rusų kavalerijos atakuoja 8-ojo korpuso vakarinį sparną“???*

Apskritai Boldino atsiminimuose chronologija šlubuoja abiem kojom:

„... Paskambino tuo metu daliniuose buvęs Chackilevičius.

– Draugas generole, – atsklido susijaudinęs balsas, – baigiasi degalai ir šaudmenys. Tankistai kaunasi ryžtingai. Tačiau be sviedinių ir degalų mūsų mašinos tampa bejėgės (birželio 23 d. 6-asis MK žygiavo iš Belsko rajono Kuznicos link ir dar nepaleido į priešą nė vieno šūvio. – M. S.).

– Girdi mane, draugas Chackilevičiau? – šaukiau visu balsu stengdamasis perrėkti baisų skraidančių virš mūsų priešo lėktuvų gausmą. – Laikykitės! Nedelsdamas imsiuosi visų priemonių pagelbėti.

Jokio ryšio su fronto štabu mes neturime. Todėl aš tučtuojau po pokalbio su Chackilevičiumi lėktuvu išsiunčiau į Minską laišką, kuriame prašiau skubiai permesti oru degalų ir šaudmenų...“

Daugtaškis neturi sugluminti skaitytojo. Mes nieko nepraleidome. Būtent tuo – laiško į Minską išsiuntimu – ir baigėsi fronto vado pirmojo pavaduotojo „visos priemonės".

Trečioji karo **diena**

„... Karas vyksta trečią dieną. Iš esmės esame priešo užnugaryje. Su daugeliu 10-osios armijos dalinių neturime ryšio, mažai šaudmenų (???) ir visiškai neturime degalų... (???) *Iš Minsko, kaip ir anksčiau, jokių žinių... Priešas vis spaudžia. Mes kaunamės apsuptyje* (???). *O pajėgų turime vis mažiau. Tankistai įsirengė gynybos pozicijas dešimties kilometrų ruože. Už trijų kilometrų nuo jų yra mūsų vadavietė...*"

Iš Borzilovo pranešimo žinoma, kad *„birželio 24-ąją pirmoje dienos pusėje 7-oji tankų divizija susitelkė atakai linijoje piečiau Sokulkos ir Senojo Dubno"*. Boldino vadavietė buvo ne už 3, o mažiausiai už 33 km nuo 6-ojo mechanizuotojo korpuso išsiskleidimo ruožo, be to, ir iki apsupimo buvo dar toli...

Ir pagaliau **penktoji** karo **diena**

„Einant penktai karo parai, neturėdama šaudmenų kariuomenė buvo priversta trauktis ir atskiromis grupėmis išsisklaidė miškuose" (80).

„Atskiromis grupėmis išsisklaidė miškuose". Pagirsime Boldiną bent už tai – ne kiekvienas sovietinis generolas atsiminimuose įstengė būti toks atviras.

Štai, tiesą sakant, ir viskas, ką galima sužinoti iš Boldino atsiminimų apie sutriuškinimo aplinkybes. Matome standartines sovietinio istorijos mokslo nurodytas „neįveikiamos jėgos aplinkybes": nebuvo ryšio, neturėta degalų, baigėsi šaudmenys.

Kodėl nėra ryšių – priešo diversantai visus laidus nukarpė.

Kur dingo degalai – vokiečių aviacija visus sandėlius subombardavo.

Kodėl sviedinių neatgabeno – taigi laiškas iki Minsko nenuskrido...

Paprasčiausiai atmetamos nereikalingos, trukdančios įsiminti vienintelę tikrą teisybę smulkmenos: kiek buvo laidų, kiek atsirado diversantų, kokia sovietinių tankų eigos atsarga vienąkart pripylus degalų, kokiomis pajėgomis vokiečių aviacija galėjo subombarduoti „visus sandėlius" ir kiek tų sandėlių buvo vien tik Vakarų ypatingojoje karinėje apygardoje.. Atmetama kaip nereikalinga ir ta paprasta bei nenuneigiama tiesa, jog ginkluotosios pajėgos ir kuriamos tam, kad veiktų priešo atkirčio sąlygomis. Kokia gi tai kariuomenė, jei gali kariauti tik tada, kai jai niekas netrukdo?

Ko gera, įdomiausia ir vertingiausia Boldino atsiminimuose tai, ko juose nesama. O jei norime pamatyti tai, ko nesama, atsiverskime kito generolo, kuris tomis pačiomis 1941 m. birželio dienomis vadovavo stambaus mechanizuotojo junginio veiksmams.

Taigi H. Guderianas, „Kareivio atsiminimai":

„... Birželio 22 d. 6 val. 50 min. šturmo valtimi aš persikėliau per Bugą... sekdamas 18-osios tankų divizijos pėdsakais, privažiavau tiltą per Lesnos upę... man artinan-

H. Guderianas – 2-osios tankų grupės vadas. 1941 metų vasara.

tis, rusai pradėjo bėgti į visas puses... per birželio 22-osios visą pirmąją pusę aš lydėjau 18-ąją tankų diviziją... birželio 23 d. 4 val. 10 min. palikau savo vadavietę ir nuvykau į 12-ąjį armijos korpusą. Iš šio korpuso nuvažiavau į 47-ąjį tankų korpusą, į Bildeikų kaimą už 23 kilometrų nuo Brest Litovsko. Paskui išvykau į 17-ąją tankų diviziją, į kurią ir atvažiavau 8 valandą... Tada išvažiavau į Pružanus (70 km į šiaurės vakarus nuo sienos. – M. S.), *kur buvo permesta tankų grupės vadavietė...*

... Birželio 24 d. 8 val. 25 min. aš palikau savo vadavietę ir išvykau Slonimo kryptimi (tai dar 80 km gilyn į sovietinę teritoriją. – M. S.) ... *pakeliui susidūriau su rusų pėstininkais, apšaudančiais plentą... Teko įsikišti ir vado tanko kulkosvaidžio ugnimi priverčiau priešą pasitraukti iš savo pozicijų... 11 val. 30 min. aš atvykau į 17-osios tankų divizijos vadavietę Slonimo vakarinėje dalyje, kur, be divizijos vado, sutikau 47-ojo korpuso vadą...*“ (65)

Kur,be divizijos vado, sutikau tankų korpuso vadą...

Ir šis trijų generolų susitikimas vyksta lauko vadavietėje, už šimto metrų nuo ugnies linijos. Štai ir paaiškėja, **kodėl Raudonoji armija savoje teritorijoje liko „be ryšių“, o vokiečių kariuomenė mūsų teritorijoje – su ryšiais.**

Partiniai istorikai dešimtmečius aiškino mums, kad ryšiams kare naudojami laidai (kurie visi iki vieno buvo vokiečių diversantų nukirpti) ir radijo stotys (kurių, esą, 1941 m. nebuvo). O Guderianas paprastai ir suprantamai parodo, kad **ryšių ir kariuomenės valdymo problemą sprendžia ne laidai, o žmonės!** Vermachto priešakinės 17-osios tankų divizijos vadui niekur nereikėjo skambinti. Jo tiesioginis viršininkas – 47-ojo tankų korpuso vadas – drauge su juo vienoje vadavietėje pats vadovauja mūšiui, o svarbiausias viršininkas – tankų grupės vadas – po keletą kartų per dieną tanku, apšaudomas priešo, prasiveržia į kiekvieną savo diviziją. Toks vadovavimo būdas, kuriuo naudojosi vokiečių generolai, yra pavojingas. Tai netrukus ir patvirtino įvykis prie Slanimo įrengtoje vadavietėje, kurioje buvo sužeistas (o juk galėjo būti ir nukautas) 17-osios tankų divizijos vadas generolas leitenantas fon Arnimas.

Bet sovietinių generolų būdas (Vakarų fronto štabas jau birželio 27 d. atsidūrė prie Mogiliovo, už 500 km nuo sienos) pasirodė dar pavojingesnis – kaip tik tai ir buvo katastrofiško sutriuškinimo priežastis. Ir jei Guderianas generolo Boldino pavyzdžiu būtų pasiūlęs savo valdiniams patupėti savaitę „vaizdingame miško kampelyje“ ir iš ten „siųsti lėktuvu laiškus į Berlyną“, geriausiu atveju tai būtų suprasta kaip paikas ir kare netinkamas pokštas.

Beje, Boldinas miške tūnojo ne vienas. 1941 m. birželio 23 d. Boldino štabe pasirodė dar vienas generolas.

Atsiminimuose Boldinas šį vizitą aiškina taip:

„... Mane susirado apygardos kariuomenės vado padėjėjas įtvirtintųjų rajonų statybai generolas majoras I. Michailinas. Karas jį užklupo vienoje iš statybų. Traukdamasis drauge su kariuomene generolas majoras Michailinas atsitiktinai sužinojo, kur aš esu, ir atvažiavo į mano vadavietę..."

Generolas Michailinas nesitraukė „drauge su kariuomene". Jis ją aiškiai pralenkė. Boldino vadavietė, kaip atidusis skaitytojas prisimena, buvo už 15 km į šiaurės vakarus nuo Baltstogės, t.y. už 100 km nuo Gardino, Osoveco, Zambrovo ir Brastos įtvirtintųjų rajonų ilgalaikių ugnies taškų. Kareivis per parą 100 km pėsčias nenueis... Bet, žinoma, ne kilometrai svarbu – kokiais gi ten reikalais šis svarbus viršininkas į tolimąjį fronto užnugarį patraukė? Ar neturėjo kitų reikalų? Įtvirtintasis rajonas – ne betoninės IUT dėžutės, tai kariuomenės dalinys, turintis didžiulę ugnies galią ir gynybos etape sprendžiantis operatyvinius uždavinius. Pirmosiomis karo dienomis nuo generolo Michailino ir jo valdinių labai labai daug kas priklausė. Ir Boldinas tai puikiai supranta, todėl „pervardija" Michailiną į karinį statybininką, kurį karas *„užklupo vienoje iš statybų"*. Bet su technine ar inžinerine kariuomene (pagal Raudonojoje armijoje vartotą terminiją) generolas Michailinas niekuo nebuvo susijęs ir jo pareigos vadintos „apygardos kariuomenės vado padėjėjas įtvirtintiesiems rajonams". Be jokios „statybos". O prieš paskiriant šioms pareigoms (ir prieš suteikiant generolo laipsnį 1940 m. birželio 4 d.) draugas Michailinas buvo kariuomenės politinis darbuotojas. Auklėjo karius ir vadus „begalinio atsidavimo brangiajai komunistų partijai ir jos didžiajam vadui draugui Stalinui dvasia..."

Sprendžiant iš Boldino pasakojimo, visas keturias dienas (nuo birželio 23 iki 26) su juo „vaizdingame miško kampelyje" glaudėsi ir 6-ojo kavalerijos korpuso vadas generolas majoras Nikitinas. Kaip judraus junginio, gavusio įsakymą pulti Gardiną ir toliau į šiaurę, vadas rengėsi vadovauti savo kavaleristams sėdėdamas miške šalia Baltstogės, už dešimčių kilometrų nuo mūšio lauko? O kur tada buvo 6-ojo kavalerijos korpuso dviejų kavalerijos divizijų vadai? Kodėl Grečianičenka du kartus mini, kad *„mūsų divizijos štabo atkaklios paieškos nedavė rezultatų"*? Kodėl 48-ojo kavalerijos pulko vado pareigas jau birželio 25 d. ėjo vyresnysis leitenantas? Taip, pulko vadas galėjo būti sužeistas ar nukautas, bet kur buvo jo pavaduotojai, štabo viršininkas, pulkininkai, majorai ir daugybė kapitonų?

Apie vieną iš elitinio 6-ojo kavalerijos korpuso generolų atsiminimuose įdomiai užsimena vyresnysis seržantas Z. Riabčenka. Karas jį užklupo Lomžoje tarnaujantį 38-ojo atskirojo ryšių eskadrono radistu. Be to, Riabčenka dirbo radijo stotyje RSB, *„kuri buvo įrengta triašiame automobilyje ir priskirta divizijos štabui"*. Taigi ryšių techninių priemonių stoka šios divizijos vadovybė skųstis negalėjo. Tačiau didelę netvarką kėlė subjektai, kuriuos seržantas Riabčenka turėjo sujungti radijo ryšiu:

„... Paskui mes išgirdome TASS laidą. Generolas prislėgtu balsu paprašė sustiprinti garsą, lygiai 12:02 prabilo drg. Molotovas ir paskelbė – laikyti, kad Sovietų Sąjunga yra karo su Vokietija būsenos, štai kada mes sužinojome apie karo pradžią. Generolas ir majoras atsisveikino su mumis ir pasakė, kad „jums, sūneliai bus labai sunku, šis karas bus neregėtas iš karų“. ***Jie tuojau išėjo ir aš daugiau nieko nemačiau*** (paryškinta mano. – M. S.). *Su mumis liko tik vienas leitenantas, jis buvo drąsus, geras, jaunas, ką tik atėjęs iš karo mokyklos, jo pavardės aš neprisimenu...“* (184)

Toliau mūsų knygoje dar daug skyrių, daug dokumentų, daug pulkų ir divizijų, kurioms vadovauti ėmė leitenantai, kaip šis „drąsus, jaunas, jo pavardės aš neprisimenu“. Jų dėka karas, prasidėjęs prie Baltstogės, baigėsi ne Vladivostoke, o Berlyne.

Taigi Raudonosios armijos generolams laidų ir racijų netrūko. Be to, didžiuliais kiekiais. Štai vien tik Vakarų YKA (sprendžiant iš 1941 m. birželio 19 d. generolo majoro Klimovskicho aiškinamojo rašto) apygardos ryšių tarnyba turėjo 117 tūkst. izoliatorių, 78 tūkst. kablių ir 261 t laidų (66, p. 44). Iš viso Raudonojoje armijoje 1941 m. sausio 1 d. buvo 34 3241 km telefono ir 28 147 km telegrafo kabelių. Šiuo kiekiu 9 kartus galima buvo apvynioti Žemę per pusiaują. Visų rūšių telefono aparatų buvo 252 376. Vidutiniškai – daugiau kaip po 800 aparatų vienai divizijai. Telegrafo aparatų buvo, žinoma, gerokai mažiau – „vos“ 11 049, iš jų 247 aparatai „BODO“, skirti šifruotam ryšiui (6, p. 623).

Ir vokiečių diversantų Raudonosios armijos užnugaryje būta. Kiekvienai iš vermachto keturių tankų grupių buvo priskirta **po vieną diversantų kuopą**, kurios priklausė ypatingosios paskirties pulkui „Brandenburg“. Kuopoje buvo du karininkai, 220 puskarininkių ir eilinių, iš jų 20–30 žmonių, mokančių rusų kalbą (189, p. 55). Šie priešo „nesuskaičiuojami pulkų pulkai“ turėjo vos kelias valandas (slaptumo sumetimais vokiečiai pradėjo kirpti laidus tik 1941 m. birželio 22 d. prieš aušt ant). O sovietinių partizanų Gudijoje prieš pradedant operaciją „Bagrationas“ (1944 m. birželį), kaip paprastai skaičiuojama, buvo daugiau kaip 140 tūkst. Laidų karpymo laikas buvo iš esmės neribotas – karas vyko jau trejus metus, tad slėpti priešiškus veiksmus bei ketinimus nebuvo reikalo. Ar pavyko tada, 1944 m. birželį, toje pačioje vietovėje nukirpti „visus laidus“ ir palikti vokiečių kariuomenę be ryšių?

Beje, palikti Raudonąją armiją „be ryšio“ vien žirklėmis buvo iš principo neįmanoma – dėl didžiulio skaičiaus radijo ryšio priemonių. Kaip iliustraciją pateiksime duomenų iš mobilizavimo plano MP-41, kurį pasirašė Timošenka ir Žukovas 1941 m. vasario 12 d.

1941 m. sausio 1 d. SSRS ginkluotosios pajėgos turėjo:

» 40 fronto radijo stočių (RAT) (vidutiniškai **8 kiekvienam iš penkių būsimųjų frontų**);

» 1613 korpusų radijo stočių (RAF, RSB) (**vidutiniškai po 18 kiekvienam šaulių ir mechanizuotajam korpusui**);

» 5909 pulko (5AK) (vidutiniškai **po 4 kiekvienam pulkui**) (6, p. 622–623).

Iš viso 7566 visų tipų radijo stotys (be tankų ir lėktuvų radijo stočių). Tai 1941 m. sausio pirmąją. Gamyklos tęsė savo „taikų kuriamąjį darbą“ ir birželio 22 d. radijo ryšio priemonių turėjo būti dar daugiau. Štai pagal 1941 m. planą buvo numatyta pagaminti 33 RAT, 940 RSB ir RAF, 1000 5AK. Mobilizavimo plano MP-41 rašte nežinia kodėl nesama duomenų apie RAF pirmtakę – galingą (500 vatų) radijo stotį 11AK, nors šių komplektų kariuomenė turėjo labai daug. Pavyzdžiui, Kijevo YKA (58 divizijos) 1941 m. gegužės 10 d. buvo 5 komplektai PAT, 6 RAF, 97 RSB, 126 stotys 11AK ir 1012 pulko 5AK (6, p. 191). Net, be pulko stočių, vidutiniškai kiekvienai apygardos divizijai tenka po 4 galingas radijo stotis.

Tikru 5-ojo dešimtmečio technikos stebuklu galėjo būti laikomas komplektas RAT. Didžiulė galia (1,2 kilovato) leido telefono ryšį užtikrinti iki 600 km nuotoliu, o telegrafo ryšį – iki 2000 km. Siųstuvo schema teikė galimybių veikti 381 fiksuotuoju ryšių kanalu su dažnio automatiniu reguliavimu. Verta pažymėti, kad niekada – iki pat 1945 m. gegužės pergalės – Raudonoji armija neturėjo tokio didelio skaičiaus radijo stočių RAT, koks buvo 1941 m. birželį. Ir, kariuomenėje esant tokiam skaičiui radijo ryšio priemonių, Boldinas (ir dešimtys jo stalininių karvedžių) net negalėjo rasti jam patikėto mechanizuotojo korpuso ir armijos?

Be anksčiau išvardytų galingų automobiliuose įrengtų ryšio priemonių, Raudonoji armija turėjo dešimtis tūkstančių 1,3 vato galios ir 10–15 km veikimo spindulio batalionų ir net kuopų grandžių nešiojamųjų radijo stočių (RB, RBK, RBS, RBM). Tokių radijo stočių 1941 m. sausio 1 d. buvo **35 617**. Divizijose buvo ir daugiau kaip po **100 taktinės grandies radijo stočių.**

Aišku, tai labai labai mažai. Lyginant su nustatytomis etatinio komplektavimo normomis, kuriomis numatytas iš tiesų fenomenalus 5 dešimtmečio pradžioje kariuomenės radiofikavimo lygis. Štai pagal etatų sąrašą, patvirtintą 1941 m. balandį, Raudonosios armijos paprastos šaulių (ne tankų ir ne motorizuotosios) divizijos haubicų artilerijos pulke turėjo būti 37 radijo stotys (36 haubicoms), artilerijos pulke – 25 radijo stotys (24 pabūklams), 3 radijo stotys šaulių pulke ir po 5 radijo stotis kiekviename iš trijų pulko batalionų!

Tikriausiai ir patys komunistiniai istorikai jautė, jog vien tik raudoti dėl to, kad nebūta ryšių priemonių, bus per maža paaiškinti 1941 m. negirdėtai karinei katastrofai. Todėl jie iš anksto, dar 6–7 dešimtmetyje parengė universalią „stebuklingąją lazdelę gelbėtoją“. Ir nuo to laiko kiekvienąkart, kai tik sovietiniams karo „istorikams“ tekdavo paaiškinti dar vieną sutriuškinimą, suirutę, dar vieną žmonių ir technikos praradimą, įsakymų nevykdymą ir visų planų suardymą, scenoje pasirodydavo neįveikiama ir visur esanti **vokiečių aviacija**.

1.8. **Ugnis iš dangaus**

Aviacija. Visagalė vokiečių aviacija. Tai ji sunaikino tūkstančius sovietinių tankų, sudegino visas autocisternas, subombardavo 6700 vagonų šaudmenų, sugriovė 60 apygardos degalų ir sviedinių sandėlių, „išblaškė" 36-ąją ir 6-ąją kavalerijos divizijas, kartu dar spėjo „sušaudyti tiesiog kiekvieną mūsų mašiną" (taip savo paskutiniame žodyje pasakė teisiamas 4-osios armijos vadas generolas Korobkovas) ir baisiu ūžesiu trukdė Boldinui duoti išmintingus įsakymus ir panašiai, ir panašiai...

Iš visų mitų apie karo pradžią šis – kartu ir absurdiškiausias, ir labiausiai įsišaknijęs. Bet kuri „Marja Ivanovna" iš naujausiosios istorijos katedros, neskirianti šovinio nuo sviedinio ir tanko nuo traktoriaus, pasakoja savo studentams, kad „vokiečių aviacija iš pirmųjų karo dienų įsiviešpatavo ore" su tuo pačiu buku įsitikinimu, su kokiu ji aiškina vaikaičiams, kad reikia klausyti mamos ir tėčio.

Ginčytis su visuotiniu paklydimu sunku, bet pamėginsime.

Iš pradžių paklausysime žmonių, pažįstančių karą ir aviaciją ne iš nuogirdų.

„... birželio 25 d. sovietinės kariuomenės 11-ojo ir 6-ojo mechanizuotųjų korpusų pajėgos sudavė priešui kontrsmūgį Gardino rajone. Iš Mogiliovo buvo paskambinta, kad visa mūsų divizija dalyvautų šioje operacijoje. Vakare iš atvykusio pas mus fronto štabo atstovo sužinau: be mūsų, kontrsmūgį parems 12-osios bombonešių ir 43-iosios naikintuvų divizijos pulkai, taip pat tolimojo veikimo bombonešių aviacijos 3-iasis korpusas, kuriam vadovavo pulkininkas N. Skripka (dabar aviacijos maršalas). Šiame fronto ruože lakūnai tada atliko 780 skrydžių, sunaikino apie 30 tankų, 16 pabūklų ir apie 60 mašinų su gyvąja jėga. Sėkmė mus įkvėpė..." (49)

Kuo labiausiai įsidėmėtinas šis liudijimas? Net ne tuo, kad, pasirodo, ne vien tik vokiečių aviacija kybojo virš neįvykusio Boldino KMG kontrsmūgio rajono, o paskutine fraze.

Kad per 780 lėktuvų skrydžių sunaikintus 30 tankų ir 60 automobilių atsiminimų autorius vertina kaip didelę, įkvepiančią sėkmę! Nepamirškime, kad ir šie skaičiai paimti „iš lubų", t.y. iš pačių lakūnų ataskaitų, visai ne iš vokiečių divizijų žurnalų, kuriuose įrašyti kovose patirti nuostoliai. Šių ataskaitų patikimumas aviacijos istorikams gerai žinomas. Tikrieji priešo nuostoliai, žinoma, buvo daugelį kartų mažesni. Ir tai įvertinama kaip didelė sėkmė? Kas gi yra autorius? Gal jis apie aviacijos panaudojimą kare nutuokia prasčiau už „Marją Ivanovną"?

Sovietų Sąjungos didvyris, 13-osios bombonešių aviacijos divizijos (13 BAD) vadas generolas majoras F. Polyninas dar iki Antrojo pasaulinio karo tapo žinomas visam aviacijos pasauliui. Tiesa, pagal tada Sovietų Sąjungoje galiojusias ypatingo slaptumo normas Polyninas buvo žinomas neakivaizdžiai ir be pavardės, tiesiog kaip „to paties" bombonešių junginio, kuris 1938 m. subombardavo japonų aviacijos bazę Taivano saloje.

Pavyzdžio neturintį reidą 800 km nuotoliu virš japonų užgrobtos Kinijos teritorijos suorganizavo ir įvykdė Polyninas taip, kad japonų priešlėktuvinė gynyba ne tik negalėjo kaip nors pasipriešinti, bet ir nepastebėjo 28 sovietinių bombonešių skrydžio.

Po Kinijos karo, kuriame Polyninas dalyvavo net nuo 1933 m., jis Suomijos kare tapo KOP 13-osios armijos vadu. Vykstant šiam karui, sovietinė karo aviacija (kuri iki 1940 m. vasario šiame KVT turėjo daugiau kaip 3880 lėktuvų, iš jų ir 510 Baltijos laivyno KOP) atliko 101 tūkst. kovinių skrydžių. Tą skaičių lyginti su aviacijos naudojimu didžiausiose Didžiojo Tėvynės karo kovose (Kursko kautynės – 118 tūkst. skrydžių nuo 1943 m. liepos 5 d. iki rugpjūčio 23 d. ir Stalingrado mūšis – 114 tūkst. skrydžių nuo 1942 m. liepos iki 1943 m. vasario). Prasidėjęs 1941 m. birželio 22 d. karas Polyninui buvo trečias ir vargu ar kuris nors iš vokiečių bombonešių aviacijos vadų iki tos dienos turėjo didesnę kovinę patirtį.

Dabar paskaitykime aviacijos maršalo (tomis dienomis anksčiau minėto 3-iojo tolimojo veikimo aviacijos korpuso vado) N. Skripkos atsiminimus (50).

Jau birželio 22-osios 10 val. ryto jo korpusas gavo įsakymą sutelkti visas pajėgas sutriuškinti priešo motorizuotosioms kolonoms Suvalkų–Alytaus rajone. Pirmąjį smūgį bombomis 3-iosios tankų grupės daliniams mūsų lakūnai smogė birželio 22 d. 15 val. 40 min. Merkinės rajone. Iš viso tą dieną trijų bombonešių aviacijos pulkų (96-ojo, 207-ojo ir 98-ojo) pajėgos prieš Hoto diviziją atliko **pusantro šimto** kovinių skrydžių.

Atsiminimuose N. Skripka rašo, kad birželio 24 d. *„3-iojo aviakorpuso kovos užduotis liko ta pati – sunaikinti vokiečių Hoto grupės, tiesiogiai puolančios Minską, tankus ir motorizuotuosius dalinius“*. Tą dieną jo lakūnai atliko **170** lėktuvų skrydžių. Birželio 26 d., kai vokiečių tankai jau pasiekė Minsko šiaurines apylinkes, 3-iojo aviacijos korpuso lakūnai atliko **254** skrydžius paremdami Minską ginančias šaulių divizijas. Kaip tik tą dieną, 1941 m. birželio 26-ąją, atakuodamas 3-iosios tankų grupės koloną, judančią Maladečinos–Minsko plentu, Rodoškovičių miestelio rajone savo nemirtingą žygdarbį įvykdė kapitonas Nikolajus Gastela – 207-ojo aviacijos pulko 4-osios eskadrilės vadas, mūšių Suomijoje ir prie Chalchin Golo veteranas.

Kaip matome, sovietinė aviacija anaiptol nebuvo pasyvi. **Šimtai jos lėktuvų** kasdien smogdavo smūgius H. Hoto 3-iosios tankų grupės motorizuotosioms kolonoms, bet ji (vermachto tankų grupė) dėl to niekur nedingdavo, o iš esmės beveik nesustodama judėjo toliau. Hoto atsiminimuose beveik nėra jokių šių bombardavimų „pėdsakų“, išskyrus vienintelę frazę, įrašytą birželio 24 d.: *„paskutinėmis dienomis priešo aviacija suaktyvėjo“*. Štai ir viskas. Dėl prastų kelių, dulkių, miškų gaisrų, liepos mėnesio liūčių Hotas skundžiasi kur kas dažniau ir rašo apie tai gerokai smulkiau.

1941 m. paskutinėmis dienomis vėl kritinė padėtis susiklostė Šiaurės vakarų fronto ruože. Vokiečių tankų divizijos, atlikusios 300–350 km šuolį nuo sienos iki Dauguvos (Vakarų Dvinos) upės, forsavo šią itin svarbią vandens kliūtį Daugpilio ir Jekabpilio rajone. Tolesnės gynybinės operacijos Pabaltijyje ypač daug priklausė nuo to, ar so-

vietinei aviacijai pavyks per trumpiausią laiką sugriauti tiltus ir pontonines perkėlas per Dauguvą. 1941 m. birželio 30 d. visi trys Baltijos laivyno KOP bombonešių pulkai (1 JTAP, 57 BAP, 73 BAP) dalyvavo masiniame antskrydyje. Iš viso tą dieną atlikti 99 skrydžiai. 34 bombonešius numušė vokiečių naikintuvai, 5 teko priverstinai nutūpti. 77 lėktuvų įgulų nariai žuvo arba dingo be žinios. Nepavyko sugriauti nė vieno tilto ar perkėlos.

Skaitytojas, patikimai išauklėtas sovietinių rašytojų, „viską jau suprato". Mūsų lėktuvai buvo „beviltiškai pasenę karstai", lakūnai – „skraidę po šešias valandas" (vien tik Polyninas tikriausiai mokėjo skraidyti). Štai kodėl sovietinės aviacijos smūgiai nebuvo pakankamai veiksmingi.

Teisybės dėlei reikia pažymėti, kad ir aukštus laipsnius turintys kariškiai iš pradžių panašiai vertino sovietinės aviacijos veiksmus pirmosiomis karo dienomis. Štai vyriausioji kariuomenės vadovybė 1941 m liepos 11 d. direktyvoje Nr. 00285 nurodė, kad *„mūsų aviacija daugiausia puolė vokiečių mechanizuotąją ir tankų kariuomenę. Su tankais kovojo šimtai lėktuvų, bet reikalingo efekto pasiekti nepavyko, nes aviacijos kova su tankais buvo prastai organizuota"* (5, p. 63). Šią direktyvą pasirašė generalinio štabo viršininkas Žukovas.

Bet šiuo konkrečiu atveju armijos generolas Žukovas suklydo. „Reikalingo efekto" nepasiekta ne tik ir ne tiek dėl „prasto organizavimo". Tuo įsitikinti teko jau po pusantro mėnesio.

1941 m. rugpjūčio 28 d. vyriausiasis kariuomenės vadas J. Stalinas pats įsakė (įsakymas Nr. 0077): *„siekiant sužlugdyti priešo tankų grupuotės operaciją Briansko kryptimi, rugpjūčio 28–31 d. įvykdyti operaciją frontų KOP ir VV aviacijos rezervo pajėgomis... Iš viso operacijoje turi dalyvauti 450 kovos lėktuvų..."* (5, p. 146) „Priešo tankų grupuotės operacija" – tai tas išgarsėjęs Guderiano 2-osios tankų grupės posūkis iš Maskvos krypties Kijevo kryptimi, dėl kurio tikslingumo pokario atsiminimuose ginčijosi visi likę gyvi vokiečių generolai.

Draugo Stalino nurodymas buvo įvykdytas su kaupu. Oro pajėgų operacijoje (vienoje iš pačių didžiausių per visą pradinį karo metą) dalyvavo **464 lėktuvai** (230 bombonešių, 55 smogiamųjų lėktuvų, 179 naikintuvai) (27). Operacijos eigą vyriausioji kariuomenės vadovybė sekė ypač dėmesingai. Vadovauti aviacijos veiksmams buvo pavesta Raudonosios armijos KOP vado pavaduotojui generolui majorui I. Petrovui.

1941 m. rugsėjo 4 d. Stalinas į Briansko frontą išsiuntė šią telegramą: *„Brianskas. Jeriomenka Petrovui. Aviacija veikia gerai... Linkiu sėkmės. Sveikinu visus lakūnus. J. Stalinas"* (27).

Kitą dieną, rugsėjo 5-ąją, Stalino sveikinimas papildytas vyriausiosios kariuomenės vadovybės sprendimu Petrovo grupei priskirti du smogiamųjų lėktuvų pulkus ir du naikintuvų pulkus. Užduotis ankstesnė: *„galutinai sutriuškinti ir sunaikinti Guderianą"* (5, p. 164). Iš viso per 6 operacijos dienas sovietinė aviacija tada atliko apie **4000 skrydžių** (27).

Vermachto daliniai Kijevo apylinkėse. 1941 m. rugsėjis.

Koks rezultatas?

Galutinai sutriuškinti ir sunaikinti nepavyko; 2-oji tankų grupė sumušė Briansko fronto kariuomenę, paskui – Pietvakarių fronto dešiniojo sparno kariuomenę ir, kaudamasi nužygiavusi 300 km, rugsėjo 15–17 d. sujungė „Kijevo katilo" apsupties žiedą. Pats Guderianas septyniolikoje atsiminimų puslapių apie vermachto 2-osios tankų grupės proveržį į Pietvakarių fronto užnugarį sovietinės aviacijos veiksmams skyrė tik **vieną kitą žodį**:

„... Rugpjūčio 29 d. priešo gausios pajėgos, remiamos aviacijos, iš pietų ir vakarų mėgino pulti 24-ąjį tankų korpusą. Korpusas buvo priverstas pristabdyti puolimą 3-iosios tankų ir 10-osios motorizuotosios divizijos pajėgomis..." (65)

„Kaipgi šitaip?" – nustebęs sušuks skaitytojas, karą įsivaizduojantis iš laikraščių straipsnių „jubiliejaus proga", kuriuose N pulko lakūnai kremta vokiečių tankus kaip saulėgrąžų sėklas. „Keturi tūkstančiai lėktuvų skrydžių be pastebimo rezultato? Negali būti!"

O viskas labai paprasta. Kaip tik toks ir buvo tikrasis **tos epochos aviacijos ginkluotės efektyvumas.** Jau kitais, 1942, metais, įgyjant kovinės patirties, tas „efektyvumas" buvo sukonkretinamas skaičiais.

Pagal Raudonosios armijos vyriausiojo štabo operatyvinės valdybos 1942 m. orientaciniais skaičiavimais nustatytą smogiamojo lėktuvo Il-2 „kovinių galimybių normą", norint pamušti vieną lengvąjį tanką, būtina pasiųsti 4–5 lėktuvus Il-2, o vie-

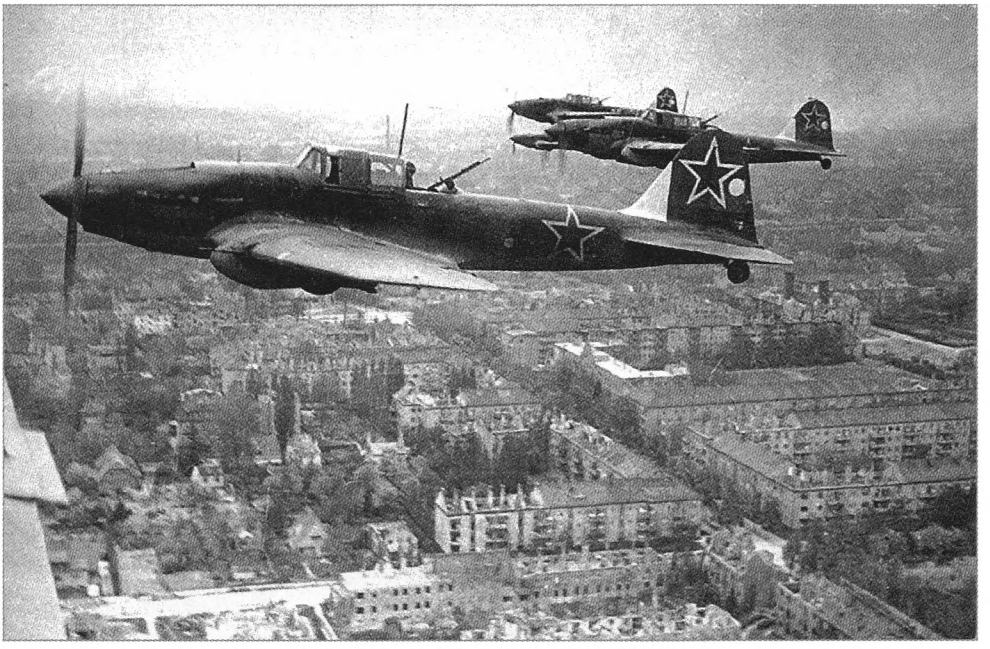

Sovietiniai smogiamieji lėktuvai Il-2 virš Berlyno. 1945 m.

nam vidutiniam tankui, tokiam kaip Pz-IV, Pz-III ar StuG-III, pamušti reikės jau 12–15 lėktuvų skrydžių! (86, 166) Kitaip sakant, sunaikinti vokiečių tankų grupėms 1941 metų vasarą reikėjo ne šimto ir net ne tūkstančio, o **dešimčių tūkstančių** lėktuvų skrydžių. Normatyvuose buvo kalbama apie specializuotą smogiamąjį lėktuvą Il-2, o ne apie „horizontaliuosius" (kaip jie tada vadinti) bombonešius SB ar DB.

Net kulinarijos technikumo absolventui turi būti aišku, kad, norint sunaikinti tanką, reikia pirmiausia į jį pataikyti, pataikius – pramušti šarvą, be to, taip pramušti, kad „užšarvinis poveikis" būtų pakankamas kliudyti įgulai ir sugadinti mechanizmams. Kaip ir kuo galėjo tai padaryti 1941 m. lėktuvas?

Pradėsime nuo pirmosios užduoties – taikymosi.

Prieštankinę patranką yra matęs kiekvienas. Tegul ir ne mūšio lauke, bet knygos paveikslėlyje. Labai ilgas vamzdis (kad sviedinys išlėktų trigubai greičiau už garsą), pritvirtintas prie masyvaus lafeto.

Kad visas tas įrenginys būtų stabilesnis, jam pritaisomos dvi ilgos „letenos", kurios prieš šaudant atremiamos į žemę. Pabūklo tarnybos taikytojas daugiau nieko nedaro, tik, naudodamasis optiniu taikikliu ir vadinamaisiais mikrometriniais sraigtais, stengiasi nukreipti vamzdį į taikinį.

O štai prie mano gimtojo miesto Samaros ribos ant pjedestalo užkeltas smogiamasis lėktuvas Il-2, kurio piloto kabinoje telpa tik vienas žmogus. Be taikymosi, mūšyje jam tenka atlikti daug kitų veiksmų: kojomis mindyti posūkių vairų pedalus, dešine ranka sukioti aukščio ir pasvirimo reguliavimo rankenėlę, kaire ranka valdyti variklį... Tik nesuprantama, kuo lakūnas nustato reikalingą propelerio žingsnį, keičia

kompresoriaus veikimo režimą, valdo radiatoriaus sąvaras, stebi, kaip klostosi padėtis ore, įsakinėja valdiniams (jei jis yra grandies vadas) ir stengiasi saugotis zenitinių pabūklų ugnies. Dvi greitašaudės patrankos VJ-23 įtvirtintos ne masyviame lafete, o sudėtingų lenkimo ir sukimo deformacijų veikiamame sparne. Taikomasi „visu korpusu" pagal priekinio stiklo specialias žymas.

Ar galima tokiomis sąlygomis apskritai kur nors pataikyti? Galima. Bet tik labai retai. Pavyzdžiui, KOP aviacinės ginkluotės mokslo tiriamojo instituto bandymų centro poligone (t.y. priešui netrukdant) *„245-ojo smogiamosios aviacijos pulko trys lakūnai, turintys kovinės patirties, įstengė 9 kartus pataikyti į tanką, kartu išnaudoję 300 patrankų ŠVAK sviedinių ir 1290 kulkosvaidžių ŠKAS šovinių".*

Bet pataikyti į tanką – dar tik pradžia. Reikia pramušti jo šarvą. Tai jau didesnė problema. Eksperimentais buvo nustatyta, kad geriausios sąlygos taikytis, kai nuožulniai pikiruojama maždaug 30 laipsnių horizonto atžvilgiu kampu iš 500–700 m aukščio. Bet tokiomis sąlygomis sviediniai, net pataikę į tanko šarvą, beveik visada atšokdavo:

„... iš 62 pataikymų į vokiečių vidutinius tankus, šaudant poligone iš oro, tik vienąkart buvo kiaurai pramuštas šarvas (10 mm storio), viena sviedinio šerdis įstrigusi, 27 pataikymai į važiuoklę nepadarė esminės žalos, kiti pataikę sviediniai paliko tik duobutes arba rikošetavo..."

Patys geriausi (t.y. su minimaliu rezultatu) rodikliai buvo gauti tik apšaudant vokiečių **lengvuosius** tankus:

„... Per 15 lėktuvų skrydžių 53 kartus pataikius, tik 16 atvejų kiaurai pramušti šarvai, 10 atvejų – duobutės bei rikošetai, kiti sviediniai pataikė į tanko važiuoklę. Šie 23 mm šarvamušių sviedinių pataikymai į važiuoklę tankui žalos nepadarė..."

Bet gal tik mūsų lėktuvai buvo tokie prasti ir patrankos silpnos, o vokiečiams viskas klostėsi kitaip? Visiškai teisingai. Vokiečių aviacinių patrankų parametrai buvo visai kitokie. Palyginus su sovietine Volkovo–Jarcevo 23 mm patranka, 1941 m. birželį buvusi pagrindinė vokiška aviacinė patranka MG-FF atrodytų kaip surūdijęs „Zaporožietis" šalia „Mersedeso-600".

Aviacinė patranka VJ-23 iš pat pradžių buvo kuriama kaip kovos su apsaugotais antžeminiais taikiniais priemonė. Labai sunkus (kaip aviacinis ginklas) 66 kg pabūklas 200 g svorio sviediniui suteikdavo 900 metrų per sekundę greitį. Šveicarijos firmos „Erlikon" patranka MG-FF, kuria buvo ginkluoti vokiečių naikintuvai ir smogiamieji lėktuvai, kur kas mažesnė ir trigubai lengvesnė. Bet už visa, kas gera, reikia mokėti. Mažą „erlikono" svorį atitiko maža jo sviedinio iššovimo energija. „Erlikono" šarvamušis sviedinys svėrė vos 115 g, o jo pradinis greitis – tik 585 m per sekundę, t.y. kinetinė energija (kuria kaip tik ir pramušamas šarvas) **keturiskart mažesnė** negu VJ-23 sviedinio. Todėl vokiečių naikintuvų ir smogiamųjų lėktuvų patrankos netiko kovoti su antžemine šarvuotąja technika.

Pats naujausias „skraidantis tankų naikintuvas", kurį turėjo liuftvafė 1941 m., buvo dvimotoris šarvuotasis smogiamasis lėktuvas „Henšel Hs-129". 1941 m. rugsėjį šeši

pirmieji „ikiserijiniai“ šio „vundervafės“ pavyzdžiai buvo atgabenti išbandyti Rytų fronto kariuomenei. Per bandymus nustatyta, kad ne tik MG-FF, bet ir jai pakeisti skirta gerokai galingesnė 20 mm aviacinė patranka MG-151/20 nepramuša net pačių lengviausiųjų sovietinių tankų (T-60 ir T-70) šarvų atakuojant iš bet kurios pusės ir bet kokiu pikiravimo kampu (166). Tiesą sakant, nevertėjo nė imtis brangiai kainuojančių bandymų, kad gautum tokią informaciją – būtų užtekę tiesiog palyginti patrankos MG-151 pramušamosios galios lentelę su bet kurio iš daugelio tūkstančių trofėjinių sovietinių tankų šarvų storiu.

Daugiau ar mažiau efektyviai „Henšeliai“ galėjo tik atakuoti sovietines šarvuotąsias mašinas. Pavyzdžiui, tikimybė pažeisti BA-10 tipo šarvuotąją mašiną šaudant iš patrankų MG-151 (žinoma, optimaliausiomis atstumo, matomumo ir kt. sąlygomis) siekdavo 23–25 proc. Taigi, norint mūšio lauke sunaikinti vieną BA-10, reikėjo siųsti ne mažiau kaip 8–9 šarvuotuosius smogiamuosius lėktuvus (166). Tiesa, iki to meto Raudonoji armija jau buvo netekusi penkių tūkstančių šarvuotųjų automobilių (palikti pakelėse), tad tikruose mūšiuose „Henšeliai“ taip ir negalėjo pademonstruoti savo „superefektyvumo“...

Gerokai peržengdami šios knygos chronologines ribas, pažymėsime, kad nedaug kuo geresni pasirodė ir 1942–1943 m. modernizuotų „Henšelių“, ginkluotų 30 mm aviacine patranka MK-101, kovinio panaudojimo rezultatai.

Pamušti sovietinį vidutinį tanką T-34 tikimybė pasirodė esanti visiškai menka – vos 1–2 proc., t.y. norint neabejotinai išvesti iš rikiuotės vieną tanką T-34, reikėjo skirti ne mažiau kaip 40–50 šarvuotųjų smogiamųjų lėktuvų!

Žinoma, Antrojo pasaulinio karo kovos lėktuvų ginkluotę sudarė ne vien lengvos mažo kalibro patrankos. Naudotos ir įvairaus kalibro bombos (masiškiausiai skeveldrinės fugasinės 100–250 kg svorio). Tiesioginio bombos pataikymo, aišku, neatlaikydavo lengvasis ir net vidutinis tankas (sunkusis KV, kaip teigiama 4-osios tankų divizijos vado Potaturčevo raporte, atlaikydavo net tiesioginį bombos smūgį). Bet kaipgi, numetant nevaldomą bombą, galima „tiesiogiai pataikyti“ į tokį mažą judantį taikinį kaip tankas, kurio kliudyti beveik neįmanoma net iš patrankos?

Bombų mėtymas iš paprastų „horizontaliųjų“ (kaip jie buvo vadinami, norint atskirti nuo pikiruojamųjų) bombonešių labai priklausė nuo skrydžio aukščio, matomumo, įgulos kvalifikacijos. Raudonosios armijos KOP kovinės parengties valdybos duomenimis, 1943–1945 m. tikimybė, kad iš bombonešio Pe-2 numesta bomba pataikys į 200 x 200 m kvadrato taikinį iš 2 km aukščio, padidėjo vidutiniškai nuo 64 iki 74 proc. (190). Bet tai – mokomojo poligono ramioje aplinkoje. Mūšyje, šaudant priešo zenitiniams pabūklams, viskas kur kas sudėtingiau. Štai tankų kliudymo tikimybė, panaudojant „Henšelio“ nešamas bombas (ne daugiau kaip šešias, po 50 kg) net mėtant, kai pikiruojama 25–30 laipsnių kampu, neviršijo 0,4 proc. Tad naudoti šiuos smogiamuosius lėktuvus kovoti su tankais buvo iš esmės beviltiška (166).

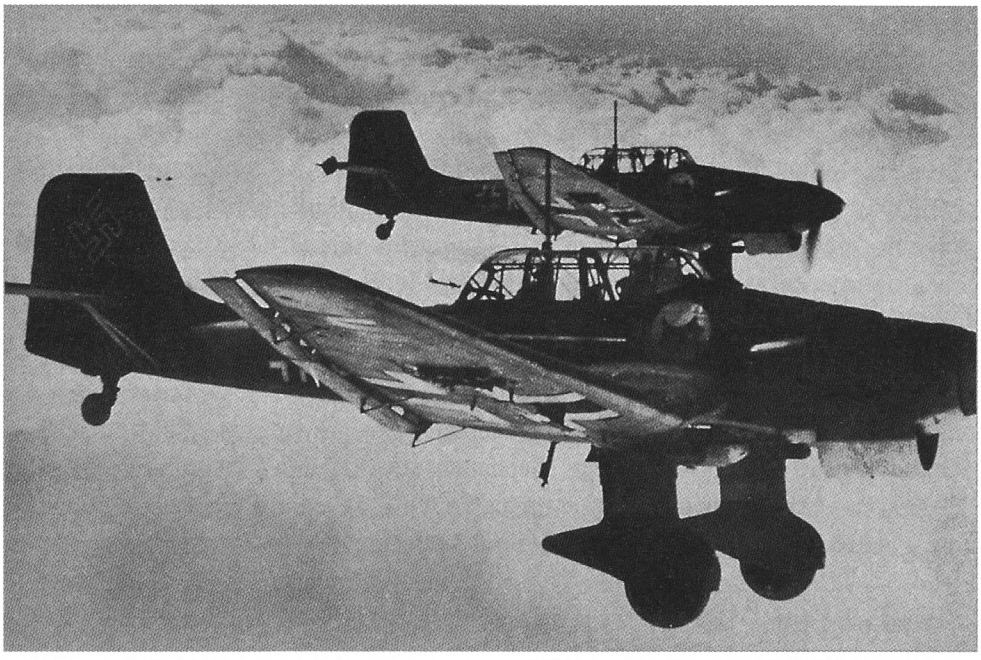

Vokiečių pikiruojamasis bombonešis Ju-87.

Gerokai taikliau bombas mėtė pikiruojamieji bombonešiai. Pavyzdžiui, Pe-2 prityrusios įgulos, 1945 m. mėtydamos bombas pikiruojant (ir naudojant naujausią taikiklį PBP-4) į 200 x 200 m kvadratą, pataikydavo 98 proc. tikslumu, vidutiniu 46 m atstumu nuo taikinio. Pats geriausias iš pikiruojamųjų lėktuvų klasės, aišku, buvo vokiečių „Junkers Ju-87", tapęs įžymiuoju „žaibo karo" simboliu, be kurio neišsiverčia nė vienas kino ar televizijos siužetas apie karo pradžią. Pilotuojamas prityrusio ir fiziškai ištvermingo lakūno (perkrova kylant iš pikiravimo siekdavo 5–6 vienetus) Ju-87 teoriškai galėjo bombą numesti 30 m į vieną ar kitą pusę nuo taikinio. Bet pažeisti vidutinį tanką, o tuo labiau sunkųjį sovietinį KV su 90 mm storio šarvais, neužteko numesti bombą už 30 m nuo taikinio. Reikėjo pataikyti tiesiogiai, o tai net pikiruojamajam „Junkersui" retai pavykdavo.

Kiek atsitraukdami nuo karo pradžios įvykių, pastebėsime, kad 1943–1945 m. liuftvafė panaudojo (daugiausia kovai su taikiniais jūroje) valdomąsias bombas: sklendžiamąsias FX-1400 ir sparnuotąsias raketas Hs-293. Tačiau net šių „technikos stebuklų" pataikymo tikimybė buvo 11–14 proc. Be to, tokia itin brangi ir deficitinė ginkluotė, suprantama, buvo naudojama ne kovoti su kateriais ir valtimis, bet smogti patiems didžiausiems antvandeniniams laivams (linijiniams, kreiseriams, lėktuvnešiams), kurių ilgis nuo 100 iki 250 m, o tai dešimtis kartų viršija sunkiojo tanko geometrinius matmenis.

Nestebina tai, kad sovietinių tankų per visą karą apskritai buvo netekta daugiausia **dėl priešo artilerijos ugnies** (įskaitant tankų patrankas) – **88 proc.**, **dėl minų**

sprogimų – 8 proc., o **nuo aviacijos veiksmų – tik 4 proc.** (84, p. 110)! Ginkluotės technikoje prireikė kardinalaus perversmo, susijusio su sraigtasparnių ir valdomųjų raketų atsiradimu, kol aviacija tapo pačiu pavojingiausiu tankų priešu. Bet tai jau visai kita kitų karų, kitos epochos istorija.

1941 m. birželį vienintelis būdas padidinti oro atakų prieš tankus veiksmingumą galėjo būti **tik didžiulis pajėgų sukaupimas.** Tokio sukaupimo pavyzdys ir yra Polynino aprašyti birželio 26 d. įvykiai, kai prieš vermachto 3-iąją tankų grupę buvo mesta iš karto penkios aviacijos divizijos! Ir tą dieną pasiektas rezultatas – 30 sunaikintų priešo tankų – teisėtai galėjo būti laikomas didele sėkme.

Baigę šį priverstinai platų techninį atsitraukimą nuo svarbiausios temos, imamės nagrinėti pagrindinį klausimą: kokias aviacijos pajėgas priešas galėjo „masiškai" panaudoti prieš Boldino kavalerijos mechanizuotosios grupės sovietinius tankus?

Garsusis vokiečių tikslumas gerokai palengvina gyvenimą būsimiesiems istorikams. Vokietijos KOP sudėtis, dislokavimas, techninė būklė sužymėta tiesiog dienos tikslumu (24, 37, 38).

Taigi kairiajame (šiauriniame) „Centro" armijų grupės sparne, ruože nuo Vilniaus iki Gardino, vermachto 3-iosios tankų grupės ir 9-osios armijos puolimą iš oro rėmė 8-asis liuftvafės aviacijos korpusas, vadovaujamas generolo V. Richthofeno. Nedelsdami pasakysime: tai buvo vienas iš pačių geriausių, labiausiai prityrusių ir įžymiausių liuftvafės junginių. 8-ajam korpusui priklausančios aviacijos grupės kariavo nuo Antrojo pasaulinio karo pirmųjų valandų dalyvaudamos Lenkijos ir Prancūzijos kampanijose, „kovose dėl Britanijos" ir kautynėse dėl Kretos. Į Rytų frontą jos buvo permestos iš mūšių virš Vidužemio jūros zonos likus kelioms dienoms iki įsiveržimo.

Tai tiesa. Teisingiau, viena tiesos dalis.

Kita, apie kurią sovietiniai „istorikai" visada užmiršdavo, yra ta, kad daugelį mėnesių be atvangos trunkantys kovos veiksmai neišvengiamai atsiliepė jų lėktuvų skaičiui ir techninei būklei. Konkrečiais skaičiais tai atrodo taip. 8-ojo AK bombonešių aviacija buvo sudaryta iš trijų aviacijos grupių „horizontaliųjų" bombonešių (I/KG2, III/KG2, III/KG3). Liuftvafės aviacijos grupėje, pagal etatų sąrašą esant 40 lėktuvų, 1941 m. birželio 24-osios rytą šiose trijose grupėse atitinkamai buvo 21, 23 ir 18 tvarkingų lėktuvų. Pridėjus keturias vadų mašinas, tą dieną 8-asis aviacijos korpusas galėjo pakelti į orą **66 bombonešius.** Be to, tai buvo pasenę ir jau negaminami lėktuvai „Dornje Do-17Z".

Svarbiausias liuftvafės 8-ojo aviacijos korpuso pajėgas sudarė keturios grupės pikiruojamųjų Ju-87 (II/StG1, III/StG1, I/StG2, III/StG2). Jos turėjo **103 tvarkingus** „Junkersus". Taigi tiek daug jų buvo birželio 22-osios rytą. Paskui prasidėjo karas ir pirmieji nuostoliai. Štai birželio 24 d. 9 „Junkersus" (priklausančius StG1) numušė Zacharovo divizijos naikintuvai (43 NAD) virš Minsko ir Baranovičių (be kita ko, šį stebėtiną pirmosioms karo dienoms skaičių patvirtina vokiečių nuostolių žurnalai).

Apskritai lėtas ir menkai šarvuotas „vyžpynys“ dažnai tapdavo lengvu naikintuvų grobiu (ypač kildamas iš pikiravimo, kai lakūnas ir šaulys būdavo pusiau apmirę). Štai grupės III/StG1 vadas kapitonas G. Malkė buvo triskart numuštas už fronto linijos, virš sovietinės kariuomenės pozicijų. Du kartus grįžo atgal pats, o trečiąkart, 1941 m. liepos 8 d., jį per fronto liniją išgabeno speciali paieškų grupė. Jau 1941 m. birželio 23 d. virš Kauno–Vilniaus plento oro mūšyje buvo numuštas grupės I/StG2 vadas Hičholmas (63). Dešimčių eilinių lakūnų pavardžių istorija tiesiog neišsaugojo...

Kad skaitytojas galėtų deramai įvertinti liūdnai pagarsėjusį „vokiečių aviacijos daugkartinį pranašumą“, pasakysime, jog sovietinių bombonešių divizijose, dalyvavusiose Polynino aprašytoje operacijoje, 1941 m. birželio 1 d. buvo **453 tvarkingi bombonešiai** (190). Ir tai be pasenusių sunkiųjų TB-3. Reikia taip pat pažymėti, kad Do-17Z didžiausias bombų krūvis sudarė 1000 kg. Sovietinio „pasenusio“ SB – 1600 kg, o naujojo DB-3F – 2500 kg.

Nepatiklus skaitytojas tikriausiai jau pamanė, kad patekęs į Boldino KMG veikimo ruožą liuftvafės 8-asis aviacijos korpusas buvo pats mažiausias. Anaiptol. Pikiruojamųjų bombonešių skaičiumi jis buvo **pats didžiausias visame Sovietų Sąjungos– Vokietijos fronte**. 2-ajame aviacijos korpuse („Centro“ armijų grupės pietinis sparnas) buvo tik trys pikiruojamųjų lėktuvų grupės (94 tvarkingi „Junkersai“). Tai ir viskas. „Šiaurės“ ir „Pietų“ armijų grupių (Pabaltijys, Ukraina, Moldavija) puolimo ruože pirmosiomis karo dienomis apskritai nebuvo nė vieno pikiruojamojo Ju-87.

Negana to, kad vokiečių aviacijos pajėgos, veikiančios Raudonosios armijos Vakarų ir Šiaurės vakarų frontų sandūroje, buvo aiškiai per mažos per tris dienas ištaškyti du sovietinius mechanizuotuosius korpusus, nežinia, ar apskritai jos buvo plačiai naudotos kovojant su Boldino kavalerijos mechanizuotąja grupe. Joms buvo numatytos visiškai kitos užduotys.

Svarbiausia pikiruotojų užduotis buvo paremti tankų grupių puolimą. Ši taktika pasirodė esanti labai veiksminga per įsiveržimą į Prancūziją. Kaip tik tokia sąveika ir buvo pagrįsti visi 1941 metų vasaros planai. Be to, ši taktika vienintelė galima, kai du trečdaliai vokiečių tankų buvo ginkluoti mažakalibrėmis patrankėlėmis (ar apskritai neturėjo artilerijos ginkluotės). Be aviacijos paramos jiems būtų tiesiog neįmanoma pramušti priešo gynybos juostų. Kaip tik todėl tie du aviacijos korpusai (2-asis ir 8-asis), kurie turėjo pikiruojamuosius Ju-87, veikė tiesiog dviejų „itin stiprių tankų junginių“ (taip jie buvo pavadinti „Barbarosos“ plane), t.y. Hoto ir Guderiano tankų grupių, puolimo ruožuose. Bet ir spręsdama šį svarbiausią savo uždavinį liuftvafės vadovybė negalėjo iki galo susitelkti, nes pirmosiomis karo su SSRS dienomis ji turėjo dar vieną, patį pirmutinį ir visų svarbiausią uždavinį: nuslopinti daugelį kartų pranašesnes sovietinės aviacijos pajėgas.

1941 m. birželio 22 d. vokiečiai metė prieš Sovietų Sąjungą **22** naikintuvų grupes (66 eskadriles), kurios iš viso turėjo **1036 lėktuvus**. Jiems priešinosi sovietinės KOP, kurios vien tik vakarinėse apygardose turėjo **64** naikintuvų pulkus (320 eskadrilių)

su **4200 lėktuvų** (190). Dar **763** naikintuvus turėjo laivynų aviacija. Ir tai tik ledkalnio viršūnė! Sovietinės aviacijos priešakinės grupuotės užnugaryje buvo didžiuliai lėktuvų, jų detalių, lakūnų rezervai. Užtenka pasakyti, kad jau ketvirtąją karo dieną Vakarų fronto KOP gavo dvi aviacijos divizijas (t.y. maždaug 300–400 lėktuvų), permestas iš vidinių apygardų. Iki septynioliktos karo dienos (liepos 9-osios) to paties Vakarų fronto KOP nuostoliams kompensuoti gauti dar 452 lėktuvai (53, p. 18). Šiais skaičiais stebėtis nėra ko. Vien tik Raudonosios armijos KOP naikintuvų skaičius, paties konservatyviausio šaltinio duomenimis, sudarė 11 500 lėktuvų (35, p. 359).

Jei tokioje situacijoje vokiečiai turėjo bent kokią galimybę iškovoti pranašumą ore, reikėjo sutelkti visas aviacijos pajėgas, įskaitant bombonešius bei smogiamuosius lėktuvus, ir smogti sovietinių KOP dislokavimo aerodromams, anaiptol nesivaikant kiekvieno sovietinio automobilio...

Ne, autorius visai neketina kaltinti apgavyste tų neįvykusio kontrsmūgio dalyvių, kurie rašo, kad vokiečių lėktuvai „tiesiog vaikėsi atskiras mašinas". Tam tikra dalis lėktuvų skrydžių, kuriuos pirmosiomis karo dienomis įstengė atlikti liuftvafės 8-ojo aviacijos korpuso pusantro šimto bombonešių, buvo nukreipti ir prieš Boldino KMG. Kokių nors technikos nuostolių padarė kaip tik šie antskrydžiai, kai kurias atskiras mašinas sujžūlėję dėl nebaudžiamumo liuftvafės pilotai iš tikrųjų vaikėsi. Tad žmonėms, kuriems įkyri sovietinė propaganda žadėjo, kad mūsų aviacija bus pati greičiausia, galingiausia ir skraidys visų aukščiausiai, toks vaizdas darė nepaprastai slogų įspūdį. Pritrenkiantis **kontrastas tarp to, ko tikiesi, ir tikrovės** kaip tik tapo svarbiausia priežastimi tų itin griežtų atsiliepimų, kurių aptinkame ir storiausiuose nusipelniusių maršalų atsiminimuose, ir girdime iš eilinių kareivių lūpų apie sovietinės aviacijos veiksmus.

Na, o kalbant apie generolų bei maršalų raportus ir pasakojimus, reikia turėti galvoje dar vieną visai suprantamą aspektą. Tiems žmonėms reikėjo pasiteisinti. Reikėjo teisinamosios priežasties aiškinant, kodėl buvo žaibiškai sutriuškintos jiems patikėtos divizijos, armijos ir frontai. Nieko geriau, kaip tik viską priskirti visur esančios ir neįveikiamos vokiečių aviacijos veiksmų padariniams, nė nesugalvosi. Tiesa, anksčiau buvo dar geresnė priežastis – „desantai", bet paskutiniais metais apie vokiečių „oro desantus" rašoma gerokai rečiau. Kartais netgi su drovia pastaba puslapio apačioje: „žinios apie aviacijos desantų išlaipinimą N divizijos užnugaryje gali būti perdėtos". Būtų gerai sulaukti šviesių laikų, kai nors tokie drovūs paaiškinimai bus pridedami prie tų pasakojimų, kaip trys šimtinės pikiruojamųjų „Junkersų" per savaitę sunaikino 10 tūkstančių sovietinių tankų...

1.9. **Kvailumas ar išdavystė?**

Karinė nesėkmė, tuo labiau baisi karinė katastrofa neišvengiamai verčia ieškoti šnipų ir išdavikų. Ši versija ne tokia jau beprotiška, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Bent jau DVRA generalinio štabo viršininkas armijos generolas G. Žukovas tuo laiku buvo nusiteikęs labai rimtai. 1941 m. rugpjūčio 19 d. (tiksliai prieš pusę amžiaus iki valstybinio ypatingosios padėties komiteto (GKČP) pučo jis išsiuntė Stalinui tokį pranešimą: *„Aš manau, kad priešas labai gerai pažįsta visą mūsų gynybos sistemą, visą operatyvinę–strateginę mūsų pajėgų grupuotę ir žino artimiausias mūsų galimybes. Matyt, tarp labai svarbių mūsų darbuotojų, artimai susijusių su bendra padėtimi, priešas turi savų žmonių...“* (5, p. 361) Tiesos dėlei reikia pasakyti ir tai, kad visuose savo pokario „atsiminimuose ir apmąstymuose“ Georgijus Konstantinovičius to aiškinamojo rašto nė karto nemini.

Jei rūpi šios knygos autoriaus nuomonė, galiu pasakyti, kad „tamsiųjų jėgų sąmokslo“ hipoteze aš netikiu. Netikiu – ir viskas. Visiško NKVD archyvų uždarumo sąlygomis nieko aiškiau kaip „tikiu–netikiu“ pasakyti ir negalima. Nepaisydamas to, „užgniaužęs savo dainą“ autorius mano, jog būtina atkreipti skaitytojo dėmesį į tai, kad net ir labai trumpoje (iš esmės 10 dienų) Vakarų ypatingosios karinės apygardos istorijoje esama tokių faktų, kurie peržengia bet kokias apkiautimo ribas.

Nesiginčysime dėl to, ar Vakarų fronto vadovybė tikėjosi, kad greit prasidės karo veiksmai. Tiesiog nėra dėl ko diskutuoti. Naktį iš birželio 20-osios į 21-ąją (tiksliau – birželio 21-osios 2 val. 40 min.) Vakarų YKA štabas į Maskvą išsiuntė pranešimą, kad priešas pasienyje pašalino spygliuotosios vielos užtvaras, o iš miškų girdėti motorų ūžimas (186, p. 12). Vakarų YKA štabo paskutinės prieškario žvalgybinės suvestinės pabaigoje konstatuota, kad *„pagrindinė vokiečių kariuomenės dalis ruože priešais Vakarų ypatingąją karinę apygardą užėmė išeities pozicijas“* (186, p. 15).

Tokiomis sąlygomis Vakarų YKA (būsimojo Vakarų fronto) vadovybė, kaip ir gretimo Pabaltijo YKA vadovybė, imasi daugelio priemonių slapta visiškai parengti kariuomenę karo veiksmams, kurie turi prasidėti artimiausiomis dienomis. Apie daugelį iš šių įsakymų ir veiksmų kalbėta ankstesniuose skyriuose. Tačiau tuo pačiu metu prasideda įvykiai, kurių negalima aiškinti kitaip, kaip tyčinis kariuomenės kovingumo mažinimas. Šis neįtikimas prieštaringų veiksmų, atliekamų toje pačioje apygardoje, tuo pačiu metu, fenomenas iki šiol nėra kaip nors suprantamai paaiškintas.

Štai didelė dalis Vakarų YKA pirmojo ešelono armijų **zenitinės artilerijos** prieš keletą dienų iki karo pradžios išgabenta iš dalinių dislokavimo vietų ir pasiųsta į apygardos mokomąją stovyklą (78). Antai 86-oji šaulių divizija (10-oji armija) iki karo pradžios buvo poligone už 130 km nuo divizijos dislokavimo vietos, o 6-ojo mechanizuotojo korpuso ir visos 4-osios armijos zenitiniai divizionai – apygardos poligone, Krupkų kaimo rajone, už 120 km į rytus nuo Minsko. Tai atrodo tuo keisčiau, kad gretimame Kijevo YKA buvo duodami visai priešingi įsakymai. Pavyzdžiui, birželio 20 d. generolas leitenantas Muzyčenka, vadovaujantis KYKA 6-ajai armijai, įsakė:

„... Korpusų, divizijų, pulkų štabams niekur neišvykti iš dislokavimo rajono... Zenitinius divizionus skubiai atšaukti iš Lvovo mokomosios stovyklos į savo junginius, o atvykusiems skirti užduotį – pridengti nuo puolimo iš oro divizijų pozicijas... (61)

Sovietinė karinė vadovybė kruopščiai studijavo vokiečių puolimą Vakaruose (1940 m.), o informaciją gaudavo vienu metu iš dviejų šaltinių – Maskvoje rezidiuojančių ir Vokietijos, ir Prancūzijos karo atašė. Tai, kad pagal „vokiečių standartus" numatomas masinis aviacijos smūgis per pačias pirmąsias puolimo valandas, Pavlovas puikiai žinojo. Bent jau apie tai daug kalbėta gruodžio (1940 m.) vyriausiųjų karo vadų pasitarime, kuriame Pavlovas buvo vienas iš svarbiausių pranešėjų.

Toliau. Birželio 21 d. 16 val. tuo pačiu metu, kai pajudėjusios Bugo link vokiečių kariuomenės tūkstančių motorų ūžesys jau buvo girdėti plika ausimi, 10-osios aviacijos divizijos, išskleistos Brastos–Kobrino rajone, vadas gavo naują šifruotą pranešimą iš apygardos štabo: birželio 20 d. įsakymą dalinius visiškai parengti kovai ir uždrausti atostogas **atšaukti** (44). Buvęs divizijos vadas pulkininkas Belovas atsiminimuose tikina, kad jis net nepasirūpino šį nurodymą paskelbti savo valdiniams. Bet kodėl toks įsakymas buvo išsiuntinėtas? Kiek galima spręsti iš šių atsiminimų, kai kuriuose daliniuose tas mįslingas nurodymas įvykdytas.

Štai papulkininkis P. Cupka atsiminimuose rašo, kad 16-ajame bombonešių pulke (Baltstogės–Valkavisko rajonas), kur *„nuo aušros iki tamsos užmaskuotų lėktuvų eskadrilės su pakabintomis bombomis ir ginkluote, su įgulomis buvo pasirengusios"*, birželio 22 d. paskelbta poilsio diena:

„... Birželio 22 d. 13-ajame aviacijos pulke buvo paskelbta poilsio diena. Visi apsidžiaugė: tris mėnesius nesiilsėjo... Šeštadienio vakarą, palikusi vyresniuoju viršininku štabo operatorių kapitoną Vlasovą, pulko vadovybė, daugelis lakūnų ir technikų išvažiavo pas šeimas į Rosę..." (64)

Na, ir „komplektui" užbaigti – karo išvakarėse šiame pulke *„zenitinė baterija atitraukta iš pozicijos ir išvyko į mokymus"*.

Žinomas sovietinis generolas ir istorikas S. Ivanovas šiuos sovietinės vadovybės veiksmus aiškina labai įdomiai:

„... Stalinas stengėsi pačia pasienio apygardų kariuomenės būsena ir elgesiu leisti suprasti Hitleriui, kad mes esame ramūs, ko gera, net nerūpestingi (o kodėl jam to reikėjo? – M. S.). *Be to, tai buvo daroma tarsi visiškai natūraliai. Pavyzdžiui, zenitiniai daliniai tūnojo stovyklose... Tad mes, užuot sumaniais dezinformaciniais veiksmais klaidinę agresorių dėl savo kariuomenės kovinės parengties, iš tiesų ją sumažinome iki visiškai žemo lygio"* (45).

Dar labiau stebinantį liudijimą randame S. Dolgušino atsiminimuose. Aviacijos generolą leitenantą, Sovietų Sąjungos didvyrį, Žukovskio karo aviacijos inžinerinės akademijos (KAIA) taktikos katedros vadovą karas užklupo tarnaujant 122-ojo naikintuvų aviacijos pulko vyresniuoju leitenantu (Novyj Dvoro aerodrome Gardino rajone). Sergejus Fiodorovičius prisimena:

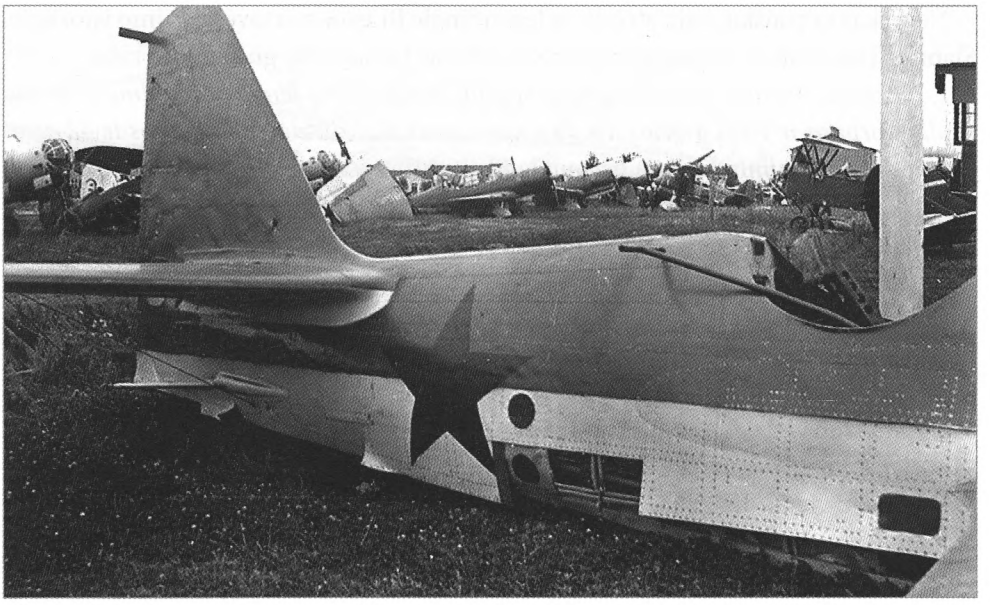

Sovietinis aerodromas Bobruiske, užimtas vokiečių 1941 m. birželio 29 d. Pirmame plane Ar-2, tolesniame – SB, Su-2, I-15bis, U-2.

„... Karo išvakarėse tarnavau aerodrome per 17 km nuo sienos. Mums teko kasdien budėti... Šeštadienį, 1941 m. birželio 21 d., pas mus atskrido apygardos vadas generolas majoras Pavlovas, apygardos KOP vadas generolas Konecas... mane su Makarovu pasiuntė į oro žvalgybą. Vokiečių aerodrome iki tos dienos buvo tik 30 lėktuvų. Tai ***tikrinome ne kartą*** (!!!), *bet tą dieną paaiškėjo, kad ten permesta dar daugiau kaip 200 vokiečių lėktuvų...“*

Nenukrypsime į svarstymą šio sensacingo liudijimo, kad, pasirodo, ne tik vokiečių, bet ir sovietiniai žvalgybos lėktuvai nuolat įsibraudavo į priešo oro erdvę. Svarbiau kas kita – kokį sprendimą priėmė generolai, gavę tokį pranešimą apie priešo grupuotės padidėjimą?

„... 18 valandą gavome vado įsakymą ***pašalinti iš lėktuvų*** (iš naikintuvų aviacijos pulko lėktuvų, dislokuotų per 17 km nuo sienos. – M. S.) ***ginklus ir šaudmenis****. Įsakymas yra įsakymas – ginklus išėmėme. Bet dėžes su šaudmenimis palikome. Birželio 22-ąją 2 valandą 30 minučių buvo paskelbtas kovinis pavojus* (laikas visiškai sutampa su daugybe kitų liudijimų. – M. S.) *ir mums, užuot pakilus ir pridengus aerodromą, teko greitomis grąžinti į lėktuvus patrankas bei kulkosvaidžius. Mūsų grandis pirmoji įdėjo patrankas ir tuo metu pasirodė 15 priešo lėktuvų...“* (141, 142)

Kas tai buvo?

Nelemtas aplinkybių sutapimas?

Velniškas Stalino žaidimas, kuriuo mėginta užliūliuoti Hitlerį prieš smogiant jam kirviu į nugarą, tačiau galiausiai pačiam apsišovus?

Sąmokslas?

Ne viskas taip aišku, kaip atrodo, ir legendinėje Brastos tvirtovės gynimo istorijoje. Slaptoje (iki 1988 m.) monografijoje Sandalovas tiesiai ir be gudravimų rašo:

„... Brastos tvirtovė pasirodė esanti spąstai ir suvaidino lemtingą vaidmenį 28-ojo šaulių korpuso ir visos 4-osios armijos kariuomenei... didelė dalis 6-osios ir 42-osios šaulių divizijų dalinių karinio personalo liko tvirtovėje ne todėl, kad turėjo užduotį ją ginti, bet kad negalėjo iš jos pasitraukti...“ (79)

Viskas absoliučiai logiška. Tvirtovė taip ir statoma, kad į ją būtų sunku patekti. Taigi sudėtinga ir vienu metu išvesti iš jos didelį skaičių žmonių kartu su technika. Sandalovas rašo, kad rytų pusėje buvo tik vieneri (šiauriniai) vartai, o toliau reikėjo persikelti per tvirtovę juosiančią Muchaveco upę. Baisu pagalvoti, kas ten vyko, kai, krintant priešo sviedinių krušai, pro šią „adatos ausį“ į išorę stengėsi ištrūkti dvi šaulių divizijos – beveik 30 tūkst. žmonių.

Kiek piečiau Brastos, už 3 km nuo pasienio stulpų, kariniame miestelyje buvo dislokuota dar viena divizija – 14-ojo MK 22-oji tankų divizija. *„Šis miestelis, – rašo Sandalovas, – yra lygioje vietovėje, gerai apžvelgiamoje iš priešo pusės... daliniai buvo labai sugrūsti... Raudonarmiečiai miegojo ant gultų 3–4 aukštais, o karininkai su šeimomis gyveno vadams skirtuose namuose netoli kareivinių... Paskelbus kovinį pavojų, divizija išvyko į Žabinkos rajoną ir toliau šiaurės kryptimi* (t.y. tolyn nuo sienos! – M. S.). *Todėl divizijai reikėjo persikelti per Muchaveco upę, peržengti Varšuvos plentą ir dvi geležinkelio linijas... Tai reiškė, kad, divizijai žygiuojant, Brastos rajone bus nutrauktas bet koks eismas plentais ir geležinkeliais...“*

Vokiečiai, aišku, vykusiai pasinaudojo jiems suteiktomis galimybėmis. Vermachto 45-oji pėstininkų divizija, be „savos“ artilerijos, Brastai apšaudyti pasitelkė dviejų gretimų (34-osios ir 31-osios) pėstininkų divizijų artileriją, dvylika atskirų baterijų, sunkiųjų mortyrų divizioną. Kad būtų „patogiau dirbti“, vokiečiai pakėlė į orą pririšamuosius aerostatus su koreguotojais. Ugnies škvalas tiesiog nušlavė nuo žemės tūkstančius žmonių, sunaikino automobilius ir artileriją, išdėstytą tankiomis eilėmis po atviru dangumi. 98-asis atskirasis prieštankinės gynybos divizionas, žvalgybos batalionas ir kai kurie kiti 6-osios ir 42-osios divizijų daliniai buvo beveik visiškai sunaikinti. 22-oji tankų divizija neteko apie pusės tankų ir automobilių; nuo priešo sviedinių užsidegė, o paskui sprogo divizijos artilerijos sandėlis bei DTM sandėlis.

Kai trys divizijos buvo iššaudytos panašiai kaip mokomieji taikiniai poligone, o vokiečiai jau **7 valandą ryto užėmė liepsnojančius Brastos griuvėsius**, štai tada ir prasidėjo eilėmis bei proza apdainuota „didvyriškoji Brastos tvirtovės gynimo epopėja“.

Taigi pats laikas pateikti amžiną rusiškąjį klausimą – kas kaltas?

Tvirtovė kaip negyvas daiktas jokio „vaidmens“ negalėjo atlikti. Ši frazė Sandalovo monografijoje yra tik tam tikra raiškos priemonė kalbai pagyvinti. „Spąstų“ vaidmenį suvaidino žmonių sprendimai. Kas juos priėmė, kada ir svarbiausia – kodėl?

Tradicinė sovietinė istoriografija paprastai viską aiškino Stalino ir jo karvedžių kvailumu (naivumu): „Buvo neapgalvotai dislokuota...“ Tad kuo gi reikėjo galvo-

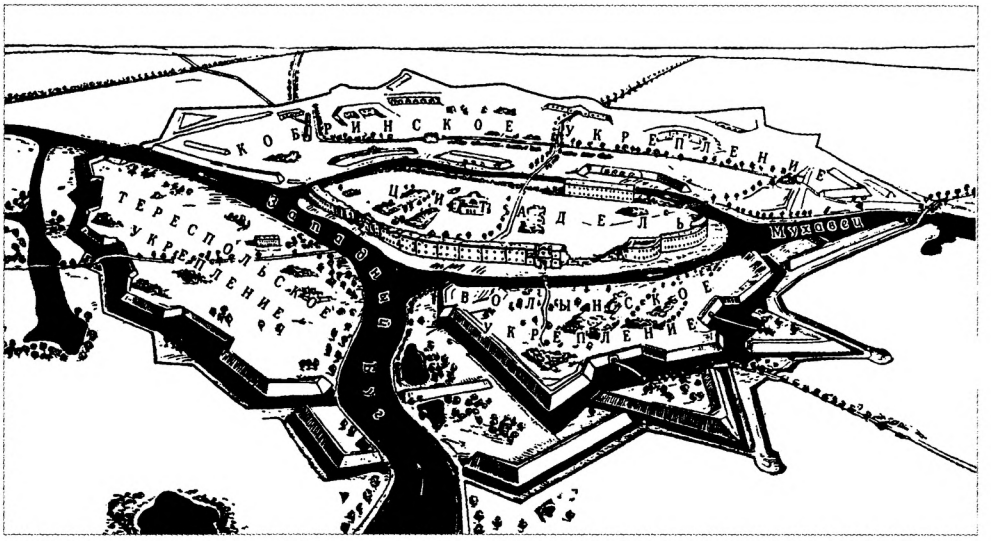

Brastos tvirtovės panorama.

ti, kad įkurdintum tris divizijas ten, kur niekada ir nieko, be pasienio patrulių bei minų laukų, neturi būti?

Mūsų dienų skaitytojui jau įprastinė tapo V. Suvorovo versija: Stalinas rengėsi įsiveržti, todėl ir kariuomenė buvo artinama prie pasienio ribos. Bet mes neskubėsime daryti išvadų. Viskam savas metas. Įrengti kareivines su keturaukščiais gultais per minosvaidžio šūvį nuo sienos – pasirengimas sunaikinti savus kareivius, o ne rengimasis užpulti šalia esančią svetimą teritoriją. Ir nejaugi Stalinas nusprendė visą Europą užkariauti vien 22-osios tankų divizijos pajėgomis?

Raudonosios armijos karys Brastoje pasiduoda vokiečiams. 1941 metų vasara.

Reikalas tas, jog Raudonosios armijos **visos kitos divizijos – 60 tankų ir 31 motorizuotoji** – prie sienos NEBUVO dislokuojamos. Tikiuosi, skaitytojas atleis, kad neskelbsime viso sąrašo, tačiau net pirmojo ešelono mechanizuotieji korpusai prieš karą buvo įkurdinti Šiauliuose, Kaune, Gardine, Valkaviske, Baltstogėje, Kobrine, Rovne, Broduose, Drogobyčiuje, Stanislave... Nuo 50 iki 100 km atstumu iki sienos. Auštant birželio 22-ajai, apšaudyti juos iš patrankų iš principo nebuvo įmanoma.

Dėmesingiausiems skaitytojams esame pasirengę patikslinti, kad buvo dar viena divizija (42-ojo MK 41-oji tankų divizija), kuri karo išvakarėse pasirodė esanti labai arti, už 12–15 km nuo sienos (Voluinės Vladimiro mieste). Tačiau net 12 km – vis dėlto ne tas pats, kas 3 km. Turint galvoje galimybę pasitraukti iš apšaudymo zonos, tai didžiulis skirtumas (svarbiausių kalibrų lauko artilerijos taiklaus šaudymo nuotolis kaip tik buvo 10–12 km). Ankstų birželio 22-osios rytą 41-osios tankų divizijos vadas atplėšė „raudonąjį paketą" ir divizija forsuotuoju žygiu nuskubėjo plentu Kovelio link. Divizijos kovos veiksmų ataskaitoje skaitome:

„1941.6.22. 4 valandą ryto priešas apšaudė tolimąja artilerijos ugnimi ir mobilizavimo metu padarė nuostolių – žuvo dešimt karių..."

Bet svarbiausia tai, kad lengvųjų tankų divizijai (o Brastos 22-oji tankų divizija buvo ginkluota vien tankais T-26) prie pasienio upės visiškai nėra ką veikti. Tankai ne pradeda, o užbaigia kautynes. Iš pradžių artilerija turi nuslopinti priešo ugnies sistemą, paskui pėstininkai įrengti perkėlas ir užimti placdarmą priešo krante ir tik tada **iš operatyvinės rikiuotės gilumos** pro pralaužą turi brautis tankų orda. Kaip tik taip aukštajam pasitarimui (1940 m. gruodį) aiškino svarbiausias DVRA tankistas generolas Pavlovas, kaip tik todėl „raudonajame pakete" kaip 22-osios tankų divizijos sutelkimo rajonas buvo nurodytas anaiptol ne Bugo rytinis krantas, o Žabinkos kaimas už 25 km nuo Bugo! Kas gi sukliudė iš anksto paslėpti 22-ąją tankų diviziją miškuose dar toliau, į rytus nuo tos Žabinkos? Miškų Gudijoje juk tikrai netrūksta... Kas ir kodėl suvarė tankų diviziją į stovyklą *„lygioje vietoje, gerai apžvelgiamoje iš priešo pusės?"* Kas ir kam uždarė dvi šaulių divizijas į senovinės tvirtovės „pelėkautus"?

Atsakymus į šiuos klausimus imsimės rinkti, kaip buvo įprasta senaisiais laikais – pradėdami nuo žemiausiųjų pagal laipsnius.

E. Sinkovskis, karo išvakarėse buvęs majoras, 4-osios armijos 28-ojo šaulių korpuso štabo operatyvinio skyriaus viršininkas:

„... 28-ojo ŠK vadovybė kreipėsi su prašymu į 4-osios armijos vadovybę leisti 6-ąją ir 42-ąją divizijas išvesti iš tvirtovės. Leidimo negauta..." (44)

F. Šlykovas, karo išvakarėse – 4-osios armijos karinės tarybos pirmininkas (paprasčiau sakant, komisaras):

„... mes rašėme į apygardą (t.y. Vakarų YKA vadovybei), kad leistų iškelti iš Brastos vieną diviziją, kai kuriuos sandėlius ir ligoninę. Mums buvo leista į kitą rajoną perkelti tik dalį ligoninės..." (44)

L. Sandalovas, karo išvakarėse – pulkininkas, 4-osios armijos štabo viršininkas, savo monografijoje apie kovos veiksmus rašo:

„... buvo įsakmiai reikalaujama pakeisti 22-osios tankų divizijos dislokavimą, tačiau apygarda nesutiko..."

Taigi visi sutinka, kad tris divizijas išdėstyti tiesiog prie pasienio stulpų linijos yra klaidingas sprendimas. Bet korpuso vadovybei uždraudžia išvesti divizijas iš Brastos 4-osios armijos vadovybė, kuriai šitai uždraudžia apygardos vadovybė. Dėl

kariuomenės išvedimo iš Brastos vyksta atkakli kova: korpusas prašo leisti išvesti iš tvirtovės visus dalinius, armijos vadovybė prašo apygardos štabą leisti išvesti bent vieną diviziją...

O ką daro apygardos vadovybė?

Armijos generolas Vakarų fronto vadas D. Pavlovas teisme pateikė šiuos parodymus:

„... *Dar birželio pradžioje aš* ***įsakiau išvesti kariuomenę*** (paryškinta mano. – M. S.) *iš Brastos į stovyklas. O Korobkovas mano įsakymo neįvykdė, dėl to tris divizijas išvykstančias iš miesto, priešas sutriuškino...*“

4-osios armijos vadas generolas majoras A. Korobkovas teisme teigė:

„... *Neprisipažįstu esąs kaltas... Pavlovo parodymus kategoriškai neigiu... Niekas neįsakė išvesti dalinių iš Brastos. Aš tokio įsakymo nemačiau...*“

Atsidūręs petys petin su Korobkovu (jie sėdėjo tame pačiame teisiamųjų suole) Pavlovas tuojau pakeitė parodymus. Vyko toks dviejų pasmerktų generolų dialogas:

„***Teisiamasis Pavlovas***

– Birželį mano įsakymu buvo pasiųstas 28-ojo šaulių korpuso vadas Popovas su užduotimi iki birželio 15 d. visą kariuomenę evakuoti iš Brastos į stovyklas.

Teisiamasis Korobkovas

– Aš to nežinojau. Vadinasi, Popovą reikia patraukti baudžiamojon atsakomybėn...“ (67)

Atkreipkite dėmesį, gerbiamasis skaitytojau, į tai, KAS yra ginčo ir teisminio nagrinėjimo objektas. Generolai ginčijasi ne dėl to, ar Pavlovo įsakymai buvo teisingi, savalaikiai, veiksmingi... Jie negali sutarti dėl to, ar buvo įsakyta išvesti kariuomenę iš Brastos, ar nebuvo. **Argi tokie dalykai gali būti ginčo objektas?** Net vaikų darželyje viršininkų įsakymai pateikiami raštu, fiksuojami žurnale, dedami į užrišamąjį aplanką. Vakarų ypatingosios karinės apygardos štabo įsakymas buvo (ar nebuvo) duotas prieš tris savaites iki karo pradžios. Visiškai taikiu metu. Nejaugi jį vokiečių diversantai iš seifo išvogė? Ir kodėl šis apygardos vadovybės įsakymas patenka tiesiogiai korpuso vadui, taigi praskrieja armijos vadui „virš galvos“? Ir patenka tam pačiam 28-ajam ŠK, kurio vadovybė, kaip liudija majoras Sinkovskis, ne tik įsakymo, bet ir „*leidimo išvesti dvi divizijas iš Brastos tvirtovės negavo...*“

Jeigu jau prabilome apie Brastą, pats metas prisiminti istoriją objekto, kuriam pagal sovietinės vadovybės planus turėjo būti skirtas „Brastos tvirtovės“ gynimo vaidmuo. Aišku, kalbėsime ne apie senovinės ir gerokai apšiurusios pilies požemius, o apie **Brastos įtvirtintąjį rajoną (ĮR Nr. 62).**

Volga įteka į Kaspijos jūrą, arkliai ėda avižas, dukart du – keturi, patiklusis ir naivusis Stalinas sugriovė visus ilgalaikius ugnies taškus prie senosios (1939 m.) valstybės sienos, o nieko tinkama nauja įrengti taip ir nespėjo. Tai „žino visi“. Apie tai kalbama bet kurioje knygelėje apie karą. To mokoma mokyklose. Gindami šią „tiesą“ susivienijo visi: nuo Viktoro Suvorovo iki bet kurio partinio „istoriko“.

Bet yla nenumaldomai lenda iš maišo. SSRS gynybos ministerijos leidinyje „Vojenno-istoričeskij žurnal" (1989 m. Nr. 4) pateikta lentelė su skaičiais, kurie rodo įtvirtintųjų rajonų prie naujosios sienos būklę iki 1941 m. birželio 1 d. Šiai lentelei redakcija dosniai skyrė 5,5 x 2,5 cm puslapio. Mikroskopinėmis raidėmis buvo pateikta informacija apie tai, kad Brastos ĮR buvo pastatyti 128 ilgalaikiai ugnies statiniai ir dar 380 IUS statomi. Dėl menko puslapio plotelio nepranešta skaitytojams, kad statybų terminas buvo 1941 m. rugpjūčio 1 d. ir darbas virte virė nuo aušros iki tamsos.

Beje, ir prie senosios sienos niekas nieko nesprogdino. Priešingai, 1941 m. išėjo eilinis vyriausybės nutarimas dėl priemonių rekonstruoti ir geriau apginkluoti „senuosius" IUS. Darbai turėjo būti baigti iki 1941 m. spalio 1 d. Kai kurie Minsko ĮR bunkeriai išliko iki mūsų dienų. Pusantro metro storio betono sienos galėjo išlaikyti bet kokius artilerijos apšaudymus, o kai vokiečiai, jau okupavę Gudiją, norėjo juos susprogdinti, šios idėjos netrukus teko atsisakyti, nes reikėjo labai daug kare deficitinių sprogstamųjų medžiagų...

Tačiau grįžkime į Brastą. Sandalovas (tuo metu – 4-osios armijos, kurios ruože ir buvo statomas Brastos ĮR, štabo viršininkas), rašo: *„Brastos įtvirtintajam rajonui statyti buvo pasitelkti visi 4-osios armijos pionierių daliniai ir apygardos 33-iasis inžinerijos pulkas... 1941 m. kovą–balandį buvo papildomai pasitelkta 10 tūkstančių vietos žmonių su 4 tūkstančiais vežimų... nuo birželio apygardos įsakymu gynybiniams darbams pasitelkta jau po du batalionus iš kiekvieno divizijos pulko..."* (79) Birželio 16 d. statybų sparta buvo dar padidinta SSRS VKP(b) CK ir liaudies komisarų tarybos nutarimo „Dėl įtvirtintųjų rajonų kovinės parengties spartinimo" (3).

Taigi nelabai suklysime, jei manysime, kad iki birželio 22 d. didesnioji dalis iš 380 nebaigtų statyti Brastos ĮR IUS buvo jau baigti ar beveik baigti. Bet tikslių skaičių galbūt niekas nežino. Štai sudėjus (pagal VIŽ lentelę) keturiuose Vakarų fronto įtvirtintuosiuose rajonuose pastatytus IUS, gaunamas skaičius 332, bet straipsnio tekste kitame puslapyje sakoma, kad *„iki 1941 m. birželio buvo pastatyta 505 IUS"*. O Pavlovas ir Klimovskichas teisme mini dar didesnį skaičių – 600 (67).

Kad ir kaip būtų, Brastos įtvirtintojo rajono **vienam kilometrui** tenka vidutiniškai po **tris** į žemę įkastas betonines dėžes, kurių sienos galėjo atlaikyti sunkiosios lauko haubicos sviedinio tiesioginį pataikymą. Viena – visiškai užbaigta statyti ir dvi iš dalies nebaigtos. Tai kartu su pačios gamtos sukurta Bugo upe, išilgai kurios tuo metu vingiavo siena. Bet tai vidutiniškai. O iš esmės Brastos ĮR buvo viename iš didžiausių pasaulyje pelkių rajonų (Gudijos Polesėje). Tokioje vietovėje ilgalaikiais ugnies taškais reikėjo pridengti tik nedaugelį vietų tomis kryptimis, kuriomis nutiesti keliai, bet jų buvo nedaug. Taigi šie ugnies taškai buvo ne išrikiuoti „grandinėle", o atskirais „kuokštais" (gynybos mazgais). Štai Semiatyčių miestelyje, prie Sedlcų–Belovežo kelio, buvo įrengta 20 bunkerių, kuriuose įsitvirtino 17-asis kulkosvaidžių bei artilerijos batalionas.

Net jei manysime, kad nė viename Brastos ĮR bunkeryje nebuvo įrengta jokios specialios ginkluotės, vis tiek, vien įkurdinus juose šaulių divizijų kulkosvaidininkų būrius, galima buvo sudaryti vientisą apšaudymo zoną. Kulkosvaidžių netrūko. Pagal 1941 m. balandžio etatų sąrašą DVRA šaulių divizijoje buvo 392 rankiniai ir 166 sunkieji kulkosvaidžiai. Iš tiesų 1941 m. birželio 22 d. Raudonoji armija turėjo 170 tūkst. rankinių ir 76 tūkst. sunkiųjų kulkosvaidžių (35, p. 351). Beje, net nereikia stengtis improvizuoti skaičiuojant. Iš Vakarų fronto vado Pavlovo parodymų aiškėja, kad trečdalis ilgalaikių ugnies statinių jau buvo apginkluoti. Ir ne sudilusiomis patrankomis, neva išgabentomis iš įtvirtintųjų rajonų, buvusių prie senosios sienos.

Draugą Šveikiną karas užklupo tarnaujantį Brastos ĮR 18-ojo kulkosvaidžių bei artilerijos batalione leitenantu. Jis liudija:

„... bunkerių kokybė ir ginkluotė, lyginant su bunkeriais prie senosios sienos, buvo kur kas geresnė. Ten vienam batalionui teko tik vienas pabūklas, o kita ginkluotė buvo kulkosvaidžiai. Čia daugelis bunkerių (45 proc. bendro skaičiaus. – M. S.) *turėjo po vieną ar keletą pabūklų, sujungtų su kulkosvaidžiais... Pabūklai veikė pusiau automatiškai. Šaudant tūtos krito į specialius šulinius už bunkerių sienų, o tai buvo labai patogu. Koviniai statiniai buvo aprūpinami labai gerais optikos prietaisais...“* (44)

Komunistinių „istorikų“ deramai parengtas skaitytojas jau viską suprato: bunkerių buvo, bet kvailys Stalinas neleido juose įsitvirtinti. Kad nesuteiktų Hitleriui „dingsties užpulti“. Stulbinanti logika. O ką jau kalbėti apie tai, kad nei Stalinui, nei Hitleriui niekada nereikėjo jokių „dingsčių“ (jas reikiamu metu kurpė patys bet kokiais kiekiais). Beje, daugelis šimtų betoninių dėžučių buvo statomos palei pasienio upę, ir jei nakties tamsoje į jas įsikels budėti įgulos, tai nieko neturėtų kaip nors „provokuoti“. Todėl ir buvo kraustomasi į bunkerius. Kiekvieną naktį.

„... Gegužės pabaigoje padažnėjo kovinio pavojaus skelbimo pratybų, per kurias mes bėgome į savo bunkerius... Naktį budėjome bunkeriuose, o rytą, atšaukus pavojų, grįždavome į savo žemines. Birželį tokios pratybos tapo vos ne kasdienės. Naktį į birželio 21-ąją – taip pat. Šeštadienį, birželio 21-ąją, kaip paprastai po vakarienės žiūrėjome kiną. Į akis krito tai, kad, kitaip nei kitais šeštadieniais, ant suoliukų nebuvo matyti civilių asmenų iš artimiausių kaimų. Po filmo pasigirdo signalas eiti gulti, bet ilgai miegoti neteko: 2 valandą nakties buvome prikelti pagal kovinio pavojaus signalą ir po pusvalandžio jau buvome savuose bunkeriuose, prie kurių greitai atvyko vežimai su šaudmenimis...“

Tai L. Irino, kurį karas užklupo būnant Gardino ĮR 9-ojo kulkosvaidžių bei artilerijos bataliono mokomosios kuopos kursantu, atsiminimų eilutės (83).

Nėra jokios priežasties abejoti, kad ir Brastos ĮR 1941 metų pavasarį gyveno pagal tuos pačius įsakymus ir direktyvas.

Bus aiškiau, jei palyginsime. „Manerheimo linija“, kurią istorikai mini tūkstantį ir vieną kartą, turėjo iš viso 166 betoninius bunkerius 135 km ilgio fronte, be to, dauguma jų buvo aprūpinti kulkosvaidžiais, turėjo itin mažai specialiųjų įrenginių

Subombarduotas Kauno aerodromas. 1941 m. birželis.

(pirmosios statybos bunkeriuose nebuvo elektros, vandentiekio, tualeto ir telefono ryšio) ir tik pora dešimčių vadinamųjų „bunkerių milijonininkų" buvo apginkluoti patrankomis.

Kaip visa tai panaudota? Raudonoji armija, patirdama didžiulių nuostolių, visą 1940 m. vasarį stengėsi pragraužti „Manerheimo liniją". O vokiečiai iš esmės Brastos įtvirtintojo rajono nė nepastebėjo. „Centro" armijų grupės štabo pranešime (1941 m. birželio 22 d. 20 val. 30 min.) randame tik trumpą konstatavimą: **„Pasienio įtvirtinimai pralaužti visų 4-osios armijos korpusų ruožuose"** (t.y. kaip tik Brastos ĮR gynybos ruože) (61). Ir Guderiano atsiminimuose nerasime nė vienos užuominos apie kokius nors mūšius pralaužiant Brastos įtvirtintojo rajono gynybos liniją.

Bet kai kurie bunkeriai kovėsi iki 1941 m. birželio pabaigos. Vokiečiai jau užėmė Baltstogę ir Minską, priartėjo prie Bobruisko, pradėjo forsuoti Beržuoną, o tuo metu Brastos ĮR 17-ojo kulkosvaidžių bataliono 3-ioji kuopa 4 bunkeriuose Bugo pakrantėje prie Lenkijos Semiatyčių miestelio gynėsi iki birželio 30-osios (44)! Betoninės lubos atlaikė visus artilerijos apšaudymus ir tik apsupę bunkerius bei prakiurdę jų sienas sunkiaisiais fugasiniais sviediniais vokiečiai palaužė saujelės didvyrių priešinimąsi.

O ką veikė visi kiti? *„Didžioji dalis 17-ojo kulkosvaidžių bataliono karinio personalo traukėsi Vysokojės kryptimi, kur buvo 62-ojo įtvirtintojo rajono štabas. Ta pačia kryptimi traukėsi 18-ojo kulkosvaidžių bataliono karių grupė iš Brastos rajono..."* (79) Štai taip, ramiai ir melancholiškai, aprašinėja Sandalovas masinį dezertyravimą, būdingą pirmosioms karo valandoms. Visko būna. Kare kaip kare. Bet kurioje pasaulio kariuomenėje būna ir sutrikimo, ir panikos, ir bėgimo. Tam ir yra kariuomenės vadai, kad tokiomis aplinkybėmis vienus padrąsintų, kitus nušautų, bet pasiek-

tų, jog kovinė užduotis būtų įvykdyta. Kaipgi pasielgė 62-ojo ĮR vadas, kai į jo štabą Vysokojėje atbėgo iš savo ugnies pozicijų pasitraukę raudonarmiečiai?

„Brastos įtvirtintojo rajono vadas generolas majoras Puzyriovas su dalimi padalinių, pasitraukusių pas jį į Vysokoję, jau pirmąją dieną atsitraukė į Belską (40 km nuo sienos. – M. S.), *o paskui toliau rytų kryptimi...“* (79) Kaipgi „atsitraukė“? Aviacijos pulkai, kaip mums sakoma, „persidislokavo“ į gilų užnugarį, kad ten gautų naujų lėktuvų. Vietoje tų, kurie buvo palikti aerodromuose. Galbūt. Bet ką ketino gauti „toliau rytuose“ draugas Puzyriovas? Naują kilnojamąjį bunkerį su ratukais?

Ko gera, šiuos klausimus galėjo jam kas nors ir pateikti. Bet atsakymai iki šiol nežinomi. *„Gim. 1890 m. 62-ojo įtvirtintojo rajono komendantas. Mirė 1941 m. lapkričio 18 d. Duomenų apie palaidojimo vietą nėra“* – štai ir viskas, ką savo skaitytojams pranešė „Vojenno-istoričeskij žurnal“. Kaip, kur, kokiomis aplinkybėmis mirė generolas Puzyriovas, kodėl 1941 metų rudenį jis dar buvo laikomas nesančio įtvirtintojo rajono „komendantu“ – visa tai dengia valstybės paslapties neperregimos sutemos.

1.10. **Dama su fikusu**

Dokumentinio detektyvo žanrui reikia sujungti visas siužetines linijas ir aiškiai nurodyti svarbiausius piktadarius. Deja, nieko, išskyrus daugybę klaustukų, autorius skaitytojams pasiūlyti negali. Didžiausios ir pavyzdžio neturinčios Rusijos istorijoje tragedijos tikrųjų priežasčių aiškinimasis per prabėgusius šešiasdešimt metų taip ir netapo **autoritetingo teismo ar bent jau parlamentinio tyrimo** objektu. Tokia padėtis, neįmanoma nė vienoje civilizuotoje valstybėje, pasidarė įprastinė mūsų visuomenėje ir tai seniai nei ką nors stebina, nei kelia norą protestuoti.

Vieninteliai prieinami dokumentai (išslaptinti ir paskelbti dar paskutinio dešimtmečio pradžioje Vakarų fronto vado D. Pavlovo tardymo ir teismo dokumentai) anaiptol neduoda mums atsakymo į anksčiau keltus klausimus. Vadinamieji „tardytojai“ kankinimais išgaudavo Pavlovo parodymus apie jo dalyvavimą tariamuose 1937 m. sąmoksluose ir ryšius su tada suimtais „liaudies priešais“. Nė vienas konkretus karinio bei operatyvinio pobūdžio klausimas Pavlovui nebuvo pateiktas (be to, ir čekistų „tardytojų“ kvalifikacija neleido jiems nei suformuluoti klausimų, nei suprasti atsakymų). Iš esmės jokio tardymo nebuvo, vien tik parodomasis susidorojimas su tais, kuriuos Stalinas nusprendė paaukoti, kad dar labiau įbaugintų likusius gyvus generolus.

Todėl mums prieinami šaltiniai neleidžia pažengti toliau ir turime tenkintis nepatikrintomis hipotezėmis ir primenamaisiais klausimais. Vienas iš tokių klausimų kilo skaitant šią Boldino atsiminimų ištrauką.

Pirmoji karo diena. Vidurdienį Boldinas atskrenda iš Minsko į karinį aerodromą už 35 km į rytus nuo Baltstogės.

„... brangi kiekviena minutė. Reikia skubėti į 10-ąją armiją. Lengvojo automobilio aerodrome nėra. Sėdu į „pusantratonės“ („pusantratonė“ – sunkvežimis GAZ-AA) *kabiną ir liepiu vairuotojui važiuoti į Baltstogę... mūsų „pusantratonė“ rieda autostrada, kuri yra labai judri. Bet tai nėra įprastinis judėjimas. Tai, ką mes matome, labiau primena knibždėlynę visiškai sutrikusių žmonių, nežinančių, kur ir ko jie eina ar važiuoja... pasirodė keletas lengvųjų mašinų. Priekyje ZIS-101* (vyriausybinės klasės lengvasis automobilis). *Pro jo atdarus langus kyšo platūs fikuso lapai. Atrodė, kad tai kažkokio srities viršininko mašina. Joje sėdėjo dvi moterys ir pora vaikų.*

– Nejaugi tokiu metu jūs neturite daugiau ko vežti, kaip tik gėles? Verčiau pavežtumėte vieną kitą senelį ar vaiką, – kreipiuosi į moteris. Nuleidusios galvas jos tyli. Vairuotojas nusisuko – matyt, ir jam pasidarė gėda. Mūsų mašinos išsiskyrė... plente pasirodė „emka“ (lengvasis automobilis M-1). *Joje – vieno iš įtvirtintųjų rajonų inžinierius. Prašau inžinierių sutvarkyti mano „pusantratonę“, o pats sėdu į jo mašiną ir važiuoju toliau į 10-ąją armiją. Reikia patekti ten kuo greičiau. Aštuoniolikta valanda. Ryški saulė apšviečia kelią...“* (80)

Perskaitykite šią ištrauką, gerbiamasis skaitytojau. Du, tris kartus. Ji to verta. Tai yra vadinamosios „1941 metų paslapties“ įminimo raktas.

Pirmiausia pasiaiškinkime veiksmo laiko ir vietos aplinkybes. Susitikimas su dama, vežančia fikusą, įvyksta ryčiau Baltstogės, t.y. už 100 km nuo sienos 1941 m. birželio 22-ąją, maždaug po 12 val. nuo karo veiksmų pradžios, praėjus 4–5 valandoms po Molotovo kalbos per radiją. Karas prasidėjo. Tai jau žino visi.

Vienas iš daugelio šio tragiško fakto padarinių yra tai, kad visi be išimties lengvieji automobiliai dabar turi būti mobilizuojami ir atiduodami karinei valdžiai. Apygardos vadas, o jo nesant Vakarų ypatingosios karinės apygardos vado pavaduotojas draugas Boldinas dabar yra aukščiausia visų kariškių ir civilių valdžia Gudijos teritorijoje. Jis skuba ne žvejoti. Turi skubiai nuvykti į 10-osios armijos štabą, sudaryti svarbiausią fronto smogiamąją grupuotę ir imtis jai vadovauti. Nė kiek neperdedant galima pasakyti, kad nuo to, kada ir kokios fizinės būklės jis atvyks į paskirties vietą, priklauso šimtų tūkstančių žmonių gyvybės.

Išvada – Boldinas ne tik turėjo teisę, bet ir tiesiog privalėjo iš birbiančios, labai nepatikimos „pusantratonės“ fanerinės kabinos persėsti ant patogaus greitaeigio limuzino odinės sėdynės. Jis, Boldinas, jau kariauja, jo laikas ir savijauta nustojo būti asmeniniu reikalu, tad nėra ko stengtis demonstruoti ir kuklumo.

Ar tai supranta pats Boldinas? Be abejo. Jis keletą kartų pavartoja frazę „reikia skubėti“ ir nedelsdamas pasisavina pirmą sutiktą „emką“. Bet galingą ir patikimą „vyriausybinį“ ZIS-101 paleidžia apsiribodamas vien kandžia pastaba, dėl kurios susigėdo tik vairuotojas, bet ne „ziso“ keleiviai. Jie tiesiog patylėjo. O tada „mūsų mašinos išsiskyrė“.

Iš esmės šios informacijos daugiau nei gana, kad nustatytum, būtent kokiam „srities viršininkui" priklausė ir ta mašina, ir anas fikusas, ir kodėl ZIS važiavo ne vienas, o pirmas iš „grupės mašinų".

Ano meto Baltstogė – provincijos miestas, turintis 150 tūkst. gyventojų ir kelias tekstilės pramonės gamyklas. Tai buvo apleistas Lenkijos rytų pakraščio miestas, o prijungtas prie SSRS tapo tolimu vakarų pasienio miestu. „Kažkokie viršininkai" tokiuose miestuose važinėjo tramvajumi, dideli (vietiniu mastu) – „emkomis". Dėl lengvųjų automobilių SSRS visada buvo didelių problemų.

Reprezentacinis ZIS-101 Baltstogėje galėjo pasirodyti, tik jei jis priklausė vienam iš trijų žmonių: Bendrojo Turto Mėgėjų partijos srities komiteto pirmajam sekretoriui ir NKVD ar NKGB srities valdybų viršininkams. Ketvirtojo, kaip sakoma, negali būti. Ir tik iki gyvo kaulo įvaryta „organų" baime galima paaiškinti tai, kad generolas leitenantas nesiryžo išmesti fikuso ant kelkraščio.

Taigi išsiaiškinę, kam priklausė mašina ir moterys, atkreipsime dėmesį į puodą su fikusu.

Su išvaduojamaisiais žygiais visada buvo susijęs karinės, partinės ir pirmiausia enkavedistinės viršininkijos staigus praturtėjimas. Po to, kai milijonų krauju buvo iškovota pergalė, šis reiškinys išsiskleidė puikiais pilnaviduriais žiedais. Vilko turtus mašinomis, vagonais, ešelonais. Išardė ir pargabeno į Pamaskvį ištaigingą Geringo vilą, išlydė ir lazdos bumbulu pavertė auksinę Hohencolernų karūną... 1948 m. per kratą „pergalės maršalo" Žukovo viloje aptikta: 323 sabalų, beždžionių, kotikų kailiai, 160 audinių kailių, 4 tūkst. m šilkinių, vilnonių ir kitokių brangių audinių, 44 kilimai, *55 „didelių matmenų vertingi klasikinės tapybos paveikslai su meniškais rėmais"*, 7 dėžės porceliano ir krištolo indų... Per kratą iš generolo leitenanto Telegino (sovietinės kariuomenės Vokietijos grupės karinės tarybos nario, paprasčiau sakant, Žukovo artimiausio bendražygio) atimta *„daugiau kaip 16 kg sidabro dirbinių, 218 atraižų vilnonių ir šilkinių audinių, 21 medžioklinis šautuvas, daug antikvarinių porceliano, fajanso gaminių, kailių, XVII–XVIII a. prancūzų ir flamandų meistrų darbo gobelenų..."* (182)

1939 m. šie „žiedeliai" dar tik vos ne vos skleidėsi, bet jau ir per „išvaduojamąjį žygį" į Lenkiją sovietinės okupacijos zonoje prie Lvovo dingo Amerikos pasiuntinio Lenkijai Bidlo žmonos (damos iš labai turtingos šeimos) turtas, įskaitant didžiulę antikvarinių vertybių kolekciją. Beveik dvejus metus amerikiečiai neatstojo nuo sovietinės užsienio žinybos prašydami išspręsti šį klausimą. Juos labai stebino, kaip šalyje, kurioje panaikinta privati nuosavybė, galėjo be pėdsakų dingti 200 dėžių su paveikslais, kailiais, kilimais, sidabriniais stalo indais bei įrankiais ir kt.

Galiausiai sovietinių diplomatų kantrybė baigėsi ir 1941 m. birželio 5 d. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas draugas Lozovskis JAV pasiuntiniui Šteinhartui pareiškė štai ką:

„... Vakarų Ukrainoje ir Vakarų Baltarusijoje tuo metu vyko revoliucija. Ponas ambasadorius turbūt mano, kai žmonės daro revoliuciją, jie tik ir galvoja apie tai, kaip

išsaugoti kieno nors turtą. Sovietinė vyriausybė nėra pono Bidlo turto sargė..." (69, p. 724) Šitaip išliejusi nepasitenkinimą sovietų valdžia grąžino 47 dėžes ir pažadėjo grąžinti kita, „jei dar kas nors bus rasta".

Visą šią ilgą istoriją papasakojau todėl, kad kvailai atrodantis fikusas buvo vos ne vienintelis vertingas daiktas to Viršininko iš Baltstogės namuose. 1939 m. ten irgi „vyko revoliucija" ir iš Radvilų giminės pilių taip pat pranykdavo patys žavingiausi daikčiukai.

Tai, kad „Baltstogės pirmoji ledi" pasigriebė fikusą, liudija, jog **išsikraustoma buvo itin skubiai, kilus baisiai panikai, esant vos ne beprotybės būsenos.**

O kodėl?

Kas iš tiesų taip išgąsdino damą su fikusu ir jos vyrą?

Atsakyti į šį klausimą visai ne taip paprasta, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Dabar jau žinome, kas prasidėjo šūviais pasienyje 1941 m. birželio 22 d. Bet kas galėjo tai žinoti pirmosios dienos vidurdienį? Iš visų garsiakalbių juk griaudėjo: „O jei užpultų mus aršusis priešas, mes mušim jį visur ir visada". Maskvoje buvo rengiamasi išsiųsti direktyvą Nr. 3, pagal kurią birželio 24 d. kovos veiksmai turi būti perkelti į priešo teritoriją. Ir kokių galėjo kilti abejonių dėl šių planų realumo turint galvoje tikrąjį šalių pajėgų santykį? Jei net ir galėjo būti abejonių, tai kaip atsirado toks beprotiškas įsitikinimas, kad reikia bėgti kur akys mato?

Damos vyras dėl savo tarnybinės padėties žinojo, kaip klostosi reikalai iš tiesų? Bet tokiu atveju buvo dar mažesnis pagrindas panikai. 10-osios armijos gynybos ruože, 200 km fronte, puolė dešimt vermachto pėstininkų divizijų. Su arklių traukiama artilerija, be jokių tankų. Pagal sovietinius statutus pulti tokiu frontu reikėjo trigubai didesnių pajėgų. Iki to meto, kai puodas su fikusu buvo grūdamas į brangaus automobilio saloną, vermachto priešakiniai daliniai dar tik baigė keltis per pasieniu tekančią Bugo upę. Net jei manysime, kad Didysis Viršininkas netikėjo Raudonosios armijos gebėjimu kaip nors priešintis, ir tuo atveju protingo pamato skubėti nebuvo. Nuo sienos iki Baltstogės – 75–100 km. Pakeliui viena iš dviejų upių: vykstant iš pietvakarių, – Narevas, o jei iš šiaurės – Bebra. Nors ir ne pačios plačiausios upės, ne tokios kaip Dnepras ar Vysla, bet be tiltų per jas pėstininkų divizijos su įvairiausiu turtu neperkelsi. Tiltą dar reikia įrengti, o kiek laiko reikės juo peržygiuoti vermachto divizijai, t.y. 15 tūkst. žmonių ir 5 tūkst. arklių?

Taigi anksčiau kaip ketvirtadienį ar penktadienį Baltstogėje vokiečių nebuvo galima ir tikėtis. Laiko išsikraustyti – į valias. Nevertėjo lakstyti po namus ir iš baimės griebti pirmiausia po ranka pasitaikiusį fikusą...

Kol autorius rašė ir perrašinėjo tolesnes šio liūdno pasakojimo dalis, leidykla „Olma-PRESS" 2002 m. išleido knygą, pavadintą „15 susitikimų su KGB generolu Belčenka" (62).

Šis šaunusis čekistas, vadovavęs liaudies sukilimų Vidurio Azijoje, Budapešte ir Tbilisyje malšinimui, karo išvakarėse darbavosi Baltstogės NKGB valdybos viršinin-

ku. 129 puslapyje generolas tikina, kad žmoną į Minską išvežė „pusantratone“. Jei tai tiesa, fikusas buvo iš srities partijos komiteto pirmojo sekretoriaus Kudriavcevo ar NKVD valdybos viršininko Fukino namų.

Nepaisant, kaip iš tiesų būta, Belčenkos atsiminimai papildo 1941 m. birželio įvykių paveikslą itin spalvingais potėpiais.

„... Apie 6 valandą ryto susirinko Baltstogės srities partijos komiteto biuras... Srities komiteto biuras pasiūlė sudaryti čekistų kovines grupes gynybiniams objektams, karinėms bazėms, sandėliams susprogdinti ir sunaikinti, kai tik priešas įžengs į miestą...“

Atkreipkite dėmesį – jokių abejonių, jokių „jeigu“. Karo TREČIĄJĄ valandą Baltstogės draugai komunistai jau tvirtai įsitikinę, kad priešas „įžengs į miestą“. Net greičiau, nei pavyks išvežti karinių sandėlių turtą.

Nepamirškime, kad, be sričių NKVD ir NKGB valdybų „drakono“, Baltstogėje buvo dar viena, trečia, galva – 10-osios armijos „ypatingasis skyrius“ (karinė kontržvalgyba). 2008 m. M. Meltiuchovas paskelbė 10-osios armijos „ypatingojo skyriaus“ (tuo metu ši struktūra vadinta „trečiuoju skyriumi“) viršininko pranešimo visą tekstą (Rusijos valstybinis karo istorijos archyvas, f. 9, ap. 39, b. 99, l. 330–340).

Jei tikėsime tuo, ką rašo pulko komisaras (šiuo atveju tai karinis laipsnis, o ne pareigos) draugas Losis, „kovinės čekistų grupės“, sudarytos „susprogdinti ir sunaikinti“, nusprendė nelaukti, kol priešas įžengs į miestą:

„... Paniką didino tai, kad naktį iš birželio 22-osios į 23-iąją gėdingai pabėgo visa Baltstogės partinė ir sovietinė vadovybė. Visi NKVD ir NKGB organų bendradarbiai, vadovaujami savo viršininkų, taip pat pabėgo...“

Losis tikina, kad Belčenka pabėgo naktį iš birželio 22-osios į 23-iąją. Boldinas mašiną su fikusu sutiko antroje dienos pusėje. Tai sutampa su paties Belčenkos pasakojimu:

„Savo šeimą pirmąją karo dieną išvežiau „pusantratone“ Minsko pusėn. Drauge su ja važiavo mano pavaduotojų šeimos... Kelionei rengėmės sumaištyje. Kaip visada (???) būna tokiais atvejais, visa, kas svarbiausia, pamiršome. Pavyzdžiui, mano žmona nepasiėmė jokio dokumento, patvirtinančio jos asmenybę...“

Tai itin įdomi smulkmena**. Pamiršo pasiimti ar vyras kruopščiai patikrino, kad jokių dokumentų, patvirtinančių asmenybę, žmona neturėtų?** Šiuo atveju tai buvo suktas apdairumas, jei susitiktų su Sovietų šalies darbo žmonėmis, kuriems pirmąkart per daugelį metų atsirado realių galimybių veiksmais išreikšti savo meilę šauniesiems čekistams ir jų žmonoms...

2 dalis. **Septynetas vieno nemuša**

2.1. „Tau valanda paskutinė, buržujau...“

Vietos ten nuostabios. Vaizdingiausi miškai – šimtamečiai ąžuolai, bukai, platanai. Švarios upės, kuriose iki šiol veisiasi gausybė žuvų, derlinga žemė. Ir tarsi senovinės slavų muzikos garsai skamba šios žemės miestų ir upių pavadinimai: Gorynė, Ubortis, Radomyšlis, Turija, Kremenecas, Slavuta, Javorovas... Deja, Galicijos ir Voluinės istorija labai tolima nuo širdžiai mielos visos žmonijos meilės dainos. Beprotiško priešiškumo – religinio, nacionalinio, klasinio – ugnis ne kartą siaubė šį turtingą kraštą. XVII a. viduryje čia, prie Zbaražo ir Berestečko Bogdano Chmelnickio kazokai žiauriai pjovėsi su lenkų šlėktomis, o XX a. pradžioje taip pat ten I. Babelio apdainuoti Pirmosios raitininkų armijos kariai rungėsi su savo priešais beprasmišku žiaurumu.

Štai šiose gausiai ašaromis ir krauju aplaistytose vietose, Lucko–Brodų–Rovno trikampyje, 1941 m. birželio pabaigoje prasidėjo **vienos iš svarbiausių Antrojo pasaulinio karo kautynių, XX a. didžiausias tankų mūšis**. Mūšis, žinomas (teisingiau bus sakyti – beveik niekam nežinomas) „Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgio“ pavadinimu.

Prieš pradedant šio galingo „stalininio smūgio“ tyrimą – nedidelė techninė pastaba. Po to, kai Rytų Lenkija prievarta buvo paversta Sovietų Sąjungos vakariniu pakraščiu kartu išvarant šimtus tūkstančių lenkų, masiškai iš geografijos žemėlapio „išvaryti“ ir lenkiškai skambantys pavadinimai. Stanislavuvas virto Ivano Frankovsku, Žolkevas – Nesterovu, Radzvilovas – Červonoarmeisku, Kristinopolis – Červonogradu, Proskurovas – Chmelnickiu ir t.t. Todėl, norint padėti patiems atidžiausiems skaitytojams, kurie pageidaus šį tekstą sutikrinti su žemėlapiu, visų vietovardžių, aptinkamų 1941 m. dokumentuose, bus nurodomi ir jų dabartiniai pavadinimai.

Kaip ir tragiškoje Vakarų fronto kavalerijos mechanizuotosios grupės sutriuškinimo prie Gardino istorijoje, Ukrainoje taip pat viskas prasidėjo nuo **direktyvos Nr. 3**.

Dar kartą priminsime, kad 1941 m. birželio 22 d. 21 val. 15 min. gynybos liaudies komisaras Timošenka įsakė:

„... galingais koncentriniais Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų, visos aviacijos ir kitų 5 ir 6 armijų kariuomenės smūgiais apsupti ir sunaikinti priešo grupuotę, puolančią Voluinės Vladimiro, Brodų kryptimi. Iki birželio 24 d. pabaigos užimti Liublino rajoną“.

Kitoms Pietvakarių ir Pietų frontų pajėgoms (26-ajai, 12-ajai, 18-ajai, 9-ajai armijoms) buvo iškeltos vien gynybos užduotys: *„tvirtai laikytis ir neleisti priešui įsiveržti į mūsų teritoriją...“*

Visas šios direktyvos tekstas paskelbtas leidinyje „Vojenno-istoričeskij žurnal“ tik praėjus 48 metams po to, kai buvo pasirašytas (182), bet sutrumpintai išdėstyta ji buvo žinoma seniai. Tad bet kuris sovietinis istorikas laikė savo pareiga pabarti mūsų svarbiausius karvedžius už tai, kad jie, „vadovaudamiesi nepagrįstomis kariuomenės galimybėmis, davė aiškiai nerealų, taigi ir neįvykdomą įsakymą“.

Kai yla galutinai išlindo iš maišo ir iš išslaptintų dokumentų tapo aišku, kad pagal Raudonosios armijos galimybes (sudėtis, karių skaičius, ginkluotė, rezervai, aprūpinimas šaudmenimis ir degalais) galėjo būti keliamos užduotys užimti ne vien Liubliną (tik už 80 km į vakarus nuo sienos), kritikos kryptis pasikeitė. Dabar direktyvą Nr. 3 įprasta keikti už tai, kad joje kontrsmūgiui nurodyti visiškai **nerealūs terminai**. Štai vienas draugas, štabistas, turintis didelį darbo operatyviniuose skyriuose stažą, parašė ištisą straipsnį apie tai, kad tokio masto operacijai suplanuoti ir parengti reikia mažiausiai mėnesio, o dar geriau – dviejų.

Nesiginčysime. Gerbsime profesionalo nuomonę. Dviejų, tai dviejų.

Bet kas gi pasakė, kad puolamosios operacijos planavimas ir operatyvinis kariuomenės išskleidimas Vakarų Ukrainoje prasidėjo tik 1941 m. birželio 22-osios vėlų vakarą? Paskutiniai prieškariniai Pietvakarių fronto (Kijevo ypatingosios karinės apygardos) planai neišslaptinti iki šiol. Nėra jau tos valstybės, kuriai priklausė Kijevo apygardos teritorija, nėra tarp gyvųjų nė vieno iš nelegalių agentų, kurie teikė žvalgybinę informaciją tiems planams kurti, labai seniai perlydyta visa karinė technika, užfiksuota šiuose planuose, per šešis dešimtmečius iš esmės pasikeitė kelių tinklo, minimo šiuose planuose, pralaidumas...

Trumpai sakant, neliko jokių racionalių priežasčių laikyti paslaptyje tuos pageltusius lapus. Bet kur tau – partinio istorijos mokslo veteranų glaudžios gretos choru keikia „perbėgėlį ir išdaviką“ V. Suvorovą, o Didžiojo Plano paslaptį saugo kaip Kaščejaus Nemirtingojo gyvybės adatėlę, kuri, kaip žinoma, yra kiaušinyje, o kiaušinis – drevėje, drevė už marių, na, ir taip toliau...

Bet yla nesulaikomai lenda iš maišo. 1991 m. pabaigoje, kai po rugpjūčio 21-osios KGB išgyveno šiokio tokio sutrikimo metą, ypač pamačius, kaip „geležinio Felikso“ (Visos Rusijos ypatingosios komisijos (VČK) įkūrėjo Dzeržinskio) bronzinė statula, pakabinta ant plieninio lyno, nuplaukė virš daugiatūkstantinės įtūžusios minios, iš archyvų glūdumos išsprūdo vienas įdomus dokumentas – „Samprotavimai dėl Sovietų Sąjungos pajėgų strateginio išskleidimo karui su Vokietija ir jos sąjungininkais“. Ranka rašyto dokumento vienintelis egzempliorius buvo pasirašytas DVRA generalinio štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojo generolo majoro Vasilevskio (būsimojo maršalo ir generalinio štabo viršininko). Tekste – pataisymas Vatutino ar Žukovo ranka. Dokumente nenurodyta data, bet, sprendžiant iš turinio, surašytas ne anksčiau kaip 1941 m. gegužės 15 d. Ta diena jis paprastai ir datuojamas. Timošenkos ar Žukovo parašų nėra. Nėra dokumente ir Stalino rezoliucijos (žr. 2 žemėlapį).

Bet nenukrypkime dabar į diskusijas, kurių kilo paskelbus šį tikrai sensacingą dokumentą, tuo labiau kad daugiausia dėmesio visuomenė skyrė ne operatyviniams

samprotavimams, o visiškai vykusiai (jei vadovausimės sveiku protu, ne propagandiniais štampais) frazei: „Laikau būtinybe jokiu būdu nepalikti veiksmų iniciatyvos Vokietijos vadovybei, aplenkti priešą ir atakuoti vokiečių kariuomenę tuo metu, kai ji bus išskleidimo stadijoje“ (6, p. 217).

Mintis visiškai aiški ir sovietinei karinei vadovybei anaiptol nenauja. Štai dar 1939 m. balandį K. Mereckovas (tuo metu Leningrado KA kariuomenės vadas), kalbėdamas apygardos karinės tarybos surengtų štabų vadų žaidimo aptarime, pareiškė: *„Šiuo metu, kai mūsų priešai mobilizuos savo armijas, gabens kariuomenę prie mūsų sienų, mes nesėdėsime ir nelauksime. Mūsų kariuomenės operatyvinis rengimas turi būti organizuotas taip, kad iš tiesų užtikrintų visišką priešo pralaimėjimą jau tuo metu, kol jis dar nespės sutelkti visų savo pajėgų...“* (1, p. 141)

Sovietinio propagandinio „mokslo“ veteranai jau spėjo paaiškinti visiems, kurie dar įstengia jų klausyti, kad gegužės „Samprotavimai“ – tik juodraštinis apmatas, surašytas (15 lapų, su keturiais priedais ir septyniais žemėlapiais) generolo Vasilevskio ranka laisvu nuo darbo metu. Kol visuomenei mėginta apsukti galvą tokio lygio „diskusija“, buvo išslaptinti ir paskelbti (6, 16) kiti dokumentai.

Galiausiai į paskutinio dešimtmečio pabaigą tapo žinomos šios Didžiojo Plano dalys: SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko aiškinamasis raštas, skirtas VKP(b) CK – J. Stalinui ir V. Molotovui „Dėl SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo vakaruose ir rytuose“, be numerio, ne vėliau kaip 1940 m. rugpjūčio 16 d. (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 239, l. 1–37);

dokumentas su analogišku pavadinimu, bet jau su numeriu (Nr.103202) ir tikslia pasirašymo data (1940. 09.18) (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 239, l. 197–244);

SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko aiškinamasis raštas, skirtas VKP(b) – J. Stalinui ir V. Molotovui Nr. 103 313 (dokumentas prasideda žodžiais *„Teikiu Jums tvirtinti svarbiausias išvadas iš Jūsų nurodymų, duotų 1940 m. nagrinėjant SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo planus 1941 metams“*, todėl jis paprastai vadinamas „patikslintu strateginio išskleidimo spalio planu“ (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 242, l. 84–90;

Kijevo YKA štabo viršininko aiškinamasis raštas dėl Pietvakarių fronto karinės tarybos sprendimo dėl išskleidimo plano 1940 m., be numerio, ne vėliau kaip 1940 m. gruodžio (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 239, l. 245–277);

Raudonosios armijos generalinio štabo pranešimo ištraukos „Dėl SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo vakaruose ir rytuose“, be numerio, 1940 m. kovo 11 d. (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 241, l. 1–16).

Įsidėmėtina, kad, nepaisant visų istorinių dokumentų skelbimo taisyklių ir tradicijų, išslaptintas tik labai sutrumpintas šio dokumento variantas;

SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko direktyva Vakarų YKA vadui parengti apygardos kariuomenės operatyvinio išskleidimo planą, be numerio, 1941 m. balandis (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 237, l. 48–64);

anksčiau minėti „Samprotavimai dėl Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo karui su Vokietija ir jos sąjungininkais“, be numerio, ne anksčiau kaip 1941 m. gegužės 15 d. (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 237, l. 1–15).

Prie dokumentų, iš esmės atskleidžiančių sovietinės vadovybės operatyvinius planus, reikia priskirti ir sausio (1941 m.) DVRA vyriausiųjų vadų operatyvinių strateginių žaidimų dokumentus. Tokią išvadą padaryti mums leidžia ne vien paprasta gyvenimo logika, bet ir paskelbtas tik 1992 m. (jau po autoriaus mirties) maršalo A. Vasilevskio straipsnis, kuriame tiesiogiai nurodoma, kad *„1941 m. sausį, kai artėjantis karas jau buvo visiškai aiškiai jaučiamas, svarbiausios operatyvinio plano nuostatos buvo patikrintos strateginiame kariniame žaidime dalyvaujant ginkluotųjų pajėgų vyriausiesiems vadams“* (191).

Trumpai sakant, informacijos apmąstymams daugiau negu reikia. Istorikai disponuoja penkiais Raudonosios armijos bendrojo strateginio plano variantais ir dviejų svarbiausių frontų – Pietvakarių ir Vakarų – operatyvinių planų dokumentais. Sovietinės vadovybės strateginių operatyvinių planų turinį jau buvo smulkiai išnagrinėję P. Bobylevas, V. Danilovas, V. Kiseliovas, M. Meltiuchovas, B. Petrovas ir kiti rusų istorikai. Mūsų knygoje pakaks atkreipti dėmesį tik į tris esminius dalykus.

Pirma, didelio karo Vakaruose operatyvinio plano iš tiesų būta (*„Karo su Vokietija operatyvinis planas egzistavo ir buvo tobulintas ne tik generaliniame štabe, jį detalizavo Sovietų Sąjungos vakarų pasienio karinių apygardų kariuomenės vadai ir štabai“.* – A. Vasilevskis). Keista, jog tai reikia ypatingai įrodinėti, bet kai kurie komunistiniai propagandistai su „didesniu už protą uolumu“ net mėgindavo tikinti, kad naivusis ir patiklusis Stalinas, užuot kūręs karo veiksmų planą, tik meilingai žvilgčiojo į Ribentropo parašą prie liūdnai pagarsėjusio „Nepuolimo pakto“.

Antra, visi mums žinomi operatyviniai planai yra iš esmės **vienas ir tas pats dokumentas**, tik vienas ar kitas jo variantas yra šiek tiek pakeistas. Aiškiai matyti ne tik Didžiojo Plano visų variantų prasmės, bet ir teksto sutapimas.

Trečia, visi be išimties variantai yra **puolamosios operacijos, vykdomos už Sovietų Sąjungos valstybės sienos ribų**, ir svarbiausiu priešu nekintamai vadinama Vokietija. **Kovos veiksmai savoje teritorijoje net nebuvo aptariami kaip vienas iš galimų** karo įvykių **scenarijų**. Visi numatomų karo veiksmų teatro vietovardžiai yra Lenkijos bei Rytų Prūsijos miestų ir upių pavadinimai.

Tai, ką pasakėme, pailiustruosime dviejų dokumentų ištraukomis (kad būtų patogiau sulyginti, autorius paryškino kai kuriuos esminius žodžius).

Tad štai tie gegužės (1941 m.) „Samprotavimai dėl strateginio išskleidimo plano“:

*„... Pirmasis Raudonosios armijos kariuomenės veiksmų **strateginis tikslas** – sutriuškinti vokiečių kariuomenės svarbiausias pajėgas, išskleidžiamas piečiau Bresto–Demblino linijos, ir iki operacijos 30-osios dienos sudaryti frontą: Ostrolenka, Narevo upė, Lovičas, Lodzė, Olomoucas...*

... ***Artimiausia užduotis*** – *sutriuškinti vokiečių kariuomenę ryčiau Vyslos upės ir Krokuvos kryptimi, pasiekti Vyslos upę ir užimti Katovicų rajoną. Todėl: Pietryčių fronto pajėgomis svarbiausią smūgį smogti Krokuvos, Katovicų kryptimi...*

... ***Vakarų fronto kairiojo sparno pagalbinį smūgį smogti***... *turint tikslą sukaustyti Varšuvos grupuotę ir paremti Pietryčių frontą sutriuškinant priešo* ***Liublino*** *grupuotę...*

Vakaruose išskleidžiamų frontų sudėtis ir užduotys: ***Pietvakarių frontas*** *– fronto dešiniojo sparno armijų koncentriniu smūgiu apsupti ir sunaikinti svarbiausią priešo grupuotę ryčiau Vyslos upės Liublino rajone.*

Vienu metu Seniavos, Peremyšlio, Liutovisko fronto smūgiu sumušti priešo pajėgas Krokuvos ir Sandomiro–Kelcų kryptimis ir užimti Krokuvos, Katovicų, Kelcų rajoną...“

O štai kitas (ankstesnis) dokumentas: „Kijevo YKA štabo viršininko raštas dėl Pietvakarių fronto karinės tarybos sprendimo dėl išskleidimo plano 1940 m.“ (16, p. 484–498). Be kita ko, pažymėsime, kad jau 1940 m. gruodį vartojamas terminas „Pietvakarių frontas“!

„... Pietvakarių fronto užduotys:

Artimiausia strateginė užduotis *– veikiant išvien su Vakarų fronto kairiuoju sparnu sutriuškinti Vokietijos ginkluotąsias pajėgas Liublino, Kelcų, Radomo, Krokuvos rajonuose ir iki operacijos 30-osios dienos pasiekti frontą: Pilicos upė, Petrokovas, Opelnas, Noištatas...*

Artimiausia užduotis *– veikiant išvien su Vakarų fronto 4-ąja armija apsupti ir sunaikinti priešą ryčiau Vyslos upės ir operacijos 10-ąją dieną pasiekti Vyslos upę ir plėtoti puolimą Kelcų–Krokuvos kryptimis.*

Iš dešinės Vakarų frontas (štabas – Baranovičiai) turi užduotį – kairiojo sparno 4-osios armijos smūgiu Drohičino, Sedlcų, Demblino kryptimi ***paremti Pietvakarių frontą*** *sutriuškinant priešo* ***Liublino*** *grupuotę...“*

Kas nepatingės Lenkijos žemėlapyje susirasti anksčiau paminėtus miestus, gali įsitikinti, kad šiuose dokumentuose numatytų užduočių tikslai, terminai ir ribos visiškai sutampa (žr. 2 žemėlapį). Iš visko sprendžiant, abu šie dokumentai buvo sudaromi glaudžiai sąveikaujant ir remiantis tam tikromis bendromis pirminėmis direktyvomis.

Taigi pulti Liubliną buvo planuojama mažiausiai **prieš šešis mėnesius iki** lemtingos 1941 m. birželio 22-osios. Be to, 1940 m. gruodžio dokumente planuota Lvovo–Javorovo–Nesterovo rajone išskleisti ypatingą „kavalerijos mechanizuotąją armiją“, kuri, puldama šiaurės kryptimi, drauge su 5-ąja armija turėjo užimti Liubliną „iki operacijos trečios dienos pabaigos“. Ir čia matome, kad ir forma, ir turinys sutampa su užduotimis, iškeltomis birželio 22 d. direktyvoje Nr. 3.

Negana to (ir labai svarbu šitai pažymėti), direktyva Nr. 3, palyginus su prieškariniais Pietvakarių fronto planais, buvo atsargus, nuosaikus ir santūrus dokumentas. Pavyzdžiui, pagal gruodžio planą Liublino puolimas buvo **tik vienas** iš

smūgių, kuriuos turėjo smogti Pietvakarių fronto kariuomenė. Be to, iš fronto 11 tankų divizijų ir 13 tankų brigadų bendro skaičiaus tada planuota panaudoti tik 6 divizijas ir 3 brigadas. Kitoms Pietvakarių fronto armijoms 1940 m. gruodį buvo keliamos ne mažesnės užduotys. 10–12-ąją puolimo dieną 6-osios, 26-osios, 12-osios armijų kariuomenė turėjo pasiekti Vyslos ir Dunajeco upių ruožą (puolimo gylis 120–130 km) ir užimti perkėlas per upes prie Sandomiro ir Tarnuvo.

„Na ir kas?“ – paprieštaraus nepatiklus skaitytojas, „visa tai nieko neįrodo“. Ir bus visiškai teisus. Bet kuriame štabe, tuo labiau didžiulės iki dantų ginkluotos Sovietų Sąjungos generaliniame štabe, kuriama daugybė visokiausių planų. Didžioji jų dalis paskui nustatyta tvarka sunaikinami pasirašant kontržvalgybos tarnybos atstovui. Tad galbūt draugas Stalinas atmetė anksčiau minėtus karinės vadovybės planus kaip prieštaraujančius „tvirtai taikios SSRS vidaus politikai“ ir liepė kasti apkasus bei stiprinti gynybą?

Ne. Tai klaidinga, neatitinkanti istorinės tiesos prielaida. Raudonosios armijos plataus masto puolimo iš „Lvovo kyšulio“ į Lenkijos pietinę dalį planai buvo patvirtinti ir numatyti vykdyti. Tai liudija ne popieriai, kuriuos galima padirbti, ne atsiminimai, kuriuos kartais rašo begėdžiai žmonės „pagal užsakymą“, o kariuomenės TIKRASIS IŠSKLEIDIMAS, įvykdytas 1941 metų pavasarį ir vasarą.

Pagal ikikarinius planus SSRS vakariniuose pakraščiuose planuota išskleisti keturis frontus: Šiaurės, Šiaurės vakarų, Vakarų ir Pietvakarių. Pirmųjų trijų frontų ribos – tiesiog linijos, nubrėžtos spalvotu pieštuku visiškai slaptame žemėlapyje, kuris buvo paslėptas ypač saugomame seife. O štai Pietvakarių fronto ribos visiškai pastebimos, natūralios. Fronto šiaurinį sparną patikimai saugojo Pripetės pelkių ruožas, kuris driekiasi tiesiai iš vakarų į rytus, nuo Brastos iki Mozyrio per 400 km gilyn į SSRS teritoriją. Polesė – to meto karinei technikai visiškai neįžengiamas, šimtų upeliukų išvagotas pelkėtas miškas. Sakoma, kad ten buvo kaimų, kurių gyventojai per trejus okupacijos metus taip ir nepamatė nė vieno vokiečių kareivio.

Fronto pietinis sparnas rėmėsi į Dunojaus deltą (taip pat dėl didelių ir mažų intakų neišbrendamą) ir į Juodosios jūros krantus. Taigi Pietvakarių fronto teritorija buvo iš esmės izoliuotas, neturintis operatyvinio ryšio su kaimynais karo veiksmų teatras (toliau jį vadinsime pietiniu KVT).

Pagal 1940 m. gruodžio planą šiame KVT turėjo būti išskleistos septynios armijos, sudarytos iš **76 šaulių ir 7 kavalerijos divizijų**.

Gegužės (1941 m.) „Samprotavimuose dėl strateginio išskleidimo plano“ Pietvakarių fronte buvo ketinama išskleisti **aštuonias armijas**, turinčias **74 šaulių ir 5 kavalerijos divizijas** (žr. 2, 3 žemėlapius).

Iš esmės 1941 m. birželio pabaigoje pietiniame KVT buvo išskleistos **aštuonios armijos**. Šešios pirmajame ešelone prie sienos (iš šiaurės į pietus): 5 A, 6 A, 26 A, 12 A, 18 A, 9 A. Į tolimą fronto operatyvinį užnugarį buvo atgabenamos dar dvi armijos: 16-oji Šepetovkos rajone ir 19-oji Čerkasų–Belaja Cerkovės rajone. Iš viso

pietiniame KVT buvo išskleista **61 šaulių** (trisdešimt dvi, priklausančios Pietvakarių frontui, trylika – Pietų frontui, šešiolika, priklausančių 19 A ir 16 A) **bei 5 kavalerijos divizijos.**

Dabar pažvelkime į Raudonosios armijos svarbiausių smogiamųjų pajėgų – tankų ir motorizuotųjų divizijų – skaičių. Pagal gruodžio planą Pietvakarių fronte buvo išskleidžiama **11 tankų divizijų ir 13 tankų brigadų, 5 motorizuotosios divizijos ir 6 motorizuotosios brigados**. Tiesiogiai ir vienareikšmiškai palyginti gruodžio (1940 m.) ir gegužės (1941 m.) planų neįmanoma – 1941 m. tankų kariuomenės struktūra buvo radikaliai pakeista, brigados išformuotos, o beveik visos divizijos įtrauktos į 29 mechanizuotuosius korpusus. Bet viena neabejotina – planuojama mechanizuotosios kariuomenės pietiniame KVT grupuotė gerokai padidėjo ir pagal 1941 m. gegužės 15 d. „Samprotavimus“ privalėjo turėti **28 tankų ir 15 motorizuotųjų divizijų** (iš bendro 40 tankų divizijų ir 20 motorizuotųjų divizijų, dislokuotų SSRS europinėje dalyje). Taigi pietų kryptis (Krokuvos–Katovicų link) aiškiai tapo ir svarbiausio smūgio kryptimi.

Iš tikrųjų iki karo veiksmų pradžios pietiniame KVT buvo išskleista vienuolika mechanizuotųjų korpusų. Štai jų numeriai:

» 22, 4, 15, 8, 16, 18, 2 – pirmajame armijų ešelone;

» 9, 19, 24 – Pietvakarių fronto vadovybės rezervas;

» 5 – priklausė 16 A.

Ši milžiniška grupuotė turėjo 22 tankų ir 11 motorizuotųjų divizijų, be to, drauge su 16 A į Šepetovkos–Slavutos rajoną atvyko (iš Mongolijos) dar ir 57-oji atskiroji tankų divizija. Iš viso: **23 tankų ir 11 motorizuotųjų divizijų.** Gaila, kad visa ši informacija tada nebuvo pateikta Hitleriui! Ko gera, jis būtų nusišovęs ketveriais metais anksčiau...

Bet žvilgtelėkime atidžiau. Iš esmės Raudonosios armijos kariuomenės pietiniame KVT grupuotė buvo labai artima tai, kuri numatyta prieškariniuose planuose. Toks kariuomenės dislokavimas, kai pajėgos sutelkiamos viena kryptimi, negalėjo susidaryti atsitiktinai, „savaime“. Be abejonės, būta kažkokio Plano, pagal kurį ir išskleidžiama daugiamilijoninė kariuomenė. Tai, kad ji aiškiai nebuvo baigta telkti (iš esmės šaulių ir tankų divizijų skaičius 15–20 proc. mažesnis už planuotąjį), paaiškinama labai paprastai: Raudonosios armijos strateginis išskleidimas vyko pagal grafiką, kurį sudarant vokiečių įsiveržimo nesitikėta. ***„Permesti kariuomenę buvo suplanuota atsižvelgiant į sutelkimo užbaigimą rajonuose, kurie numatyti operatyviniuose planuose, nuo 1941 m. birželio 1 d. iki liepos 10 d.“*** Vien už šią frazę kolektyvinės monografijos „1941 metai – pamokos ir išvados“ autorius reikėjo jau tada, 1992 metais, apdovanoti medaliu „Už drąsą“...

Beje, net jei nė vienas iš anksčiau minėtų dokumentų nebūtų buvęs paskelbtas, svarbiausius įsiveržimo plano bruožus pastebėti visai nesunku. Užtenka geografijos žemėlapyje „išdėstyti“ Pietvakarių fronto mechanizuotuosius korpusus ir nurodyti, kaip jie sukomplektuoti. Ir viskas tuojau pat „išryškės“, kaip fotonuotrauka ryškalo

vonelėje... Taigi Pietvakarių fronto pirmajame ešelone buvo išskleidžiami (iš šiaurės į pietus, nuo Kovelio iki Černovcų) šie mechanizuotieji korpusai:

	Dislokavimo rajonas	Tankų iš viso	Iš jų KV ir T-34	BA	Automobilių	Vilkikų
22 MK	Voluinės Vladimiras–Rovnas	712	31	82/70	1226	114
15 MK	Brodai–Kremenecas	749	136	160/94	2035	165
4 MK	Lvovas	979	414	175/89	2854	274
8 MK	Drogobyčius–Stryjus	899	171	172/87	3237	359
16 MK	Stanislavas–Černovcai	478	4	118/71	1777	193

Pastaba. Šarvuotieji automobiliai: pirmasis skaičius – bendras skaičius, antrasis – iš jų BA-10, ginkluotų 45 mm patranka.

Kaip matyti, visiškai neginčytina, kad iš trijų mechanizuotųjų korpusų buvo sudaryta galinga smogiamoji grupuotė, kurios ašis yra 4 MK. Šis mechanizuotasis korpusas sukomplektuotas beveik 100 proc. etatiniu tankų skaičiumi, o naujųjų sunkiųjų ir vidutinių tankų skaičiumi prilygo visų kitų bendram skaičiui (operatyvinėje gilumoje buvę 9 MK, 19 MK, 24 MK turėjo vos po keletą naujųjų tankų). Iš karto pastebėsime, kad į visus skaičius, susijusius su DVRA prieškariniu tankų junginių skaičiumi, reikia žvelgti tik kaip į orientacinius. Juos apskaitant būta maža tvarkos. Mūsų pateikta lentelė sudaryta pagal solidžios monografijos duomenis (3), o štai buvusio 8 MK vado generolo Riabyševo atsiminimuose nurodomas 932 tankų skaičius, Kijevo Didžiojo Tėvynės karo muziejaus duomenimis, 8 MK turėjo 813 tankų, garsiojoje, pačioje pirmutinėje atviroje publikacijoje apie sovietinius mechanizuotuosius korpusus (VIŽ 4/1989) pateikiamas skaičius yra 858... Tą patį galima pasakyti ir apie kitus mechanizuotuosius korpusus.

Dabar panagrinėkime klausimą: kur 1941 m. birželio 22-osios rytą buvo 4-asis smogiamasis MK?

Nesterovo–Lvovo rajone. Taigi **tiksliai ten**, kur pagal „gruodžio planą“ turėjo būti išskleidžiama smogiamoji „kavalerijos mechanizuotoji armija“, skirta Liublinui pulti! Už 60 km į pietvakarius nuo Lvovo, Brodų–Kremeneco rajone buvo išskleidžiamas 15 MK (žr. 7 žemėlapį). Prieš dvi dienas iki karo pradžios visos trys 4 MK divizijos pajudėjo į vakarus, į patį Lvovo kyšulio „smaigalį“.

Riabyševas atsiminimuose rašo: *„1941 metų birželio 20 d. aš gavau iš Kijevo ypatingosios karinės apygardos kariuomenės vado generolo pulkininko visiškai slaptą paketą: man pačiam buvo nurodyta nuvažiuoti prie sienos ir **atlikti** 8-ojo mechanizuotojo korpuso **numatomų veiksmų rajono rekognoskuotę*** (paryškinta mano – M. S.) (194, p. 8). Gynybinės operacijos sąlygomis mechanizuotojo korpuso „numatomų veiksmų ra-

jonas“ niekaip negalėjo būti šalia pasienio stulpų. Mechanizuotųjų korpusų užduotis buvo smogti kontrsmūgį svarbiausiai priešo pajėgų grupuotei, jeigu ji prasiveržtų į armijos ar fronto operatyvinę gilumą. Toliau Riabyševas nė kiek nesidrovėdamas rašo: *„Pagaliau priekyje pasirodė Peremyšlio miestas, senovinė tvirtovė. Sano upe driekėsi siena. Toliau, už upės, buvo išsidėsčiusi vokiečių fašistų kariuomenė. Vado žvalgyba vyko tris dienas...“*

Tik iš tiesų prasidėjęs vokiečių kariuomenės įsiveržimas 8-ojo mechanizuotojo korpuso vadą atitraukė nuo numatytos teritorijos rekognoskuotės. 1941 m. birželio 22-osios rytą (5 val. 40 min.) 8 MK vadovybė atplėšė „raudonąjį paketą“ ir vykdydamas **1941 m. gegužės 17 d.** (!!!) 26-osios armijos vado įsakymą Nr. 002 mechanizuotasis korpusas pajudėjo į vakarus, antroje dienos pusėje pasiekė pasienio upę Saną vakariau Samboro (28, p. 165). „Raudonąjį paketą“ su **1941 m. gegužės 31 d.** Kijevo YKA štabo direktyva Nr. 0013 15-ojo MK vadas atplėšė 4 val. 45 min., o tada korpuso divizijos pradėjo žygį Radechovo link (29, p. 255).

Iš šio pradinio rajono tankų pleištas vienodai sėkmingai galėjo užgriūti Tarnuvą, Sandomirą ir Liubliną. Atstumas nuo Drogobyčiaus–Lvovo–Brodų linijos iki šių trijų Lenkijos miestų iš esmės yra vienodas: 175–200 km. Pagal vietovės sąlygas patogiausia Liublino kryptis – puolančios tankų lavinos kelyje nepasitaikys nė vienos plačios upės, puolimo maršrutas drieksis iš esmės „koridoriumi“ tarp Vepšo ir Sano upių.

Tad apie kokį gi direktyvos Nr. 3 „skubotumą“ ir „nerealistiškumą“ tiek metų pliauškė sovietiniai propagandistai? Pulti Liublinui trūko tik vieno dalyko – įsakymo. Štai šis įsakymas ir buvo duotas 1941 m. birželio 22 d.

Baigiant šį skyrių, reikia priminti, kad įrodinėti sovietinių operatyvinių planų puolamąjį pobūdį ir kad pagal šiuos planus buvo išdėstytos kariuomenės grupuotės, teko pasirodžius garsiajai V. Suvorovo knygai „Ledlaužis“. Iki tol sovietiniai istorikai ir memuaristai ramiai ir mielai konstatavo, kad *„pozicijų ir kariuomenės išdėstymui poveikį padarė planuojamų strateginių veiksmų puolamasis pobūdis... sumanymas strategiškai išskleisti ir sudaryti kariuomenės operatyvines grupuotes daugiausia turėjo puolamuosius tikslus...* „ (3) Tiesa, panašūs pripažinimai visada buvo pateikiami su išlyga, esą, „neteisingai įvertinus padėtį, buvo nepateisinamai padaryta...“ Suvorovas tik pasiūlė nustoti sovietinius generolus laikius idiotais, nesuprantančiais elementarių operatyvinio meno pagrindų, ir atkreipė dėmesį į sovietinių istorikų protines, o svarbiausia – dorovines vertybes. Suprantama, „istorikai“ jam to neatleido. Keista, bet ir V. Suvorovo reabilituotieji generolai jo neužstojo...

2.2. „Šarvai tvirti ir tankai mūsų eiklūs...“

Įsakyti – nesunkus darbas. O ar DVRA vyriausioji vadovybė pasirūpino, kad Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų puolimo ruože būtų užtikrintas pagal karo mokslo kanonus būtinas trigubas pajėgų pranašumas?

Ne. Pranašumas nebuvo trigubas. Šalių pajėgų santykį rodė visai kitokie skaičiai.

Skaičiuoti galima skirtingai. Galima lyginti vermachto ir Raudonosios armijos tankų kariuomenės, išskleistos visame pietiniame KVT, bendrą skaičių. Tai gana protingas požiūris. Vakarų Ukrainoje atstumai ne „sibiriški“, o greičiau „europietiški“. Netgi iš labiausiai nutolusių nuo sienos 16 MK, 18 MK, 9 MK, 19 MK (t. y. iš Černovcų, Podolės Mogiliovo, Voluinės Novogrado, Berdičevo miestų) iki Lvovo iš viso 250–300 km. Slenkant gruntiniais keliais vėžlio žingsniu 10 km/val., tokį perdislokavimą galima atlikti išeikvojus vos 25–30 variklio darbo valandų. Tai dvi trys dienos normalaus žygio. Iš tiesų sausais birželio keliais, kai 18 valandų dienos šviesos, tokį atstumą galima įveikti kur kas greičiau. Pagaliau galima naudotis geležinkeliais. Į Lvovą, Galicijos istorinį centrą, driekiasi penki geležinkeliai, kuriais galima buvo pergabenti mechanizuotuosius korpusus neeikvojant labai ribotų tankų variklių išteklių.

Šiuo atveju prieš **728** vermachto 1-osios tankų grupės tankus ir Rumunijos kariuomenės vienintelės tankų brigados **60** tankų sovietinė vadovybė galėjo mesti **5617** tankų.

Tai septynis kartus didesnis pranašumas. Ir tas skaičius labai sumažintas. Mes neįskaičiavome lengvųjų tankų, kuriuos turėjo Raudonosios armijos šaulių ir kavalerijos divizijos (vermachto pėstininkų divizijos tankų visai neturėjo). Neįskaičiavome 749 patrankomis ginkluotų šarvuotųjų automobilių, ginkluote ir šarvų storiu nenusileidžiančių vokiečių lengviesiems tankams. Pagaliau neįskaičiavome beveik **dviejų tūkstančių tankų**, kuriuos turėjo 16-oji ir 19-oji armijos, iš pradžių išskleidžiamos dešiniakrantėje Ukrainoje, Pietvakarių fronto užnugaryje.

Galima skaičiuoti kitaip, kad būtų arčiau žiaurios istorinės realybės. Iš esmės Vakarų Ukrainoje pirmosios savaitės karo veiksmuose dalyvavo tik šeši mechanizuotieji korpusai: 22 MK, 15 MK, 4 MK, 8 MK, 9 MK, 19 MK. Keturi mechanizuotieji korpusai (16 MK, 18 MK, 24 MK, 2 MK) iš esmės nieko neveikė arba degino benziną betiksliams perdislokavimams. Kažin ar tokią netvarką galima priskirti „objektyvioms aplinkybėms“, bet gyvenime viskas buvo kaip tik taip. Kita vertus, ir rumunų tankai (tiksliau sakant, Pirmojo pasaulinio karo metų Prancūzijos gamybos tankai) ne kažin ko verti. Taip mąstydami (ir neskaičiuodami šarvuotųjų automobilių) laikome, kad pajėgų santykis buvo **1 prieš 5,5**.

Tad kokią gi kitą direktyvą, išskyrus įsakymą pradėti ryžtingai pulti, galėjo pateikti Timošenka ir Žukovas, kai **toks skaičiaus pranašumas**?

Bet verčiau palyginkime. Lvovo–Sandomiro puolamąją operaciją (1944 m. liepą–rugpjūtį) 1-ojo Ukrainos fronto kariuomenė atliko sėkmingai turėdama tris tankų

armijas (1-oji, 3-ioji, 4-oji), kurios iki operacijos pradžios buvo ginkluotos atitinkamai 419, 490 ir 464 tankais bei savaeigiais artilerijos pabūklais. Iš viso 1373. Prieš Berlyno operaciją keturios tankų armijos (1-oji, 2-oji, 3-ioji, 4-oji gvardijos) turėjo atitinkamai 709, 672, 572 ir 395 tankus ir SAP (167). Per didžiausią ir labai sėkmingą Vyslos–Oderio puolamąją operaciją (sovietinės tankų kariuomenės puolimo didžiausi tempai ir didžiausias gylis) keturios tankų armijos turėjo 3302 tankus ir SAP – didžiulis skaičius, bet vis tiek gerokai mažesnis už tankų, buvusių pietiniame KVT 1941 m. birželį, skaičių.

Bet gal 1941 metų vasarą sovietiniai tankai buvo prasti? Pasenę, jokiu būdu neprilygstantys priešo tankams?

Sovietiniai istorikai, akademikai ir generolai daugybėje straipsnių, knygų, atsiminimų tvirtai atsako ir į šį klausimą: „senųjų modelių“ mūsų tankai (t.y. T-26, BT, T-28) buvo ne prasti, o labai prasti. Tokie prasti, kad daugelį metų akademikai **net neįskaičiavo į šalių pajėgų bendrą balansą**. Štai ir pats „pergalės maršalas“ Žukovas savo chrestomatiniuose „Atsiminimuose ir apmąstymuose“ verkšlena dėl varganų sovietinių tankų: *„Jie buvo mažai manevringi ir lengvai pamušami artilerijos ugnies... naudojo benziną ir, aišku, buvo lengvai užsidegantys... turėjo nepakankamai tvirtus šarvus...“* (15)

Taigi tiesiog mažas literatūros šedevras. Apkaltinti Žukovą apgavyste neįmanoma. Viskas, ką jis pasakė, iki paskutinio žodžio – tiesa. Bet koks tankas *„lengvai pamušamas“* (lyginant, pavyzdžiui, su gelžbetoniniu IUT) ir *„mažai manevringas“* (lyginant, pavyzdžiui, su sraigtasparniu). Svarbu su kuo lyginsime. Išmintingasis Žukovas neėmė lyginti su to meto vokiečių tankais. Jis visai nesako, kad vokiečių tankai buvo „labai manevringi ir nepamušami“, o jų motorai naudojo ne „lengvai užsiliepsnojantį benziną“, ką nors kita. Bet galima neabejoti, kad iš tūkstančio žmonių, kurie perskaitė didžiojo karvedžio atsiminimus, 999 šią pastraipą suprato taip, kad mūsų tankai – tai „šlamštas“ ir „karstai“, o štai vokiečių tankai buvo kur kas geresni. Ką gi, tai ir yra tikro meistro darbas! O nusipelnęs karo veteranas, generolas Vladimirskis akademiškai solidžioje knygoje (92) rašo tiesiai, be išvedžiojimų: *„Vokietija iki SSRS užpuolimo pradžios neginčytinai turėjo kokybinį pranašumą prieš mūsų tankus“*.

Štai kaip – „turėjo neginčytinai“.

Bet tik kas kuo buvo pranašesnis: Vokietija kokybiškesniais tankais ar partinė propaganda tiek metų teršdama mums smegenis?

Pradėsime nuo paprasto dalyko. Ką apskritai reiškia frazė „vokiečių tankai buvo geresni už mūsiškius“? Kurie vokiečių tankai geresni už kokius sovietinius? Penkiatonė tanketė Pz-I su dviem kulkosvaidžiais geresnė už sunkųjį KV su tricoliu pabūklu? Manau, taip nepasakytų nė patys uoliausi agitatoriai. Ar kalbama apie tai, kad geriausias vokiečių tankas Pz-III pranašesnis už mūsiškį, nustotą gaminti 1934 m. lengvąjį tanką T-27? Tai tiesa, bet kam juos lyginti?

Autoriaus nuomone, korektiškai SSRS ir Vokietijos tankų parko kokybinę būklę palyginti galima, bet tik laikantis mažiausiai dviejų sąlygų:

» lyginami tankai turi būti tos pačios funkcinės paskirties, vienos klasės;

» būtina atsižvelgti į kiekvienos klasės tankų skaičių bendrame jų parke.

Vadovaudamiesi šiais visiškai aiškiais reikalavimiais, imsimės nagrinėti priešiškų tankų grupuočių techniką.

Vienintelė pietiniame KVT vermachto 1-oji tankų grupė, sudaryta iš 13-osios, 14-osios, 11-osios, 16-osios, 9-osios tankų divizijų, turėjo 728 tankus.

Taktinėmis techninėmis savybėmis ir funkcine paskirtimi juos galima sąlyginai suskirstyti į KETURIAS klases:

» tanketės;

» geri lengvieji tankai;

» paramos ugnimi tankai;

» geri vidutiniai tankai.

„Tankečių“ kategorijai skirsime **8 Pz-I, 211 Pz-II ir 54** vadinamuosius „vadų tankus“ – iš viso **273 tankus** (tai sudaro **38 proc.** 1-osios tankų grupės bendro tankų skaičiaus).

Štai kaip šių „grėsmingų kovos mašinų“ kūrimą aprašo svarbiausias Vokietijos tankų kariuomenės ideologas ir kūrėjas H. Guderianas:

„...mes manėme, kad būtina kol kas sukurti tokius tankus, kurie galėtų būti naudojami mokymui... šiam tanko tipui reikėjo tik sukiojamojo bokštelio su kulkosvaidžiu. Tokie tankai, pavadinti Pz-I, galėjo būti pagaminti iki 1934 m. ir naudojami kaip mokomosios mašinos iki to laiko, kol bus sukurti koviniai tankai... niekas, žinoma, 1932 m. nemanė, kad šiais nedideliais mokomaisiais tankais mums teks stoti į mūšį...“

Beje, Pz-I turėjo ir visai akivaizdžių pranašumų. Štai kaip Guderianas aprašo tuos pranašumus, kuriuos turėjo jo pirmieji tankai, lyginant su pagamintais iš faneros ir kartono maketais, iki tol naudotais reichsvero mokymuose:

„... mokinukai, kurie anksčiau mūsų maketus pradurdavo pieštukais, kad pažvelgtų į vidų, buvo apstulbinti naujųjų šarvuotųjų mašinų...“ (65)

Štai kaip. Nežinojo fašistai, kad ateityje jų tykos ne mokinukas su pieštuku, o raudonarmietis Sereda su kirviu.

„Drąsuolis prislinko grioviu iš užpakalio, greitai užsiropštė ant tanko ir pionieriaus kirvio smūgiais išvedė iš rikiuotės priešo tanko kulkosvaidį bei įgulą“. Tai ne laikraščio „Pravda“ vedamasis straipsnis. Tai armijos generolo D. Leliušenkos atsiminimų eilutės (22). Išgarsėjęs Didžiojo Tėvynės karo karvedys, karą baigęs Prahoje būdamas 4-osios gvardijos tankų kariuomenės vadu, vokiečių tankus regėjo ne paveikslėliuose. Ir komjaunuolis Ivanas Sereda – ne išgalvotas asmuo, o tikras karo dalyvis, už savo žygdarbį pelnęs Sovietų Sąjungos didvyrio vardą ir paminklą tėviškėje, Galicinovkos kaime.

Pamuštas vokiečių lengvasis tankas Pz-II.

Sovietinis lengvasis tankas T-26 prie Maskvos. 1941 m. gruodžio mėn.

Tačiau paskaitykime toliau Guderiano atsiminimus:

„... todėl, kad pagrindinių tipų tankų gamyba truko ilgiau, negu mes manėme, generolas Lutcas nusprendė sukurti dar vieną tarpinio tipo tanką, apginkluotą 20 mm patranka ir vienu kulkosvaidžiu..."

Su kuo galima lyginti šias vokiečių tanketes? Kadangi DVRA neturėjo nieko prastesnio, negu pasenęs ir jau iki karo pradžios nustotas gaminti tankas T-26, jį ir palyginsime su vokišku Pz-II (čia ir toliau remiamasi informacija, paskelbta (1, 3, 93 –97, 99–102, 167).

	Svoris, t	Varikl. galia, AG	Šarvai, mm priek./šon.	Greitis, km/val.	Eigos ats., km	Pabūklo kal., mm	Efekt. šūvis, m
Pz-II	9,5	140	30/20	40	190	20	500
T-26	9,75	90	15/10	35	170	45	1200

Apskritai abu jie, kaip sakoma, „verti vienas kito". Mažos galios motorai, maža eigos atsarga, šarvai saugo tik nuo kulkų – tipiški ketvirtojo dešimtmečio pradžios lengvieji tankai.

Nors Pz-II priekinis šarvas buvo dvigubai storesnis negu T-26, dėl to jis vis tiek netapo atsparus sviediniams. Šią savybę aiškiai rodo paskutinio lentelės stulpelio skaičius.

45 mm patranka 20K, kuria ginkluotas T-26, tokį šarvą lengvai pramušdavo 1200 m nuotoliu, o vokiškos 20 mm patrankos KwK-30 sviedinys šarvams pramušti reikalingą greitį išlaikydavo tik iki 300–500 m. Toks ginkluotės ir šarvų parametrų santykis taktikos atžvilgiu teisingai naudojamam sovietiniam tankui leido iš esmės nebaudžiamai sušaudyti Pz-II.

Bent jau kaip tik taip generolas Pavlovas per gruodžio (1940 m.) vyriausiųjų vadų pasitarimą pranešime apibūdino kovos su vokiečių tankais **praktinę patirtį**:

„... karo Ispanijoje patirtis išmokė vokiečius ir parodė jiems, kokių tankų reikia, nes vokiečių lengvieji tankai kovoje su respublikonų tankais, ginkluotais patrankomis (t.y. mūsiškiais T-26, o paskui ir BT-5), *buvo visiškai nepalyginami ir negailestingai sušaudomi..."* (14)

Verta taip pat pažymėti, kad balistinėmis savybėmis vokiečių Pz-II šiek tiek atsilieka nuo sovietinio 14,5 mm Degtiariovo prieštankinio šautuvo. Tad tiksliausia būtų Pz-II vadinti „savaeigiu prieštankiniu šautuvu su kulkosvaidžiu“. Ši kovos mašina galėjo būti (ir iš tiesų buvo) sėkmingai naudojama žvalgybai, kovai su priešo lengvaisiais tankais ir šarvuotosiomis mašinomis. Bet svarbiausioms tanko užduotims atlikti – naikinti priešo ugnies priemones ir gyvąją jėgą Pz-II įtaisytos 20 mm patrankos sviedinukas visai netiko. Taigi priskirti Pz-II „tankų“ kategorijai nereikėtų.

Dabar liko tik įvertinti kiekybę. Prieš vermachto 1-osios tankų grupės **219** „tankečių“ vien Kijevo (neįskaitant Odesos) karinės apygardos kariuomenėje 1941 m. birželio 1 d. buvo **1962 tankai T-26** (čia ir toliau Kijevo YKA tankų skaičius nurodytas pagal Pietvakarių fronto automobilių, šarvuočių ir tankų valdybos viršininko generolo majoro Morgunovo 1941 m. liepos 17 d. pranešimą) (29, p. 103). Šios klasės tankų skaičiaus santykis **1 : 9**.

Be to, apygardoje buvo dar 651 plaukiojamasis tankas T-37/T-38/T-40. Kartais karo istorijos literatūroje jie dedami „ant vienos lentynos“ su vokiečių Pz-I. Mūsų nuomone, toks palyginimas visiškai netinkamas. Žvalgybinė vikšrinė amfibija neturi artilerijos ginkluotės, o tai yra visiškai suprantama ir pateisinama. Žvalgyboje trankytis iš patrankos nėra reikalo, o štai galimybė perplaukti upes ir ežerus „nežinant brastos“ darė T-37/T-38 unikalia kovos mašina. Naudoti T-37/T-38 vietoj tikro tanko niekas nė neplanavo. Tad šiomis amfibijomis ir buvo apginkluoti šaulių ir tankų divizijų žvalgybos padaliniai.

Dabar kalbėsime apie antros kategorijos, **„gerus lengvuosius tankus“.**

Vermachto tankų daliniuose tokio pavadinimo neabejotinai nusipelnė **D, E, F** serijų tankas **Pz-III**, ginkluotas 37 mm patranka. 1-oji tankų grupė tokių tankų turėjo lygiai **100**.

Ši 1936 m. firmos „Daimler–Benz“ sukurta kovos mašina iš tiesų buvo gera. Konstruktorių sudaryti patogumai įgulos veiksmams galėjo būti sektinas pavyzdys. Tokių patogumų nebuvo jokiame sovietiniame, angliškame ar amerikietiškame to meto tanke. Tarp penkių įgulos narių buvo „laisvas“ nuo patrankos taikytojo pareigų vadas, kuriam įrengtas specialus vado bokštelis su optiniais apžvalgos visomis kryptimis prietaisais. Ir vis dėlto ne patogumas važiuoti yra svarbiausias tanko pranašumas. Kaip visiškai teisingai buvo dainuojama rusų mėgstamoje dainoje (*„šarvai tvirti ir tankai mūsų eiklūs ir žino priešas jų ugnies galybę...“*), tankas – tai **šarvai, judrumas, ginkluotė**. Pagal du iš šių rodiklių sovietinis geras lengvasis tankas **BT-7** lenkė „trečiuką“.

	Svoris, t	Variklio galia, AG	Šarvai pr./šon.	Greitis, km/val.	Eig. ats., km	Pabūklo kal., mm	Efekt. šūvis, m
Pz-III	19,5	300	30/30	40	165	37	700
BT-7	13,8	450	22/10	52/72	230/500	45	1200

Nepaisant storesnių šarvų, vokiečių tankas ginkluotės ir šarvų storio santykiu nusileido savo priešininkui. Sovietinis BT galėjo pamušti Pz-III iš kilometro nuotolio būdamas palyginti saugus. Kaip ir Pz-II atžvilgiu, 30 mm priekiniai šarvai buvo neabejotina klaida: siekiant užtikrinti apsaugą nuo sviedinių, to buvo per maža, o apsaugai nuo priešo pėstininkų šaulių ginklų kulkų – gerokai per daug.

Na, o visais judrumo rodikliais vikšraratis BT-7 buvo tiesiog geriausias tankas pasaulyje. Net važiuodamas vikšrais, pasiekdavo stebėtiną tų laikų tankams greitį – 52 km/val. ir vienu degalų pripylimu nuriedėdavo pusantro karto toliau už Pz-III. Net be kelių BT judėjo tuo metu rekordiniu 35 km/val. greičiu, t.y. beveik 10 metrų per sekundę. Bet ir tai ne riba. 1940 m. pradėtas gaminti serijomis BT-7M. Šis tankas turėjo dyzelinį 500 AG variklį. Drauge su visiems žinomais dyzelinio tanko pranašumais (dyzelinas nesprogsta, uždegti ne taip paprasta), įmontavus jam galingesnį ir ekonomiškesnį variklį, pavyko pasiekti didžiausią greitį važiuojant vikšrais iki 62 km/val., o eigos atsargą padidinti iki 400 km! Be vikšrų geru keliu BT-7M galėjo įsibėgėti iki 86 km/val., o eigos atsarga riedant ratais tiesiog fantastiška – 900 km.

Tokių mašinų (BT-7M) 1941 m. birželio 1 d. iš bendro **tankų BT-7** skaičiaus **(1486)** Kijevo apygardos kariuomenė turėjo **201**. Dar **169 tankus** BT-7M turėjo gretima Odesos apygarda ir, atsižvelgiant į šių tankų judrumą, greitai perdislokuoti juos 470 km atstumu iš Kišiniovo į Lvovą apskritai buvo įmanoma.

Taigi „gerų lengvųjų tankų“ kategorijoje sovietinė kariuomenė pietiniame KVT turėjo **didžiulę kiekybinę persvarą ir tam tikrą kokybinį pranašumą.**

Dabar apie tai, ką mes pavadinome **„paramos ugnimi tankais“.**

Jau anksčiau pažymėjome, kad tankų junginiui mūšis su panašiais į save yra ir ne vienintelė, ir net ne pati svarbiausia kovinio darbo rūšis, greičiau „neišvengiamas blogis“. Taigi tankų konstravimo praktikoje mėginta dvi svarbiausias užduotis padalyti į dvi pagrindines tanko užduotis (kova su priešo tankais bei parama ugnimi saviems pėstininkams) ir sukurti specializuotas mašinas – tanką naikintoją ir paramos ugnimi tanką. Panašiai tų laikų aviacijoje buvo skirstomi lėktuvai: į bombonešius, kurių paskirtis – naikinti priešo antžemines pajėgas, ir naikintuvus, kurių užduotis buvo naikinti priešo lėktuvus.

Pavyzdžiui, remiantis tanko T-34 konstrukcija, ketinta (1941 m. gegužės 5 d. SSRS LKT nutarimas Nr. 1216–506/v. s.) sukurti tanką naikintoją, ginkluotą ilgavamzde 57 mm patranka, galinčia pramušti 80 mm šarvą 1 km nuotoliu. Šio „naikintojo“ serijinė gamyba buvo nutraukta, nes, vykstant karo veiksmams, paaiškėjo, kad vermachtas tiesiog neturi tankų su tokiais šarvais (beje, kelios dešimtys T-34/57 dalyvavo kautynėse dėl Maskvos).

O štai „paramos ugnimi tankai“ serijomis gaminti ir SSRS, ir Vokietijoje. Būdinga šios klasės tankų ypatybė buvo trumpavamzdės tricolės patrankos. Šių pabūklų sviedinių greitis ir, žinoma, šarvų pramušamoji galia buvo labai menka (45 mm sovietinė tanko patranka 20K šarvų pramušamąja galia pralenkė vokiečių 75 mm

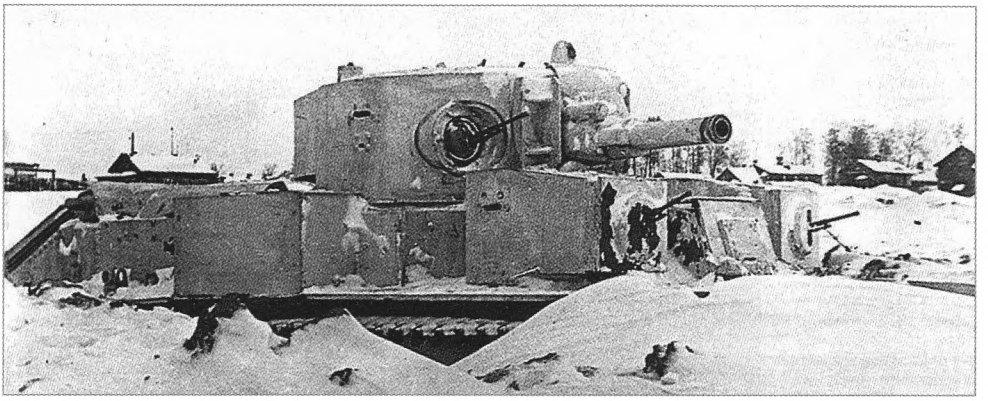

Sovietinis vidutinis tankas T-28 Leningrado gynyboje. 1941 m. gruodis.

patranką KwK-3 bet kokiu nuotoliu!), užtat priešo pėstininkus užgriūdavo „visasvoriai“ tricoliai skeveldriniai fugasiniai sviediniai.

Vermachto 1-ojoje tankų grupėje buvo paramos ugnimi **100 tankų Pz-IV** – po dvidešimt kiekvienoje divizijoje. O Kijevo YKA turėjo **195** tribokščius tankus **T-28** ir **48** penkiabokščius milžinus **T-35**. Iš viso – **243** tankus.

Sovietiniai tankistai trofėjiniame vokiečių tanke Pz-IV.

Nors ir vienodos funkcinės paskirties, iš išorės šios kovos mašinos labai skyrėsi.

	Svoris, t	Variklio galia, AG	Šarvai priek/šon.	Greitis, km/val.	Eigos ats., km	Pabūklo kal., mm	Matmenys, m
Pz-IV	22	300	60/30	40	200	75	5,9 x 2,9 x 2,7
T-28	27,8	450	30/20	40	220	76	7,4 x 2,8 x 2,8

Sovietinis tribokštis tankas T-28 gerokai sunkesnis ir net 1,5 m ilgesnis. Todėl jis, lyginant su vokiečių Pz-IV, labai nepaslankus mūšio lauke. Tačiau kovai su priešo pėstininkais sovietinis T-28 (turėjo du atskirus kulkosvaidžių bokštelius) buvo kur kas geriau ginkluotas. Be to, tam tikra dalis paskutinių laidų T-28 buvo ginkluoti ilgavamzde 76 mm patranka, todėl T-28 „perrieda“ į visaverčių vidutinių tankų kategoriją.

Ne viskas paprasta ir dėl šarvų. Iš pirmo žvilgsnio vokiečių Pz-IV gerokai storesni šarvai. Kruopščiau nagrinėjant paaiškėja, kad A, B, C, D, E serijų „ketvirtukai“, gaminti nuo 1938 iki 1941 m., turėjo tipiškus vien kulkoms atsparius šarvus: priekis – 30 mm, šonai – 20 mm. Vėliau korpuso priekinis šarvas sustiprintas 30 mm šarviniu lakštu („ketvirtuko“ bokštelis, kaip ir anksčiau, turėjo vien kulkoms atsparius šarvus!). Bet ir sovietiniai T-28 po karo su Suomija skaudžios patirties buvo ekranuoti papildomais priekiniais šarvais (iki 60 ir net iki 80 mm) ir šiuo atžvilgiu nė kiek nenusileido Pz-IV.

Dėl plačių vikšrų ir sovietinio tanko važumas buvo geresnis. T-28 lyginamasis slėgis į gruntą taip pat buvo gerokai mažesnis (0,72 prieš 1,03 kg/kv. cm) negu lengvesnio vokiečių Pz-IV.

Apskritai taktinėmis techninėmis charakteristikomis šie tankai maždaug lygiaverčiai. Bet sovietiniai istorikai Pz-IV atkakliai vadino „sunkiuoju tanku", o kad Raudonoji armija turėjo šimtus tankų T-28, tiesiog nepastebėjo. O be reikalo. Gerai mokantiems juos naudoti tai buvo net labai „pastebimos" mašinos. Armijos generolas D. Leliušenka 1941 m. spalį pradėjo vadovauti 5-ajai armijai, stojusiai į mūšį su vokiečių tankų divizijomis legendiniame Borodino lauke prie Maskvos. Atsiminimuose jis aprašo šią didelę sėkmę:

„... Pasiunčiau į žvalgybą majorą A. Jefimovą. Po pusantros valandos džiaugsmingai pranešė – yra 16 tankų T-28 be motorų, bet su tvarkingomis patrankomis... Mums tai buvo tiesiog atradimas. Žinoma, reikia šiuos tankus panaudoti kaip nejudamus ugnies taškus, įkasti į žemę ir išdėstyti Borodino–Možaisko linijoje, kur priešas smogs tankais svarbiausią smūgį..."

Šis sprendimas pasirodė esąs teisingas. Leliušenka prisimena:

„... jau ketvirtą tanką iš arti pamuša iš T-28 seržantas Serebriakovas... Priešas mėgino pasistūmėti į Možaisko rajoną, bet jį pasitiko mūsų įkastų tankų T-28 ugnis tiesiuoju taikymu. Netekęs daugelio mašinų priešas stabtelėjo..." (22)

Taigi štai kokia istorija: 16 T-28 korpusų be motorų – „tiesiog atradimas", o 1941 metų vasarą DVRA turėti 292 tvarkingi šie tankai (aišku, su motorais) – tai „smulkmena", kurios neverta net paminėti...

Ar reikia tada stebėtis tuo, kad apie 48 penkiabokščius T-35, kuriuos turėjo Pietvakarių fronto 8-ojo mechanizuotojo korpuso 34-osios tankų divizijos 67-asis ir 68-asis tankų pulkai, sovietiniai istorikai net neužsiminė? Labai mat svarbu – pusšimtis plieno gigantų, bendru tankų patrankų skaičiumi (48 tricoliai ir 96 patrankų 20K 45 mm vamzdžiai) lenkia bet kurią vermachto 1-osios tankų grupės diviziją! Negalima ginčytis, visais judrumo rodikliais šis „sausumos šarvuotlaivis" nusileido bet kuriam kitam tankui (ir toliau pamatysime, kaip Pietvakarių fronto vadovybė varinėjo 8-ąjį mechanizuotąjį korpusą, taip pat ir jo sunkiuosius tankus šimtų kilometrų zigzagais). Bet ar sunkusis tankas kaltas, kad buvo mėginama jį ŠITAIP panaudoti? Juk įkasti žemėn 48 penkiabokščiai tankai galėjo per nedaugelį valandų suformuoti gynybos mazgą, iš esmės neįveikiamą priešo pėstininkams ir lengviesiems tankams.

Ir pagaliau visų geriausia, kuo buvo ginkluotos vermachto tankų divizijos 1941 metų vasarą: **geri H ir J serijų vidutiniai tankai Pz-III**.

„Visų geriausia" – tai ne diletanto autoriaus nuomonė, o valstybinės autoritetingos komisijos (sudarytos iš 48 žinovų – inžinierių, žvalgybininkų, konstruktorių), kuri, vadovaujama liaudies komisaro Tevosiano, 1939–1940 m. apvažinėjo, aplandžiojo ir, atsiprašant, apuostė vokiečių tankų gamyklas ir iš viso to, ką pamatė, išsirinko pirkti **tik Pz-III markės tanką**. Ir ne todėl, kad draugas Stalinas pagailėjo pi-

Lvovo apylinkėse paliktas 8-ojo MK sunkusis tankas T-35. 1941 metų vasara.

nigų. Rimtam reikalui – pirkti ar vogti vakarietiškai technologijai – Stalinas pinigų negailėjo. Net Vokietijoje, prisidengiant draugystės sutartimi, buvo nupirkti penki „Messerschmitt-109“, šeši „Messerschmitt-110“, du „Junkers-88“, du „Dornje-215“, vienas naujausias eksperimentinis „Messerschmitt-209“ (vokiečiai antro egzemplioriaus tikriausiai neturėjo, nes ir jį būtų paėmę), 105 mm zenitinių pabūklų baterija, sunkiųjų 210 mm haubicų, naujausio, paties didžiausio pasaulyje linijinio laivo „Bismark“ brėžiniai, specialių, jūros vandenyje nerūdijančių 88 mm patrankų povandeniniams laivams, šeši periskopai, hidroakustikos įrangos, jūrų artilerijos optinių taikiklių, 330 mm laivų pabūklų įrenginių, tankų radijo stočių, bombų mėtymo pikiruojant taikiklių, 4 komplektai artilerijos balistinių bandymų prietaisų ir t.t., ir pan. ...

Ir tik vieną vienintelį vieno tipo tanką nupirko. Visi kiti vokiečių tankai, neva *„neginčytinai buvę kokybiškai pranašesni už mūsų tankus“*, sovietinių inžinierių žvalgų tiesiog nesudomino.

„Pačiu geriausiu“ H ir J serijų Pz-III tapo dėl dviejų priežasčių: naujos 50 mm patrankos KwK-38 ir korpuso priekinio 50 mm storio šarvo. Iš pradžių ir H serija pradėta gaminti su vokiečių tankams įprastu 30 mm storio priekiniu šarvu, bet paskui prie jo priekio buvo privirintas papildomas 30 mm lakštas, taigi to „primušinio“ vietoje tanko šarvo storis siekė 60 mm. Vadinasi, taip šarvuotas Pz-III tapo atsparus sviediniams: sovietinė 45 mm prieštankinė (tanko) patranka tokį šarvą galėjo pramušti nebent iš 100 m atstumo, o tai mūšyje ne visada įmanoma ir visada mirtinai pavojinga.

Vokiečių vidutinis tankas Pz-III(J). Šios modifikacijos mašinos lengvesnis korpusas, priekinio šarvo storis padidintas iki 50 mm.

Kita vertus, neturime pamiršti, kad tankas mūšio lauke – tai tramvajus ant bėgių. Raižyta vietove riedančiam „trejetukui" sunku buvo išvengti, kad nepataikytų į labai aukštą šoną ar bokštelį su 30 mm šarvais, kuriuos (dar kartą priminsime) visi sovietiniai lengvieji tankai ar net patrankomis ginkluoti šarvuotieji automobiliai 45 mm patrankos sviediniu pramušdavo iš kilometro nuotolio. Tad tikinti, jog H ir J serijų Pz-III turėjo sviediniams atsparius šarvus, nepakankamai pagrįsta.

Pačių geriausių, žinoma, negalėjo būti daug. Kaip jau minėta, vermachto 3-ioji tankų grupė šio tipo tankų visai neturėjo. Vakarų Ukrainoje kariaujanti 1-oji tankų grupė H ir J serijų tankų Pz-III **galėjo turėti 255**. Ši neapibrėžta formuluotė – „galėjo turėti" – yra susijusi su tuo, kad autoriui žinomuose šaltiniuose nurodomas tik skaičius „trejetukų", ginkluotų naująja 50 mm patranka. Štai tokių tankų 1-oji tankų grupė turėjo 255. Bet šia patranka buvo perginkluoti ir ankstesnių serijų (E, F, G) tankai Pz-III su 20–30 mm vien kulkų nepramušamais šarvais. Todėl, manydami, kad visi Pz-III su 50 mm patrankomis turėjo sviediniams atsparius priekinius šarvus, pernelyg padidintume pietiniame KVT veikiančių vokiečių tankų divizijų kokybinį lygį.

Pietvakarių fronto mechanizuotieji korpusai turėjo **gerų vidutinių tankų** kategorijai priskirtinus **496 tankus T-34**. Dar 50 „trisdešimtketvirtukų" turėjo šalia Kišiniovo esantis Pietų fronto 2-asis MK. Kaip matome, ir Raudonojoje armijoje pačių geriausių buvo nedaug. Tik **dvigubai daugiau**, negu turėjo vokiečiai. Bet ir tai labai daug, jei atsižvelgsime į jų taktinių techninių charakteristikų **aiškų pranašumą.**

	Svoris, t	Variklio galia, AG	Šarvai, mm priek./šon.	Greitis, km/val.	Eiga ats., km	Pabūklo kal., mm	Efekt. šūvis, m
Pz-III	21,6	300	50/30	40	145	50	300
T-34	28,5	500 dyz.	45/40	50	300	76	1000

Visais svarbiausiais rodikliais – judrumu, šarvais, ginkluote – T-34 buvo aiškiai pranašesnis už 1941 m. J serijos tanką Pz-III.

Ilgavamzdė 76 mm patranka F-34 pramušdavo pačių geriausių vokiečių tankų priekinius šarvus (J serijos Pz-III, F serijos Pz-IV) iš 1000–1200 m atstumo. O NĖ VIENAS vermachto tankas negalėjo pramušti „trisdešimtketvirtuko“ šarvų net iš 500 m. Vokiečių 50 mm tanko patranka KwK-38 iš mažiausių atstumų (100–300 m) teoriškai galėjo pramušti T-34 šoninį šarvą.

Dėl plačių (550 mm) vikšrų T-34, nors ir svėrė 6–7 t daugiau už pačius sunkiausius vokiečių tankus, sudarė lyginamąjį svorį į gruntą vos 0,72 kg/ kv. cm (o vokiečių Pz-III – 0,9 –1,0 kg/kv. cm). Todėl jo didesnis važumas be kelių, per purvą ir sniegą.

Ir pagaliau svarbiausia T-34 „paslaptis“ – kompaktiškas ir labai galingas dyzelinis variklis (Vokietija ir pradėjo, ir baigė karą su „lengvai užsiliepsnojančiais“ tankais, turinčiais benzininius variklius). Bet dyzelinis variklis – ne vien santykinai saugesnis gaisro atžvilgiu. Tai ir mažesnis degalų sunaudojimas, leidžiantis „trisdešimtketvirtukui“ vienu pripylimu nuvažiuoti daugiau kaip 300 km, o tai atitinka nuotolį nuo Lvovo iki Radomo ar Krokuvos. Ir, be viso to, dar labai sunki (pagal vokiečių standartus) mašina pasiekdavo didesnį greitį, negu pats lengviausias ir greičiausias vokiečių Pz-II.

Visi šie samprotavimai anaiptol nėra abstraktus teorizavimas. Nesunku rasti daugybę vokiečių „praktikų“ (generolų Guderiano, Bliumentryto, Hoto, Šneiderio) liudijimų apie tai, kokį šoką vermachtas patyrė susitikęs su naujuoju sovietiniu tanku:

„... 1941 m. šie tankai buvo galingiausi iš visų... Tankai T-34 kaip niekur nieko prasiveržė pro 7-osios pėstininkų divizijos kovos rikiuotę, pasiekė artilerijos pozicijas ir tiesiog sutraiškė ten buvusius pabūklus... mūsų prieštankinės patrankos pasirodė esančios bejėgės prieš rusų tankus T-34... kilo panika...“

Tai atsiminimai, taip sakant, beletristika. O štai ir rimtas dokumentas: „Instrukcija visiems Rytų fronto daliniams, kaip kovoti su rusišku T-34“. Ją vermachto mobiliosios kariuomenės (schnellen Truppen) vadovybė išleido 1942 m. gegužės 26 d. Štai kuo ji nudžiugino savo kareivius:

„... T-34 greitesnis, manevringesnis, turi didesnį važumą be kelių negu mūsų Pz-III ir Pz-IV. Jo šarvai tvirtesni. 7,62 cm pabūklo pramušamoji galia didesnė už mūsiškių 5 ir 7,5 cm pabūklų pramušamąją galią. Sėkmingai panaudoti pasvirieji šarvų lakštai padidina rikošeto tikimybę... Kovoti su T-34 mūsiške 5 cm patranka KwK-38 įmanoma tik iš arti šaudant į tanko šoną ar užpakalį... Būtina šaudyti taip, kad sviedinys skrietų statmenai į šarvo paviršių...“ (87)

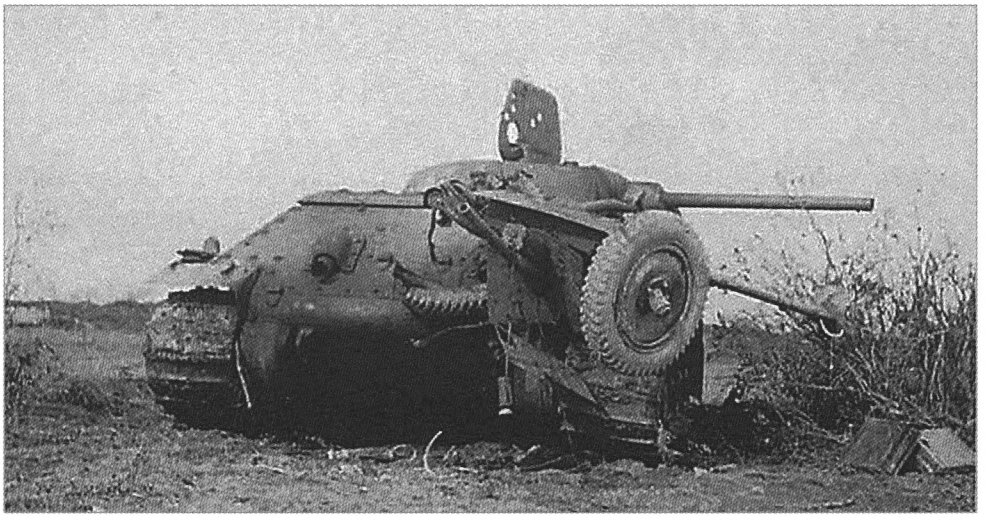

Sovietinis tankas T-34, taranavęs vokiečių prieštankinį pabūklą Pak-35/36.

Puiki instrukcija. Visiškai aiški ir teisinga. Deja, šioje instrukcijoje (nepaisant išgirtojo vokiško tikslumo) nėra jokių nurodymų, kaip vokiško pabūklo tanko vamzdį pakreipti, kad jis atsidurtų tokioje padėtyje. Jei neturima sunkaus krovininio sraigtasparnio, lieka tik vienas būdas – užsiropšti ant stačios kalvos (su nuolydžiu, ne mažesniu kaip 40 laipsnių) ir paprašyti sovietinio tanko įgulą privažiuoti arčiau ir atsisukti užpakaliu...

Realių galimybių kovoti su T-34 turėjo tik vokiečių Pz-III įgula, kuri savo koviniame komplekte turėjo specialių pokalibrinių šarvamušių sviedinių. Toks sviedinys buvo gana sudėtingos konstrukcijos – sudarytas iš šarvamušės šerdies ir vadinamojo atsiskiriančiojo dugno. Kliudęs taikinį šis dugnas, pagamintas iš minkšto plieno, subliūkšdavo, o tvirta, aštri volframo karbido šerdis pramušdavo šarvą. Pokalibrinis sviedinys, lyginant su paprastu šarvamušiu, buvo gerokai lengvesnis, todėl ir jo pradinis greitis bei pramušamoji galia didesnė. Štai 50 mm tanko patranka KwK-38 pokalibriniu sviediniu PzGr-40 iš 100 m atstumo pramušdavo 96 mm storio šarvą, o iš 500 m atstumo – 58 mm šarvą. Net vokiečių lengvojo tanko Pz-II menka 20 mm patrankėlė iš 100 m atstumo pokalibriniu sviediniu pramušdavo 49 mm šarvą.

Tačiau „ir saulėje yra dėmių“. Ir tankas T-34 nebuvo stebuklingas ginklas, ir pokalibrinis sviedinys neišsprendė visų prieštankinės gynybos problemų.

Pirmas ir svarbiausias pokalibrinių sviedinių trūkumas buvo jų stoka. Volframo karbidas – brangiai kainuojanti egzotika. Tad svaidytis (tikrąja šio žodžio reikšme) deficitiniu legiruojamuoju elementu (volframu), kurio reikėjo specialioms plieno rūšims gaminti, ilgai trunkančiame kare Vokietija negalėjo. Volframinių sviedinių gamybos apimtis sudarė dešimtis, paskui – vienetus bendrų prieštankinių šaudmenų procentų, o 1944 m. pradžioje juos apskritai nustota gaminti.

Antra, greitis, taigi ir mažo kalibro sviedinių šarvų pramušamoji galia, didėjant nuotoliui, greitai mažėja. Aerodinamikoje tai vadinama kubo–kvadrato dėsniu (aerodinaminis pasipriešinimas priklauso nuo linijinių matmenų kvadrato, inercijos jėga – nuo kubo, todėl lengvas mažo kalibro sviedinys greičiau netenka pradinio greičio, negu sunkus didelio kalibro sviedinys). Šį dėsnį taikyti pokalibriniam sviediniui sudėtinga dėl „antrojo dugno“ didelio aerodinaminio pasipriešinimo. Šaudyti pokalibriniu sviediniu buvo efektyvu tik iš mažų ir vidutinių atstumų (ne didesnių kaip 500 metrų). 1000 m atstumu šarvų pramušamoji galia iš esmės buvo per menka.

Trečia, tankas – ne oro balionėlis, kurį užtenka pradurti adata. Kovoje su tanku svarbu ne padaryti kiaurymę šarvuose, o sukelti vadinamąjį „pošarvinį poveikį“. Standartiniai, „paprasti“ šarvamušiai sviediniai turėjo sprogstamąjį užtaisą (sovietinės 76 mm tanko patrankos sviedinyje BP-350 sprogstamosios medžiagos buvo 120–155 g), kuris skeveldromis ir sprogimo banga kovė įgulą ir priversdavo užsiliepsnoti benzino garus. Pokalibrinis sviedinys iš principo negalėjo turėti sprogstamojo užtaiso, o volframo karbido šerdies masė buvo santykinai per maža, kad sudarytų galingą nuo pramušto šarvo atskilusių įkaitusių smulkiausių skeveldrų srautą. Rimtai pakenkti tankui jis galėjo tik tiesiogiai pataikęs į kokį nors itin pažeidžiamą agregatą.

Prie šių bendrų pokalibrinių sviedinių trūkumų (juos galima vadinti „ypatybėmis“) šaudant į tanką T-34 prisidėdavo dar vienas, būdingas visiems smailiems ir ilgiems mažo skersmens sviediniams, – polinkis rikošetuoti ar „apvirsti“ ir sutrupėti susidūrus su daugiau kaip 30–40 laipsnių nuožulnumo šarvu. Didelis T-34 korpuso šarvų lakštų nuolydis (40 laipsnių šonuose, 60 laipsnių priekyje) darė T-34 „nepatogiausiu“ taikiniu šaudant pokalibriniais sviediniais. Pagaliau benzino garų tanke su dyzeliniu varikliu negalėjo būti, tad padegti „trisdešimtketvirtuką“ sviediniu be sprogstamojo užtaiso buvo itin sudėtinga.

Sukūrus tokias fenomenalias (ketvirtojo dešimtmečio pradžioje) charakteristikas turintį tanką, koks buvo T-34, galėjo nuo „sėkmės apsvaigti galva“. Bet ne veltui draugas Stalinas dar 1941 m. gegužės 5 d. savo karo akademijų absolventus perspėjo: „... valstybės žūva, jei užsimerkia prieš trūkumus, žavisi savo laimėjimais, užmiega ant laurų...“ (6, p. 650)

Todėl, pradėjus T-34 serijinę gamybą, anaiptol nenurimta, o tą pačią dieną, 1939 m. gruodžio 19-ąją, tuo pačiu nutarimu Nr. 443/v. s. Raudonosios armijos ginkluotei buvo priimtas **sunkusis tankas KV**.

T-34 galbūt dar galima, tegul ir labai pritempiant, lyginti su geriausiu Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo pradžios vokiečių J serijos tanku Pz-III, bet didžiulis 48 t monstras KV apskritai buvo nepalyginamas nė su vienu vokišku tanku. Priekiniai ir šoniniai 75 mm storio šarvai darė jį nepamušamą šaudant iš bet kokios vokiečių tanko patrankos. Forsuotas 600 AG dyzelis V-2k leido plieniniam milžinui riedėti plentu nedaug kuo mažesniu už lengvųjų vokiečių tankų greičiu (35 km/val.). Tokia pati

kaip ir T-34 Grabino konstrukcijos patranka F-34 1941 metų vasarą galėjo pamušti bet kurį vokiečių tanką iš įvairių atstumų, bet kokiais rakursais, kaip mokomąjį taikinį. Atrodo netikėtina, tačiau netgi važumu sovietinis sunkusis tankas (lyginamasis slėgis į gruntą tik 0,77 kg/kv. cm) lenkė savo priešininkus.

Trečdalis visų tankų KV, pagamintų iki 1941 m. (213 iš 636), buvo ginkluoti 152 mm haubica (šis variantas vadintas KV-2). Įsidėmėtina, kad, sprendžiant iš F. Halderio karinio dienoraščio, vokiečių generolai net nepatikėjo, jog gali būti toks tankas su šitokia ginkluote. Užtat vokiečių kareiviams labai greitai išgaravo bet kokios abejonės. *„Pasirodžius mūsų tankams, ypač KV, pėstininkai bėga, o ir tankai nestoja į mūšį... Tankai KV sukeldavo priešo sąmyšį ir visais atvejais jo tankai atsitraukdavo“* – tai eilutės iš 15 MK 10-osios tankų divizijos ataskaitos 1941 m. birželį.

Aišku, ir tankas KV turėjo trūkumų (beje, labai rimtų). Didžiausia 48 t giganto nelaimė buvo silpna ir nepatikima transmisija. Tik tada, kai 1942 m. pabaigoje pradėta modifikacijos KV-1S serijinė gamyba su nauja pavarų dėže ir iki 42,5 t sumažintu svoriu, šiam tankui atsivėrė „antrasis kvėpavimas“.

„Tad štai kodėl vokiečiai iki Maskvos priėjo! – sušuks sumanus skaitytojas. – KV transmisija buvo prasta!“ Neskubėsime daryti išvadų. Tam tankų daliniai turi ir vadus, kad kiekviena mašina būtų panaudota atsižvelgiant į jos stipriąsias ir silpnąsias puses. Aišku, sunkusis tankas negalėjo atlaikyti tokių „žiedinių lenktynių“, kurias Pietvakarių fronto vadovybė surengė savo mechanizuotiesiems korpusams (vėliau apie tai pakalbėsime smulkiau). Ten, kur KV naudotas su protu ir pagal tiesioginę paskirtį, jis atskleidė didžiules kovines galimybes. Apie fenomenalius KV laimėjimus parašyta nemaža. Mes apsiribosime tik primindami du jo šlovingos kovų biografijos epizodus.

Buvęs vermachto 41-ojo tankų korpuso vadas generolas Reinhardtas rašo:

„... iš trijų pusių šaudėme į rusų plieninius monstrus, bet veltui. Rusų ugnis, atvirkščiai, pasiekdavo rezultatų. Po ilgo mūšio mums teko atsitraukti, kad išvengtume visiško pralaimėjimo. Rusų gigantai vis artėjo ir artėjo. Vienas iš jų prisiartino prie mūsų tanko, beviltiškai įklimpusio dumbliname tvenkinyje (lengvas vokiečių tankas įklimpo, o sunkusis KV priartėjo! – M. S.). *Be jokių dvejonių juodasis monstras pervažiavo tanką ir vikšrais jį įspaudė į purvą. Tuo metu atvyko 150 mm haubica... Artileristai atidengė į tanką ugnį tiesiuoju taikymu ir pataikė – tarsi pekūnas trenkė. Tankas sustojo... Staiga kažkuris iš pabūklo tarnybos sušuko: jis ir vėl važiuoja! Iš tiesų tankas atgijo ir ėmė artintis prie pabūklo. Dar minutė ir metalu žvilgantys vikšrai įspaudė haubicą į žemę...“*

1941 m. rugpjūčio 19 d. 1-ojo mechanizuotojo korpuso (Leningrado karinė apygarda) 1-osios tankų divizijos 1-ojo tankų pulko 1-ojo tankų bataliono tanko KV Nr. 864 įgula, vadovaujama vyresniojo leitenanto Zinovijaus Kolobanovo, surengė pasalą kelyje iš Lugos į Gačiną. Ten ir susitiko vienintelis KV su vokiečių 40 tankų kolona. Kai šis pavyzdžio neturintis mūšis baigėsi, 22 tankai rūko lauke, o KV, kurį tiesiuoju taikymu kliudė 156 priešo tankų sviediniai, grįžo į savo divizijos pozicijas.

Pačių geriausių laimėjimai niekada netaps vidutine statistine norma. Todėl autorius visai neragina sunkiųjų tankų KV, kuriuos turėjo Pietvakarių fronto kariuomenė (o jų būta **265**), skaičių padauginti iš 22 ir gautą skaičių palyginti su vermachto 1-osios tankų grupės bendru tankų skaičiumi. Kare taip nebūna. Be to, ir tokio tvarkingų tankų skaičiaus (6116) nebuvo nė visuose vermachto daliniuose nuo Bresto, esančio Normandijoje, iki Brastos (Bresto) Gudijoje. Todėl šiame skyriuje padarysime tik paprastą ir gana pagrįstą išvadą: Pietvakarių fronto mechanizuotieji korpusai prieš vermachto 1-ąją tankų grupę turėjo **daugeriopą pranašumą tankų skaičiumi** bei **aiškų pranašumą šarvuotosios technikos kokybe.** Bent minimaliai protingai valdant šią milžinišką tankų ordą, pasitiktinės kautynės Vakarų Ukrainoje galėjo baigtis tik vienu rezultatu – Raudonosios armijos mechanizuotieji korpusai turėjo tiesiog sutraiškyti Kleisto tankų grupę. Kaip tarakoną.

Iš esmės taip ir išėjo. Tik atvirkščiai nei turėjo.

2.3. **Rezultatai**

Praėjo dvi savaitės nuo karo pradžios. Nugriaudėjo tankų kautynės Lucko–Brodų–Rovno „trikampyje“. Baigėsi ir pakartotinis 5-osios armijos mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgis. Vokiečių kariuomenės „Pietų“ armijų grupė prasiveržė į Pietvakarių fronto operatyvinę gilumą ir sparčiai artėjo prie vadinamosios „Stalino linijos“ (palei senąją Sovietų Sąjungos–Lenkijos sieną išdėstytų įtvirtintųjų rajonų). Į liepos 8-osios vakarą Voluinės Novogrado įtvirtintasis rajonas buvo pralaužtas didesnėje jo fronto dalyje, vermachto 3-iasis tankų korpusas brovėsi Žitomiro link, o 48-asis tankų korpusas dar liepos 8-osios rytą užėmė Berdičevą ir taip suardė visus sovietinės vadovybės planus tvarkingai atitraukti sutriuškintas Pietvakarių fronto divizijas už valstybės senosios sienos linijos.

Štai tokiomis aplinkybėmis 1941 m. liepos 7 d. buvo sudarytas dokumentas:

„Pietvakarių fronto kariuomenės vado pranešimas Raudonosios armijos generalinio štabo viršininkui dėl fronto mechanizuotųjų korpusų padėties“ (29, p. 82–83).

Tai nedidelės apimties dokumentas. Pateiksime jį beveik visą. Kad skaitytojui būtų patogiau, greta kiekvieno geografinio pavadinimo bus nurodytas nuotolis nuo vakarinės sienos, o greta šarvuotosios technikos likučio mechanizuotuosiuose korpusuose – nuostolių procentas (lyginant su skaičiumi karo pradžioje). Mechanizuotieji korpusai bus išvardyti ta tvarka, kuri taikyta antrajame skyriuje, t.y. iš pradžių pirmojo ešelono mechanizuotieji korpusai iš šiaurės į pietus, paskui du Pietvakarių fronto rezervo mechanizuotieji korpusai.

Duomenys apie 16 MK ir 24 MK, kurie taip ir nedalyvavo tankų mūšyje, bus praleisti.

Taigi:

„Visiškai slaptai

Raudonosios armijos generalinio štabo viršininkui

Pranešu apie mechanizuotųjų korpusų būklę:

22-asis mechanizuotasis korpusas sutelktas Korostenės rajone (320 km), turi 340 kovos mašinų (52 proc.);

15-asis mechanizuotasis korpusas sutelktas Berezovkos rajone (300 km), turi 66 kovos mašinas (91 proc.);

4-asis mechanizuotasis korpusas sutelktas Ivnicos rajone (360 km), turi 126 kovos mašinas (87 proc.);

8-asis mechanizuotasis korpusas sutelktas Kazatino rajone (380 km), turi 43 kovos mašinas (95 proc.);

9-asis mechanizuotasis korpusas sutelktas Korostenės rajone (320 km), turi 164 kovos mašinas (48 proc.);

19-asis mechanizuotasis korpusas sutelktas Korčevkos rajone (270 km), turi 66 kovos mašinas (85 proc.).

Per 41 m. 6. 22 mūšius visi korpusai turi apie 25–30 proc. karinio personalo nuostolių.

Pietvakarių fronto karinė taryba mano esant tikslinga... mechanizuotųjų korpusų ir tankų divizijų vadovybę, korpusų ir divizijų dalinius, taip pat tankų divizijų tankų pulkus ir visas užnugario įstaigas atitraukti į Nežino, Prilukų, Piriatino, Jagotino rajonus..." (tai jau už Dnepro, už 250 km į rytus nuo tų rajonų, kuriuose mechanizuotųjų korpusų likučiai buvo liepos 7-ąją. – M. S.).

Parašai: Kirponosas, Purkajevas, Chruščiovas.

Pradžiai – nedidelis patikslinimas. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad padėtis 9 MK ir 22 MK buvo aiškiai geresnė už vidutinę. Jie lyg ir neteko „tik" pusės technikos.

Deja, šie skaičiai rodo vien tik tai, kad Pietvakarių fronto vadovybė (kuri jau liepos 6 d. persikėlė už Dnepro, į Brovarus prie Kijevo) neturėjo teisingos informacijos apie patikėtų dalinių būklę. Jau per aštuonias dienas, 1941 m. liepos 15 d. Pietvakarių fronto automobilių, šarvuočių ir tankų valdybos viršininko pranešime „Dėl fronto mechanizuotųjų korpusų turimos materialinės dalies būklės" buvo pranešama, kad 22 MK turi vos 30 tankų (vietoj 340), o 9 MK – 32 tankus (vietoj 164) (29, p. 101). Turėdami galvoje, kad per šią savaitę mechanizuotieji korpusai iš esmės buvo išvedami iš kovos veiksmų zonos už Dnepro, toks „skaičiaus sumažėjimas" tikriausiai susijęs ne su nuostoliais kovose, o tiesiog su gautomis tikslesnėmis ataskaitomis.

Komentuoti šių pranešimų turbūt nėra reikalo. Tai sutriuškinimas. Negirdėtas, pavyzdžio neturintis sutriuškinimas. Vos per dvi savaites Pietvakarių frontas neteko **daugiau kaip keturių tūkstančių tankų** (tai daugiau, negu bendras vermachto tankų skaičius **visame Rytų fronte**).

Karo be nuostolių nebūna. Bet koks gi yra Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų **kontrsmūgio rezultatas**, už kurį korpusai sumokėjo 90 proc. savo tankų parko netektimi? Liūdnai pagarsėjusios 12 tomų „Antrojo pasaulinio karo istorijos"

autoriai patikliems skaitytojams pasakoja, kad *„hitlerininkų puolimas „Pietų" armijų grupės svarbiausio smūgio kryptimi sustojo... jų pagrindinės pajėgos buvo įveltos į užtruktinius mūšius..."*

Ir vėl pakartosime tą patį klausimą: su kuo lyginant?

1940 m. gegužę sudarę galingą šarvuotą kumštį (devynias tankų divizijas, 2574 tankus) vokiečiai per dvi savaites, nuo gegužės 10 iki 24 d., pralaužė prancūzų ir belgų kariuomenės gynybą 150 km ruože nuo Lježo iki Sarbriukeno ir, įveikę 300–350 km atstumą, pasiekė Lamanšą. Vidutinis puolimo tempas – 26 km per dieną. Sovietiniai istorikai tai mėgo vadinti, o ir dabar dar vadina „vermachto triumfo žygiu per Vakarų Europą". Tad kodėl gi 1-osios tankų grupės prasiveržimas 300–350 km į Vakarų Ukrainos gilumą taip pat per dvi savaites 1941 metų vasarą turi būti vadinamas „užtruktiniais mūšiais"?

Pagal sovietinės vadovybės prieškarinius planus Pietvakarių fronto kariuomenė 10–12 puolimo dieną ketino pasiekti Vyslos ir Dunajeco upių ribą, taigi vidutinis puolimo tempas turėjo būti vidutiniškai 10–12 km per dieną. Tai tik planai. O tikrovėje neva „sustabdytas" vokiečių „Pietų" armijų grupės puolimas į Ukrainos gilumą vyko 20–25 km per dieną tempu. Ir kodėl gi sovietiniams „istorikams" neprisiminti, kiek dienų (ar mėnesių) prireikė išvaduoti Ukrainos vakarinėms sritims 1944 m.?

Jau 1941 m. liepos 15 d. išėjo Žukovo pasirašyta vyriausiosios kariuomenės vadovybės direktyva dėl mechanizuotųjų korpusų išformavimo. Tuo ir baigėsi jų trumpa istorija. O kaip sekėsi priešui? Gal ir iš jo tankų divizijų po anų „užtruktinių mūšių" liko tik numeriai? Ne, vermachto 1-osios tankų grupės istorija buvo tik prasidėjusi. Pralaužusios įtvirtintųjų rajonų prie senosios sienos liniją ir pasiekusios Kijevą ir Belaja Cerkovę vokiečių tankų divizijos pasisuko 90 laipsnių kampu ir veržėsi į Ukrainos pietinę dalį, į netvarkingai atsitraukiančios Pietvakarių fronto 6-osios ir 12-osios armijų kariuomenės užnugarį. Siekdama „sustiprinti vadovavimą" vyriausioji kariuomenės vadovybė liepos 25 d. nusprendė šias dvi armijas priskirti Pietų frontui. Kol didžioji vyresnybė išsiaiškino, kas už ką yra atsakingas, rugpjūčio pirmomis dienomis abi armijos (teisingiau sakant, jų likučiai) buvo apsuptos Umanės rajone ir pasidavė. Į nelaisvę pateko apie šimtą tūkstančių karių, įskaitant 12-osios armijos vadą generolą majorą Ponedeliną ir 6-osios armijos vadą generolą leitenantą Muzyčenką.

Sovietinės 6-osios armijos vadas I. Muzyčenka, 1941 m. rugpjūtį sužeistas prie Umanės, pateko į vokiečių nelaisvę.

Dar po mėnesio mūšių (iki 1941 m. rugsėjo 4 d.) vermachto 1-osios tankų grupės negrįžtamieji nuostoliai – **186 tankai**, t.y. DVIDEŠIMTOJI DALIS Pietvakarių fronto nuostolių per pirmąsias dvi karo savaites. Be to, šimtai tankų pamušti ir laikinai išėjo iš rikiuotės, taigi

Vermachto kariai gatvių mūšyje Kijeve. 1941 m.

1-osios tankų grupės kovai parengtų tankų bendras skaičius sumažėjo dvigubai didesniu skaičiumi – iki 391 (10, p. 206).

Tokios sudėties (kovai parengtų tankų skaičiumi maždaug atitinkanti Raudonosios armijos tankų diviziją) 1-osios tankų grupės „plieno lavina“ forsavo Dneprą Kremenčiugo rajone (iš esmės be mūšio, tiesiog pervažiavusi plačią upę 1,5 km ilgio pontoniniais tiltais) ir 1941 m. rugsėjo 12 d. plūstelėjo į šiaurę pasitikti per Desnos upę puolančios 2-osios tankų grupės. Rugsėjo 5 d. jos susijungė Lubnų–Lochvicų rajone (už 170 km ryčiau Kijevo) ir taip apsupo 21-ąją, 5-ąją, 37-ąją, 26-ąją bei 38-ąją armijas. Milžiniškame „Kijevo maiše“, vermachto vadovybės suvestinių duomenimis, į vokiečių nelaisvę pateko daugiau kaip 600 tūkst. karių. Rugsėjo 20 d. prie Šumeikovo kaimo, netoli nuo Lochvicų miesto žuvo Pietvakarių fronto vadas generolas pulkininkas M. Kirponosas, fronto štabo viršininkas generolas majoras V. Tupikovas ir fronto karinės tarybos narys M. Burmistenka.

Nesustodama Kleisto tankų grupė vėl pasisuko, dabar 180 laipsnių, ir iš esmės be operatyvinės pauzės rugsėjo 24 d. pradėjo puolimą į pietus, Azovo jūros link. Per 15 dienų pasistūmėję 450 km vokiečiai Melitopolio rajone apsupo ir paėmė į nelaisvę dar 100 tūkst. karių, paskui, pasisukę 90 laipsnių kampu, nužygiavo dar 300 km į rytus ir 1941 m. spalio 21 d. užėmė Taganrogą bei Rostovą prie Dono. Taigi: daugiau kaip pusantro tūkstančio kilometrų kelyje (vykstant mūšiams neišvengdami manevravimo), „prieštankiniais“ sovietiniais keliais, tankais su siaurais vikšrais ir mažos galios benzininiais varikliais. Ar reikia dar daugiau įrodymų, kad Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgis 1941 m. birželį Kleisto tankų grupės ne tik nesutriuškino, bet ir neturėjo jai kokio nors pastebimo poveikio?

Tačiau vienu atžvilgiu padėtis Pietvakarių fronte kokybiškai skyrėsi nuo tos, kuri pirmosiomis karo dienomis susidarė Vakarų fronte. Gudijoje vokiečiai, puldami dviem tankų grupėmis nuo Brastos ir Vilniaus Minsko kryptimi, pajėgė apsupti didžiąją dalį Raudonosios armijos pajėgų. Sutriuškinimą mūšio lauke papildė Vakarų fronto vadovybės žudynės, kurias įvykdė Stalinas. Todėl beveik neliko nei štabų dokumentų, nei gerai informuotų liudininkų, o istorikui įvykių paveikslą tenka atkurti panašiai, kaip paleontologai rekonstruoja dinozauro skeletą pagal porą suakmenėjusių kaulų.

Ukrainoje įvykiai klostėsi kitaip. Visame pietiniame KVT nuo Polesės iki Juodosios jūros vermachto vadovybė turėjo vienintelę tankų grupę ir surengti didelę sovietinės kariuomenės apsupimo operaciją pirmosiomis karo dienomis vokiečiams nepavyko. Net praradusios beveik visą kovinę techniką sovietinės divizijos įstengė atsitraukti į rytus išsaugodamos vadovybę, kovines vėliavas, dokumentus. O ir Stalino reakcija į Pietvakarių fronto kontrpuolimo nesėkmę buvo stulbinamai švelni. Visi šio fronto mechanizuotųjų korpusų vadai, kuriems buvo lemta likti gyviems, gavo paaukštinimus. Aukščiau už visus iškilo 9 MK vadas Rokosovskis, kuris baigė karą būdamas fronto vadu, turėdamas maršalo laipsnį ir dvi Sovietų Sąjungos didvyrio aukso žvaigždes. Didelės ateities perspektyvos greičiausiai būtų atsivėrusios ir 4 MK vadui Vlasovui. Išformavus mechanizuotuosius korpusus, Vlasovas paskiriamas pačios galingiausios Pietvakarių fronto 37-osios armijos vadu. Po šios armijos sutriuškinimo sėkmingai vadovavo 2-ajai armijai kautynėse dėl Maskvos, paskui Stalinas patikėjo jam 2-ąją smogiamąją armiją ir čia puiki karjera tarsi nusirito nuo kalno, tiesiog į kartuves, kuriose šis įžymiausias išdavikas ir baigė gyvenimą.

Svaiginamai aukštai tarnybos laiptais pakilo ir 8-ojo mechanizuotojo korpuso vadas Riabyševas. Išformavus korpusą, jis vadovavo 38-ajai armijai, o nuo 1941 m. rugpjūčio 30 d. – jau visam Pietų frontui! Likusią laisvą 38-osios armijos vado vietą užėmė dar vienas buvęs korpuso vadas – N. Feklenka (19 MK). Išsitarnavo iki maršalo laipsnio ir Pietvakarių fronto 1-osios prieštankinės artilerijos brigados vadas K. Moskalenka, ir Pietvakarių fronto štabo operatyvinio skyriaus viršininkas I. Bagramianas, ir 20-osios tankų divizijos (9 MK) vadas M. Katukovas. Atsiminimų ir mokslinės istorinės literatūros, aprašančios birželio mūšius Vakarų Ukrainoje, netrūksta. Išliko daug itin svarbių dokumentų, įskaitant ir 4-ojo, 15-ojo, 19-ojo bei 22-ojo mechanizuotųjų korpusų tankų divizijų vadų pranešimus.

Trumpai sakant, yra kuo remtis dirbant. Bet, prieš imdamiesi detaliai nagrinėti šio, antrojo mūsų tyrinėjime ir iš tikrųjų paties galingiausio „stalininio smūgio“ realius įvykius, pasiaiškinsime, ko iš tiesų nėra buvę. Tiesiog todėl, kad apie tuos mitus daugiau nekalbėtume.

2.4. **Apie tai, ko nebuvo**

Vokiečių bombonešis Ju-88.

Kaip jau Jūs, gerbiamasis skaitytojau, numanote, vėl kalbėsime apie galingąją vokiečių aviaciją, triuškinantį „pirmąjį nuginkluojamąjį smūgį" ir kitus stebuklus.

Pirmojoje dalyje mėginome ieškoti, bet taip ir neaptikome jokių patvirtinimų baisių pasakojimų apie tai, kaip *„netikėtu smūgiu sovietiniai tankistai buvo iššaudyti dar nepribėgę prie savo tankų, o tankai sudeginti ar užgrobti be įgulų..."* Nieko panašaus Vakarų fronte neregėta. Bet galbūt V. Suvorovas turėjo galvoje kovos veiksmų pradžią Vakarų Ukrainoje? Galbūt Pietvakarių fronto ruože *„sovietiniai žvalgybiniai lėktuvai negalėjo pakilti į dangų... Mūsų ciklopui buvo išmušta akis. Mūsų ciklopas apako. Jis mojuoja plieniniais kumščiais, staugia iš bejėgiško įtūžio..."*

Kas gi išmušė „ciklopui" akį? Kuo? Liuftvafės 5-asis aviacijos korpusas, veikęs drauge su „Pietų" armijų grupe Ukrainoje, turėjo aštuonias bombonešių ir tris naikintuvų aviacijos grupes. Iš viso (kartu su laikinai netvarkingais lėktuvais) 1941 m. birželio 22-osios rytą jose buvo **247** „horizontalieji" **bombonešiai** (163 Ju-88 ir 84 He-111) bei **109 naikintuvai** „Messerschmitt-109" (24). Nė vienas pikiruojamasis Ju-87 (šio visų kino režisierių karštai mylimas „žaibo karo" simbolis), nė vienas naikintuvas bombonešis Me-110 virš Pietvakarių fronto nepasirodė. Taigi išeitų, kad liuftvafės 5-asis aviacijos korpusas iš esmės neturėjo galimybių bombarduoti.

Vokiečių aviacijai priešinosi Pietvakarių fronto KOP ir du (2-asis ir 4-asis) tolimojo veikimo bombonešių aviacijos korpusai, turintys mažiausiai **1180 bombonešių** (neįskaitant pasenusių sunkiųjų TB-3) ir **1174 naikintuvus** (iš jų **222 naujausius MiG-3 ir Jak-1**) (23, 190). Taigi net „naujų tipų" naikintuvais sovietinės KOP buvo dvigubai pranašesnės!

Tokio didžiulio kiekybinio pranašumo įveikti nesustodami vokiečiai negalėjo. Net ir kaip būtų stengęsi ir kaip būtų jiems pagelbėjęs tas chaosas, į kurį nugrimzdo visa Pietvakarių fronto valdymo bei ryšių sistema. Taigi 5-ojo AK vadovybei, kuri labai menkomis pajėgomis turėjo atakuoti ne mažiau kaip **216** Pietvakarių fronto **aerodromų** į vakarus nuo Dnepro (16, p. 492), tiesiog nepakako pajėgų ir priemonių vaikytis tūkstančius sovietinių tankų, šarvuočių, vilkikų ir pabūklų. Todėl išskleisti ir permesti Pietvakarių fronto mechanizuotuosius korpusus į puolimo pradinius rajonus vokiečių aviacija beveik netrukdė.

Iš šiaurės į pietus, nuo Polesės iki Karpatų, realus įvykių vaizdas buvo toks (29, 61, 92):

22 MK. Korpuso štabas, 19-oji tankų ir 215-oji motorizuotoji divizijos prieš karą dislokuotos Rovne (maždaug už 150 km į rytus nuo sienos). Apie nuostolius pirmosiomis karo valandomis nieko nežinoma. Priešakinė 41-oji tankų divizija buvo gerokai vakariau, Voluinės Vladimiro rajone (15 km nuo sienos). Ši divizija iš tiesų patyrė nuostolių: *„41. 6. 22. 4.00 apšaudyta iš toli priešo artilerijos ir mobilizuojant turėjo nuostolių – 10 užmuštų karių"*.

15 MK. Prieškarinio dislokavimo rajonas: Brodai–Kremenecas (100–135 km nuo sienos). 4 val. 45 min. gauta žinia, kad Vokietijos kariuomenė peržengė sovietinės valstybės sieną, paskelbtas kovinis pavojus, atplėštas paketas su Kijevo ypatingosios karinės apygardos štabo direktyva. Beje, 15-ojo mechanizuotojo korpuso kovos veiksmų ataskaitoje nurodyta ir operatyvinio plano patvirtinimo data: 1941 m. gegužės 31 d. (!!!) Pagal šią direktyvą korpuso divizijos pradėjo žygiuoti į sutelkimo rajonus. Vienintelė užuomina apie pirmosios dienos nuostolius aptinkama 37-osios tankų divizijos vado ataskaitoje:

„... 41 m. 6. 22 dienos pabaigoje sutelkimo rajone divizijos dalinius pirmąkart bombardavo priešo aviacija. Ypač smarkiai bombarduotas 73-iojo tankų pulko sutelkimo rajonas, nes šis pulkas buvo sutelktas netoli Brodų aerodromo, tačiau dabar mašinų nebuvo. Apšaudant iš kulkosvaidžių iš oro, buvo užmušti du žmonės..."

4 MK. Prieškarinio dislokavimo rajonas: Lvovas (80 km į vakarus nuo to meto sienos). Šis mechanizuotasis korpusas pajudėjo anksčiau už visus. Jau 1941 m. birželio 20 d. kovinis pavojus buvo paskelbtas 8-ojoje tankų ir 81-ojoje motorizuotojoje divizijoje, kartu iš Lvovo mokomosios stovyklos atšaukti šių divizijų zenitinės artilerijos divizionai, kurie gavo įsakymą pridengti sausumos kariuomenę nuo puolimų iš oro. 32-ojoje tankų divizijoje, dislokuotoje Lvovo rytiniame pakraštyje, paskelbtas kovinis pavojus birželio 22-ąją 2 val. nakties ir ši divizija pajudėjo miesto gatvėmis Javorovo plento link. Korpuso motociklininkų pulkas iš pagrindinės dislokavimo vietos pajudėjo dar anksčiau, nes jau 9 val. 45 min. stojo į mūšį su persikėlusiais per Sano upę vokiečiais prie Liackų miestelio, esančio už 70 km į vakarus nuo Lvovo. Žinių apie nuostolius dėl priešo bombardavimų žygiuojant nėra.

8 MK. Prieškarinio dislokavimo rajonas: Drogobyčius–Stryjus (70–100 km nuo sienos). Jau 1941 m. birželio 19 d. korpuso vadas D. Riabyševas įsakė išvesti didžiąją dalį karinio personalo iš Drogobyčiuje esančių kareivinių į sutelkimo rajoną. Birželio 20 d. Kijevo ypatingosios karinės apygardos sprendimu visų tankų, net užkonservuotų, bakai buvo pripilti degalų ir tankai gavo šaudmenų komplektus. Birželio 22 d. 3 val. ryto iš armijos štabo gautas nurodymas „būti pasirengusiems ir laukti įsakymo". 10 val. ryto sulaukta įsakymo, pagal kurį korpuse buvo paskelbtas kovinis pavojus ir į dienos pabaigą korpusas pasiekė pasienyje tekančią Sano upę vakariau Samboro.

Birželio 22-osios ankstų rytą vokiečių aviacija bombardavo Drogobyčių, bet, kaip atvirai atsiminimuose nurodo korpuso komisaras (vado pavaduotojas politiniams reikalams) Popelis, *„korpuso daliniai nuo bombardavimo beveik nenukentėjo"*. Žygiuojantį į sutelkimo rajoną vieną 7-osios motorizuotosios divizijos pulką bom-

bardavo priešo aviacija, žuvo 70 karių bei 120 – sužeista. Ir tai buvo **patys didžiausi** Pietvakarių fronto visų mechanizuotųjų korpusų karinio personalo **nuostoliai** birželio 22 d.

Vokiečių aviacijos pajėgos šiame ruože buvo tokios mažos, kad jau aprašydamas birželio 24-osios antros dienos pusės padėtį Popelis pažymi:

„... priešo aviacija ėmė aiškiai mūsų nepaisyti. Lėktuvai abejingai praskrisdavo virš mūsų kolonų, taupė šaudmenis kažkokiems kitiems tikslams...“ (105)

Aišku, tai nebuvo „nepaisymas“ (8 MK tankų skaičiumi lenkė visą vermachto 1-ąją tankų grupę), o elementari pajėgų, lėktuvų, bombų stoka.

Kad skaitytojas galėtų nuolat įvertinti, kiek tokie dėl „pirmojo nuginkluojamojo smūgio“ patirti nuostoliai galėjo sumažinti mechanizuotųjų korpusų pajėgumą kovoti, pateiksime jų karinio personalo skaičių:

» 22 MK – 24 087,
» 15 MK – 33 935,
» 4 MK – 28 097,
» 8 MK – 31 927 kariai (3).

Tai 1941 m. birželio 1 d. duomenys. Turint galvoje, kad nuo 1941 m. gegužės pabaigos šalyje didžiausia sparta vyko slaptoji mobilizacija, birželio 22 d. šių mechanizuotųjų korpusų karinio personalo skaičius, reikia manyti, buvo dar didesnis.

16 MK. Korpusas priklausė 12-ajai armijai, nutįsusiai 350 km frontu Karpatuose, nuo Užoko perėjos iki Moldavijos sienos. Pirmosiomis karo dienomis tai buvo vienas iš pasyvių ruožų, kuriame erzinamuosius kovos veiksmus vykdė negausūs vengrų daliniai, siekiantys sukaustyti 12-osios armijos pajėgas. Generolas B. Arušanianas (tuo metu 12-osios armijos štabo viršininkas) taip tiesiai ir rašo: *„1941 m. birželio 22 d. aktyvių veiksmų prieš armijos kariuomenę priešas nevykdė“*. 16 MK divizijų, išskleistų Stanislavo (Ivano Frankovsko)–Černovcų–Kamenec Podolsko rajone, pirmieji epizodiniai susirėmimai su priešu prasidėjo tik birželio 23-iosios rytą.

9 MK. Korpusas buvo priskirtas fronto rezervui ir dislokuotas giliame užnugaryje Šepetovkos–Voluinės Novogrado rajone (220–250 km ryčiau sienos). 1941 m. birželio 22-osios rytą veikdamas pagal prieškarinį operatyvinį planą korpusas pradėjo žygiuoti Rovno–Lucko kryptimi. K. Rokosovskis atsiminimuose rašo: *„Vokiečių aviacija pasirodydavo gana dažnai. Daugiausia tai buvo bombonešiai, praskrisdavę virš mūsų labai aukštai, keista, nelydimi naikintuvų“* (111). Nieko labai keista. Liuftvafės naikintuvai, kurių turėta mažai, buvo įstrigę mūšiuose virš pasienio aerodromų, be to, ir vokiečių „meserių“ veikimo spindulys tiesiog neleido jiems patruliuoti padangėje virš Šepetovkos.

19 MK. Korpusas buvo paliktas fronto rezerve ir dislokuotas giliai užnugaryje, Žitomiro–Berdičevo–Kazatino rajone (350–380 km nuo sienos). Priešo poveikio pirmosiomis karo dienomis nepatyrė. Įsakymas žygiuoti į Rovno rajoną gautas tik 1941 m. birželio 22 d. 18 val. Žygiuojančios 40-osios tankų divizijos kolonos vakariau Voluinės Novogrado *„ne kartą buvo priešo puolamos iš oro, dėl to 2 žmonės žuvo*

ir 4 sužeisti". Toliau 19-ojo mechanizuotojo korpuso 40-osios tankų divizijos kovos veiksmų ataskaitoje sakoma, kad, birželio 24–29 d. „*divizijai žygiuojant į Klevanės rajoną, priešas ne kartą mėgino ataka iš oro pristabdyti divizijos judėjimą... Dėl bombardavimų divizija nuostolių neturėjo...*" 43-ioji tankų divizija, traukdama Rovno link, dėl priešo aviacijos veiksmų (kiek galima spręsti iš vado pranešimo apie divizijos kovos veiksmus) nuostolių nepatyrė.

Štai ir viskas, kas iš tikrųjų vyko. Toks buvo tikrovėje „netikėtas nuginkluojamasis vokiečių aviacijos smūgis".

Čia autorius mano, kad būtina atsiprašyti skaitytojus. Žinoma, raudonarmiečių šeimoms, į kurių namus buvo atnešti pirmieji pranešimai apie artimųjų žūtį, šios aukos buvo didžiausia nelaimė jų gyvenime, o ne „atskiri nuostoliai". Bet karo istorija rašoma sava, gana specifine kalba. Ir šia kalba pirmosios karo dienos rezultatą galima apibūdinti tik taip: mechanizuotieji korpusai pasiekė jiems nurodytus puolimo pradinius rajonus **dėl priešo aviacijos smūgių patirdami visiškai menkų nuostolių**.

Jokio „pirmojo nuginkluojamojo smūgio" negalėjo būti ir iš tikrųjų nebuvo.

Prirašę kalnus popierių apie tai, ko nebuvo ir negalėjo būti, sovietiniai „istorikai" sunaudojo kitą kalną popieriaus neigdami tai, kas iš tiesų buvo. Kalbame apie tokį itin svarbų rengimosi karui aspektą kaip mobilizacija. Kiekvienoje be išimties knygelėje buvo teigiama, kad „istorija mums suteikė maža laiko", kad mūsų kariuomenė galėjo būti „visiškai pasirengusi karui niekaip ne anksčiau nei 1942 m.", o iki tol mums reikėjo iš visų jėgų atidėlioti, atidėlioti ir atidėlioti karinį susidūrimą su Vokietija...

Ką atidėlioti? Kur? Kam?

Kas yra „visiškas pasirengimas karui", autorius negali nė įsivaizduoti. Ir jau tuo labiau neįstengs suprasti, kiek metų ar amžių reikia pasiekti šiai mįslingai „visiško pasirengimo" būklei.

Visai kas kita – mobilizacija. Tai sąrašas tam tikrų konkrečių priemonių, kurias išvardyti pareigūnai privalėjo įgyvendinti per nustatytas dienas ir valandas. Nesileisdami į tolesnius diletantiškus aiškinimus, iškart pateiksime didelę generolo Vladimirskio monografijos citatą. Tomis dienomis Vladimirskis buvo 5-osios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojas, pagal tarnybos pareigas žinojęs apie mobilizacijos priemones beveik viską (esminiai žodžiai paryškinti autoriaus). Jis rašė:

„... *Mobilizacijos planai visuose šaulių junginiuose bei daliniuose buvo parengti. Juos aukštesnieji štabai sistemingai tikrino, tikslino ir taisė.* ***Buvo iš esmės baigta*** *priskirti prie junginių ir dalinių karinį personalą, mechanines transporto priemones, arklius, gurguolių reikmenis bei turtą iš liaudies ūkio išteklių...*

Šaulių ginklais, išskyrus kai kurias jų rūšis (automatus PPD, stambaus kalibro kulkosvaidžius), divizijos ***buvo visiškai aprūpinamos****...*

Artilerijos ginkluote šaulių divizijos ***dažniausiai buvo visiškai aprūpinamos****, išskyrus 37 mm zenitines patrankas, kurių sukomplektuota 50 procentų. Korpusų artilerijos pulkų materialinė dalis sukomplektuota 82 procentais...*

Šaulių divizijos aprūpintos mechanizuotuoju transportu 40–50 procentų. Trūkstamą automobilių ir traktorių skaičių planuota papildyti iš Ukrainos rytinių sričių liaudies ūkio išteklių...

Nuo 1941 m. gegužės 20 d., siekiant naujai parengti atsargos eilinius ir seržantus, visi jie buvo šaukiami į 45 dienų mokomąsias stovyklas prie šaulių divizijų. Tai leido kiekvienos šaulių divizijos karinio personalo skaičių padidinti ***iki 12–12,5 tūkst. žmonių, arba iki 85–90 procentų karo meto etatinio personalo...“***

Tikiuosi, gerbiamasis skaitytojas prisimena, kiek tūkstančių kartų mums buvo meluojama, kad „Raudonosios armijos divizijos vertėsi su taikos meto etatais ir iki birželio 22 d. buvo dvigubai mažesnės už vokiečių divizijas“. Prisimenate, kaip didysis „pergalės maršalas“ atsiminimuose samprotavo, kad *„karo išvakarėse pasienio apygardose 19 divizijų buvo sukomplektuotos po 5–6 tūkst. žmonių, o 144 divizijos turėjo po 8–9 tūkst. žmonių“?*

Iš tiesų generalinio štabo oficialios kolektyvinės monografijos „1941 metai – pamokos ir išvados“ duomenimis, pasienio apygardų šaulių divizijų karinio personalo skaičius padidėjo: ***„21 divizijos – iki 14 tūkst. žmonių, 72 divizijų – iki 12 tūkst. žmonių ir 6 šaulių divizijų – iki 11 tūkst. žmonių“*** (3, p. 82).

Tačiau grįšime prie Vladimirskio knygos:

„... Dalinių mobilizacijos planuose numatyta mobilizavimo tvarka daugiausia yra tokia. Kiekvienas dalinys dalijamas į du mobilizavimo ešelonus. Į pirmą mobilizavimo ešeloną buvo įtraukiama 80–85 procentai dalinio kadrinio personalo... Pirmojo ešelono pasirengimo žygiui atlikti kovinę užduotį nustatytas laikas buvo ***6 valandos****.*

Į antrąjį dalinio mobilizavimo ešeloną buvo įtraukiama 15–20 procentų kadrinio personalo, taip pat visas atvykstantis jam priskirtas mobilizuotas karinis personalas. Antrajam dalinių ešelonui pasirengimo laikas... buvo nustatytas: junginiams, dislokuotiems pasienio ruože, taip pat PLG bei KOP kariuomenei – ***ne vėliau kaip pirmąją mobilizacijos dieną****, o visiems kitiems junginiams –* ***per parą****...*

Visiems junginiams ir daliniams buvo skiriami apsaugoti nuo stebėjimo iš oro mobilizavimo rajonai ne jų dislokavimo vietose, taip pat nustatoma dalinių išvykimo į šiuos rajonus ir jų pridengimo mobilizuojant tvarka.

Vadovaujantis armijos ir apygardos štabų komisijų, tikrinusių šaulių junginių ir dalinių mobilizacinio pasirengimo būklę, išvada, 1941 m. gegužę–birželį ***visos šaulių divizijos ir korpusų daliniai pripažinti pasirengę mobilizuotis per nustatytą laiką...“*** (92)

Taigi tradicinė versija buvo tokia: Raudonajai armijai reikėjo mažiausia ištisų metų pasirengti karui. Bet vokiečiai, užuot riteriškai palūkėję, užpuolė „neparengtą karui“ kariuomenę.

Kiek kilnesniu pavidalu šie kliedesiai skambėjo taip: iki galo atlikti mobilizacijos veiksmams reikėjo dar dviejų trijų savaičių, bet spartus vermachto veržimasis į šalies gilumą padarė mobilizaciją neįmanomą. O tai ir buvo priežastis...

Iš tikrųjų **slaptoji mobilizacija jau buvo iš esmės BAIGTA**. Vakarinių karinių apygardų šaulių divizijos (t.y. svarbiausias to meto kariuomenės branduolys ir, pastebėsime, svarbiausia gynybos jėga!) iš esmės mobilizavosi ir planuojamas jų pasirengimas kovos veiksmams buvo skaičiuojamas net ne dienomis, o VALANDOMIS. Nedidelis „priedas" (antras mobilizacinis ešelonas) galėjo būti parengtas vos per vieną dvi dienas. Kaip vokiečių „netikėtas užpuolimas" galėjo atimti iš Raudonosios armijos šias suskaičiuotas valandas? Nejaugi SSRS dydžiu buvo panaši į tokias valstybes kaip Liuksemburgas ar Danija, kurias vermachtas užėmė per vieną dieną? Svarbu įsidėmėti ir tai, jog karo išvakarėse sovietinė vadovybė neabejojo dėl dalinių nurodytų komplektavimo baigimo ir visiško parengimo kovai terminų realumo.

Svarbiausios šaulių ir artilerijos ginkluotės rūšys jau buvo daliniuose (žr. anksčiau). Anaiptol nepranašavo katastrofos ir Vladimirskio paminėtas transporto priemonių etatinio skaičiaus 50 proc. trūkumas.

Juk Stalino rengimosi Didžiajam Karui planų numatyti „etatiniai skaičiai" buvo milžiniški. Štai DVRA šaulių divizijos haubicų pulke (36 pabūklai) pagal etatų sąrašą planuota turėti 73 traktorius (t.y. du vilkikus vienai haubicai), 90 sunkvežimių ir 3 lengvasias mašinas. Be to, **du vilkikai vienam pabūklui** – dvigubas mechaninės traukos rezervas, o visai ne per didelio artilerijos sistemų svorio įrodymas. 122 mm haubica svėrė apie 2,5 t, 152 mm haubica – 4,2 t.

Divizionų haubicoms traukti buvo skirti Stalingrado ir Čeliabinsko gamyklų traktoriai (STZ-3, STZ-5, S-60, S-65). Tai kaip tik tokios transporto priemonės, kurios per bet kokį lietų galėjo riedėti Rusijos gruntiniais keliais. Traktoriai galėjo traukti pabūklus raižyta vietove 10–15 km/val. greičiu, taigi visai pakankamu šaulių, t.y. pėstininkų, divizijai, nes artilerijai reikėjo tik neatsilikti nuo pėsčiomis einančių kareivių. Bet kokiu atveju priešas apie 72 vikšrinius vilkikus artilerijos pulke nė nesvajojo. Vieninteliame vermachto pėstininkų divizijos artilerijos pulke bet kokias artilerijos sistemas (įskaitant 150 mm haubicas) traukė arklių šešetai.

Iki karo pradžios Kijevo apygardos kariuomenė turėjo 2389 haubicas (122 mm kalibro – 1277 ir 152 mm – 1112 pabūklų) (29, p. 97). Visiškai sukomplektuoti pagal etatines normas visas apygardos divizijas (32 šaulių, 16 tankų, 8 motorizuotąsias) reikėjo 2016 haubicų. O tvarkingų traktorių apygardos artilerijoje (be mechanizuotųjų junginių turimų traktorių!) buvo 2239 (152, p. 83). Nesunku įsitikinti, kad **mechaninės traukos priemonių skaičius beveik prilygo traukimo objektų skaičiui.** Be to, apygardos artilerija dar turėjo ir 161 specializuotą vilkiką („Komintern", „Vorošilovec", „Komunar"), skirtus traukti sunkiesiems pabūklams.

Raudonosios armijos šaulių divizijos atskirajame prieštankiniame divizione pagal etatų sąrašą 18-ai 45 mm kalibro patrankų teko 24 automobiliai ir 21 vilkikas (motorizuotosios divizijos prieštankiniame divizione – 27 vilkikai 18-ai patrankų). Kaip

Vilkikas „Komsomolec".

vilkikas buvo naudojamas šarvuotasvikšrinis„Komsomolec", sukurtas naudojant lengvojo tanko T-38 mazgus ir agregatus, ginkluotas kulkosvaidžiu su rutuliniu įrenginiu ir apskritai kovinėmis galimybėmis prilygstantis vokiečių tanketei Pz-I, kurią visi sovietiniai istorikai visada priskirdavo „tankų" kategorijai. Iki 1941 m. liepos buvo pagaminta 7780 ir atiduota kariuomenei 6700 tokių „Komsomolecų" (148). Kijevo YKA kariuomenė turėjo 1088 tvarkingus „Komsomolecus", t.y. vidutiniškai po 27 vilkikus kiekvienam prieštankiniam divizionui. Tad gandai apie „katastrofišką mechaninės traukos stygių" Raudonosios armijos artilerijai labai perdėti.

Gerokai prastesni buvo mechanizuotųjų korpusų mobilizacinio rengimo reikalai. Tai ir suprantama. Pirma, mechanizuotajam korpusui reikia didžiulio skaičiaus „mechanizmų", iš jų ir automobilių bei traktorių (vikšrinių vilkikų), kurių nemaža dalis pagal planą turėjo būti naudojami liaudies ūkyje iki pat atvirosios mobilizacijos paskelbimo dienos. Antra, stalininė gigantomanija, dėl kurios beveik vienu metu buvo formuojami 29 mechanizuotieji korpusai su tūkstančiu tankų kiekviename, viršijo realias šalies galimybes.

Pripažinę tai irgi neskubėsime daryti išvadų, o verčiau imsimės nagrinėti konkrečius faktus, pateiktus toje pačioje Vladimirskio monografijoje:

„22-asis, 9-asis ir 19-asis mechanizuotieji korpusai pradėti formuoti nuo 1941 m. balandžio vietoje buvusių tankų brigadų ir iki karo pradžios vyko dar tik jų organizavimo darbas... Turintiems santykinai didesnį karinio personalo skaičių (tankų divizija – 9 tūkst. žmonių, arba 80 proc., motorizuotoji divizija – 10,2 tūkst., arba 90 proc. karo meto etatų) mechanizuotiesiems junginiams trūko vyresniųjų vadų ir seržantų (turėjo 40–50 procentų)... Daliniams ypač trūko tankų ir tankų padalinių vadų, taip pat mechanikų vairuotojų ir kitų specialistų..."

Tiesa, nereikia pamiršti, apie **kokius korpusus** rašo Vladimirskis. Pagal sovietinės šarvuočių ir tankų kariuomenės prieškarinius planus 19-asis MK net nebuvo įtrauktas į devyniolikos „kovinių korpusų" skaičių ir formuotas pagal sumažintus etatus, o 22-asis ir 9-asis MK turėjo baigti formuotis tik 1942 m. Tankų vadų ir mechanikų vairuotojų etatų stygių visiškai „atsvėrė" etatinis tankų trūkumas. Štai 22-asis MK turėjo 712 tankų (69 proc.), 9-asis MK – 316 tankų (31 proc.), 19-asis MK – 453 tankus (44 proc.).

Viskas paaiškėja lyginant. Nuo 1940 metų rudens pradėtas karštligiškai plėsti vermachtas taip pat turėjo tokių problemų:

„... tarp tankų ir motorizuotųjų divizijų vadų kadrinių karininkų buvo 50 proc., pėstininkų divizijose – nuo 35 iki 10 proc. Kiti – rezervistai, kurių profesinis pasirengimas buvo gerokai prastesnis...“ (189, p. 72). Liūdnai pagarsėjusi „dvejų metų šiuolaikinio kariavimo patirtis“ egzistavo tik sovietinių propagandistų rašliavoje.

Iš penkių vermachto 1-osios tankų grupės divizijų Lenkijos kampanijoje **nedalyvavo nė viena**, įsiveržime į Prancūziją – **tik dvi (9-oji ir 11-oji tankų divizijos)**, 14-oji tankų divizija iki „Barbarosos“ spėjo vieną savaitę pakariauti Jugoslavijoje, 13-oji ir 16-oji tankų divizijos (sukurtos 1940 m. spalį performuojant **pėstininkų** divizijas) iki 1941 m. birželio 22 d. apskritai **nedalyvavo jokiuose kovos veiksmuose**.

Smogiamuosiuose 4-ajame MK, 8-ajame MK ir 15-ajame MK padėtis buvo aiškiai geresnė. Pavyzdžiui, 15-ojo MK divizijos prieš karą eilinių karių turėjo 94–100 proc., jaunesniųjų vadų – 45–75 proc., vyresniųjų vadų – 50–87 proc. komplektinio skaičiaus. Iš vadų daugiausia trūko politinių darbuotojų ir administracijos bei ūkio personalo. 8-asis MK dar 1941 m. vasarį prieš pašaukiant pirašytus atsargos karius neva į „didžiąsias mokomąsias stovyklas“, turėjo 89 proc. karinio personalo. Jo artilerijos pulkai turėjo 88 proc. pagal etatų sąrašą priklausančių pabūklų, o prieštankinių 45 mm patrankų – net virš „normos“ (49 vietoj 36). Šiuose trijuose mechanizuotuosiuose korpusuose, dar prieš skelbiant atvirąją mobilizaciją, buvo po 2–3 tūkst. automobilių, nuo 165 (15 MK) iki 359 (8 MK) traktorių ir vilkikų. Ir nors iki etatinio jų skaičiaus (5165 automobiliai, o tai reiškia, kad mechanizuotojo korpuso 6 žmonės, įskaitant ir tankistus, turėtų po 1 automobilį) buvo dar toli, vargu ar galima sutikti su tais autoriais, kurie teigia, kad *„vadinamieji mechanizuotieji korpusai – tankais sustiprinti paprastų pėstininkų junginiai...“*

Apskritai visoje Raudonojoje armijoje susidarė tokia padėtis. 1941 m. vasarį kariuomenė turėjo **34 tūkst. traktorių** (vikšrinių vilkikų), **201 tūkst. krovininių ir specialiųjų, 12,6 tūkst. lengvųjų** automobilių (16, p. 622). Žinoma, tada Raudonosios armijos aprūpinimas karine technika anaiptol dar nebuvo baigtas. Gamyklos veikė trimis pamainomis ir 1941 m. kariuomenei užsakyta 13 150 vilkikų ir traktorių (16, p. 617). Automobilių Raudonojoje armijoje iki 1941 m. birželio padaugėjo iki 273 tūkst. (2, p. 363). Pagaliau birželio 23 d. buvo paskelbta atviroji mobilizacija ir, nepaisant katastrofiškos karo pradžios netvarkos bei painiavos, jau iki 1941 m. liepos 1 d. iš liaudies ūkio Raudonajai armijai perduota dar **31,5 tūkst. traktorių ir 234 tūkst. automobilių** (3, p. 115). Kiekvienai iš 303 sovietinių divizijų (visų tipų, visose apygardose) teoriškai teko vidutiniškai **po 220 traktorių ir 1670 automobilių**. Vienai divizijai. Vidutiniškai. Tai reiškia, kad vakarinių pasienio apygardų divizijose technikos turėjo būti dvigubai daugiau – juk ne į Sibiro apygardą buvo siunčiami mobilizuoti automobiliai ir traktoriai...

Vertėtų pasidžiaugti didžiuliais stalininio industrializavimo laimėjimais. Bet iš tiesų džiaugtis nėra kuo. Atsiverčiame sovietinių korpusų ir divizijų ataskaitas ir iš esmės kiekvienoje skaitome: *„Materialinė dalis, numatyta pagal mobilizacijos planą,*

vykdant mobilizaciją, neatgabenta". Kaipgi? Tad kur nugabenti visi tie „*234 tūkst. automobilių ir daugiau kaip 31,5 tūkst. traktorių*"???

Rokosovskis (tomis dienomis – 9-ojo MK vadas) rašo, kad korpuso motorizuotųjų šaulių pulkų ir divizijų, karo pradžioje likusių be arklių ir automobilių, kariai turėjo ant pečių nešiotis minosvaidžius, rankinius ir sunkiuosius kulkosvaidžius, šaudmenis, dėl to „*nepaprastai pavargdavo ir visiškai nepajėgė kovoti*". Kodėl taip nutiko, kad **mechanizuotojo** korpuso divizijos iš pirmąją karo savaitę mobilizuotų automobilių negavo ne tik 1700, bet ir 170 mašinų?

O štai 10-osios tankų divizijos (15 MK) vado pranešimas:

„... *priskirtų mašinų iš liaudies ūkio pagal mobilizacijos planą turėjo būti gauta į M-2 pabaigą* (t.y. mobilizacijos antrą dieną): *GAZ-AA – 188 ir ZIS-5 – 194.* ***Nė vienos mašinos*** *iš šio skaičiaus nei per M-2, nei vėliau divizija negavo...*"

„*Gautas 2-osios prieštankinės artilerijos brigados vado M. Nedelino raportas, kad traktorių iš liaudies ūkio jis dar negavo ir prie sienos gali pastūmėti tik vieną diviziono*" – tai maršalo Bagramiano atsiminimų eilutės (110).

Ne, neatsitiktinai Nedelinui vėliau teko tapti SSRS strateginės paskirties raketų kariuomenės vadu: net šiomis visuotinio chaoso aplinkybėmis jis vis dėlto įstengė išvesti visą artilerijos divizioną (12 prieštankinių patrankų). O štai 5-oji PTAB, kaip rašo Vladimirskis, net birželio 29 d. (septintąją karo dieną!), „*neturėdama vilkikų, liko Voluinės Novograde*" (250 km ryčiau sienos). Tokia pati padėtis susiklostė visų frontų kitose PTAB. Nė viena brigada, išskyrus Moskalenkos 1-ąją PTAB, neįvykdė užduoties kovojant su priešo tankais ir visi sovietiniai istorikai vienu balsu kiekvienoje savo knygelėje nurodo tą pačią priežastį – neturėjo mechaninės traukos priemonių. Nejaugi? Kur dingo visa technika, ta, kuri birželio 22 d. jau buvo daliniuose, ir ta, kuri mobilizuota pirmosiomis dienomis?

Tūlas skaitytojas pasakys, kad tai tik atskiri trūkumai. Bet štai jums ir apibendrinantis vaizdas:

„... *mobilizuoto mechaninio transporto tiekimas vyko visiškai prastai... Atidavimo punktuose susikaupė tūkstančiai automobilių ir traktorių, kuriuos reikėjo remontuoti. Buvo atvejų, kai automobiliai į tuos karinių komisariatų punktus patekdavo be degalų, arba ūkiai, neturėdami degalų, iš viso jų nepristatydavo... Štai iš Maskvos karinės apygardos* (t.y. iš centrinės apygardos. – M. S.) *į Vakarų YKA nepavyko automobilių išsiųsti sava eiga. Trečią mobilizacijos parą išsiųsta tik ketvirtadalis automobilių... dėl didelio skubėjimo automobiliai buvo kraunami į vagonus ir gabenami į frontą be vairuotojų bei degalų... geležinkeliuose stovėjo 1320 ešelonų (50 347 vagonai) su automobiliais...*" (3)

Generolas Vladimirskis vardija ir kai kurias keisto mobilizacijos vyksmo priežastis:

„... *Birželio 26-osios vakare 5-osios armijos karinė taryba išklausė pranešimą apie 5-osios armijos kariuomenės ir užnugario tarnybų mobilizavimą. Buvo nustatyta, kad armijos kariuomenės ir užnugario mobilizavimas, kuris pagal mobilizacijos pla-*

ną turėjo būti baigtas birželio 25 d. 24.00, taigi mobilizacijos (paskelbtos nuo birželio 23-iosios 00 valandos) trečią dieną, iš esmės buvo sužlugdytas... Didžioji dalis atsargos eilinių, kilusių iš vakarinių (t.y. okupuotų 1939 m. rugsėjį, vykstant „išvaduojamajam žygiui į Lenkiją. – M. S.) *Ukrainos sričių, arba pagal mobilizacijos šaukimus nespėjo atvykti į dalinius, arba* ***išsisuko nuo atvykimo****... Negausus vietinių įmonių autotransportas kariuomenės nepasiekė, nes* ***buvo panaudotas sovietinių tarnautojų bei darbininkų šeimoms evakuoti į rytus...“***

Kaip gražu... DARBININKŲ šeimos komfortiškai, automobiliais, pasikrovusios savo namų daiktus (nepamiršdamos ir fikuso) važiuoja į užnugarį. Galbūt tie, kurie gimė ir užaugo kur nors Naujojoje Zelandijoje, gali tuo patikėti...

Tokį netikėtą ir gluminantį rezervistų mobilizacijos sužlugdymą Vladimirskis aiškina *„priešo netikėto užpuolimo psichologiniu poveikiu vietos gyventojų nuotaikoms, sparčiu fronto linijos slinkimu į rytus ir priešo agentūros mūsų teritorijoje ardomąja veikla“.*

Bet ir tai dar ne viskas:

„Atsargos vadai ir techninis personalas, mechaninis transportas bei vairuotojai, priskirti iš ***rytinių*** *sričių* (t.y. bolševikų valdžioje buvę nuo 1919 m. – M. S.), *taip pat nepasiekė kariuomenės...“ Bet šios informacijos generolas Vladimirskis jau niekaip nekomentavo.*

Baigdami skyrių, dar kartą pabrėšime tai, kas svarbiausia. **Raudonoji armija visiškai nebuvo beginklė.** Vykstant slaptajai prieškarinei mobilizacijai, ji jau gavo didžiulį, gerokai didesnį, negu turėjo priešas, skaičių žmonių, patrankų, tankų ir traktorių. **Atvirosios mobilizacijos planų sužlugdymas susilpnino kariuomenės kovines galimybes, tačiau anaiptol nepavertė jų niekais.**

Nepaisant to, jau nuskambėjo pirmasis laidotuvių varpo dūžis. Išgirtoji stalininė „tvarka“ pačiomis pirmosiomis susitikimo su tikru, ginkluotu priešu valandomis virto pavyzdžio neturinčiu chaosu ir anarchija. Teoriškai vientisas kariuomenės mechanizmas pradėjo irti į atskirus „dantračius“ anksčiau, nei nuaidėjo pirmieji šūviai.

2.5. **Karinė taryba**

Dabar, baigę visus būtinus paaiškinimus, nukrypimus, informacijos ieškojimus, imsime aprašinėti kovos veiksmus.

Kaip jau anksčiau minėjome, direktyva Nr. 3 gerokai skyrėsi nuo Pietvakarių fronto prieškarinių planų. Viena vertus, sumažėjo iškeltų užduočių – iš dviejų operatyvinių krypčių (Liublino ir Krokuvos) liko tik viena. Kita vertus, sąveikos su Vakarų fronto kairiuoju sparnu (o kaip tik šia vokiečių Liublino grupuotės apsupimo iš dviejų pusių Pietvakarių ir Vakarų frontų gretimų sparnų pajėgomis idėja grįsti visi

prieškariniai planai) jau nebuvo galima tikėtis. Vakarų fronto 4-oji armija Brastos–Kobrino rajone buvo tiesiog nušluota pačios didžiausios vermachto 2-osios tankų grupės smūgio ir pradėjo netvarkingai trauktis. Tad negalėjo būti nė kalbos apie jos kokius nors bendrus su Pietvakarių fronto 5-ąja armija puolamuosius veiksmus. Vadinasi, antrą, šiaurinį „tankų replių", kurios turėjo susiskliausti Liublino rajone, už Lucko–Brodų kryptimi puolančios priešo grupuotės nugaros, smaigalį reikėjo sudaryti greitomis iš labai ribotų 5-osios armijos pajėgų. Bet, artėjant nakčiai iš birželio 22-osios į 23-iąją (kai, pagal maršalo Bagramiano atsiminimus, buvo gauta ir iššifruota direktyva Nr. 3), 5-osios armijos fronte padėtis gerokai pablogėjo.

Vokiečių vadovybė, ryžtingai ir drąsiai kaupdama pajėgas pagrindinio smūgio kryptimi, 70 km sienos ruože nuo Voluinės Vladimiro iki Kristinopolio (dabar Červonogradas) sutelkė septynias pėstininkų divizijas. Visus NKVD kariuomenės saugomus tiltus per Bugo upę vokiečiai užėmė tvarkingus. Vermachto 1-osios tankų grupės štabo ataskaitoje pažymima:

„... svarbiausias tiltas prie Sokalio užimtas neapgadintas. Persikėlimas per Bugo upę vyko ramiai. Pėstininkai užkopė į kalvas ryčiau Bugo be jokio pasipriešinimo..." (40, p. 227)

Artėjant birželio 22-osios vakarui, persikėlę per Bugą vokiečių pėstininkai nubloškė nuo sienos ir iš dalies apsupo dvi 5-osios armijos šaulių divizijas. Į užimtą placdarmą persikėlė dvi tankų divizijos, kurios pradėjo puolimą: 14-oji tankų divizija Lucko, 11-oji tankų divizija Radechovo kryptimi (žr. 7 žemėlapį). Keleto Voluinės Vladimiro ir Strumilovo įtvirtintųjų rajonų įgulų didvyriška kova (vietos gyventojai pasakojo, kad kai kurie IUT šaudė iki birželio pabaigos!) negalėjo pakeisti bendros operatyvinės padėties.

Vienintelis smogiamasis junginys, kurį turėjo šiame rajone 5-osios armijos vadovybė, buvo 22-ojo MK 41-oji tankų divizija. Tankų skaičiumi ji viršijo abi vokiečių tankų divizijas drauge. Bet 41-osios tankų divizijos vadas, birželio 22-osios rytą atplėšęs „raudonąjį paketą", rado įsakymą iš Voluinės Vladimiro žygiuoti į šiaurę, į Liubomlio–Kovelio rajoną. Įsakymas buvo įvykdytas, dėl to 41-oji tankų divizija iš tiesų „atvėrė duris" Voluinės Vladimirą puolančiai vermachto 14-ajai tankų divizijai. Mat „raudonasis paketas" 41-ąją tankų diviziją visiškai aiškiai siuntė į puolimo Liublino kryptimi pradinį rajoną. Tai dar kartą patvirtina, kad toks puolimas buvo rengiamas gerokai prieš karo pradžią.

Atrodytų, susiklosčiusiomis aplinkybėmis 5-osios armijos vadovybė turėjo du variantus, kaip panaudoti 41-ąją tankų diviziją:

mesti į puolimą Liublino kryptimi (vykdant direktyvą Nr. 3) ar grąžinti atgal ir panaudoti kontrsmūgiui į išilgai Lucko plento puolančios svarbiausios priešo grupuotės sparną. Bet nei vienas, nei kitas nebuvo įvykdytas. Sutrukdė, kad ir kaip būtų keista, sovietinė žvalgybos aviacija, dėl kurios „sunaikinimo" jau pirmosiomis karo valandomis gailiai rypavo sovietiniai istorikai (ir – paradoksiška, V. Suvorovas).

Tačiau aviacija „nesusinaikino“. Ji skraidė, žvalgė, jos buvo daug (315-asis ir 316-asis žvalgybinės aviacijos pulkai, 62 tvarkingi lėktuvai, iš jų 38 naujieji greiti žvalgai Jak-4), ir žvalgyba pranešė 5-osios armijos štabui bei fronto štabui, kad nuo Brastos iki Kovelio, per Polesės miškus ir pelkes traukia nesuskaičiuojami priešo pulkai. Kaip rašo Bagramianas (110), ši nesanti grupuotė neva turėjusi **du tūkstančius tankų** (ir tai turint galvoje, kad nė viena vermachto tankų grupė neturėjo nė tūkstančio tankų). Deja, 5-osios armijos žvalgyba per keturias dienas (!!!) neįstengė išsiaiškinti padėties, t.y. motociklu per dvi valandas nuvažiuoti 140 km greitkeliu nuo Kovelio iki Brastos priemiesčių (į miestą, užimtą vokiečių jau pirmąją karo dieną, žinoma, įvažiuoti nevertėjo). Tik birželio 27-osios rytą Pietvakarių fronto štabo žvalgybos suvestinėje Nr. 7 pagaliau pasirodė pripažinimas, kad *„pranešimai apie dviejų didelių motomechanizuotųjų dalinių Brastos–Kovelio kryptimi veiksmus nepasitvirtino“* (29, p. 37). Bet dėl to ne tik 41-oji tankų divizija, bet ir dar viena 22-ojo MK divizija (215-oji motorizuotoji) patraukė Rovno–Lucko–Kovelio maršrutu į Polesės miškus bei pelkes pasitikti mitinių priešo tankų.

Štai kodėl taip nutiko, kad išilgai plento Lucko kryptimi puolančios vermachto 14-osios tankų divizijos kelyje buvo tik 1-oji prieštankinė artilerijos brigada, vadovaujama K. Moskalenkos. Ji ir pagelbėjo. Nepaisant, kad 1-oji prieštankinės artilerijos brigada stojo į mūšį labai nepatogioje padėtyje – nesustodama, neužmaskavusi pabūklų, bet karių ir vadų drąsa, artilerijos tarnybų puikūs įgūdžiai ir pasirengimas, brigados vado sumanumas padėjo įveikti priešo tankus. Nemaža reiškė ir tai, kad vokiečių vadai neturėjo tankų kautynių patirties – 14-oji tankų divizija buvo suformuota 1940 m. spalį **pėstininkų** divizijos pagrindu ir „tarnybos lape“ turėjo tik negarbingą įsiveržimą į Jugoslaviją 1941 m. balandį.

Teisybės dėlei pažymėsime, kad viską lėmė ne vien karių didvyriškumas, bet ir sovietinės ginkluotės kokybė. Galingi pabūklai, kurių turėjo brigada (76 mm ir 85 mm patrankos), pramušdavo vokiečių visokių tankų šarvus. 5-osios armijos operatyvinėje suvestinėje Nr. 9 pranešta, kad „nuo birželio 23 iki 27 d. 1-oji PTAB sunaikino ir pamušė apie 150 priešo tankų“ (75, p. 40). Šis skaičius, žinoma, daugeriopai padidintas – iki 1941 m. rugpjūčio vermachto 14-osios tankų divizijos negrįžtamieji nuostoliai sudarė tik 27 tankus (6 Pz-IV, 17 Pz-III, 4 Pz-II) ir dar 18 tankų buvo laikinai sugadinti (10, p. 206). Bet tai, kad, užuot pergalingai žygiavę greitkeliu į Lucką, vokiečių tankai, patirdami didelių nuostolių, turėjo tris dienas veržtis per 1-osios PTAB gynybos liniją, nėra jokių abejonių.

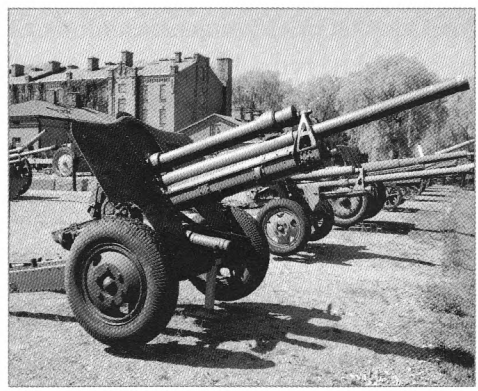

Sovietinis 1939 m. modelio 76,2 mm pabūklas. Hamenlinos artilerijos muziejus (Suomija).

Deja, pakeliui į Radechovą nepasitaikė kitos tokios brigados (nors ir Pietvakarių fronte buvo keturios PTAB), o, svarbiausia, neatsirado kito tokio Moskalenkos. Baigiantis birželio 22 d., vokiečių 11-osios tankų divizijos priešakiniai daliniai pasiekė Radechovo (35 km nuo sienos) rajoną.

Piečiau, ruože nuo Rava Ruskos iki Peremyšlio (dabar šis miestas vėl Lenkijoje ir žemėlapyje vadinamas Pšemysliu) vokiečių pėstininkai tai sėkmingai, tai nesėkmingai mėgino nublokšti nuo sienos 6-osios ir 26-osios armijos dalinius. *„Kituose 26-osios armijos ruožuose padėtis nekėlė rūpesčių,* – atsiminimuose rašo Bagramianas, – *ir visiška ramybė viešpatavo 12-osios armijos, kuri buvo įsitvirtinusi gynybos pozicijose Karpatuose ir Bukovinoje, ruože".*

Tokia buvo bendra padėtis Pietvakarių fronte tomis valandomis, kai naktį iš birželio 22-osios į 23-iąją Ternopolyje įrengtoje Pietvakarių fronto vadavietėje įvyko pasitarimas. Jame dalyvavo generolas pulkininkas Michailas Kirponosas (fronto vadas), generolas leitenantas Maksimas Purkajevas (fronto štabo viršininkas), korpuso komisaras Nikolajus Vašuginas (jo pareigos įvardytos „fronto tarybos narys", bet mes toliau jį vadinsime paprastai ir suprantamai – komisaras), taip pat atvykę kaip kariuomenės vyriausiosios vadovybės įgaliotieji atstovai armijos generolas, DVRA generalinio štabo viršininkas Georgijus Žukovas ir Ukrainos KP(b) CK pirmasis sekretorius, būsimasis branduolinės supervalstybės vadovas Nikita Chruščiovas.

Šiai komandai teko priimti istorinį sprendimą. Pietvakarių fronte sutelktos didžiulės pajėgos, itin patogūs sienos kontūrai (jų dėka sovietinės kariuomenės grupuotė buvo giliai įsišovusi į priešo užnugarį), patikimai pridengti Polesės pelkių, ir Karpatų kalnų fronto sparnai – visa tai leido kelti užduotį apsupti ir visiškai sutriuškinti priešo „Pietų" grupuotę. O toks įvykių posūkis būtų sugriovęs visą vokiečių „žaibo karo" planą, neišvengiamai privertęs juos atitraukti kariuomenę iš svarbiausios operatyvinės Minsko–Smolensko–Maskvos krypties. Trumpai sakant, istorija būtų pakeitusi savo tėkmę.

Iš šiame pasitarime dalyvavusio Bagramiano (tuo metu fronto štabo operatyvinio skyriaus viršininko) atsiminimų žinoma, kad Purkajevas ir Vašuginas išsakė viena kitai visiškai prieštaraujančias mintis. Štabo viršininko nuomone, kariuomenę būtina atitraukti į rytus, į įtvirtintųjų rajonų liniją už senosios Sovietų Sąjungos–Lenkijos sienos ir tik tada, stabilizavus gynybos frontą, pradėti puolimą.

Fronto komisaras reikalavo nedelsiant vykdyti kariuomenės vyriausiosios vadovybės direktyvą – pradėti kontrpuolimą.

Knygos autorius, sėdėdamas minkštame krėsle prie kompiuterio, nemano, jog turi teisę spręsti, kuris iš jų buvo teisus, tuo labiau kad abu teisūs, be to, kaip tik **savaip** teisūs.

Štabo viršininkas geriau už visus suprato, kad visiškai mobilizuoti kariuomenę (t.y. pašaukti priskirtą personalą, mobilizuoti liaudies ūkio autotransportą, performuoti užnugarį) pagal prieškarinius planus frontui reikia dar trijų keturių dienų. O priešas nelauks ir jo puolimas gali sužlugdyti organizuotą mobilizavimą. Štai kodėl

verčiau pasitraukti patiems prie parengtos iš anksto patikimos gynybos ribos ir jau tada pasirengti smogti lemiamą kontrsmūgį.

Komisaras geriau nei kiti žinojo, kiek tūkstančių kartų raudonarmiečiams teigta, kad Raudonoji armija bus „labiausiai mokanti pulti iš visų kariuomenių", triuškins priešą „svetimoje žemėje" ir t.t. Bet nuo pirmųjų karo dienų jai teko trauktis, be to, 200–250 km į šalies gilumą, todėl galėjo sumažėti kariuomenės kovingumas. O tai ne mažiau pavojinga, negu traktorių ir sunkvežimų trūkumas. Be to, Purkajevo siūlyme slypėjo ir labai prastas politinis aspektas – skubus atsitraukimas iš 1939 m. „išvaduotų" teritorijų atrodytų kaip netiesioginis jų užgrobimo patvirtinimas. Su tuo komisaras negalėjo sutikti. Ir, žinoma, jis buvo savaip teisus.

Kariuomenėje viešpatauja vienvaldystė. Fronto vadas tam ir yra, kad, remdamasis visais protingais valdinių sūlymais, priimtų vienintelį, būtiną visiems sprendimą. O tomis aplinkybėmis, kurios susiklostė Pietvakarių fronte, sujungti priešingybes buvo ne taip jau sudėtinga.

„Laimė lydi didelius batalionus", – sakydavo Napoleonas. *„Karo dievas nemėgsta talentingų avantiūristų, jis mėgsta dideles kariuomenes"*, – po pusantro šimtmečio rašė amerikiečių karo istorikas Teiloras.

Ir šiuo atžvilgiu Žukovui ir Kirponosui neregėtai pasisekė. Pietvakarių fronto vadovybė turėjo pakankamai pajėgų **pereiti prie atkaklios gynybos** 5-osios armijos ruože ir **triuškinamai smogti** „trijų galiūnų" (15-ojo, 4-ojo ir 8-ojo mechanizuotųjų korpusų) pajėgomis Lvovo–Liublino kryptimi, į visos puolančios Lucko–Radechovo fronte priešo grupuotės sparną bei užnugarį.

Generolai ant stalo buvo pasitiesę žemėlapį su tais pačiais „tarpusavio valstybinių interesų buvusioje Lenkijos valstybės teritorijoje sienos" kontūrais, kuriuos, 1939 m. rugsėjo 28 d. pasirašant draugystės ir sienos su fašistine Vokietija sutartį, Stalinas savo parašu patvirtino net dviejose vietose. Taigi dabar, 1941 m. naktį į birželio 23-ąją, Žukovas visai pagrįstai galėjo pakelti briaunotą stiklinę arbatos už draugo Stalino išmintį ir genialų įžvalgumą. Dar nė karto neiššovę Pietvakarių fronto mechanizuotieji korpusai iš esmės jau išsiskleidė vokiečių kariuomenės užnugaryje, o jų priešakiniai daliniai buvo išdėstyti 50–80 km nuo Zamostės miesto, kuriame įsikūrė vokiečių „Pietų" armijų grupės štabas.

Trijų mechanizuotųjų korpusų (15-ojo MK, 4-ojo MK, 8-ojo MK) smogiamoji grupuotė turėjo **daugiau kaip pustrečio tūkstančio tankų, iš jų 720 T-34 ir KV**, kurių neįveikia vokiečių pėstininkų divizijų 37 mm prieštankinės patrankos. Puldama „Pietų" armijų grupės svarbiausių pajėgų, kurios prieš karą buvo išskleistos Zamostės–Liublino rajone, sparną ir užnugarį, sovietinė vadovybė nuo pirmųjų karo dienų galėjo primesti priešui savo valią, bent jau priversti jį skubiai keisti sudarytus planus, pergrupuoti kariuomenę, prarasti laiko ir netekti iniciatyvos.

Taigi vokiečių 6-ąją armiją buvo galima apsupti ir sutriuškinti, nelaukiant, kol ji pasieks Stalingradą 1942 metų vasarą. Pulti Liubliną Kijevo YKA rengėsi ne mažiau kaip pusę metų. Priešo maršrutus, ribas, galimus priešinimosi būdus vadai buvo iš-

tyrę, išnagrinėję. Pagaliau toks puolimas būtų niekais pavertęs ir vokiečių tankų divizijų proveržį, nes jos atsidurtų savuose spąstuose prie Dubno–Rovno ir negalėtų ištrūkti.

Kita vertus, nesvarbu, ar tankų smūgis Liublino kryptimi būtų sėkmingas, ar nesėkmingas, Pietvakarių fronto kariuomenė turėjo visas galimybes sustabdyti vokiečių puolimą Lucko–Rovno kryptimi. Iš tikrųjų per suskaičiuotas dienas 5-osios armijos gynybos tankumas galėjo būti daugeriopai padidintas. Du šaulių korpusai (31-asis ir 36-asis) dar 1941 m. birželio 18 d. pagal paties Žukovo patvirtintą įsakymą pasislinko į vakarus. Į birželio 23-iosios pabaigą šie korpusai (šešios šaulių divizijos) buvo už 90–100 km, t.y. už keturių paros žygių nuo Kovelio–Lucko–Dubno linijos (92). Dešimtys tūkstančių automobilių, kuriuos turėjo gauti fronto kariuomenė iš liaudies ūkio, būtų padėję permesti šias divizijas į frontą ne per keturias dienas, o per keturias valandas. 22-ojo MK dvi divizijos – 135-oji šaulių ir 19-oji tankų – iki birželio 23-iosios ryto pasiekė Lucko rytinius priemiesčius. Iki birželio 24 d. Styrės upės ribą priėjo pradėję žygį birželio 22-osios rytą du fronto rezervo mechanizuotieji korpusai: 9-asis ir 19-asis. Pagaliau, paaiškėjus, kad priešo grupuotė, neva puolanti nuo Brastos Kovelio kryptimi, tėra mitas, buvo galima į aktyvius kovos veiksmus grąžinti Kovelio miškuose lūkuriuojančias dvi 22-ojo MK divizijas: 41-ąją tankų ir 215-ąją motorizuotąją.

Taigi vermachto septynioms pėstininkų (298, 44, 168, 299, 111, 75, 57), dviem motorizuotosioms (25 ir 16) bei keturioms tankų (14, 13, 11, 16) divizijoms, puolančioms Lucko–Radechovo ruože, Pietvakarių frontas galėjo priešintis septyniomis šaulių, trimis motorizuotosiomis ir šešiomis tankų divizijomis. Tai – be dviejų šaulių divizijų (87 ir 124), kurios dar iki karo pradžios užėmė gynybos ruožą nuo Ustilugo iki Sokalio.

Pagal bendrą tankų skaičių sovietinės kariuomenės grupuotė Rovno kryptimi **2,5 karto** viršijo priešą. Net atsižvelgiant į tai, kad 9-asis ir 19-asis mechanizuotieji korpusai nebuvo mobilizuoti ir nesukomplektuotas jų etatinis autotransporto priemonių skaičius, šalių pajėgų santykis pagal visus karo mokslo kanonus teikė galimybių bent **užkirsti kelią kariuomenės paniškam bėgimui ir imtis** 5-osios armijos **planingos judriosios gynybos** traukiantis nuo vienos ribos prie kitos rytų kryptimi.

Raudonosios armijos koviniai statutai anaiptol neatmetė gynybos, taip pat ir judriosios, galimybių. Lauko statute PU-39 apie tai buvo rašoma gana smulkiai:

„417 p. Judrioji gynyba naudojama tais atvejais, kai dėl priešo didžiulės persvaros nėra galimybių tvirtai gintis normaliame ar plačiame fronte. Judriosios gynybos tikslas – netenkant erdvės, laimėti laiko, kuris būtinas organizuoti gynybai naujoje linijoje, telkti kariuomenę tam tikra kryptimi ar užtikrinti jos galimybes veikti kitomis kryptimis. Judrioji gynyba vykdoma numatytame ruože, įgyvendinama nuosekliais gynybiniais mūšiais iš anksto numatytose linijose. Gynybinių linijų skaičius tam tikrame ruože ir priešinimosi trukmė kiekviename iš jų priklauso nuo laiko, kuris būtinas sulaikyti priešui, ir nustatoma vyresniojo vado...

419 p. Kariuomenė, ginanti tarpinę liniją, turi padaryti nuostolių puolančiam priešui, priversti jį išsiskleisti, prarasti laiko organizuojant puolimą ir, nestodama su juo į atkaklų mūšį, išvengti smūgio...“

5-osios armijos ruože gynybines linijas sukūrė pati gamta. Iš pietų į šiaurę iš esmės vienodais 50–70 km tarpais vietovę kerta Pripetės intakai: Turija, Stochodas, Styrė, Gorynė, Slučė. Generolas Vladimirskis monografijoje šias upes apibūdina taip:

„Operatyvinės taktinės reikšmės vandens kliūtys. Jų vagos plotis nuo 15 iki 70 m, slėniai – nuo 0,5 iki 2 km, upių krantai vietomis pelkėti, dugnas dumblėtas“. Trumpai sakant, vietovė su gana nemenkomis kliūtimis tankams. Ypač jei prie tiltų ir perkėlų būtų išdėstytos keturios (!!!) prieštankinės brigados, kurias turėjo Pietvakarių frontas.

Tad dar kartą pabrėšime: susiklosčiusiomis aplinkybėmis 5-osios armijos kariuomenei ir nereikėjo „kovoti žūtbūtinai“. Užteko tik **pristabdyti vokiečių puolimą**, kaunantis sukaustyti tankų divizijas. Organizuotas ir planingas sovietinės kariuomenės atsitraukimas 200–300 km nuo sienos iki Gorynės ar Slučės upių linijos savaime nebuvo grėsmingas. Sakysime, Prancūzijai kariuomenės atsitraukimas 200 km reiškė Paryžiaus netektį, o Vokietijos kariuomenei tiek atsitraukus nuo Prancūzijos sienos, būtų prarastas visas Ruro pramonės rajonas. Sovietų Sąjungos geografija visai kitokia. Nei ekonominiu, nei operatyviniu atžvilgiu laikinas pasitraukimas iš Vakarų Ukrainos Voluinės ar Rovno sričių negalėjo turėti rimto poveikio karo eigai.

Deja, Ternopolyje susirinkus karinei tarybai, Žukovas ir Kirponosas **nesiryžo nei pereiti prie judriosios gynybos 5-osios armijos ruože**, nei trijų mechanizuotųjų korpusų pajėgomis **pradėti plataus masto puolimo** Liublino kryptimi.

5-osios armijos vadui generolui majorui M. Potapovui buvo įsakyta pulti, jo užduotis – *„sutriuškinti priešo Voluinės Vladimiro grupuotę ir atkurti buvusią padėtį pasienyje“*. Pulti reikėjo nedelsiant, nelaukiant, kol atvyks fronto rezervai (du šaulių ir du mechanizuotieji korpusai). Kadangi Žukovas net birželio 24–25 d. tikėjo, kad Brastos–Kovelio ruože veikia didelė priešo motomechanizuotoji kariuomenė, todėl jis *„tvirtu ir pasitikinčiu tonu“* (taip rašo knygoje Vladimirskis) įsakė Potapovui užlenkti armijos dešinįjį sparną ir *„patikimai pridengti Kovelį nuo priešo smūgio iš Brastos ruožo“*. O tuo metu Guderiano tankų grupė jau nužygiavo 160 km nuo Brastos iki Slanimo ir bendra jos judėjimo kryptis (Minsko–Bobruisko link) nekėlė abejonių. Todėl vykdydamas įsakymą pulti Voluinės Vladimiro kryptimi armijos vadas Potapovas galėjo panaudoti tik tas dvi divizijas, kurios jau priartėjo prie Lucko: 135-ąją šaulių ir 19-ąją tankų.

6-osios armijos vadui generolui leitenantui I. Muzyčenkai buvo įsakyta nelaukti, kol Brodų rajone susitelks kiti du mechanizuotieji korpusai (4-asis ir 8-asis), ir vien 15-ojo mechanizuotojo korpuso pajėgomis nedelsiant atakuoti Radechovo–Berestečko kryptimi puolančią priešo tankų grupuotę. Sprendimas perdislokuoti 4-ąjį MK ir 8-ąjį MK už 100–150 km į rytus nuo sienos, į Brodų rajoną, aiškiai liudi-

jo, kad Pietvakarių fronto vadovybė iš „Lvovo kyšulio“ pulti Liublino kryptimi (kaip buvo numatyta direktyvoje Nr. 3) tylomis atsisakė.

Vietoj gilios puolamosios operacijos (kurios teorinis kūrimas nuolat minimas kaip sovietinio karo mokslo itin aukšto lygio pavyzdys) buvo nuspręsta pradėti karštligiškai „lopyti skyles“ skubotai surengiamomis tiesioginėmis tankų atakomis.

Turbūt itin švelniai atsilieptume apie tokį „operatyvinį meną“, jei pasakytume, kad jo priimtas sprendimas buvo „ne pats optimaliausias“.

„Priešas, netikėtu smūgiu pradėjęs karą, diktavo mums savo valią, griovė mūsų planus“ (105).

Štai taip, vos tuzinu žodžių 8-ojo mechanizuotojo korpuso komisaras N. Kovelis pasakė iš esmės viską: ir apie prieškarinius planus (pagal kuriuos jo korpusas jau pirmosiomis karo valandomis patraukė pasienio upės perkėlų link), ir apie tai, kad **vokiečių puolimas tuose planuose visiškai nebuvo numatytas**, ir apie fronto vadovybę, leidusią priešui nuo pirmųjų karo dienų „diktuoti mums savo valią“.

„Laimė lydi didelius batalionus...“

Jei šalių pajėgos pietiniame KVT būtų maždaug lygios, tai dėl naktį į birželio 23-iąją priimto sprendimo kontratakuoti priešą atskirų dalinių bei junginių smūgiais Pietvakarių fronto kariuomenė būtų nedelsiant sutriuškinta. Maždaug taip pirmomis karo dienomis iš tikrųjų nutiko Vakarų fronto kariuomenei Gudijoje ir Šiaurės vakarų fronto kariuomenei – Lietuvoje.

Bet ne veltui milžiniška, turtingiausia pasaulio šalis du dešimtmečius badavo, glaudėsi barakuose ir „komunalkose“, ne veltui jau ir taikos metu SSRS karinės gamyklos veikė trimis pamainomis, ne veltui darbininkų ir valstiečių valstybėje kūdikį savo pienu maitinančią motiną nuo dviejų mėnesių naujagimio grąžindavo prie staklių, ne veltui daugianacionalinės sovietinės liaudies geriausios galvos dieną naktį sėdėjo palinkusios prie tankų ir lėktuvų brėžinių. Didelių darbų rezultatas buvo „svarus, didelis, pastebimas“. Žukovui, Kirponosui, Muzyčenkai ir kitiems patikėtos milžiniškos karinės pajėgos, toks kiekis naujausios ginkluotės, tad atrodė, jog visa ta gausybė galėjo kompensuoti vadovybės nemokšiškumą.

Iš tikrųjų „tik vienas“ 15-asis MK, kuriam buvo įsakyta nelaukti, kol atvyks du kiti mechanizuotieji korpusai, ir atakuoti priešo Radechovo grupuotę, turėjo 749 tankus – **penkeriopai daugiau** negu jo priešininkė – vermachto 11-oji tankų divizija. Ir tarp šių 749 tankų 136 buvo tokie, apie kokius vokiečių tankistai galėjo tik pasvajoti. Net Lucko ruože, kur pasitiktinį smūgį vermachto 14-ajai tankų divizijai, jau gerokai aplamdytai Moskalenkos artileristų, turėjo smogti „tik“ dvi naujos sovietinės divizijos (19-oji tankų ir 135-oji šaulių), pajėgų santykis, atrodė, nepranašauja nelaimės.

Taigi atrodė...

2.6. **1941 m. birželio 23–25 d.**

Nagrinėti, kaip buvo įvykdyti sprendimai, priimti 1941 m. birželio 23 d. Ternopolio karinėje taryboje, pradėsime nuo to, kas svarbiausia, nuo paties galingiausio Pietvakarių fronte generolo Vlasovo **4-ojo mechanizuotojo korpuso**. Tam nereikės daug laiko ir popieriaus, nes 4-asis MK beveik neprisidėjo prie planuoto kontrsmūgio (apie tai, kas slypi už žodžio „beveik“, žr. toliau).

DVRA vadovybė su šiuo korpusu siejo pačias didžiausias viltis. 1940 m. daugiausia naudojant 4-ojo mechanizuotojo korpuso pajėgas vyko dideli kariuomenės mokymai temomis: „mechanizuotojo korpuso veržimasis per pralaužą“, „mechanizuotojo korpuso veiksmai priešo operatyvinės gynybos gilumoje“, „žygis ir pasitiktinis mūšis“. Rugsėjo 26–28 d. baigiamuosiuose mokymuose dalyvavo gynybos liaudies komisaras Timošenka ir to meto generalinio štabo viršininkas Mereckovas. 4-ojo mechanizuotojo korpuso vadu buvo paskirtas sovietinio generaliteto „kylanti žvaigždė“ A. Vlasovas. 4-asis MK gavo 414 naujųjų tankų T-34 ir KV – lygiai tiek, kiek buvo visuose kituose Pietvakarių fronto mechanizuotuosiuose korpusuose drauge. Jau prasidėjus kovos veiksmams, Vlasovas operatyviniam naudojimui gavo du VVR artilerijos pulkus (441-ąjį ir 445-ąjį). Šie pulkai buvo ginkluoti naujausiomis artilerijos sistemomis: 152 mm haubicomis ML-20 su mechanine (traktorių) traukiamąja jėga.

Kaipgi buvo panaudota ši plieninė armada?

Jau 1941 m. naktį iš birželio 22-osios į 23-iąją Žukovas, atvykęs į Pietvakarių fronto vadavietę, iš 6-osios armijos vado Muzyčenkos pareikalavo *„kuo greičiau permesti 4-ąjį mechanizuotąjį korpusą į armijos **dešinįjį sparną**“*, t.y. į numatyto kontrsmūgio nuo Brodų Radechovo link rajoną. Tačiau generolas Muzyčenka ignoravo armijos generolo, kariuomenės vyriausiosios vadovybės atstovo ir generalinio štabo viršininko tiesioginį nurodymą. Jis ne tik neatidavė „saviškio“ 4-ojo MK, bet ir stengėsi (tiesa, nesėkmingai) iš fronto vado „iškaulyti“ ir „svetimą“ 8-ąjį MK. Tad galingiausias 4-asis mechanizuotasis korpusas nemėgino nei užimti Liublino „iki birželio 24-osios pabaigos“, nei vytis ir triuškinti vermachto 1-osios tankų grupės. Kelias dienas korpusas klaidžiojo Nemirovo–Mostiskos–Lvovo „užburtame trikampyje“ kaip „ugniagesių komanda“, kurios padedamas Muzyčenka mėgino sustabdyti vokiečių pėstininkų žygiavimą Lvovo link.

Pulkininko E. Puškino (jis žuvo turėdamas tankų kariuomenės generolo leitenanto laipsnį 1944 m. kovo 11 d.), to meto 4-ojo mechanizuotojo korpuso 32-osios tankų divizijos vado, pranešime anų dienų įvykiai aprašyti taip:

„... 41 m. 6. 23. Divizija gavo įsakymą veikdama išvien su 8-ąja tankų ir 81-ąja motošaulių divizijomis apsupti ir sunaikinti priešą rajone... Nenužygiavusi nė 30 km ji 10 valandą žygiuodama gavo kitą užduotį – sunaikinti priešo tankus Mosty Velke m. rajone. Divizijos koloną teko pasukti vienu keliu 180 laipsnių. Atvykusi į Mosty Velke divizija priešo tankų neaptiko.

17 valandą gautas naujas 6-osios armijos įsakymas sunaikinti priešo aviacijos desantą ir 300 tankų Kamenka Strumilovos rajone. Divizijos daliniai ir Goliaso tankų grupė pradėjo vykdyti naują įsakymą, bet ten priešo tankų neaptikta, o Kamenka Strumilovoje buvo savi daliniai... Divizijos tankų pulkai per parą atliko vidutiniškai iki 100 km žygį...

41 m. 6. 24. Iki 1 valandos nakties divizija susitelkė rajone... turėdama užduotį veikiant išvien su 8-ąja tankų ir 81-ąja motorizuotųjų šaulių divizijomis sunaikinti priešą Olšinos, Chotyneco, Mlynų rajone. 32-asis motorizuotųjų šaulių pulkas 4-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakymu pasiųstas į Lvovą į armijos rezervą (taip Muzyčenka galutinai paliko 32-ąją tankų diviziją be pėstininkų. – M. S.*). Divizija, žygiuodama Lvovo miesto gatvėmis, susitiko su priešingu 8-ojo mechanizuotojo korpuso kovinių ir transporto mašinų srautu* (8-asis MK judėjo į rytus vytis vokiečių tankų, o 32-oji tankų divizija dar kartą grįžo į vakarus, sienos link. – M. S.). *Lvovo miesto gatvėse vyko mūšiai su diversantais* (mieste prasidėjo plataus masto ukrainiečių nacionalistų ginkluotas sukilimas. – M. S.). *Patirdama didelių sunkumų, įveikdama mašinų spūstis gatvėse divizija iki 41 m. 6. 26. 2.00 susitelkė rajone...*

41 m. 6. 25. 10 valandą divizija gavo 4-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakymą, pagal kurį divizija turėjo paremti 6-ojo šaulių korpuso smūgį jam puolant, bet 6-ojo šaulių korpuso štabas tankų divizijai skyrė savarankišką užduotį – pulti stipriai įtvirtinto prieštankinio rajono, kuriame yra upė ir pelkėta vietovė, kryptimi nepalaikant divizijos veiksmų nei pėstininkams, nei artilerijai...

41 m. 6. 26. 4 valandą divizija gavo 4-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakymą žygiuoti į Grudeko Jagielionski, Sudovaja Višnios rajoną. Užduotis – sutriuškinti priešo 300 tankų koloną, traukiančią iš Mosciskos į Lvovą. Iki 18 valandos divizijos susitelkė prie Zamlynės, bet priešo tankų šiame rajone nebuvo (6-osios armijos kovos veiksmų rajone, „Lvovo kyšulio“ smaigalyje, jokių vokiečių tankų dalinių apskritai nebuvo. – M. S.). *Per parą divizija atliko 85 kilometrų žygį. 17 valandą gautas įsakymas divizijai susitelkti Obrošino rajone ir būti pasirengusiai veikti Liubenio Velki kryptimi.*

41 m. 6. 27. Iki 7 valandos divizija susitelkė Kononica Zastavos, Obrošino rajone, turėdama užduotį sunaikinti priešą Liubenio Velki kryptimi. Divizija atliko 40 kilometrų nakties žygį... Korpuso štabo duomenimis, Liubenio Velki rajone aptikta priešo grupuotė, bet iš tiesų jos nebuvo...“

Nors 4-ojo MK „klajonių trikampio“ geometriniai matmenys visai nedideli (maždaug 50–60 km į šalį), divizija, sprendžiant iš jos vado pranešimo, *„per pirmas tris 6. 23–25 dienas iš viso atliko 350 km žygį įguloms normaliai nesiilsint ir nepapildant materialinės dalies. Žygiuota ir dieną, ir naktį. Žygiai vyko patenkinamai, nors vairuotojai buvo nepakankamai parengti. Per šį laiką* ***divizija kovos veiksmų nevykdė, nes nurodytuose rajonuose priešo nebuvo“*** (paryškinta mano. – M. S.) (28, p. 181–189).

Pėstininkai, su kuriais teko susiremti 4-ajam MK, buvo ne paprasti, o kalnų pėstininkai (vermachto 1-oji ir 4-oji kalnų šaulių divizijos). Tad jie neturėjo 105 mm kalibro sunkiųjų patrankų, kurias bent teoriškai galėjo panaudoti vermachto papras-

Sovietinis tankas T-34, sutraiškęs vokiečių prieštankinį pabūklą Pak-38.

tos pėstininkų divizijos kovodamos su KV ir T-34. O standartinė 37 mm vokiška patranka mūšyje su naujaisiais sovietiniais tankais iš esmės buvo bevertė. Tai dar kartą patvirtino ir mūšiai prie Lvovo. 32-osios tankų divizijos vadas pranešime rašo: *„Mūsų tankų šarvų vokiečių 37 mm patrankos nepramuša; pasitaikė atvejų, kai į tanką KV pataikyta iki 100 kartų, bet šarvai nebuvo pramušti“.*

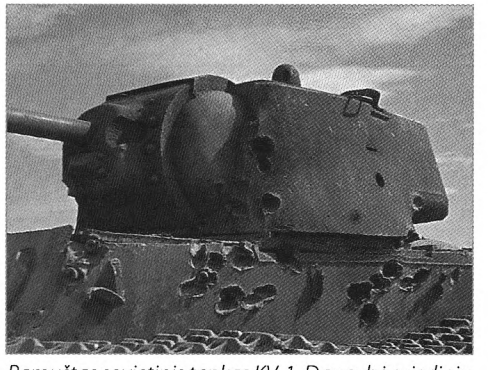

Pamuštas sovietinis tankas KV-1. Daugybė sviedinių pataikymų žymių rodo, kad vokiečių prieštankinių pabūklų galia buvo nepakankama.

O štai kaip aprašomi mūšiai Lvovo vakarinėse prieigose vermachto 1-osios kalnų šaulių divizijos istorijoje:

„... ankstų birželio 25-osios rytą rusų tankai vienas po kito išlenda į miško laukymę Jazuvo Staryj gyvenvietės rajone... Mūsų 3,7 cm prieštankinė patranka ramiai laukia, kol tankai priartės per šūvio atstumą. Kai nuotolis sumažėja iki 600 m, pabūklas pradeda šaudyti. Iš esmės kiekvienas šūvis kliudo taikinį. Gerai matyti sviedinių pataikymų žymės. Bet paskui netikime savo akimis: mūsų prieštankiniai sviediniai tiesiog atšoka nuo tankų. Priešo tankai nesustodami artėja prie mūsų, šaudo iš visų pabūklų...“ (152, p. 162)

Net naujausia (1941 metų vasarą) vokiečių 50 mm prieštankinė patranka pasirodė mažai tinkama mūšyje su 4-ojo mechanizuotojo korpuso tankais. Vermachto 4-osios kalnų šaulių divizijos kovos veiksmų aprašyme skaitome:

„Priešakinė grupė pasiekė Grudeko Jagelionski–Lvovo plentą. Kaltvaserio gyvenvietės rajone ji susidūrė su priešo tankais. 3,7 cm ir 5 cm prieštankiniai pabūklai negalėjo pramušti jų šarvų. Drąsieji artileristai šaudė iš 5 cm patrankų net tada, kai tankai buvo per 5 metrus nuo jų. Tankai traiškė pabūklus. Materialiniai nuostoliai buvo didžiuliai...“ (152, p. 209)

Neįstengdamas „įkalbėti“ 6-osios armijos vado atiduoti jam visą 4-ąjį mechanizuotąjį korpusą, kad panaudotų fronto kontrsmūgiui, Pietvakarių fronto vadas birželio 24 d. įsakė atskirti 8-ąją tankų diviziją nuo 4-ojo MK ir atiduoti 15-ojo MK vado generolo Karpezo dispozicijon. Tačiau iš esmės 8-oji tankų divizija pasiekė Radechovo–Lopatino rajoną (60 km į šiaurės rytus nuo Lvovo) tik... birželio 28-osios paryčiais!

Tuo metu Javorovo–Nemiruvo rajone vokiečių pėstininkai pralaužė 6-osios armijos frontą 6-ojo ŠK 97-osios ir 159-osios šaulių divizijų sandūroje. Birželio 24 d. šitą spragą pamėginta užtaisyti 4-ojo MK 81-osios motorizuotosios divizijos pajėgomis. Tą pačią dieną šios divizijos tris pulkus (tankų, artilerijos ir 323-ąjį motorizuotųjų šaulių) apsupo vokiečių pėstininkai Nemiruvo rajone. Ne visai suprantama, kaip pėstininkai galėjo „apsupti“ tankų pulką, kuris turėjo **270 tankų BT**, bet į vakarą jis buvo baigtas triuškinti. Prarasta visa sunkioji technika, didžioji dalis karių dingo be žinios, žuvo 323-iojo motorizuotųjų šaulių pulko vadas, dingo be žinios divizijos vadas pulkininkas Varyševas, divizijos vado pavaduotojas pulkininkas Barabanovas, divizijos štabo viršininkas pulkininkas Spesivcevas, divizijos štabo operatyvinio ir žvalgybos skyrių viršininkai, divizijos artilerijos viršininkas, artilerijos pulko vadas, 323-iojo motorizuotųjų šaulių pulko štabo viršininkas. O 97-osios ir 159-osios šaulių divizijų būklė birželio 29 d. 6-osios armijos karinės tarybos pranešime apibūdinama taip: *„159-oji šaulių divizija neteko vadovybės, yra dezorganizuota aviacijos ir visiškai nepajėgi kovoti... 97-oji šaulių divizija patyrė didelių nuostolių, neteko vadų...“* (29, p. 199)

Kol 4-asis mechanizuotasis korpusas klaidžiojo Nemiruvo–Mostiskos–Lvovo „užburtame trikampyje“, kitas tankų „galiūnas“ – **generolo Riabyševo 8-asis MK** traukė į būsimųjų tankų kautynių rajoną plačiu zigzagu, kaip didžiojo slalomo slidininkas.

Karo išvakarėse 8-asis MK priklausė 26-ajai armijai, kuri pagal prieškarinius planus turėjo pulti Samboro–Žešuvo–Tarnuvo kryptimi. Jau birželio 22-osios 10 val. ryto iš armijos štabo gautas įsakymas, kurį vykdant korpusas pakeltas pagal kovos pavojaus signalą ir, dienai baigiantis, aplenkęs Samborą, pasiekė pasienyje tekančią Sano upę. Paskui birželio 22-osios vakarą, 22 val. 40 min., gautas naujas įsakymas – iki birželio 23 d. 12 val. 8-asis MK (jau nužygiavęs 80 km į vakarus nuo Drogobyčiaus Sano link) turėjo susitelkti Kurovičių rajone (per 25 km vakariau Lvovo, o tai reiškė atsitraukti 120 km nuo sienos) ir atvykti 6-osios armijos vado Muzyčenkos dispozicijon. Daugelį kilometrų nutįsusios tankų kolonos patraukė atgal brėždamos didžiulį, daugiau kaip 150 km Samboro–Drogobyčiaus–Stryjaus–Lvovo lanką.

Birželio 23-iosios vidurdienį, kai svarbiausios tankų divizijų pajėgos buvo maždaug Nikolajevo miesto ruože (38 km plentu į pietvakarius nuo Lvovo), o 7-oji motorizuotoji divizija jau pasiekė Lvovo priemiesčius, Muzyčenka įsakė nukreipti 8-ąjį mechanizuotąjį korpusą į vakarus ir iki birželio 23 d. 19 val. susitelkti miške į pietus nuo Javorovo (t.y. tame pačiame rajone, kur Muzyčenka, nepaisydamas fronto vadovybės įsakymų, nukreipė ir 4-ojo MK svarbiausias pajėgas). Didžiulės tankų, sunkvežimių, šarvuočių kolonos antrąkart tą pačią parą apsisuko beveik 180 laipsnių kampu ir vėl patraukė sienos link. Atlikęs varginantį nakties žygį 8-asis mechanizuotasis korpusas, nužygiavęs dar 80–90 km, pasiekė Javorovą (žr. 7 žemėlapį). Ten birželio 23-iosios vėlų vakarą korpuso vadui buvo įteiktas paketas su nauju (iš tiesų su senu, taip sakant, „pradiniu“) fronto vadovybės įsakymu: vėl pasukti korpusą ir iki birželio 24 d. pabaigos pasiekti Brodų rajoną.

Bet ir tai dar ne viskas. Tą pačią dieną Muzyčenka paskutinį kartą mėgino „paveržti“ bent vieną 8-ojo MK diviziją. Pagal 1941 m. birželio 23 d. 6-osios armijos kariuomenės vado kovinį nurodymą Nr. 003 *„34-oji tankų divizija priskiriama 6-ajai armijai ir yra tiesiogiai pavaldi armijos karinei tarybai. Divizija turi būti pasirengusi smogti smūgį Nemiruvo, Javorovo, Krakoveco kryptimis“* (29, p. 185).

Tačiau šis mėginimas savavaliauti buvo nesėkmingas ir 34-oji tankų divizija liko korpuse.

Dėl spūsčių ir gatvių mūšių Lvove atlikti dar vieną forsuotąjį žygį per Pietvakarių fronto vadovybės įsakyme nustatytą laiką nepavyko: iki birželio 24 d. korpuso svarbiausios pajėgos susitelkė Buske, o 34-oji tankų divizija, nesibrovusi per Lvovo gatvių labirintą, per Žolkevą (Nesterovą) pasiekė Bugo upę prie Bugo Kamenkos. Iki to meto Kamenka jau buvo užimta vokiečių priešakinių dalinių ir per miestą teko veržtis kaunantis. Tik birželio 26-ąją apie 6 val. ryto dvi 8-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijos (12-oji ir 34-oji) pasiekė Brodų miesto rajoną (t.y. kontrsmūgio į puolančių vokiečių tankų divizijų sparną pradinį rajoną), korpuso trečioji divizija (7-oji motorizuotoji) tuo metu žygiavo tarp Busko ir Brodų atsilikdama nuo tankų divizijų 20–25 km.

Nors atstumas nuo Drogobyčiaus iki Brodų viršija 50 km tiesia linija, korpuso tankų divizijos nužygiavo (kaip aiškėja iš 1941 m. liepos 18 d. 8-ojo MK vado pranešimo) 500 km *„palikdamos keliuose per žygiavimo laiką iki 50 proc. kovinės materialinės dalies“* (28, p. 166). Tokiu „žygių nuostolių“ įvertinimu greičiausiai siekta pasiteisinti dėl korpuso sutriuškinimo, kuris, rašant pranešimą, jau buvo įvykęs. Štai kitame Riabyševo tekste rašoma, kad *„beveik 500 km žygyje korpusas neteko iki pusės* ***pasenusių konstrukcijų*** *tankų“*. Pagaliau tiesiog sumuojant duomenis apie nuostolius ir likusius rikiuotėje tankus KV ir T-34, galima daryti išvadą, kad net po pirmosios puolimo dienos mūšių ir nuostolių (birželio 26 d.) korpusas dar turėjo 141 „naujų tipų“ tanką, o tai yra 83 proc. jų pradinio skaičiaus. 500 km forsuotasis žygis negalėjo baigtis be didelio skaičiaus gedimų. Kadangi teritoriją, kurioje tris dienas

Vokiečių kariai apžiūri paliktą sovietinį sunkųjį tanką KV-1. Antrame plane – toks pat tankas.

blaškėsi 8-asis MK, dar po trijų keturių dienų užėmė priešas, visi laikinai išėję iš rikiuotės tankai buvo priskirti „negrįžtamųjų nuostolių" kategorijai.

Visišku sutriuškinimu baigėsi **22-ojo mechanizuotojo** korpuso veiksmai Voluinės Vladimiro ruože. Iš visko sprendžiant, lemtingą vaidmenį suvaidino korpuso vado generolo majoro S. Kondrusevo žūtis pirmosiomis karo dienomis (pagal maršalo Moskalenkos atsiminimus išeitų, kad ši tragedija įvyko pirmąją karo dieną ir kone jo akyse, bet generolas Vladimirskis monografijoje rašo, jog Kondrusevas žuvo birželio 24-osios vakarą mūšyje ar jam pasibaigus prie Voinicos gyvenvietės).

Dvi 22-ojo mechanizuotojo korpuso divizijos (19-oji tankų ir 215-oji motorizuotoji) prieš karą buvo dislokuotos Rovno mieste. Atlikusios nakties žygį jos birželio 23-iosios paryčiais pasiekė Lucko miesto rajoną (žr. 7 žemėlapį). Paskui dėl fronto ir 5-osios armijos vadovybės įsakymų dažno kaitaliojimo 215-oji motorizuotoji divizija patraukė Lucko–Kovelio plentu pasitikti mitinės „priešo tankų grupuotės", neva puolančios nuo Brastos Kovelio link. 19-oji tankų divizija taip pat gavo įsakymą žygiuoti Kovelio kryptimi, bet paskui sprendimas buvo pakeistas ir 19-oji tankų divizija gavo užduotį birželio 24 d. auštant kartu su 135-ąja šaulių divizija ir palaikoma 1-osios PTAB kontratakuoti priešą, puolantį išilgai plento nuo Voluinės Vladimiro Lucko link.

Karo išvakarėse 19-oji tankų divizija buvo solidi karinė jėga. Divizijos artilerija turėjo visą etatinį ginkluotės komplektą: po dvylika 152 mm ir 122 mm kalibro hau-

bicų; aštuoniolika 82 mm kalibro minosvaidžių; dvidešimt septynis 50 mm kalibro minosvaidžius. Pabūklams traukti ir evakuoti iš mūšio lauko pamuštiems tankams divizijoje buvo 52 traktoriai. Neva Raudonosios armijos neturėtų ryšių priemonių 19-ojoje tankų divizijoje taip pat buvo: dvi galingos radijo stotys RSB, 4 pulko 5-AK, 52 batalionų racijos (RB, 6-PK, RRU), 85 radijo stotys 71-TK tankuose ir šarvuotuosiuose automobiliuose. Divizija turėjo 158 tankus (122 T-26, 7 ugniasvaidžius OT-26, 12 BT-7, 17 BT-5 ir 58 patrankomis ginkluotus šarvuotuosius automobilius BA-10 (8, 92).

Priešas (vermachto 1-osios tankų grupės 14-oji tankų divizija) turėjo mažiau tankų (iš viso 147, įskaitant 11 kulkosvaidžiais ginkluotų „vadų tankų“), bet lenkė kokybe: 14-ojoje tankų divizijoje buvo 56 tankai Pz-III su 50 mm patrankomis, kurių, be abejonės, buvo tvirtesni šarvai negu lengvųjų sovietinių T-26. Kita vertus, 19-oji tankų divizija turėjo stoti į mūšį drauge su 1-ąja PTAB, iki karo pradžios turėjusi 120 patrankų (76 mm ir 85 mm kalibro), kurios pramušdavo bet kurių vokiečių tankų šarvus. Pagaliau būsimojo kontrsmūgio ruože buvo ir VVR 21-asis artilerijos pulkas, ginkluotas, pavyzdžiui, 20 toliašaudžių 122 mm patrankų. Tokios galios pabūklai galėjo pramušti priekinį KV šarvą, o ką jau kalbėti apie vokiškus tankus. Tad reikėjo tik suderinti didelių Raudonosios armijos pajėgų, kurios buvo sutelktos Voluinės Vladimiro plento rajone, veiksmus ir „ištaškyti“ vermachto 14-ąją tankų diviziją.

Tolesnė įvykių eiga ne visai aiški. Pagal Moskalenkos atsiminimus išeitų, kad birželio 23-iosios ir 24-osios rytą 1-oji PTAB įnirtingai kovėsi su puolančiais išilgai Lucko plento vokiečių tankais ir motorizuotaisiais pėstininkais, be to, **be jokios sąveikos** su 22-ojo mechanizuotojo korpuso daliniais:

„Susitarėme, kad 4 valandą ryto (birželio 23 d. – M. S.) *susitiksime vėl glaudžiau miško laukymėje ryčiau Zaturcos* (37 km plentu į vakarus nuo Lucko. – M. S.) *susitarti dėl sąveikos. Bet nei Tamručis* (22-ojo MK štabo viršininkas, vėliau – vadas), *nei Artemenka* (27-ojo šaulių korpuso vadas*) sutartu laiku neatvyko... Brigada, atsitraukdama į rytus, užėmė gynybos pozicijas, apsikasė ir užsimaskavo... Taip ir nesusitikęs su Tamručiu ir Artemenka aš supratau, kad brigadai teks savarankiškai kautis su priešu“* (75, p. 33).

Moskalenkos prieštankinė brigada kaudamasi lėtai traukėsi nuo vienos linijos prie kitos ir birželio 24-osios rytą užėmė gynybos pozicijas prie Torčino miestelio, už 25 km į vakarus nuo Lucko, o į dienos pabaigą kovėsi jau Lucko priemiesčiuose. Kita vertus, pagal Vladimirskio monografiją išeitų, kad pasitiktinis tankų mūšis vyko Voinicos miestelio rajone, t.y. **25 km vakariau Torčino**. *„19-oji tankų divizija iki birželio 24-osios ryto dar neatvyko į pradines pozicijas, todėl birželio 24 d. 4 val. numatytas kontrsmūgis atidėtas vėlesniam laikui... Birželio 24 d. 13 valandą atžygiavusi 19-oji tankų divizija turėjo tik **45 tvarkingus tankus T-26 ir 12 šarvuotųjų automobilių*** (paryškinta mano. – M. S.)... *Birželio 24 d. 14 valandą 19-oji tankų divizija, sąveikaudama su 135-ąja šaulių divizija, atakavo priešą Pasekos, Voinicos kryptimi... Birželio 24 d. 17 valandą priešas tankais vėl atakavo 135-ąją šaulių ir 19-ąją tankų di-*

vizijas... Po dviejų valandų mūšio 19-oji tankų divizija, netekusi didesnės dalies tankų, o 135-oji šaulių divizija ir 1-oji artilerijos prieštankinė brigada – didelės dalies karinio personalo ir artilerijos materialinės dalies, pradėjo trauktis į pozicijas už 12–16 km vakariau Lucko..." (92)

Sudėtinga suderinti šiuos du mūšio Voluinės Vladimiro–Lucko plente aprašymus. Autorius linkęs patikėti Moskalenka, kuris buvo ir šių įvykių gyvas liudininkas, ir svarbiausias veikėjas. Greičiausiai 1-oji PTAB ir 19-oji tankų divizija veikė atskirai, be to, Voinicos rajone smogiamoji grupė – 19-oji tankų divizija ir 135-oji šaulių divizija – galėjo susitikti tik su dalimi vokiečių 14-osios tankų divizijos, nes jos priešakiniai daliniai tuo metu mėgino prasiveržti per Moskalenkos brigados gynybą Torčino rajone, t.y. buvo jau gerokai ryčiau Voinicos.

Vienintelis dalykas, kuris nekelia jokių abejonių, yra pasitiktinio tankų mūšio prie Voinicos tragiškas rezultatas. Suteikiame žodį maršalui Rokosovskiui:

„... į birželio 25-osios vakarą mūsų korpuso vadavietėn Klevanės rajone (90 km ryčiau Voinicos) *atėjo labai susijaudinęs 19-osios tankų divizijos vadas generolas majoras Semenčenka sutvarstytu dešinės rankos riešu ir pranešė, kad jo divizija visiškai sumušta... Netrukus čia atsirado ir vienas iš to paties korpuso pulko komisarų, kuris pranešė apie generolo Kondrusevo žūtį ir apie tai, kad korpusas sumuštas. Divizijos vado ir pulko komisaro prislėgti balsai, sutrikimas privertė mane gana įtaigiai patarti jiems tuojau nustoti postringauti apie korpuso pražūtį...*" (111)

Deja, šie „postringavimai" nebuvo nesąmonės. Štai kaip Moskalenka aprašo susitikimą su 22-ojo MK likučiais, įvykusį birželio 25-osios dieną:

„... ant tilto netikėtai metėsi 27-ojo šaulių ir 22-ojo mechanizuotojo korpusų dalinių užnugario padaliniai ir arklių traukiama artilerija. Keli šimtai žmonių, apimti panikos, trukdydami vieni kitiems, mėgino veržtis į rytinį krantą. Jų arkliai laužėsi kojas tarp pabėgių, vežimai ir pabūklai grūdosi į krūvą. Susidarė spūstis. O čia dar vokiečiai atidengė į tiltą artilerijos ugnį. Kilo neįsivaizduojama sumaištis..." (75)

19-osios tankų divizijos būklę įtikinamai rodo, kad nužygiuoti iš Lucko į Voinicą (50 km) šiai tankų divizijai prireikė **pusantros dienos**, o **iš 158 tankų mūšio vietą pasiekė tik 45, iš 58 šarvuotųjų mašinų – vos 12.** Mūšyje prie Voinicos žuvo divizijos dviejų tankų pulkų ir motorizuotųjų šaulių pulko vadai. Tikriausiai tokios didžiulės vadų netektys buvo išdava saujelės likusių rikiuotėje tankistų drąsaus, bet neorganizuoto mėginimo atakuoti priešpriešiais vokiečių vidutinius tankus lengvaisiais, tik kulkoms atsparius šarvus turinčiais T-26.

Dar keistesni dalykai vyko 215-ojoje motorizuotojoje divizijoje. Birželio 23-iosios rytą ji patraukė Kovelio link. Tik birželio 25 d. (t.y. kai jau buvo sutriuškinta 19-oji tankų divizija) 215-oji motorizuotoji divizija Voluinės Vladimiro šiauriniuose pakraščiuose susitiko su iššygiuojančia iš miesto į rytus vermachto 298-ąja pėstininkų divizija.

Prieš karą 215-osios motorizuotosios divizijos 133-iojo tankų pulko ginkluotėje buvo 129 tankai BT. Be to, prieš puolant Voluinės Vladimirą, šiai divizijai buvo

perduotas (pridedant prie jos „nuosavo“ tankų pulko) ir vienas iš 41-osios tankų divizijos tankų pulkų (kitais duomenimis, du tankų batalionai). Tačiau, kaip rašo Vladimirskis, birželio 25 d. mūšyje 215-oji motorizuotoji divizija veikė kaip pėstininkų junginys – *„be tankų pulko“*. Kur dingo tankai? Pasitaiko pranešimų, kad 215-osios divizijos tankų pulkas atsiliko neva todėl, kad „baigėsi degalai“, – ir tai tada, kai bendras Rovno–Lucko–Kovelio–Voluinės Vladimiro maršruto ilgis sudaro 190 km plentu (gerokai mažiau negu tankų BT eigos atsarga), o 5-osios armijos sandėliuose buvo degalų 33 pripylimams (92).

Pasitiktinis mūšis su vokiečių pėstininkų divizija baigėsi tuo, kad (kaip rašo Vladimirskis) jau kitą dieną, birželio 26-ąją, *„215-oji motorizuotoji divizija susitelkė Sofijanovkos rajone per 50 km šiauriau Kovelio“*. Kitaip sakant, divizija buvo sutriuškinta ir atblokšta 80 km į šiaurės rytus nuo mūšio vietos (šiam žygiui degalų, kaip visada, užteko). 133-iojo tankų pulko 129 tankai BT tiesiog dingo ir visai neminimi autoriui žinomuose šaltiniuose. Tiesa, birželio pabaigoje 215-oji motorizuotoji divizija dar turėjo, Vladimirskio duomenimis, 15 tankų, bet tai buvo T-26, tikriausiai „prisiplakę“ prie divizijos iš kitų dalinių.

Pats didžiausias 22-ojo MK junginys buvo 41-oji tankų divizija. Ji turėjo 414 tankų (daugiau negu kitos dvi korpuso divizijos drauge), iš jų 31 sunkųjį KV-2, ginkluotą 152 mm haubica.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, pirmąją karo dieną 41-oji tankų divizija pasitraukė iš pagrindinės operatyvinės krypties, nuo Voluinės Vladimiro–Lucko greitkelio į miškingą bei pelkėtą Kovelio rajoną. Ten divizija iš esmės pateko 15-ojo šaulių korpuso vado, Žukovo iškeltinio, pulkininko I. Fediuninskio dispozicijon. Tai tikrai neeilinė asmenybė. 1941 m. birželį pulkininkas Fediuninskis vadovavo generolams (15-ojo ŠK štabo viršininkas – generolas Rogoznis, korpuso 45-osios divizijos vadas – generolas Šerstiukas). 1941 m. spalio 8 d. buvusiam korpuso vadui, dabar generolui majorui Fediuninskiui Žukovas leidžia vadovauti ištisam frontui. Ir ne bet kokiam frontui, o Leningrado! Tiesa, po 18 dienų šis puikią karjerą žadantis kopimas aukštyn baigėsi nusiritimu nuo kalno ir Didžiojo Tėvynės karo pabaigoje generolas Fediuninskis pasitraukė į šešėlį.

O 1941 m. birželį pulkininkas Fediuninskis (kaip ir 5-osios armijos vadas generolas majoras M. Potapovas) su patekusia į jo rankas galinga tankų grupuote pasielgė taip, kaip tomis dienomis buvo gana įprasta. Diviziją tuojau išskaidė į atskirus pulkus, batalionus, tankų kuopas, kurioms buvo pavedama tai klaidžioti po pelkėtą mišką ieškant nesančių vokiečių „desantų“, tai saugoti štabus, tai pridengti 15-ojo ŠK atsitraukimą nuo Kovelio į Polesės užkampį. 19-oji tankų ir 215-oji motorizuotoji divizijos bent jau vieną dieną kovėsi, o 41-osios tankų divizijos netikėto dingimo istorijos apskritai neįmanoma logiškai paaiškinti.

Žuvus generolui Kondrusevui, 22-ojo mechanizuotojo korpuso štabo viršininku tapo generolas majoras Tamručis. Tačiau *„Pietvakarių fronto 41-osios tankų divizijos kovos veiksmų nuo 1941 m. birželio 22 iki 29 d. aprašymas“* (GMCA, f. 229, ap. 157,

b. 712, l. 443–444) kažkodėl pasirašytas laikinai einančio pareigas 22 MK vado pulko komisaro Lipodajevo ir l. e. p. korpuso štabo viršininko **vyresniojo leitenanto (!!!)** Koreckio. Ką visa tai reiškia? Kodėl korpuso l. e. p. štabo viršininko pareigas teko eiti vyresniajam leitenantui? Kur tomis dienomis buvo majorai, papulkininkiai ir tikri pulkininkai?

Beje, verčiau nepriekabiausime dėl formos, o iškart pereisime prie turinio.

Jau pirmame „41-osios tankų divizijos kovos veiksmų aprašymo puslapyje" skaitome:

„... 41. 6. 22. 17-00 armijos štabo įsakymu skirta tankų T-26 kuopa į Dubovo rajoną likviduoti desantui. 41. 6. 22. 17-25 armijos štabo įsakymu skirta tankų T-26 kuopa sunaikinti desantui, išsilaipinusiam Brastos–Kovelio plente...

... 41.6. 23. 23-00 skirta tankų kuopa iš kapitono Kulakovo bataliono kovai su 8 lėktuvais, nusileidusiais Novosiolkų rajone (tankai kovai su lėktuvais? – M. S.). *Išvažinėjęs visą naktį kapitonas Kulakovas nei desanto, nei lėktuvų nerado...*

... 41. 6. 24 17-00 15-ojo ŠK vado nurodymu drauge su 45-ąja šaulių divizija tankų kuopa atakavo Liubomlio kryptimi ir neteko 3 tankų. Atakuota be pėstininkų paramos..." (8)

Ar jūs ką nors suprantate, gerbiamasis skaitytojau? Kuopa atakavo drauge su divizija (mopsiukas su drambliu), be to, dramblio nė nebuvo. Tiesa, to paties epizodo aprašymas Vladimirskio monografijoje atrodo gerokai solidesnis:

„... birželio 24 d. 14.30 15-asis šaulių korpusas į mūšį mesto korpuso rezervo pajėgomis: 104-uoju šaulių pulku drauge su 45-osios šaulių divizijos 61-uoju šaulių pulku, palaikomi šarvuotojo traukinio ir 41-osios tankų kuopos, kontratakuodami išstūmė priešą iš Liubomlio..."

Toliau „Kovos veiksmų aprašymo" tekste jokių užuominų apie tankų kovinius nuostolius nėra, bet staiga atsiranda frazė: *„Po visų šių operacijų iš 116 tankų liko 9 vienetai"*. Ką reiškia „iš 116 tankų"? Iki kovos veiksmų pradžios 41-ojoje tankų divizijoje buvo ne 116, o 414 tankų (Vladimirskio duomenimis, net dar daugiau – 425). Kurgi dingo visa ši šarvuotoji armada? Du tankų batalionai perduoti 87-osios šaulių divizijos, paskui – 215-osios motorizuotosios divizijos dispozicijon (tai tie patys tankai, kurių trūko vykstant 215-osios motorizuotosios divizijos pirmam ir paskutiniam kontrsmūgiui). Bet ir šių dviejų batalionų nebuvimu negalima paaiškinti mįslingo 414 tankų virtimo 116, iš kurių *„liko 9 vienetai"*...

Vėl grįžkime prie „Kovos veiksmų aprašymo":

Birželio 27 d. 15-asis šaulių korpusas iš Kovelio pradėjo trauktis į Polesės gilumą. Tankų divizija buvo toliau skaidoma į smulkius gabalėlius: *„41. 6. 27. 15-ojo ŠK vado įsakymu buvo skirta tankų kuopa pridengti korpuso štabui Kovelio rajone, dvi kuopos Čerkasų rajone ir viena kuopa į Dubravos rajoną pridengti 15-ojo ŠK pasitraukimo iš Kovelio. 15-ojo ŠK daliniams pasitraukiant, įgulos viršininko* (kokios įgulos? Koks jis „viršininkas" tankų divizijai?) *nurodymu 5 tankai KV buvo susprogdinti"*. Manote, jog lengva susprogdinti 52 t „plieninį vėžlį"? Kur kas paprasčiau būtų iš-

leisti degalus, įkasti į žemę ir panaudoti kaip įrengtą galingą, neįveikiamą priešo lauko artilerijai IUT... Klaidžiodami po neišvažiuojamus miškus ir pelkes kaip rūkas auštant nykstantys 41-osios tankų divizijos likučiai tik į dienos pabaigą susijungė su 5-osios armijos pagrindinėmis pajėgomis.

Štai, tiesą sakant, ir visa trumpa 22-ojo mechanizuotojo korpuso istorija. Vado žūtis, vadovavimo žlugimas ir „šarvuoto kumščio" suirimas į atskirus trupinius, nedaugelio likusių rikiuotėje tankistų žūtis mūšyje prie Voinicos, kur į pirmąją ir paskutinę ataką vietoj 712 tankų priešą puolė tik 57 kovos mašinos. *„Šarvuotas smogiamasis batalionas..."*

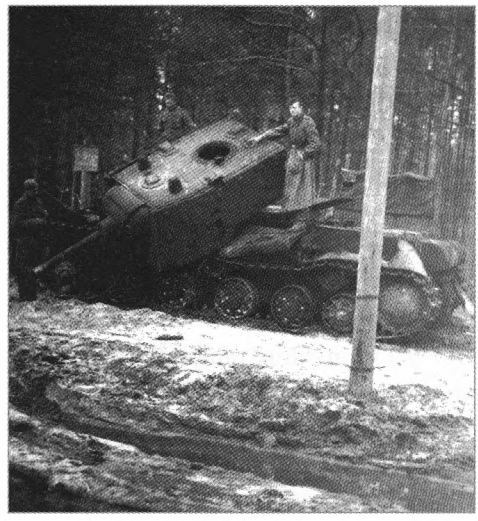

Susprogdintas sovietinis tankas KV-1.

Tokie patys protu nesuvokiami įvykiai klostėsi ir Radechovo ruože, ten, kur **15-asis mechanizuotasis** korpusas turėjo kontratakuoti į sovietinės kariuomenės gynybos gilumą besiveržiančią vermachto 11-ąją tankų diviziją.

15-ajame MK buvo trys divizijos: 10-oji ir 37-oji tankų, 212-oji motorizuotoji. Istorikams prieinamos trys kovos veiksmų ataskaitos – apskritai viso mechanizuotojo korpuso ir kiekvienos jo tankų divizijos (29, p. 253; 28, p. 193, 217). Deja, iš pirmo žvilgsnio gausi informacija anaiptol nepadeda išsiaiškinti padėties.

Nekalbant jau apie tai, kad tankų skaičius korpuso divizijose įvairiuose dokumentuose skiriasi dešimtimis, nors, atrodytų, pranešimų ir raportų sudarytojai skaičiavo ne žaisliukus, o labai brangią ir kare „deficitinę" kovinę techniką. Iš žinomų dokumentų neįmanoma net bendrais bruožais išsiaiškinti nelemtojo klausimo, kaip 15-asis mechanizuotasis korpusas buvo aprūpintas autotransporto ir mechaninės traukos priemonėmis. Kalbame ne apie bendrą visai Raudonajai armijai „stebuklą", kai, esant didžiuliam automobilių skaičiui (net IKI atvirosios mobilizacijos paskelbimo kiekvienai iš 303 sovietinių divizijų teko **po 900 automobilių ir 112 vikšrinių vilkikų bei traktorių**), pasienio apygardų pirmojo ešelono mechanizuotieji korpusai neturėjo etatinio skaičiaus vilkikų, sunkvežimių ir autocisternų. Kai kurie konkretūs duomenys to paties junginio vadų ataskaitose stulbinamai nesutampa.

Iš viso 15-ajame MK 1941 m. birželio 10 d., t.y. dar iki karo ir liaudies ūkyje esančios technikos mobilizavimo pradžios, buvo 2035 automobiliai (visų tipų ir paskirties), 50 artilerijos vilkikų („Vorošilovec", „Komintern", S-2) ir 115 traktorių (8). Pagal 10-osios tankų divizijos l. e. p. vado ataskaitą iki kovos veiksmų pradžios divizijoje buvo (iš viso, įskaitant netvarkingą techniką) 962 automobiliai ir 30 vilkikų.

Klausimas pradinukui: kiek automobilių ir vilkikų liko kitų dviejų korpuso divizijų „daliai“? Atsiverčiame 15-ojo MK l. e. p. vado pranešimą ir skaitome:

„... 212-oji motorizuotoji divizija, turėdama beveik visą reikalingą skaičių raudonarmiečių, ***neturėjo jokių*** (paryškinta mano. – M. S.) *mašinų vežti kariams ir negalėjo apsirūpinti transportu atsigabenti šaudmenų, maisto ir degalų bei tepalų, taip pat vežti ginkluotei. Artilerijos pulkas turėjo 76 mm – 8, 122 mm – 16 ir 152 mm – 4 pabūklus, o* ***traukos priemonių užteko tik vienam divizionui*** *be užnugario tarnybų... 212-osios motorizuotosios divizijos prieštankinis divizionas* ***neturėjo traukos priemonių...***“

Kur „dykinėja“ dar 1073 automobiliai, 20 specializuotų vilkikų ir 115 traktorių? Gal visi jie atsidūrė tankų divizijos antrajame korpuse? Nieko panašu. *„37-osios tankų divizijos motorizuotasis šaulių pulkas buvo už 60 km nuo divizijos* (???) ***ir neturėjo transporto priemonių****. 37-osios tankų divizijos artilerijos pulkas turėjo 122 mm 12 pabūklų be panoramų (???), 152 mm 4 pabūklus ir* ***tik 5 traktorius****...“*

Pagal l. e. p. korpuso vado pranešimą 37-osios tankų divizijos artilerijos pulke iki kovos veiksmų pradžios buvo dvylika 122 mm ir keturios 152 mm haubicos. O 37-osios tankų divizijos vado pranešime divizijos artilerijos ginkluotės skaičius išreikštas procentais. Galima manyti, kad tai etatinio skaičiaus procentai. Taigi: *„122 mm haubicų – 56 proc., 152 mm haubicų – 33,3 proc“*. 152 mm haubicų etatinio skaičiaus 33 proc. – tai, paprastai sakant, 4 pabūklai. Šis skaičius sutampa su l. e. p. korpuso vado pranešimu. Bet štai 122 mm haubicų etatinio skaičiaus 56 proc. sudaro 6, 72 haubicos. Tai jau su niekuo nesutampa. Konkrečiai, nesutampa su 37-osios tankų divizijos vado pranešimo tolesniu tekstu, kad žygin išsigabenta 4 haubicos (122 mm) ir dar 21 to paties kalibro haubica palikta divizijos nuolatinėje dislokavimo vietoje. Iš viso – 25 pabūklai iš nežinia kiek turėtų...

Žinoma, tai smulkūs nesutapimai. Skaičius „21“ – greičiausiai klaida. Bet ar galima laikyti menka „smulkmena“ tokius faktus (aišku, jeigu tai tikri „faktai“):

„... Pulko artilerija buvo pasiųsta į pulkus beveik visa netvarkinga... Korpuso motociklų pulko kariai nė karto nešaudė... Priskirtų mašinų iš liaudies ūkio divizija negavo. Į Šepetovkos prirašytų mašinų priėmimo punktą buvo pasiųsti 8 atstovai, bet jie, išbuvę ten kelias dienas, neparsigabeno nė vienos mašinos ir aiškino, kad mūsų divizijai skirtos mašinos išvyko į vieną iš įtvirtintųjų rajonų (automobiliai, skirti MECHANIZUOTAJAM junginiui, išvyko į NEJUDAMĄ įtvirtintąjį rajoną???)... *Per visą mūšių laiką divizija negalėjo iš niekur gauti nė vieno 37 mm zenitinių patrankų sviedinio... Žvalgybos duomenų neturėjome iki 41. 6. 25 ir vėliau – taip pat... Mūsų aviacija neparėmė divizijos per visą mūšių laikotarpį...“*

Nors tai atrodytų šiurpu, bet vienas iš galingiausių Raudonosios armijos mechanizuotųjų korpusų neturėjo 76 mm šarvamušių sviedinių tankų patrankoms. Arba beveik neturėjo. Tiksliau sunku pasakyti. 10-osios tankų divizijos vado pranešime (63 tankai KV ir 38 T-34) skaitome: *„Per pirmąsias tris mūšių dienas divizija neturėjo nė vieno šarvamušio sviedinio 76 mm patrankoms“*. Bet korpuso vado pranešime apie tą patį pasakyta kiek kitaip: *„Per pirmąsias 3 mūšių dienas nebuvo šarvamušių sviedinių*

(10-osios tankų divizijos 19-ajame ir 20-ajame tankų pulkuose buvo tik po 96 šarvamušius sviedinius)".

76 mm kalibro šarvamušių sviedinių Raudonoji armija iš tiesų turėjo labai mažai. Tai realus, nors ir logiškai nepaaiškinamas faktas (skeveldrinių fugasinių ir zenitinių to paties kalibro sviedinių buvo sukaupta daugiau kaip 19 mln., o šarvamušių – tik 132 tūkst.). Tad 1941 m. gegužės 1 d. vienam 76 mm kalibro pabūklui Kijevo YKA buvo po 18 šarvamušių sviedinių (168, p. 261). Vidutiniškai. O pagal 1941 m. balandžio 29 d. apygardos štabo viršininko direktyvą Nr. 0054 kuklios atsargos turėjo būti paskirstytos protingai, būtent (68, p. 23):

„... *Šarvamušiais šaudmenimis apygardos dalinius aprūpinti taip:*

» *kiekvienai šaulių divizijos 76 mm patrankai po 6 šaudmenis;*

» *įtvirtintųjų rajonų kavalerijos, motorizuotųjų šaulių divizijoms ir daliniams po 12 šaudmenų... ;*

» ***tankų KV kiekvienai patrankai po 25 šaudmenis*** (paryškinta mano. – M. S.);

» ***tankams T-34 po 13 šaudmenų...***"

Vienas ar du tuzinai šarvamušių sviedinių tanko koviniame komplekte – ne tiek jau mažai. Galiausiai šarvamušiais sviediniais (kitaip negu skeveldriniais fugasiniais) nešaudoma dešimtimis tūkstančių „akiplotu".

Vieno dviejų 76 mm sviedinio pataikymų 1941 metų vasarą užteko sunaikinti bet kuriam vokiečių tankui.

Ir jei balandžio 29 d. įsakymas būtų įvykdytas iki birželio 22 d., 10-ojoje tankų divizijoje turėjo būti daugiau kaip 2 tūkst. 76 mm šarvamušių šaudmenų. Teoriškai to turėjo pakakti sunaikinti jei ir ne visai vermachto 1-ajai tankų grupei, tai jau bent vienintelei vokiečių divizijai (11-ajai tankų divizijai su 143 tankais), su kuria susidūrė 10-oji tankų divizija. Bet neužteko... Tradicinė sovietinė istoriografija tai vadina „nepasirengimu karui". Nespėjo. „Istorija suteikė mums per maža laiko..."

Prieš karą 15-ojo MK divizijos (10-oji, 37-oji tankų, 212-oji motorizuotoji) buvo dislokuotos atitinkamai Zoločevo, Kremeneco, Brodų rajonuose. Kaip jau minėjome anksčiau, *„212-oji motorizuotoji divizija, turėdama beveik visą reikalingą skaičių raudonarmiečių, neturėjo jokių mašinų vežti kariams"*. Neturėdama autotransporto (manysime, kad jo iš tiesų nebuvo) ir arklių ji virto mažai judria šaulių divizija, tiesa, sustiprinta 37 lengvųjų tankų ir 17 plaukiamųjų tankečių T-37/40. Beje, mažas judrumas 212-ajai motorizuotajai divizijai iš tiesų netrukdė. Fronto vadovybės įsakymu ši divizija buvo nuo pat karo pradžios atskirta nuo korpuso ir **palikta nuolatinėje dislokavimo vietoje**, Brodų mieste, gavusi užduotį ginti šį svarbų kelių mazgą. Taigi nė karto neiššovęs 15-asis MK jau liko beveik be pėstininkų (kovos veiksmuose birželio 23–26 d. dalyvavo tik 10-osios tankų divizijos motorizuotasis šaulių pulkas). Sprendžiant iš visų ataskaitų, 212-oji divizija gynė Brodus iki birželio 28 d., kai šį miestą be jokio mūšio užėmė vokiečių pėstininkai. Beje, iš Riabyševo ir Popelio atsiminimų aiškėja, kad jokios divizijos Broduose jie apskritai neaptiko...

15-ojo MK tankų divizijų kovos veiksmai prasidėjo birželio 22 d. 9 val. 50 min., kai 10-osios tankų divizijos priešakinis būrys, sudarytas iš 20-ojo tankų pulko 3-iojo bataliono ir 10-ojo motorizuotojo šaulių pulko 2-ojo bataliono, ižygiavo sienos link Zoločevo–Radechovo maršrutu. Vakare, 22 val. būrys susidūrė su priešo *„iki dviejų batalionų pėstininkų su prieštankiniais pabūklais pajėgomis“* (tikriausiai tai buvo vermachto 57-osios pėstininkų divizijos priešakiniai daliniai, pralaužę sovietinės kariuomenės gynybą Sokalio–Kristinopolio rajone). *„Vykstant mūšiui, sunaikinti 6 priešo prieštankiniai pabūklai ir iki būrio pėstininkų. Mūsų nuostoliai – 2 tankai. Einant į pabaigą 6. 22, priešakinis būrys užėmė Radechovą...“* Tai buvo pirmas ir, deja, paskutinis 10-osios tankų divizijos, o ir viso 15-ojo mechanizuotojo korpuso laimėjimas.

Tuo metu (birželio 22 d. 18 val.) Radechovo–Lopatino kryptimi pajudėjo 10-osios ir 37-osios tankų divizijų pagrindinės pajėgos. Joms buvo skirta ypač didelė užduotis: *„sunaikinti priešo Sokalio grupę ir neleisti jai atsitraukti į Bugo upės vakarinį krantą“* (t.y. pirmąją karo dieną sovietinė vadovybė buvo susirūpinusi, kaip neleisti agresoriui pabėgti atgal, į gretimą teritoriją).

Pajudėję 10-osios tankų divizijos tankų pulkai maždaug per 15–20 km nuo nuolatinio dislokavimo vietų įklimpo pelkėse, o 37-osios tankų divizijos daliniai *„birželio 23 d. 14-00 iš atvykusio 15-ojo mechanizuotojo korpuso vado generolo majoro Karpezo gavo užduotį sunaikinti priešo tankus Adamos rajone. Vėliau paaiškėjo, kad priešo tankų Adamos rajone nebuvo...“*

Kol 10-osios ir 37-osios tankų divizijų daliniai klajojo po miškus ir pelkes, vermachto 11-oji tankų divizija birželio 23 d. 5 val. 15 min. Radechovo pakraštyje susidūrė su 10-osios tankų divizijos priešakiniu būriu. Prasidėjo nelygus įnirtingas mūšis, kuriame vokiečių divizijai priešinosi ne 15-asis mechanizuotasis korpusas ir ne viena iš jo divizijų, o tik du batalionai, neturintys T-34 patrankoms šarvamušių sviedinių. *„Mūšio rezultatai: sunaikinta 20 priešo tankų, 16 prieštankinių pabūklų ir iki būrio pėstininkų. Nuostoliai: 20 tankų BT, 6 T-34, žuvo 7 kariai, sužeista 11, dingo be žinios 32 kariai...“*

Pagaliau birželio 23 d. į mūšio vietą atvyko 10-osios tankų divizijos du pulkai (19-asis tankų pulkas toliau murdėsi pelkėje ir 40 km nuotolio nuo Brodų iki Radechovo dar neįveikė). *„Motorizuotojo šaulių pulko ir 10-osios tankų divizijos 20-ojo tankų pulko ataka be artilerijos paramos, esant aiškiai pranašesnėms (???) priešo pajėgoms, išsidėsčiusioms patogioje linijoje, buvo nesėkminga ir Radechovas liko priešui. Pamušti 5 priešo tankai ir 12 prieštankinių pabūklų...“* Apie pačios divizijos nuostolius šiame mūšyje vado pranešime neužsimenama.

Šis keistas mūšis, per kurį sovietiniai tankistai buvo priversti braižyti priešo tankų šarvus skeveldriniais sviediniais, buvo **pirmas ir vienintelis** 15-ojo mechanizuotojo korpuso susidūrimas su vokiečių tankų junginiais (trumpai sakant, 1941 m. liepos viduryje 15-ojo MK dalinių likučiai būriu, kuriame buvo 21 tankas ir sudėtinis motorizuotasis pėstininkų batalionas, vadovaujamas 10-osios tankų divizijos vado ge-

nerolo majoro Ogurcovo, dalyvavo daugiadienėse tankų kautynėse prie Berdičevo). Vokiečiai, pajutę stiprėjantį spaudimą 1-osios tankų grupės pietiniam sparnui, atsitraukė nuo Radechovo prie Berestečko, kur jau birželio 23-iosios vakarą užėmė svarbiausias perkėlas per Styrės upę, ir toliau nuo Berestečko plentu Dubno link (žr. 7 žemėlapį).

Tuo metu 15-ojo mechanizuotojo korpuso junginiai (panašiai kaip boksininkas, ringe šokinėjantis prieš smogdamas) chaotiškai judėjo Radechovo–Brodų–Busko „trikampio" viduje. 10-osios ir 37-osios tankų divizijų daliniai, nenutrūkstamai keisdami vieni kitus įvairiose pradinėse pozicijose, stumdomi korpuso ir fronto vadovybės įsakymų, rengėsi tai pulti Berestečko kryptimi, tai antrąkart pulti Radechovą, tai atremti nesamo priešo, prasiveržusio į Brodus, puolimą, ar net apskritai trauktis Ternopolio link... Nors jau minėto „trikampio" vienos kraštinės geometriniai matmenys neviršija 50–60 km, 10-oji ir 37-oji tankų divizijos išnaudodavo (sprendžiant iš 15-ojo MK vadovybės ataskaitos) po 10–13 variklio darbo valandų per dieną!

Visa ši sumaištis baigėsi birželio 26 d. šeštą valandą vakaro scena, prilygstančia siaubo filmui. 15-ojo MK kovinių veiksmų ataskaitoje skaitome: *„18 priešo lėktuvų intensyviai bombardavo korpuso vadavietę... Bombardavimas truko 50 minučių, dėl to 2 raudonarmiečiai sužeisti ir vienas žuvo"*. 18 lėktuvų, 50 minučių bombarduoja, o nuostoliai – 3 žmonės? Per šį antskrydį žuvo korpuso vadas generolas majoras Ignatijus Karpezas. Tarnybos draugai tuojau miške, prie Toporuvo miestelio generolą palaidojo. Bet čia į sugriautą vadavietę atvyko Ivanas Lutajus, vado pavaduotojas politiniam darbui, paprasčiau sakant, korpuso komisaras. Atvyko, išklausė pranešimą apie vado žūtį ir įsakė atkasti naująjį kapą.

Rašytojas frontininkas V. Karpovas, paskutinės kadencijos SSKP CK narys, paskutinis SSRS rašytojų sąjungos valdybos pirmasis sekretorius, savo žinomoje knygoje, kurioje giria „pergalės maršalo" Žukovo išmintį, taip aiškina komisaro veiksmus: Ivanas Vasiljevičius, esą, iš sielvarto neteko savitvardos ir pradėjo blaškytis prie kapo kaip isteriška panelė... Sunku tuo patikėti. Sovietinių komisarų ir biografijos, ir auklėjimas buvo pernelyg griežtas, kad juos tokius galėtum įsivaizduoti. Valdinių skubėjimas Lutajui pasirodė, matyt, įtartinas ir jis greičiau su naganu rankoje negu su ašaromis akyse nusprendė pats išsiaiškinti korpuso vado žūties priežastį. Atkasė kapą – Karpezas buvo gyvas, tiesa, be sąmonės, sunkiai kontūzytas. Lutajaus budrumas ir atkaklumas išgelbėjo generolą (I. Karpezas gyveno iki 1987 m. ir mirė sulaukęs 89 metų), bet išgelbėti 15-ąjį MK nuo sutriuškinimo, prie kurio jis jau nesulaikomai ritosi, nepavyko niekam.

Niekaip Radechovo–Brodų–Dubno „trikampio" tankų mūšyje negalėjo dalyvauti ir **16-asis mechanizuotasis korpusas**. Pirmąsias keturias karo dienas jis (kaip ir visa 12-oji armija) buvo prie Vengrijos sienos ir iš esmės nieko neveikė. Paskui priskirtas nieko neveikiančiai Pietų fronto kariuomenei. Mat Pietų fronto vadas Tiulenevas Rumunijoje „aptiko" net 6 neegzistuojančias priešo tankų ir motorizuotąsias divizi-

jas ir skubiai paprašė pastiprinimo. Tiulenevas – didis žmogus: armijos generolas pagal laipsnį (visoje Raudonojoje armijoje buvo tik penki žmonės, turėję tokį laipsnį) ir buvęs sostinės karinės apygardos vadas. Juo patikėta ir 16-asis MK buvo pasiųstas iš pasyvaus į dar pasyvesnį karo fronto ruožą.

Paskui, kai katastrofa Gudijoje tapo akivaizdi, 1941 m. liepos 4 d. vyriausioji kariuomenės vadovybė įsakė 16-ąjį MK geležinkeliu skubiai permesti į Vakarų frontą, Mozyrio rajoną. Bet pasitraukti iš pietinio KVT 16-ajam korpusui nebuvo lemta. Jau pradėtas perdislokuoti liepos 8 d. mechanizuotasis korpusas buvo iškrautas iš ešelonų ir mestas į mūšį Berdičevo rajone, kur vokiečių tankai pralaužė įtvirtintųjų rajonų liniją prie senosios sienos. Kelias dienas, iki pat liepos 15-osios, Berdičevo–Kazatino rajone vyko įnirtingos kautynės, kuriose 16-ojo MK daliniai patyrė didelių nuostolių, ir korpusas iš esmės nustojo gyvuoti kaip tankų junginys. 16-ojo MK likučiai ir jo narsusis vadas, komdivas A. Sokolovas žuvo apsupties „katile" prie Umanės miesto.

Kiek organizuočiau pasistūmėjo antrojo ešelono mechanizuotieji korpusai – **Rokosovskio 9-asis MK ir Feklenkos 19-asis MK**.

Rokosovskis jau pirmosiomis karo valandomis, naudodamasis jam suteikta valdžia, pasiglemžė apygardos autobazę Šepetovkoje ir į „pagrobtus" iš jos sunkvežimius susodino savo 131-ąją motorizuotąją diviziją. Dėl šios savivalės 131-oji motorizuotoji divizija, nepaisant visur sužlugdyto liaudies ūkio autotransporto mobilizavimo, jau birželio 23 d. įstengė pasiekti Lucką ir aplenkti žygyje abi 9-ojo MK tankų divizijas. Tada 5-osios armijos vadas generolas Potapovas šią diviziją atskyrė nuo mechanizuotojo korpuso (*„tai buvo padaryta nepaisant korpuso vado"*, – piktai pastebi atsiminimuose Rokosovskis) ir išdėstė ją gynybos pozicijose Styrės upės linijoje.

Šis sprendimas, nors sumažino ir šiaip labai kuklias nebaigto komplektuoti 9-ojo mechanizuotojo korpuso galimybes, pasirodė teisingas ir savalaikis. 131-oji motorizuotoji divizija pagerino padėtį ir užkirto kelią 5-osios armijos frontui pralaužti, o tai aiškiai grėsė birželio 25 d., kai buvo sutriuškinti 22-asis mechanizuotasis ir 31-asis šaulių korpusai.

Birželio 24-ąją 9-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijos pasiekė sutelkimo rajoną ir stojo į mūšį su vermachto 13-osios tankų divizijos, kuri mėgino prasiveržti prie Lucko–Rovno plento Klevanės gyvenvietės rajone (30 km vakariau Rovno), priešakiniais daliniais. Rokosovskis rašo: *„20-osios tankų divizijos priešakinis pulkas birželio 24-ąją aušant nesustodamas atakavo besiilsinčius vokiečių 13-osios tankų divizijos motorizuotuosius dalinius Olkos rajone, padarė jiems didelės žalos, paėmė belaisvių ir daug trofėjų... Įsitvirtinusi divizija visą dieną sėkmingai atremdavo atvykstančius priešo tankų dalinius..."* Ši sėkmė atrodo tuo įspūdingesnė, kad 20-ojoje tankų divizijoje iki kovos veiksmų pradžios buvo tik 36 tankai, iš kurių 30 nustoti gaminti dar 1934 m. – lengvieji BT-5. Iš esmės vienintelė santykinai pasirengusi kovai 9-ojo MK tankų divizija buvo 35-oji, turinti 142 lengvuosius tankus T-26. Bet ir šią diviziją karas užklupo turinčią menką skaičių autotransporto bei mechaninių trau-

kos priemonių (188 automobiliai ir 7 traktoriai) bei pusę etatinio artilerijos pabūklų skaičiaus (4 haubicos – 152 mm ir 6 haubicos –122 mm kalibro).

19-ojo MK vadui generolui majorui N. Feklenkai pasisekė mažiau nei Rokosovskiui: Žitomire ir Berdičeve neatsirado bešeimininkės autobazės, o ir būsimojo žygio maršrutas 100 km ilgesnis negu Rokosovskio korpuso.

Tačiau 19-asis mechanizuotasis korpusas jau iki birželio 25-osios ryto, labai padilusiais tankais T-26 nužygiavęs daugiau kaip 200 km, pasiekė pradinį išsiskleidimo rajoną. Didelį žygio tempą pavyko pasiekti vado sumanumo ir iniciatyvumo dėka. Iš esmės Feklenka padarė tai, ką reikėjo daryti vyriausiajai vadovybei visos Raudonosios armijos tankų kariuomenės mastu – sumažinti pernelyg išpūstą mechanizuotųjų junginių skaičių, o likusius junginius sukomplektuoti iki etatinių normų.

Kaip rašo Vladimirskis, *„prieš išvykdama į žygį kiekviena 19-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizija buvo padalyta į du ešelonus – judrųjį ir pėsčiąjį. Judriesiems ešelonams buvo priskirti visi tvarkingi tankai, sutelkti į tankų pulkus (po vieną sudėtinį tankų pulką divizijoje), taip pat motorizuotųjų šaulių pulko ir divizijų specialiųjų padalinių kariai, kurie galėjo būti vežami turimu autotransportu. Pėsčiųjų ešelonams buvo priskirtas visas likęs divizijų karinis personalas, neaprūpintas autotransportu, o netvarkingi tankai palikti Voluinės Novogrado remonto bazėje... 213-oji motorizuotoji divizija, dėl autotransporto trūkumo judėjusi kombinuotuoju žygiu, iki birželio 25-osios ryto buvo telkiama Polonės rajone“* (t.y. atsiliko 150 km nuo korpuso pagrindinių pajėgų ir vėliau kariavo generolo Lukino 16-ojoje armijoje prie Šepetovkos; 19-asis mechanizuotasis korpusas (kaip ir Rokosovskio korpusas) liko be motorizuotųjų šaulių, dėl to dar labiau sumažėjo kuklios jo galimybės.

Iš visų Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų 19-asis MK pirmasis stojo į tankų mūšį prie Dubno. Naktį į birželio 26-ąją 40-osios ir 43-iosios tankų divizijų priešakiniai būriai pasiekė Dubno priemiesčius, kur ir prasidėjo pasitiktinis mūšis su vermachto 11-osios tankų divizijos motorizuotaisiais pėstininkais ir tankais.

Pripažindami generolo Feklenkos iniciatyvumą, drąsą ir ryžtingumą, atkreipsime dėmesį ir į tai, kad dėl Pietvakarių fronto visos ryšių ir valdymo sistemos žlugimo 19-ojo MK vadas keturioms dienoms buvo išgelbėtas nuo kokių nors aukštesnės vyresnybės nurodymų. Juk nežinia, kaip būtų susiklosčiusi situacija, jei jis (kaip, pavyzdžiui, 8-ojo MK vadas Riabyševas) būtų gavęs po tris skirtingus įsakymus per parą...

2.7. **Ketvirtadienis, birželio 26-oji**

Kaip tik tą dieną, 9 valandą ryto, Pietvakarių fronto vadovybės sprendimu turėjo prasidėti fronto keturių mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgis prasiveržusiai prie Dubno priešo tankų grupuotei. Būtent tada ir buvo pirmoji tankų kautynių diena.

Prieš pradėdami smulkiai aprašinėti šios operacijos eigą ir rezultatus, pasistengsime kuo tiksliau įsivaizduoti keturias dienas trukusį sovietinės kariuomenės operatyvinį išskleidimą, jos dislokavimą, taip pat priešo pajėgų sudėtį ir išsidėstymą. Jokios tikros fronto linijos tą dieną Vakarų Ukrainoje nebuvo. Karo veiksmai vyko atskiruose rajonuose, atskiruose gynybos ruožuose laikėsi nepraradę gebėjimo kovoti 5-osios ir 6-osios armijų daliniai, o keliais ir tiltais (dažnai painiodamosi vienos su kitomis) slinko vermachto ir Raudonosios armijos tankų divizijų mechanizuotosios kolonos.

Apskritai Pietvakarių fronto padėtis susiklostė taip (žr. 7 žemėlapį). Dešiniajame 5-osios armijos sparne, miškingame bei pelkėtame Ukrainos Polesės rajone, vokiečių pėstininkai lėtai traukė Kovelio kryptimi. 6-osios armijos gynybos ruože vokiečių pėstininkai atstūmė sovietinę kariuomenę per 40–50 km nuo sienos, į Javorovo ir Žolkevo (Nesterovo) miestų liniją.

Svarbiausio smūgio kryptimi, siaurame 50 km „koridoriuje", 5-osios ir 6-osios armijų sandūroje puolė du priešo tankų korpusai: 3-iasis tankų korpusas, kuriam priklausė 14-oji ir 13-oji tankų bei 25-oji motorizuotoji divizija, ir 48-asis tankų korpusas (11-oji ir 16-oji tankų bei 16-oji motorizuotoji divizijos). Jie traukė dviem, iš esmės lygiagrečiais maršrutais: 3-iasis TK – Lucko–Rovno kryptimi, 48-asis – Berestečko–Dubno kryptimi. Į birželio 25-osios pabaigą vokiečių tankų kolonos nusidriekė dešimtis kilometrų, tad nurodyti kokią nors tikslią kiekvienos iš jau minėtų divizijų buvimo vietą iš esmės neįmanoma. Toliausiai atsidūrė 48-asis TK: pirmajame ešelone puolanti 11-oji tankų divizija, kurios svarbiausios pajėgos užėmė Dubną, priešakiniai būriai jau puolė Mizočo–Ostrogo kryptimi, o korpuso antrojo ešelono divizijos (16-oji tankų ir 16-oji motorizuotoji) ištįso per 50 km išilgai Berestečko–Kozino–Kremeneco kelio (žr. 9 žemėlapį).

Vermachto 3-iasis TK, Lucko plente pirmosiomis karo dienomis susidūręs su sovietinės kariuomenės atkakliu priešinimusi, patyręs didelių nuostolių, birželio 25 d. užėmė Lucką, bet nesustodamas toliau pasistūmėti Rovno kryptimi neįstengė. Tada vokiečių vadovybė nusprendė kiek „pertvarkyti gretas": 14-oji tankų divizija ir 25-oji motorizuotoji divizija kaudamasi ėmė veržtis į šiaurės rytus, prie Gorynės upės Cumanės–Klevanės–Deražno rajone, o 13-oji tankų divizija pasuko į pietus Dubno kryptimi, matyt, turėdama tikslą pasiekti Dubno–Rovno plentą (žr. 8 žemėlapį).

Taigi trys iš keturių vokiečių tankų divizijų (13-oji, 11-oji, 16-oji) birželio 26-osios rytą susitelkė Dubno miesto apylinkėse. Prieš prasidedant kovos veiksmams, šiose trijose divizijose buvo **tik 438 tankai**, iš jų **139 Pz-III su 50 mm** patranka ir **60 Pz-IV**. Štai ir visos priešo pajėgos, kurios teoriškai galėjo dalyvauti „didžiausiame tankų mūšyje prie Dubno". Iš tikrųjų, atsižvelgiant į vokiečių per keturias dienas patirtus nuostolius, kovai parengtų tankų turėjo likti dar mažiau. O dar vienas tankų korpusas (14 TK, sudarytas iš 9-osios tankų divizijos ir dviejų SS kariuomenės motorizuotųjų divizijų), priklausantis vermachto 1-ajai tankų grupei, buvo paliktas grupės vado rezerve ir tuo metu dar nebuvo peržengęs Sovietų Sąjungos sienos, be to,

dėl paprasčiausios priežasties. Birželio 26 d. Halderis savo dienoraštyje įrašė: *„Dar esančio rezerve fon Vitersheimo tankų korpuso negalima siųsti į frontą dėl labai prastų kelių, kurie ir be to perkrauti gurguolės ir negali būti panaudoti tankams permesti...“* (12)

Kuo realiai šioms pajėgoms galėjo pasipriešinti Pietvakarių fronto vadovybė?

22-asis MK jau sutriuškintas, 16-asis MK priskirtas Pietų frontui, negausus ir prastai sukomplektuotas 24-asis MK paliktas fronto rezerve, pats galingiausias 4-asis MK, vadovaujamas Vlasovo ir Muzyčenkos, tiesiog ignoravo fronto vadovybės įsakymus ir savo nuožiūra nedalyvavo numatytame kontrsmūgyje. Taigi birželio 26-osios rytą dalyvauti tankų kautynėse būtų galėję keturi mechanizuotieji korpusai: 9 MK, 19 MK, 15 MK ir 8 MK. Pleištas, įvarytas vokiečių tankų divizijų nuo Radechovo iki Dubno, Pietvakarių fronto smogiamąją grupuotę perskyrė į dvi nelygias dalis: silpnąją „šiaurinę“ (Rokosovskio 9 MK ir Feklenkos 19 MK) bei nepalyginti galingesnę „pietinę“ (Riabyševo 8 MK ir 15 MK su priskirta jam 4-ojo MK 8-ąja tankų divizija).

Nepaisant pirmųjų karo dienų nuostolių ir sąmyšio, Pietvakarių frontas vis dar turėjo didžiules pajėgas. Vien tik „pietinė“ smogiamoji grupuotė iki karo pradžios turėjo daugiau kaip 1,5 tūkst. tankų. Neginčytinas ir kokybinis pranašumas: pusė tūkstančio naujausiųjų KV ir T-34 prieš du šimtus vidutinių (visais atžvilgiais) tankų Pz-III ir Pz-IV trijose vokiečių tankų divizijose.

Iš pradžių (fronto štabo kovinis įsakymas birželio 24 d. 21.00 Nr. 0015) Pietvakarių fronto vadovybė planavo pradėti kontrpuolimą birželio 25-osios rytą, bet, įsitikinusi, kad 8-asis mechanizuotasis korpusas ir 4-ojo mechanizuotojo korpuso 8-oji tankų divizija nespėja net pasiekti pradinio rajono (nekalbant jau apie laiką, reikalingą vietovei rekognoskuoti ir priešui iššvalgyti), kontrsmūgio pradžią perkėlė į birželio 26-osios rytą. Fronto štabo kovinis įsakymas skelbė:

„1. Iki 1941 m. 6. 25 priešas sutelkė Radzechuvo rajone apie dvi tris tankų ir vieną motorizuotąją diviziją.

Pagrindinė Pietvakarių fronto kariuomenės dešiniojo sparno užduotis – per 1941 m. 6. 26 sutriuškinti priešo Radzechuvo grupuotę.

2. Svarbiausią smūgį priešo mechanizuotajai grupei turi smogti 8-asis ir 15-asis mechanizuotieji korpusai, drauge su 8-ąja tankų divizija spręsdami šiems junginiams 1941 m. 6. 25 įsakyme Nr. 0015 iškeltas užduotis. Išeities padėtį atakai užimti iki 1941 m. 6. 26. 4.30. Atakos pradžia – 1941 m. 6. 26 9.00.

Fronto karinėms oro pajėgoms nuo 4 valandos pradėti bombarduoti priešo tankų susitelkimo vietas turint tikslą maksimaliai jiems pakenkti iki atakos pradžios. Prieš pradedant ataką ir ją vykdant, smogti stiprius smūgius iš oro.

3. 5-osios armijos vadui generolui majorui Potapovui sujungus 9-ąjį ir 19-ąjį mechanizuotuosius korpusus ir jiems vadovaujant, užimti pradinę ribą atakai Grudeko, Rymno (abu šie punktai yra už 8 km į pietvakarius nuo Lucko) fronte turint tikslą veikti išvien su 8-uoju ir 15-uoju mechanizuotaisiais korpusais sutriuškinant

Radzechuvo grupuotę ataka išilgai geležinkelio (Luckas, Brodai). Pradinę padėtį užimti iki 1941 m.6. 26. 4.30. Atakos pradžia – 1941 m. 6. 26. 9.00.

4. Tankų buvimo vietą nurodyti serija raudonų raketų. Aviacijos atpažinimo ženklai – lingavimas kairiuoju sparnu" (29, p. 28).

Įsakymas Nr. 0016 negalėjo būti įvykdytas net teoriškai: priešo tankų grupuotė jau pasitraukė iš Radechovo rajono ir nužygiavo į rytus, į Dubną ir toliau. Nurodytoji „šiaurės" grupuotės atakai išeities riba (Grudekas–Rymnas, į pietryčius nuo Lucko) buvo prieš dieną užimta priešo, o 9 MK ir 19 MK dar tik artėjo prie Rovno miesto (buvo už 60–80 km ryčiau jiems nurodyto rajono). Todėl vietoj įsakymuose Nr. 0015 ir 0016 numatyto smūgio iš pietų ir šiaurės bendra Berestečko kryptimi, „pietinė" grupuotė mėgino nuo Brodų pulti Berestečką, o „šiaurinė" – nuo Rovno pulti Dubną.

Vien jau šis nesutapimas sunkino abiejų grupuočių sąveikos organizavimą. Iš tikrųjų jokios sąveikos nebuvo. Sprendžiant iš mechanizuotųjų korpusų vadovybės dokumentų ir gyvų likusių generolų pokarinių atsiminimų, Pietų fronto vadovybė net nepranešė vadams apie kaimynų planus bei veiksmus. Štai buvęs 8 MK vadas generolas Riabyševas rašo, kad tik birželio 27-osios antroje dienos pusėje į korpuso vadavietę *„atvyko fronto automobilių, šarvuočių bei tankų kariuomenės vadas generolas majoras R. Morgunovas. Jis pranešė, kad iš šiaurės rytų Dubno link priešui iš Klevanės rajono turi smogti kontrsmūgius generolo majoro K. Rokosovskio 9-asis mechanizuotasis korpusas, o generolo N. Feklenkos 19-asis mechanizuotasis korpusas – iš Rovno rajono. Ši informacija man buvo netikėta. Paskui generolas Morgunovas išvažiavo į 15-ąjį mechanizuotąjį korpusą ir jokių nurodymų nedavė...*" (113)

Pranešime apie 43-iosios tankų divizijos (19 MK) kovos veiksmus skaitome:

„... per visą žygio laiką, iki pat 1941 m. 6. 26, apie padėtį fronte iš aukštesniųjų štabų divizijos štabas jokios informacijos neturėjo". O kas pasikeitė po birželio 26-osios? Skaitome toliau: *„... jokių duomenų apie priešą ir mūsų dalinių veiksmus divizijos štabas neturėjo, mūsų aviacija nė kiek nepadėjo susiorientuoti, kokia yra padėtis...*" (28, p. 236, 237)

Dukart Sovietų Sąjungos didvyris V. Archipovas – anomis dienomis 43-iosios tankų divizijos žvalgybos bataliono vadas, atsiminimuose rašo:

„... kai birželio 26-osios vakarą... mūsų divizija priartėjo prie Dubno, niekas iš mūsų nežinojo, kad iš pietų sėkmingai žygiuoja mums priešais generolo D. Riabyševo 8-asis mechanizuotasis korpusas... Panaši situacija pasikartojo ir kitą dieną, kai mes ir mūsų kaimynai – 36-ojo korpuso šauliai pasiekėme Dubno prieigas, bet nežinojome, kad į miestą jau įsiveržė 8-ojo mechanizuotojo korpuso pulkininko V. Vasiljevo 34-oji tankų divizija..." (109)

Maršalo Rokosovskio atsiminimuose skaitome:

„... Niekam nebuvo pavesta suderinti trijų korpusų veiksmus. Jie į mūšį buvo metami atskirai ir nesustojant... Iš pavienių pranešimų tam tikru mastu galėjome spręsti, kas vyksta mūsų ruože. Kaip klostosi reikalai kitų Pietvakarių fronto armijų sektoriuo-

se, mes nežinojome. Matyt, generolo Potapovo padėtis nebuvo geriausia. Jo štabas visą tą laiką, kai aš vadovavau 9-ajam mechanizuotajam korpusui, šiuo atžvilgiu nė karto negalėjo mums padėti..." (111)

Prie to reikia pridurti, kad ir visi vadai visose ataskaitose vienu balsu tikina, jog nebuvo kokios nors sąveikos su aviacija, kuri ne tik *„nelydėjo atakos galingais smūgiais iš oro"*, bet net neparūpino žvalgybinės informacijos, o naikintuvai nepridengė puolančių tankų dalinių. Kodėl taip susiklostė, racionaliai paaiškinti jau visiškai negalima, nes Pietvakarių fronto aviacija iki birželio 24 d. turėjo beveik tūkstantį lėktuvų.

Kurgi jie buvo?

Tačiau grįšime prie nuoseklaus įvykių dėstymo.

Birželio 26-osios ankstų rytą iš piečiau Rovno esančio rajono mūšin patraukė 19-ojo MK 43-ioji divizija. (žr. 8 žemėlapį). Deja, mįslingas „tankų kritimas" neaplenkė ir šios, tomis tragiškomis dienomis nusipelniusios nevystančios šlovės divizijos: **iš 237 tankų**, turėtų iki kovos veiksmų pradžios, atakoje dalyvavo **2 tankai KV, 2 tankai T-34 ir 75 tankai T-26.**

Apie tai, kaip klostėsi įvykiai, sužinome iš išlikusio 43-iosios tankų divizijos vado pulkininko I. Cibino pranešimo:

„... 43-iosios divizijos vadovybė sustabdė 228-osios šaulių divizijos besitraukiančius pėstininkus ir artileriją, išdėstė juos ir įsakė stoti į mūšį drauge su tankų divizija. Atkūrus reikiamą tvarką, buvo nuspręsta nedelsiant atakuoti...

Divizijos artilerija (43 haubicų pulkas), traukiama traktorių 6 km per valandą greičiu, dar buvo kelyje ir iki atakos pradžios negalėjo šaudyti. Divizijai nebuvo skirta nė vieno lėktuvo skrydžio, tad gauti kokių nors duomenų, kas vyksta priešo gynybos gilumoje, divizijos štabas negalėjo, o tuo metu priešo aviacija toliau viešpatavo ore, koregavo ugnį ir stebėjo mūsų veiksmus...

14.00 divizijos tankai pradėjo ataką, priešaky veikė du tankai KV ir du T-34, nesustodami išsiskleidė ir uraganine ugnimi sutrikdė priešo prieštankinės gynybos sistemą bei pėstininkų kovos rikiuotę. Pėstininkai netvarkingai ėmė trauktis į vakarus. Priešo pėstininkus persekiojančius mūsų tankus ugnimi pasitiko priešo tankai iš pasalų ir kitų vietų, bet išsiveržę priekin KV ir T-34 (divizijoje jų buvo tik keturi – M. S.), *o paskui juos ir tankai T-26 atakavo priešo tankus...*

Priešo tankai, neatlaikę veržlios tankų atakos ir ugnies, pradėjo trauktis užtrukdami sparnuose, bet mūsų tankai, manevruojantys mūšio lauke, greitai juos pamušdavo. Tankai KV ir T-34, neturėdami pakankamai 76 mm šarvamušių sviedinių, šaudė skeveldriniais sviediniais ir savo mase lamdė bei naikino priešo tankus ir prieštankinius pabūklus...

Mūšis truko apie 4 valandas... Priešas, atsitraukdamas į Dubną, paskui save susprogdino tiltus ir divizija neteko galimybės prasiveržti į Dubną paskui jo atsitraukiančius pėstininkus..." (28, p. 237–239)

Galbūt kiek sutirštindamas spalvas, užtat gerokai vaizdingiau aprašo tą dieną 43-iosios tankų divizijos žvalgybos bataliono vadas V. Archipovas, kuris karą pradėjo jau būdamas Sovietų Sąjungos didvyris, o baigė jį dukart didvyriu. Atsiminimuose jis rašo:

„... kai birželio 26-osios vakare vijome fašistus Dubno link, tai buvo jau ne atsitraukimas, o tikriausias bėgimas. 11-osios tankų divizijos daliniai susimaišė, kilo panika. Ji prisidėjo ir prie to, kad, be šimtų belaisvių, mes užgrobėme daug tankų ir šarvuočių bei apie 100 motociklų, paliktų nesugadintų. Pri̇žygiavus prie Dubno, jau sutemose 86-ojo pulko tankistai pamatė, kad prie jų kolonos pabaigos prisijungė aštuoni priešo vidutiniai tankai – matyt, palaikė savais. Jų įgulos pasidavė pagal pirmą mūsų karių reikalavimą. Belaisviai paprastai skubėjo pareikšti, kad nepriklauso nacionalsocialistams, ir labai noriai davė parodymus. Panašią hitlerininkų kariuomenės psichologinę būseną, prislėgtumą ir paniką vėl man teko matyti labai labai negreit – tik po Stalingrado ir Kursko mūšių...“ (109)

Stebuklas, žinoma, neįvyko. Cibino divizija, dar iki mūšio virtusi iš esmės lengvųjų tankų batalionu, negalėjo paimti Dubno ir sutriuškinti prie šio miesto permestų priešo dviejų tankų (11-osios ir 13-osios) divizijų. Dar nesėkmingiau vyko 19-ojo mechanizuotojo korpuso 40-osios tankų divizijos puolimas. Tai buvo „tankų“ divizija tik pagal pavadinimą – iš 158 kovos mašinų 139 buvo lengvosios tanketės T-37 su kulkosvaidžiais (divizija tik pradėjo formuotis ir kulkosvaidžiais ginkluotos tanketės naudotos kaip mokomosios kovos mašinos). Į šiaurę nuo Dubno, linijoje palei Ikvos upę, 40-ąją tankų diviziją pasitiktiniame mūšyje sutriuškino vermachto 13-osios tankų ir 111-osios pėstininkų divizijų daliniai. Ne ką galėjo pagelbėti ir iš šiaurės puolantis 9-asis mechanizuotasis korpusas (teisingiau, dvi jo nebaigtos komplektuoti divizijos be artilerijos ir motorizuotųjų pėstininkų). Vykstant mūšiui, birželio 26 d. Rokosovskio korpusas taip ir neįstengė pralaužti vermachto 299-osios pėstininkų divizijos gynybos ir susijungti su 19-ojo mechanizuotojo korpuso 40-ąja tankų divizija.

Kitas dvi dienas „šiaurinės“ sovietinės kariuomenės grupuotės padėtis gerokai pablogėjo. Vokiečiai, sutraukę iš Lucko rajono 14-ąją tankų ir 25-ąją motorizuotąsias divizijas, patys pradėjo pulti nuo Dubno Rovno link ir toliau Gorynės upės kryptimi. Rokosovskis prisimena:

„... Užvažiavęs su grupe štabo karininkų ant kalvelės, kur buvo kovojančių 20-osios tankų divizijos dalinių pozicijos, stebėjau iš Dubno Rovno kryptimi judančią didžiulę priešo automobilių, tankų ir artilerijos koloną. O mūsų gynybos linijos link iš pietų slinko ir slinko vokiečių daliniai...“

Po sunkių mūšių 9-ojo ir 19-ojo mechanizuotųjų korpusų likučiai iki birželio 28 d. buvo nublokšti per 40–70 km nuo Dubno, į Klevanės–Tučino–Goščios rajoną, kur jie ir įsitvirtino palei Gorynės upę. Rovno miestą – svarbų Vakarų Ukrainos administracinį centrą ir kelių mazgą – buvo užėmęs priešas. Tačiau bendros užduoties savo dalį Rokosovskio ir Feklenkos kariai bei vadai įvykdė: negausi ir prastai ginkluota „šiaurinė“ grupuotė atitraukė **tris iš keturių** vermachto 3-iojo ir 48-ojo korpusų

tankų divizijas ir labai palengvino kur kas galingesnės „pietinės" grupuotės padėtį. Vaizdingai sakant, 19-ojo ir 9-ojo mechanizuotųjų korpusų žūtbūtinė ataka privertė vokiečius atsigręžti į šiaurės vakarus ir atsukti niekaip neapsaugotą nugarą 15-ojo ir 8-ojo mechanizuotųjų korpusų didžiulio tankų „skeltuvo" smūgiui.

Vokiečiai tikriausiai tada to nesuprato. Keista ir liūdna, kad ir Raudonosios armijos vadai, iš visko sprendžiant, nežinojo nei tikrojo pajėgų santykio, nei visos savo padėties naudingumo. Štai kaip 8 MK komisaras N. Popelis atsiminimuose aprašo pasitarimą, kuris vyko korpuso štabe prieš puolimą:

„... Rytoj užimame pradinį rajoną ir, veikdami drauge su Karpezo korpusu (15 MK), *smogsime priešo grupuotei, turinčiai, jei tikėsime žvalgyba, penkias* (???) *tankų ir keturias mechanizuotąsias divizijas... Aš popieriaus lapelyje suskaičiavau: penkios tankų ir keturios mechanizuotosios – maždaug du tūkstančiai* (???) *tankų... Vokiečių persvara žmonių skaičiumi ir technika privertė mus ...*" Ir t.t.

Frazė apie vokiečių techninę persvarą, deja, neatsitiktinė. Pateiksime dar vieną Popelio atsiminimų fragmentą:

„... Vokiečiai prisišaudė į tiltą ir persikeliančiam tankui tiesiog į kaktą pataikė sviedinys... O jis kaip niekur nieko pasuka dešinėn ir rieda mūsų pusėn. Vadinasi, vokiečių prieštankinės patrankos nepramuša priekinių šarvų. Naudingas atradimas! Jis kelia mūsų žmonių dvasią..." (105)

Naudingas **atradimas**??? Sovietų Sąjunga dar ketvirtajame dešimtmetyje nusipirko iš Vokietijos tą pačią 37 mm patranką! Be to, kai bandymų poligone paaiškėjo, kad reali šarvų pramušamoji galia pasirodė esanti mažesnė už žadėtąją, kilo didelis skandalas (paaiškėjo, kad sovietiniai standartai buvo gerokai griežtesni už vokiečių) (87). Ir kodėl tada Tevosiano komisija 1940 m. apvažiavo visas vokiečių tankų gamyklas? Kam tada nupirktas geriausias tuo metu vokiškas tankas Pz-III, kam jis buvo gainiojamas Kubinkos bandymų poligone? Kur panaudoti šių bandymų, kuriems vykstant buvo registruojamos visos „trejetuko" charakteristikos, įskaitant triukšmo lygį, rezultatai? Nejaugi visi šie protokolai, papuošti grėsmingais grifais „visiškai slapta", tiesiog kaip nereikalingas krovinys atgulė į seifus?

Po to, kai 8-asis MK buvo priverstas keturias dienas sugaišti betiksliams žygiams, fronto vadovybė pareikalavo nedelsiant pradėti puolimą. Smūgio krypties (nuo Brodų Berestečko link) pasirinkimas buvo labai keistas. Net šiuolaikiniame Ukrainos automobilių kelių žemėlapyje tarp šių miestų negalima aptikti nė vieno padoraus kelio. Vietovė apaugusi mišku, su daugybe smulkių upelių. O nuo Brodų į Dubną veda pagrindinė magistralė, be to, visai plynomis vietomis – žemėlapyje nė vienos „žalios" dėmelės...

Korpusui teko pradėti ataką be rekognoskuotės, be rimtos priešo žvalgybos, be artilerijos paramos. Iš žadėtosios aviacijos divizijos padangėje iki dienos pabaigos taip ir nepasirodė nė viena eskadrilė. Iš esmės kairiau mechanizuotojo korpuso puolimo ruožo išskleistos dvi šaulių divizijos (139-oji ir 141-oji), kaip rašo Popelis, *„nė negirdėjo apie korpuso puolimą. O galėjo labai pagelbėti"*. Kaimynas iš kairės –

15-asis mechanizuotasis korpusas – toliau mėšlungiškai klaidžiojo po mišką Busko–Toporuvo rajone ir birželio 26 d. atakoje taip ir nedalyvavo. Kaip tik birželio 26-osios vakarą ir įvyko košmariškas incidentas, kai buvo gyvas palaidotas 15 MK vadas, dėl ko korpusas negalėjo kautis ir visą kitą dieną (Berestečko puolimą 15 MK pradėjo tik birželio 28-ąją vidurdienį). 4-ojo mechanizuotojo korpuso 8-oji tankų divizija, priskirta 15 MK operatyviniam pavaldumui, vis dar šliaužė vidutiniu 20 km per parą greičiu nuo Lvovo į Buską ir birželio 26-osios kontrsmūgyje nedalyvavo...

Tačiau, kaip sakoma, pirštu baslio neatmuši. Nepaisant visiškai netikusio puolimo parengimo ir organizavimo, net veikdamas vienas 8-asis mechanizuotasis korpusas birželio 26-ąją pasiekė šiokių tokių laimėjimų.

Generolo majoro T. Mišanino 12-oji tankų divizija, remiama artilerijos ir motorizuotųjų pėstininkų, įveikė pelkėtą vietovę ir iki 11 valandos ryto forsavo Slonovkos upę. Iki 16 val. įnirtingame mūšyje šios divizijos 24-asis tankų pulkas užėmė Lesniovo kaimą (20 km į šiaurę nuo Brodų). Prie Lesniovo įvyko ir pirmas tankų mūšis, po kurio, kaip išeitų pagal Popelio atsiminimus, nedaugelis likusių sveikų vokiečių tankų buvo priversti sprukti:

„Vokiečiai sutriko ir dengiami būrio Pz-IV leidosi bėgti. Bėgo atvirai, bejėgiškai, bailiai... Mūsų KV sujaukė hitlerininkų vaizduotę...“

Dokumente (8-ojo MK vado pranešimas apie korpuso kovos veiksmus nuo 1941 m. birželio 22 iki 29 d.) birželio 26-osios įvykiai aprašyti santūriau:

„... Korpusas atakavo 16-osios šarvuočių bei tankų divizijos besiginančius dalinius bendra Brodų, Berestečko, Boremelio kryptimi, bet sutikęs priešo, prisidengusio tankams neįveikiama pelkėta upe ir sunaikinusio visas perkėlas per šią upę, organizuotą priešinimąsi, puolimo tempo padidinti neįstengė.

12-osios tankų divizijos daliniai, atakuodami priešą, forsavo Slonuvkos upę ir pasiekė artilerijos pozicijų rajoną, iki dienos pabaigos užėmė aukštumas šiauriau Lešniuvo ir sunaikino 3 priešo baterijas bei 4 tankus.

Šiame mūšyje 12-oji tankų divizija patyrė didelių karinio personalo ir materialinės dalies nuostolių: 8 tankai pamušti mūšyje, du nugrimzdo į pelkę, be to, priešo aviacija sunaikino visus artilerijos pulko traktorius ir didesnę dalį pabūklų tarnybų.

34-oji tankų divizija dienai baigiantis užėmė Chotyno, Redkuvo, Komoruvkos rajoną, sunaikino 3 priešo baterijas, 2 batalionus motociklininkų, užėmė du batalionų štabus ir atėmė iš priešo 4 tankus... Šiame mūšyje 34-oji tankų divizija neteko 5 tankų, iš kurių 4 pamušė priešas ir 1 tankas sudegė...“ (28, p. 167)

Kad ir kaip būtų, bet korpusai puolė toliau ir iki Berestečko liko mažiau nei 20 km. Atrodė, dar šiek tiek ir bus galima pasiekti operatyvinio masto proveržį. Ir tai anaiptol ne diletanto išvedžiojimai. Generolas Riabyševas pokariniuose atsiminimuose rašo:

„... 8-ojo mechanizuotojo korpuso padėtis klostėsi palankiai. Vokiečių grupuotė buvo pridengta ne ištisai, bet atskiruose ruožuose, jos kariuomenė išsisklaidžiusi keliuose. O 8-ojo mechanizuotojo korpuso junginiai, atvirkščiai, buvo išsidėstę palan-

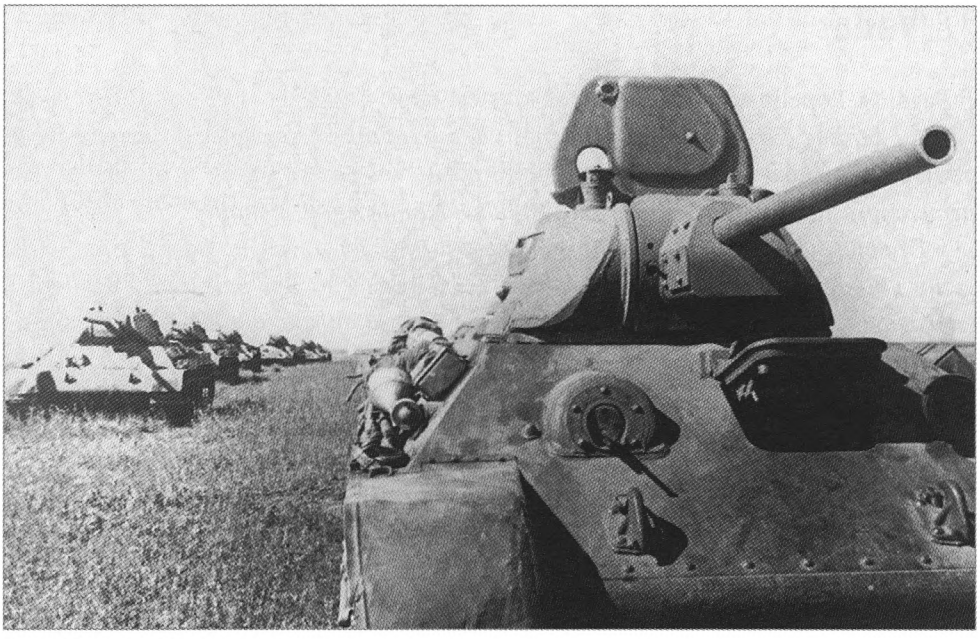

Sovietinių tankų T-34 kolona.

kiose pozicijose ties priešo divizijų sparnais ir jų užnugaryje... Siųsdamas į fronto štabą pranešimą apie sėkmingus korpuso veiksmus maniau, kad, naudodamasis korpuso laimėjimais, vadas nuspręs sutriuškinti priešą ir ***nublokšti jį iki sienos*** (paryškinta mano. – M. S.) (113).

Verta pažymėti ir tą džiuginantį dalyką, kad laimėjimas buvo pasiektas minimaliais (lyginant su pradiniu skaičiumi) karinės technikos nuostoliais: 12-oji tankų divizija mūšyje neteko 8 tankų, dar du įklimpo pelkėse, o 34-oji tankų divizija neteko vos 5 tankų. Dabar pagaliau beliko pasiekti, kad po miškus klaidžiojantis 15-asis mechanizuotasis korpusas imtųsi aktyvių veiksmų, pradėtų veikti išvien su pėstininkais ir artilerija, o puolanti kariuomenė būtų pridengta iš oro. Tada vokiečius nuo sutriuškinimo galėtų išgelbėti tik stebuklas.

Stebuklų kartais įvyksta. Dažniausiai juos daro patys žmonės. Prisiminkite, kaip rašoma knygose apie senų seniausius laikus: padėjo nusikaltėlis galvą ant trinkos, budelis užsimojo kirviu, o čia kaip tik atjoja žygūnas mojuodamas „mūsų gerojo karaliaus" įsaku dėl malonės suteikimo... Kažkas panašiai ir nutiko 1941 m. birželio naktį iš 26-osios į 27-ąją.

2.8. **Vadas**

Pagal N. Popelio aprašymus įvykiai klostėsi taip:

„... Į žeminę (34-osios tankų divizijos vado pulkininko Vasiljevo vadavietė) įvirto Oksenas (korpuso kontržvalgybos viršininkas). *Vos pasisveikinęs, neatsiprašęs, kas nebuvo įprasta ramiam, visad mandagiam žvalgui, priėjo prie manęs.*

– Divizijos užnugaryje sulaikyti šeši raudonarmiečiai. Jie tikina, kad Mišanino divizija (12-oji tankų divizija) *sparčiai traukiasi, du generolai pasidavė į nelaisvę... Dievagojasi, kad divizijos atsitraukimą regėjo savo akimis, o apie nelaisvėje esančius generolus girdėję iš kitų. Divizija, jeigu jais tikėsime, kaip banda traukiasi per mišką į pietus...“*

Nepavyko užmegzti radijo ryšio nei su korpuso štabu, nei su tankų divizijos vadaviete. Racijos tylėjo. Labai sunerimęs Popelis tanku T-34 skubiai išvažiavo į Brodus po daugelio bombardavimų degančiu spygliuočių mišku. Bet rytinėje miesto dalyje esančiame miške, toje vietoje, kur dieną buvo korpuso štabas, jau nieko nerado: *„Nė gyvos dvasios. Tuščios žeminės. Vėjas tingiai nešioja popierių draiskanas...“* Netrukus į miško laukymę įvažiavo korpuso žvalgybos viršininko majoro Petrenkos mašina. Jis taip pat patvirtino netikėtinų pranešimų tikrumą:

„Mišanino divizija pasitraukė iš priešakinių linijų... Pakeliui keletą kartų susidurta su jos kariais. Kiūtina be jokios tvarkos. Vadų neregėti... Tikina, kad generolas Mišaninas įsakė trauktis į Brodus, o pats drauge su korpuso vadu pasidavė nelaisvėn...“

Šios knygos žanras – dokumentinis istorinis tyrinėjimas, o ne kriminalinis skaitalas. Todėl toliau neintriguosime skaitytojo, tuo labiau kad nieko mįslinga ir neįvyko. Jokių X spindulių, jokių vokiečių desantų, jokių žemės drebėjimų užpelkėjusiame miške – tiesiog 8-ąjį mechanizuotąjį korpusą eilinį kartą kliudė Pietvakarių fronto vadovybės beprotiško įsakymo „smūginė banga“.

Maršalas Bagramianas atsiminimuose su pasididžiavimu rašo, kad *„fronto štabe nebuvo jaučiama sutrikimo nė šešėlio!“* Nesiginčysime. Patikėsime šiais žodžiais. Sutrikimo nebūta. Viso kito – ryšių, žvalgybos, patikimos informacijos apie savą ir priešo kariuomenę, tvirtumo ir nuoseklumo priimant sprendimus, – taip pat nebūta. Birželio 26-osios vakarą, remiantis paniškais gandais, kurie kaip utėlės tarp koncentracijos stovyklos kalinių plinta demoralizuotos kariuomenės užnugaryje, Pietvakarių fronto štabe buvo prieita prie išvados, kad rytą prasidėjęs kontrsmūgis jau nesėkmingai baigėsi. Pietvakarių fronto štabo 1941 m. 06. 26 operatyvinėje suvestinėje Nr. 09 buvo pranešama: *„8-asis mechanizuotasis korpusas birželio 26 d. 9.00 neryžtingai atakavo priešo mechanizuotuosius dalinius iš Brodų rajono ir buvo priešo sustabdytas atakos* (???) *pradiniame rajone...“* (29, p. 30)

Jau toks situacijos įvertinimas, padarytas tuo pačiu metu, kai 19-asis ir 8-asis mechanizuotieji korpusai (deja, neturėdami ryšio vienas su kitu) puolė Dubną ir Berestečką, visiškai neatitiko tikrovės. Na, o sprendimas, priimtas remiantis tokiu vertinimu, buvo jau visai keistas. *„Kalbėjo fronto štabo viršininkas*, – prisimena

Raudonosios armijos kariai pasiduoda į nelaisvę.

Bagramianas. – *Jo mintis buvo tokia: reikia atvykstančius iš gilumos 36-ąjį ir 37-ąjį šaulių korpusus išdėstyti Dubno, Kremeneco, Zoločevo linijoje su užduotimi atkakliai ginantis sulaikyti priešą. Mechanizuotuosius korpusus atitraukti už šios ribos*" (110).

Kur čia logika, kur sveiko proto pėdsakai? Net jei manytume, jog fronto mechanizuotieji korpusai, vis dar tuo metu turėję pusantro tūkstančio tankų, pasirodė esantys nepajėgūs sutriuškinti ar bent sulaikyti žygiuojantį priešą, tad kuo remiantis buvo viliamasi, kad du šaulių korpusai susidoros su tokia užduotimi? Nejaugi fronto štabas dar nežinojo, kad šaulių divizijos, daugiausia sukomplektuotos iš vakarinių Ukrainos sričių šauktinių, miniomis išbėgioja jau po pirmųjų šūvių? Ir kaip galima skirti užduotį *„atitraukti už šios ribos*", kai jokios parengtos gynybinės ribos Kremeneco–Zoločevo linijoje dar nė sapne nebuvo, o 36-ojo ir 37-ojo šaulių korpusų pėstininkai šiame rajone vos tik pradėjo telktis?

Įsidėmėtina, kad ir G. Žukovas (generalinio štabo viršininkas ir įgaliotasis vyriausiosios kariuomenės vadovybės atstovas Pietvakarių fronte) tiesiogiai **prieštaravo tokiam sprendimui**: *„... sužinojęs, kad Kirponosas ketina iš gilumos atvykstančius 36-ąjį ir 37-ąjį šaulių korpusus išdėstyti Dubno, Kremeneco, Novyj Počajuvo gynybos ruože, ryžtingai pasisakė prieš tokį fronto antrojo ešelono kariuomenės panaudojimą.*

– Jei rengiamės smogti, vadinasi, visomis pajėgomis!

... Prieš išskrisdamas birželio 26 d. į Maskvą G. Žukovas dar kartą iš Kirponoso pareikalavo ryžtingam kontrsmūgiui surinkti visa, kas įmanoma..." (110).

Kad birželio 26 d. vakare priimtas sprendimas (kurį Bagramianas net pokario atsiminimuose nė kiek nesigėdydamas vadina „labiausiai atitinkančiu pasikeitusias aplinkybes operatyviniu sprendimu“) buvo visiškai netikęs, paaiškėjo ne per kelias dienas, o jau **per kelias valandas** – birželio 27-osios rytą.

Skaitome toliau Bagramiano atsiminimus:

„... Nespėjome mes gauti raporto apie 8-ojo ir 15-ojo mechanizuotųjų korpusų grįžimą į ankstesnes ribas, kai per štabą nuskriejo žinia: fašistų tankai veržiasi į Ostrogą. Fronto štabe – aliarmas (bet nė šešėlio sutrikimo. – M. S.)... *Pulkininkas Bondarevas susijaudinęs pranešė, kad šiandien* (birželio 27-ąją. – M. S.) *švintant vokiečių 11-oji tankų divizija atliko veržlų šuolį iš Dubno rajono. 36-ojo šaulių korpuso dešiniojo sparno divizijos žygiuojančius dalinius nubloškusi pietų pusėn, dabar ji beveik netrukdoma traukia Ostrogo link...“*

Štai ir visas „šaulių korpusų sudarytas gynybos ruožas“!

Bet dar anksčiau, prieš vokiečių tankų armijoms toliau puolant nuo mūšio lauko prie Dubno į rytus, į Pietų fronto vadovybės sprendimą reagavo Maskva. Naktį iš birželio 26-osios į 27-ąją Pietvakarių fronto štabe įsijungė aukštojo dažnio telegrafo ryšių aparatas BODO. Bagramianas prisimena:

„... Bėgu į pokalbių patalpą, griebiu juostelę, skaitau: „Prie aparato generolas Malandinas (DVRA generalinio štabo viršininko pavaduotojas. – M. S.). *Sveiki. Nedelsdami praneškite vadui, kad vyriausioji kariuomenės vadovybė draudžia atsitraukti ir reikalauja nenutraukti kontrsmūgio. Nė dienos ramybės neduoti agresoriui. Viskas. Skubu pas Kirponosą. Išklausęs mano pranešimą jis tyliai nusikeikė...“*

Didelio viršininko tylus keiksmas kurtinamai nuaidėjo per kariuomenę.

Birželio 27-ąją auštant Brodų pietiniame pakraštyje Popelis pagaliau aptiko savo mechanizuotojo korpuso štabą:

„... mes pamatėme šalikelėje korpuso vado KV. Palei tanką nesustodamas, kaip užsuktas vaikščiojo Riabyševas. Aš mačiau korpuso vadą visokį. Bet tokio – niekada... Riabyševas, vos linktelėjęs man, išsiėmė iš kišenės dvigubai sulenktą popierėlį:

– Susipažink.

Lapelyje keletas eilučių, išraitytų kaligrafišku raštininko braižu. Apskritos, su vienodais sustorėjimais raidytės, prisispaudusios viena prie kitos, buvo palenktos dešinėn. „37-asis šaulių korpusas ginasi Nauj. Počajevo–Podkamenės–Zoločevo fronte. 8-ajam mechanizuotajam korpusui atsitraukti už 37 ŠK linijos ir sustiprinti jo kovos rikiuotę savomis ugnies priemonėmis. Žygį pradėti nedelsiant“.

Apačioje parašas: Pietvakarių fronto vadas generolas pulkininkas Kirponosas“. O virš skliaustelių – didelis, tįstantis iš apačios aukštyn, užraitas...

Iš pietų pusės artėjo kažkokia lengvoji mašina. Ji netoliese sustojo. Iš mašinos išlindo pažįstamas pulkininkas iš fronto štabo. Nesiskutęs, nuo bemiegių naktų paraudusiomis akimis, jis su mumis šaltai pasisveikino ir įteikė Riabyševui voką. Dmitrijus Ivanovičius nuplėšė dervinį antspaudą ir mes pamatėme tokias pačias apskritutes, dailiai palenktas

dešinėn raides bei tą patį parašo užraitą. Bet tekstas buvo visai kitoks: korpusas rytą privalo pulti iš Brodų rajono Verbos–Dubno kryptimi ir iki vakaro užimti Dubną.

Riabyševas apstulbęs dėbtelėjo į pulkininką:

– O kaip dėl ankstesnio įsakymo?

Pulkininkas nesileido į jokius svarstymus.

– Kaip jums žinoma, vykdyti reikia paskutinį..." (105)

Sunku patikėti, bet dviejų vienas kitam tiesiogiai prieštaraujančių įsakymų, gautų birželio 27-osios rytą, istoriją iš esmės patvirtina dokumentai (žr. 9 žemėlapį). Anksčiau minėtame „8 MK vado pranešime apie korpuso kovos veiksmus" skaitome: „*... 1941 m. 6. 27 2.30 pas 8-ojo mechanizuotojo korpuso vadą atvyko generolas majoras Paniuchovas ir perteikė jam šį Pietvakarių fronto vado* ***žodinį įsakymą*** (paryškinta mano. – M. S.):

„*37-asis šaulių korpusas ginasi Naujojo Počajuvo, Podkamenės, Zoločevo fronte. 8-ajam mechanizuotajam korpusui atsitraukti už 37-ojo šaulių korpuso pėstininkų linijos ir sustiprinti jų kovos rikiuotę savo ugnies priemonėmis. Pradėti vykdyti nedelsiant*".

... 1941 m. 6. 27. 6.00 rajone už 2 km piečiau Brodų brigados generolas atgabeno Pietvakarių fronto vado antrą įsakymą Nr. 2121, datuotą 1941 m. 6. 27, dėl 8-ojo mechanizuotojo korpuso puolimo nuo 1941 m. 6. 27. 9.00 Brodų, Verbos, Dubno kryptimi..." (28, p. 167)

15 MK kovos veiksmų ataskaitoje (pasirašyta l. e. p. korpuso vado pulkininko Jermolajevo) įvykiai aprašyti taip:

„*... 1941 m. 6. 27. Remiantis Pietvakarių fronto įsakymu* (aiškiai klaidingai nurodytas kito įsakymo numeris ir visiškai nereali data, birželio 29-oji. – M. S.) *įsakyta atsitraukti į Zoločevo aukštumų ruožą už 37-ojo šaulių korpuso linijos siekiant sutvarkyti savo reikalus.*

15-ojo mechanizuotojo korpuso vadas davė žodinį įsakymą korpuso daliniams atsitraukti...

Apie 10 valandą atvykęs į miške prie Kaštelianų esančią 15-ojo mechanizuotojo korpuso vado vadavietę Pietvakarių fronto politinės propagandos valdybos viršininkas brigados komisaras Michailovas fronto tarybos pavedimu vėl perdavė įsakymą korpusui pulti Berestečko kryptimi..." (29, p. 261)

Kaip matome, Popelis atsiminimuose apsiriko tik dėl karinio laipsnio to, kuris atgabeno įsakymą atnaujinti puolimą (nežinia kodėl pakeitė brigados komisarą Michailovą „pažįstamu pulkininku iš fronto štabo"). Ne visai aišku, ar įsakymas perduotas žodžiu, ar vis dėlto buvo popieriaus lapelis su „užraitytu" parašu... Bet kokiu atveju pats metas pertraukti mūsų pasakojimą apie 1941 m. tragiškus birželio įvykius, kad artimiau susipažintume su žmogumi, kuris turėjo teisę savo parašą išraityti greta žodžių „Pietvakarių fronto vadas".

Žmonės, pažįstantys generolą Kirponosą, apie jį atsiliepia skirtingai.

Maršalas K. Moskalenka rašo šiltai ir pagarbiai:

„... Jis buvo kariniu požiūriu išsilavinęs žmogus ir pasirodė esąs drąsus ir valingas vadas per karą su baltasuomiais... Drąsus, tvirtas generolas žuvo sunkių išbandymų dienomis ir pažinojusiųjų širdyse paliko apie save gerą ir šviesų atminimą...“

Komisaras Popelis pateikia ne visai vienareikšmį vado įvertinimą:

„... Nepriekaištingai drąsus ir ryžtingas žmogus, bet dar nesubrendo tokiam postui. Apie tai mes ne kartą kalbėjomės tarp savųjų, kalbėjomės ramiai, taikiu metu neįžvelgdami dėl to didelės bėdos, pamiršdami, kad pasienio apygarda, prasidėjus karo veiksmams, taps frontu...“

Maršalas Rokosovskis susitikimą su Pietvakarių fronto vadu aprašo labai griežtais pasakymais:

„... Mane labai nustebino jo aiškiai į akis krintantis sutrikimas... Jis stengėsi likti ramus, bet tai nepavyko. Mano glaustos informacijos apie padėtį 5-osios armijos ir korpuso ruože jis tarpais išsiblaškęs klausėsi, tarpais pertraukdavo pribėgdamas prie lango ir šūkaudamas: „Ką gi veikia PLG? Lėktuvai skraido ir niekas jų nenumuša. Skandalas!“

... Taip, tai buvo sutrikimas, nes tuo metu susidariusioje padėtyje kitam fronto vadui, mano nuomone, būtų rūpėjusi ne PLG... Susidarė įspūdis, kad jis arba nežino padėties, arba nenori apie ją žinoti. Tomis minutėmis aš galutinai priėjau išvadą, kad šiam žmogui yra per sunkios tokios plačios, sudėtingos ir atsakingos pareigos ir vargas jam pavaldžiai kariuomenei...“

Michailas Kirponosas žuvo 1941 m. rugsėjo 20 d. mėgindamas ištrūkti iš apsupties ryčiau Kijevo. Nesvarbu, kokios būtų jo žūties aplinkybės (klaidžioja trys versijos: žūtis mūšyje, savižudybė, čekistų įvykdytas slaptas Stalino įsakymas siekiant neleisti pakliūti į nelaisvę fronto vyriausiajai vadovybei), generolas Kirponosas paaukojo savo gyvybę už tėvynę. Tai verčia autorių visas aplinkybes vertinti itin santūriai. Suteikime generolui Kirponosui teisę pačiam papasakoti apie save. Puiku, kad mums prieinama jo autobiografija, parašyta 1938 m. spalio 21 d. (187).

Pateiksime ją labai nedaug sutrumpintą ir su neilgais komentarais:

„Gimiau 1892 m. sausio 9 d. Černigovo gubernijoje, Verkijevkos m., neturtingo valstiečio šeimoje. Ūkyje buvo pusė dešimtinės žemės, pirkia ir daugiau nieko. Mano tėvas ilgai dirbo vandens virintoju mūsų miestelio arbatinėje (koks gi tai „valstietis“?)*... Pradėjau mokytis cerkvės parapinėje mokykloje 1899 m. 1900 m. perėjau į savo miestelio zemstvos mokyklą... Bendras išsimokslinimas – baigiau zemstvos mokyklos 3 grupes ir 1903 m. įstojau į dviklasę mokyklą bei į Borzensko sodininkystės mokyklą, bet negalėjau ten mokytis dėl tėvų sunkios materialinės padėties...*

1909 m. gruodį pradėjau tarnauti Koroviakovo girininkijoje miško sargu, 1912 m. buvau perkeltas į Michailovo girininkiją kultūrų prižiūrėtojo pareigoms (darbas miško daigynuose) su 12 rublių per mėnesį alga. Šioje girininkijoje tarnavau iki 1915 m. rugsėjo, t.y. iki mobilizavimo į caro kariuomenę. Tarnavau 216-ajame pėstininkų atsargos pulke... 1917 m. gegužę baigiau felčerių mokyklą (t.y. Pirmojo pasaulinio karo kovos veiksmuose iš esmės nedalyvavo).

Rumunijos fronte aš buvau nuo 1917 m. rugpjūčio iki 1918 m. vasario, 258 pulke kuopos felčeriu... Vykstant Spalio revoliucijai, agitavau kareivius už bolševizmą. Ten buvau išrinktas pulko komiteto pirmininku, divizijos revoliucinio komiteto nariu...

Grįžęs iš Rumunijos fronto, tapau raudonųjų partizanų būrių kovai su kontrrevoliucija organizavimo iniciatoriumi... 1918 m. rugsėjį iš Ukrainos teritorijos pabėgau į RSFSR teritoriją, kur ir įstojau į Ukrainos sukilėlių kariuomenės 1-ąją sovietinę diviziją... Ėjau pareigas: divizijos viršininko pav., revoliucinio tribunolo pirmininko, 2-ojo Boguno pulko vado...

1919 m. liepos 1 d. Ščorso įsakymu buvau paskirtas Žitomiro raudonųjų vadų mokyklos viršininko padėjėju... Dėl ligos perėjau į ne rikiuotės darbą toje pačioje mokykloje – dirbau mokyklos karinio komisaro sekretoriumi...

1920 m. gegužę buvau paskirtas į Kijevo 2-ąją raudonųjų viršilų mokyklą, kurioje ėjau pareigas: nuo ūkio komandos vado iki mokyklos komisaro.

Nuo 1923 iki 1927 metų mokiausi DVRA Frunzės karinėje akademijoje. 1931 m. sausį buvau paskirtas Odesoje dislokuoto 51-osios šaulių divizijos štabo viršininku, 1934 m. balandį toms pačioms pareigoms buvau paskirtas Kazanės pėstininkų mokyklos viršininku, kur dirbu ir dabar.

Visuomeninis darbas: kovos su opozicija metu aktyviai dirbau demaskuojant ir šalinant iš Charkovo raudonųjų viršilų „ukapistus", glaudžiai bendradarbiaudamas su ČK organais. Mokydamasis karinėje akademijoje, per paskaitas atskleisdavau opozicionierių antipartinį veidą. 1927 m. demaskavau kaip trockistą politinį vadovą Poliščiuką. Jį demaskuojant buvo demaskuoti ir kiti trockistai... Kazanės pėstininkų mokykloje aktyviai dalyvavau demaskuojant liaudies priešus Gobasovą, Jusupovą, Obryvajevą, Pavlovskį ir kt. ... 1937 m. mano iniciatyva už nusikalstamą požiūrį į rinkėjų sąrašo sudarymą buvo patrauktas atsakomybėn ir nuteistas Zelenodolsko miesto tarybos pirmininko pavaduotojas...

Jokių nukrypimų nuo partijos generalinės linijos ir jokių svyravimų nebuvo ir nėra.

1937 m. gavau partinę bausmę – papeikimą neįrašant į asmens bylą už tai, kad nepastebėjau apgavystės laikant PDG 2-ojo laipsnio normas...

Vedžiau 1911 m. pil. (taip tekste!) *Olimpiadą Vasiljevną Poliakovą (šikšniaus dukterį), išsiskyriau su ja 1919 m. Dukterys po skyrybų buvo auklėjamos pas mane... Antrąkart vedžiau 1919 m. Sofją Aleksandrovną Piotrovskają. Su antra žmona turiu tris dukteris. Mano žmona gimė Žitomiro mieste, lenkų tautybės. Jos tėvas tarnavo valstybės banke sargu, jie nuolat gyveno labai vargingai. Iki revoliucijos žmonos tėvas dirbo restoranuose padavėju, o motina ruošė namie pietus nesinaudodama samdomąja jėga. Žmonos brolis Janas Piotrovskis 1924 ar 1925 m. išėjo į Lenkiją. Kur jis ir ką veikia, nei aš, nei mano žmona nežinome...*

Žmonos tėvas 1930 m. iš Žitomiro buvo ištremtas į Alma Atą, kur išvažiavo jo žmona ir duktė Rozalija... Žmona mano, kad ji neturi tėvo, motinos, brolio ir sesers, nesidomėjo ir nesidomi jų likimu. Už ką ištremtas žmonos tėvas, nei aš, nei mano

žmona nežinome, bet žmona supranta, kad jos tėvas tikriausiai to nusipelnė, ir todėl jokio gailesčio jam nejautė ir nejaučia..."

Štai tokia biografija. Itin kuklūs žmogaus siekiai (nuo 17 iki 23 metų dirbo eiguliu), užaugęs kaimo liumpenproletaro šeimoje. Karo tarnybos niekada netroško, nuo Pirmojo pasaulinio karo fronto išsisukinėjo kaip galėdamas. Rūpestingas tėvas ir ištikimas vyras – kitas jo vietoje seniai būtų išsituokęs su represuoto lenko dukterimi.

„Dėmę" asmens byloje plovė uoliausiai bendradarbiaudamas su baudžiamosiomis įstaigomis. Karjeros viršūnė – treji metai divizijos štabo vado pareigos. Iki ir po to – ne rikiuotės pareigos nuo ūkvedžio iki pėstininkų mokyklos viršininko provincijos užkampyje. Mokymasis Frunzės karinėje akademijoje neturi suklaidinti – ko ir kaip mokyta šioje „akademijoje", jei jos klausytojai buvo žmonės, nebaigę pradinės mokyklos? Iš esmės tai uždara „elitinė" neraštingumo likvidavimo mokykla, kurioje mažaraščius „iškeltinius" vargais negalais pritempdavo iki septynmetės mokyklos lygio.

Bet viskas išaiškėja lyginant. Kad skaitytojas galėtų deramai įvertinti Pietvakarių fronto vado biografiją, trumpai pateiksime duomenų ir apie vokiečių „Pietų" grupės vadą generolą feldmaršalą Rundštedtą.

Jis buvo 17 metų vyresnis už Kirponosą, gimė 1875 m. prūsų kariuomenės generolo šeimoje. Baigė Oranienšteino karo mokyklą, 1893 m. gavo leitenanto laipsnį. 1907 m. baigė karo akademiją. Pirmojo pasaulinio karo metais – generalinio štabo karininkas, paskui Rytų fronto 53-ojo armijos korpuso štabo viršininkas, o į karo pabaigą – 15 korpuso, buvusio Prancūzijoje, štabo viršininkas. Už kovinius nuopelnus ir drąsą apdovanotas 1-ojo ir 2-ojo laipsnio Riterio kryžiais ir Hohencolernų namų ordinu. Vokietijai pralaimėjus karą, liko tarnauti reichsvere. 1932 m. pabaigoje Rundštedtas buvo paskirtas 1-osios armijos, dislokuotos Berlyne, vadu. 1938 m. išleistas į atsargą, nes pasisakė prieš Čekoslovakijos Sudetų srities okupaciją (įdomu, kas būtų buvę sovietiniam generolui, kuris, pavyzdžiui, būtų pasisakęs prieš Vakarų Ukrainos „išvadavimą"?).

1939 m. gegužę grįžo tarnauti į vermachtą. Per įsiveržimą į Lenkiją vadovavo „Pietų" armijų grupei, užėmusiai Varšuvą. Per Prancūzijos kampaniją Rundštedtas vadovavo armijų grupei „A", kuri pralaužė frontą prie Sedano ir apsupo svarbiausias sąjungininkų pajėgas prie Diunkerko. Po pergalės Prancūzijoje gavo aukščiausią Vokietijos generolo feldmaršalo karinį laipsnį. Tokio lygio karvedžio paskyrimas vienu iš trijų vermachto grupių Rytų fronte atrodo suprantamas ir logiškas. Bet kaip jo priešu tapo buvęs Kazanės pėstininkų mokyklos viršininkas (žr. 1 žemėlapį)?

Dėl visko kaltas karas. Suomijos karas. Pėstininkų mokyklos viršininkas buvo pašauktas į veikiančiąją kariuomenę ir tapo 70-osios šaulių divizijos vadu. Paskutinėmis karo dienomis Kirponoso divizija atliko žygdarbį, baisų, kruviną, visiškai beprasmį. Pagal taikos sutartį Vyborgo (Vipurio) miestas turėjo atitekti SSRS. Tačiau Stalinas ir Timošenka įsakė nelaukiant ugnies nutraukimo dienos

ir valandos, miestą imti šturmu. 70-ajai šaulių divizijai buvo pavesta apeiti miestą Suomių įlankos ledu ir „atkirsti kelią mieste apsuptai suomių kariuomenei“ (ir tai padaryta tada, kai suomių kariuomenės išvedimo laikas ir tvarka buvo derinama Maskvoje vykstančiose derybose). Suomiai, aišku, neatsisakė malonumo pamokyti įžūlų agresorių. Sunkiųjų kranto pabūklų sviediniai pralauždavo didžiules eketes, kurių lediniame vandenyje skendo gyvi ir negyvi raudonarmiečiai. Divizijos vadas Kirponosas narsiai žingsniavo priešaky atakuojančiųjų grandinių – trumpai sakant, draugas Stalinas galėjo būti visiškai patenkintas valdinių nuolankumu.

Tiems, kurie gebėjo suteikti vadui tokį malonumą, pasipildavo liūtis apdovanojimų, laipsnių, naujų paskyrimų. 1-ojo rango komandarmas Timošenka tapo SSRS maršalu ir gynybos liaudies komisaru, 7-osios armijos, šturmavusios „Manerheimo liniją“, 2-ojo rango komandarmas Mereckovas tapo armijos generolu ir DVRA generalinio štabo viršininku. Nebuvo pamirštas ir drąsą parodęs Kirponosas: jis gavo auksinę Sovietų Sąjungos didvyrio žvaigždę ir buvo paskirtas 49-ojo šaulių korpuso vadu.

Štai tada draugui Stalinui vertėjo ir sustoti. Bet ne, labai jau jam patiko kuklus ir drąsus naujai iškeptasis generolas majoras Kirponosas. 1940 m. birželį, peršokęs per kelias tarnybos laiptų pakopas, buvęs Kazanės pėstininkų mokyklos viršininkas paskiriamas... Leningrado karinės apygardos vadu! Bet ir to pasirodė maža! I941 m. vasarį Stalinas paskiria G. Žukovą generalinio štabo viršininku, o atsilaisvinusį Kijevo YKA – didžiausios Sovietų Sąjungos karinės apygardos – kariuomenės vado kabineto šeimininku 1941 m. vasario 22 d. tampa Kirponosas, gavęs už tai trečią per 9 mėnesius karinio laipsnio paaukštinimą (jis tapo generolu pulkininku). Nei Anglija, nei JAV neturėjo tuo metu tokio dydžio sausumos kariuomenės, kaip ta, kuriai teko vadovauti Pirmojo pasaulinio karo metų kuopos felčeriui, 1920 m. pripažintam tinkamu tik ne rikiuotės tarnybai.

„Ir vargas kariuomenei, jam patikėtai...“

Fronto vadovybė, kuriai dabar (birželio 27-osios rytą) reikėjo pademonstruoti vyriausiajai kariuomenės vadovybei pasirengimą *„neduoti nė dienos ramybės agresoriui“*, 8-ajam mechanizuotajam korpusui nedavė nė dienos pergrupuoti ir išsiskleisti naujose pradinėse pozicijose. O korpusui to net labai reikėjo.

Pirmiausia iš esmės pasikeitė ir numatomo puolimo kryptis, ir gylis. Tiesa, pakeitimas buvo protingas: iš Brodų į Dubną veda plentas, o lygiagrečiai su juo – geležinkelio pylimas, vietovė atvira, patogi tankams pulti. Bet į tą kelią korpuso tankų divizijoms dar reikėjo išsikapstyti iš Lesniovo–Chotino miško masyvo. Nuotolis nuo Brodų iki Dubno plentu yra 62 km ir vargu ar tokia „dienos užduotis“ buvo reali mechanizuotajam korpusui, kurio daliniai dėl fronto vadovybės įsakymų kaitaliojimų buvo išbarstyti per dešimtis kilometrų.

12-oji tankų divizija stebėtinai greitai įvykdė nakties įsakymą atsitraukti. Daugeliu atvejų atsitraukimas virto netvarkingu bėgimu. Divizijos irimas pasiekė tokį mastą, kad per bombardavimą sunkiai kontūzytas divizijos vadas generolas Mišaninas buvo

tiesiog įspraustas į pamestą tanką ir paliktas vienas Broduose, „prižiūrimas“ taip pat kontūzyto pasiuntinio (105). Korpuso vado pranešime skaitome:

„... Tuo metu, kai buvo gautas Pietvakarių fronto įsakymas, 12-oji tankų divizija žygiavo iš Brodų į Podkamenę, jos kolona buvo ištįsusi per 20–25 km. Korpuso štabo delegatas pusę 12-osios tankų divizijos kovos mašinų kolonos nedelsdamas privertė pasukti atgal ir 25 sunkiųjų ir vidutinių mašinų priešakinis būrys 1941 m. 6. 27. 10.00 buvo nukreiptas žygiuoti Kozino, Verbos, Dubno kryptimi gavęs užduotį užimti Dubną...

... Paskui šį būrį 1941 m. 6. 27 14.00 buvo įvesta 34-oji tankų divizija (150–156 tankai, motorizuotųjų šaulių ir artilerijos pulkai), turinti užduotį iki dienos pabaigos užimti Dubno rajoną...

... Paskui 34-ąją tankų diviziją 1941 m. 6. 27 17.00 iš Červonoarmeisko rajono iššygiavo 12-osios tankų divizijos 23-iojo ir 24-ojo tankų pulkų daliniai (apie 30 tankų) į Verbos m. rajoną veikti išvien su 34-ąja tankų divizija. Iki 1941 m. 6. 27 šie daliniai susijungė su 34-ąja tankų divizija.

*Likusieji 12-osios tankų divizijos daliniai per 1941 m. 6. 27 buvo Podkamenės rajone, tvarkėsi ir **iki dienos pabaigos*** (paryškinta mano. – M. S.) *susitelkė miškuose į šiaurės rytus nuo Brodų...“* (28, p. 168)

Taigi birželio 27 d. korpusas buvo perplėštas (kaip paaiškėjo po keleto dienų, perplėštas visam laikui) į dvi dalis. Smogiamoji grupė, vadovaujama korpuso komisaro Popelio, kuriai priklausė 34-oji tankų divizija ir 12-osios divizijos atskiros tankų grupės (iš viso 220 tankų ir apie 9 tūkst. karių) pajudėjo keliu į Dubną. Kiti korpuso junginiai (pagrindinės 12-osios tankų divizijos pajėgos, 7-oji motorizuotoji divizija, korpuso daliniai), vadovaujami Riabyševo, birželio 27 d. telkėsi Brodų rajone. Svarbu pažymėti, kad didžioji dalis naujų tipų tankų (100 KV ir T-34) **atsidūrė kaip tik Riabyševo grupėje**; Popelio grupėje galėjo būti ne daugiau kaip 8 tankai KV, priklausantys 34-ajai tankų divizijai, ir apie 40 tankų T-34 ir KV, perkeltų iš 12-osios tankų divizijos.

Į birželio 27-osios vakarą Popelio grupė, nesustodama sutriuškinusi keletą atskirų vokiečių kariuomenės dalinių, pasiekė pietinius Dubno priemiesčius. Atsiminimuose Popelis rašo:

„... Gynę Granovkos kaimą priešo pėstininkų batalionas ir tankų kuopa buvo užklupti netikėtai. Prie patrankų, tankų, į apkasus vokiečių kareiviai bėgo vien su trumpikėmis, mat deginosi saulėje. Su priešo užkarda Volkovas susidorojo taip greit, kad pagrindinėms pajėgoms nereikėjo nė stabtelėti... Visu plento pločiu važiavo mūsų motociklininkai. Jiems iš dešinės palei geležinkelį riedėjo tankai su kairėn pusėn nukreiptomis patrankomis. Kai aš nuo kalniuko pamačiau visą šią laviną, pajutau džiaugsmą, kurį kėlė savos jėgos suvokimas...“ Birželio 28-osios rytą Popelio grupė susidūrė su vermachto 111-osios divizijos pėstininkais, kurių gynybos pozicijos buvo išdėstytos Dubno priemiestyje. Atkakliai kaudamiesi sovietiniai tankistai pasislinko dar 10 km ir užėmė Sady Maly gyvenvietę, esančią pietiniame Dubno pakraštyje. Bet į miestą

įžengti taip ir nepavyko (nors Pietvakarių fronto štabo raporte, išsiųstame birželio 28 d. 22.00 į Raudonosios armijos generalinį štabą, buvo sakoma, kad *„1941 m. 6. 28. 14.00 duomenimis, 8-asis mechanizuotasis korpusas užima Dubną“)* (29, p. 44). Bet kokiu atveju svarbiausias kelių mazgas, kuriuo buvo aprūpinama vermachto pirmoji tankų armija, buvo paralyžiuotas, o vokiečių divizijų, nužygiavusių į rytus nuo Ikvos upės užnugaryje atsirado galingas sovietinės kariuomenės tankų junginys.

2.9. **Du komisarai**

Šios knygos ankstesniuose puslapiuose išsakyta daug (per daug, kaip galbūt pasakys vienas ar kitas skaitytojas) kritinių pastabų 1941 m. pavyzdžio Raudonajai armijai. Metas jau prisiminti ir tai, kad priešas buvo itin stiprus, ir lygintis su juo tuo metu negalėjo nė viena pasaulio kariuomenė. Vermachto galia, aišku, buvo ne „daugkartinis pranašumas skaičiumi“, ko nė iš tolo nebuvo, ir tuo labiau ne pasenusių vokiečių tankų „techninis pranašumas“.

Jėga buvo kitur: bendras visų – nuo generolo iki eilinio – įsitikinimas savo nenugalimumu, savo pranašumu prieš bet kurį priešą, nepalenkiamu vadovybės tvirtumu ir kariuomenės ištverme. Tenka konstatuoti, kad sovietinio tankų pleišto prasiveržimas į vermachto svarbiausios smogiamosios grupuotės užnugarį nė kiek nesutrikdė vokiečių generolų. **Paniškų šauksmų „mus supa“ – taip ir nepasigirdo**. Birželio 28-ąją sausumos kariuomenės generalinio štabo viršininkas F. Halderis šaltakraujiškai savo dienoraštyje įrašo: *„... „Pietų“ armijų grupės ruože 8-asis rusų tankų pulkas puola nuo Brodų Dubno kryptimi, taikosi į mūsų 11-osios ir 16-osios tankų divizijų užnugarį. Reikia tikėtis, kad tai jam bus pražūtinga...“*

Trys iš keturių vermachto 1-osios tankų grupės tankų divizijų toliau nenukrypstamai žygiavo į rytus. Išsiveržusi iš spąstų prie Dubno 11-oji tankų divizija jau birželio 27 d. užėmė Ostrogą, forsavo Gorynės upę ir plentu nužygiavo Šepetovkos – svarbiausio kairiakrantės Ukrainos geležinkelių mazgo – kryptimi. Vermachto 3-iojo tankų korpuso divizijos (13-oji ir 14-oji tankų, 25-oji motorizuotoji), plėtodamos puolimą nuo Dubno į šiaurės rytus, baigiantis birželio 28 d., užėmė Rovną ir jau kitą dieną pasiekė Gorynės upę Goščos–Tučino ruože (žr. 8 žemėlapį) Tenka pripažinti, kad vokiečių vadovybė rado patį tinkamiausią, tikrai atitinkantį susiklosčiusią padėtį, sprendimą: vermachto tankų divizijos nuo neišvengiamo sutriuškinimo išsigelbėjo PABĖGDAMOS.

Taip, kaip tik taip. Jokių tankų kautynių prie Dubno (panašių į kautynes prie Prochorovkos 1943 m. birželį) nebuvo. Vokiečių tankai „pabėgo iš mūšio lauko“. Tik **bėgo jie ne atgal, o priekin, į rytus**, į gilų Pietvakarių fronto užnugarį. O siekdama sulaikyti sovietinių tankų prasiveržimą prie Dubno vokiečių vadovybė iš kitų fronto sektorių skubiai permetė keturias pėstininkų divizijas (111, 44, 75, 57), taip pat dalį 48-ojo tankų korpuso 16-osios tankų ir 16-osios motorizuotosios divizijų pajėgų.

Beje, tai, kad vokiečių pėstininkai jau penktą šeštą karo dieną atsirado už 120 km nuo sienos, vienareikšmiškai liudija, koks iš tikrųjų buvo sovietinės kariuomenės „įnirtingas priešinimasis". Pėstininkams, nužygiuojantiems 20 km per parą, – tai forsuotojo žygio sparta. Įsidėmėtina, kad 1939 m. spalį šiose vietose, okupuotos Lenkijos rytinės dalies teritorijoje, išvedant vokiečių ir sovietinę kariuomenę prie suderintos naujosios sienos linijos buvo nustatytas kaip tik toks (20 km dienai) žygio kolonų judėjimo grafikas (1, p. 130). Kariauti ir įveikti „įnirtingą priešinimąsi" tokia sparta žygiuojantiems vokiečių pėstininkams būtų tiesiog nebuvę kada...

Suprantama, jei vermachtui 1941 m. birželį būtų priešinusis organizuota, valdoma, mokanti ir norinti kautis kariuomenė, toks vadovybės sprendimas Ukrainoje esančią vokiečių kariuomenę būtų pražudęs. Mesti prieš tankus pėstininkai būtų buvę sutriuškinti, o nuo aprūpinimo linijų atkirsti tankų daliniai patys būtų sulindę į žabangus, kuriuose be degalų ir šaudmenų būtų pražuvę. Bet vokiečių generolai jau suprato (ar intuityviai pajuto), su kuo turi reikalą. Panika, apėmusi ir Pietvakarių fronto vadovybę po vokiečių priešakinių dalinių prasiveržimo į Ostrogą, pasirodė esąs pats veiksmingiausias ginklas, kur kas galingesnis, nei vokiečių tankų mažo kalibro patrankos...

Pietvakarių fronto vadovybė pirmiausia pasiekė, kad vyriausioji kariuomenės vadovybė vokiečių smūgiui atmušti sutiktų panaudoti generolo Lukino 16-osios armijos, kuri pirmomis karo dienomis iš Tolimųjų Rytų atvyko į Proskurovo (Chmelnickio)–Iziaslavo–Šepetovkos rajoną, dalinius. Taip, vokiečių įsiveržimas supainiojo visus prieškarinius planus ir jau 1941 m. birželio 26 d. 16-ąją armiją buvo įsakyta permesti į Vakarų frontą prie Smolensko, bet dėl energingų ir ryžtingų armijos vado Lukino veiksmų 109-oji motorizuotoji divizija ir 57-osios atskirosios tankų divizijos 114-asis tankų pulkas buvo nukreiptas į Ostrogą. Paskui Lukinas prie savo grupės prijungė 19-ojo mechanizuotojo korpuso 213-ąją motorizuotąją diviziją, kuri, kaip atidus skaitytojas prisimena, neturėdama autotransporto, iš Kazatino traukė pėsčiomis į vakarus, prie vokiečių jau užimto Rovno. Apskritai Lukino grupė bent jau skaičiumi dvigubai viršijo prieš ją stojančią vermachto 11-ąją tankų diviziją.

Be to, kovoti su prasiveržusiais į Ostrogą vokiečių tankais panaudota ir didžioji dalis fronto aviacijos, kuri (jei tikėsime Pietvakarių fronto KOP štabo pranešimu), vien tik birželio 28-ąją įvykdė 400 lėktuvų skrydžių į Ostrogo–Mizočo rajoną (152, p. 200). 400 skrydžių bombarduojant vienos divizijos kolonų tą pačią dieną – tai jau visai atitinka Raudonosios armijos vadų raportuose vis kartojamas frazes, kad „priešo aviacija nuolat kybo ore, vaikosi net atskiras mašinas..."

Pietvakarių fronto KOP vado rugpjūčio ataskaitoje tikinama, kad *„per 6. 28–6. 29 priešo tankų grupę (maždaug diviziją) mūsų bombonešių veiksmai veikiant išvien su Šepetovkos įtvirtintojo rajono kariuomene, atbloškė nuo Ostrogo ir išsklaidė miškuose"* (29, p. 118). Taigi atbloškė ir išsklaidė... Tiesa, vokiečių duomenimis, 11-osios tankų divizijos negrįžtamieji nuostoliai net iki rugsėjo 4 d. buvo vos 40 tankų (10, p. 206).

Be to, Pietvakarių fronto vadovybė nusprendė sudaryti „atskirą gynybos ruožą“ Višniaveco–Bazalijos–Starokonstantinovo linija, t.y. už 60–70 km į pietus nuo vokiečių 11-osios tankų divizijos maršruto. Į šį ruožą buvo permesti paskutiniai fronto rezervai: 24-asis mechanizuotasis korpusas (222 lengvieji tankai), trys artilerijos prieštankinės brigados ir 199-oji šaulių divizija. Šie junginiai lūkuriavo nurodytame ruože nesusidurdami su priešu, kuris visiškai ir nesirengė sukti į pietus, o veržėsi tiesiai į rytus, į tolimą Pietvakarių fronto užnugarį.

Beje, kaip atsiminimuose rašo Bagramianas, vyriausioji kariuomenės vadovybė nusprendė, reikia manyti, remdamasi paniškais raportais, kurie skriejo iš Pietvakarių fronto štabo į Maskvą, kad frontas savo pajėgomis *„negali sulaikyti fašistinių tankų lavinos“* (iki mūšių pradžios 11-ojoje tankų divizijoje buvo tik 143 tankai). Birželio 29 d. Žukovas, kalbėdamasis telefonu su Kirponosu, pabrėžė, kad *„vyriausioji kariuomenės vadovybė reikalauja daugiausia dėmesio skirti įvykių Šepetovkos kryptimi eigai... Todėl visus Lukino tankų dalinius* (13-oji ir 17-oji tankų divizijos, 57-osios tankų divizijos 115-asis tankų pulkas, ne mažiau kaip 900 tankų. – M. S.) *mesti Zdolbunovo–Mizočo kryptimi“* (110).

Kažin ar desperatiškai blefavusi vokiečių vadovybė, metusi gerokai aplamdytą 11-ąją tankų diviziją į „nutrūktgalvišką kavalerijos reidą“ sovietinės kariuomenės užnugarin, pati tikėjosi **tokio efekto**...

Per visą šią sumaištį 8-asis ir 15-asis mechanizuotieji korpusai greičiausiai buvo tiesiog užmiršti. Beje, visa, kas ten nutiko, verčiau ir neprisiminti.

Po netvarkos, kurią sukėlė kaitaliojami įsakymai, po daugelio dienų klajonių po miškingą Radechovo–Brodų–Busko rajoną birželio 28-osios rytą 15 MK pradėjo puolimą. Priešo tankai iki to laiko jau pasitraukė nuo Berestečko toli į rytus ir 15-asis mechanizuotasis korpusas, slinkdamas Busko–Lopatino kryptimi, galėjo susidurti tik su atskirais vermachto 297-osios ir 262-osios pėstininkų divizijų daliniais (žr. 9 žemėlapį).

15 MK vado ataskaitos apie birželio 28-osios mūšio rezultatus įžangoje – ilgas dėstymas priežasčių, kodėl šarvuoto kumščio, kuriame vis dar liko **daugiau kaip trys šimtai tankų**, smūgis buvo „pasmerktas pralaimėjimui“. Pavyzdžiui:

„... Vietovė. Korpuso puolimo iki Berestečko ruože – 5 rimtos vandens kliūtys: Radostavkos, Ostruvkos, Žečkos, Lošuvkos ir Sokoluvkos upės. Visų upių krantai pelkėti ir yra sunkiai prieinamos vietos tankų veiksmams. Visa vietovė puolimo ruože miškinga bei pelkėta, dominuojančios kalvos priešo pusėje. Išvada: vietovė pulti nepalanki...“

Su šia išvada nėra ko ginčytis. Belieka pateikti klausimą: kokia vietove puolė vermachto 1-osios tankų grupės divizijos? Kaipgi jos įstengė įveikti šiuos galingus, nė viename žemėlapyje nepažymėtus miškų upokšnius (Radostavką, Ostruvką, Žečką, Lošuvką ir Sokoluvką), taip pat Vakarų Bugą, Styrę, Gorynę, Slučę, o toliau ir Dneprą? Ir iš kur pelkėtame miške atsirado „dominuojančios kalvos“ ir kodėl jos pateko į priešo, kuris atsirado šiame miške vos prieš keletą dienų (ar net valandų), rankas?

Beje, pasirašydamas tokį pranešimą 15-ojo mechanizuotojo korpuso vadas tik plaukė skundų dėl vietovės ir bjauraus priešo „bendroje srovėje“, kurią kaip tik valdė aukštesnioji vyresnybė. Štai dar 1941 m. liepos 3 d. Pietvakarių fronto automobilių, šarvuočių ir tankų valdybos viršininkas pranešime Raudonosios armijos vyriausiosios AŠTV viršininkui aiškino *„didžiulius nuostolius ir likusios materialinės dalies netinkamumą kovai“* tuo, kad mechanizuotiesiems korpusams teko veikti *„beveik tankams neprieinamoje miškingoje ir pelkėtoje vietovėje“* bei *„pranašesnio* (???) *priešo atkaklaus priešinimosi sąlygomis ir neturint tankams KV ir T-34 šarvamušių sviedinių“* (28, p. 134). Paskutinė pastaba, be abejonės, yra teisinga. Bet kas gi turėjo rūpintis, kad nors maža dalis iš 132 tūkst. 76 mm šarvamušių sviedinių, laikomų Raudonosios armijos sandėliuose, būtų pristatyta tai karinei apygardai, kuri gavo tankų, ginkluotų 76 mm patranka (KV ir T-34), daugiau, negu visos kitos apygardos drauge? Kaip Kijevo YKA AŠTV viršininkas, žinodamas, kad jam patikėtos tankų divizijos neturi šarvamušių sviedinių, galėjo valgyti, gerti, miegoti, atlikti santuokines ir tarnybines pareigas?

O gal jis sužinojo apie tai tik liepos 3-iąją?

15 MK, 10-osios ir 37-osios tankų divizijų vadų pateikti birželio 28 d. mūšio aprašymai yra labai platūs, painūs ir prieštaringi. Pats trumpiausias konspektas atrodo maždaug taip:

„... Visą dieną daliniai kovėsi siekdami užimti Lopatiną... 10-osios tankų divizijos puolantys daliniai buvo priversti sustoti palei durpines pelkes, kurių rajone esantis vienintelis kelias pasirodė visiškai netinkamas tankams... Vykstant mūšiui dėl Lopatino, prie Ostruvkos upės puolantys daliniai buvo apsupti (tankų divizija apsupta priešo pėstininkų. – M. S.). *Apsuptai 10-ajai tankų divizijai likti šiame rajone nakčiai buvo netikslinga* (???) *ir galėjo baigtis visos divizijos netektimi...*

... Patirdamas didelių nuostolių ir neturėdamas pakankamos tankų paramos (???), *37-osios tankų divizijos motorizuotųjų šaulių pulkas buvo priverstas nutraukti puolimą ir pradėti gintis Styrės upės vakariniame krante... Laikinai netekusiam vadovavimo 37-osios divizijos 73-iajam tankų pulkui labai sunkiai pavyko persikelti į Styrės upės vakarinį krantą... Dėl to priešo, gynusio perkėlas prie Stanislavčiko, bataliono likučiams* (batalionas pėstininkų prieš tankų diviziją. – M. S.) *atsirado galimybių atsitraukti į mišką... Mėginimas persikelti tiltais per Ostruvkos upę buvo nesėkmingas, nes priešakiniai 2–3 tankai, prisiartinę prie tilto, tuojau pamušti užsidegė. Keletas mėgino apvažiuoti tiltą iš dešinės ir kairės, bet tai pasirodė neįmanoma; tankai įklimpo pelkėje ir juos pamušė priešo artilerija... Taip susiklosčius padėčiai, buvo aišku, kad toliau atakuoti be artilerijos, pėstininkų ir aviacijos būtų beprasmiška, o likti pasiektame ruože Ostruvkos upės pietiniame krante buvo taip pat rizikinga...*

„... Sutemus 15-ojo mechanizuotojo korpuso vadas įsakė išvesti 10-osios tankų divizijos dalinius į rytus, į 37-osios tankų divizijos rajoną, o paskui, jau pasitraukus (???) *iš mūšio 37-ajai tankų divizijai, – įsakė išeiti iš mūšio ir grįžti į pradinę padėtį...“*

Sunku patikėti, kad visa tai vyko savoje teritorijoje, 15-ojo mechanizuotojo korpuso nuolatinio dislokavimo vietoje, t.y. ten, kur kiekvienas kelias, takelis, griovys, brasta, tiltas turėjo būti puikiausiai ištirti. Neįtikima, jog skaitome kovos veiksmų aprašymą mechanizuotojo korpuso, kuris turi tiltų ir pontoninių perkėlų, pionierių, inžinerinių, remonto bei evakavimo, žvalgybos padalinių. Kiekvienam 15-ojo mechanizuotojo korpuso tankui teko (1941 m. birželio 1 d. duomenimis) po 45 karius. Iš tų 45 karių tanko viduje sėdėjo daugiausia penki KV įgulos nariai (BT – trys). Visi kiti turėjo padėti veikti tankistams: teikti žvalgybos duomenis, atlikti remontą, aprūpinti tankus degalais, sviediniais, sutvarkyti tiltus, perkėlas, o svarbiausia – vadovauti...

Birželio 28 d. kartu su 15-uoju mechanizuotuoju korpusu veikė ir 4-ojo mechanizuotojo korpuso 8-oji tankų divizija, kuri buvo iš esmės visiškai sukomplektuota „senoji" kadrinė divizija. Įsidėmėtina 8-osios tankų divizijos ypatybė: turėjo 68 tribokščius tankus T-28, todėl ši divizija buvo grėsmingas vokiečių pėstininkų priešas. Beje, svarbiausia divizijos ginkluotė buvo ne egzotiški tribokščiai tankai, o 50 KV ir 140 T-34. Naujųjų tankų skaičiumi (turėta 190) 8-oji tankų divizija pralenkė visą 15-ąjį (ar 8-ąjį) mechanizuotąjį korpusą. O štai kaip N. Popelis aprašo šios tankų divizijos vadą:

„Žvelgiu į jį ir žaviuosi – nieko gamta nepagailėjo šiam žmogui: nei grožio, nei proto, nei drąsos, nei patrauklumo... Raudonarmiečiai pasakoja legendas apie jo žygdarbius Ispanijoje ir Suomijoje... Vadai gaudyte gaudo kiekvieną jo žodį..."

Iki to laiko, kai 8-oji tankų divizija pagaliau prišliaužė iki puolimo pradinio rajono, iš visos divizijos liko vienas sudėtinis tankų pulkas, kuris turėjo **šešiasdešimt penkis** tankus (29, p. 260). Pranešime apie 15 MK kovos veiksmus pažymėta, kad „8-osios tankų divizijos aktyvūs veiksmai apsaugojo korpuso kairįjį sparną iš vakarų, tad 10-oji ir 37-oji tankų divizijos galėjo atsitraukti į liniją palei Radostavkos upę". Tai ne klaida. Tankų divizijos *„aktyvių veiksmų"* puolime rezultatu laikoma tai, kad dvi kitos tankų divizijos, persekiojamos priešo pėstininkų, jos padedamos įstengė laimingai atsitraukti. Tačiau ir šis laimėjimas anaiptol nėra neginčytinas. Pavyzdžiui, 10-osios tankų divizijos kovos veiksmų ataskaitoje skaitome kai ką visiškai priešinga:

„Divizijos atsitraukimo kelius atkirto priešo tankai ir pėstininkai, nes 8-oji tankų divizija (kaimynė iš kairės), turėjusi užduotį divizijos veiksmus pridengti iš vakarų, negalėjo prasibrauti per stipriai įtvirtintą prieštankinį rajoną" (28, p. 197). Tai atrodo keista. Šeštoji karo diena, o sovietinės teritorijos gilumoje vokiečiai jau įsirengė ir prieštankinį rajoną, be to, dar „stipriai įtvirtintą"...

8-ojo mechanizuotojo korpuso pagrindinės pajėgos, nors ir turėdamos galingą tankų taraną (be dviejų šimtų lengvųjų tankų, 12-ojoje tankų divizijoje liko dar apie šimtą KV ir T-34), negalėjo pralaužti vokiečių 16-osios tankų divizijos 75-osios pėstininkų divizijos ir motorizuotųjų pėstininkų dalinių gynybos. Vokiečių kareivių atkaklumas ir tvirtumas pasirodė esąs stipresnis už plieno šarvus. Vokiečių istorikas mūšį su sovietiniais tankais piečiau Dubno aprašo taip:

„... Tarnovka sudrebėjo nuo prieštankinių granatų sprogimų, namai liepsnojo, visi ginklai buvo panaudoti naikinti tankams. Vėjas plaikstė aplinkui dūmus ir degėsių tvaiką. Vienam sunkiajam pėstininkų pabūklui (trumpavamzdė 150 mm patranka. – M. S.) *pavyko pamušti du vidutinius tankus. 50 mm prieštankinės patrankos visai netiko net šaudant iš 400 m nuotolio. Vis nauji plieniniai milžinai plūdo į Tarnovką, bet 16-osios tankų divizijos kariai laikėsi atkakliai. Viena 88 mm zenitinė patranka per pusvalandį sunaikino 4 tankus. Kai ataka buvo atmušta, žuvusieji ir sužeistieji surinkti, o dūmai išsisklaidė, mūšio lauke buvo galima suskaičiuoti 22 pamuštus tankus...“* (193)

Pasistūmėti toliau Kozino–Verbos linijos Riabyševo grupei taip ir nepavyko. Tuo metu vokiečiai grąžino iš Kremeneco į mūšio rajoną 16-osios tankų divizijos dalinius, sutelkė 16-osios motorizuotosios divizijos motorizuotuosius pėstininkus. Į Riabyševo grupės užnugarį prasiskverbė 57-oji pėstininkų divizija ir iš esmės be mūšio užėmė Brodų miestą, kurį neva gynė 15-ojo mechanizuotojo korpuso 212-oji divizija. Birželio 28-ąją vakarop 8-ojo mechanizuotojo korpuso junginiai buvo apsupti. Vėl kilo panika. Žuvo generolas Mišaninas, pėstininkų rikiuotėje kėlęs karius į ataką. Pranešime apie korpuso kovos veiksmus Riabyševas rašo:

„... 7-osios motorizuotųjų šaulių divizijos daliniai iš apsupties veržėsi įvairiomis kryptimis. Netekusi didelio skaičiaus tankų, artilerijos ir autotransporto iki 1941 m. 6. 28. 24-00 divizija išsiveržė iš apsupties ir susitelkė į pietryčius nuo Brodų“ (28, p. 169).

Popelio atsiminimai gerokai gyviau atskleidžia tai, kas slypėjo už šykščios frazės „iš apsupties veržėsi įvairiomis kryptimis“:

„... Riabyševas sėdo į „emką“ ir leidosi į Brodus. Pakeliui jis matė minias traukiančių karių, degančias mašinas, ***grioviuose gulinčius sužeistuosius*** (paryškinta mano. – M. S.). *12-ajai tankų divizijai skirto ruožo niekas neužėmė... Kažkokie nerandantys vietos raudonarmiečiai pasakė, kad motorizuotieji pėstininkai nusirito į pietus, lyg ir Ternopolio pusėn. Korpuso vadas pasuko pietiniu plentu ir už dvidešimt kilometrų pasivijo ištįsusios kolonos uodegą. Niekas nieko nesusivokė. Riabyševas pamėgino sustabdyti mašinas. Iš pusantratonės kabinos pasigirdo ramus apsnūdusio žmogaus balsas:*

– Koks dar ten korpuso vadas? Mūsų generolas – išdavikas. Pas fašistus pabėgo.

Riabyševas trūktelėjo kabinos rankenėlę, griebė kalbantįjį už perpetės (eiliniai kariai važinėja be perpečių. – M. S.), *išvilko lauk.*

– Aš jūsų korpuso vadas.

Su pistoletu rankoje Riabyševas važiavo išilgai kolonos stabdydamas kuopas, batalionus, įsakydamas sudaryti gynybos liniją frontu į šiaurės vakarus...“ (105)

8-ajam mechanizuotajam korpusui netvarkingai atsitraukus Brodų–Podkamenės kryptimi, Popelio grupė buvo pasmerkta: likusią be ryšių ir aprūpinimo tankų grupę vis glaudžiau supo penkių vokiečių divizijų daliniai. Dvi 36-ojo šaulių korpuso divizijos (140-oji ir 146-oji) buvo už 15–20 km nuo Dubno, bet, nepaisydamos birželio 28 d. fronto vado įsakymo, jokios paramos Popelio grupei neteikė. Automobilių kolona su

degalais ir šaudmenimis Popelio grupei buvo sustabdyta Brodų–Dubno plente. Sustabdė ją atsitiktinai ten atsidūręs kažkokios atsitraukiančios kavalerijos divizijos vadas (greičiausiai tai buvo 6-osios armijos 3-ioji kavalerijos divizija) ir nukreipė atgal, nes „Dubnas jau seniai užimtas vokiečių“. Ginčytis dėl to niekas nepanoro, tad sunkvežimiai apsisuko ir skubiai nuvažiavo į užnugarį...

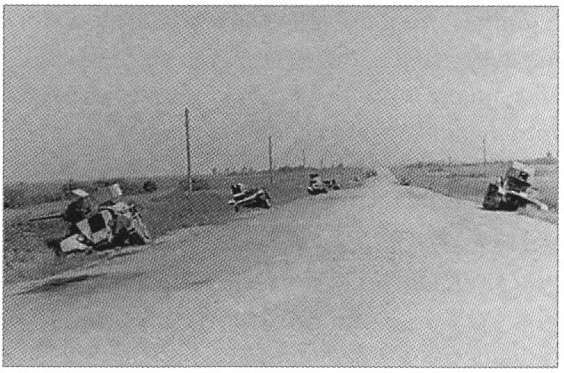

Palikta sovietinė karo technika. 1941 metų vasara.

Greičiausiai kaip tik su 8-ojo mechanizuotojo korpuso tragiška istorija susijusi dar viena, asmeninė, tragedija – Pietvakarių fronto karinės tarybos nario N. Vašugino savižudybė. Tiksliai atkurti įvykių vaizdą sunku, jei nesakysime – neįmanoma. Pradėsime nuo N. Chruščiovo, kuris buvo ir savižudybės liudininkas, ir tiesioginis įvykių dalyvis (kaip Ukrainos KP CK pirmasis sekretorius, taigi ir fronto karinės tarybos narys) atsiminimų ištraukos:

„... Noriu išryškinti mums nemalonų epizodą, kuris susijęs su Kijevo YKA karinės tarybos nariu. Kai mums susiklostė sunkios sąlygos Brodų rajone, aš ir kariuomenės vadas ėmėmės priemonių kariuomenei pergrupuoti ir patikslinti mūsų smūgio priešo kariuomenei, kuri puolė Brodus, kryptis. Kad šį įsakymą laiku gautų mechanizuotojo korpuso vadas Riabyševas ir kito korpuso vadas, kurio pavardę pamiršau (sprendžiant iš ankstesnio aprašymo, kalbama apie 15 MK. – M. S.), *mes nutarėme pasiųsti KYKA karinės tarybos narį, kad jis pats įteiktų įsakymus, kuriuose buvo nurodyta smūgio kryptis. Prieš išvažiuodamas į mechanizuotuosius korpusus, jis vakare atėjo pas mane...*

Karinės tarybos narys (Chruščiovas atkakliai nevadina Vašugino pavarde. – M. S.) *išvažiavo į kariuomenę, o grįžo ankstų rytą ir vėl atėjo pas mane. Atrodė baisiai susijaudinęs, matyt, kažkas jį nepaprastai sunervino.*

Jis atėjo tuo metu, kai visi išėjo, kambaryje nieko nebuvo ir pasakė man, kad nusprendė nusišauti. Sakau: „Na, ką Jūs? Kodėl kalbate tokias kvailystes?“

– Aš kaltas, kad daviau neteisingą nurodymą mechanizuotųjų korpusų vadams. Aš nenoriu gyventi. Kalbu toliau: „Atleiskite, kodėl gi taip? Jūs įsakymus įteikėte?“ „Taip, įteikiau“.

„Tad juk įsakymuose nurodyta, kaip jiems veikti ir panaudoti mechanizuotuosius korpusus. Kuo jūs čia dėtas?“

„Ne, aš jiems paskui daviau žodinius įsakymus, kurie prieštarauja šiems įsakymams“.

Kalbu: „Jūs neturėjote teisės tai daryti. Bet jei ir davėte tokius nurodymus, vis tiek korpusų vadai neturėjo teisės jais vadovautis, o turėjo vykdyti nurodymus, išdėstytus įsakymuose ir pasirašytus fronto kariuomenės vado bei visų karinės tarybos narių. Kiti nurodymai korpusų vadams negalioja".

„Ne, aš ten..."

Trumpai sakant, matau, kad jis pradeda su manim niekuo neargumentuotą ginčą, o pats – kažkokios šoko būsenos. Aš maniau, kad jei šio žmogaus neįkalbinėsiu, o pasielgsiu griežčiau, tai išves jį iš šoko būsenos, jis įgys vidinių jėgų ir grįš į normalią būseną. Todėl sakau: „Kokias čia kvailystes kalbate? Jei nusprendėte nusišauti, kodėl delsiate?" Aš kaip tik norėjau tam tikrais aštriais žodžiais jį sulaikyti. O jis staiga išsitraukia pistoletą (mes stovėjome vienas priešais kitą), pakelia sau prie smilkinio, šauna ir krinta... Jį paguldė į mašiną ir nuvežė į ligoninę, bet ten jis netrukus mirė...

... Negaliu dabar nustatyti jo nuotaikos. Aišku, kad jis nervinosi. Paskui atėjo pas mane ir nusišovė. Tačiau prieš tai kalbėjosi su žmonėmis, kurie su juo tiesiogiai buvo susiję ir girdėjo jo žodžius. Jis manė, kad viskas pražuvo, mes traukiamės, viskas klostosi, kaip įvyko Prancūzijoje. „Mes žuvome!" – štai jo paskutiniai žodžiai... Paskui aš parašiau Stalinui šifruotę, aprašiau mūsų pokalbį. Yra dokumentas, kurį aš dabar atkuriu iš atminties. Manau, kad kalbu teisingai, išskyrus galbūt tik dėstymo tvarką. Pačią esmę aprašau, kaip tai ir buvo tada gyvenime..." (31, p. 306–307)

Chruščiovas nenurodo šio klaikaus įvykio tikslios datos, atsiminimuose nėra ir kokių nors konkrečių detalių, kurios leistų patikslinti veiksmo laiką. Yra tik pranešimas, kad Vašuginas į fronto štabą išvažiavo vakare, o grįžo „ankstų rytą". Tai svarbi smulkmena, bet, deja, ne itin tiksli – Chruščiovas po daugelio metų galėjo ir apsirikti dėl tokių detalių. Svarbiausia, nėra iššifruotų jokių „kitų nurodymų", kuriuos Vašuginas neva davė mechanizuotųjų korpusų vadams. Deja, tai, kas svarbiausia istorikui, pakeista daugtaškiu („ne, aš ten...").

Bagramianas, Riabyševas, Popelis (o jais remdamiesi ir daugelis istorinių bei meno kūrinių) tikina, kad Vašuginas į 8-ąjį mechanizuotąjį korpusą išvyko birželio 27-osios rytą siekdamas paspartinti Dubno puolimo pradžią. Taigi per dideliu komisaro karštumu ir paaiškinama tai, kad korpusas pradėjo puolimą paskubomis, atskirais padrikais daliniais. Ryškiausiai šią sceną aprašė Popelis (ar, kas labiau tikėtina – jo „literatūriniai konsultantai"):

„... Trinksėjo automobilių durelės. Prieš mus pasirodydavo vis naujų asmenų – pulkininkų, papulkininkių. Kai kuriuos aš pažinojau – prokuroras, karo tribunolo pirmininkas... Iš pusantratonės, paskutinės kolonoje, kėbulo šokinėjo kariai.

Tas, į kurį kreipėsi korpuso vadas, nesistengė klausyti raporto, nepakėlė delno prie smilkinio. Jis ėjo išblizgintais batais pamindamas krūmelį, tiesiai prie Riabyševo. Kai prisiartino, pažvelgė iš apačios į viršų, į raukšlėtą, išsišovusiais žandikauliais korpuso vado veidą ir prispaustu iš pykčio balsu paklausė:

– Už kiek parsidavei, Jude?

Riabyševas stovėjo išsitempęs kaip styga priešais karinės tarybos narį, suglumęs, nerasdamas ką atsakyti, o ir mes visi sutrikę žvelgėme į neaukštą, gražaus stoto korpuso komisarą.

Dmitrijus Ivanovičius prašneko pirmas:

– Jūs bent išklausytumėte, draugas korpuso...

– Tave, išdaviką, karo lauko teismas išklausys. Čia, po pušimi, išklausysime ir prie pušies sušaudysime...

Aš neištvėriau ir žengiau priekin.

– Dar nežinoma, kokiais sumetimais vadovaujasi tie, kurie įsakymu verčia atiduoti priešui per kautynes užimtą teritoriją.

Karinės tarybos nario balse pasigirdo vos juntamas sutrikimas:

– Kas Jums įsakė atiduoti teritoriją? Ką jūs malate?

Dmitrijus Ivanovičius raportuoja. Karinės tarybos narys, sudėjęs rankas už nugaros, žingsniuoja šen ten priešais mus, pažvelgia į laikrodį ir įsako Dmitrijui Ivanovičiui:

– Po dvidešimt minučių praneškite savo sprendimą...

Korpuso komisaras nedavė laiko nei žvalgybai, nei divizijoms pergrupuoti. Kuo gi pulti? Riabyševas atsistoja ir pasuka prie žingsniuojančio šen ten vienišo korpuso komisaro.

– Korpusas galės baigti persigrupuoti tik iki rytojaus ryto.

Didžiai pasipiktinęs karinės tarybos narys kalba vos ne šnibždėdamas:

– Po dvidešimt minučių sprendimas ir – pirmyn...“

Nors šis tekstas turi neabejotinų meninių pranašumų, psichologiniu atžvilgiu ne itin tikroviškas.

Neaišku, kas gi sukėlė tokį laukinį Vašugino pyktį („už kiek parsidavei... tave, išdaviką, karo lauko teismas išklausys...“). Nežinoti apie įsakymą atsitraukti, kurį mechanizuotieji korpusai gavo birželio 27-osios ankstų rytą, fronto karinės tarybos narys negalėjo. Taigi frazė „*Kas Jums įsakė atiduoti teritoriją?*“ atrodo visiškai nevykusi. Vašuginas buvo kadrinis kariškis (o ne partinis funkcionierius, tik prieš keletą savaičių iki karo gavęs komisaro pareigas ir laipsnį), vadinasi, jis negalėjo nesuprasti, kad tankai oru neskraido, ir pasukti mechanizuotąjį korpusą per porą valandų neįmanoma. Suprantama, galėjo būti pretenzijų dėl to, kad Riabyševas veikia ne taip sparčiai, kaip norėtum, bet tai dar ne dingstis apkaltinti išdavyste. Pagaliau „sparčiai“ ir „lėtai“ – sąlyginės sąvokos. Jei prisiminsime tempus, kokiais į mūšio lauką slinko 8-oji tankų divizija, Riabyševo korpusas nusipelnė veikiau pagyrimo už meistrišką forsuotųjų žygių organizavimą...

Dabar palikime psichologinius niuansus ir grįžkime prie sausos dokumentų prozos.

Čia mūsų laukia dar didesnių netikėtumų. Jokių užuominų apie Vašugino vizitą 8-ojo ir 15-ojo mechanizuotųjų korpusų vadų pranešimuose nėra (nors generolo majoro Paniuchovo atvykimas su įsakymu atsitraukti, o paskui brigados komisaro

Michailovo – su įsakymu pulti konkrečiai, su nurodytomis valandomis ir minutėmis, 8-ojo MK ir 15-ojo MK dokumentuose pažymėtas).

Toliau, **nedelsiant pradėti Dubno puolimą** Riabyševas įsakė 7 valandą ryto, anaiptol nelaukdamas aukštojo „varovo". Jo „Pranešime apie korpuso kovos veiksmus" skaitome:

„... Remdamasis Pietvakarių fronto įsakymu Nr. 2121 korpuso vadas 1941 m. 6. 27. 7.00 davė tokį kovinį įsakymą:

„34-ajai tankų divizijai smūgiu Kozino, Verbos, Dubno kryptimi iki 41 m. 6. 27 pabaigos pasiekti į Dubno rajoną...

12-ajai tankų divizijai smūgiu Sitno, Kozino, Verbos kryptimi iki 41 m. 6. 27 pabaigos pasiekti Podlužės rajoną, Verbą, Sudobičius.

7-ajai motorizuotųjų šaulių divizijai žygiu Brodų, Červonoarmeisko, Verbos kryptimi iki 41 m. 6. 27 pabaigos susitelkti Verbos, Rudnios, Berego rajone...

Puolimo pradžia 41 m. 6. 27 9-00".

Įsidėmėtina, kad pokario atsiminimuose Riabyševas piešia visai kitokį įvykių paveikslą:

„... Aš priėjau išvadą, kad galima pradėti vykdyti naują įsakymą ***tik po paros*** (paryškinta mano. – M. S.)... *Korpuso junginiai ir daliniai puolimo pradinę ribą turėjo peržengti birželio 28 d. 2 valandą nakties, o 4 valandą pradėti ataką... Pasirengimas vyko pagal priimtą sprendimą... Tačiau sparčiai kintanti padėtis neleido planingai organizuoti kovos veiksmų.* ***Birželio 26-osios*** *dieną* (tai aiški klaida – ar Riabyševo, ar „literatūrinių konsultantų", ar publikuotojo, nes „birželio 26-osios dieną" 8-asis mechanizuotasis korpusas puolė Lesniovo–Chotino kryptimi ir apie du įsakymus bei Dubno puolimą dar nė kalbos nebuvo. – M. S.) *į korpusą atvyko fronto karinės tarybos narys korpuso komisaras N. Vašuginas ir vado vardu pareikalavo nedelsiant pradėti vykdyti numatytą užduotį..."* (113)

Tačiau įvykis (Vašugino susitikimas su 8-ojo MK vadu), apie kurį nesusimokę rašo keturi dalyviai (Chruščiovas, Bagramianas, Riabyševas, Popelis), greičiausiai iš tiesų buvo. Galima manyti, kad tai įvyko ne 1941 m. birželio 27, o 28 d. Šiuo atveju daug kas „atsistoja į savo vietas".

Naktį iš birželio 27 į 28 (tiksliau, birželio 28 d. 4-00 val.) Pietvakarių fronto štabe buvo išleistas kovinis įsakymas Nr. 0018 (29, p. 37–38). Be to, jis buvo parašytas pačiais ryžtingiausiais žodžiais ir kėlė užduotį pulti fronto ir mechanizuotiesiems, ir šaulių korpusams. Įsakyme Nr. 0018 **pirmąkart** atsirado konkrečių nurodymų, kur iki birželio 28 d. pabaigos **turi būti** korpusų **štabai**! Ir įsakymo forma, ir turinys liudija, kad fronto vadovybės kantrybė baigėsi, ir iš pavaldžių vadų reikalaujama patiems vadovauti puolimui. Pavyzdžiui, 15 MK štabas iki birželio 28 d. pabaigos turėjo persikelti į Berestečką, 36-osios ŠK štabas – į Dubną, 5 KK štabas – į Koziną. 8-ajam mechanizuotajam korpusui įsakyta *„paliekant už savęs ribą išilgai Ikvos upės, atakuoti motomechanizuotuosius priešo dalinius, veikiančius ryčiau Ikvos upės Ostrogo kryptimi. Sunaikinus priešą, iki dienos pabaigos susitelkti Zdolbunuvo,*

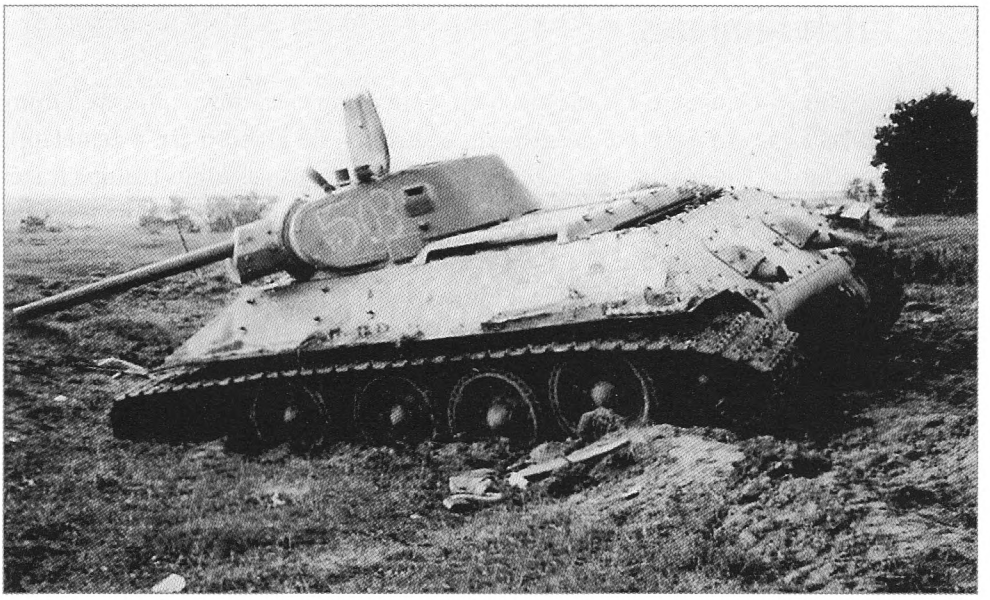

Paliktas sovietinis tankas T-34.

Mizočo, Oženino rajone. Korpuso štabas – Oženinas (kaimas ir geležinkelio stotis prie Gorynės upės, už 15 km šiauriau Ostrogo. – M. S.)“ (žr. 8 žemėlapį). Kitaip sakant, 8-asis mechanizuotasis korpusas, iš esmės pradėjęs mūšį dėl Dubno, turėjo per dieną forsuoti Ikvos upę ir pasislinkti 40–50 km Ostrogo kryptimi.

Įsakymą pasirašė Vašuginas. Ir tai **paskutinis** (!) jo pasirašytas įsakymas. Atsižvelgiant į tai, kad įsakymas Nr. 0018 kėlė labai ryžtingas (jei nepasakysime – avantiūristines) užduotis, tampa visiškai paaiškinama paties fronto karinės tarybos nario (t.y. vyriausiojo komisaro) išvyka į kariuomenę. Aiškėja ir Vašugino psichologinė reakcija į tai, ką jis pamatė birželio 28-osios rytą atsidūręs 8-ojo mechanizuotojo korpuso išsidėstymo vietoje: galingas tankų junginys trypčiojo prieš greitomis sudarytą vokiečių pėstininkų užtvarą, o paskui ir visai leidosi bėgti palikęs tikrai pražūčiai savo draugus (Popelio grupę), jau apsuptus prie Dubno pietinių priemiesčių. Prieš komisaro Vašugino akis vyko kažkas neįtikima: be tvarkos slenkančios buvusių raudonarmiečių minios, šimtai paliktų šalikelėje tankų ir pabūklų, pakelės grioviuose gulintys sužeistieji... Štai tada šio žmogaus, galbūt nuoširdžiai tikėjusio partija, Stalinu ir „neįveikiama darbininkų ir valstiečių Raudonąja armija“, mintys ir jausmai išsiveržė viena trumpa fraze: *„Aš nenoriu gyventi...“*

2.10. **Sutriuškinimas**

Nuo birželio 29-osios ryto 15-asis mechanizuotasis korpusas buvo *„išvestas į fronto rezervą“*, o tai iš esmės reiškė nesustojant atsitraukti iki Dnepro (žr. 4 žemėlapį). Tų dienų padėtį iškalbingai liudija 15 MK raporto apie kovos veiksmus trumpa frazė: *„Plentą ryčiau Zoločevo visiškai užgriozdino nesuskaičiuojamos kolonos degančių automobilių...“*

15 MK vado ataskaitoje pranešama, kad per birželio 28-osios „įnirtingo“ mūšio dieną 10-oji tankų divizija neteko 7 karių: 1 žuvo ir 6 sužeisti. Tad vertėtų pasidžiaugti, kad Raudonoji armija į 1941 m. birželio pabaigą išmoko kariauti „mažakraujiškai“. Deja, toliau ataskaitose atsiranda tokių skaičių, kurie visiškai atima norą kuo nors džiaugtis. Štai 10-oji tankų divizija birželio 23–28 d. mūšiuose ir atsitraukdama prie Dnepro neteko 210 žuvusiųjų, 587 sužeistųjų ir 3353 „dingusių be žinios“, „atsilikusių žygyje“ ir kt. Beje, net ir pagal nuostolių lygį generolo Ogurcovo divizija patvirtino savo, kaip vienos iš geriausiųjų, reputaciją. Iki Piriatino (už Dnepro) nužygiavo 756 vyresnieji vadai, 1052 jaunesnieji vadai, 3445 eiliniai, iš viso 56 proc. pradinio (birželio 22 d.) skaičiaus. Tolesnis paties Sergejaus Ogurcovo likimas susiklostė tragiškai. Vykstant įnirtingiems mūšiams prie Berdičevo, jis pateko į nelaisvę, 1942 m. balandį pabėgo iš nelaisvės, įstojo į lenkų partizanų gretas ir 1942 m. spalio 28 d. žuvo mūšyje prie Tomašuvo miesto, už 100 km nuo Liublino, kurio taip ir nepasiekė jo tankų divizija...

37-oji tankų divizija, kurios visas dalyvavimas „Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgyje“ buvo bejėgiški mėginimai nustumti vokiečių pėstininkų batalioną nuo perkėlos prie Stanislavčiko miestelio, neteko 75 proc. karių. Sutelkimo rajoną prie Piriatino pasiekė 467 vyresnieji vadai, 423 jaunesnieji vadai ir 1533 eiliniai. Paprastai kalbant, kol pasiekė Dneprą, divizija beveik visiškai „ištirpo“.

Na, o 15 MK 212-oji motorizuotoji divizija apskritai dingo. Beveik be pėdsakų. Nors visuose 15 MK vadų pranešimuose tikinama, kad 212-oji mechanizuotoji divizija „gynė Brodus“, Riabyševas ir Popelis vienu balsu tikina, kad jokios mūsų kariuomenės Broduose apskritai neaptiko. Jau liepos 1 d., prasidėjus bendram 15-ojo mechanizuotojo korpuso dalinių atsitraukimui, dingo divizijos vadas generolas majoras Baranovas ir štabo viršininkas pulkininkas Peršakovas. Iš tikrųjų S. Baranovas buvo sužeistas, pateko į nelaisvę ir 1942 m. vasarį mirė nuo šiltinės karo belaisvių stovykloje. Netekusi vadovybės 212-oji motorizuotoji divizija greitai ir galutinai iširo – liepos 12 d. Piriatiną pasiekė vos 745 kariai...

Tomis pačiomis birželio 27–29 dienomis prasidėjo 4-ojo mechanizuotojo korpuso dalinių ir junginių, visą tą laiką buvusių nuošaly nuo svarbiausių įvykių, nenutrūkstamas atsitraukimas. 6-osios armijos štabo operatyvinė suvestinė skelbia:

„... 4-asis mechanizuotasis korpusas, atlikęs nakties žygį iš Sudovaja Višnios rajono, nuo 6 valandos pradėjo telktis šiauriau Obrošino esančio miško rajone (atsitraukė 40 km iki Lvovo priemiesčių. – M. S.)... *Priešais korpuso frontą 41 m. 6. 26 veikė*

Palikta ar sudaužyta sovietinė karo technika užkimšo kelius. 1941 metų vasara.

maždaug bataliono dydžio priešo daliniai (batalionas pėstininkų prieš mechanizuotąjį korpusą. – M. S.). *Mostiskos rajone priešo nepastebėta. Korpusas nestojo į mūšį...*" (29, p. 197)

Kiekvieną dieną atsitraukimo tempas nuolat didėjo: birželio 29 d. 4 MK pasitraukė iš Lvovo, liepos 3 d. jis jau buvo Zbaraže (135 km į rytus nuo Lvovo), liepos 9-osios rytą pasitiko Ivanopolio miestelio rajone (180 km nuo Zbaražo). Pagaliau liepos 12 d. 4 MK likučiai Kijevo tiltais perėjo Dneprą ir susitelkė Prilukų rajone (120 km į rytus nuo Dnepro, 650 km nuo sienos). Bendro ir valdomo mechanizuotojo korpuso iš esmės jau nebuvo, nes vienu metu su svarbiausiomis atsitraukusiomis pajėgomis už Dnepro atskiri 4 MK padaliniai toliau atkakliai kovojo Berdičevo ir Kazatino rajonuose – gerokai vakariau Dnepro.

Netikėtina, bet už visa tai 4-ojo mechanizuotojo korpuso vadui Vlasovui neteko atsakyti. Tiesa, paskui jis, žinoma, buvo pakartas, tačiau visai už ką kita. O 1941 metų vasarą net paaukštintas ir tapo 37-osios armijos vadu. Palyginus Vlasovo karjerą su tragišku likimu Vakarų fronto vadovybės, kurios visi nariai buvo sušaudyti (sužeistas mūšyje 14-ojo mechanizuotojo korpuso vadas S. Oborinas susidoroti paimtas tiesiai iš ligoninės), tenka pripažinti, kad draugas Stalinas buvo iš tiesų didis žmogus. Suprasti jo baudimų mirtimi ir malonių logiką skirta ne kiekvienam. Konspirologinių versijų mėgėjams „iššifruosime" dar keletą pavardžių ir pareigų. 6-osios armijos vadas Muzyčenka pasidavė nelaisvėn 1941 m. rugpjūčio 6 d. „katile" prie Umanės, kur ir buvo sutriuškinti 6-osios armijos likučiai. 6-osios armijos

štabo operatyvinio skyriaus viršininkas Meandrovas pasidavė į nelaisvę, tapo vienu iš Vlasovo „armijos" kūrėjų bei vadovų ir pakartas 1946 m. 6-osios armijos 6-ojo šaulių korpuso viršininkas generolas majoras Richteris, pasidavęs į nelaisvę, aktyviai bendradarbiavęs su vokiečių specialiosiomis tarnybomis (kai kuriomis žiniomis, vadovavo abvero žvalgų ir diversantų mokyklai), sušaudytas 1945 m. rugpjūtį. 4-ojo mechanizuotojo korpuso kaimynas iš dešinės buvo 27-asis šaulių korpusas. Korpuso vadas generolas majoras Artemenka pasidavė į nelaisvę, 1950 m. sušaudytas, o 1957 m. birželį – reabilituotas. Kaimynas iš kairės – 13-asis šaulių korpusas. Korpuso vadas generolas majoras Kirilovas, pasidavęs į nelaisvę, 1950 m. rugpjūtį sušaudytas, o 1957 m. reabilituotas...

Tuo metu, bendro chaoso ir prasidėjusio Pietvakarių fronto kariuomenės nevaldomo traukimosi aplinkybėmis, 5-osios armijos vadas generolas majoras M. Potapovas rengė naują puolimą. Pagal armijos vado sumanymą Rokosovskio 9-asis mechanizuotasis korpusas ir Feklenkos 19-asis mechanizuotasis korpusas drauge su 15-ojo šaulių korpuso daliniais turėjo pradėti puolimą nuo Gorynės upės Mlynovo link (žr. 8 žemėlapį). Po sunkių mūšių šie mechanizuotieji korpusai, jau iš pradžių buvę Pietvakarių fronto tankų kariuomenės „silpnoji grandis", virto tik tankų junginių likučiais. Štai 9-asis MK iš viso turėjo tik 32 tankus, 43-iojoje Cibino tankų divizijoje (19 MK) liko rikiuotėje 60 tankų T-26 ir vienas „trisdešimtketvirtukas". Mechanizuotiesiems korpusams sustiprinti priskirtos 135-osios šaulių divizijos karinis personalas per savaitę trunkančius mūšius sumažėjo iki 1511 žmonių (92).

Svarbiausia naujo (ir kaip pasirodė, paskutinio) Pietvakarių fronto kontrpuolimo smogiamoji jėga turėjo tapti 22-ojo mechanizuotojo korpuso 41-oji tankų divizija. Atidus skaitytojas, tikiuosi, dar prisimena, kaip ši divizija pirmosiomis karo dienomis blaškėsi tarp Voluinės Vladimiro ir Kovelio, kaip ji buvo „ardoma dalimis", kaip atsitraukdama per tankius Ukrainos Polesės miškus, neteko didesnės dalies savo tankų. Bet viskam ateina galas – ir paskutinėmis birželio dienomis 41-osios tankų ir 215-osios motorizuotosios divizijų likučiai susijungė su 5-osios armijos pagrindinėmis pajėgomis. Vladimirskio monografijos duomenimis, iki birželio 29-osios 41-oji tankų divizija turėjo 106 tankus T-26 ir 16 sunkiųjų KV-2. Dar 15 lengvųjų tankų T-26, surinktų atsitraukimo keliuose, pasirodo, priklausė 215-ajai motorizuotajai divizijai (iš pradžių jos tankų pulkas buvo ginkluotas tik tankais BT). Labai galinga buvo ir 15-ojo šaulių korpuso artilerija, kuri (neskaičiuojant divizijos pusantro šimto patrankų nuo 45 mm iki 107 mm kalibro) turėjo 122 mm haubicų (60) ir 152 mm kalibro haubicų (67). O tai bendros salvės sviedinių svoriu trigubai viršijo visiškai sukomplektuotos vermachto divizijos ugnies galią.

Kontrsmūgio sumanymas, kaip atrodė, turėjo pavykti. Bet kur ten...

„Kai 5-osios armijos kairiojo sparno kariuomenė baigė rengtis puolimui, – rašo Vladimirskis, – gautas naujas Pietvakarių fronto vado įsakymas, kuriame 5-ajai armijai buvo keliama užduotis pradėti atsitraukti liepos 1 d. temstant ir į Slučės upės liniją

pasitraukti iki liepos 5 d. ... Dėl trumpo atsitraukimo laiko puolamuosius veiksmus reikėjo baigti ne vėliau kaip liepos 1-osios vakarą" (92).

Reikia pažymėti, kad Pietvakarių fronto vadovybė nuolat sužlugdydavo jai patikėtos kariuomenės organizuotus puolamuosius veiksmus. Tačiau liepos 1 d. 15 valandą puolimas prasidėjo. Iki 22 valandos 41-osios tankų divizijos tankistai, sutriuškinę apie tris batalionus vokiečių motorizuotųjų pėstininkų, buvo jau per 15 km nuo Dubno. Jei 41-osios tankų divizijos ataka būtų buvusi koordinuota laiko ir vietos atžvilgiu su Popelio grupės veiksmais, greičiausiai keletą tūkstančių karių ir keliasdešimt tankų būtų pavykę išvesti iš apsupties. Deja, ir šį kartą tarp sovietinės kariuomenės grupuočių, išdėstytų per pusšimtį kilometrų viena nuo kitos, nebuvo jokios sąveikos.

Tuo metu priešas, labai sunerimęs dėl 5-osios armijos veiksmų, metė į mūšį „Pietų" grupės vado rezervą. Liepos 2-osios rytą vermachto 99-oji pėstininkų divizija ir SS motorizuotoji divizija „Adolfas Hitleris", skubiai permestos per Lucką, smogė į sovietinės kariuomenės grupuotės užnugarį. Atlaikyti dviejų naujų vokiečių divizijų spaudimo ankstesniuose mūšiuose nukraujavusios sovietinės divizijos neįstengė, be to, ir fronto štabo įsakymas reikalavo greičiau išvesti dalinius iš mūšio. Liepos 2-osios vakare visi 5-osios armijos daliniai pradėjo trauktis Slučės upės link.

Birželio 30-osios vidurdienį, jau po to, kai 4-ojo, 15-ojo ir 8-ojo mechanizuotųjų korpusų daliniai nuo Lvovo ir Brodų nusirito Ternopolio link, iš visų pusių apsupusios Dubną vokiečių divizijos pradėjo puolimą. Kaip šunų gauja užspeistą lokį Popelio grupę užpuolė trys vermachto pėstininkų (111-oji, 44-oji, 75-oji), 16-oji tankų ir 16-oji motorizuotoji divizijos. Dviejų dienų pertrauką, padovanotą nerangios sovietinės vadovybės, vokiečiai išnaudojo kaip tik galėjo: sutelkė gausias artilerijos pajėgas, sukaupė dideles sviedinių atsargas.

Puolimas prasidėjo po galingo dviejų valandų artilerinio rengimo. Popelis prisimena:

„Mūsų priešakines pozicijas apgaubė dūmai ir dulkės. Debesys užstojo saulę... Susiliejo miško ir lauko riba, pranyko kelias ir horizontas..." (105) Priešintis bemaž nebuvo kuo – 34-osios tankų divizijos artilerijos pulkas beveik neturėjo sviedinių. Bet „lokys" buvo dar labai stiprus. Sunkieji tankai KV, iššaudę visus sviedinius, taranavo vokiečių tankus, spaudė į Ukrainos juodžemį priešo patrankas. Per mūšį pavyko užgrobti keletą vokiečių haubicų bateriją su dideliu skaičiumi sviedinių, kurie tuojau pasipylė ant priešų galvų.

Dienai baigiantis, mūšis liovėsi. Vokiečiai nepasistūmėjo nė per kilometrą ir turėjo didelių nuostolių. Bet ir Popelio grupės padėtis pasidarė kritiška: baigė išsekti degalai ir šaudmenys, buvo sudaužytos visos radijo stotys, medicinos punktai perpildyti sužeistųjų. Vėlyvą birželio 30-osios vakarą vadai po ilgų apmąstymų priėmė tokį sprendimą: be kovos mašinų likę tankistai (o jie nė šautuvų neturėjo), medicinos bei sanitarijos batalionas, užnugario tarnybos, dengiamos vieno tankų pulko, naktį pra-

Raudonarmiečiai – karo belaisviai. 1941 metų vasara.

laužia apsupties žiedą prie Verbos miestelio ir traukiasi į pietus, Ternopolio link. Šiai grupei vadovavo pulkininkas Plešakovas, 27-ojo motorizuotųjų šaulių pulko vadas. Į kiekvieną iš penkiasdešimt šios grupės tankų įkrauta vos po kelis sviedinius – didžiausia viltis buvo netikėtumo efektas, veržlus puolimas ir tankų taranas. Šis apskaičiavimas pasitvirtino. Beprotiškai pasitikintys savimi vokiečiai miegojo. Plešakovo būrys iš esmės be mūšio prasiveržė į rytus. Maždaug po savaitės Ternopolo–Proskurovo plente būrį pavijo atsitraukiantys į rytus 8-ojo MK daliniai.

Svarbiausios Popelio grupės pajėgos (kurios per tą laiką sumažėjo iki 80 tankų ir keleto artilerijos baterijų) liepos 1-osios rytą paskutinį kartą pamėgino prasiveržti išilgai Dubno–Brodų plento į pietvakarius, kur, pernelyg optimistiniu Popelio spėjimu, turėjo būti Riabyševas su dviem 8-ojo mechanizuotojo korpuso divizijomis. Lemtingą vaidmenį priimant tokį sprendimą ir šį kartą suvaidino ryšių ir informacijos stoka. Jokios sovietinės kariuomenės Brodų rajone jau nebuvo.

Ką galime papasakoti apie šį mūšį, jeigu jo liudininkas, dalyvis ir vadovas rašo:

„... Dengiami kruvino rūko šydo iškyla atskiri epizodai, scenos. Kad ir kaip norėčiau, negaliu nuosekliai išdėstyti šių visą dieną trukusių su niekuo nepalyginamų grumtynių... Sodri žolė aplinkui pagelto nuo dūmų... Netylantis dundesys drebina orą, vilnija per mišką. Nesuprasi, kur mūsų, kur fašistų tankai. Aplinkui juodos plieninės dėžės, iš kurių veržiasi liepsnos liežuviai...“ (105)

Žuvo 34-osios tankų divizijos vadas pulkininkas I. Vasiljevas, dingo be žinios, pakliuvo į vokiečių nelaisvę tūkstančiai karių ir vadų. Baigiantis liepos 1-ajai, miške prie Kozino miestelio susirinko apie tūkstantį likusių gyvų karių.

„Aš įsakiau išrikiuoti karinį personalą, – atsiminimuose rašo N. Popelis. – *Per šią dieną žmonės visko prisižiūrėjo. Jie nenustebtų, jei iš už krūmų pakiltų atakon vokiečių pulkas. Bet rikiuotis? Kam to reikia? Ar brigados komisaras kartais nekuoktelėjo?*" Ne, komisaras Popelis buvo teisus. Be jokios abejonės, kaip tik ši nuostata – „mes reguliariosios kariuomenės dalinys, su savo statutu, drausme, vėliava" – išgelbėjo žmones nuo gėdos mirti nelaisvėje. Prisijungdamas kitų dalinių apsuptuosius, būrys kaudamasis nužygiavo didžiuliu lanku: Dubnas–Slavuta–Korostenė 250 kilometrų ir 1941 m. liepos pabaigoje pasiekė 5-osios armijos išsidėstymo vietą Belokorovičių rajone.

2.11. **Tankų kritimas**

Štai šitaip, visišku pralaimėjimu ir sutriuškinimu, baigėsi „tankų kautynės Vakarų Ukrainoje" – didžiausia pirmųjų karo dienų kova. Reikia manyti, tik tada, kai vokiečiai surinko ir suskaičiavo visus šalikelėse paliktus tankus, šarvuočius, haubicas, motociklus, suprato, KAS jiems grėsė...

Šiuolaikinio istoriko padėtis sudėtingesnė. Tų tankų jau nėra – tai, kas nebuvo išlydyta Vokietijos marteno krosnyse, po karo perlydyta Uralo ir Zaporožės gamyklose. Tiksliai ir nesąlygiškai nustatyti priežastį, dėl kurios buvo prarastas kiekvienas iš penkių tūkstančių Pietvakarių fronto tankų, neįmanoma. Tačiau net nedaugelis prieinamų dokumentų leidžia suformuluoti visiškai argumentuotą neregėto pralaimėjimo priežasčių hipotezę.

Kadangi 15-ojo mechanizuotojo korpuso istorija geriausiai dokumentuota, nuo jos ir pradėsime tyrinėti fenomenalų tankų „kritimą", 1941 m. birželio pabaigoje apėmusį Pietvakarių fronto kariuomenę. Korpuse buvo dvi tankų divizijos: 10-oji ir 37-oji. 10-osios tankų divizijos nuostoliai birželio 23 d. mūšyje ir vėlesniuose susidūrimuose su priešu, smulkiai aptariant kiekvienos dienos mūšį, apibūdinami divizijos vado ir korpuso vado pranešimuose (28, p. 193–213 ir 29, p. 253–275). 37-oji tankų divizija iki birželio 28 d. su priešu nesikovė ir nuo jo aviacijos visiškai nenukentėjo. Sudėliosime visą žinomą informaciją į dvi lenteles:

10-oji t. d.	KV	T-34	T-28	BT-7	T-26	Iš viso
Turėjo iki birželio 22 d.	63	38	51	181	30	363
Tvarkingų, išvykusių į žygį	63	37	44	147	27	318
Nuostoliai kautynėse birželio 22–26 d.	13	6	0	32	2(?)	53
Skaičius birželio 26 d. pabaigoje	10	5	4	20	0	39
???	**40**	**26**	**40**	**95**	**25**	**226**

37 t. d.	KV	T-34	BT-7	T-26	Iš viso
Turėjo birželio 22 d.	1	34	258	23	316
Palikta Kremenece	1	0	15	10	26
Koviniai nuostoliai birželio 22–26 d.	0	0	0	0	0
Skaičius birželio 26 d. pabaigoje	0	29	185	7	221
???		**5**	**58**	**6**	**69**

Taigi galingiausia 15 MK (ir viena iš geriausių pagal sukomplektavimą bei karinio personalo parengimą visoje Raudonojoje armijoje) 10-oji tankų divizija per penkias dienas virto smarkiai aplamdytu tankų batalionu!

Iš birželio 22 d. buvusių 318 tvarkingų tankų iki birželio 26 d. liko rikiuotėje vos 39. **„Nežinomos kilmės nuostoliai" – 226 tankai. Per penkias dienas**. Net jei manytume, kad divizijos vado pranešime ir praleisti kokie nors kautynėse patirti nuostoliai per epizodinius susidūrimus su vokiečių pėstininkų daliniais, šiuo netikslumu nė kiek negalima paaiškinti skirtumo tarp nuostolių kautynėse (53 tankai) ir bendrų nuostolių (279 tankai). Ypač daro įspūdį tribokščių T-28 netekčių dinamika ir struktūra. Jie tyliai dingsta, nė nespėję iššauti į priešą. Jei tikėsime ataskaita, 48 t sveriantys KV su 75 mm šarvais kaunantis nėra atsparesni už lengvuosius BT-7 ir T-26, turinčius tik kulkų nepramušamus šarvus, o tai bent jau keista. Bet labiausiai stebėtina, kad nei l. e. p. divizijos vado, nei l. e. p. korpuso vado raporte **šie pasipiktinimą keliantys faktai net nekomentuojami!**

37-ojoje tankų divizijoje iki birželio 28 d. reikalai klostėsi gerokai palankiau. 221 tankas (iš 316) galėjo stoti į mūšį. Dar 26 tankai laukė savo valandos divizijos nuolatinio dislokavimo vietoje Kremeneco mieste. Trys ketvirtadaliai bendro „beviltiškai pasenusių" BT-7 skaičiaus sėkmingai išlaikė daugiadienes beprasmiškas klajones miškų keliais ir, sprendžiant iš divizijos vado ataskaitos, kol kas buvo sveiki. Nežinoma tik, kur dingo „vos" 69 tankai.

10-osios tankų divizijos tankų nuostoliai birželio 28-osios mūšyje nurodyti konkrečiai: 1 KV, 1 T-34, 7 BT-7. Nuo birželio 29-osios ryto 15-asis mechanizuotasis korpusas buvo išvestas į „fronto rezervą", o tai reiškė nenutrūkstamą traukimąsi Dnepro link. 15-ojo mechanizuotojo korpuso tankų parko būklė liepos 6–8 d. buvo tokia:

10-oji t. d.	KV	T-34	T-28	BT-7	T-26	Iš viso
Turėjo iki birželio 26 d. pabaigos	10	5	4	20	0	39
Koviniai nuostoliai birželio 28 d.	1	1	0	7	0	9
Turėjo iki liepos 6 d.	2	3	1	12	2(?)	20

10-osios tankų divizijos l. e. p. vadui pasirašant raportą, divizijoje tankų jau nebuvo. Nė vieno. Tai tiesiogiai nurodyta raporto tekste (28, p. 211). Yra raporte ir lentelė su tankų nuostolių priežasčių „iššifravimu". Bet pirmiausia į akis krinta didžiulis priežasčių „asortimentas". Vietoj aiškaus ir tikslaus klasifikavimo:

Paliktas sovietinis tankas T-28. Ukraina, 1941 m. liepa.

» prarasti dėl priešo poveikio (pamušti);
» prarasti be priešo poveikio dėl techninių priežasčių (sugedo);
» palikti;

ataskaitos sudarytojai sugalvojo 10 įmantrių priežasčių:

1) sudaužyti ir sudegė mūšio lauke;

2) išvesti iš rikiuotės vykdant kovinę užduotį ir liko priešo užimtoje teritorijoje;

3) po atakos negrįžo su įgulomis iš mūšio lauko;

4) sudegė per bombardavimą (iš karto pažymėsime, kad šiai kategorijai priskirtas tik VIENAS tankas BT-7);

5) liko su įgulomis priešo apsupti dėl techninių gedimų ar pritrūkę DTM;

6) liko priešo užimtame rajone, nes neturėjo DTM ir nebuvo galimybių jų atgabenti;

7) dingo be žinios su įgulomis;

8) sunaikinti avarijas patyrusių mašinų surinkimo punktuose, nes neturėta galimybių evakuoti atsitraukiant;

9) palikti atsitraukiant dėl techninių gedimų ir neturint galimybių pataisyti bei evakuoti;

10) įstrigo kliūtyse ir nebuvo galimybių ištraukti bei evakuoti.

Prie praradimų dėl priešo poveikio aiškiai skirtini tik 1 ir 4 punktai. 2 ir 3 punktų konkreti reikšmė neaiški. Jei tankas „nesudegė per bombardavimą" (4 p.) ir nėra „sudaužytas ir sudegęs mūšio lauke" (1 p.), tai dėl kokios priežasties jis „po atakos negrįžo su įgula iš mūšio lauko?" Tankas – juk ne tolimojo veikimo nuotolio

bombonešis, kuris nuskrido į priešo užnugarį ir jo niekas niekada daugiau neregėjo... O kaip suprasti 2 punktą? Trumpai sakant, nuo birželio 22-osios ryto BET KOKIAS tankų netektis galima skirti kategorijai „išėjo iš rikiuotės vykdant kovinę užduotį", o po veržlaus (kai kuriomis liepos dienomis 150–200 km per dieną) atsitraukimo į rytus visi tankai liko „priešo užimtoje teritorijoje". Nereikia pamiršti ir tai, kad ši ataskaita rašyta 1941 m. liepos pabaigoje, už šimtų kilometrų nuo įvykių vietos, tokiomis sąlygomis, kai jokiu būdu neįmanoma apžiūrėti prarastų mašinų ir **patikrinti nurodytų** trijų šimtų tankų dingimo **priežasčių tikrumą**.

Norint, kad praradimų statistika įgytų kokią nors suprantamą prasmę, reikia sujungti 1 ir 4 punktus („netektys kovose"), 2 ir 3 („manoma, kovose") ir nuo 4 iki 10 p. („be priešo poveikio"). Sujungus ryškėja toks paveikslas:

10-oji t. d.	KV	T-34	T-28	BT-7	T-26	Iš viso
Tvarkingų, išvykusių į žygį birželio 22 d.	63	37	44	147	27	318
Koviniai nuostoliai	11	20	4	54	7	96
Manoma, koviniai	11	4	4	5	5	29
Be priešo poveikio	34	8	36	41	12	131
???	**7**	**5**	**0**	**47**	**3**	**62**

Taigi du trečdaliai birželio 22-osios vakare visai tvarkingų tankų prarasti be priešo poveikio – pavyzdžiui, 41 nepramušamas KV iš 63 turėtų šių tankų. Ir pagaliau, aiškinantis dėl 62 tankų (o tai pagal 1941 metų rudens etatus sudaro tankų brigadą), netiko nė viena iš 10 vylingų formuluočių. Apie juos ataskaitos sudarytojai tiesiog nutylėjo.

37-osios tankų divizijos tankai beveik visi dingo atsitraukiant. Apie tankų praradimą vieninteliame mūšyje prie Stanislavčiko tikslių duomenų nėra, bet, sprendžiant iš anksčiau pateikto mūšio aprašymo, divizija jokiu būdu neprarado daugiau kaip 10–20 tankų. Paskui jų skaičius sumažėjo nuo dviejų šimtų iki keturiolikos dėl „nežinomų priežasčių". Apskritai 80 proc. 37-osios tankų divizijos tankų prarasti nežinoma kur ir kaip.

37-oji t. d.	T-34	BT-7	T-26	Iš viso
Turėjo iki birželio26 d. pabaigos	29	185	7	221
Koviniai nuostoliai birželio 28 d.				20(?)
Turėjo liepos 6–8 d.	2	12	0	14
???	**27**	**173**	**7**	**187**

Pats galingiausias pagal tankų skaičių (iš jų ir naujausiųjų – KV bei T-34) Pietvakarių fronte buvo 4-asis mechanizuotasis korpusas. Jis turėjo dvi tankų divizijas: 8-ąją ir 32-ąją. Per pirmąsias dvi karo dienas 8-oji tankų divizija drauge su visu 4 MK klaidžiojo Javorovo–Nemirovo rajone, kur, vykstant susidūrimams su vokiečių pėstininkais, prarasta 19 tankų T-34. Apie kitų tankų netektis divizijos vado raporte nieko

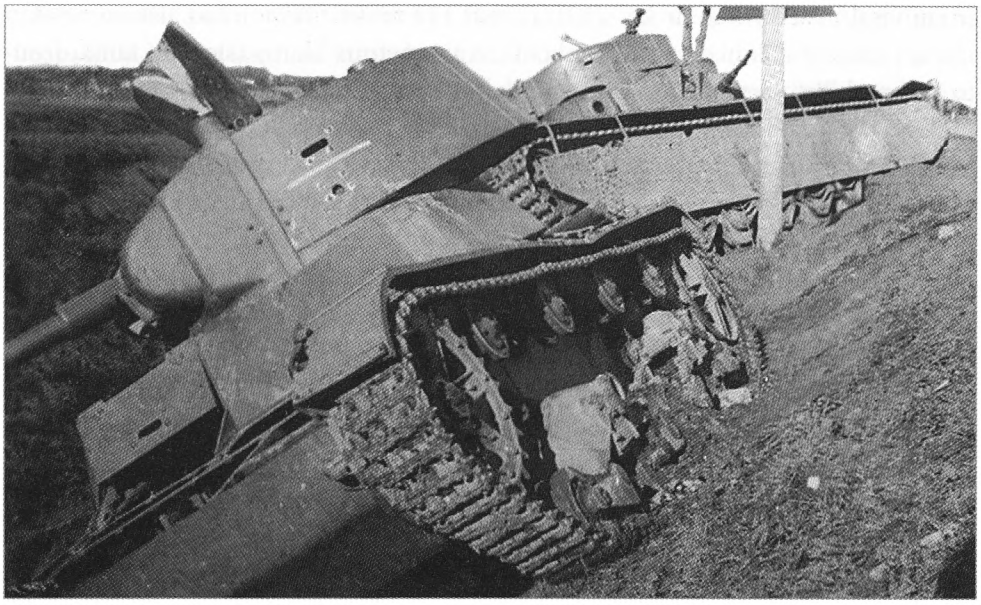

Prie Dubno palikti sovietiniai tankai T-26 ir T-35. 1941 m. liepa.

nepasakyta, bet 15 MK operatyviniam pavaldumui divizija buvo priskirta turėdama 65 tankus. Kur tuo metu buvo kiti 240 tankų, turėtų vienos iš pačių galingiausių Raudonosios armijos tankų divizijų? Birželio 28-osios mūšyje Toporuvo–Lopatino rajone 8-oji tankų divizija neteko 12 tankų. Tada 8-osios tankų divizijos tankų grupė pradėjo trauktis, bet ji dar dalyvavo daugiadienėse kautynėse prie Berdičevo. 8-osios tankų divizijos vadas pulkininkas Piotras Fotčenkovas žuvo 1941 m. rugpjūtį „Umanės katile". Divizijos kaip tankų junginio tuo metu jau seniai nebuvo. Bet liko 8-osios tankų divizijos vado sudaryta ataskaita, kurioje plačiai ir detaliai atsakyta į anksčiau mūsų pateiktus klausimus.

Nemenkos drąsos reikėjo dokumento sudarytojams, kurie neišsisukinėdami vartojo terminą „palikti". Kad būtų patogiau apžvelgti, visus ataskaitos duomenis pateiksime lentelėje (152, p. 246):

	KV	T-34	T-28	BT-7	T-26	Iš viso
Pradinis skaičius 1941 06 22	50	140	68	31	36	325
Pamušti	13	54	10	2	6	85
Palikti, dingo be žinios, įklimpo pelkėse ir kt.	27	51	27	15	15	135
Išgabenti į gamyklas, baigėsi variklių ištekliai	8	32	0	3	5	48
Aritmetinis likutis	**2**	**3**	**31**	**11**	**10**	**57**

Taigi **svarbiausios** tankų **nuostolių priežastys** vienoje iš geriausių Raudonosios armijos divizijų buvo: „palikti" (107), „dingo be žinios" (10), „įklimpo pelkėje" (6)

ir jau visai neapibrėžta „ir kt.“ (12), iš viso 135 tankai. Nėra jokio aiškaus atsakymo ir į klausimą, kur dingo 31 tanko T-28 aritmetinis likutis (šio tipo tankų fronto automobilių, šarvuočių ir tankų valdybos suvestinėse liepos 15–17 d. jau nesama). Ir 57 tankų likutis, deja, egzistuoja tik kaip aritmetinis dydis – liepos 7 d., iki mūšių dėl Berdičevo pradžios, 8-ojoje tankų divizijoje buvo vos 32 tankai... Dėl tokios „tvarkos tankų daliniuose“ tenka susimąstyti ir apie tikslumą žinių dėl pamuštų per dvi mūšių savaites 54 tankų T-34, kurie iš esmės neįveikiami vokiečių pėstininkų divizijų 37 mm prieštankinių patrankų sviediniais. Šis skaičius (54 pamušti iš 140 T-34) atrodo labai keistai **gerokai mažesnių** (ir absoliučiai, ir santykinai) pamuštų, turinčių lengvus, tik kulkų nepramušamus šarvus BT-7 ir T-26 skaičių fone.

Analogiška padėtis ir dėl tankų netekčių 4-ojo mechanizuotojo korpuso 32-ojoje tankų divizijoje. Yra 32-osios tankų divizijos vado pulkininko E. Puškino smulki divizijos kovos veiksmų ataskaita (28, p. 181–192). Suskaičiavus divizijos mūšiuose su vokiečių pėstininkais nuo birželio 23 iki 29 d. patirtus nuostolius, paaiškėja, kad ji neteko 23 tankų. Dar 11 tankų neteko du tankų batalionai, kurie birželio 22-osios vakarą buvo pasiųsti į Radechovo rajoną ir birželio 23-iosios dieną įvyko mūšis su 11-osios vokiečių tankų divizijos daliniais. Taigi **kovose prarasti 34 tankai**. Po šių mūšių prasidėjo atsitraukimas už Dnepro, per kurį divizija turėjo atskirų susidūrimų su ją persekiojančiais vokiečių motorizuotaisiais daliniais. Konkretus šių netekčių dydis pulkininko Puškino pranešime minimas tik vieną kartą:

„... 41 m. 7. 10. Kapitono Karpovo tankų grupė (10 tankų, 2 šarvuotieji automobiliai) susitelkė Beizymovkos rajone ir 20 valandą atakavo priešą Olšankos kryptimi, bet nepalaikoma pėstininkų 23 valandą atsitraukė ir užėmė gynybos pozicijas už 300–400 m piečiau Olšankos. Kitą dieną grupė kovėsi nepakeliamai sunkiame mūšyje tame pačiame rajone ir, pabėgus iš fronto 32-ajam motorizuotajam pulkui, buvo sunaikinta ir liko mūšio lauke, išskyrus vieną tanką...“ (28, p. 185)

Taigi **43 tankai** „vieningai“ prarasti mūšyje. Galima manyti, kad tam tikra, palyginama su šiuo skaičiumi, dalis tankų nepaminėta divizijos kovos veiksmų aprašyme. Tačiau pridėtame prie pranešimo „Materialinės dalies suvestiniame žiniaraštyje“ pateikti visiškai kiti nuostolių skaičiai. Iš viso **prarasti 269 tankai** (37 KV, 146 T-34, 28 BT-7, 58 T-26).

Beje, net šie fenomenalūs nepramušamų tankų nuostolių skaičiai nesutampa su tikraisiais likučiais. Paprasta aritmetika rodo, kad, net netekus 37 KV, 32-ojoje tankų divizijoje turėjo likti dar 12 tokių tankų. Bet 1941 m. Pietvakarių fronto AŠTV viršininko pasirašytame pranešime „Dėl fronto mechanizuotųjų korpusų materialinės dalies kiekio ir būklės“ sakoma, kad visame 4 MK (ne tik vienoje 32-ojoje tankų divizijoje!) liko vos 6 tankai KV (29, p. 89).

Tai, kad didžioji dalis tankų prarasta be priešo poveikio, liudija ir karinio personalo bei kovos technikos praradimų santykis. Pavyzdžiui, remiantis 32-osios tankų divizijos vado pranešimu, šios divizijos 63-iasis tankų pulkas nuo 1941 m. birželio 22 d. iki liepos 30 d. neteko 17 žuvusių ir 63 sužeistų karių. Tuo pačiu metu praras-

ta 145 vienetai šarvuotosios technikos (14 KV, 61 T-34, 42 T-26, 19 T-37, 9 BA-10 (28, p. 190). Norint suprasti šiuos skaičius, reikia prisiminti, kad tankų pulko karinis personalas anaiptol nėra vien tankų įgulos, taigi tankistai sudaro tik dalį anksčiau nurodytų karių netekčių.

Dokumentai, leidžiantys atskleisti ir detalizuoti fenomenalų „tankų kritimą", pirmosiomis karo dienomis apėmusį visą Raudonąją armiją, buvo išslaptinti daugiau kaip prieš keturiasdešimt metų. Tame „Didžiojo Tėvynės karo kovinių dokumentų rinkinio" Nr. 35 egzemplioriuje, kurį aš tyrinėjau (ir iš kurio paimta didžioji dalis ankstesniuose skyriuose pateiktos informacijos), buvo mėlynas spaudelis: „Išslaptinta". GŠ direktyva Nr. 203995, 65 m. 11. 30."

Tačiau Rusijoje išslaptinti ir padaryti prieinamą – visai ne tas pats. Vadinamajai „plačiajai visuomenei" šie dokumentai nežinomi (tiesą sakant, ir neprieinami) iš esmės net iki šių dienų. Bet kas įdomu – vadinamieji sovietiniai „istorikai" pradėjo iš anksto rengtis tam metui, kai yla vis dėlto išlįs iš maišo. Šimtuose knygų ir straipsnių jie jau spėjo paskelbti „miestui ir pasauliui", kad sovietiniai tankai buvo visiškai nepatikimi, primityvūs, sudilę, su pasibaigusiais variklių ištekliais... Štai todėl jie ir subyrėjo važinėdami jau pirmosiomis karo dienomis...

Deja, aš nejuokauju. Pretenduojančiuose į mokslinį fundamentalumą leidiniuose ištisus keturis dešimtmečius buvo skleidžiamas mitas, kad „iki karo pradžios tris ketvirtadalius tankų reikėjo remontuoti", be to, lyg 29, lyg 44 proc. – „kapitaliai remontuoti". Liūdna, tačiau net tokio autoritetingo statistikos tiriamojo darbo kaip „Slaptumo grifas panaikintas" sudarytojai nesigėdijo pranešti skaitytojams, kad iš 14,2 tūkst. sovietinių tankų, kuriuos 1941 m. birželio 22 d. turėjo veikiančioji kariuomenė, *„visiškai parengtų kovai buvo 3,8 tūkst."* (35, p. 345).

Šie sovietinių „istorikų" kliedesiai buvo perrašomi į kai kurių Vakarų „tyrinėtojų" (tokių kaip liūdnai pagarsėjęs amerikiečių pulkininkas Deividas Glancas) monografijas ir jau kaip „pirmarūšis importinis produktas" grįžo į Rusijos knygynų lentynas...

Tad tikri duomenys apie Raudonosios armijos tankų parko techninę būklę žinomi nebent tik nuo 1993 m. lapkričio, kai leidinyje „Vojenno-istoričeskij žurnal" Nr. 11 paskelbta žinoma N. Zolotovo ir S. Isajevo publikacija „Buvo parengti kovai". Jos autoriai atskleidė ir tą iš tiesų įmantrų būdą, kuriuo daugelį metų buvo falsifikuojama. Mat, remiantis 1940 m. sausio 10 d. SSRS gynybos liaudies komisaro įsakymu, buvo numatyta šarvuotąją techniką skirstyti į penkias kategorijas:

1. Nauja, nenaudota ir visai tvarkinga, tinkama naudoti pagal tiesioginę paskirtį.
2. Naudojama, visai tvarkinga ir tinkama naudoti pagal tiesioginę paskirtį.
3. Remontuotina apygardos dirbtuvėse (vidutinis remontas).
4. Remontuotina centrinėse dirbtuvėse ir gamyklose (kapitalinis remontas).
5. Netinkama (šios kategorijos tankai buvo nurašomi ir į suvestinius žiniaraščius neįtraukiami).

Tikiuosi, skaitytojas jau numano, kaip konkrečiai jis buvo mulkinamas: „parengtų kovai" klasei buvo skiriami tik 1-osios kategorijos, t.y. visiškai nauji tankai, o visa 2-oji kategorija – „remontuotinų" klasei! Tai maždaug tas pat, kaip techniškai tvarkingais pripažinti tik automobilius, stovinčius ant podiumo salone, o visus tuos, kurie važinėja gatvėmis, paskelbti „remontuotinais"...

Paskutinis prieškarinis „Turimų karinių mašinų techninės būklės 1941 m. birželio 1 d. žiniaraštis" (GMCA, f. 38, ap. 11353, b. 924, l. 135–138, b. 909, l. 2–18) rodo, kad penkios vakarinės pasienio apygardos (be pasenusių ir pašalintų iš kovinių dalinių tankečių T-27) turėjo 12 782 tankus, iš kurių „tinkamų naudoti pagal tiesioginę paskirtį" (1-oji ir 2-oji kategorija) buvo 10 540 tankų (**82,5 proc. viso parko**). Konkrečiai Kijevo YKA (būsimajame Pietvakarių fronte) buvo 5465 tankai, iš jų 1-ajai ir 2-ajai kategorijai priskirti 4788 vienetai (**87,6 proc.**).

Tačiau šie skaičiai neapibūdina Kijevo YKA mechanizuotųjų korpusų turėtų tankų techninės būklės, nes apygardoje jų buvo kiek daugiau, negu turėjo mechanizuotieji korpusai. Aštuoniuose Kijevo YKA mechanizuotuosiuose korpusuose (22 MK, 15 MK, 4 MK, 8 MK, 16 MK, 9 MK, 19 MK, 24 MK) buvo „tik" 4808 tankai iš bendro 5465 skaičiaus. Daugiau kaip 600 tankų buvo šaulių divizijų žvalgybos batalionuose, kavalerijos divizijų tankų pulkuose, mokomuosiuose centruose, remonto bazėse ir sandėliuose. Visiškai pagrįstai galime manyti, kad kaip tik mechanizuotiesiems korpusams, o anaiptol ne šaulių divizijoms buvo skiriami nauji (ar beveik nauji) tankai, taigi ir „tinkamų naudoti pagal tiesioginę paskirtį" mechanizuotuosiuose korpusuose buvo dar **daugiau** procentų, **negu vidutiniškai apygardoje.**

Dabar palikime bendrus skaičius ir įvertinkime 15-ojo mechanizuotojo korpuso 10-osios tankų divizijos – tos pačios divizijos, apie kurios fenomenalius nuostolius pasakojome šio skyriaus pradžioje, tankų techninę būklę. Dar kartą atsiverčiame „Pranešimą apie 10-osios tankų divizijos kovinę veiklą kovos su vokiškuoju fašizmu fronte" ir skaitome: „... *tankai KV ir T-34 visi be išimties buvo nauji ir iki kovos veiksmų naudoti iki 10 valandų (daugiausia buvo pravažinėjami)...*

Tankai T-28 vidutiniškai turėjo eigos atsargą iki 75 variklio darbo valandų...

Tankai B-7 turėjo eigos atsargą nuo 40 iki 100 variklio darbo valandų...

Tankai T-26 daugiausia buvo geros techninės būklės ir naudoti vos po 75 valandas..." (28, p. 207)

Dabar palikime „variklio darbo valandas" ir skaičiuokime kiekvienam suprantamus ridos kilometrus. Labai kukliam (o greitaeigiam tankui BT – absurdiškai mažam) žygio greičiui 10 km/val. „apgailėtinas" 75–100 variklio darbo valandų likutis virsta 750–1000 km rida. Reisiniam autobusui, kuris nuo ryto iki vakaro turi vežioti keleivius, tai nepaprastai mažai. Tankui – daugiau negu pakankamai. Kare tankai tiek ir neišsilaiko. Vykstant didelei puolamajai operacijai fronto mastu, gali būti atliktas 200–300 km šuolis. Atsižvelgiant į daugiadienių mūšių sąlygomis neišvengiamą manevravimą, šiuos skaičius reikia padidinti 1,5–2 kartus, iki 500–600 km. 10-osios tankų divizijos tankai turėjo didesnius nei pakankamus variklio

išteklius, kad pasiektų Liubliną ir Krokuvą. O daugiau iš jų ir nereikėjo. Tanko, kuris „išgyvena" iki didelės fronto operacijos pabaigos, visiškai atsiperka gamybos ir naudojimo išlaidos. Tada jį galima ramia sąžine nurašyti ar kapitaliai remontuoti.

Ir tai anaiptol ne abstraktus teorizavimas. 1943–1945 m. iš tikrųjų viskas vyko kaip tik taip:

„... 3-iojoje gvardijos tankų armijoje per Lvovo–Sandomiro operaciją (1944 metų vasara) *suremontuotų tankų ir savaeigių artilerijos pabūklų (SAP) skaičius gerokai viršijo skaičių kovos mašinų, buvusių tankų armijoje iki operacijos pradžios. Kitaip sakant, per vieną operaciją kiekvienas tankas (SAP)* ***išeidavo iš rikiuotės du tris kartus*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.) *ir tiek pat kartų grįždavo į dalinių bei junginių kovos rikiuotę...*

... Iš tankų armijų nuostolių vienuolikoje puolamųjų operacijų analizės matyti keletas svarbių šios problemos aplinkybių.

Pirma, negrįžtamieji tankų armijų nuostoliai puolamosiose operacijose, trunkančiose vidutiniškai 15–20 parų, sudarė apie 25 proc. pradinio tankų ir SAP skaičiaus, o bendri nuostoliai – apie 82 proc.

Antra, kovos mašinos, kurias reikėjo remontuoti, sudarė iki 70 proc. bendrų nuostolių (t.y. 57 proc. pradinio tankų skaičiaus. – M. S.). *Iš tinkamų remontuoti mašinų maždaug 70 proc. buvo tankų ir SAP, sugadintų kautynėse, ir 30 proc.* (t.y. **iš viso 17 proc. pradinio skaičiaus**. – M. S.) *dėl to, kad įstrigo kliūtyse ar sugedo...*

Tankų ir SAP, buvusių iki operacijos pradžios, remontuotinas skaičius sudarė nuo 15 proc. (Belgorodo–Charkovo operacija, 1-oji gvardijos tankų armija) iki 221 proc. (Vyslos–Oderio operacija, 2-oji gvardijos tankų armija) (167, p. 218–219).

Tai monografijos „Tankų smūgis" ištraukos. Autorius – armijos generolas A. Radzijevskis, Frunzės karo akademijos viršininkas, karo metais – 2-osios gvardijos tankų armijos štabo viršininkas.

Ir tik vadinamojo Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgio 1941 m. birželį tankų praradimai visiškai neatitinka „normalių", per kelerių karo metų patirtį nusistovėjusių proporcijų. Normali (kiek šis žodis apskritai tinkamas kalbant apie karą) yra situacija, kai svarbiausia tankų išėjimo iš rikiuotės priežastis, suprantama, yra **priešo poveikis**. Techniniai gedimai ar įstrigimai vietovėje sudaro apie 17 proc. (t.y. mažiau kaip penktadalį) pradinio tankų skaičiaus.

Pagaliau galima tvirtai konstatuoti, kad **nei iki 1941 m. vasaros, nei jai pasibaigus** tokio masinio sovietinių tankų „kritimo" nepastebėta. „Nepatikimi", „netvarkingi", „netinkami remontuoti" jie pasirodė esantys tik Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo pirmosiomis savaitėmis. Iki tol sovietiniai tankai rodė ištvermės stebuklus.

Pirmas tankų BT panaudojimo kovose epizodas buvo per karą Ispanijoje. Iš 50 tankų BT-5 buvo suformuotas respublikonų kariuomenės tankų pulkas, kuris 1937 m. spalį į kovos veiksmų rajoną prie Erbo upės atvyko įveikęs 630 km (97). Ko gera, pats sunkiausias tankų BT mobilumo galimybių išbandymas buvo prie Chalchin Golo. 1939 m. dvi tankų brigados (6-oji ir 11-oji) atliko pavyzdžio neturintį 800 km žygį

Pamuštas sovietinis tankas BT-7. Keliu juda vokiečių automobilių kolona. 1941 m.

per įkaitusią Mongolijos stepę (tomis dienomis oro temperatūra siekė 40 laipsnių, tad apie tai, kaip jautėsi įgulos saulės įkaitintose plieninėse dėžėse, galima numanyti) į būsimųjų kovos veiksmų rajoną. Štai kaip šiuos įvykius aprašo Sovietų Sąjungos didvyris, 11-osios brigados tankų bataliono vadas K. Abramovas:

„... Mūsų brigadai kovinio pavojaus signalas nuaidėjo gegužės 28-ąją. Susirinkti pagal pavojaus signalą mums buvo skirta pusantros valandos. Batalionas pasirengė žygiui per 55 minutes. Mes turėjome atlikti neregėtai sunkų 800 kilometrų žygį per bevandenę Mongolijos stepę... Kolona judėjo vos pastebimu kupranugarių karavanų pramintu stepės keliu. Vietomis kelias pranykdavo – jį užbėrė smėlis. Kai turėdavome įveikti smėlį ar pelkėtas vietas, tekdavo tankų ratus pakeisti vikšrais. Šį darbą gerai parengtos įgulos atlikdavo per 30 minučių...“

Iki gegužės 31 d. pabaigos visas batalionas pasiekė numatytą rajoną. Tik šiek tiek daugiau laiko (6 dienų) įveikti 800 km prireikė 6-ajai tankų brigadai. Praėjus šešeriems metams po mūšių prie Chalchin Golo, 1945 m. rugpjūtį 6-osios gvardijos tankų armijos tankai BT-7 dalyvavo vadinamojoje „Mandžiūrijos strateginėje operacijoje“. Tankų brigados tada įveikė 820 km atstumą per Didžiojo Chingano kalnagūbrį vidutiniu 180 km per dieną greičiu (167). **Iš bendro 1019 visų tipų tankų skaičiaus per operaciją buvo prarasti tik 78!** (35, p. 373) Senosios „dėžutės“ (iš kurių pačios naujausios buvo pagamintos prieš penkerius metus) išlaikė ir tokį išbandymą. Net jei manysime, kad visus šešerius metus tankai tiesiog stovėjo užkonservuoti, tad ir tuo atveju jų techninė būklė galėjo tik pablogėti: sustandėjo guminiai vamzdeliai, „atšoko“ sandarinamieji tarpikliai, korozija apgadino kontaktus...

Tanko T-34 istorija, kaip aprašyta visose knygelėse, prasidėjo nuo to, kad 1940 m. kovą du bandomieji tankai **nuriedėjo 3000 km** Charkovo–Maskvos–Minsko–Kijevo–Charkovo maršrutu. Riedėjo per pavasario polaidį, kaimo keliais (svarbiausiomis magistralėmis ir net dieną naudotis tiltais dėl slaptumo buvo uždrausta). Taip, toks žygis technikai klostėsi nelengvai: apdegė sankabos diskai, nutrupėjo pavarų dėžės krumpliaračiai, perkaisdavo stabdžiai. Galiausiai serijinių T-34 tarpremontinė rida buvo nustatyta ne 3000 km (kaip tik toks fantastinis skaičius buvo numatytas techninėje užduotyje), o „vos" 1000 km.

1943 m. sausio šaltyje, vykstant puolamajai „Dono" operacijai, sovietinės tankų brigados pasistūmėjo daugiau kaip 300 km snieguotomis Uždonės stepėmis ir sutriuškino dideles vokiečių armijų grupės „A" pajėgas, 1942 metų vasarą prasiveržusias į naftingus Mozdoko ir Grozno rajonus. 1944 m. vasarą, vykstant „Bagrationo" operacijai (vokiečių armijų „Centro" grupės sutriuškinimas Gudijoje), 5-oji gvardijos tankų divizija, puolanti neišvažiuojamais keliais, per miškus ir pelkes, pasistūmėjo 900–1300 km iki 60 km per dieną tempu, panaudodama 160–170 variklio darbo valandų (167, p. 227). 1945 m. gegužę 3-iosios ir 4-osios gvardijos tankų armijų tankai nuriedėjo 400 km nuo Berlyno iki Prahos. Kalnuotomis ir miškingomis vietomis, per penkias dienas, be didelių techninių netekčių. Legendinis „trisdešimtketvirtukas" buvo naudojamas visą karą, daugelio pasaulio kariuomenių ginkluotėje jis išsilaikė iki šeštojo dešimtmečio vidurio. Suomijos kariuomenėje trofėjiniai sovietiniai tankai ir lengvieji artilerijos vilkikai „Komsomolec" naudoti net iki 1961 metų! Be atsarginių dalių, be naudojimo instrukcijų, Suomijos sniegynuose ir pelkėse.

Tačiau patį stebėtiniausią sovietinės technikos patikimumo ir patvarumo patvirtinimą galime rasti nagrinėdami Raudonosios armijos mechanizuotųjų korpusų nuostolius 1941 metų vasarą. Bet ne tankų, o **automobilių nuostolius**.

Dar kartą vartome 10-osios tankų divizijos vado ataskaitą. Iki kovos veiksmų pradžios divizijoje buvo 864 tvarkingi sunkvežimiai ir autocisternos. Iš jų už Dnepro, į Piriatiną, atvyko 613 mašinų. Puikus rezultatas! Bemaž trys ketvirtadaliai pradinio automobilių skaičiaus nuriedėjo mažiausiai 500 km (ataskaitoje nurodoma net 3000 km) nuo sienos iki Dnepro. Ir tai duobėtais gruntiniais keliais, bombarduojamiems priešo aviacijos, be remonto tarnybų ir atsarginių dalių. Toliau nagrinėjant sutriuškinimo priežasčių „būtiną sovietinį rinkinį", reikėtų dar pridurti frazę apie „DTM stygių", bet taip gamtoje nebūna, todėl teks pripažinti, kad sunkvežimiams benzino atsirasdavo. Kadangi iš 864 mašinų Piriatiną pasiekė 613, vadinasi, patirta ir nuostolių. Skaičiuojant išeina 251, o ataskaitoje nurodytos 293 automobilių praradimų priežastys. Šis neatitikimas galbūt iš dalies susijęs su tuo, kad, be sunkvežimių, divizijoje dar buvo ir dešimtys lengvųjų automobilių. Bet nepaisykime šių nereikšmingų smulkmenų. Svarbiau kai kas kita – kokios buvo automobilių praradimų priežastys?

„210 mašinų prarasta mūšyje, 34 mašinos su vairuotojais liko priešo apsuptyje dėl techninių gedimų ir degalų bei tepalų trūkumo, 2 mašinos sunaikintos avarinių mašinų surinkimo punkte, nes nebuvo galima jų evakuoti daliniui traukiantis, 6 mašinos

Sudaužytos mašinos Brianske. 1941 metų ruduo.

įstrigo kliūtyse, nebuvo galima jų evakuoti ir 41 mašina palikta daliniui traukiantis dėl techninių gedimų ir nesant galimybių pataisyti". Taigi **dėl techninių gedimų prarasta** ne daugiau kaip 77 mašinos – **mažiau nei 9 proc.** bendro pradinio skaičiaus. Tai tiesiog puikus techninio patikimumo rodiklis. Kokios gi tos superpatikimos ir gero važumo mašinos? Pranešime yra tikslus atsakymas ir į šį klausimą: 503 GAZ-AA ir 297 ZIS-5.

„Gazikas" GAZ-AA – tai buvęs amerikietiškas „Ford A". Paprastas ir pigus, „biudžetinis" sunkvežimis. Paprastas ir pigus trečiojo dešimtmečio pradžioje, kai jis buvo sukurtas ir pradėtas gaminti. Penktojo dešimtmečio pradžioje jį jau buvo galima palikti technikos muziejui. Priekinis tiltas su viena linge, o ir ta – skersai rėmo, užpakalinis tiltas kabo ant dviejų puslingių, karbiuratorius be oro filtro (tiesiog skylė orui įsiurbti, ir tiek). Lekiančią „pašėlusiu greičiu" 40 km/val. šią mašiną tiesia kryptimi galėjo išlaikyti tik gilios vėžės. Po dviejų trijų kelionių iš kolūkio lauko į miesto elevatorių „gaziko" vairuotojas, jausdamas atlikęs pareigą, atiduodavo ją remontuoti: pakeisti babitinius alkūninio veleno guolius, išplauti „dulkiasiurbį" karbiuratorių ir kt. Ir šis kledaras pasižymėjo didesniu patikimumu, važumu ir atsparumu atakoms iš oro už šarvuotas vikšrines mašinas, kurių dalis (BT-7, T-34) pagal visus mobilumo rodiklius galėjo būti laikomi geriausiais tankais pasaulyje?

Ar galima daryti toli siekiančias išvadas remiantis vienintelės divizijos duomenimis? Žinoma, ne, todėl žvelkime toliau. 37-oji divizija priklausė tam pačiam 15-ajam mechanizuotajam korpusui. Tikslus kovos veiksmų pradžioje buvusių automobilių skaičius nėra nurodytas nei divizijos vado ataskaitoje, nei l. e. p. korpuso vado pranešime. Tik skundžiamasi tuo, kad *„motorizuotųjų šaulių pulkas buvo visiškai nesukomplektuotas automobiliais"*. 1941 m. liepos 15 d. divizijoje, sutelktoje Piriatine, buvo: *„1 tankas T-34, 5 tankai BT-7, 11 šarvuotųjų automobilių BA-10, 173 ratinės mašinos"*. Šimtas septyniasdešimt trys automobiliai. Ir tik 6 tankai iš 316.

Žvelgiame į 4 MK 32-osios tankų divizijos vado pranešimą. Iš visų tipų 420 automobilių (lengvųjų, krovininių, specialiųjų, autocisternų) prarasta 133 (28, p. 189–192). Taigi 32 proc. pradinio skaičiaus. Tankų, priminsiu, buvo prarasta 269 iš 323.

Pietų fronto 18-asis mechanizuotasis korpusas. Kaip ir kiti Pietų fronto junginiai, jis dalyvavo kovos veiksmuose ir sutriuškintas keliomis savaitėmis vėliau, negu Pietvakarių fronto mechanizuotieji korpusai. Liepos pabaigoje 18 MK dar egzistavo. Jam buvo likę tik 43 tankai BT ir 19 tankų T-26, taip pat 100 lengvųjų ir 1771 sunkvežimis bei specialioji mašina, iš jų – 1230 „superpatikimų" GAZ-AA.

Ilgiau už visus išsilaikė Pietų fronto 2-asis mechanizuotasis korpusas. Rugpjūčio 1 d. korpusas turėjo 136 tankus (26 proc. pradinio skaičiaus) ir 3294 automobilius (87 proc. pradinio skaičiaus) (152, p. 412, 415).

Dabar pateiksime apibendrinamųjų duomenų. Tad vėl naudosimės oficialiu šaltiniu – daugelį kartų minėtu anksčiau statistikos rinkiniu „Slaptumo grifas panaikintas". Šio veikalo sudarytojai padirbėjo sąžiningai. Keturiolikoje puslapių išvardyti karo metais patirti ginkluotės ir kovinės technikos nuostoliai. Tankai – atskirai, patrankos – atskirai, 122 mm haubicos – atskirai nuo 152 mm haubicų ir t.t. 1941 m. antrą pusmetį nuostolių procentai baisiai dideli: 73 proc. tankų, 70 proc. prieštankinių patrankų, 65 proc. sunkiųjų kulkosvaidžių, 61 proc. minosvaidžių... O automobilių iš viso prarasta 33 proc. bendro skaičiaus (35, p. 352–363).

Kaip tai galėjo nutikti? Primityvūs „gazikai" ir nedaug juos lenkiantys „zisai" pasirodė esantys daugelį kartų patikimesni už tankus? Patikimesni už šarvuočius, sukurtus remiantis tų pačių „zisų" konstrukcija? Fanerinės kabinos – tvirtesnės už plieninius korpusus? Ir benzino išvažiuoti iš priešo užimtos teritorijos užteko? Automobilis – juk ne arklys ir jau tuo labiau ne raudonarmietis – nesvarbu, kiek jam „veiktum sąžinę", tačiau be benzino nė iš vietos nepajudės.

Galbūt mes ko nors nesuprantame? Gal yra koks nors nežinomas diletantams karo dėsnis, pagal kurį fanerinių automobilių tvirtumas viršija šarvuotų tankų gajumą?

Šios abejonės nedavė man ramybės, kol radau gerai žinomą specialistams Reinhardto monografiją „Posūkis prie Maskvos" (171, p. 38). „Mušto hitlerinio generolo" knygos pabaigoje įdėta lentelė su 1941 m. vermachto ginkluotės ir kovos technikos nuostolių (įskaitant ir automobilių) Rytų fronte skaičiais. Ir paskutinės abejonės dingo. Stebuklų nebūna – **kariaujanti kariuomenė** automobilių netenka dešimtis kartų daugiau nei tankų:

	Tankai	**Automobiliai**	**K =**
Raudonoji armija	20 500	159 tūkst.	8
Vermachtas	2831	116 tūkst.	41

Skaičių skirtumas pribloškiantis. Kol kas nesvarstome klausimo, kodėl atsitraukiančios Raudonosios armijos nuostoliai didesni už puolančio vermachto nuostolius. Tam galima rasti ar prigalvoti daugybę „objektyvių" priežasčių. Bet vermachte vienam prarastam tankui tenka 41 automobilis, o Raudonojoje armijoje – vos 8. Ir visa tai vidutiniškai 1941 m. antrą pusmetį. O jei nagrinėsime Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų nuostolių per tris pirmąsias karo savaites struktūrą (kol kas tankų turėta), matysime, kad prarastų mašinų ir tankų skaičius iš esmės vienodas ar net tankų absoliučiais skaičiais prarasta daugiau nei mašinų!

Bet viskas labai paprasta. Vermachtas kariavo. Taip, kariavo grobdamas svetimą žemę, vykdydamas nežmoniško režimo nusikalstamą valią. Bet vokiečių kariuomenė kariavo ir todėl pirmiausia saugojo savo tankus. O Raudonoji armija nuo pirmųjų karo valandų virto minia ginkluotų pabėgėlių, kuriems prieštvaniniai „gazikai" buvo kur kas vertingesni už naujausius ir geriausius pasaulyje tankus.

3 dalis. **Statinė ir lankai**

3.1. **Istorijos aritmetika**

1939 m. rugsėjo 17 d. Raudonosios armijos Baltarusijos ir Ukrainos frontų kariuomenė įsiveržė į Lenkiją (žr. 1 žemėlapį). Taip nuo klastingo užpuolimo šalies, su kuria buvo pasirašyta nepuolimo sutartis (sudaryta 1932 m., 1937 m. pratęsta iki 1945 m.), Sovietų Sąjunga tapo tiesiogine Antrojo pasaulinio karo dalyve. Po dvejų metų, 1941-ųjų vasaros pabaigoje, labai daugeliui – ir Sovietų Sąjungos draugams, ir priešams – atrodė, kad šis karas eina į pabaigą.

Vermachtui iškelta užduotis pagal „Barbarosos" planą (*„pagrindinės rusų sausumos kariuomenės pajėgos, esančios Vakarų Rusijoje, turi būti sunaikintos drąsiomis operacijomis – giliais tankų pleištais sparčiai veržiantis priekin...*") jau buvo įvykdyta iki 1941 m. liepos vidurio. Pabaltijo ir Vakarų karinių apygardų kariuomenė (daugiau kaip 70 divizijų) buvo sutriuškinta, nublokšta 350–450 km į rytus nuo sienos, išsklaidyta po miškus ir paimta nelaisvėn (žr. 4 žemėlapį).

Kiek vėliau tas pats nutiko ir naujoms 60 divizijų, kurios buvo įjungtos į Šiaurės vakarų ir Vakarų frontus nuo birželio 22 iki liepos 9 d. Priešas užėmė Lietuvą,

Norddeutsche Ausgabe

283. Ausg. / 54. Jahrg. / Einzelpreis 20 Pf.

Norddeutsche Ausgabe

Berlin, Freitag, 10. Oktober 1941

VÖLKISCHER BEOBACHTER

Kampfblatt der nationalsozialistischen Bewegung Großdeutschlands

Die große Stunde hat geschlagen:

Der Feldzug im Osten entschieden!

Heeresgruppen Timoschenko und Woroschilow eingeschlossen — Heeresgruppe Budjenny in Auflösung

Neuer Kessel bei Brjansk

Die letzten voll kampffähigen Divisionen der Sowjets geopfert

Aus dem Führerhauptquartier, 9. Oktober.

Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt:

Wie gestern durch Sondermeldung bekanntgegeben, ist eine durch Halleinache, ungarische und slowakische Truppen verstärkte deutsche Panzerarmee aus dem Raume ostwärts Dnjepropetrowsk zum Asowschen Meer vorgestoßen und hat der bei Melitopol geschlagenen 9. sowjetischen Armee den Rückzug verlegt. Gleichzeitig haben deutsche und rumänische

Das militärische Ende des Bolschewismus

V. B. Berlin, 9. Oktober

„Didžioji valanda išmušė: Lemiamas karo žygis Rytuose! Timošenkos ir Vorošilovo kariuomenės būriai apsupti – Budiono kariuomenė pakriko", „Naujas „katilas" prie Briansko", „Bolševizmo karinės galios pabaiga". Antraštės iš 1941 m. spalio 10 d. Didžiosios Vokietijos nacionalsocialistų kovinio laikraščio „VÖLKISCHER BEOBACHTER" (liet. „Liaudies apžvalgininkas").

Latviją, beveik visą Gudiją, forsavo Bugą, Nemuną, Dauguvą, Beržuoną ir Dneprą. Liepos 9 d. vokiečiai užėmė Pskovą, liepos 16 d. – Smolenską. Du trečdalius kelio iki Leningrado ir Maskvos jie nužygiavo greičiau nei per mėnesį. Pietvakarių fronto kariuomenė netvarkingai atsitraukė už senosios Sovietų Sąjungos–Lenkijos sienos. 1941 m. liepos viduryje vermachto tankų daliniai užėmė Žitomirą ir Berdičevą, pasiekė Kijevo priemiesčius.

Tai, ką sovietiniai istorikai vadino „pasienio kautynių nesėkme“, iš tiesų reiškė Raudonosios armijos pirmojo strateginio ešelono (divizijų skaičiumi lenkiančio bet kurią Europos kariuomenę, o tankų skaičiumi – jas visas drauge) visišką sutriuškinimą. Beveik visa vakarinių apygardų technika ir sunkioji ginkluotė buvo prarasta. Iki liepos 6–9 d. Šiaurės vakarų, Vakarų ir Pietvakarių frontų kariuomenė neteko **11,7 tūkst. tankų, 19 tūkst. pabūklų ir minosvaidžių, daugiau kaip 1 mln. šaulių ginklų** (35, p. 368). Ypač sunkių, iš esmės negrįžtamųjų nuostolių patyrė tankų kariuomenė. Jau 1941 m. liepos 15 d. mechanizuotųjų korpusų likučiai buvo oficialiai išformuoti.

Šiaurės vakarų, Vakarų ir Pietvakarių frontų kariuomenė nuo birželio 22 iki liepos 6–9 d. neteko **749 tūkst.** karių: žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios (35, p. 162–164). Šis skaičius neapima nuostolių tų antrojo strateginio ešelono dalinių ir junginių, kurie jau liepos pradžioje dalyvavo kovos veiksmuose, – Šiaurės fronto (Leningrado KA) ir Pietų fronto (Odesos KA), pradėjusių aktyvius veiksmus atitinkamai 1941 m. birželio 29 ir liepos 2 d. Suprasti tikrą šių siaubą keliančių skaičių reikšmę galima lyginant juos su vermachto karinio personalo netektimis.

Garsiame Vokietijos sausumos kariuomenės štabo viršininko F. Halderio „Kariniame dienoraštyje“ pateikti šie vermachto bendrų nuostolių Rytų fronte skaičiai (žuvusieji, sužeistieji, dingę be žinios):

» **64 132** kariai iki 1941 m. liepos 6 d.

» **92 120** karių iki 1941 m. liepos 13 d.

Taigi puolančio, beje, labai sėkmingai, po 20–30 km per dieną vermachto ir besiginančios Raudonosios armijos nuostolių santykis yra maždaug **1 : 10.** Ne mažiau iškalbingi ir skaičiai, apibūdinantys karinės technikos netektis. Kaip buvo pažymėta anksčiau, Raudonoji armija jau iki liepos 6–9 d. neteko **11,7 tūkst. tankų**, o vermachto tankų divizijų negrįžtamieji nuostoliai iki 1941 m. liepos pabaigos buvo tik **503 tankai**. Prie šio skaičiaus reikia pridėti 21 šturmo pabūklo StuG-III netektį. Galima pridėti ir 92 tankečių Pz-I praradimą. Net taip skaičiuojant šalių tankų negrįžtamųjų nuostolių santykis bus **1 : 19**.

Tai „stebuklas“, kuris nenumatytas jokiuose karo mokslo kanonuose. Remiantis paprasta logika ir visa karų bei ginkluotų konfliktų praktika, išeitų, kad puolančiosios pusės nuostoliai turi būti didesni už besiginančiųjų nuostolius. Netekčių santykis 1 : 10 galėjo būti įmanomas nebent tokiu atveju, kai baltaodžiai kolonizatoriai, atplaukę į Afriką su patrankomis ir šautuvais, puldavo čiabuvius, besiginančius ietimis bei kirtikliais. Bet 1941 metų vasarą prie SSRS sienų buvo visai kitokia padėtis: besiginančioji šalis nenusileido priešui nei karių skaičiumi, nei ginkluote ir gerokai

Vermachto kariai pakeliui į Leningradą. 1941 metų ruduo.

lenkė jį galingo kontrsmūgio priemonėmis – tankais ir aviacija, – be to, turėjo galimybių sudaryti savo gynybos sistemą naudodamasi didelėmis natūraliomis kliūtimis ir ilgalaikiais gynybiniais įrenginiais.

Iki 1941 m. liepos 10–15 d. vokiečiai užėmė (tiksliau sakant, perėjo) 700 tūkst. kv. km teritoriją, kuri **3 kartus didesnė** už 1939 m. rugsėjį okupuotą Lenkijos teritoriją ir **6 kartus didesnė** už 1940 m. gegužę vermachto užimtą Belgijos, Nyderlandų ir gabalėlio Šiaurės Prancūzijos bendrą teritoriją. Bet palyginti 1940 m. gegužės ir 1941 m. birželio įvykius tikriausiai reikia kiek detaliau (žr. 4 žemėlapį).

Dešimtmečius sovietinė istorinė propaganda skleidė gandus apie vermachto „triumfo žygį", kurį jis neva atliko per „parblokštą Prancūziją". Paskutiniu metu gandas apie šį „žygį" vis dažniau ir garsiau pasigirsta iš naujausių publikacijų puslapių. Tai ir suprantama. Po to, kai Raudonosios armijos katastrofiško sutriuškinimo mastas tapo žinomas plačiajai visuomenei, tam tikros politinės orientacijos autoriams kilo didelis noras pavaizduoti Prancūzijos kariuomenės pralaimėjimą pačiomis ryškiausiomis spalvomis. O mums vėl pagelbės paprasti ir nuobodūs mokykliniai dalykai – aritmetika ir geografija. 1940 m. kovos veiksmai vyko Normandijos ir Flandrijos „sklypelyje", kurio fronto didžiausias ilgis yra 300 km ir gylis – 350 km. Plotu ši teritorija atitinka maždaug Lietuvos dydį. Ją **viena iš trijų**, pati mažiausia „Šiaurės" armijų grupė, 1941 m. birželį **užėmė per vieną savaitę**. Vermachto priešа-

kiniai tankų junginiai Lamanšo krantus Budon Kalė rajone pasiekė 1940 m. gegužės 23 d. Tai, žinoma, buvo puikus laimėjimas – per 14 puolimo dienų vokiečių tankų divizijos įveikė 350 km atstumą.

Bet viskas paaiškėja lyginant. Siekdami nustatyti, kur buvo vokiečių tankų divizijos „žygio į Rytus" 14-ąją dieną, vėl pasinaudosime F. Halderio dienoraščiu. „Muštas hitlerinis generolas" dažnai gerokai klydo darydamas išvadas, bet kaip vermachto generalinio štabo viršininkas jis savo kariuomenės buvimo vietą vis dėlto žinojo:

„1941 m. liepos 5 d., 14-oji karo diena

Padėtis: visuose fronto ruožuose pastebimas žengimas priekin pagal planus...

„Centro" armijų grupės fronte Guderiano tankų grupės dešinysis sparnas išlaikė placdarmą prie Dnepro upės Rogačiovo rajone (450 km iki artimiausio sienos taško. – M. S.)...

Hoto tankų grupė, be Drisos, taip pat forsavo Vakarų Dviną aukščiau Polocko Ulos rajone (425 km nuo sienos) ir įsitvirtino šiauriniame upės krante... „Šiaurės" armijų grupės fronte Hepnerio tankų grupė sėkmingai juda priekin ir jos kairysis sparnas artėja prie Ostrovo (470 km nuo sienos)...

Liepos 7 d., 16-oji karo diena

... „Pietų" armijų grupės fronte mūsų kariuomenė pralaužė priešo gynybos ruožo centrinį sektorių. 11-oji tankų divizija prasiveržė ryčiau Polonės (260 km) *ir dabar skinasi kelią į Berdičevą pro atsitraukiančios rusų kariuomenės kolonas. 16-oji tankų divizija yra Starokonstantinove* (250 km). *9-oji tankų divizija šiuo metu dalyvauja didelėse tankų kautynėse Proskurovo rajone* (280 km)..."

Tad jei kalbėsime apie „žygio" tempą, matysime, kad 1941 metų vasarą vermachtas puolė kiek sparčiau ir kur kas ilgesniu frontu negu 1940 m. gegužę. Dabar žvilgtelėkime į pirmųjų karo dienų situaciją iš kitos pusės. Kokių nuostolių patyrė vermachtas per vadinamąjį „triumfo žygį" Prancūzijoje ir įveikdamas Raudonosios armijos „įnirtingą priešinimąsi" Rytų fronte?

Žinomoje Tipelskircho monografijoje pateikti tokie vermachto nuostolių per Prancūzijos kampaniją skaičiai: 27 tūkst. žuvusiųjų, 18,4 tūkst. dingusių be žinios, 111 tūkst. sužeistųjų. Iš viso – **156 tūkst.** karių (127). Patikslintais duomenimis, kurie pateikti taip pat chrestomatiniu laikomame Miulerio–Gilebrando veikale, žuvusiųjų skaičius sudarė 49 tūkst. (11) karių, o tai kiek daugiau, negu Tipelskircho pateikti negrįžtamieji nuostoliai.

F. Halderio dienoraštyje bendrų nuostolių lyginamieji skaičiai atsiranda **tik** 1941 m. **liepos pabaigoje**. Halderio duomenis pateikę mums įprastesniu pavidalu (sujungę kareivių ir karininkų netektis), gausime tokį vaizdą:

» 102 588 kariai (be ligonių) iki 1941 m. liepos 16 d.;

» 179 500 karių iki liepos pabaigos (rugpjūčio 2 d. įrašas);

» 213 301 karys iki liepos 31 d. (rugpjūčio 4 d. įrašas).

1941 m. liepos pabaigoje vermachtas puolė milžinišku frontu nuo Narvos iki Kišiniovo (1450 km tiesia linija), peržengęs teritoriją, plotu dešimt kartų viršijančią per Prancūzijos kampaniją vykusių mūšių zoną. Atsižvelgiant į tai, kažin ar vertėtų

lyginti vokiečių nuostolius pagal paprastą „kalendorinį" principą: per 35–40 dienų Vakaruose ir per 40 dienų Rytuose.

Gerokai korektiškiau lyginti principu „kaina–rezultatas". Pagal visuotinai įprastą Rusijos istoriografijoje chronologiją „pasienio kautynės", t.y. vakarinių pasienio apygardų (Pabaltijo, Vakarų ir Kijevo) kariuomenės sutriuškinimas, vyko birželio 22–liepos 9 d. Jau šiame etape vokiečių kariuomenės pasiektas rezultatas (sutriuškintos priešo kariuomenės karių skaičius, puolimo gylis, paimti trofėjai) viršijo visus karinius (nepainioti su politiniais) Prancūzijos kampanijos laimėjimus. O vermachto laimėjimai iki to laiko, kaip pažymėta anksčiau, sudarė 65–90 tūkst. karių, t.y. buvo **1,5–2 kartus mažesni** už „triumfo žygio" Vakarų fronte netektis!

Vertas dėmesio ir vokiečių tankų nuostolių santykis (10, 36):

	Pz-II	Pz-35/38 (t)	Pz-III	Pz-IV	PzBef	Iš viso
Nuost. Prancūzijoje (1940 m. geg.–birž.)	240	99	135	97	69	640
Rytų frontas (1941 m. liepos pab.)	97	140	153	96	17	503
Rytų frontas (1941 m. rugsėjo 4–10 d.)	152	231	252	125	38	798

Ypač daro įspūdį vokiečių vidutinių tankų (Pz-III ir Pz-IV) iš esmės vienodi nuostoliai Vakarų ir Rytų frontuose, nors pagrindinis prancūzų prieštankinis pabūklas buvo Hočkiso firmos 25 mm „Mariana", o Raudonosios armijos ginkluotė – nuo šaulių divizijų 45 mm patrankų iki PTAB 76 ir 85 mm patrankų. Šiuo atveju neįskaitome kulkosvaidžiais ginkluotų tankečių Pz-I. Pirma, todėl, kad tai ne tankas, antra, kad didžiulės jų netektys Prancūzijoje (182 tank.) nuostolių santykį padarytų dar siurrealistiškesnį.

Analogiškas išvadas galima daryti ir lyginant vokiečių aviacijos patirtus nuostolius per 1940 m. gegužės mūšius Prancūzijos padangėje ir 1941 metų vasarą – Rytų fronte.

Per karo Vakarų fronte tris pirmąsias savaites (nuo 1940 m. gegužės 10 iki 31 d.) liuftvafės negrįžtamieji visų tipų lėktuvų nuostoliai buvo **978.** Per tris pirmąsias karo Rytų fronte savaites (nuo 1941 m. birželio 22 iki liepos 12 d.) liuftvafės negrįžtamieji nuostoliai (visų tipų lėktuvų), įvairių šaltinių duomenimis, – **nuo 473 iki 550.** Taigi dvigubai mažesni, negu Prancūzijos padangėje. Iš viso per visą kampaniją Vakaruose (nuo gegužės 10 iki birželio 24 d.) liuftvafė Vakarų fronte neteko **1401** lėktuvo ir 672 buvo apgadinti. Per lyginamą laiko tarpą (nuo 1941 m. birželio 22 iki rugpjūčio 2 d.) vokiečių aviacijos nuostoliai Rytų fronte buvo numušti **968** ir apgadinti 606 lėktuvai (pateikti dažniausiai minimi skaičiai).

Taigi liuftvafės nuostoliai Vakarų fronte bet kuriais iš mūsų apžvelgtų laiko tarpų didesni negu Rytų fronte. Tenka tik pridurti, kad prancūzų aviacijos ir į Prancūziją permestų Anglijos KOP dalinių naikintuvų lakūnų didžiausias skaičius iki 1940 m. gegužės 10 d. buvo 700–750, o SSRS vakarinių apygardų KOP, Juodosios ir Baltijos

jūrų laivynų naikintuvų daliniuose – apie 3500 lakūnų (lėktuvų naikintuvų turėta gerokai daugiau, nes aviacija buvo perginkluojama naujų tipų lėktuvais ir kai kuriuose naikintuvų aviacijos pulkuose lėktuvų buvo 1,5–2 kartus daugiau nei lakūnų).

Tačiau gegužės mūšiai Prancūzijoje anaiptol nėra sėkmingos gynybinės operacijos pavyzdys. Niekas iš prancūzų politikų, istorikų, rašytojų kol kas dar nesumanė šios gėdos pavadinti „didžiuoju patriotiniu prancūzų liaudies karu". Atvirkščiai, žodžiai „1940 metų gegužė" Prancūzijai tapo katastrofos ir didžiausio nacionalinio pažeminimo sinonimu. *„Sukrėsta tauta buvo nustėrusi, kariuomenė niekuo netikėjo ir niekuo nepasikliovė, o valstybės mašina sukosi visiško chaoso sąlygomis"*, – taip atsiminimuose 1940 m. gegužę aprašo Šarlis de Golis. Čerčilis prisimena, kaip 1940 m. gegužės 15-osios rytą jį pažadino telefono skambutis – Prancūzijos vyriausybės galva P. Reinas šeštosios karo dienos pradžioje skubėjo pranešti jam, kad „viskas pražuvo..." Ir tie nuostoliai, kurių tada įstengė priešui padaryti prancūzų, anglų, belgų, olandų kariai – viskas, kas buvo įmanoma įsiviešpatavusio visuotinio chaoso, panikos ir šalies vyriausiąją vadovybę apėmusio valios paralyžiaus sąlygomis.

1941 m. liepos viduryje, po itin sėkmingų pirmųjų operacijų, vokiečių vadovybei teko sužinoti, kad apsuptos ir sutriuškintos SSRS vakarinių karinių apygardų armijos buvo tik dalis *„svarbiausių rusų kariuomenės pajėgų"*. O sumuštų divizijų vieton stojo vis nauji ir nauji junginiai. Konkrečiais skaičiais šis mirties sūkurys atrodė taip. Iki karo pradžios Vakarų frontas (3-ioji, 10-oji, 4-oji, 13-oji armijos) turėjo **44 divizijas**. Kai beveik visos jos buvo sunaikintos didžiuliame „katile" tarp Baltstogės ir Minsko, vyriausioji kariuomenės vadovybė sudarė iš esmės naują frontą iš penkių armijų: 16-osios, 19-osios, 20-osios, 21-osios, 22-osios. Tada liepos 14 d. Vakarų fronto užnugaryje išskleistas Rezervinis frontas, sudarytas iš šešių armijų: 24-osios, 28-osios, 29-osios, 30-osios, 31-osios ir 32-osios. Į liepos pabaigą vakarų kryptimi buvo išskleistos dar trys armijos: 33-ioji, 43-ioji ir 49-oji.

Priežastis, kodėl Raudonoji armija sparčiai didino savo kariuomenę priešui neįmanomais mastais, visiškai paprasta. Tas divizijų skaičius, vermachto sutelktas prie Sovietų Sąjungos sienos, buvo daugiausia, ką galėjo sau leisti 80 mln. gyventojų turinti Vokietija antrais metais po visuotinės mobilizacijos. Kita vertus, pusantro šimto pirmojo ešelono divizijų, Raudonosios armijos sutelktų prie vakarinių sienų 1941 m. birželio viduryje, buvo tas minimumas, kurį Sovietų Sąjunga įstengė suformuoti pradėjusi slaptąją mobilizaciją dar IKI paskelbtos visuotinės mobilizacijos. 1941 m. birželio 23 d. pradėta atviroji mobilizacija ir jau liepos 1 d. į ginkluotąsias pajėgas pašaukta **5,3 mln. žmonių** (tai reiškė, kad, lyginant su birželio 22-ąją buvusiu kariuomenės dydžiu, bendras karių skaičius išaugo **dvigubai**). Bet liepos 1 d. mobilizacija, žinoma, nesibaigė. Ji tik prasidėjo...

Iš viso per du mėnesius trukusias kautynes vakarų kyptimi buvo mesta į mūšius **104 divizijos ir 33 brigados**. Kitomis dviem strateginėmis kryptimis (Leningrado ir Kijevo) vyriausioji kariuomenės vadovybė pasiuntė **140 divizijų ir 50 brigadų** (21). Ir visa ši ne-

suskaičiuojama kariuomenė buvo sutriuškinta, apsupta ir paimta į nelaisvę naujuose „katiluose“ – prie Smolensko ir Roslavlio, Umanės ir Kijevo, Viazmos ir Briansko. Vokiečiai užėmė Kijevą, Charkovą ir Odesą, blokavo Leningradą, priartėjo prie Maskvos.

Iki 1941 m. rugsėjo pabaigos Raudonoji armija tik per svarbiausias septynias strategines operacijas neteko **15 500 tankų, 66 900 pabūklų ir minosvaidžių, 3,8 mln. šaulių ginklų** (35, p. 368). Aviacija į liepos pabaigą buvo netekusi **10 tūkst. kovos lėktuvų**. Su priešo netektimis šių skaičių net negalima lyginti – vermachtas tiesiog neturėjo tiek sunkiosios ginkluotės.

1941 m. rugsėjo 3 d. Stalinas, mėgindamas vienu metu ir išgąsdinti, ir sugraudinti Čerčilį, jam rašė: „*Be šių dviejų rūšių pagalbos* (buvo kalbama apie anglų karių išsilaipinimą Prancūzijoje ir apie tiekimą į SSRS po 400 lėktuvų ir 500 tankų kas mėnesį) *Sovietų Sąjunga arba pralaimės, arba... ilgam praras gebėjimą aktyviais veiksmais kovoti fronte su hitlerizmu...*“ (72, p. 233) Po dešimties dienų Stalinas padarė tai, už ką buvo apkaltinti ir sušaudyti dešimtys tūkstančių Didžiojo Teroro aukų – kvietė britų imperialistus įsiveržti į nugalėjusio proletariato šalį.

Rugsėjo 13 d. jis jau prašė Čerčilį „*išlaipinti 25–30 divizijų Archangelske ar permesti jas per Iraną į SSRS pietinius rajonus*“ (72, p. 239). Sukrėstas tokio įvykių posūkio Čerčilis rašė Ruzveltui: „*Mes negalėjome atsikratyti įspūdžio, kad jie* (sovietiniai vadovai. – M. S.) *galbūt mąsto apie separatinę taiką...*“

Ką gali žinoti, jei Hitleris būtų paklausęs daugelio savo bendraminčių protingo patarimo ir baigęs karą maždaug tokiomis sąlygomis, kokiomis 1940 m. buvo pasirašytos paliaubos su Prancūzija (sumažinti kariuomenę iki 10 pėstininkų divizijų, nuginkluoti prancūzų aviaciją ir karinį jūrų laivyną, demilitarizuoti ekonomiką), gal Senojo pasaulio istorija būtų susiklosčiusi kitaip.

Per tris karo mėnesius, nuo birželio 22 iki rugsėjo 26 d., vien pietiniame KVT sovietinė kariuomenė neteko **1 mln. 934 tūkst. 700** visokių rūšių šaulių ginklų, t.y. šautuvų, kulkosvaidžių, automatų ir pistoletų. O iš viso 1941 m. Raudonoji armija prarado **6 290 000 šaulių ginklų** (35, p. 367). Trumpai sakant, vien tik šis skaičius pateikia išsamų atsakymą į klausimą dėl liūdnai pagarsėjusios „1941 metų mįslės“. Labiausiai pasipiktinusiems autoriaus užuominomis skaitytojams primename, kad šis skaičius paimtas iš statistikos rinkinio „Slaptumo grifas panaikintas“, kurį sudarė Rusijos kariuomenės generalinio štabo bendradarbiai, vadovaujami generolo pulkininko G. Krivošejevo.

Šio rinkinio 367 puslapyje galima perskaityti, kad visuose frontuose prarasta 40 600 visų rūšių pabūklų ir 60 500 minosvaidžių. Na, šiuos nuostolius dar šiaip taip galima paaiškinti. Patranka – sunkus daiktas. Net pati lengviausia (1927 m. pavyzdžio 76 mm pulko) patranka svėrė beveik toną.1932 m. pavyzdžio 152 mm toliašaudė patranka svėrė 17 tonų. Kaip ją išvilkti iš apsupties, jei vilkikas sudaužytas ar atsitraukimo sumaištyje liko be degalų? Ir kaip tą griozdą pervilkti per pirmą pasitaikiusį upelį? Tempti briste – įklimps, tiltu – pirmiausia jį reikia rasti, o ir ne kiekvienas tiltas išlaikys 17 tonų svorį.

Dešimčių tūkstančių tankų ir lėktuvų netektį sovietiniai istorikai jau seniai paaiškino labai paprastai: seni, nepatikimi „karstai“ degė „kaip žvakės“, be to, nebuvo degalų ir atsarginių dalių... Taigi dėl ko čia ginčytis? Bet kur dingo milijonai šaulių ginklų? Pats masiškiausias 1941 m. „šaulių ginklas“ – Mosino šautuvas. Tai nepralenkiamas patikimumo ir patvarumo pavyzdys. Jį buvo galima paskandinti pelkėje, užkasti į smėlį, įmesti į druskingą jūros vandenį, bet iš jo vis tiek buvo galima šaudyti. Šio inžinerinės minties šedevro svoris be šovinių – 3,5 kg. Tai reiškia, kad kiekvienas jaunas ir sveikas vyras (kaip tik iš tokių ir sudaryta Raudonoji armija 1941 metų vasarą) galėjo be ypatingo vargo iš mūšio lauko išnešti po 3–4 šautuvus. O jau pati liesiausia kolūkio kumelė, pakinkyta į paprastą valstiečio vežimą, galėjo išvežti į užnugarį šimtą žuvusių bei sužeistų karių paliktų šautuvų.

Ir dar. Šautuvų „šiaip sau“ niekas nedalija. Kiekvienas turi individualų numerį ir išduodamas kariui pasirašant. Kiekvienam, net pačiam „jauniausiam“, pirmųjų tarnybos metų kariui paaiškinama, kad jei pames asmeninį ginklą, jį teis karo tribunolas.

Bet, kaip sakoma, kare kaip kare. Ne visada pavyksta surinkti mūšio lauke visus šautuvus. Ne kiekvienas sunkvežimis ar vagonas su ginklais pasiekia paskirties vietą. Pagaliau tam tikras šautuvų ir automatų skaičius iš tikrųjų gali būti sugadintas ugnies, sprogimo, stipraus šalčio... Tame pačiame rinkinio „Slaptumo grifas panaikintas“ p. 367 galima perskaityti, kad per 1945 m. keturis mėnesius prarasta 1,04 mln., o per visus 1944 m. – 2,81 mln. šaulių ginklų.

Ar tai reiškia, kad per 1941 m. „normalius“ šešis mėnesius Raudonoji armija neteko maždaug 1,5 mln. šaulių ginklų (vermachto šaulių ginklų praradimai buvo nepalyginti mažesni)? Ne, tai neteisinga, skubota išvada. 1944–1945 m. veikiančioji kariuomenė buvo dvigubai didesnė negu 1941 m. (6,4 mln. prieš 3,0 mln., žr. to paties rinkinio p. 153). Daugiau žmonių, daugiau ginklų – daugiau ginklų ir netenkama. Teisingiau būtų skaičiuoti maždaug taip: 1944 m. vienas milijonas kareivių per mėnesį „pamesdavo“ 36 tūkst. šaulių ginklų, taigi per 1941 metus „normalios“ netektys neturėjo viršyti 650–700 tūkst. O prarasta 6,3 mln.

Taigi 1941 m. matome „viršnorminę“ netektį – daugiau kaip **5,5 mln.** šaulių ginklų. Įsiminkite, gerbiamasis skaitytojau, šį skaičių. Jį netrukus vėl aptiksime. O dabar pasistengsime įvertinti kitų ginkluotės rūšių „viršnormines netektis“.

Hitlerinis „žaibo karas“ – tai daugiausia tankų karas. Svarbiausia to meto prieštankinės gynybos priemonė – prieštankinės patrankos. 1941 m. birželio 22 d. jų Raudonoji armija turėjo 14 900 (iš tikrųjų dar daugiau, nes rinkinio „Slaptumo grifas panaikintas“ sudarytojai nežinia kodėl neįskaičiavo 76 mm ir 85 mm patrankų, kurias turėjo PTAB). Per 1941 m. šešis mėnesius pramonė kariuomenei patiekė dar 2500 prieštankinių patrankų. Taigi bendras skaičius – 17 400, iš kurio **70 proc. (12 100 patrankų)** buvo prarasta.

O per visus 1943 metus prarasta 5500 prieštankinių patrankų, taigi tik **14,6 proc.** bendro skaičiaus. Kaip pavyzdį 1943-iuosius metus pasirinkome neatsitiktinai. Tai didžiulių tankų kautynių Kursko lanke metai, kai vokiečiai pradėjo masiškai gamin-

ti sunkiuosius tankus „Tigras“ ir „Pantera“, prieš kuriuos sovietinės „keturiasdešimpenktukės“ (o kaip tik jos vis dar sudarė 95 proc. visų prieštankinių patrankų) buvo visai bejėgės. Nepaisant to, 1943 m. Raudonoji armija prarasdavo vidutiniškai 460 patrankų per mėnesį, o 1941 m. – tada, kai du iš trijų vokiečių tankų Rytų fronte buvo lengvieji, tik su kulkų nepramušamais šarvais, – po 2000 per mėnesį. **4,5 karto daugiau.**

Tokios pat „išraiškingos“ ir lauko artilerijos pabūklų nuostolių proporcijos. 1943 m. prarasta 5700 pabūklų (**9,7 proc.** išteklių), o per 1941 m. šešis mėnesius – 24 400 (**56 proc.** bendrų išteklių). Santykiniai 1941 m. „vidutiniai mėnesio“ nuostoliai buvo **8,5 karto didesni** negu 1943 m. Bendrame tamsiame fone aiškiai išsiskyrė vienintelė „šviesi dėmė“: didelio kalibro (203 mm ir didesnio) pabūklai 1941 m. sudarė tik 9,1 proc. Kodėl? Paaiškinti labai paprasta. Tai tiesiog būdingas pavyzdys to, ką vadiname „išimtimi, kuri tik patvirtina taisyklę“.

Sunkioji artilerija (o ji ir iš tiesų buvo sunki, nuo 17 iki 45 t) pačiomis pirmosiomis karo dienomis **buvo išgabenta iš vakarinių karinių apygardų teritorijų** į gilų užnugarį. Artilerijos maršalas N. Jakovlevas (karo metais – vyriausiosios artilerijos valdybos (VAV) viršininkas) prisimena:

„... Reikšmingiausia priemonė, dėl kurios didžiuojuosi iki šios dienos, buvo mano rekomendavimu priimtas vyriausiosios kariuomenės vadovybės kategoriškas nurodymas išgabenti visą didelės ir ypatingos galios artileriją į užnugarį. Be to, išgabenti nedelsiant, nesiteisinant itin sunkia pirmųjų karo dienų padėtimi... Visi 203 ir 280 mm pabūklai, taip pat 152 mm toliašaudės patrankos (prarasta tik vienetai) kartu su kadrais laiku atsidūrė giliame užnugaryje...“ (170, p. 92)

Sunku pasakyti, ar verta didžiuotis tokiu sprendimu, bet jis buvo įvykdytas ir „į gilų užnugarį“ išvežti pabūklai atsidūrė už pirmųjų karo dienų chaoso ir paniško bėgimo zonos. Todėl ir nebuvo prarasti.

Teoriškai pati patikimiausia šaunamojo ginklo rūšis yra minosvaidis. Vamzdžiui tiesiog nėra kaip sugesti – neturi spynos ir nė vienos judamos detalės. Be to, vamzdis (priešingai nei artilerijos pabūklo) yra menkai veikiamas parako dujų slėgio. Nepaisant to, 1941 m. antrąjį pusmetį 50 mm minosvaidžių nuostoliai sudarė 64 proc. bendro jų skaičiaus, o 82 mm minosvaidžių – 60 proc., 120 mm minosvaidžių – 51 proc. Visai tokie patys minosvaidžiai 1943 m. beveik nustojo „gesti“: per 12 mėnesių jų nuostoliai sudarė atitinkamai 12,5; 9,2; 8,6 proc. bendro 50, 82 ir 120 mm kalibro minosvaidžių skaičiaus.

Svarbiausias klausimas: ar 1941 metų vasarą visos tos patrankos (minosvaidžiai, kulkosvaidžiai, tankai, šautuvai, lėktuvai) buvo **prarasti mūšiuose, ar juos paliko** išbėgioję po miškus ir laukus Raudonosios armijos kariai bei vadai?

3.2. **Tiek ir dar kartą tiek**

1941 m. liepos 17 d. Pietvakarių fronto politinės propagandos valdybos viršininkas Michailovas raportavo:

„... Fronto daliniuose buvo daug pavienių kariškių, grupių, padalinių paniško bėgimo iš mūšio lauko atvejų. Savanaudžiai ir bailiai paniką dažnai skleisdavo kituose daliniuose, dezorientuodavo aukštesniuosius štabus, nežinančius tikrosios padėties fronte, karių skaičiaus ir kovinės sudėties bei savų nuostolių.

Ypač daug buvo dezertyrų. Tik 6-ajame šaulių korpuse per pirmąsias 10 karo dienų sulaikyta ir grąžinta į frontą 5000 dezertyrų...

Negalutiniais duomenimis, užtveriamieji būriai per karo laikotarpį sulaikė apie 54 tūkst. karių, pasimetusių ir atsilikusių nuo savų dalinių, iš jų 1300 vadų...“ (68)

Tai – „negalutiniais duomenimis“ ir tik tie, kuriuos Pietvakarių fronto bendros suirutės aplinkybėmis pavyko sulaikyti per tris savaites...

Pagauti ir vienu ar kitu būdu grąžinti į rikiuotę buvo tik dalis (kaip matysime vėliau, maža dalis) bendro „dezertyrų“ skaičiaus. Su kabutėmis rašome neatsitiktinai. 1941 metų vasarą Raudonojoje armijoje susiklostė tokia padėtis, kad visuotinai pripažintais terminais ją apibūdinti labai sunku.

Raudonosios armijos karinio dalinio sutriuškinimo ir dingimo „tipiška schema“, kaip matyti iš daugybės atsiminimų, knygų, dokumentų, buvo tokia:

Pirmas punktas. Vado netektis. Priežasčių gali būti pačių įvairiausių: žuvęs, sužeistas, išvyko išsiaiškinti padėties į aukštesnįjį štabą, nusišovė, tiesiog pabėgo. Kalbant apie dalinius, suformuotus SSRS vakariniuose „išvaduotuose“ regionuose, prie šio sąrašo galima pridėti ir „nužudytas valdinių“. Vado netektis buvo labiausiai paplitęs, bet ne vienintelis „akstinas“ kariniam daliniui iširti. Tai galėjo būti ir priešo tankų realus prasiveržimas iš sparno ar užnugario, ir nedidelės grupės vokiečių motociklininkų šaudymas iš automatų, ar tiesiog kažkieno kraupus klyksmas: „Apsupo!“

Antras punktas. Jaunesnieji vadai, ėmęsi vadovauti be galvos likusiam kariniam daliniui, nusprendžia „veržtis į rytus“. Tokio sprendimo paprastumas apgaulingas. Pėstiems nutolti nuo motorizuoto priešo neįmanoma, o transporto priemonių ir degalų likusiame be ryšių ir aprūpinimo kariniame dalinyje greit nelieka. Pasitraukusi iš lauko įtvirtinimų ir palikusi didžiąją dalį sunkiosios ginkluotės kariuomenė tampa beginkliu priešo aviacijos ir artilerijos taikiniu. Pagaliau vien jau atsitraukimo sąlygos, silpnumo priešo akivaizdoje jutimas nepaprastai demoralizuoja kariuomenę.

Trečias punktas. Po keleto nepavykusių mėginimų prasiveržti likusieji sveiki nusprendžia „trauktis mažomis grupėmis“. Viskas. Tai galas. Per kelias dienas ar valandas buvęs batalionas, pulkas, divizija visiškai suyra.

Ketvirtas punktas. Didžiulis skaičius pavienių „klajūnų“, nenaudingai, be tvarkos, alkani paklaidžioję po laukus ir miškus, traukia į kaimus, pas žmones. O kaime, žiūrėk, jau vokiečiai. Toliau ne kas belieka: žūti, patekti į karo belaisvių stovyklą ar tarnauti „policajais“. Štai ir viskas.

Belaisvių kolonos nutįsdavo kelis kilometrus. 1941 metų ruduo.

Kokiu žodžiu mes turime teisę vadinti šiuos žmones? Dezertyrais, tėvynės išdavikais, pasitraukusiais iš karinio dalinio, dingusiais be žinios, pasidavusiais į nelaisvę, paimtais į nelaisvę? Kokiomis svarstyklėmis, kokia liniuote galima išmatuoti, ko šioje schemoje daugiau: „nemokėjo kariauti" ar „nenorėjo kariauti"? Ir ar galima apskritai atskirti šias kategorijas – mokėjimą ir norą, kvalifikaciją ir motyvaciją – tokioje „veiklos rūšyje" kaip karas, kai iš žmogaus reikalaujama kiekvieną minutę įveikti svarbiausią bet kuriai gyvai būtybei savisaugos instinktą?

Anaiptol nepretenduodami atstoti teismo įstaigų ir patiems viską spręsti, mėginsime bent apytiksliai įvertinti šio reiškinio mastą.

Chronologiškai pirmasis ir tikriausiai masiškiausias dezertyravimo būdas yra išsisukti nuo mobilizacinio šaukimo. Skaitytojui, gimusiam pokarinėje SSRS ir auklėtam begaliniais pasakojimais apie minias aukštesniųjų klasių moksleivių, apgulusių karinius komisariatus, vien užuomina apie tai atrodys kaip piktas šmeižtas. Bet jau 1992 m. pakankamai oficialūs karo istorikai monografijoje „1941 metai – pamokos ir išvados" pateikė tokius skaičius:

„Iš viso priešo laikinai užgrobtoje teritorijoje buvo palikta ***5 631 600 žmonių*** *iš Sovietų Sąjungos mobilizacinių išteklių... Pabaltijo YKA šie nuostoliai sudarė 810 844, Vakarų YKA – 889 112, Kijevo YKA – 162 5174 ir Odesos KA – 81 3412 žmonių..."* (3, p. 114)

Aišku, anaiptol ne į kiekvieną iš šių 5,6 mln. šauktinių reikia žvelgti kaip į „piktavalį išsisukėlį". Pirmiausia iš šio skaičiaus reikia išbraukti 513 tūkst. žmonių, kurie šaukiamąjį amžių pasiekė jau per karą, bet tuo metu buvo priešo okupuotoje teritorijoje. Dar 3628 tūkst. šauktinių, gimusių 1890–1904 m., turėjo būti mobilizuoti pagal

1941 m. rugpjūčio 11 d. valstybinio gynybos komiteto nutarimą Nr. 459. Iki to laiko dideles SSRS europinės dalies teritorijas jau buvo užėmęs priešas. Dažnai patys kariniai komisariatai išnykdavo greičiau, negu į juos spėdavo atvykti šaukiamieji.

Bet nereikia ir pervertinti vermachto spartaus veržimosi, tuo labiau skelbti, kad tai vienintelė šaukiamųjų kontingento daugiamilijoninių nuostolių priežastis. Žvilgtelėkime į žemėlapį ir paskaičiuokime. Kijevo YKA – tai visa dešiniakrantė Ukraina bei dalis kairiojo kranto Kijevo srities. Vokiečiai už Dnepro atsirado tik **1941 m. rugsėjį**. Odesos KA – ne tik Odesos sritis, bet ir Nikolajevo, Chersono, Dnepropetrovsko, Ukrainos Zaporožės sritys, Moldavija ir Krymas. Didžiuliai Juodosios jūros ir Paazovės regionai iki galo buvo okupuoti tik 1941 metų **vėlyvą rudenį.**

Kadangi net kelių mėnesių neužteko surinkti šauktiniams, nors tam buvo skirtos **suskaičiuotos dienos**, „išsisukinėjimo nuo šaukimo" terminas šiuo atveju vartojamas visai pateisinamai. Nereikia užmiršti ir to, kad anaiptol ne visi atvykusieji į karinius komisariatus paskui pateko į kariuomenės gretas. Rytinėje, labai surusintoje Ukrainoje (dabartinė Charkovo sritis), šis „anaiptol ne visi" apibūdinamas tokiais skaičiais: į 1941 m. pabaigą iš Čugujevo rajono karinio komisariato naujokų dezertyravo 30 proc., Stalino rajono – 35 proc., Iziumo rajono – 45 proc. Ir tai – Rytų Ukrainoje. Dabartinių Ukrainos istorikų vertinimu, absoliuti dauguma mobilizuotųjų Vakarų Ukrainoje liko vokiečių okupuotoje teritorijoje.

Masinis išsisukinėjimas nuo šaukimo nesiliovė ir pasibaigus 1941 metų vasarai. Iš viso nuo karo pradžios iki 1944 m. birželio NKVD įstaigos nustatė ir sulaikė **457 tūkst. žmonių, vengiančių mobilizacijos** (200, p. 540).

O jei kalbėsime apie dezertyravimą tiesiogiai iš karinių dalinių, tai nuo karo pradžios iki 1944 m. birželio NKVD įstaigos sulaikė **1210 tūkst. dezertyrų** (220, p. 540). Nereikia užmiršti, kad net šis didžiulis skaičius apima ne bendrą dezertyrų skaičių, o tik tuos, kuriuos atsitraukimo sumaištyje pavyko sulaikyti! Aišku, kad sulaikyti buvo ne visi. Štai 1941 m. Leningrado srityje sulaikyta 84 tūkst. dezertyrų ir „išsisukėlių", o didžiulėje 30 mln. gyventojų turinčioje Ukrainoje – dvigubai mažiau („vos" 41 tūkst.). Kažin ar šis paradoksas gali būti paaiškinamas kuo nors kitu, o ne didžiuliu skaičiumi ukrainiečių (turiu galvoje teritoriją, ne tautybę!) dezertyrų, kurių Pietvakarių fronto paniško atsitraukimo sąlygomis nebuvo kam gaudyti. Rinkinio „Slaptumo grifas panaikintas" 140 puslapyje visų kategorijų pasitraukusių karių suminis skaičius neatitinka anksčiau nurodyto „išėjusių iš ginkluotųjų pajėgų dėl įvairių priežasčių" bendro skaičiaus **2343 tūkst. žmonių**. Patys rinkinio autoriai šį neatitikimą aiškina tiesiog „dideliu skaičiumi nerastų dezertyrų".

To paties rinkinio „Slaptumo grifas panaikintas" duomenimis, **940 tūkst. kariškių** buvo „pašaukti kartotinai" (35, p. 338). Šiuo keistu terminu apibūdinti tie Raudonosios armijos kariai ir vadai, kurie dėl įvairių priežasčių „pametė" savo karinius dalinius ir liko vokiečių okupuotoje teritorijoje, o 1943–1944 m. antrąkart pašaukti į kariuomenę. Ir tarp jų buvo ne tik vyrų iš kolūkių, apsivyniojusių ko-

jas kareiviškais autais, bet ir du generolai – 24-osios armijos artilerijos viršininkas Mošeninas ir 189-osios šaulių divizijos vadas Čičkanovas. Taigi reikia turėti galvoje, kad pradinis „pasimetusiųjų" skaičius buvo gerokai didesnis – anaiptol ne kiekvienas galėjo išgyventi tuos dvejus trejus skurdo, bado, apšaudymų, sušaudymų, gaudynių ir bombardavimų metus...

Sustabdyti bėglių srautą stalininė vadovybė mėgino vieninteliu jai žinomu ir prieinamu būdu – masiniais sušaudymais. Per nepilnus keturis karo mėnesius (nuo 1941 m. birželio 22 iki spalio 10 d.) karinių tribunolų ir NKVD ypatingųjų skyrių nuosprendžiais sušaudytas 10201 kariškis. Iš viso per tuos karo metus vien kariniai tribunolai nuteisė daugiau kaip 994 tūkst. sovietinių karių. **Iš jų 157 593 sušaudyti** (118, p. 139). DEŠIMT DIVIZIJŲ sušaudytųjų!

Viskas aiškėja lyginant. Vokiečių istorikas Fricas Hanas, remdamasis aiškinamaisiais raštais, kuriuos vermachto vadovybė pateikdavo Hitleriui, suskaičiavo, kad per trejus karo metus (nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. iki 1942 m. rugsėjo 1 d.) nuteista mirti 2271 kariškis, iš jų 11 karininkų (60). Taigi 2 žmonės per dieną. O Raudonojoje armijoje 1941 m. – 92 žmonės per dieną. Iš viso per ketverius karo metus (nuo 1939 09 01 iki 1944 09 01) sušaudyta 7810 vermachto kareivių ir karininkų. Taigi **dvidešimt kartų mažiau** negu Raudonosios armijos karių. Ne, tai ne tiesiog skirtingi skaičiai. Tai jau skirtinga visuomenės ir valdžios kokybė.

Karo nebūna be nuostolių, be žuvusiųjų, sužeistųjų. Ir be belaisvių. Dar niekam nepavyko taip organizuoti kovos veiksmų, kad nė vienas kareivis, nė vienas padalinys netaptų bejėgis, nepatektų į apsuptį, neprarastų ginklo, nepritrūktų šaudmenų. Taigi ir vermachte, nepaisant vokiško organizuotumo, tvarkos pomėgio, per Antrojo pasaulinio karo pirmuosius trejus metus (iki 1942 m. rugsėjo 1 d.) bendras dingusių be žinios ir belaisvių skaičius pasiekė 69 tūkst. Vidutiniškai po du tūkstančius žmonių kiekvieną mėnesį. Tai vokiečių duomenimis, kurie yra galbūt sumažinti.

Sovietinio generalinio štabo duomenimis, per pirmuosius karo metus (iki 1942 m. liepos 1 d.) Raudonoji armija paėmė į nelaisvę 17 285 priešo kareivius ir karininkus. 1944 metų vasarą vykstant didžiulei ir puikiai atliktai sovietinės kariuomenės puolamajai operacijai Gudijoje (operacija „Bagrationas") iš esmės visiškai sutriuškinta vokiečių „Centro" armijų grupė. Tada sovietinėje nelaisvėje atsidūrė apie 80 tūkst. vermachto kariškių.

Bet vėl mėginkime palyginti. Tai, kas nutiko 1941 metų vasarą Raudonajai armijai, tiesiog sunku įsivaizduoti. Karų istorijoje to nėra buvę. Dar kartą atsiverskime statistikos rinkinį „Slaptumo grifas panaikintas", šį kartą pasklaidykime 234–246 puslapius. Juose pateikti duomenys apie veikiančiųjų frontų nuostolius 1941 m. Šie puslapiai unikalūs todėl, kad žuvusiųjų ir dingusių be žinios skaičiai (prašau, gerbiamasis skaitytojau, kuriam laikui užmiršti tragediją, kuri slypi už jų, ir sutelkti dėmesį į paprastą ir aiškią aritmetiką) nesujungti į bendrą visumą vylingu žodeliu „ir", o parodyti atskirai. Kad būtų vaizdžiau, turimą informaciją pateiksime lentelėje:

Fronto pav.	Bendrieji nuost., tūkst. žm./proc.	Žuvusieji, proc.	Sanitariniai nuost., proc.	Dingę be žinios, kiti nekov. nuost., proc.
Šiaurės	148/100	15,1	42,4	42,6
Šiaur. vakarų	270/100	11,7	32,5	55,8
Vakarų	1298/100	8,2	26,3	65,4
Pietvakarių	852/100	7,1	15,7	77,2
Pietų	312/100	10,4	23,6	66,0
Centrinis	143/100	6,4	22,4	71,2
Briansko	198/100	7,2	21,5	71,3

Kaip matome, išskyrus tolimą šiaurinį karo sparną (Šiaurės frontą), **dingusių be žinios skaičius 5–10 kartų viršija žuvusiųjų skaičių.** Arba, kitaip sakant, kaip tik **masinis pasidavimas į nelaisvę ir dezertyravimas yra svarbiausia 1941 m. Raudonosios armijos negrįžtamųjų nuostolių dalis**. Padėtį Šiaurės fronte visai tinka apibūdinti kaip „išimtį, patvirtinančią taisyklę". Vietos sąlygos, menka suomių kariuomenės ginkluotė neleido jai surengti didelių operacijų apsupant priešą. Kovos veiksmais buvo siekiama tik lėtai „išstumti" Raudonosios armijos dalinius už 1939 m. sienos linijos. Beje, ir taip „išstumiant" suomių nelaisvėn pateko 64 188 sovietiniai kareiviai (32).

Bet anksčiau pateikti skaičiai yra **gerokai sumažinti**. Iš tikrųjų viskas buvo dar baisiau ir gėdingiau. Mat, rinkinio „Slaptumo grifas panaikintas" duomenimis, 1941 m. bendras dingusių be žinios skaičius visuose frontuose neva sudarė „tik" 2335 tūkst. žmonių (35, p. 146), nors, vermachto vyriausiosios vadovybės duomenimis, vien tik belaisvių (be dezertyrų, kurių skaičiaus vokiečiai negalėjo žinoti) buvo 3886 tūkst. (įskaitant 113 tūkst. birželį, o 1941 m. trečiąjį ketvirtį – 2369 tūkst.).

Priešo karinė propaganda? Kažin, juk vokiečiai šiuo klausimu buvo labai kruopštūs ir santūrūs. Pavyzdžiui, 1941 m. gruodžio 11 d. Hitleris, kalbėdamas reichstage, pranešė, kad Raudonoji armija neteko 21 tūkst. tankų, 17 tūkst. lėktuvų, 33 tūkst. pabūklų ir **3 806 865 belaisvių** (115). Kaip matyti, karinės technikos praradimų skaičiai apskritai neviršija Rusijos dabartinės karinės istorijos pateikiamų oficialių duomenų, o pabūklų nuostoliai net sumažinti! Panašus skaičius – 3,6 mln. belaisvių, likusių gyvų iki 1942 m. vasario pabaigos, – minimas Keitelio ir Rozenbergo slapto susirašinėjimo dokumentuose, kurie anaiptol nebuvo skirti propagandai (74).

Jau į 1941 m. liepos pabaigą karo belaisvių srautas viršijo vermachto galimybes juos saugoti ir išlaikyti. 1941 m. liepos 25 d. išleistas generolo kvartirmeisterio įsakymas Nr. 11/4590, pagal kurį pradėta masiškai paleisti kai kurių tautybių belaisvius (ukrainiečius, baltarusius, lietuvius, latvius, estus). Per šio įsakymo veikimo laiką, t.y. iki 1941 m. lapkričio 13 d., buvo paleisti namo 318 770 buvusių raudonarmiečių (daugiausia ukrainiečių – 277 761) (35, p. 334).

Ir sovietinė vadovybė laikė būtina kaip nors reaguoti į tokį negirdėtą savo piliečių elgesį. Rugpjūčio 16 d. pasirodė įžymusis vyriausiosios kariuomenės vadovybės įsakymas Nr. 270 „Dėl bailumo ir pasidavimo nelaisvėn atvejų bei priemonių užkertant

kelią tokiems veiksmams". Kad būtų įtikinamiau, tas įsakymas patvirtintas Stalino, Molotovo, Budiono, Vorošilovo, Timošenkos, Šapošnikovo ir Žukovo parašais. Vargu ar civilizuotų šalių karo istorijoje atsirastų kitas analogiškas dokumentas:

„Įsakau:

1. Vadus ir politinius darbuotojus, mūšyje nusiplėšiančius atpažinimo ženklus ir dezertyruojančius į užnugarį ar pasiduodančius nelaisvėn, laikyti piktavaliais dezertyrais, kurių šeimos turi būti suimtos kaip sulaužiusių priesaiką ir išdavusių Tėvynę dezertyrų šeimos. Įpareigoti visus vyresniuosius vadus ir komisarus tokius vadus šaudyti vietoje.

2. Į apsuptį patekusiems daliniams bei padaliniams pasiaukojamai kautis iki paskutinės galimybės, saugoti materialinę dalį kaip akies vyzdį ir veržtis pas savuosius per priešo kariuomenės užnugarį naikinant fašistinius šunis.

Įpareigoti kiekvieną kariškį, nepaisant jo tarnybinės padėties, reikalauti iš vyresniojo viršininko, jei jo dalinys apsuptas, kautis iki paskutinės galimybės siekiant prasiveržti pas savuosius, ir jei tas viršininkas ar raudonarmiečių dalinys, užuot organizavęs atkirtį priešui, bus linkęs pasiduoti į nelaisvę, sunaikinti juos visomis ir antžeminių, ir oro pajėgų priemonėmis, o pasidavusių į nelaisvę raudonarmiečių šeimoms nutraukti valstybės pašalpas ir pagalbą...

Įsakymą perskaityti visose kuopose, eskadronuose, baterijose, eskadrilėse, komandose ir štabuose" (6, p. 479).

Itin svarbu draugo Stalino galvosenai pažinti yra tai, kad šiame pamatiniame įsakyme jis nerado galimybių ar reikalo net paminėti tokių kilnių motyvų, kaip „Spalio iškovojimų gynimas", „žmonijos gelbėjimas nuo fašistinio barbariškumo". Jis nekalbėjo nei apie Dmitrijų Doniškį, nei apie Aleksandrą Neviškį. Raudonosios armijos kariškiams paprastai ir be užuolankų priminta, kad jeigu jų šeimos gyvena NKVD/VKP(b) valdžios kontroliuojamoje teritorijoje, yra **karių elgesio fronte įkaitės**. Grasinimas sunaikinti pasiduodančius nelaisvėn „visomis ir antžeminių, ir oro pajėgų priemonėmis" taip pat nebuvo tušti žodžiai. 1941 metų rudenį sovietinė aviacija bombardavo belaisvių stovyklas Oriolo ir Novgorodo Seversko rajone. Verta prisiminti visiems žinomą faktą, kad Sovietų Sąjunga atsisakė bendradarbiauti su tarptautiniu Raudonuoju kryžiumi. Todėl buvo neįmanoma teikti pagalbą, pirmiausia maistu ir medikamentais vokiečių nelaisvėje esantiems raudonarmiečiams.

Deja, net tokiomis priemonėmis nepavyko sužadinti kadaise Vorošilovo šlovinamą „sovietinių žmonių meilę karui". Raudonarmiečiai toliau mesdavo ginklus ir miniomis traukdavo į miškus. Nepraėjus nė mėnesiui, kai paskelbtas įsakymas Nr. 270, rugsėjo 12 d. buvo patvirtinta vyriausiosios kariuomenės vadovybės direktyva Nr. 001919 dėl užtveriamųjų būrių, ne mažesnių kaip viena kuopa šaulių pulkui, suformavimo. Jos pirmosiose eilutėse buvo tiesiog pasakyta:

„Kovos su vokiečių fašistais patirtis parodė, kad mūsų šaulių divizijose esama nemaža panikuojančių ir priešiškų elementų, kurie, ***vos patyrę priešo spaudimą*** (paryškinta mano. – M. S.), *meta ginklus, pradeda šaukti „mus apsupo" ir patraukia paskui save*

Sovietiniai kariai belaisviai Minske. 1941 metų vasara.

kitus karius. Todėl divizija leidžiasi bėgti, palieka materialinę dalį ir paskui pavieniui pradeda eiti iš miško. Tokių reiškinių esama visuose frontuose..." (5, p. 180)

Tuo metu, kai pasirodė ši direktyva, vokiečių nelaisvėje jau buvo daugiau kaip pusantro milijono Raudonosios armijos karių bei vadų (1943 m. rugpjūčio pabaigoje). Praėjus dviem dienoms po to, kai buvo patvirtinta vyriausiosios kariuomenės vadovybės direktyva Nr. 001919, rugsėjo 14-ąją, vermachto 1-osios ir 2-osios tankų grupių priešakiniai daliniai sujungė milžiniško apsupties – „Kijevo katilo" – žiedą. Didžiulė pusės milijono karių sovietinės kariuomenės grupuotė nustojo organizuotai priešintis greičiau nei per savaitę. Vermachto vyriausioji vadovybė tada pranešė, kad paėmė į nelaisvę 665 tūkst. karių, užgrobė 3718 pabūklų ir 884 tankus.

1941 m. spalio pradžioje dviejuose didžiausiuose „katiluose" prie Viazmos ir Briansko buvo apsuptos Vakarų, Rezervinio ir Briansko frontų pagrindinės pajėgos (67 šaulių ir 6 kavalerijos divizijos, 13 tankų brigadų). Vermachto vyriausioji vadovybė tikino, kad į nelaisvę pateko 658 tūkst. karių, užgrobti 5396 pabūklai ir 1241 tankas. Spalio katastrofa, kurios negalima niekaip pateisinti „netikėtu užpuolimu" ir liūdnai pagarsėjusiu „kariuomenės nesumobilizavimu", savo mastais **gerokai lenkė Vakarų fronto kariuomenės sutriuškinimą 1941 m. birželį**. Dar vienas „Viazmos katilo" kokybinis skirtumas nuo „Minsko katilo" – į vokiečių nelaisvę pateko daugybė aukščiausio lygio generolų. Tarp jų: 19-osios armijos vadas Lukinas, 20-osios armijos vadas Jeršakovas, 32-osios armijos karinės tarybos narys Žilenkovas, 32-osios armijos vadas Višnevskis, 19-osios armijos štabo viršininkas Malyškinas, 24-osios armijos artilerijos viršininkas Mošeninas, 20-osios armijos artilerijos viršininkas Prochorovas...

Kartu su patekusiais į nelaisvę kariais mūšyje (ar bent sovietinės kariuomenės kovinėse pozicijose) vokiečiai jau pirmosiomis karo dienomis susidūrė su daugybe perbėgėlių, kurie skubėjo pasitraukti iš savo dalinių pozicijų ir pasiduoti vokiečių nelaisvėn dar iki mūšio. Jiems laikyti vermachtui net teko sukurti keletą specialių stovyklų. Tiesa, politinių represijų aukų reabilitacijos komisijos pranešime nurodoma, kad perbėgėlių iš Raudonosios armijos skaičius buvo visai mažas:

„pirmaisiais karo metais ne daugiau kaip 1,4–1,5 proc. bendro karo belaisvių skaičiaus“ (74). Taip, skaičiuojant procentais – tai beveik nieko. Bet absoliučiais skaičiais – ne mažiau kaip 40 tūkst. žmonių. Sumažėjo, bet anaiptol nesibaigė perbėgėlių srautas ir kitais, 1942-aisiais, metais. Štai tik „Centro“ armijų grupės kariuomenė nuo balandžio pradžios iki rugsėjo pabaigos sulaikė 18 499 perbėgėlius. Lyginti tai su padėtimi kitoje fronto pusėje neįmanoma – perbėgėlių iš vermachto skaičius per trejus pirmuosius karo metus išreiškiamas dviženkliu skaičiumi – 29.

Žodis „perbėgėlis“ skaitytojo sąmonėje gali sukelti vaizdą žmogaus, bėgančio per lauką ir garsiai rėkiančio: „Nicht schiessen, Stalin kaput!“ Pasitaikydavo, žinoma, ir taip. Bet buvo ir visiškai kitaip. Pavyzdžiui, 1941 m. rugpjūčio 22 d. pas vokiečius išėjo majoras I. Kononovas, bolševikų partijos narys nuo 1929 m., Raudonosios vėliavos ordino kavalierius, baigęs Frunzės akademiją. Išėjo su didžiąja dalimi savo 436-ojo šaulių pulko (155-oji šaulių divizija, 13-oji armija, Briansko frontas), su kovine vėliava ir net drauge su pulko komisaru (!) D. Pančenka. Iki 1941 m. rugsėjo iš karo belaisvių suformuotame Kononovo vadovaujamame vermachto „102-ajame kazokų divizione“ buvo 1799 žmonės (74, 119).

Dešimtys lakūnų perskrido pas vokiečius koviniais lėktuvais. Vėliau iš jų ir belaisvių stovyklose buvusių lakūnų suformuotas pulkininko Malcevo vadovaujamas liuftvafės „rusų“ aviacijos dalinys. Jame kovojo ir du Sovietų Sąjungos didvyriai: naikintuvo pilotas kapitonas Byčkovas ir atakos lėktuvo pilotas vyresnysis leitenantas Antilevskis. O ir pats Malcevas kitados jau buvo pristatytas apdovanoti Lenino ordinu, bet 1938 m. pateko po masinių represijų „ratu“ (120).

Vokiečių SS kazokų kavalerijos divizijos kariai – buvę raudonarmiečiai.

„Kazokų divizionai“ ir „liuftvafės aviacijos dalinys“ – tai egzotika. Kur kas patikimesnis, suprantamesnis ir paprastai pats masiškiausias buvusių sovietinių žmonių panaudojimo būdas – įtraukti juos į vermachto reguliariuosius dalinius vadinamaisiais „savanoriais pagalbininkais“ (Hilfswillige arba sutrumpintai „Hivi“). Iš pradžių „hiviai“ tarnavo vairuotojais, sandėlininkais, sa-

nitarais, pionieriais ir taip atlaisvino „visaverčius arijus“, kad jie galėtų tiesiogiai dalyvauti kovos veiksmuose. Vėliau, didėjant vermachto nuostoliams, „rusų savanorius“ pradėta ginkluoti. 1942 m. vokiečių kariuomenė turėjo **200 tūkst.**, o 1943 m. liepą – **600 tūkst.** „hivių“. Ypač daug jų buvo tuose daliniuose bei junginiuose, kurie perėjo Ukrainą ir Dono bei Kubanės kazokų sritis. Pavyzdžiui, prie Stalingrado apsuptoje Pauliaus 6-ojoje armijoje 1942 m. lapkritį kovojo 51 800 „hivių“, o 71-ojoje, 76-ojoje ir 297-ojoje šios armijos pėstininkų divizijose „rusų“ (taip vadinti visi sovietiniai žmonės) buvo iki 40 proc. karinio personalo! 1942 metų vasarą Manšteino 11-ojoje armijoje tarnavo 47 tūkst. „savanorių“. Nuo 1943 m. spalio „hiviai“ įtraukti į vokiečių pėstininkų divizijų standartinį etatą – po 2 tūkst. žmonių vienoje divizijoje (74, 119, 153, 155).

Galiausiai šio neturinčio pavyzdžio nei Rusijoje, nei Antrojo pasaulinio karo istorijoje bendradarbiavimo su okupantais mastai pasidarė tokie didžiuliai, kad vermachto vyriausioji vadovybė įsteigė specialų Rytų kariuomenės generolo inspektoriaus postą. 1943 m. vasarį, vadovaujant generolui Kestringui, vermachto gretose, SS ir PLG tarnavo apie 750 tūkst. žmonių. Tokį skaičių pateikia užsienio istorikai. Su jais visiškai sutinka ir dabartiniai Rusijos generalinio štabo karo istorikai: *„Savanorių padėjėjų“ karinio personalo, policininkų ir pagalbinių formuočių skaičius iki liepos vidurio **viršijo 800 tūkst. žmonių**...“* (35, p. 385)

Dar vienas masinio bendradarbiavimo su fašistiniais grobikais rodiklis gali būti tai, kad 1945 m. ištremti – „specialiai apgyvendinti“ – 145 tūkst. žmonių, tarnavusių „policajais“ ir „hiviais“ (118, p. 146). Taigi tiek ištremta, o kiek dar pasitraukė į Vakarus su vokiečiais, kiek mūšiuose sunaikino partizanai, kiek „pasikarščiavus“ sušaudyta...

Grįždami prie 1941 m. įvykių ir anaiptol nepretenduodami į absoliučiai tikslius skaičius (tokių reiškinių kaip dezertyravimas ir nelaisvė pati prigimtis nesuteikia galimybių viską tiksliai skaičiuoti), pamėginsime įvardyti bendrą belaisvių ir dezertyrų skaičių.

1942 m. gegužės 1 d. Raudonosios armijos generalinio štabo operatyvinės valdybos pulkininkas Jefremovas pasirašė *pažymą „Dėl Raudonosios armijos karių skaičiaus, papildymų ir nuostolių nuo karo pradžios iki 1942 m. kovo 1 d.“* (paskelbta S. Michalevo knygoje „Žmonių netektys Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m. Statistinis tyrimas“, Krasnojarskas, 2000 m., remiantis GMCA, f. 14, ap. 113, b. 1, l. 228–238). Šiame labai svarbiame dokumente pateikta daug skaičių (kai kuriuos iš jų *aptarsime vėliau), o baigiamas jis dviem sakiniais:*

*„Iš viso drauge su nuostoliais Raudonojoje armijoje turi būti **14 197 000 žmonių. Iš tiesų**, organizacinės etatų valdybos duomenimis, 1942 m. kovo 1 d. Raudonojoje armijoje **yra 9 315 000 žmonių**“.*

Taškas. Data. Parašas. Jokių komentarų, kodėl trūksta bemaž **penkių milijonų** (tiksliau, 4882 tūkst.) karių, pulkininkas Jefremovas nepateikia. O pradinis skaičius 14 197 tūkst. žmonių gautas „balanso būdu“ (iš principo žinomu kiekvienam mokiniui):

prie Raudonosios armijos karių karo pradžioje skaičiaus, kurį Jefremovas įvardija 4924 tūkst. žmonių, pridedamas bendras mobilizuotųjų skaičius (12 490 tūkst., iš jų 11 790 tūkst. pašauktų iki 1941 m. pabaigos, ir atimami negrįžtamieji nuostoliai (3217 tūkst. žmonių).

Reikia pažymėti, kad 1941 m. mobilizuotųjų skaičius, pateiktas Jefremovo pranešime, gerokai (2,2 mln. žmonių) mažesnis už tą, kurį mini monografijos „1941 metai – pamokos ir išvados“ autoriai. Jų skaičiavimais, iš viso iki 1941 m. pabaigos mobilizuota 14 mln. žmonių (3, p. 110).

Taigi sudėję abu skaičius (3217 tūkst. apskaičiuotų negrįžtamųjų nuostolių ir 4882 tūkst. nežinia kodėl nesančių žmonių), gauname bendrą karinio personalo „sumažėjimą“ – **aštuonis mln.** žmonių.

Šis skaičius nepadidintas. Tuo galima įsitikinti įvertinant veikiančiosios kariuomenės karinio personalo skaičiaus balansą. Jefremovo pranešimo duomenimis, 1941 m. rugpjūčio 1 d. veikiančiuosiuose frontuose buvo 3242 tūkst. žmonių, 1941 m. gruodžio 1 d. – 3267 tūkst. Kaip matome, veikiančiosios kariuomenės karių bendras skaičius beveik nesikeičia, bet kariniai komisariatai mobilizuoja ir siunčia į ginkluotąsias pajėgas milijonus žmonių (nuo 12 iki 14 mln. 1941 m. antrą pusmetį). Vidaus reikalų įstaigų tarnyboje, pagal Jefremovo pranešimą, 1941 m. gruodžio 1 d. buvo 4527 tūkst. kariškių, t.y., lyginant su karo pradžia, jų skaičius padidėjo ne daugiau kaip 3 mln. Kiti mobilizuotieji negrįžtamai prarasti fronte.

Negrįžtamieji nuostoliai – tai žuvusieji, mirę nuo žaizdų ligoninėse, dėl sužeidimų paleisti iš kariuomenės (kaip sakoma liaudyje, „komisuotieji“) ir „dingę be žinios“. Nei tikslaus, nei orientacinio negrįžtamųjų nuostolių paskirstymo pagal šias kategorijas Jefremovo pranešime nėra, bet yra dar viena turininga frazė:

„Bendras sužeistųjų ir kontūzytųjų, apšalusiųjų ir susirgusiųjų skaičius (nuo karo pradžios) – 1 665 000, grįžusiųjų rikiuotėn, sanitarinės tarnybos duomenimis, yra maždaug 1 000 000 žmonių“. Autoriaus nuomone, būtent duomenys apie sužeistuosius, patenkančius gydyti į ligonines, yra patikimiausi. Giliame užnugaryje ir priėmimo, ir išrašymo tvarka buvo geresnė, bent jau dviguba apskaita. Remdamiesi labai stabiliu visiems XX a. karams būdingu sužeistųjų ir žuvusiųjų santykiu 3 : 1, galime spėti, kad 1665 tūkst. sužeistųjų atitinka maždaug 600 tūkst. žuvusiųjų. Reikia pažymėti, kad šis vertinimas visiškai palyginamas su rinkinyje „Slaptumo grifas panaikintas“ Krivošejevo pateiktu žuvusiųjų skaičiumi: pagal dalinių ir junginių štabų suvestines 1942 m. kovo 1 d. žuvusiųjų (be mirusių nuo žaizdų ligoninėse), buvo 741 tūkst. (1942 m. sausio–vasario netektys šiuo atveju skaičiuojamos kaip 2/3 1942 m. pirmojo ketvirčio netekčių) (35, p. 146).

Taigi vienas milijonas sužeistųjų grįžo iš ligoninių rikiuotėn, 665 tūkst. sužeistų karių negrįžtamai pasitraukė (mirė ar buvo demobilizuoti dėl sužeidimų). Vadinasi, net APSKAIČIUOTŲ negrįžtamųjų nuostolių bendroje sumoje „dingusių be žinios" – beveik **du milijonai** žmonių.

Ir dar 4882 tūkst. karių, štabų raportuose – apskritai dingusių be jokių pėdsakų.

Bendras rezultatas – **daugiau kaip pusseptinto milijono žmonių**, dingusių nežinia kur. **Dvigubai tiek, kiek buvo veikiančiojoje kariuomenėje iki karo pradžios.**

Beje, ką reiškia „nežinia kur?" Jokių stebuklų nebuvo:

3,8 mln. žmonių vokiečiai paėmė nelaisvėn, ne mažiau 1–1,5 mln., „atsilikusių nuo savo dalinių", išsisuko ir nuo fronto, ir nuo nelaisvės, o aritmetinis skirtumas **1–1,5 mln. – sužeistieji, palikti paniškai bėgant, ir žuvusieji, neįskaičiuoti pranešimuose iš fronto.**

Ir kas labiausiai stebina: sovietiniai „istorikai" niekada nelaikė šių siaubingų faktų viena iš „Raudonosios armijos laikinų nesėkmių priežasčių". Prastas tankų dyzelių tepalo filtras – svarbi sutriuškinimo priežastis, apie tai rašoma daug; Kijevo ĮR bunkerių ambrazūrose buvo įrengtos pasenusio pavyzdžio užsklandos – ir apie tai prirašyta kalnai popieriaus. O tai, kad milijonai Raudonosios armijos kareivių metė ginklus ir išsisklaidė miškuose, – su karo istorija nesusijusios smulkmenos...

3.3. **Be galvos**

Tokie yra faktai. Šie faktai patikimi, jų itin daug ir jų visuma leidžia teigti, kad **1941 m. karinės katastrofos svarbiausia priežastis yra ne operatyvinio meno ar ginkluotės techniniai trūkumai**. Trumpiausiai suformuluotas atsakymas į klausimą dėl pralaimėjimo priežasčių gali būti išreikštas dviem žodžiais: **KARIUOMENĖS NEBUVO**. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo kautynių laukuose susitiko ne dvi kariuomenės, bet organizuotos ir veikiančios kaip gerai suderintas laikrodžio mechanizmas fašistinės Vokietijos ginkluotosios pajėgos ir beveik nevaldoma ginkluota minia. **Kariuomenės ir minios susidūrimo rezultatas negalėjo būti kitoks**. Net didžiulis pirmarūšių ginklų skaičius nepadės miniai nugalėti kariuomenės. Ir už pralaimėjimą neorganizuota minia sumokės nuostoliais, kurie bus gerokai didesni nei priešo kariuomenės nuostoliai. Kaip tik taip ir nutiko 1941 metų vasarą.

Deja, tokią išvadą, paprastą ir aiškią, grįstą pasirengimu sąžiningai pažvelgti faktams į akis, daugelis skaitytojų vis dar suvokia kaip „sensacingą ir skandalingą". Deja, laikų sąsajos suiro. Ir tai, ką aiškiai suprato didžiulės tragedijos dalyviai bei liudininkai, šiandien tenka „naujai atrasti". Norėdami pailiustruoti, kad net užaugę stalininės propagandos kvaišaluose pirmos sovietinės kartos žmonės išsaugojo gebėjimą mąstyti aiškiai ir sąžiningai (šį gebėjimą daugiausia prarado jų vaikai ir vaikaičiai), pateiksime M. Koriakovo knygos „Dvasios išlaisvinimas" ištrauką. 1941 m. auto-

riui buvo 30 metų. Kariauti jis pradėjo eiliniu, o baigė – kapitonu. Vėliau emigravo į Vakarus. Jo knyga išleista Niujorke 1952 m.:

„... Maždaug prieš keturis mėnesius Raudonoji armija stovėjo prie Nemuno, Bugo, Pruto. Pabaltijys, Polesė, Voluinė, Galicija, Bukovina, Besarabija buvo okupuotos, prijungtos prie SSRS, vartojant sovietinę terminiją, „išvaduotos". Mėgaudamiesi lengvomis žaibiškomis pergalėmis, penėdamiesi gausiu, veltui gaunamu maistu Raudonosios armijos kariai ir vadai jautėsi esą šaunuoliai. Tai buvo „stalininis jaunimas", užaugintas dirbtiniame oranžerijų klimate, kupinas tikėjimo „didžiuoju, išmintinguoju ir mylimuoju Stalinu", „Raudonosios armijos išvaduojamąja misija", „sovietinio ginklo neįveikiamumu".

Prasidėjo karas... Netvirti pasirodė tikėjimo Stalinu daigai, išauginti oranžeriniame šiltnamių klimate. Jie tuojau nuvyto, kai tik deginamai pakvipo sunkių ir nesėkmingų mūšių tvaiku. Dešimtmečius bolševizmas slopino jaunosios kartos organišką nacionalinį tikėjimą Rusija. Dabar stiprus karo uraganas išblaškė ir tikėjimą Stalinu – sovietinio kareivio sieloje atsivėrė nyki tuštuma. Taip prasidėjo Raudonosios armijos irimas.

Liepą ir rugpjūtį – pirmaisiais dviem karo mėnesiais – į veikiančiąją kariuomenę įsiliejo naujų kontingentų: milijonai Ukrainos, Šiaurės Kaukazo, Pavolgio, Vidurio Rusijos juostos valstiečių. Ne komjaunuolių, o trisdešimtmečių keturiasdešimtmečių žmonių, naujas – gilesnis – liaudies sluoksnis, menkai užkliudytas bolševikinės propagandos, Europos „išvadavimo", puolamojo karo idėjų. Šių karių atmintyje glūdėjo kai kas kita: kaip 1930 metais bolševikai skurdino tėvų ir senelių sukurtus ūkius, atėmė arklius, karves ir prievarta juos varė į kolūkius, kaip 1932 m. ištisi kaimai, sodžiai ir stanicos išmirė badu, apaugo piktžolėmis, kaip žmonės buvo tremiami gyventi į poliarinę tundrą, Turkestano smėlynus, Kolymos koncentracijos stovyklas.

Naujasis papildymas atnešė į frontą antisovietinių nuotaikų, kurios tuojau rado atbalsį tarp „stalininio jaunimo", sutriuškinto prie sienų pirmosiomis karo dienomis. Ne tik atbalsį, bet ir aiškią išraišką – tiesioginę pralaimėjimo nuostatą. Praradę tikėjimą Stalinu, dvasiškai nuskurdinti „stalininės epochos" jauni žmonės ėmė linkti prie vokiečių. Atsirado „narūnų", kurie slapstėsi rūsiuose, požemiuose. Kai nusirisdavo vokiečių banga, „narūnai" išlįsdavo lauk. Buvusieji komunistai ir komjaunuoliai paprastai imdavo tarnauti vokiečiams. Pagyvenę kariai, persirengę valstietiškais drabužiais, traukė arčiau gimtųjų kaimų siekdami sugriauti kolūkius ir iš naujo kurti pavienius ūkius. Kurio gimtasis kaimas buvo toli, apsistodavo kaimo našlės ar kareivio žmonos sodyboje. Rusijos laukuose prasidėjo didelė karinė, socialinė, politinė, o svarbiausia – esminė psichologinė liaudies drama. Būtų neteisinga manyti, kad milijonai rusų šliejosi prie vokiečių. Jiems nerūpėjo nei vokiečiai, nei bolševikai, žmonės tiesiog ėjo kur akys veda...

... Niekas nežinojo, kuo visa tai baigsis. Mažiausiai tai žinojo Kremliuje sėdinti vyriausioji kariuomenės vadovybė. Buvo akivaizdu, kad ir pozicija prie Lamos upės – paskutinės vandens kliūties pakeliui į Maskvą – greitai bus užleista priešui. Ne todėl, kad tai prasta, netinkama gynybai pozicija. Tegul ji būtų ir geresnė, atitiktų visus taktikos reikalavimus, dabar tai neturėjo jokios reikšmės. Didžiausia nelaimė buvo ne ta, kad kariuomenė traukėsi, o kad ji išsklido..."

Raudonosios armijos kariai pasiduoda į nelaisvę.

Nors Raudonosios armijos sutriuškinimo tiesioginė priežastis paprasta ir akivaizdi, ne mažiau sudėtingas ir nevienareikšmis yra kitas klausimas: **KODĖL? Kodėl Raudonoji armija pasirodė tokia bejėgė, neveiksni?**

Kaip tai galėjo nutikti valstybėje, kuri ir iki šių dienų daugeliui atrodo griežčiausios tvarkos ir geležinės drausmės pavyzdys? Kodėl grandiozinė totalinės despotijos karo mašina per suskaičiuotas dienas virto chaotiškai išbarstytų „ratukų ir sraigtelių" krūva?

Tiesioginio ir trumpo atsakymo į šiuos klausimus nėra ir negali būti. Paprasta aritmetika čia nepadės. Šioje knygoje toliau kalbėsime apie problemas, toli peržengiančias karo istorijos ribas, tad reikia pasitelkti socialinę psichologiją, politologiją, t.y. tuos mokslus, kurie iš principo nepadėtų padaryti tikslių kiekybinių išvadų.

Pirmoji iš daugelio priežasčių, lėmusių menką 1941 m. birželio pavyzdžio Raudonosios armijos kovingumą, buvo labai prasti jos vadai.

Karo veteranas pulkininkas T. Ibatulinas savo knygoje rašo:

„Kovos veiksmų dalyvio moralinė būsena pirmiausia priklauso nuo atsakymo į tris klausimus:

» *kokia yra karo prasmė, ar jis teisingas ir teisėtas?*

» *ar mano vadas geba organizuoti mūšį taip, kad su mažiausiais nuostoliais atliktų užduotį?*

» *ar aš įsitikinęs, kad esu pasirengęs veikti kovos sąlygomis?*" (74).

Atsakymą į pirmąjį klausimą lemia šalies vyriausiosios vadovybės vykdoma politika, o atsakymai į antrąjį ir trečiąjį klausimus priklauso ne nuo „aukštųjų vyriausybinių sferų“, o nuo kuopos viršilos, bataliono ir divizijos vado. Būtent jie minią ginkluotų žmonių turi paversti gebančia kovoti kariuomene.

Kaip tik jie turi „organizuoti mūšį su minimaliais nuostoliais“, o tam reikia dieną naktį mokyti valdinius, rengti juos „veikti kovos sąlygomis“.

Raudonosios armijos vadų profesinis rengimas, eilinių karių karinio mokymo kokybė – atskiro rimto tyrimo tema. Specialistai, kurie imsis giliai ir objektyviai tirti šią problemą, labai padės mums susigaudyti, kas įvyko 1941-aisiais ir vėlesniais metais. Anaiptol nelaikydamas savęs kompetentingu tokiais specifiniais kariniais klausimais, autorius mano, kad verta paminėti tik kai kuriuos faktus, kaip sakoma, gulinčius paviršiuje.

„Reikia būti visiškam nemokšai ar aklam prarūgusiam patriotui, kad nepripažintum, jog visos mūsų karinės priemonės ir liūdnai pagarsėjusi tarsi ir nesuskaičiuojama kariuomenė yra niekas lyginant su Vokietijos kariuomene“. Štai tokias „rusofobiškas“ mintis daugiau kaip prieš šimtą metų išsakė įžymusis anarchistas M. Bakuninas. Kokius gi vokiečių kariuomenės didžius pranašumus jis įžvelgė? Ogi štai kokius:

„... Vokiečių karinis pasaulis turi didžiulį pranašumą – vokiečių karininkai lenkia visus karininkus teorijos ir praktikos pasaulyje karo dalykų išmanymu, karštu ir pedantišku atsidavimu karo amatui, tikslumu, tvarkingumu, tvirtumu, atkaklia kantrybe, taip pat santykiniu sąžiningumu. Dėl visų šių savybių vokiečių kariuomenė yra organizuota ir apginkluota iš tikrųjų, o ne vien popieriuje, kaip buvo valdant Napoleonui III Prancūzijoje ir kaip nuolat esti mūsų šalyje...“

Su rusų anarchisto nuomone visiškai sutinka ir vokiečių marksistas F. Engelsas:

„... Rusų kareivis yra vienas iš narsiausių Europoje... Tačiau Rusijos kariuomenė ne kažin kuo gali pasigirti. Per visą Rusijos valstybės gyvavimo laiką rusai dar nelaimėjo nė vienų kautynių prieš vokiečius, prancūzus, lenkus ar anglus, kai jų labai neviršijo skaičiumi. Lygiomis sąlygomis jie visada sumušami...“ (122, p. 480)

Kažin ar F. Engelsą galima laikyti kariniu ekspertu, tuo labiau nešališku (švelniai kalbant, Engelso kritiškas požiūris į Rusiją ir rusus buvo paslaptis tik sovietiniams komunistams). Beje, ir objektyvūs faktai rodo, kad po 1812 m. triumfo Rusija slegiamai vienodai rodė negebėjimą rusų kareivio drąsą, kantrybę, ištvermę, pasiaukojimą paversti karine pergale. Krymo karas, per kurį didžiulei (teoriškai) rusų kariuomenei priešinosi mažas Vakarų sąjungininkų desantas, baigėsi triuškinamu pralaimėjimu. Tokia pat triuškinama, bet dar kruvinesne ir daugiau kainavusia nesėkme baigėsi karas su Japonija (1904–1905 m.). Pirmasis pasaulinis karas, per kurį rusų kariuomenė neteko daugiau žmonių negu jos Vakarų sąjungininkai, šiems baigėsi pergale, o Rusijai – grandine sunkių pralaimėjimų fronte, didėjančia ekonomine krize užnugaryje, valstybės iširimu ir pagaliau „Brastos taika“, kurios sąlygos mažai kuo skyrėsi nuo kapituliacijos.

Trumpai sakant, bolševikams teko ne pats geriausias „palikimas“. Negana to, ir patys dar gerai padirbėjo, kad šis „palikimas“ būtų iššvaistytas ir išeikvotas. Tuos rusų karininkus, kurie nežuvo pilietinio karo kovose ir nespėjo emigruoti, bolševikai beveik iki vieno išnaikino. Negailestingai šaudyti 1918–1920 m., keletas tūkstančių buvusių karininkų suimti 1929–1931 m. per didžiulę čekistų operaciją „Vesna“, o nedaugelį likusių pribaigė Didžiojo Teroro metais (1937–1938).

Šitaip nuo „švaraus lapo“, užlieto senosios rusų kariuomenės vadų krauju, Stalinas pradėjo rengti naujuosius vadus. Būkime teisingi – Šeimininkas stengėsi kiek tik galėjo. Globojo ir puoselėjo kariuomenės viršūnėlę, lepino ją pagerbtuvėmis ir privilegijomis. Materialinio ir socialinio komforto, kuriame gyveno „raudonieji vadai“ lygis toli pralenkė viską, kas buvo prieinama aukštos kvalifikacijos inžinieriui ar gydytojui (o ką jau kalbėti apie elgetą kolūkietį ar fabriko barake gyvenantį pusalkanį darbininką). Išlaidos buvo didelės. Tik gerokai menkesni rezultatai.

Bet kurioje šalyje visais amžiais kariškio karjera buvo vienas iš būdų vaikinui iš paprastos, neturtingos šeimos „prasimušti į žmones“. Tačiau Sovietų Sąjungoje šis būdas – vos ne vienintelis, o kilmė iš „neturtingiausio valstiečio“ šeimos tapo būtina sėkmingos karjeros sąlyga. Todėl norinčių „iš elgetų tapti ponais“ nieko neveikiant, nieko nesimokant, už nieką realiai neatsakant, o tik sutikus avėti valdiškus batus ir vilkėti milinę atsirado pernelyg daug. Į savo – vadų – tarnybą jie žvelgė kaip į laimingą loterijos bilietą, garantuojantį gyvenimą be rūpesčių, komfortą iki gyvos galvos. Deja, vakarykščius kaimo liumpenus, neturinčius nei proto, nei išsimokslinimo, nei bajoriškos garbės, nei proletariško „revoliucinio sąmoningumo“, galimybė gausiai pavalgyti ir dar gausiau išgerti visiškai demoralizavo.

„... Ištaiginga klubo salė skendėjo prieblandoje. Palubėje pakabintas didelis besisukantis rutulys žarstė gausybę blyksnių, kurie sudarė krintančio sniego iliuziją. Vyriškiai, vilkintys mundurais bei smokingais, ir damos ilgomis vakarinėmis suknelėmis ar operetės stiliaus kostiumais, aidint džiazo garsams, skriejo šokio sūkuryje. Daugelis moterų buvo su kaukėmis ir nepaprastai spalvingais kostiumais, išsinuomotais iš Didžiojo teatro rūbinės. Stalai lūžo nuo šampano, likerių ir degtinės... Kažkoks pasienio kariuomenės pulkininkas, apimtas girtos ekstazės, šaukė: „Štai kur tikras gyvenimas, vyručiai! Ačiū draugui Stalinui už mūsų laimingą vaikystę!“

Taip įžymusis pabėgėlis čekistas, NKVD rezidentas Ispanijai Orlovas (Feldbinas) aprašo pokylį NKVD klube, vykusį 1936 m. Žinoma, buvo ir daugiau vadų, kurie mėgino šaukti visai apie ką kita. Štai Baltarusijos karinės apygardos vadas komandarmas I. Belovas iš tarnybinės komandiruotės Vokietijoje 1930 m. rašė SSRS gynybos liaudies komisarui Vorošilovui:

„Kai žiūri, kaip žvėriškai save muštruoja vokiečių karininkai – nuo paporučikio iki generolo, kaip dirba rengdami dalinius, kokių rezultatų pasiekia, skaudu darosi, kai suvoki mūsų silpnumą. Ima noras garsiai šaukti, kad būtina įtemptai mokyti, ryžtingai perkvalifikuoti prastus vadus...“ (71, p. 272)

Belovas buvo sušaudytas. Ir ne jis vienas. Bet Didžiojo Teroro priežasčių, sumanymo ir vyksmo smulkiai nenagrinėsime. Paminėsime tik keletą aspektų, tiesiogiai susijusių su šiuo skyriumi.

Vienas iš pačių populiariausių mitų – kad iki ketvirtojo dešimtmečio vidurio buvo parengti labai profesionalūs ir, kas jau visai nepaaiškinama, „prityrę" kariniai kadrai ir tik „dėl 1937 m. represijų kariuomenė liko be vadų". Ginčytis šiuo klausimu nėra reikalo. Reikia tiesiog žinoti faktus.

Per dvejus metus (1938–1939) į Raudonąją armiją atėjo 158 tūkst. vadų, politinių darbuotojų ir kitų karinių specialistų. Per trejus prieškario metus (1939–1941) karo mokyklas ir akademijas baigė 48 tūkst. žmonių, o tobulinimosi kursus – 80 tūkst. 1941 m. pirmą pusmetį iš mokyklų ir akademijų į kariuomenę atsiųsta dar 70 tūkst. karininkų. Iki 1941 m. sausio 1 d. sausumos kariuomenės ir laivyno vadų bei viršininkų sąraše buvo 579 581 žmogus. Be to, per ketverius metus (nuo 1937 iki 1940) parengta 448 tūkst. atsargos karininkų (150).

1937–1938 m. buvo suimta, įvairių autorių duomenimis, ne mažiau kaip 10 tūkst. vadų ir politinių darbuotojų (1, p. 368). O tų, kurie represijų metais žuvo, išsamiausią vardinį sąrašą sudarė O. Suvenirovas. Jame paminėtos 1634 sušaudytų ir nukankintų per „tardymus" vadų pavardės (149). Nemėgindami nė mažiausiai teisinti šio itin sunkaus nusikaltimo ir nuplauti dėmę nuo kruvino teroro vadovų ir tiesioginių vykdytojų, vis dėlto turime pripažinti, kad jei visi žuvusieji būtų likę gyvi, bendras Raudonosios armijos vadų skaičius būtų padidėjęs tik 0,3 proc.

Visiškai nedidelis vadų trūkumas (13 proc. 1941 m. sausio 1 d.) susidarė ne dėl represijų, o dėl per trejus metus trigubai išaugusio ginkluotųjų pajėgų karių skaičiaus ir nepaprastai padidėjusio techninio aprūpinimo. Pagaliau dar kartą reikia prisiminti, kad liūdnai pagarsėjęs „nekomplektas" tėra tikrojo ir etatinio skaičiaus neatitikimas. O etatų sąrašų gali būti pačių įvairiausių. Pavyzdžiui, vermachte vienam karininkui pagal etatines normas teko 29 kareiviai ir puskarininkiai, Prancūzijos kariuomenėje – 22, Japonijos – 19. Ir tik Raudonojoje armijoje numatyta vienas karininkas (politinis darbuotojas) 6 kareiviams ir seržantams (1, p. 365). Negalima pasakyti, kad dėl tokio vadų „pertekliaus" atsirado daugiau tvarkos.

„Aš kariavau 1914–1917 m. kare, – 1942 m. liepos 10 d. VKP(b) sekretoriui Malenkovui rašė 141-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas Tetuškinas. – *Pulko štabe buvo du: pulko vadas ir adjutantas, divizijos štabe trys keturi – ir viskas. Dabar mūsų pulko vado vadavietėje – dešimtys žmonių, divizijos vado vadavietėje – šimtai, o armijoje ar fronte net negaliu pasakyti, ten – debesys. Be to, visi jie važinėja mašinomis. Atvažiuoja, atveža kokį raštpalaikį ir savaitę atgula miegoti prie šio štabo. O priešas ir užnugario, ir štabų etatų turi bent dešimt kartų mažiau už mus..."*

Niekuo daugiau kaip tuščiais žodžiais nepagrįsta ir tezė, kad 1937 m. „sušaudyti patys geriausieji, o jų vietoje paskirti nevykėliai ir perėjūnai". Jei spręsime pagal šį formalų kriterijų, nuo 1937 iki 1941 m. karininkų, turinčių aukštąjį ir vidurinį karinį išsimokslinimą, skaičius ne tik nesumažėjo, bet gerokai (dvigubai) padidėjo –

nuo 164 iki 385 tūkst. Bataliono vado ir aukštesnes pareigas, neturėdami karinio išsimokslinimo ėjo tik 0,1 proc. vadų (1, p. 366). Iš divizijų vadų 1941 m. sausio 1 d. aukštesnįjį karinį išsimokslinimą turėjo 40 proc., karinį vidurinį – 60 proc. Iš korpuso vadų atitinkamai 52 ir 48 proc. (68).

Kitas klausimas: koks to mokymo „naudingojo veikimo koeficientas", jei į Frunzės karinę akademiją buvo priimami vadai, baigę dvi parapinės mokyklos klases. Deja, šie žodžiai nėra spalvų sutirštinimas. Būtent turėdami tokį „išsimokslinimą" į pačią karinės hierarchijos viršūnę pakilo gynybos liaudies komisaras Vorošilovas ir jį liaudies komisaro poste pakeitęs Timošenka, pačiai galingiausiai Kijevo karinei apygardai vadovavęs Žukovas ir jį šiame poste pakeitęs Kirponosas. Tokiame fone tiesiog nepadoriai inteligentiškai atrodo Žukovo pirmtakas generalinio štabo viršininko poste Mereckovas: jis buvo baigęs kaimo mokyklos keturias klases ir vakarinę suaugusiųjų mokyklą Maskvoje.

Beje, tokia pati padėtis ir civilinėje administracijoje. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje 70 proc. iš VKP(b) rajonų ir miestų komitetų sekretorių turėjo tik pradinį išsimokslinimą. Gynybos (o vėliau ir aviacijos!) pramonės liaudies komisaru dirbo M. Kaganovičius, kurio biografijoje apskritai neaptinkama kokio nors išsimokslinimo pėdsakų. Pateiksime dar vieną pavyzdį iš vėlesnio laikotarpio. 1948 m. balandį iš 171 karo komendanto Rytų Vokietijoje (o tokioms pareigoms, reikia manyti, buvo parenkami visais atžvilgiais „solidžiausi" karininkai) 108 žmonės turėjo vos pradinį išsimokslinimą, 52 – vidurinį ir tik 11 karininkų – aukštąjį išsimokslinimą (74, p. 65).

Anaiptol ne 1937 m. represijos tapo tokios liūdnos padėties priežastimi. Remtis mažaraščiais, užtat „socialiai artimais", kadrais buvo ir trečiojo, ir ketvirtojo, ir penktojo dešimtmečių kadrų politikos pagrindas. Nežinia kodėl įprasta tapo pamiršti, kad nemažas skaičius vadinamųjų „prityrusių karvedžių, pilietinio karo didvyrių" laimingai išgyveno 1937 metus ir 1941-uosius pasitiko turėdami pačius aukščiausius laipsnius. Tai gynybos liaudies komisaras maršalas Timošenka, jo pavaduotojai maršalai Budionas ir Kulikas, gynybos komiteto prie SSRS LKT pirmininkas, Maskvos karinės apygardos (nuo karo pradžios – Pietų fronto) vadas armijos generolas Tiulenevas, vyriausiasis kavalerijos vadas generolas pulkininkas Gorodovikovas... Visi jie tos pačios kartos, tos pačios politinės ir gyvenimo mokyklos žmonės, kaip ir represuotieji Bliucheris, Jegorovas, Tuchačevskis, Dybenka, Fedka. Visi jie taip „šlovingai" vadovavo, kad jau po pusmečio – metams praėjus nuo karo pradžios, Stalinui teko pasiųsti juos į gilų užnugarį. Baigiamajame, pergalingame karo etape šiuos nevykėlius vadus veikiančiojoje kariuomenėje jau mažai kas ir prisiminė.

Kodėl gi, žinodami, kaip elgėsi išlikusieji, toliau kuriame iliuzijas dėl sušaudytųjų? Kodėl įprasta manyti, kad dėl Tuchačevskio sušaudymo kariuomenė buvo demoralizuota labiau, negu to paties Tuchačevskio įsakymu vykdyti masiniai Tambovo valstiečių sušaudymai 1921 metų vasarą? Pagaliau ar pačios „1937 metų aukos" buvo

drąsūs karvedžiai (o jei karvedžiui nebūdinga asmeninė drąsa, tai yra jo profesinio netinkamumo požymis) ar tik nusipenėję karinės žinybos valdininkai?

Iš kelių šimtų kariuomenės ir NKVD vyriausiųjų vadų (kiekvienas turėjo apsaugą, asmeninį ginklą, slaptąją agentūrą) neatsirado nė vieno, kuris būtų ryžęsis pakelti „mikromaištą" ar bent pasipriešinti ginklu suimamas). Pasyviai pasipriešinti – pabėgti išdrįso vos keletas žmonių (pabėgo į užsienį Tolimųjų Rytų NKVD viršininkas Liuškovas ir NKVD rezidentas Ispanijai Orlovas, kelis mėnesius pabėgęs slapstėsi Ukrainos vyriausiasis čekistas Uspenskis). Visi kiti nuolankiai guldė galvas ant trinkos, klusniai „smerkė ir demaskavo" savo suimtus draugus, o geriausiu atveju paleisdavo kulką sau į kaktą.

Pirmojo rango komandarmas, Kijevo apygardos kariuomenės vadas I. Jakiras, nuteistas sušaudyti už nusikaltimus, kurių aiškiai nepadarė, iš kalėjimo kameros Stalinui rašė: *„Brangusis, artimas drauge Stalinai! Aš mirštu su meilės Jums žodžiais..."* 1937 m. birželio 2 d. kalbėdamas aukščiausiosios karinės tarybos posėdyje Stalinas apie nusišovusį Raudonosios armijos vyriausiosios politinės valdybos viršininką J. Gamarniką pasakė: *„Aš jo vietoje būčiau paprašęs pasimatymo su Stalinu, iš pradžių būčiau nudėjęs jį, o paskui nusižudęs"*. Ką reiškė šie žodžiai? Pasityčiojimas? Provokacija? Dvasiškai iškankinto žmogaus, kuris pavargo bendraudamas su menkais žmogeliukais, sielos šauksmas?

Kaip žinoma, Vokietijos ginkluotosiose pajėgose nebuvo nieko panašaus į Raudonosios armijos vyriausiesiems kariuomenės vadams taikomas represijas. Tuo metu, kai Vokietijoje vyko radikali valdančiojo elito kaita. Ir nepaisant to, kad vyriausiasis generalitetas atvirai reiškė nepasitenkinimą grandiniu, kuris tapo kariuomenės vyriausiuoju karo vadu. Gal tai buvo neįtikimas (pagal draugo Stalino kriterijus) Hitlerio pakantumas, išmintingas įžvalgumas, o gal vermachto vadai tiesiog neleido „fiureriui" su jais kitaip elgtis?

Aišku, masinės represijos nepalankiai veikė Raudonosios armijos kovingumą. Ir tas poveikis buvo didžiulis. Masinės represijos, masinis skundimas, masinis vakarykščių didvyrių virtimas „liaudies priešais, niekingais šnipais ir kenkėjais" griovė kariuomenės moralės pamatą – tvirtą vado autoritetą. Juk kariuomenė paremta vienvaldyste, kurios negalima užtikrinti vien statute numatyta vado teise „panaudoti jėgą ir ginklą" prieš nepaklūstantį valdinį. Mūšio lauke vado baimę tuojau išguja ginkluoto priešo baimė. Taigi valdinys turi tikėti, kad jo vadas geba *„organizuoti mūšį taip, kad su mažiausiais nuostoliais įvykdytų užduotį"*. Bet apie kokį tikėjimą gali būti kalba kariuomenėje, kurios kiekvieno rango karo vadą dėl vieno anoniminio skundo buvo galima paversti „lagerio dulke"...

Tačiau paradoksiškiausiu Raudonosios armijos fenomenu reikia pripažinti tai, kad net žiaurios represijos nė menkiausiai nepadėjo įvesti racionalią tvarką, drausmę ir bent minimalų organizuotumą.

„Visiškai slaptai. GLK 1940 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 0049

... Tikrinant nustatyta, kad daugelyje štabų dėl šiurkščiausių GLK įsakymų pažeidimų įvykdyta daug nusikaltimų apskaitant ir saugant slaptus dokumentus...

1. Barabašo įtvirtintojo rajono štabo viršininkas majoras K. paliko atvirą ir neantspauduotą seifą su ypatingos svarbos dokumentais. Seifas buvo atidarytas 10 parų. Tvarka Barabašo ĮR tokia prasta, kad niekas iš štabo karininkų, taip pat ir štabo budėtojas per 10 dienų nesiėmė priemonių uždaryti ir antspauduoti seifą".

Reikia paaiškinti, kad šiuo atveju žodžiai „ypatingos svarbos" – ne epitetas, o terminas. „Ypatingos svarbos" kategorijai pagal Raudonojoje armijoje nustatytą klasifikaciją priskiriami patys slapčiausi dokumentai iš „visiškai slaptų". Buvo parengta labai griežta „ypatingos svarbos" dokumentų sudarymo ir laikymo 15 puslapių instrukcija. Pavyzdžiui, šių dokumentų nebuvo leidžiama perduoti net vyresniems laipsniu ar pareigomis, o tik tam asmeniui, kuriam vienas ar kitas dokumentas skirtas. Jis turėjo būti parašytas ranka „ant tvirto pagrindo, nepaliekančio plunksnos pėdsakų", visi juodraščiai ir sugeriamasis popierius turi būti sunaikinami surašius aktą, dokumentas turi būti laikomas antspauduotame seife kambaryje su taip pat antspauduotomis geležinėmis durimis ir plieninėmis langų grotomis.

„2. 135-osios šaulių divizijos štabas, išvykdamas į naują įkurdinimo vietą, paliko niekam neperduotus ir niekieno nesaugomus (statybinių medžiagų sandėliuke, atidarytoje medinėje spintoje) mobilizacijos dokumentus.

3. Užbaikalės karinės apygardos daliniuose ir junginiuose nustatyta, kad trūksta 59 slaptų ir visiškai slaptų dokumentų..."

„Visiškai slaptai. GLK 1941 m. gegužės 31 d. įsakymas Nr. 0031. ... 23-ioji aviacijos divizija (Maskvos KA. – M. S.) *iki gegužės 10 d. neturėjo benzino, dėl to lėktuvai kelias savaites negalėjo pakilti į orą... Kovinės aviacijos bombos buvo paliktos geležinkelio iškrovimo aikštelėje, kurioje po sniegu gulėjo pusantro mėnesio...*

... 24-ojoje naikintuvų aviacijos bazėje (Maskvos KA) *nuo 1940 m. spalio ir iki šio laiko nesurengta nė vienų sąveikos su PLG priemonėmis mokymų, nė karto nebuvo skelbiamas kovinis pavojus su naikintuvų skrydžiais, visiškai nepasirengta valdyti ore esančius naikintuvus iš PLG vadavietės..."*

„Visiškai slaptai. Gynybos komiteto prie SSRS LKT vyriausiosios kontrolės valdybos bendradarbio drg. Siomino 1940 m. liepos 9 d. pranešimas LKT pirmininkui drg. Molotovui.

... Liepos 17 d. mes nustatėme, kad 235-oji atskiroji statybos kuopa 3 mėnesius nieko neveikia, t.y. nieko nestato ir kariai niekuo neužsiėmę. Detaliai tiriant paaiškėjo, kad Leningrado KA nežinojo, jog yra tokia kuopa, ir jokių užduočių jai neskyrė. Liepos 19 d. tarp Vyborgo ir Teriokio, už 300 km nuo Vyborgo plento, mes taip pat pastebėjome 1-ąjį aerodromų statybos batalioną (430 žmonių), kuris irgi 3 mėnesius nieko neveikia... Nors batalionas įkurdintas ant ežero kranto, visi raudonarmiečiai, vadai ir ypač komisaras drg. C. nepaprastai murzini...

... Leningrado m. geležinkelio stotyse, ypač Maskvos ir Suomijos, labai daug raudonarmiečių, pasitraukusių iš savo dalinių (karas su Suomija baigėsi kovo 13 d., t.y. iki

šio pranešimo dienos praėję keturi mėnesiai. – M. S.) – *vaikščioja murzini, nesiskutę, apsivilkę žieminėmis uniformomis...*"

Dabar nuo sausų dokumentų eilučių pereisime prie labai spalvingai parašytų atsiminimų:

„*... Prasidėjo rengimas. Į savo skyrių atrinkau vienuolika stuomeningų vyrukų – nuo 175 iki 180 centimetrų ūgio raudonarmiečių. Ir pradėjome... Rikiuotės pratimai, politiniai užsiėmimai, ginklų valymas ir pasivaikščiojimas rikiuote su dainomis apylinkių keliais... Taip kasdien, visą mėnesį... Viena tik trikdė: mano balsas, lyginant su kitų, buvo nelabai tinkamas komanduoti. Neišeidavo šitaip: „Vvia–ans, vvia–ans, vians, o–o, try–y–ys!" Arba „Ke–a–alk!.." Ne, šitaip man neišeidavo.*

Ir tada nusprendžiau veikti pagal Demosteną: reguliariai traukdavau į sopkas ir ten kad imdavau rėkauti! Būtent rėkauti – iš visų jėgų, pašėlusiai garsiai. Paskui deklamavau eiles, šūkavau komandas, atskirus žodžius, dainavau...

... Po puikios rikiuotės rengimo pergalės man atsirado naujas rūpestis. Dabar pas vadą kiekvienąkart atvykti reikėjo „su visa uniforma". Tai reiškė – su kardu ir pentinais. Vėl problema! Kardą sykį prisisegiau, bet vos neparkritau: susipainiojo jis man tarp kojų... Kad neprarasčiau geriausio „rikiuočiaus" markės, man teko dar nemaža pačiam paprakaituoti ir kiekvieną rytą savo kabinete sąžiningai treniravausi..."

Gerbiamasis skaitytojau, kaip Jūs manote – kas TAI? Ogi dukart Sovietų Sąjungos didvyris, įžymusis naikintuvo lakūnas, aviacijos maršalas J. Savickis atsiminimuose džiaugsmingai pasakoja, kaip 1941 metų pavasarį, kai iki karo pradžios buvo likusios suskaičiuotos dienos, jis ištisą mėnesį kamavosi, kad išmoktų šito „*vvia–ans, vvia–ans, o–o, try–y–ys...*" O kokias pareigas 1941 metų pavasarį ėjo 28 metų kapitonas Savickis? Atsakome: vadovavo *29-ajai naikintuvų aviacijos divizijai*. O kas tas idiotas – kitokio žodžio rasti nepavyksta, – kuris 1941 metų pavasarį verčia aviacijos divizijos vadą dalyvauti rikiuotės ir dainos konkurse, o paskui dar reikalauja vaikščioti po aerodromą su pentinais ir kardu? Tai Tolimųjų Rytų fronto vadas, pilietinio karo didvyris, armijos generolas Apanasenka. Sakoma, vienas iš geriausių Budiono ir Timošenkos tarnybos draugų...

Aišku, be idiotų, Raudonojoje armijoje buvo ir talentingų, atsakingų vadų, kurie „žvėriškai save muštravo" ir išnaudojo kiekvieną valandą jiems patikėtų dalinių koviniam rengimui. Jei tokių vadų nebūtų buvę, vokiečiai nuo Brastos galėjo nužygiuoti iki tų Tolimųjų Rytų sopkų, tarp kurių kapitonas Savickis (tiesa, ne savo valia) šūkavo „Kea–a–alk!"

Ankstesniuose skyriuose daug kartų kalbėta apie 1-ąją prieštankinę artilerijos brigadą, kuri bendrame paniško traukimosi chaose pristabdė vokiečių tankų judėjimą Lucko–Rovno kryptimi. Atsivertę maršalo K. Moskalenkos, buvusio 1-osios PTAB vado, atsiminimus, sužinome, kad brigada sėkmingai veikė neatsitiktinai – ji turėjo vadą, kuris rengė savo valdinius ne rikiuotės dainos konkursui, o karui:

„*... Tvarkaraštyje turėjo būti numatyta intensyviai vykdyti kovinį rengimą: po 8–10 valandų per dieną, taip pat po 2–3 užsiėmimus per savaitę – naktį... Raudonarmiečiai*

ir jaunesnieji vadai nuo ryto iki vakaro matė šalia savo tiesioginius viršininkus. Visų rangų vadai ir politiniai darbuotojai mokė asmeniniu pavyzdžiu, pagal labai paprastą, bet visada pasitvirtinantį metodą „daryk kaip aš"...

... Šaudybos rengimo užsiėmimus keitė maršai, lauko mokymai, su daugybe įvadinių aiškinimų, apkasų kasimu, ugnies pozicijų keitimu ir koviniu šaudymu. Mokymai vyko dieną ir naktį, bet kokiu oru... Kariai ir vadai įsitikino savo pabūklų galia, tuo, kad vokiečių, jei jie užpultų, dabartinių tankų šarvus mūsų sviediniai tikrai pramuš. Įsitikinimas tuo, atsiradęs, kai pabūklų tarnybos pradėjo veikti darniai, neprašaudamos šaudyklose, turėjo ypač didelę reikšmę. Juk pirmoji sėkmės mūšyje sąlyga – tikėjimas savo jėgomis..."

Ir kas jau visai stebėtina – Moskalenkos brigadoje atsirado 76 mm šarvamušių sviedinių (*„mes buvome visiškai aprūpinti sviediniais, taip pat ir šarvamušiais"*). Kaip kitoje planetoje: smogiamųjų mechanizuotųjų korpusų tankų divizijos 76 mm šarvamušių sviedinių visai neturi, generolai rašo (o šiuolaikiniai istorikai noriai perrašinėja) graudžias ataskaitas apie šarvamušių sviedinių stoką, o Moskalenka turi ir sviedinių, ir taikinių, ir šaudyklų... Lieka tik pridurti, kad 1-oji PTAB pradėta formuoti 1941 m. gegužės pradžioje ir laiko koviniam rengimui turėjo mažiau nei du mėnesius. O už šimto kilometrų nuo jos pozicijų buvo išskleidžiami kiti junginiai, kurių vadai paskui savo pranešimuose rašė:

„... Haubicų artilerijos pulkas nespėjo surengti nė vieno šaudymo iš pabūklų... Kariai nebuvo parengti šaudyti lauko sąlygomis... Nebuvo mokomųjų pagalbinių priemonių ir eksponatų... Beveik visa pulkų artilerija, išsiųsta į pulkus, buvo netvarkinga. Zenitinė artilerija turėjo labai ribotą sviedinių skaičių... Artilerijos pulkas turėjo 12 pabūklų be panoramų... Motociklų pulko kariai neparengti, net nė karto nešaudė..."

Protu nesuvokiama Stalino totalitarinio režimo ypatybė buvo visuotinė netvarka, nors terminas „totalitarinis" susijęs su unifikavimu ir vieningumu.

Tikriausiai nelabai suklysime manydami, kad visuotinėje ir universalioje Stalino imperijoje (ir Raudonojoje armijoje kaip jos svarbiausioje struktūrinėje dalyje) viešpatavo netvarka, tik kai kuriais laimingais atvejais trikdoma tvarkos. Be to, tą tvarką užtikrino ne valstybinė valdžios ir valdymo sistema, o atskirų vadų entuziazmas, sąžiningumas, iniciatyva.

1941 m. birželio 22-ąją auštant prasidėjo karas. Ne dar vienas „išvaduojamasis žygis", o tikras, didelis karas. Ir štai tada draugui Stalinui teko susidurti su stulbinančiu netikėtumu: pasirodė, kad daugelis jo generolų, pulkininkų ir papulkininkių net nesusimąstydavo, jog už teisę valgyti, gerti ir nedirbti profesionalus kariškis turi mokėti pasirengimu bet kurią akimirką aukoti savo gyvybę už tą šalį, kuri ir padovanojo jam šias teises ir privilegijas.

„... Birželio 24 d. mes surinkome daug karių nevykėlių, tarp kurių buvo ir karininkų. Dauguma šių žmonių neturėjo ginklų. Mūsų gėdai, visi jie, taip pat ir karininkai, nusiplėšė atpažinimo ženklus. Vienoje tokių grupių pastebėjau po pušimi sėdintį pagy-

venusį žmogų, išvaizda ir laikysena nė kiek nepanašų į kareivį. Šalia jo sėdėjo jauna sanitarė. Kreipdamasis į sėdinčiuosius (sėdinčius priešais generolą. – M. S.), *o jų buvo ne mažiau kaip šimtas, įsakiau karininkams prieiti prie manęs. Nė vienas nepajudėjo. Pakėlęs balsą pakartojau įsakymą antrą, trečią kartą. Ir vėl visi nejudėdami tylėjo. Tada, priėjęs prie pagyvenusiojo „apsuptojo", liepiau jam atsistoti. Paklausiau, koks jo laipsnis. Žodį „pulkininkas" jis išspaudė taip abejingai ir kartu taip įžūliai, kad jo išvaizda ir tonas mane tiesiog sprogdino. Išsitraukęs pistoletą ketinau jį nušauti vietoje. Bet pulkininkui akimirksniu dingo visa apatija ir drąsa. Supratęs, kuo tai gali baigtis, puolė ant kelių ir prašė pasigailėti...*"

Tai maršalo Rokosovskio atsiminimų ištrauka. Trečiąją karo dieną grupė buvusių Pietvakarių fronto 5-osios armijos vadų jau spėjo ne tik mesti ginklus, bet ir nusiplėšti atpažinimo ženklus. Ar verta apibendrinti atskirus gėdingus epizodus? Žinoma, neverta. Reikia tiesiog susipažinti su 1941 m. liepos 26 d. pasirašytu Šiaurės vakarų fronto vado generolo leitenanto Sobenikovo įsakymu Nr. 044:

„Daugelyje fronto dalinių kai kurie vadai ir politiniai darbuotojai šiurkščiai pažeidžia elementarias Raudonosios armijos drausmės normas. Jie nesilaiko nustatytų aprangos reikalavimų, milinės ir palaidinės – be antsiuvų, rankovių ženklų ir skiriamųjų ženklų...

Įsakau:

1. Vadams ir dalinių bei junginių kariniams komisarams įpareigoti visus vadus ir politinius darbuotojus asmenine atsakomybe per tris dienas prisisiūti ant milinių ir palaidinių antsiuvus, rankovių ženklus ir skiriamuosius ženklus. Šiaurės vakarų fronto kariniam komisarui aprūpinti junginius bei dalinius visomis reikalingomis emblemomis.

2. Ateityje visus vadus, leidžiančius nesilaikyti aprangos reikalavimų, nusiėmusius skiriamuosius ženklus, laikyti bailiais ir panikuotojais, teršiančiais garbingą Raudonosios armijos vardą, ir patraukti griežton atsakomybėn, taip pat ir atiduodant teisti karo tribunolui.

3. Junginių ir dalinių kariniams komisarams išaiškinti visiems vadams ir politiniams darbuotojams, kad nesilaikyti aprangos reikalavimų yra visiškai neleistina, o vadų bendruomenė turi būti nepakanti pažeidėjams" (195).

Tai įsakymas, neturintis precedento ne tik dėl turinio, bet ir dėl formos. Normalioje kariaujančioje kariuomenėje paskelbiant tokį įsakymą, turi būti nurodomos konkrečios pavardės keleto tų niekšingų vadų, kurie buvo sušaudyti karo tribunolo nuosprendžiu už tai, kad kovinėmis aplinkybėmis nusiardė skiriamuosius ženklus. Bet, kaip aiškėja iš Šiaurės vakarų fronto vado įsakymo, gėdingas reiškinys pasiekė tokį mastą, kad sušaudyti visus „karininkus be antpečių" jau neįmanoma. Netgi greičiau kaip per tris dienas neįmanoma prisisiūti nusiplėštų antsiuvų. Be to, generolas Sobenikovas ketinimą dezertyruoti ir pasiduoti priešui droviai vadina tik *„aprangos reikalavimų pažeidimu"*.

Per 1941 m. šešis mėnesius į nelaisvę pateko **šešiasdešimt trys generolai**. O per visą karą – 79 generolai (neskaičiavome generolų A. Šisterio, M. Petrovo, F. Rubcovo,

I. Laskino, F. Semionovskio, kurie nelaisvėje išbuvo vos po kelias valandas ar dienas).

Sovietiniai generolai vokiečių nelaisvėje. 12-osios armijos vadas P. Ponedelinas ir šios armijos 13-ojo šaulių korpuso vadas N. Kirilovas. Umanės apylinkės, 1941 m. rugpjūtis. 1945 m., išlaisvinti iš vokiečių koncentracijos stovyklų, po kelių mėnesių suimti ir 1950 m. sušaudyti. Reabilituoti 1956 m.

Aišku, nelaisvė taip pat būna nevienoda. Autorius neragina visų tepti tuo pačiu degutu. Daugelį generolų (Lukiną, Karbyševą, Tkačenką, Šepetovą, Antiufejevą, Liubovcevą, Melnikovą ir kitus, iš viso apie dvidešimt) priešas paėmė sužeistus, bejėgius. Daugelis iš tų, kurie pateko nelaisvėn, vėliau atmetė priešo mėginimus palenkti juos bendradarbiauti ir buvo hitlerininkų sušaudyti ar nukankinti. Taip žuvo generolai Alaverdovas, Jeršakovas, Karbyševas, Makarovas, Nikitinas, Novikovas, Presniakovas, Romanovas, Sotenskis, Starostinas, Tkačenka, Thoras, Šepetovas. Keletas (generolai Aleksejevas, Ogurcovas, Sysojevas, Cirulnikovas) pabėgo iš nelaisvės, perėjo fronto liniją ar įstojo į partizanų būrius (20, 124).

Visa tai – tiesa. Kita dalis karčios tiesos, kad didžioji dalis generolų pamiršo, jog asmeninis ginklas jiems buvo išduotas ne vien ginti į mūšį valdiniams. Dabartiniams humanistams, raginantiems atsižvelgti į „bejėgių generolų sunkią padėtį“, reikėtų prisiminti, kad kiekvienas pasidavęs priešui vadas kartu pasmerkdavo tūkstančius savo kareivių, palikdavo fašistams susidoroti šimtus tūkstančių taikių gyventojų. Ir atsakomybė už sutriuškintą kariuomenę ir šalies nualinimą mobilizuotam kolūkio valstiečiui ir visomis gyvenimo gėrybėmis apdovanotam generolui, kuriam valstybė suteikė teisę disponuoti tūkstančių tokių valstiečių gyvenimu ir mirtimi, žinoma, turi būti skirtinga.

Už savanorišką pasidavimą į nelaisvę ir bendradarbiavimą su okupantais po karo sušaudyti ar pakarti **dvidešimt trys buvę Raudonosios armijos generolai** (be tų, kurie už išdavystę įkalinti pačiam ilgiausiam laikui). Iš jų buvo ir labai aukšto rango vadų:

» Šiaurės vakarų fronto štabo operatyvinio skyriaus viršininkas Truchinas;
» 2-osios smogiamosios armijos vadas Vlasovas;
» 19-osios armijos štabo viršininkas Malyškinas;
» 32-osios armijos karinės tarybos narys Žilenkovas;
» 4-ojo šaulių korpuso (Vakarų frontas) vadas Jegorovas;
» 21-ojo šaulių korpuso vadas (Vakarų frontas) Zakutnas;
» 27-ojo šaulių korpuso vadas (Pietvakarių frontas) Artemenka.

Taip, dešimt iš nubaustų mirtimi generolų šeštojo dešimtmečio pabaigoje buvo reabilituoti. Bet nereikia pamiršti, kad šeštojo dešimtmečio reabilitacija vyko pagal

tas pačias taisykles, kaip ir ketvirtojo dešimtmečio represijos. Pagal sąrašą, be jokio objektyvaus nagrinėjimo, tiesioginiu „direktyvinių įstaigų" nurodymu... Labai būdingas įvertinant į nelaisvę patekusių generolų bylos nagrinėjimo tvarką bei 1941 m. pavyzdžio Raudonosios armijos vyriausiųjų vadų mąstyseną gali būti generolo leitenanto M. Lukino likimas.

Šis įžymus karvedys, kautynių prie Šepetovkos, Smolensko ir Viazmos didvyris, į nelaisvę buvo paimtas sunkiai sužeistas, be sąmonės (vokiečių ligoninėje jam apmutuota koja). Vykstant specialiajam patikrinimui, atskleista kažkokių su jo „antisovietine veikla" susijusių faktų, bet 1945 m. rugpjūčio 31 d. pranešime Stalinui „Smeršo" viršininkas Abakumovas parašė: *„Atsižvelgiant į tai, kad dėl sužeidimo jis liko luošas, manyčiau esant tikslinga jį paleisti ir agentūriniu būdu stebėti"* (124).

Vėliau generolas Lukinas lėtai, bet užtikrintai virto plakatiniu nepalenkiamu didvyriu, kuris, atsidūręs vokiečių nelaisvėje, „paniekinamai atmetė visus priešo siūlymus ir grasinimus". Lukinas buvo apdovanotas Lenino ordinu (1946 m.), dviem Raudonosios vėliavos ordinais (1946, 1947 m.), Raudonosios žvaigždės ordinu (1967 m.). Jam suteiktas Smolensko garbės piliečio vardas ir jo vardu pavadinta viena šio miesto gatvė. Atsirado ir pradėjo klaidžioti iš vienos publikacijos į kitą legenda apie tai, kaip Stalinas pasakė iš nelaisvės grįžusiam generolui: „Ačiū, kad išgelbėjote Maskvą". Pagaliau 1993 m. generolui Lukinui po mirties buvo suteiktas Rusijos didvyrio vardas.

Iki to meto į rusų kalbą išverstas ir paskelbtas seniai jau Vakarų istorikams žinomas 1941 m. gruodžio 14 d. tardymo protokolas, kuriame pateikti tokie belaisvio generolo Lukino pokalbiai su vokiečiais:

„... Komunistai pažadėjo valstiečiams žemę, o darbininkams – fabrikus ir gamyklas, todėl liaudis juos palaikė. Žinoma, tai buvo baisi klaida, nes dabar valstietis, lyginant su praeitimi, apskritai nieko neturi, o vidutinis darbininko užmokestis 300–500 rublių per mėnesį, už kurį jis negali nieko nusipirkti. Kai nėra ko valgyti ir tenka nuolat bijoti sistemos, žinoma, rusai būtų labai dėkingi už jos sugriovimą ir išgelbėjimą nuo Stalino režimo...

Jei vis dėlto bus sudaryta alternatyvi Rusijos vyriausybė, daugelis rusų susimąstytų štai dėl ko: pirma, atsiras antistalininė vyriausybė, kuri atstovaus Rusijai, antra, jie galės patikėti, kad vokiečiai kariauja tik prieš bolševikinę sistemą, o ne prieš Rusiją, ir, trečia, jie pamatys, kad Jūsų pusėje taip pat yra rusų, kurie stoja ne prieš Rusiją, o už Rusiją. Tokia vyriausybė liaudžiai gali tapti nauja viltimi...

Jei Budionas ir Timošenka vadovaus sukilimui, tai galbūt ir nebus pralieta daug kraujo. Bet ir jie turi būti įsitikinę, kad Rusija ir Rusijos vyriausybė išliks... Naujoji Rusija nebūtinai turi būti kaip senoji. Ji gali būti net be Ukrainos, Baltarusijos ir Pabaltijo (suprantama, kalbama ne apie nepriklausomybės suteikimą, o apie šių Stalino imperijos dalių atidavimą vokiečių okupacijon. – M. S.), *palaikydama gerus santykius su Vokietija..."* (173).

Raudonarmiečiai kontratakuoja. Smolensko apylinkės. 1941 m.

Sprendžiant iš realių Stalino veiksmų, jis gana greitai suprato, kad prieškario metais labai klydo tvarkydamas subtilius kadrų atrinkimo, skirstymo bei naikinimo reikalus ir labai stengėsi pasitaisyti. Bet kaip? Panašiai kaip į kalėjimą uždarytas kalinys, iššniukštinėjęs visą kamerą su viltimi rasti pamestą nuorūką, jis vis stumdė generolus iš vienos vietos į kitą, tikėdamasis, kad pagaliau ras tą, kuris padarys stebuklą – „akmenis pavers duona" ir privers elgetas kolūkiečius kariauti už „brangiąją partiją ir jos didįjį vadą".

Per keturis karo mėnesius pagrindine strategine kryptimi veikiančio Vakarų fronto vadas buvo pakeistas **septynis kartus** (Pavlovas, Jeriomenka, Timošenka, vėl Jeriomenka, vėl Timošenka, Konevas, Žukovas). 21-osios armijos (veikiančios ta pačia kryptimi) vadas buvo keičiamas šešis kartus (Gerasimenka, F. Kuznecovas, Jefremovas, Gordovas, kitas (V.) Kuznecovas, vėl Gordovas). Ne ką geriau reikalai klostėsi 21-osios armijos kaimynėms. Penki 20-osios armijos vadai (Remezovas, Kuročkinas, Lukinas, Jeršakovas, Vlasovas), keturi 13-osios armijos vadai (Filatovas, Remezovas, Golubevas, Gorodnianskis), triskart per 1941 metų vasarą ir rudenį keisti 19-osios ir 22-osios armijų vadai.

Armijų vadai atsirasdavo ir dingdavo nespėję net susipažinti su naujaisiais valdiniais. Gana greit šioje kaitalionėje susiformavo tam tikra universali taisyklė. Jos laikantis, nereikėjo nei susipažinti su valdiniais, nei žvalgyti priešo, nei nusimanyti apie karinę techniką. Ši taisyklė visiškai atstojo bet kokias taktikos ir operatyvinio meno subtilybes. Ji dundėjo ir griaudėjo per visus štabus, apkasus ir blindažus.

BET KOKIA KAINA!

Prie šios taisyklės – suktas pasiteisinimas: „Karas viską nurašys".

Viskas ir buvo nurašyta. Ar net išaukštinta kaip „nepalaužiamos drąsos ir didvyriškumo" pavyzdys. Kaip, sakysim, liūdnai nuskambėjęs „Nevos sklypelis". O juk tai iš tiesų ryškus pavyzdys. Tik kodėl?

1941 metų rudenį blokavus Leningradą, sovietinei kariuomenei liko mažytis placdarmas kairiajame (pietiniame) Nevos krante. Tai buvo 3 km ilgio ir 2 km pločio že-

mės plotelis. Išlaikyti placdarmą (net didelių nuostolių kaina) operatyviniu atžvilgiu prasminga tik tada, kai iš jo teritorijos artimiausiu metu planuojama pradėti puolimą didelėmis pajėgomis. Placdarmas, išvertus iš prancūzų kalbos, kaip tik ir reiškia „vieta kariuomenei". „Nevos sklypelyje" buvo galima išskleisti šaulių batalioną, didžiausiomis pastangomis – pulką. O ir pralaužti apsupties žiedą reikėjo daugiau iš išorės, o ne iš mirštančio badu miesto pusės. „Nevos sklypelis" negalėjo suvaidinti (ir iš tiesų nesuvaidino) jokio reikšmingo vaidmens pralaužiant blokadą 1943 m. sausį. Tačiau šį „placdarmą" buvo įsakyta išlaikyti. Bet kokia kaina. Jis ir buvo išlaikytas. 400 dienų. Vokiečių patrankų sviediniai krito į šitų milžiniškų broliškųjų kapinių kiekvieną metrą. Bendras toje prakeiktoje vietoje sunaikintų kareivių skaičius, įvairių tyrinėtojų duomenimis, nuo 50 iki 100 tūkstančių...

Tiesą sakant, kartais net aukščiausia Raudonosios armijos vadovybė reiškė pasipiktinimą šia „žmonių kontingento" švaistymo praktika. Net pats Stalinas bene vienintelį kartą buvo pareikalavęs „išmokti kariauti mažakraujiškai, kaip tai daro vokiečiai" (1942 m. gegužės 27 d. telegrama Pietvakarių krypties vadovybei). Ir net kruvinasis maršalas Žukovas (tuo metu – Vakarų fronto vadas) 1942 m. kovo 30 d. pasirašė direktyvą, kuri prasidėjo šiais žodžiais:

„Vyriausioji kariuomenės vadovybė ir fronto karinė taryba gauna daugybę raudonarmiečių, vadų ir politinių darbuotojų laiškų,kurie rodo nusikalstamai aplaidų požiūrį į raudonarmiečių pėstininkų gyvybių išsaugojimą. Laiškuose ir pasakojimuose pateikiama šimtai pavyzdžių, kai dalinių ir junginių vadai pražudo šimtus, tūkstančius žmonių, atakuojančių nesunaikintą priešo gynybą ir nesunaikintus kulkosvaidžius, nenuslopintus atramos punktus, prastai parengę puolimą. Šie skundai, ***be abejonės, teisingi ir atspindi tik dalį*** (paryškinta mano. – M. S.) *egzistuojančio lengvabūdiško požiūrio į papildymo išsaugojimą..."* (117, p. 238)

Deja, iš tokių direktyvų buvo mažai naudos pirmiausia todėl, kad pats Žukovas ir jo artimiausi bendražygiai ir iki šios direktyvos atsiradimo, ir vėliau pražudydavo dešimtis, šimtus tūkstančių žmonių „prastai parengę puolimą". Štai kaip atsiminimuose aprašo pulkininkas A. Kononenka Vakarų fronto vado pavaduotojo G. Zacharovo (t.y. Žukovo pavaduotojo) vizitą į Belovo legendinio 1-ojo gvardijos kavalerijos korpuso štabą:

„... Pyktis drumstė ir šiaip jo ne itin aiškų protą. Zacharovas kalbėjo tai pakeltu balsu, tai pritildamas iki šnabždesio su kažkokiu gyvatišku šnypštimu. Jame virė ir kunkuliavo pyktis"...

„Mane atsiuntė čia, – tarė Zacharovas, – kad priverščiau atlikti užduotį bet kokiomis priemonėmis, ir aš priversiu ją atlikti, nors dėl to man tektų iššaudyti pusę jūsų korpuso. Galima kalbėti tik apie tai, kaip įvykdyti užduotį, o ne apie tai, ko reikia jai įvykdyti"...

Jis iš eilės kvietė prie telefono pulkų ir divizijų, atakavusių plentą, vadus ir, įžeidinėdamas pačiais išradingiausiais keiksmažodžiais, šaukė: „Neprasiverši šiandien per plentą – sušaudysiu!" Jis įsakė teisti ir nedelsiant sušaudyti penkis vadus, kurių kariai

neįstengė prasiveržti per plentą... Šis žmogus, kuris per klaidą tapo kariuomenės vadu, gamtos buvo skirtas būti budeliu ar psichiatrijos klinikos pacientu..." (163)

Komunistiniai istorikai propagandistai žukovams ir zacharovams iš anksto spėjo sukurti labai kilniai skambantį pateisinimą: „Šalis atsidūrė prie pražūties slenksčio, buvo sprendžiamas viso pasaulio likimas, priverstinis negailestingumas savo kareiviams pateisinamas ir būtinas..."

Skamba gražiai. Tikriausiai atėjo metas pateikti priešingą klausimą: ar ne šis lengvabūdiškas vadovybės negailestingumas paskatino milijonus kareivių dezertyruoti ir pasiduoti priešui? Ar ne jis nustūmė šalį prie pražūties ribos? Ir ar po šiuo rūpinimusi „pasaulio likimu" neslypėjo kiti, kur kas žemesni motyvai?

Štai dar du dokumentai. Tai maršalų Konevo ir Žukovo įsakymai, duoti 1945 m. tą pačią balandžio dieną. Šalis jau nestovėjo prie pražūties ribos. Ji buvo ant didžiausio triumfo slenksčio. Ne tik „pasaulio likimas", bet ir pokario Europos sienos buvo nubrėžtos Teherane ir Jaltoje. Tokiomis aplinkybėmis balandžio 20 d. Konevas rašo įsakymą:

„3-iosios ir 4-osios gvardijos tankų armijų vadams. Maršalo Žukovo kariuomenė – per 10 km nuo Berlyno rytinio pakraščio. Įsakau būtinai šią naktį įsiveržti į Berlyną pirmiesiems. Apie įvykdymą pranešti..."

Žukovo įsakymas kiek detalesnis:

„2-osios gv. tankų armijos vadui. Iš kiekvieno korpuso pasiųskite po geriausią brigadą į Berlyną ir iškelkite joms užduotį: ne vėliau kaip balandžio 21 d. 4 val. ryto bet kuria kaina prasiveržti į Berlyno pakraštį ir nedelsiant pateikti pranešimui drg. Stalinui ir paskelbti spaudoje..." (74)

Kam siųsti tik po vieną brigadą iš korpuso? O taip greičiau pavyks „pateikti pranešimui drg. Stalinui" ir patekti į istoriją kaip „didžiajam pergalės maršalui". Kodėl greičiau? Todėl, kad korpusai ir visa tankų armija „apsunkinti" artilerijos, pionierių padalinių, motorizuotųjų šaulių. Jie stabdo judėjimą. Todėl dvi geriausias brigadas Žukovas žinodamas siunčia pražudyti. Kam? Norėdamas „paskelbti spaudoje"?

Žiaurus ir negailestingas „gyvosios jėgos" eikvojimas natūraliai derinosi su laukiniu, pirmykščiu kariuomenės vadų pačios viršūnės tarpusavio santykių stiliumi. Anksčiau minėtame laiške Malenkovui 141-osios šaulių divizijos vadas taip aprašo vyriausiųjų vadų „sąveikos" su jiems pavaldžiais vadais tvarką:

„... Armijos vadas ar jo štabo viršininkas ar net operatyvinio skyriaus viršininkas pakviečia prie telefono divizijos vadą, jo štabo viršininką ir šaukia: „Šunsnuki, mulki... kad tavo motiną kur... kodėl jūsų pulkas negali užimti kaimo, šiandien atvažiuosiu ir visus sušaudysiu". Žinoma, ***niekas iš jų per pusę metų pas mus neatvažiavo*** (paryškinta mano. – M. S.), *o telefonu sušaudydavo iki penkių kartų per dieną. Kurioje kariuomenėje buvo ar yra tokie santykiai? Šitas raugas leidžiasi žemyn, aplink girdėti vien keiksmai... 33-iosios armijos vadas pavaldžius vadus net per veidą talžė, be to, nekaltai...*"

Iš pirmo žvilgsnio netikėtina frazė apie snukių daužymą, paplitusį tarp aukščiausiųjų karininkų, nebuvo unikalaus įvykio Raudonojoje armijoje liudijimas. Raudonieji generolai iš tų, kuriuos „gamta skyrė" būti vagių gaujų vadeivomis, kitokio būdo vadovauti tiesiog nežinojo:

„... Jeriomenka, nieko neklausęs, ėmė kaltinti karinę tarybą bailumu ir Tėvynės išdavimu. Į mano pastabas, kad svaidytis tokiais sunkiais kaltinimais nereikia, Jeriomenka šoko prieš mane su kumščiais ir kelis kartus smogė į veidą grasindamas sušaudyti. Aš pareiškiau: sušaudyti jis gali, bet žeminti komunisto ir aukščiausiosios tarybos deputato neturi teisės. Tada Jeriomenka išsitraukė mauzerį, bet įsikišęs Jefremovas sukliudė jam iššauti.

Tada jis ėmė grasinti sušaudysiąs Jefremovą. Per visą šią šlykščią sceną Jeriomenka isteriškai keikėsi. Kiek ataušęs ėmė girtis, kad jis neva pritariant Stalinui aptalžė keletą korpusų vadų, o vienam praskėlė galvą..."

Cituojamas laiškas Stalinui buvo parašytas 1941 m. rugsėjo 19 d. Ta bjauri scena vyko 13-osios armijos štabe, į kurį atvažiavo Briansko fronto vadas. Bet gal Jefremovas ir laiško autorius armijos karinės tarybos narys Ganenka iš tiesų nusikalto taip, kad buvo verti sušaudyti – tegul ir teisiškai tinkamesne forma, t.y. tribunolo nuosprendžiu? Ne, sprendžiant iš tolesnių įvykių, Jeriomenka nusprendė tuojau susitaikyti su jo demaskuotais „išdavikais": *„Atsisėdęs prie stalo vakarieniauti Jeriomenka vertė Jefremovą kartu gerti degtinę, o kai šis atsisakė, keikdamasis ėmė šaukti, kad Jefremovas yra jam opozicijoje ir negali būti jo pavaduotoju..."* (117, p. 162)

Stalinas kažkodėl mėgo generolą Jeriomenką. Atleido jam ne tik už tokias smulkmenas, kaip nusikaltėlių aplinkos papročių primetimas kariuomenei, bet ir už Briansko fronto sutriuškinimą, tapusį Pietvakarių fronto apsupimo ir pražūties „Kijevo maiše" prologu. Vėliau kaip tik Jeriomenka tapo tuo generolu, pas kurį Stalinas pirmą ir vienintelį kartą per visą karą atvažiavo į frontą.

O tada, 1941 metų rudenį, Stalinas į komisaro Ganenkos laišką reagavo 1941 m. rugsėjo 4 d. išleisdamas įsakymą Nr. 0391 „Dėl auklėjamojo darbo pakeitimo represijomis faktų". Deja, ne visi draugo Stalino įsakymai buvo vykdomi. Vos po dviejų mėnesių, 1941 m. gruodžio 12 d., maršalas Timošenka išleido įsakymą Pietvakarių fronto kariuomenei Nr. 0029 „Dėl valdžios viršijimo, savavališkų sušaudymų ir sumušimų faktų". Įsakyme konstatuojama, kad ne visi vadai *„nenukrypstamai vykdo drg. Stalino įsakymą ir padarė iš jo praktines išvadas"*. Be to, savavališkai šaudyta *„esant apgirtus, matant raudonarmiečių masėms ir vietos gyventojams..."* (68)

Lazda turi du galus. Daugelio vadų sąmonėje įsišaknijęs požiūris į žmogų kaip į pigią „vartojamąją medžiagą" visai adekvačiai buvo papildomas atmestiniu raudonarmiečių požiūriu į statuto reikalavimą saugoti vadą mūšyje. Deja, kalbame ne apie atskirus gėdingus atvejus. Raudonosios armijos vadų dingimo be pėdsakų mastai yra sukrečiantys. Iš viso per ketverius karo metus sausumos kariuomenėje (t.y. be aviacijos vadų, negrįžusių iš kovinių skrydžių) be žinios dingo (35, p. 319):

» 163 divizijų (brigadų) vadai;

» 221 divizijos (brigados) štabo viršininkas;
» 1114 pulkų vadų.

Net iki XX a. paskutinio dešimtmečio pradžios (po pusės amžiaus) nebuvo žinomos **keturiasdešimt keturių** Raudonosios armijos **generolų** palaidojimo vietos (126). Be tų, kurie buvo sušaudyti ar mirė kalėjimuose ir lageriuose, be žuvusių nelaisvėje! Keturiasdešimt keturis generolus – iš jų dvidešimt korpusų ir armijų vadų – ištiko toks pats likimas, kaip ir baisaus karo gelmėse be pėdsakų dingusių kareivių.

Tokių kareivių Raudonojoje armijoje buvo daug, jie skaičiuojami milijonais. Kareiviai dažnai kariaudavo pavieniui ir mirdavo niekam nematant. Štai kodėl didžiulis skaičius žmoniškai nepalaidotų kareivių, tegul ir nepateisinamas, yra bent jau paaiškinamas. Bet kaip gali dingti be žinios generolas, korpuso ar divizijos vadas? Jis juk nekariauja vienišas. Divizijos vadovybėje ir štabe (pagal 1941 m. balandžio etatus) buvo 75 žmonės. Be politinio skyriaus, tribunolo ir komendanto būrio personalo. Korpusų ir armijų štabų struktūrose – dar daugiau žmonių. Kokias gi ribas turėjo pasiekti Raudonosios armijos moralinis pakrikimas, jei žuvę generolai būdavo paliekami plyname lauke be jokių žymių ir pėdsakų...

3.4. „Kito tokio krašto nesurasi...“

Net šalyse, turinčiose tvirtas, daugiaamžes demokratines tradicijas, įsitraukus joms į pasaulinį karą, suaktyvėjo autoritarinės tendencijos, buvo iš esmės apribotos piliečių teisės ir laisvės, susilpnėjo valstybės valdžios įstaigų veiklos visuomeninės kontrolės sistema. Bet Sovietų Sąjungoje viskas buvo kaip tik atvirkščiai. Neįtikimas dalykas yra tai, kad, būtent prasidėjus karui, milijonams žmonių atsirado realių **RINKIMOSI** galimybių. Iki lemtingos 1941 m. birželio 22-osios sovietinis žmogus negalėjo išreikšti savo požiūrio į valdžią nei rinkimų biuleteniu (SSRS nebuvo net menko panašumo į sąžiningus rinkimus), nei laisvu žodžiu nepriklausomame laikraštyje, nei kojomis (mėginimas išvykti iš „darbininkų ir valstiečių valstybės“ laikytas nusikaltimu ir visiškai oficialiai, pagal baudžiamojo kodekso straipsnį, vadintas „pabėgimu“).

1941 metų vasarą atsitiko tai, ko niekada nebuvo: apstulbę gyventojai pamatė ištuštėjusių rajonų ir miestų komitetų ligi galo atviras duris, automobilius, kuriuose sėdėjo paniškai bėgantys partiniai ir kariniai „viršininkai“, tarp visokių kitų šiukšlių – suplėšytų partijos narių bilietų ir storų marksizmo leninizmo klasikų tomų išmėtytas mylimo „tautų vado“ gipsines galvas.

Tomis beprotiškomis dienomis kiekvienas galėjo rinktis pats, nesibaimindamas „brangiosios partijos“ ir jos šauniųjų čekistų „ginkluotojo būrio“. Ne, neprasidėjo joks masinis antistalininis sukilimas. Nebuvo nei mitingų, nei „kareivių komitetų“. Tylinčioji dauguma (o Sovietų Sąjungoje ji buvo ypač tyli) Raudonosios armijos karių tylomis metė šautuvus, tylomis lindo lauk iš įgrisusių tankų plieninių dėžių, plė-

šėsi antsiuvus ir jungėsi prie vienos iš didžiulių karo belaisvių kolonų, kurių kiekviena, lydima gal dešimties vokiečių sargybinių, traukė į vakarus. Kiekviename mieste ir miestelyje per keletą „tarpuvaldžio" dienų (tarp partinės valdžios pabėgimo ir vokiečių komendantūros atsiradimo paprastai praeidavo 2–3 dienos) išplėštos visos parduotuvės. Jei tai ir buvo maištas, tai beprasmiškas ir apgailėtinas, „maištas klūpant". Bet ar galima buvo ko kita tikėtis iš žmonių, kuriems teko išgyventi tai, ką sovietinė liaudis patyrė per dvidešimt žmogėdriškos bolševikų valdžios metų?

Dvidešimtame amžiuje, aviacijos ir radijo epochoje, šalyje, turinčioje milžiniškus pasėlių plotus derlingose žemėse, bolševikai atkūrė tokio masto žmogėdrystę, kokios ir nesapnavo akmens amžiaus kanibalai. Tai ne metafora, tiesiog fakto konstatavimas. Stalino režimo nuožmus žiaurumas jokiu būdu nebuvo naujųjų vadų sadistinių polinkių padarinys. Nieko panašaus. Jų galvos buvo šaltos, širdys – akmeninės, jie puikiai suprato, ką ir kodėl daro. Net santykinai sėkmingais, derlingais metais rusų valstiečio ūkio realus prekingumas neviršijo 15–20 proc. Tai reiškia, kad vieną miesto darbininko šeimą išmaitinti galėjo tik penki šeši valstiečių ūkiai. Žinoma, tokios proporcijos negalėjo tenkinti draugo Stalino, kuris buvo sumanęs per trumpiausią laiką sukurti didžiulę kariuomenę ir apginkluoti ją naujausia technika. Ir tada bolševikų valdžia sąmoningai ir šaltakraujiškai kelis milijonus žmonių gyvybių iškeitė į amerikietiškas traktorių (tankų) gamyklas, į prancūziškus lėktuvų variklius, į vokiškas stakles.

1930 m. Ukrainoje valstybė atėmė iš kolūkių 30 proc., Šiaurės Kaukaze – 38 proc. grūdų. Kitais metais – atitinkamai 42 ir 47 proc. 1932 m. planas 1931 m. rodiklius viršijo 32 proc. Negana to, kai 1932 metų rudenį tapo akivaizdu, kad įvykdyti paruošų plano nepavyks net atėmus visus grūdus (neišskiriant ir būtinų sėklai), įtūžę Kremliaus vadai iš plano neįvykdžiusių kolūkių pareikalavo konfiskuoti vadinamuosius „negrūdinius maisto išteklius": lašinius, bulves, svogūnus, burokus, raugintus produktus (129, 131).

Labai abejotina, ar tuometėmis žemės ūkio produkcijos transportavimo, laikymo ir perdirbimo sąlygomis bent mažiausia dalis konfiskuoto maisto pateko į gamyklų valgyklas. Iš esmės tai buvo „bado teroras". Eilinį kartą bolševikai prisiminė savo vado ir mokytojo priesaką: *„pamokyti taip, kad keletą dešimtmečių apie jokį priešinimąsi jie ir pagalvoti nedrįstų"*. Ir Ukrainoje, ir prie Dono, paskui – Pavolgyje ir Kazachstane prasidėjo masinis mirtinas badas. Golodomoras. Gelbėdamiesi nuo bado mirties milijonai valstiečių važiavo, ėjo, šliaužė į miestus. Valdžia reagavo greit. 1933 m. išėjo Molotovo ir Stalino pasirašytas SSRS vyriausybės nutarimas:

„... Centro komitetas ir vyriausybė turi įrodymų, kad masinį valstiečių pasitraukimą organizuoja sovietų valdžios priešai, kontrrevoliucionieriai ir Lenkijos agentai... Uždrausti visomis įmanomomis priemonėmis Ukrainos ir Šiaurės Kaukazo valstietijos masinį kėlimąsi į miestus..." (129, p. 170)

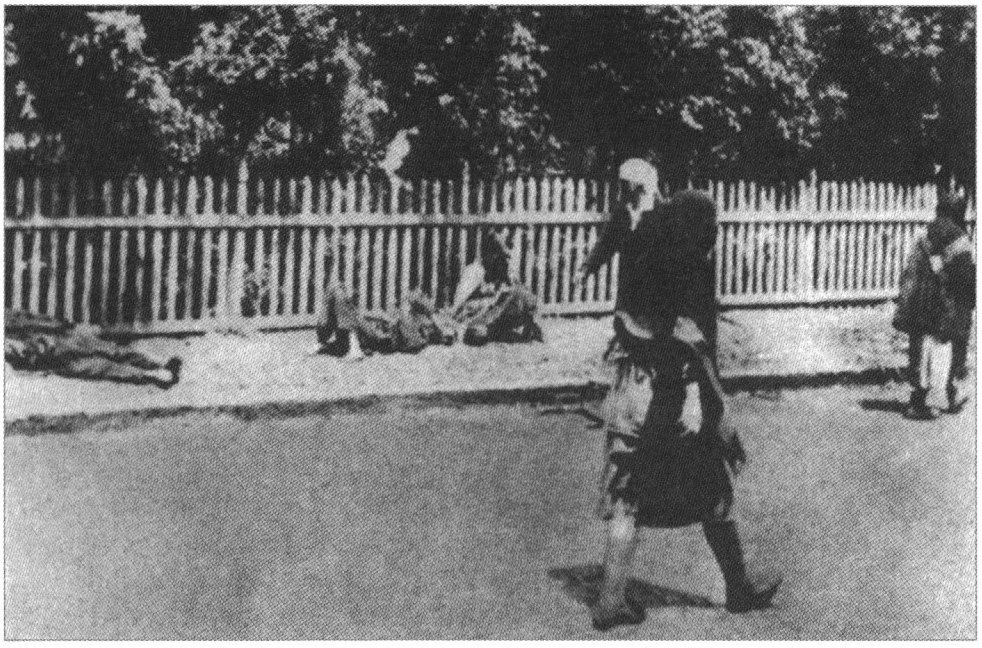

1933 m. Charkove praeiviai abejingi kasdien jų akivaizdoje mirštantiems ir jau mirusiems žmonėms.

Golodomoro Ukrainoje aukos 1932–1933 m.

Pasmerktus mirti badu rajonus apsupdavo kariuomenė. Jau per pirmąjį šio „karantino" mėnesį visos Sąjungos politinė valdyba (VSPV) raportavo, kad sulaikyta 219 460 žmonių! Charkove reziduojantis Italijos konsulas pranešė į Romą savo vyresnybei:

„... Per savaitę buvo sukurta paliktų vaikų gaudymo tarnyba... Vidurnaktį juos vežė į Šiaurinio Doneco prekinę stotį... Ten laukė medicinos personalas, kuris rūšiavo. Kurie dar nesutino iš bado ir galėjo išgyventi, buvo siunčiami į Bado Kalno barakus ar sandėlius, kuriuose paguldyti ant šiaudų merdėjo dar 8000 asmenų, daugiausia vaikai. Iš atvykstančių vagonų visi mirusieji buvo iškraunami į iškastus iš anksto didelius griovius... Kiekvieną naktį Charkove surenkama po 250 lavonų – mirusiųjų badu ar nuo šiltinės. Pastebėta, kad didelė dalis jų yra be kepenų, iš kurių gaminami pyragėliai ir jais prekiaujama turguje..." (129)

1933 m. badmetis dviem principiniais dalykais skyrėsi nuo 1921 m. mirtino bado, kuris kilo dėl „natūralių" priežasčių (jei tik dėl bolševikų sukelto karo liaudies ūkį ištikusį nuskurdimą ir nuosmukį galima vadinti „natūraliu" procesu). 1932 m. derlius iš tikrųjų buvo menkas, bet milijonai žmonių mirė visai ne dėl šios priežasties. Štai

vien Ukrainoje į valstybės aruodus buvo pristatyta 36,5 mln. centnerių grūdų (123). Turėdami galvoje, kad vienam žmogui prasimaitinti užtenka dviejų centnerių grūdų per metus, darome išvadą, jog vien Ukrainoje valstybės sukauptų grūdų pakako aprūpinti duona 18 mln. badaujančių žmonių. O kiek grūdų tiesiog supuvo trūkstant dengtų kūlyklų ir elevatorių, kiek sunaudota degtinei varyti...

Kita vertus, gerasis dėdulė Leninas vis dėlto skyrė šiek tiek pinigų pirkti maistui iš užsienio. Draugas Stalinas **IŠVEŽĖ** į užsienį iš badaujančios šalies 17,3 mln. centnerių grūdų 1932 m. ir 16,8 mln. centnerių – 1933 m. (132). Tais pačiais metais, kai Charkove buvo kepami pyragėliai su žmogiena, SSRS eksportavo 47 tūkst. t mėsos ir pieno produktų, 54 tūkst. t žuvies. Žmogėdrų šalis eksportavo miltus, cukrų, dešras, saulėgrąžas... (132)

Šio istorijoje pavyzdžio neturinčio nusikaltimo mastą apibūdinančių skaičių jau niekada nesužinosime. Pačiais kukliausiais sovietinio ukrainiečių istoriko S. Kulčickio duomenimis, vien 1933 m. Ukrainoje badu mirė **3–3,5 mln. žmonių** (dabar Ukrainoje minimi gerokai didesni skaičiai) (131). **Nuo 6 iki 3 mln.** tais metais sumažėjo Kazachstano gyventojų (74). Pavolgyje nebuvo „konfiskuojami negrūdiniai ištekliai" (t.y. bulvių ir sūdytų agurkų iš kolūkiečių vis dėlto neatėmė). Tad badu ten mirė „vos" **400 tūkst. žmonių.**

Svarbiausias skaičiumi „priešas", su kuriuo kovojo bolševikai, buvo ekonomiškai savarankiška (todėl potencialiai pavojinga diktatoriškai valdžiai) valstietija, kuri 1917 m. siekė keturis penktadalius šalies gyventojų. Bet naujoji valdžia neužmiršo ir miestiečių.

Nuo 1930 m. vasario iki 1931 m. gruodžio iš didelių miestų deportuota **daugiau kaip 1,8 mln.** vadinamųjų „deklasuotųjų elementų ir pasų režimo pažeidėjų" (129). Šiai kategorijai buvo priskirti ne tik buržuaziniai profesoriai ir buržuaziniai inžinieriai, ne tik benamiai valstiečiai, iš kolūkinių kaimų pabėgę į miestus, bet ir miestų darbininkai, kurie per gaudynes buvo sučiupti be paso kišenėje.

Archyvų dokumentuose užfiksuota atvejų, kai gaudyti ir pasus turintys žmonės – kad būtų surinktas ataskaitai reikalingas skaičius. Užregistruotas epizodas, kai iš Maskvos kaip „pasų režimo pažeidėjas" deportuotas milicijos rajono skyriaus viršininkas, dėl neatsargumo išėjęs iš namų be paso ir tarnybinio pažymėjimo kišenėje...

Tie deportuotieji, kuriems labai pasisekė, buvo priverstinai įdarbinti „didžiosiose komunizmo statybose". Pavyzdžiui, Magnitogorske 1932 m. rugsėjį gyveno 42 462 „specialieji gyventojai", o tai du trečdaliai šio eilėmis ir proza šlovinamo „svajonių miesto" gyventojų. Bet tokia laimė teko anaiptol ne visiems.

„... 1932 m. balandžio 20 ir 30 d. iš Maskvos ir Leningrado buvo išsiųsti dirbti ir gyventi du ešelonai deklasuotųjų elementų, iš viso 6144 žmonės... Atvykęs į Tomską šis kontingentas buvo įlaipintas į baržas ir nugabentas į Nazino salą... Saloje nebuvo jokių įrankių, jokių pastatų, nei sėklų, nei trupinėlio maisto... Gegužės 19 d. prisnigo, kilo vėjas, o paskui ir pašalo... Žmonės pradėjo mirti. Per pirmąsias dienas kapų brigada

įstengė užkasti 295 lavonus. Tik ketvirtą ar penktą dieną į salą atgabenta ruginių miltų, kuriuos ir pradėjo dalyti po kelis šimtus gramų. Gavę miltų žmonės bėgo prie vandens ir kepurėse, autuose, švarkuose ir kelnėse maišė buzą ir valgė. Bet didžioji dalis tiesiog rijo miltus ir krito, uždusę mirė... Netrukus grėsmingą mastą pasiekė žmogėdrystė... Dėl viso to iš 6100 žm., atvykusių iš Tomsko, iki rugpjūčio 20 d. liko gyvi 2200 žmonių..." (129, p. 162)

Tai eilutės iš Narymo miesto partijos komiteto instruktoriaus ataskaitos Vakarų Sibiro VKP(b) krašto komitetui.

Sprendžiant iš statistikos, Nazino salos košmaras anaiptol nebuvo kuo nors labai išsiskiriantis. Jau per pirmąjį „specialiųjų gyventojų" perregistravimą 1932 m., paaiškėjo, kad **trūksta 500 tūkst. žmonių**, mirusių ar taip pat tikrai mirčiai pabėgusių į taigą.

Masinės represijos ir 1929–1933 m. golodomoras drauge su paprastomis, prozaiškomis „ūkinėmis" užduotimis (aprūpinti augančią pramonę superpigia darbo jėga ir nemokamai gaunamais žemės ūkio produktais, sukaupti aukso ir valiutos vakarietiškai technologijai pirkti) turėjo tikslą išspręsti ir vieną labai svarbią socialinę problemą. Naujoji valdančioji klasė nuo viršaus iki apačios buvo pilna žmonių, turinčių asmeninės patirties. Patirties organizuoti sukilimus, perversmus, partizanų būrius, „raudonąsias gvardijas" ir t.t. Šie žmonės su tokia patirtimi negalėjo nekelti nerimo valdančiajai viršūnei. Tik išbuožinę ir kolektyvizavę Stalinas ir kompanija galėjo ramiai atsidusti. Dabar jie žinojo, kad „aktyvistams", graibiusiems košę iš badaujančiųjų katiliuko, kelio atgal pas apiplėštą liaudį jau nėra ir niekada nebus.

Susieti kolektyvinės atsakomybės už beribes piktadarybes jie dabar galėjo tik nuolankiai sekti vingiuota „partijos linija".

1934 m. sausį mūsų „septintojo dešimtmečio liberalų" karštai mylimas S. Ordžonikidzė rašė dar labiau jų mylimam S. Kirovui: *„Kadrai, išgyvenę ir ištvėrę 1932–1933 m. situaciją, užsigrūdino kaip plienas. Aš manau, kad su jais bus galima sukurti Valstybę, kokios istorijoje dar nebuvo"*. Pranašiški žodžiai. Nepaprastai teisingi. Rusijos istorijoje to nėra buvę. Ir tokių „kadrų", kurie kasdien galėjo sutinusius iš bado vaikus iškrauti plynoje stepėje, senaisiais laikais, senojoje Rusijoje reikėjo gerai paieškoti. Deja, nei laiško autorius, nei jo adresatas neišgyveno iki 1941 m., tad ir nepamatė, kaip elgėsi šie „užgrūdinti kadrai" ginkluoto priešo akivaizdoje.

O kol kas daugelį metų užtrukusio „taikaus atokvėpio" sąlygomis, kurios paprastiems žmonėms atrodė daug baisesnės už imperialistinį karą, naujasis „proletariato valstybės" elitas neleido veltui laiko.

„Aš ištekėjau 1929 m.... Pasakiškas gyvenimas, pasakiškas... Aš važinėjau pietų... Vežėme termosuose – neataušdavo, juk iki Kremliaus buvo arti, o mūsų mašinai – visur žalia šviesa... Pietūs buvo skanūs, virėjai puikūs, devyni žmonės pasisotindavo šitais dviem skirtais pietumis... Prie pietų buvo visada duodama pusė kilogramo sviesto ir pusė kilogramo juodųjų ikrų... Kartu su pietumis buvo galima paimti gastro-

Sovietinio lagerio kalinių barakas su mediniais gultais.

nomijos produktų, saldumynų, stipriųjų gėrimų... Raudonoji, geltonoji, baltoji degtinė. Grafinėliuose... Nuostabūs muštiniai..." (130, p. 154)

Tai žmonos atsiminimai. Net ne viršininko, o buvusio politinio biuro nario, tuo metu jau patekusio nemalonėn, sūnaus žmonos. Kremliaus muštinius, kaip savo likimo sočią metaforą, jis valgė kukliame šešių kambarių bute. O veikiantieji, artimi Šeimininkui viršininkai „moraliai smuko" su gerokai didesniu užmoju. Štai 1938 m. vasario 3 d. politinis biuras priėmė nutarimą, kuriame nurodoma, kad *„daugelis suimtų sąmokslininkų (Rudzutakas, Rozenholcas, Antipovas, Mežlaukas, Karachanas, Jagoda ir kt.) prisistatė grandiozinių vasarnamių – rūmų su 15–20 kambarių, kuriuose jie prabangiai gyveno ir leido liaudies pinigus demonstruodami visišką buities nuosmukį ir išsigimimą".*

Deja, Stalino kova su „nusmukėliais ir išsigimėliais" efektyvumu prilygo mėginimams ištraukti save iš pelkės už plaukų. Ką daugiau jis galėjo pasiūlyti bendražygiams, jei ne vasarnamius, rūmus ir degtinę, *„raudonąją, geltonąją, baltąją, grafinėliuose"?* Svajonė apie pasaulinę revoliuciją buvo išguita drauge su Trockiu, na, o pasiūlyti visuotinės lygybės ir brolybės idėjos tapusiam „iš ubago ponu" juodnugariui negalėjo net pats Šeimininkas. Jam tik ir liko šaudyti vienus „raudonuosius ponus", kad išgąsdintų kitus. Po daugelio metų represuotų viršininkų likę gyvi vaikai ir vaikaičiai lengvatikiams palikuonims įteigė mintį, kad svarbiausios Didžiųjų Skerdynių aukos – tai „Lenino gvardijos" bolševikai, narsieji karvedžiai ir išmintingieji ministrai. Jei taip būtų buvę...

1937–1938 m. NKVD įstaigos **suėmė daugiau kaip 1,5 mln. žmonių, iš jų 680 tūkst. buvo sušaudyti, 115 tūkst. žuvo kankinami per „tardymus" ar mirė**

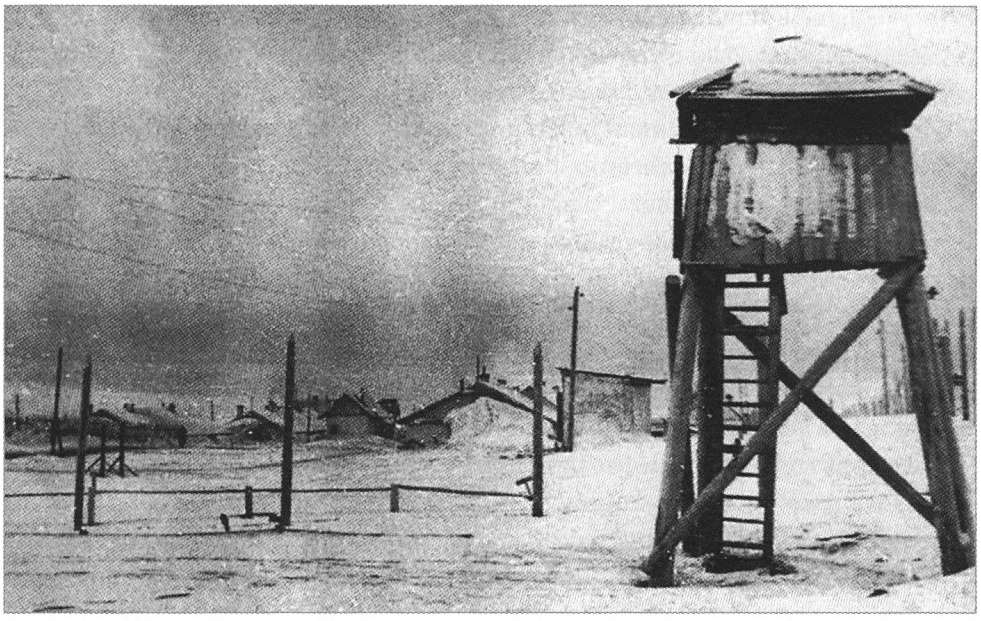

Vorkutos lageris – vienas didžiausių Gulago sistemoje.

kalėjimuose ir lageriuose (196). Kaip buvo galima pririnkti tiek generolų, „Lenino gvardijos" bolševikų ir „Dzeržinskio mokyklos" čekistų? Turbūt nelabai apsiriksime, jei manysime, jog vienam tokiam „ištikimam leniniečiui" teko šimtas nekaltai pražudytų valstiečių, darbininkų, inžinierių, gydytojų... Bet pasaulis sutvarkytas taip, kad net šimtas tūkstančių kolūkiečų negali atkreipti į savo šeimos tragediją tiek visuomenės dėmesio, kaip vienas politinio biuro nario palikuonis.

Iki 1939 m. pradžios vadovaujančiųjų darbuotojų šaudymas ėmė smarkiai mažėti, o štai darbininkams ir kolūkiečiams taikomos represijos nuolat stiprėjo. Nuteistųjų skaičiumi rekordiniai buvo 1940 metai – 2,3 mln. žmonių. Įsidėmėtina, kad tais metais „politinių" buvo tik 25–30 proc. bendro represuotųjų skaičiaus. Vadovaujantis normalia žmogiškąja logika, būtų galima manyti, jog kiti 70 proc. – kriminaliniai. Bet tai netiesa. Žinoma, buvo ir kriminalinių nusikaltėlių, bet didžiąją dalį Gulago kalinių sudarė žmonės, kurie tapo Stalino gaujos įtvirtintų kriminalinių vadovavimo metodų aukomis. Svarbu pažymėti, kad 57 proc. visų Gulago kalinių buvo nuteisti mažiau nei 5 metams. Buvo sodinama už tai, jog žmogus 30 minučių pavėlavo prie staklių, dėl patirties stokos ar dėl nerealių išdirbio normų nulaužė grąžtą, gimė „išvaduotoje" Rytų Lenkijoje ar Besarabijoje, užsienyje gyvenantis tolimas giminaitis iš kvailumo atsiuntė atvirlaiškį...

Karo išvakarėse, 1941 m. sausį Gulago lageriuose buvo laikoma 1930 tūkst. nuteistųjų. Dar 462 tūkst. žmonių – kalėjimuose, 1200 tūkst. nuteistųjų – „specialiose" gyvenamosiose vietose.

Iš viso: 3,6 mln. O bendras prieškarinio septynmečio rezultatas – 6 mln. žmonių, atsidūrusių už grotų nuo 1934 iki 1941 m. (129). Ir kai 1941 m. liepos 3 d. barškin-

damas drebančiu žandikauliu į vandens stiklinės briauną Stalinas kreipėsi į „brolius ir seseris", jis žinojo, kad iš esmės kiekvieno iš jo pažemintų, apiplėštų, apgautų „piliečių" tėvas, brolis, sūnus ar draugas ištremtas į Sibirą katorgos darbams.

Vienas iš labiausiai žinomų užkeikimų, kuriuo naudodamiesi komunistiniai „istorikai" aiškino Raudonosios armijos pralaimėjimą 1941 metų vasarą, skambėjo taip: „Istorija mums suteikė mažai laiko". Tai netiesa.

Nelemtoji „istorija" Stalino režimui suteikė neleistinai daug laiko. Sugriauti visoms moralės ir teisės normoms, dvasiškai nusmukdyti Rusijos tautoms jam teko du dešimtmečiai. Pradedant nuo 1939 metų rudens prie Stalino imperijos buvo prijungiamos vis naujos „išvaduotos teritorijos", o kartu su teritorijomis – daugelis milijonų įvairių tautybių vietos gyventojų. Štai dirbti šių gyventojų „auklėjamąjį darbą" buvo iš tiesų mažai laiko (Didysis Karas artėjo su kiekviena diena), todėl partija ir NKVD okupuotoje Rytų Lenkijoje ir Pabaltijo šalyse dirbo dvigubai energingiau.

Žinomas čekistas Sudoplatovas be menkiausio sutrikimo atsiminimuose rašo:

„... Lvove atmosfera buvo stulbinamai nepanaši į tai, kaip reikalai klostėsi Ukrainos sovietinėje dalyje. Lvove viešpatavo vakarietiškas kapitalistinis gyvenimo būdas, didmeninė ir mažmeninė prekyba buvo privatininkų, kuriuos netrukus reikėjo sunaikinti, rankose..." (162)

Naikino ryžtingai ir sparčai. Vyko prievartinė kolektyvizacija kaime, privati nuosavybė neteisiniu būdu buvo rekvizuojama miestuose, panaikintos bet kokios politinės, visuomeninės, kultūros bei švietimo organizacijos, pradėta persekioti tikinčiuosius, ypač su Vakarais susijusius katalikus ir unitus. Čekistų budrumas pasiekė tokias ribas, jog nepatingėta perskaityti tūkstančius lenkų mokyklų abiturientų rašinių, kad būtų nustatyta, kuriuos rašė „baisiai protingi ir raštingi". Šių šeimas pirmiausia ir sukišo į Sibiran riedančius prekinius vagonus (129).

Pačiais kukliausiais apskaičiavimais, daugiau kaip 400 tūkst. prijungtų teritorijų gyventojų buvo ištremti į Sibirą ir Kazachstaną tiesiog vietos „administracijos įstaigų" sprendimu. Kartais tai atrodė tarsi juodasis humoras – Lenkijoje gimę žmonės ir, reikia manyti, nė viena ausim negirdėję apie Trockį, buvo vežami iš gimtųjų namų remiantis 1937 m. liepos 30 d. SSRS NKVD įsakymu kaip „trockistų ir diversantų šeimų nariai" (161). Iš viso nuo 1939 m. rugsėjo iki 1941 m. vasario Ukrainos ir Gudijos srityse NKVD/NKGB įstaigos suėmė 92 500 žmonių. Iš jų: 41 tūkst. lenkų, 23 tūkst. žydų, 21 tūkst. ukrainiečių, 7,5 tūkst. gudų (160). Tautinės diskriminacijos, kaip matome, nebuvo – sodino ir šaudė visokius. Pavyzdžiui, Vakarų Gudijoje čekistai įsigudrino atskleisti kažkokią „proangliškos krypties (!!!) žydų fašistinę organizaciją..."

Pagal tą patį scenarijų, bet dar trumpesniais terminais vyko Pabaltijo sovietizacija. Vienintelis skirtumas buvo, kad okupuotoje Lenkijoje daugiausia nukentėjo pasiturinti mažuma, o Pabaltijo šalyse įvedus sovietinius pinigus, sovietines kainas ir sovietinį darbo užmokestį, nuskurdo dauguma darbininkų, amatininkų, tarnautojų, valstiečių.

Likus kelioms savaitėms iki karo, represijų mastas gerokai padidėjo. Iki 1941 m. birželio bendras suimtųjų Ukrainos ir Gudijos vakarinėse srityse skaičius išaugo iki 107 tūkst. žmonių. Du milijonus gyventojų turinčioje Latvijoje tik 1941 m. birželio 14–17 d. buvo represuota (suimta ar ištremta) 15 171 žmogus, o iš viso suimta 14 467 ir deportuota 25 711 žmonių (155, 160, 161). Pastebėsime, kad ir šie skaičiai minimalūs iš aptinkamų literatūroje.

Dėl tokio atkaklaus „darbo tarp gyventojų" SSRS vakariniai rajonai – būsimųjų Raudonosios armijos karo veiksmų užnugario regionas – pradėjo virsti veikiančiu frontu dar likus daug laiko iki 1941 m. birželio 22 d.

NKVD vidaus kariuomenės štabų prieškarinio meto ataskaitose kalbama apie dešimtis sutriuškintų (ar esančių „operatyvinio kūrimo" būsenos) ginkluotų banditų būrių, apie iš esmės nuolatinius susišaudymus, diversijas, ginklų ir sprogmenų poėmius. Ypač įtempta padėtis susiklostė Ukrainos vakarinėse srityse, kuriose veikė Ukrainos nacionalistų organizacija (UNO), per teroristinės kovos su lenkų valdžia metus sukaupusi nemenką kovų patirtį. Atidžiai skaitant sovietinių vadų atsiminimus, matyti, kad, nepaminėdamas šios temos, neišsiverčia nė vienas juos rašęs Vakarų Ukrainos „išvaduotojas". Iš daugybės pavyzdžių atrinksime du, kurie susiję su tuo pačiu miestu – Koveliu.

Sovietų Sąjungos didvyrį, įžymų naikintuvo lakūną F. Archipenką (467 koviniai skrydžiai, 30 numuštų priešo lėktuvų) karas užklupo tarnaujantį 17-ajame naikintuvų aviacijos pulke, turintį jaunesniojo leitenanto laipsnį. Pulkas buvo įkurdintas Kovelio rajone, Liubitovo aerodrome. Atsiminimuose Archipenka rašo:

„... Atsimenu, kad prieš karą tose vietose neretai dingdavo vadų iš kitų dalinių, ir kai esi ne kariuomenės teritorijoje, reikėjo būti budriam... 1941 metų pavasarį pagal komisaro užduotį viename kaime prie Kovelio man teko skaityti pranešimą, skirtą Raudonosios armijos dienai... Skaitant už langų pasigirdo keletas šūvių. Galbūt nepatenkinti sovietų valdžia (kolūkiais) kaimo gyventojai nusprendė manimi patikrinti praktiškai Raudonosios armijos tvirtybę.

Po pranešimo prasidėjo šokiai, aš taip pat šokau su merginomis, nors ir žvalgiausi į šalis, kad nenušautų... Aplinkui atmosfera buvo gana įtempta ir atėjo mintis, kad neblogai būtų greičiau iš ten gyvam išvažiuoti. Nors buvau kviečiamas nakvoti, bet atsisakiau ir išvažiavau vežimu į Kovelį visą kelią laikydamas užantyje parengtą pistoletą..." (59, p. 25)

15-ojo šaulių korpuso vadas pulkininkas Fediuninskis į Kovelį atvyko 1941 m. balandį. Padėtį mieste jis aprašo taip:

„... Vadų žmonoms Kovelyje, Lvove ir Lucke buvo sakoma vos ne atvirai:

– Palaukite! Štai greit prasidės karas – vokiečiai jums parodys..."

Karas prasidėjo birželio 22 d. auštant. Pirmuosius šūvius, kuriuos išgirdo pulkininkas Fediuninskis, paleido ukrainiečių nacionalistai:

„... Duodamas daliniams būtinus nurodymus, aš išgirdau keletą pistoleto šūvių, garsiai nuaidėjusių tyliomis miesto gatvėmis. Kiek vėliau štabo budėtojas pranešė, kad

mašina, kurią jis siuntė pavežti mane, grįždama į štabą buvo apšaudyta, vairuotojas sužeistas... Lygiai tokia pati istorija nutiko ir štabo viršininkui Rogoznui. Jis, kaip ir aš, po budėtojo skambučio patraukė į štabą pėsčias, o pasiųsta jo paimti mašina buvo apšaudyta.

... Kovelyje, kur kol kas liko korpuso štabas, buvo neramu. Padažnėjo banderininkų provokacinių išpuolių. Tai viename, tai kitame rajone pasigirsdavo šaudant... Į birželio 28-osios vakarą šaudymas, kuris paskutinėmis dienomis nenutilo pačiame mieste, sustiprėjo. Man buvo pranešta, kad banderininkai susprogdino tiltą per Turiją ir užkirto mums kelią pasitraukti..."

Maišto gaisras plito po visą Vakarų Ukrainą. Ir ne tik vakarinėje dalyje. Pavyzdžiui, 32-osios tankų divizijos (4 MK) kovos veiksmų aprašyme skaitome: „*1941 m. 7. 6 vakarop divizija pasiekė Starokonstantinovą, bet į miestą įžengti nepavyko, nes jame panika ir neramumai*". Starokonstantinovas yra Proskurovo (dabar Chmelnickio) srityje. Tai „senoji sovietinė" Ukrainos dalis. Ir net ten vyko tokių didelių „neramumų", kad tankų divizijos (!!!) vadas nerizikavo įžengti į miestą. O pačiame srities centre, kaip pranešė Pietvakarių fronto politinės propagandos valdybos viršininkas Michailovas, „*kai panikos apimti iš miesto išvažiavo rajono ir srities vadovai, buvo susprogdinta elektrinė ir suardytas vandentiekis. Pasitraukę į Proskurovą mūsų daliniai liko be šviesos ir vandens...*" (68)

Svarbiausi įvykiai klostėsi Lvove – Galicijos istoriniame centre. Mūšiai mieste prasidėjo jau pirmosiomis karo dienomis. Štai kaip aprašo birželio 24 d. įvykius 8-ojo mechanizuotojo korpuso komisaras N. Popelis:

„*Motociklininkų pulkui teko atlikti nebūdingą užduotį – kautis palėpėse. Kaip tik jose buvo įrengti priešo diversinių grupių stebėjimo punktai ir vadavietės* (taip, paklusdamas savo vidinei cenzūrai, Popelis vadina banderininkus), *jų ugnies taškai ir šaudmenų sandėliai. Priešas sekė kiekvieną mūsų judesį, o mes jo nematėme ir pasiekti jį nelengva. Susirėmimai buvo įnirtingi... Atskirti, kur mūsiškiai, kur priešai, niekaip negalima – visų vienodos raudonarmietiškos uniformos. Nelengva buvo atkurti tvarką ir Lvovo centrinėje magistralėje...*" (105)

Niekaip kitaip kaip plataus masto ginkluotu sukilimu negalima pavadinti pirmosiomis karo dienomis Pabaltijyje susidariusios padėties.

Latvijos sukarinta organizacija „Aizsargs" (sukurta dar 1919 m.) iki 1941 m. savo gretose sutelkė iki 40 tūkst. žmonių. Lietuvoje 1940 m. lapkričio 17 d. buvo įsteigtas pogrindinis „Lietuvių aktyvistų frontas", kurio kovinės grupės iki 1941 metų pavasario turėjo 35 tūkst. žmonių. 1941 m. gegužės 21 d. vokiečių karinė žvalgyba labai patenkinta konstatavo:

„*... Sukilimai Pabaltijo šalyse parengti ir jais galima tvirtai pasitikėti. Pogrindinis sukilėlių judėjimas taip plėtojasi, kad darosi sunku jo dalyvius sulaikyti nuo per ankstyvų akcijų...*" (135)

Bendromis stalinistų ir hitlerininkų pastangomis kruopščiai pagaminta „uždelsto veikimo mina" sprogo 1941 m. birželio 22 d. Anksčiau negu į Kauną įžengė ver-

Lietuvos vyriausybės, sudarytos 1941 m. birželio 23 d., posėdis. Pirmininkauja prof. Juozas Ambrazevičius. Vokiečių okupacinė valdžia rugpjūčio 13 d. pasirašė įsakymą dėl šios vyriausybės veiklos nutraukimo.

machto priešakiniai daliniai, miestą jau kontroliavo ginkluoti būriai, vadovaujami buvusio Lietuvos kariuomenės pulkininko Bobelio. Birželio 23 d. Kaune buvo suformuota Laikinoji vyriausybė, birželio 27 d. paskelbta, kad atkuriamos nepriklausomos Lietuvos valdžios ir įstatymų leidybos įstaigos (26, p. 130).

Vienas iš šių įvykių liudininkų pasakoja: *„... Sovietiniai Lietuvos vadovai suskubo pabėgti mašinomis pirmieji, o paskui juos patraukė milicijos pareigūnai, palikę laisvas rankas kontrrevoliucinėms gaujoms Lietuvoje... Kaunas ir visa Lietuva kelias dienas neturėjo civilinės valdžios. Birželio 23 ir 24 d. kontrrevoliucija organizavo kovines draugoves įtraukdama net 5-os klasės gimnazistus...“* (155, p. 386)

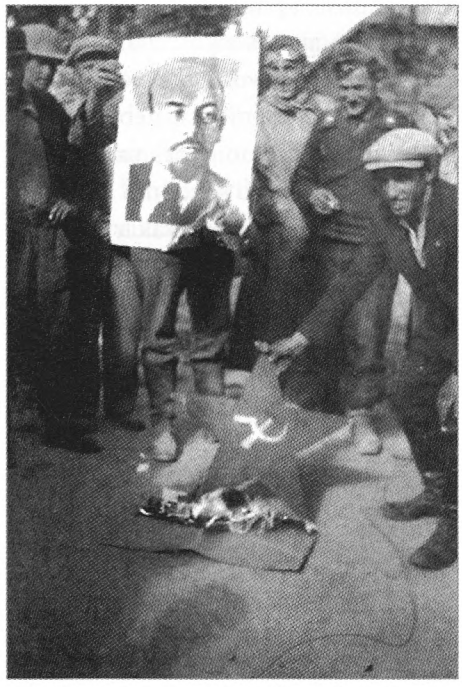

1941 m. per birželio sukilimą Lietuvoje deginami sovietiniai plakatai.

Pabėgti kur nors iš Rygos (Latvijos sostinės) sudėtingiau, nes miestas įsikūręs jūros įlankos pakrantėje. Galbūt todėl mieste įsiplieskė tikri gatvių mūšiai. Dokumente, pavadintame „NKVD 5-ojo motorizuotųjų šaulių pulko kovos veiksmų trumpas aprašymas“ padėtis mieste aprašyta taip:

„... Priešiški elementai kėlė paniką kariuomenės užnugaryje, demoralizavo štabų, valstybinių ir sovietinių įstaigų darbą... Bažnyčių bokštuose, varpinėse, palėpėse ir prie namų langų įsitaisė priešai su kulkosvaidžiais, automatais ir pradėjo apšaudyti gatves, Šiaurės vakarų fronto štabo, Latvijos komunistų partijos, telegrafo, geležinkelio stoties pastatus..."

Naktį į birželio 24-ąją maištininkų grupė įsiveržė į namą, kuriame gyveno Latvijos komunistų partijos CK darbuotojai. Apie šių nakties kautynių mastą sostinėje buvo galima spręsti iš to, kad *„per mūšį 128 žuvo, 457 paimti nelaisvėn"* (155, p. 404). Birželio 28 d. (vokiečių „Šiaurės" armijų grupės kariuomenė užėmė Rygą tik birželio 30 d.) maištininkai užėmė Rygos radijo stotį ir paskelbė, kad sudaryta „Latvijos laikinoji vyriausybė"... (26, p. 207)

Toks buvo sovietų valstybės „išmintingos vidaus ir tvirtai taikios užsienio" politikos galutinis rezultatas. **1939–1940 m. aneksuotos Rytų Lenkijos, Lietuvos, Latvijos, Besarabijos teritorijos Raudonajai armijai tapo spąstais.** Į juos pateko ne tik veikiančiosios kariuomenės daliniai, bet ir Raudonosios armijos vadų šeimos.

Vadų šeimos. Tai dar vienas kruvinas ir gerai užmirštas karo pradžios istorijos puslapis. Per pirmųjų dienų chaosą ir sumaištį vadų šeimos atsidūrė miestuose ir miesteliuose, apimtuose tokių didelių „neramumų", kad net tankų divizijos (prisiminkime 4-ąjį ir 8-ąjį mechanizuotuosius korpusus) sunkiai galėjo iš ten ištrūkti.

Ši tragedija buvo beprecedentė – nė vienoje šalyje, stojusioje į karą su hitlerine Vokietija, nieko panašiai nebuvo. Nei Prancūzijoje, nei Belgijoje, nei Lenkijoje, nei Norvegijoje į kariuomenės vadus ir jų šeimas nebuvo šaudoma iš visų palėpių ir pavarčių. Kodėl buvo šaudoma Raudonosios armijos operatyviniame užnugaryje, suprantama: Pabaltijyje ir Vakarų Ukrainoje karas prasidėjo greičiau kaip „mažasis pilietinis" negu „didysis tėvynės" ir abi pusės tokiame kare veikė už gailestingumo ribų. Svarbesnis yra kitas klausimas: kaip vadų šeimos atsidūrė 1939–1940 m. „išvaduotose" teritorijose?

Išskyrus labai retas išimtis, Raudonosios armijos vadų žmonos (ir tuo labiau vaikai) nebuvo gimę „prijungtose" vakarinėse žemėse. Suvažiavo ten drauge su savo vyrais – kariškiais. Iš esmės visos paliko rytuose tėvus, brolius, seseris. Organizuotai, laiku evakuoti vadų šeimas iš būsimųjų kovos veiksmų zonos buvo visiškai įmanoma. Negana to, tokio šeimų „išskyrimo" precedento būta. 1940 m. gruodžio 22 d. SSRS liaudies komisaras išleido įsakymą Nr. 0362, pagal kurį kareivinių režimas taikomas *„mažiau nei 4 metus Raudonosios armijos gretose esantiems lakūnams, šturmanams ir aviacijos technikams, nepaisant jų karinių laipsnių"*. Įsakymo 7 punkte nurodoma:

„... Lakūnų ir technikų, kuriems taikomas kareivinių režimas, šeimas iki 1941 m. vasario 1 d. iškeldinti iš karinių miestelių teritorijos. Iškeliamas šeimas išsiųsti į tėvynę ar perkelti į vietinius miestų ir kaimų gyvenamuosius fondus ne aviacijos dalinio teritorijoje..." (17, p. 202)

Šeimoms važiuoti geležinkeliu buvo išduodami nemokami važiavimo dokumentai ir 2000–3500 rublių „pašalpos įsikurti naujoje vietoje" (atsižvelgiant į šeimos dydį). Tai nemaži pinigai, turint galvoje, kad pramonės darbininko vidutinis darbo užmokestis tuo metu buvo 350–400 rb.

Įsidėmėtina, kad įsakymo preambulėje buvo sakoma:

„... Dabartinėje tarptautinėje padėtyje, gresiančioje visokiais netikėtumais, nuo taikos iki karo – tik vienas žingsnis. Todėl mūsų aviacija, kuri pirmoji stos į mūšį su priešu, turi laikytis nuolatinės mobilizacinės parengties reikalavimų. Užduotis išmokyti ir visiškai parengti mūšiui lakūnus nesuderinama su dabartine padėtimi, kai lakūnus slegia šeimos rūpesčiai... Niekur pasaulyje nėra tokios tvarkos, kad lakūnai gyventų butuose su šeimomis ir kad aviacijos daliniai virstų pusiau civilinėmis gyvenvietėmis. Toliau pakęsti tokią padėtį reikštų kelti pavojų mūsų lakūnų kovinio auklėjimo interesams, mūsų aviacijos stiprinimo, šalies gynybos interesams..." (17, p. 201)

Aukso žodžiai. Bet kai 1940 m. gruodį padėtis buvo apibūdinama kaip „gresianti visokiais netikėtumais", todėl net tolimame Sibire ar Kazachstane lakūnai buvo iš šeimos pastogės perkeliami į kareivines, o šeimos valstybės lėšomis „siunčiamos į tėvynę", kas kliudė imtis analogiškų priemonių visų vadų šeimų atžvilgiu? Juk jos gyveno vakarinėse apygardose tuo metu, kai vokiečių kariuomenė išilgai sienos jau ardė spygliuotosios vielos užtvaras.

Racionalaus atsakymo į šį klausimą rasti nepavyks. Aišku, Stalino savanoriai advokatai ir šiuo atveju sakys, kad vadų šeimos iš anksto nebuvo evakuojamos todėl, kad „Hitleriui neatsirastų dingsties užpulti". Ginčytis šia tema beprasmiška, o ir, tiesą sakant, nusibodo. 1941 m. gegužę–birželį dešimtys tūkstančių vagonų bildėjo į vakarus gabendami karius, tankus, patrankas, šaudmenis. Buvo sutrikdyti visų Sovietų Sąjungos geležinkelių eismo grafikai. Kokių dar „priežasčių" reikėjo Hitleriui? Prasidėjusio Raudonosios armijos strateginio išskleidimo mastas buvo toks didelis, kad Stalinas jau nemėgino jo neigti. Vietoj to 1941 m. birželio 13 d. garsiajame „TASS pranešime" labai negrabiai, ieškant kvailelio, pamėginta nuraminti Hitlerį taip aiškinant viską, kas daroma:

„... dabar vykstantys Raudonosios armijos atsargos karių vasaros mokymai stovyklose turi ne kitokį tikslą, kaip mokyti atsarginius ir patikrinti, kaip veikia geležinkelių aparatas..."

Tokiomis aplinkybėmis keletas tūkstančių į rytus išvykstančių moterų ir vaikų visiškai nieko nepakeistų. Greičiausiai tai buvo save įsimylėjusių Kremliaus valdovų puikybė (trenkiant orkestrams, kariauti jie ketino svetimoje žemėje) ir įprastinis Stalino režimui abejingumas žmonių jausmams bei likimams. Negana to, kad valdžia pati nepasirūpino evakuoti šeimų, ji dar ir aktyviai trukdė šio pobūdžio asmeninei (ar kolektyvinei) iniciatyvai. Buvęs Baltstogės miesto NKGB valdybos viršininkas draugas Belčenka atsiminimuose rašo: *„Partijos srities komiteto biure svarstėme kai kurių pasienio partijos rajonų komitetų nutarimus dėl pašalinimo iš VKP(b) tų, kurie pradėjo siųsti savo šeimas į mūsų užnugario objektus"* (62).

Ar reikia priminti, ką reiškė Raudonosios armijos vadui būti išmestam iš partijos? Ir ne tik Baltstogėje buvo priimami tokie beprotiški sprendimai. Atsiverčiame generolo Sandalovo knygą ir skaitome: „1941 m. birželio 19 d. įvyko išplėstinis Brastos srities partijos komiteto plenumas... Srities komiteto pirmasis sekretorius drg. Tupicynas atkreipė dėmesį į įtemptą tarptautinę padėtį ir didėjantį karo pavojų. Jis ragino stiprinti budrumą... Į plenumo dalyvių klausimus, ar galima išsiųsti šeimas iš Brastos į rytus, sekretorius atsakė, jog to nereikia daryti, kad neskatintume nepageidaujamų nuotaikų..." (79)

Beje, jau po kelių mėnesių partinė vadovybė dėl visko kaltino karinę vadovybę. Latvijos KP(b) CK sekretorius J. Kalnberzinis pranešė į Maskvą, kad *„dėl neleistino ir nesuprantamo Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos elgesio partinių ir sovietinių darbuotojų šeimos evakuotos pačiu paskutiniu metu, kai jau pradėjo veikti „penktoji kolona" ir gatvėse buvo šaudoma iš šautuvų ir kulkosvaidžių"* (112).

Štai taip ir išėjo, kad 1941 m. birželio 22 d. daugeliui tūkstančių Raudonosios armijos vadų teko nežmoniškai rinktis: tarp vyro, privalančio ginti savo moterį ir vaikus, pareigos ir karo vado, atsakingo už jam patikėto dalinio pasirengimą kovoti, pareigos. Bet iš esmės visur Raudonosios armijos vadai metė savo karius ir ėmėsi gelbėti žmonas ir vaikus. Ne mums juos teisti, bet kaip nesuprasi žmonių, kurių šeimoms grėsė beveik neišvengiama žūtis nuo vokiečių bombos ar vietinių nacionalistų kulkų.

Tuo nelabu laiku, nesant bendros ir aiškios evakavimo tvarkos, kiekvienas vadas, kiekvienas partinis funkcionierius veikė pagal savo sąžinę ir galimybes. Kai kas apsiribojo tuo, kad „išvyko patikrinti užnugario tarnybų", įlaipino žmoną su vaiku į rytų pusėn išvykstantį prekinį traukinį ir grįžo į savo karinį dalinį. Kai kas krovė į šaudmenims vežti skirtą mašiną namų ūkio daiktus ir puodą su fikusu. Vitebsko miesto tarybos pirmininkas Azarenka, kaip pažymima karinio prokuroro pranešime, *„pakrovė į paties parengtą sunkvežimį statinę alaus, kad kelionėje galėtų girtauti, kaip paprastai darė mieste, savo tarnyboje..."* (68)

„Istorija suteikė mums mažai laiko..." Organizuoti vadų šeimų evakavimo nespėjo. Užtat, nepaisydami chaoso ir panikos, liūdnai pagarsėjusios „šaudmenų ir degalų stokos", spėjo atlikti tai, kas buvo kukliai vadinama „kalėjimų evakavimu".

1941 m. liepos 12 d. Ukrainos NKVD kalėjimų valdybos viršininkas, valstybės saugumo kapitonas A. Filipovas pranešė į Maskvą (Rusijos Federacijos valstybės archyvas, f. 9413, ap. 1, b. 23, l. 147–153):

„... iš Lvovo srities kalėjimų pagal 1-ąją kategoriją išvyko 2464 žmonės... Visi išvykę pagal 1-ąją kategoriją kaliniai palaidoti duobėse, iškastose kalėjimų rūsiuose, Zločevo mieste – sode... Visi kalėjimų dokumentai ir archyvai sudeginti, išskyrus kalinių apskaitos žurnalą, kartotekas ir vertybių apskaitą. Visi šie dokumentai atgabenti į Kijevą...

Per dviejų kalėjimų evakavimą Samboro ir Strýjaus miestuose pagal 1-ąją kategoriją išvyko 1101 žmogus... Birželio 27 d. evakuojant Samboro miesto kalėjimą, liko neužkasta 80 lavonų...

1941 m. birželio 26 d. nužudyti Pravieniškių lagerio kaliniai.

Iš Stanislavo srities 3 kalėjimų pagal 1-ąją kategoriją išvyko 1000 žmonių. Pagal Stanislavo kalėjimo viršininko Gricenkos pareiškimą, buvo laidojama už kalėjimo ribų tam tikslui iškastoje duobėje. Dalis 1-osios kategorijos palaidota kalėjimo teritorijoje iškastoje duobėje...

Iš Ternopolio miesto kalėjimo pagal 1-ąją kategoriją išvyko 560 žm. Palaidota specialiai tam tikslui iškastose duobėse, tačiau dalis (197 žm.) palaidoti NKGB rūsyje, labai negiliai užkasti...

Iš Berežanų kalėjimo pagal 1-ąją kategoriją išvyko 174 žm. ... Iš bendro išvykusiųjų pagal 1-ąją kategoriją skaičiaus kalėjimo rūsyje liko 20 žmonių, kurių nespėta išvežti, nes NKGB rajono skyriaus viršininkas Maksimovas kategoriškai atsisakė atsiųsti mašinų išvežti lavonams...

Iš Dubno miesto kalėjimo pagal 1-ąją kategoriją išvyko 230 žmonių..." (198, 199)

Pranešime buvo atskleista ir pavienių darbo spragų. Tiesa, visa kaltė dėl jų buvo verčiama „gretutininkams", t.y. vietinėms NKGB įstaigoms (o kalėjimų žinyba priklausė NKVD):

„... Vietinės NKGB įstaigos operacijas pagal 1-ąją kategoriją dažniausiai pavesdavo kalėjimų darbuotojams, pačios likdavo nuošalyje. Kadangi tai vyko atsitraukiant, apšaudant priešui, ne visur kalėjimų darbuotojai įstengė kruopščiau užkasti lavonus ir užmaskuoti aplinką..."

Užkasinėjo iš tiesų atmestinai. Virš Lvovo trisdešimt laipsnių karštyje tvyrojo baisi yrančių lavonų smarvė. Kalėjimo rajone buvo apskritai neįmanoma dirbti be dujokaukių.

Gebelso žinyba vėliau išleido visą knygą vokiečių kareivių laiškų, kuriuose jie pasakojo apie prikaltus vinimis prie sienų, sudarkytus, ketvirčiuotus kūnus, jų aptiktus Lvovo kalėjime. Paskui sovietinė propaganda penkis dešimtmečius aršiai neigė vien jau kalinių masinių žudynių faktą.

Gudijos vakarinėse srityse tokios masinės operacijos atlikti nespėta – ten vermachtas puolė per daug sparčiai. Bet ryčiau Minsko NKVD dirbo toliau. Vitebsko karinio prokuroro pranešime skaitome:

„... *Valstybės saugumo seržantas, VKP(b) narys Prijomyševas birželio 24 d. iš Glubeko kalėjimo išvedė į Vitebską 916 nuteistųjų ir tardomųjų* (atkreipkime dėmesį į apskrities užkampio miestuko kalėjimo suimtųjų skaičių. – M. S.). *Pakeliui šis Prijomyševas įvairiu metu dviem veiksmais sušaudė 55 žmones, o miestelyje šalia Ulos per priešo lėktuvo antskrydį jis nurodė sargybiniams, kurių buvo 67, iššaudyti likusiuosius ir buvo nušauta dar 65 žmonės... Pagal jo pareiškimą, iš viso sušaudyta 714 kalinių. Mes pagal asmens bylas nustatėme, kad iš mūsų suimtųjų daugiau kaip 500 žmonių buvo tardomieji*“ (t.y. šių žmonių kaltė net pagal sovietinius įstatymus dar nebuvo įrodyta. – M. S.) (68).

Aišku, hitlerinė propaganda įvertino ir maksimaliai panaudojo savo tikslams gausias „dovanas“, kurias vokiečių okupantams įteikė šaunieji čekistai. Kruvinus palaikus klojo aikštėse, suvarydavo žmones, kurie atpažindavo sudarkytus giminaičių ir artimųjų kūnus. Paskui gyventojams „aiškino“, kad dėl visko kalti „žydų komisarai“, ir masinės isterijos aplinkybėmis provokatorių kurstoma minia pradėdavo žydų pogromą. Taip prie atkastų kapų viena kruvina diktatūra perduodavo kitai kruviną siaubingų nusikaltimų „estafetės lazdelę“.

3.5. **Katastrofa**

Katastrofa. Šis žodis daug kartų sumirga mūsų pasakojimo puslapiuose, kad apibūdintų tai, kas ištiko Raudonąją armiją 1941 metų vasarą. Bet Antrojo pasaulinio karo istorijoje jis turi dar vieną reikšmę. Katastrofa, arba holokaustu (senovės graikų kalba – visuotinis sudeginimas), įprasta vadinti didžiosios dalies Europos gyventojų žydų žūtį per hitlerinės Vokietijos vykdytą genocidą. Mažiausiai dėl dviejų priežasčių manome, kad šią knygą būtina papildyti skyriumi apie holokaustą. Pirma, kaip tik Raudonosios armijos sutriuškinimas ir netvarkingas traukimasis pirmosiomis karo dienomis pasmerkė mirčiai beveik 3 mln. žydų – pusę visų Katastrofos aukų. Antra, holokausto istorijoje sovietinėje teritorijoje itin akivaizdžiai išryškėjo valdžios ir liaudies tarpusavio santykių, oficiozinės propagandos ir realios visuomenės sąmonės bei moralės būklės būdingi bruožai. Neatsižvelgiant į juos neįmano-

ma suprasti pavyzdžio neturinčios karinės katastrofos priežasties, kuri ištiko Sovietų Sąjungą ir jos kariuomenę.

Iš pradžių – šiek tiek skaičių ir visiems žinomų faktų.

Kelis šimtmečius Rytų Europos šalių – Lenkijos, Lietuvos, Vengrijos, Rumunijos, Rusijos – teritorijoje gyveno didžioji visos žydų tautos dalis. Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Sovietų Sąjungos vakarinėse srityse, vėliau okupuotose vokiečių ir rumunų kariuomenės, gyveno 2,15 mln. žydų. Vėliau kiekvienas naujas „SSRS aktyvios užsienio politikos" žingsnis į Sovietų Sąjungos piliečių kategoriją įtraukdavo naujus šimtus tūkstančių žydų: 250 tūkst. Lietuvoje, 80 tūkst. Latvijoje, 300 tūkst. Besarabijoje. Pats didžiausias buvo 1939 m. rugsėjo „laimikis", kai prie sovietinių Ukrainos ir Gudijos prijungti dideli Lenkijos rytiniai rajonai su juose gyvenusiais 1300 tūkst. žydų. Taigi iki 1941 m. birželio 22 d. teritorijoje, kuri turėjo būti okupuota, susitelkė **daugiau kaip 4 mln. žydų**. Be to, pasienio rajonuose glaudėsi 200–250 tūkst. žydų pabėgėlių iš vakarinių Lenkijos, Čekoslovakijos, Rumunijos rajonų (159).

Vėliau, jau po karo, komunistiniai istorikai atliko paprastą aritmetinį triuką ir nustojo sovietiniais piliečiais laikyti gimusiuosius Lenkijoje, Pabaltijyje, Rumunijoje. Šitaip pavyko daugiau kaip dvigubai sumažinti holokausto aukų sovietinėse teritorijose skaičių „perrašius" žuvusiuosius į genocido Lenkijoje, Rumunijoje ir t.t. aukų kategoriją. Šis gėdingas sukčių žaidimas ne tik prieštarauja visoms teisės normoms (okupuojant būsimosios aukos buvo SSRS piliečiai), bet ir visai nesiderina su daugiamečiais sovietinės propagandos postringavimais, kad „išvaduojamųjų žygių" tikslas kaip tik buvo „ginti Lenkijos ir Pabaltijo gyventojus nuo fašistinės okupacijos baisybių".

Sprendžiant iš to, kaip klostėsi 1941 metų vasaros įvykiai, to meto vadovams, kaip ir vėlesniems propagandistams, buvo visiškai svetima mintis, kad valstybė yra nors kiek atsakinga už savo piliečių gyvybes. Iki šių dienų neaptikta nė vieno dokumento, nė vieno liudijimo, kad sovietinė vyriausybė bent būtų ieškojusi būdų gelbėti tuos savo piliečius, kurių okupacijos sąlygomis laukė ne sunkus, liūdnas, alkanas GYVENIMAS, o neišvengiama ir žiauri MIRTIS.

1941 m. birželio 2 d. vyriausiosios kariuomenės vadovybės direktyva Nr. 45 „Dėl gyventojų ir materialinių vertybių evakavimo" turi daug punktų ir papunkčių. 9-ajame punkte nurodyta: *„Sergančių arklių neevakuoti, naikinti vietoje"*. Toliau, po sergančių arklių, 13 punkte sakoma: *„Kariškių ir vadovaujančiųjų civilių darbuotojų šeimas evakuoti geležinkelio transportu"* (5, p. 43). Ir nė žodžio apie tai, kaip elgtis su paprastai daugiavaikėmis žydų šeimomis.

Aišku, per suskaičiuotas dienas išvežti du milijonus žmonių buvo techniškai neįmanoma. Raudonoji armija pasitraukė iš Lietuvos, didžiosios dalies Gudijos, Ukrainos vakarinių sričių per pirmąsias 7–10 karo dienų. Bet tai nepateisina fakto, kad **valdžia visiškai nemėgino** kiek nors žmonių išvežti, bent jau keleto tūkstančių

vaikų. Negana to, pirmosiomis dienomis, pačiomis kritiškiausiomis pasienio rajonų žydų likimui, prie „senosios sienos“ (t.y. prie 1939 m. Sovietų Sąjungos ir Lenkijos sienos) **toliau veikė pasienio užkardos, prie kurių buvo sulaikomi visi neturintys specialaus leidimo įvažiuoti ar partijos nario bilieto!** (159, p. 268)

Ši absurdiška gyventojų evakavimo tik su „leidimais išvažiuoti“ praktika nesibaigė, kol vokiečių puolimo banga nušlavė „senosios sienos“ užkardas. Visa tai paaiškinti normalios logikos argumentais sunku. Beje, per „antrąjį atsitraukimą“ 1942 metų vasarą į evakavimą žvelgta kaip į sovietinio žmogaus patriotinę pareigą. Greičiausiai karo pradžioje tiesiog viską lėmė per amžius susiformavęs valdininkų instinktas „griebti ir nepaleisti“. Bet kuri savarankiška veikla, tuo labiau tokia svarbi, kaip gyvenamosios vietos keitimas, be valdžios specialios sankcijos buvo laikoma visų normų ir principų pažeidimu.

Jei išgelbėti nors dalį žydų buvo sunku, o išvežti visus iš esmės neįmanoma, bent jau buvo gana paprasta pranešti žmonėms apie gresiantį mirtiną pavojų. Daug lengviau ir paprasčiau, negu naikinti sergančius arklius. Juoda garsiakalbio „lėkštė“ kabojo kiekvieno kaimo gatvėje, o ką jau kalbėti apie miestus. Laikraščiai ir atsišaukimai buvo leidžiami ir skleidžiami milijoniniais tiražais. Taigi sovietų valdžia kreipti gyventojus „į tikrąjį kelią“ mokėjo ir tam būtina infrastruktūra buvo sukurta dar gerokai prieš karą. Bet nieko nebuvo daroma. Visiškai nieko. Net tais atvejais, kai aiškiai buvo aprašomas žydų masinio naikinimo aktas, laikraščių straipsniuose vartotos arba bendros formuluotės („hitlerininkai suvarė prie prieštankinio griovio kelis tūkstančius taikių sovietinių piliečių...“), arba ideologiškai naudingi štampai: „priešakinių darbininkų“, „komjaunuolių“, „raudonarmiečių tėvų ir žmonų“.

Pirmoji plataus masto informacinė akcija įvyko tik 1941 m. rugpjūčio 24-ąją. Tą dieną per sąjunginį radiją buvo transliuojamas „žydų visuomenės radijo mitingas“.

Pranešimą apie mitingą išspausdino visi centriniai laikraščiai. Šios priemonės svarbiausias tikslas buvo aktyvinti Anglijos ir JAV žydų bendruomenes, o tai turėjo paskatinti šių šalių valdančiuosius sluoksnius teikti SSRS veiksmingesnę pagalbą. Bet, nepaisant organizatorių sumanymo, ši transliacija padėjo informuoti Sovietų Sąjungos žydus apie jiems kilusią grėsmę. Deja, informacija buvo labai pavėluota. Iki to meto Pabaltijys, Gudija, Moldavija, didžioji dalis kairiakrantės Ukrainos, Smolensko krašto vakariniai rajonai jau buvo okupuoti.

O pirmosios užuominos apie žvėriškus susidorojimus su gyventojais žydais oficialiuose šalies vadovybės pareiškimuose pasirodė SSRS užsienio reikalų liaudies komisariato notoje 1942 m. sausio 6 d. Šiame dokumente visa pastraipa skirta Babij Jaro tragedijai ir 52 tūkst. Kijevo žydų žūčiai. Pagaliau 1942 m. gruodžio 19 d. paskelbtas užsienio reikalų liaudies komisariato specialus pareiškimas „Hitlerinės valdžios planų sunaikinti Europos gyventojus žydus vykdymas“. Tiesa, pasirodžius šiam dokumentui, jau neliko tų, kuriems būtų svarbu jį išgirsti. 1942 m. gruodį vokiečių okupuotų Sovietų Sąjungos teritorijų getuose ir koncentracijos stovyklose baigė nu-

gyventi paskutines dienas 250 tūkst. kalinių (159). Įsidėmėtina, kad šiame pareiškime iš esmės pateikiamas „hitlerinės valdžios planų" įvykdymo rezultatas anaiptol neragino vietos gyventojų, partizanų vadų gelbėti tuos, kuriuos dar buvo galima išgelbėti.

Taigi vienintelis informavimo šaltinis buvo iš žmonių išgirstamos naujienos, o svarbiausia transporto priemonė – savos kojos. Arklių jau nebuvo („neginčijami stalininės kolektyvizacijos laimėjimai"), nuosavų automobilių dar nebuvo. Tačiau apie 1 mln. (kitais duomenimis, iki 1,5 mln.) žydų įstengė pralenkti puolančią vokiečių kariuomenę. Išsigelbėjo daugiausia RSFSR ir Ukrainos rytinių sričių gyventojai. Jie turėjo daugiau laiko, be to, daugelis buvo organizuotai išvežti kaip evakuojamų pramonės įmonių darbuotojai. **Apie 3 mln. žmonių liko okupuotoje teritorijoje**, iš jų: 220 tūkst. Lietuvoje, 620 tūkst. vakarinėje ir 180 tūkst. rytinėje Gudijos dalyse, 250 tūkst. Moldavijoje, 1500 tūkst. Ukrainoje (159).

Žydams naikinti į SSRS teritoriją buvo pasiųstos keturios SS „einzacgrupės", iš viso apie 3 tūkst. žmonių. Iš jų – ne mažiau kaip 600 žmonių techninio personalo: vairuotojų, mechanikų, radistų, vertėjų. Kad tomis pajėgomis rastų ir sunaikintų 3 mln. visaip besislapstančių, padirbinėjančių dokumentus, bėgančių į miškus ir pelkes žydų, hitlerininkams tikriausiai būtų reikėję to paties tūkstančio metų, kuriuos tikėjosi gyvuoti „trečiasis reichas". Kitaip sakant, ir tempai, ir apskritai galimybės „galutinai išspręsti žydų klausimą" labai priklausė nuo vietos gyventojų požiūrio į šį reikalą.

Holokausto istorijoje esama pačių įvairiausių šių įvykių plėtojimosi variantų. Pavyzdžiui, visiškai atsisakė dalyvauti įgyvendinant hitlerininkų sumanyto žydų genocido planus Suomija, Ispanija, Bulgarija – šalys, laikomos fašistinės Vokietijos sąjungininkėmis. Italijoje ir Vengrijoje masinis žydų naikinimas prasidėjo tik okupavus šias šalis vokiečių kariuomenei (atitinkamai 1943 ir 1944 m.). Danijos valdžia ir žmonės išgelbėjo beveik visą žydų bendruomenę išgabendami jūra 8 tūkst. žmonių į neutraliąją Švediją.

Nugalėtoje Prancūzijoje karo išvakarėse gyveno 350 tūkst. žydų. Apie 100 tūkst. paslėpė vietos gyventojai ir katalikų vienuolynai, dar 40–50 tūkst. slapta išgabenta į Ispaniją ir Šveicariją. Žuvo 83 tūkst. – mažiau negu ketvirtadalis Prancūzijos žydų. Įstengė išgyventi per okupaciją trečdalis Čekijos ir Serbijos žydų bendruomenių. Liko gyvas kas ketvirtas Belgijos ir Nyderlandų žydas. Tai stebina, žinant, koks šių šalių dydis, gyventojų tankumas, kad nėra didelių miškų plotų, o vokiečių okupacija truko ištisus ketverius metus (žr. 10 žemėlapį).

Okupuotose Sovietų Sąjungos teritorijose „sunaikinimo proporcija" visur viršijo 90 proc. Precedento neturintis holokausto tempas, žiaurumas, vietos gyventojų įtraukimas į jį vyko Pabaltijyje – buvo sunaikinta iki 96 proc. okupacijoje likusių žydų. Apskritai **nuo okupantų ir jų padėjėjų rankų žuvo 2825 tūkst. sovietinių žydų** (159, p. 43, 96, 167, 206). Didžiąją dalį išlikusiųjų išgelbėjo ne vietos gyvento-

Lietuvos žydų žudynės Kaune „Lietūkio" garaže. 1941 m. birželio 27 d. nuotrauka. Daugelis žudynių aplinkybių iki šiol neišaiškintos, neatpažinta didžioji dalis dalyvių, lieka paslaptis ir tikrasis aukų skaičius.

jai, o geto kaliniai Rumunijos okupacijos zonoje, vadinamojoje Transnistrijoje, t.y. Ukrainos teritorijoje tarp Dnestro ir Pietų Bugo. Karo pradžioje rumunų kariuomenė ir žandarmerija naikino žydus masiškai ir itin nuožmiai (štai 1941 m. spalio 23 d. Odesos artilerijos sandėlių patalpoje buvo gyvi sudeginti 19 tūkst. žmonių). Bet kai vokiečių kariuomenė buvo sutriuškinta prie Stalingrado, Rumunijos vadovybė nustojo masiškai žudyti, paskui net leido į getus gabenti tarptautinių organizacijų tiekiamus maisto produktus. O vokiečių okupacijos zonoje iš esmės žuvo visi nespėję evakuotis žydai.

Net jei mums nebūtų prieinami jokie kiti dokumentai ir atsiminimai, vien jau toks didžiulis sovietinėse teritorijose pasiektas totalinio genocido „efektyvumas" nenuneigamai rodo, kad esesininkų budeliai rado pakankamai talkininkų iš vietos gyventojų. Deja, yra ir dokumentų, ir faktų, ir stebuklu išlikusių žvėriškumų, tiesiog netelpančių žmogaus sąmonėje, liudininkų. Būtent piktadariai ir budeliai iš buvusių sovietinių piliečių „galutinai sprendžiant žydų klausimą" rodė tą aistrą, kurios trūko bedvasės hitlerinės valstybės mašinos tarnautojams.

1941 m. liepos 4 d. latvių nacionalistai Rygoje suvarė į sinagogą ir gyvus sudegino 500 žmonių. Per pogromus Kaune iki birželio pabaigos žvėriškai buvo nužudyta daugiau nei 4000 žydų. Liepos 10 d. Gudijos vakarinės dalies Jedvabno miestelyje (dabar tai Lenkijos teritorija) vietos gyventojai po keleto dienų patyčių ir kankinimų gyvus sudegino 1600 žydų. Dažnai vietos „aktyvistai" skubėdavo imtis tokio „darbo", kurio pradiniame karo etape atsisakydavo patys vokiečiai. Pavyzdžiui, pirmojo ma-

sinio mažamečių žydų vaikų sušaudymo Ukrainoje rugpjūčio 19 d. prie Belaja Cerkovės vykdytoja buvo vietos policija. 1941 m. rugsėjo 6 d. SS zonderkomanda, Radomyšlyje sunaikinusi 1100 suaugusių žydų, Ukrainos policijai pavedė nužudyti 561 vaiką. Sadistinis „entuziazmas“ buvo toks didelis ir užkrečiamas, kad rugsėjo 24 d. „Pietų“ armijų grupės vadas feldmaršalas Rundštedtas išleido įsakymą, draudžiantį vermachto kariškiams „dalyvauti vietos gyventojų ekscesuose“.

Nacistų okupacijos meto antisemitinis plakatas.

Tačiau net ne šiuos siaubingus įvykius reikia laikyti svarbiausiais holokausto vykdymo sovietinėse teritorijose ir Vakarų Europoje skirtumais. Iš principo svarbu pažymėti, kad **Vakaruose žydų genocidas buvo slepiamas, o Rytuose – atkakliai demonstruojamas.** Kodėl?

Bet kuriam, taip pat ir „mirties fabrikui“ įsteigti ir naudoti reikia pinigų. Aukštus krematoriumų kaminus reikia pastatyti, krosnims parūpinti kuro, dujų kameroms – chemikalų. Iš įvairių okupuotos Europos vietų šimtams tūkstančių žydų vežti į Osvencimą ir Maidaneką teko naudoti fronto reikmėms būtinus garvežius, vagonus, anglių atsargas. Štai 1944 metų vasarą vokiečiai išvežė į Osvencimą 445 tūkst. Vengrijos žydų. Tai didžiulė papildoma geležinkelių apkrova. Vokietija tai darė, nepaisydama, kad karinė padėtis vermachtui klostėsi nedaug kuo geriau, negu Raudonajai armijai 1941 metų vasarą! Tik Sovietų Sąjungos žydų niekas toli nevežė (išskyrus pavienes retas išimtis), naikino tiesiog gyvenamosiose vietose, atvirai, matant gyventojams, pasitelkiant visus norinčius.

Viena galimų šio iš pirmo žvilgsnio keisto dalyko priežasčių gali būti ta, kad Vakarų Europai hitlerininkai taip ir negalėjo sugalvoti jokio visuomenės nuomonę atitinkančio žydų genocido paaiškinimo. Tezė, kad žydai kaip „rasė yra nepilnaverčiai požmogiai, galėjo priversti suklusti ir išgąsdinti prancūzą ar vengrą („ar nepaskelbs panašiais ir mūsų?“). Na, o sena rūstybė dėl to, jog „žydai nukryžiavo Kristų“ XX a. civilizuotoje Europoje jau nebuvo veiksminga. Taigi nacistai, kad nesukeltų patiems neparankių Vakarų Europos gyventojų nuotaikų, ryžosi itin nepageidaujamoms dideliame kare transporto išlaidoms.

Rytų fronte viskas vyko kitaip. „Žydą politruką mušk, plyta snukį jam sukrušk!“ Šio įžymiojo atsišaukimo tekstas, didžiuliais kiekiais kritęs iš dangaus ant atsitraukiančios sovietinės kariuomenės kolonų, paprasta, įsimenančia forma išreiškė tikrą-

„Žydą politruką mušk, plyta snukį jam sukruškl!" Jūsų kova betikslė! Jūsų padėtis beviltiška. Nejaugi galima leisti, kad jūsų užsispyrusi vadovybė vis dar negailestingai varytų jus į neišvengiamą mirtį? Pereikite pas vokiečius! Skubėkite!" Vokiečių propagandinis lapelis. 1941 m.

ją dalyko esmę. Ne tiesiog „žydą" ir ne tiesiog „politruką", o būtent „žydą politruką". Gudijos komunistų partijos CK sekretorius draugas Ponomarenka jau ketvirtąją karo dieną pranešė Stalinui: „*Visa jų* (vokiečių. – M. S.) *agitacija, žodinė ir rašytinė, vykdoma iškėlus kovos su žydais ir komunistais, kurie laikomi sinonimais, vėliavą*" (112).

Kaip tik siekiant įrodyti, jog sąvokos „žydas komisaras", „žydai ir sovietų valdžia", „žydai ir NKVD" yra tapačios, buvo nukreiptas visas galingas trečiojo reicho propagandos aparatas. Milijonuose atsišaukimų, tūkstančiuose laikraščių publikacijų (okupuotose teritorijose buvo leidžiama daugybė laikraščių rusų, ukrainiečių ir kitomis kalbomis), nesuskaičiuojamose kalbose buvo peršama mintis, kad kaip tik žydai yra svarbiausia komunistinio režimo veikiančioji jėga, jie pradėjo „raudonąjį terorą", kad būtent žydai dalyvavo įvedant „sovietinę naująją tvarką" aneksuotose Rytų Lenkijos ir Pabaltijo teritorijose.

Nekalbant jau apie visiškai teisės ir moralės požiūriu nepriimtiną visos tautos „kolektyvinės baudžiamosios atsakomybės" už atskirų žmonių įvykdytus nusikaltimus tezę, vien tikinimas, kad sovietų valdžios ir NKVD įstaigose į ketvirtojo dešimtmečio pabaigą „įsigalėjo žydai", neatitinka tikrovės. Taip, iš tiesų, revoliucijos ir pilietinio karo metais (1917–1921) kairiųjų ekstremistinių organizacijų (bolševikų, eserų,

anarchistų) vadovybėje žydų skaičius buvo neproporcingai didelis. Pilietinio karo ugnį perėję „kadrai" paskui gavo vadovų pareigas partiniame ir sovietiniame aparate, visos Rusijos ypatingojo komiteto ir valstybinės politinės valdybos (VČK–GPU) įstaigose. Po 1937–1938 m. Didžiojo Teroro padėtis radikaliai pasikeitė.

1934 m. NKVD vyriausiojoje vadovybėje (liaudies komisariato centrinis aparatas ir respublikų bei sričių valdybų viršininkai) žydų buvo 37 proc. (140, p. 495). Iš 37 NKVD vadovų, 1935 m. gavusių aukščiausią 1-ojo, 2-ojo ir 3-iojo rango asmeninį „saugumo komisaro" laipsnį, žydų atitinkamai buvo 20 asmenų (54 proc.). Bet iki 1941 m. iš šių 37 „čekistų generolų" gyvi liko tik du! (196, p. 19, 395). Iš naujų 74 kadrų, atėjusių į NKVD centrinį aparatą 1938 metų pavasarį bei vasarą (t.y. dar vadovaujant Ježovui), 73 proc. (54 asmenys) buvo slavai (rusai, ukrainiečiai, gudai). Paskui didžioji dalis „Ježovo iškeltinių" (85 proc.) buvo fiziškai sunaikinti 1938 metų vėlyvą rudenį, kai naujosios NKVD vadovybės galva tapo L. Berija (196, p. 348, 400). 1939 m. liepos 1 d. žydų dalis NKVD aukščiausiojoje vadovybėje sumažėjo iki 4 proc. (140, p. 495). Į baudžiamosios sistemos vadovybę iškilo naujų, labai jaunų kadrų (30–35 metų), iš kurių 80 proc. buvo slavų tautybių asmenys.

Nebuvo žydų „pertekliaus" ir „išvaduotų" teritorijų administracijos aparate. Štai Baltstogės apskrityje (Vakarų Gudija) 1940 m. viduryje eiti įvairaus lygio pareigas buvo skirti 11 598 žmonės, iš jų: 5195 lenkai, 3214 gudų, 2431 žydas, 613 rusų (Rusijos valstybinis socialinės ir politinės istorijos archyvas, f. 17, ap. 22, b. 230, l. 69). Drogobyčiaus srityje (Vakarų Ukraina) eiti administracinėms pareigoms skirti 3885 ukrainiečiai, 1920 rusų, 336 žydai, 245 lenkai (RVSPIA, f. 17, ap. 22, b. 3108, l. 38). Taigi Baltstogėje žydų dalis administracijos įstaigose kiek mažesnė, o Drogobyčiuje – gerokai mažesnė už jų dalį bendrame gyventojų skaičiuje (Rytų Lenkijos miestuose ir miesteliuose buvo 25–35 proc. gyventojų). Žydai buvo gerokai „noriau" suimami nei skiriami į „šiltas vietas". Kaip jau anksčiau pažymėta, nuo 1939 m. rugsėjo iki 1941 m. vasario Ukrainos ir Gudijos vakarinėse srityse buvo suimta 23 tūkst. žydų, 21 tūkst. ukrainiečių, 7,5 tūkst. gudų.

Aišku, fašistinė propaganda rėmėsi ne skaičiais ir faktais, o įsisenėjusiais iracionaliais antisemitiniais prietarais, sumišusiais su karštos neapykantos komunistinei valdžiai ir jos baudžiamajam aparatui banga. Viešas žydų žeminimas, o paskui ir žvėriškas naikinimas pagal hitlerinių okupantų sumanymą turėjo kurstyti neapykantą viskam, kas susiję su sovietų valdžia, skatinti okupuotų sričių gyventojus aktyviai bendradarbiauti su fašistais. Kadangi komfortiškais automobiliais pasprukusi partinė vadovybė buvo nepasiekiamai toli, o negalinčios gintis daugiavaikės žydų šeimos liko vietoje, taigi tik ant jų buvo galima išlieti susikaupusią nuoskaudą ir pyktį.

Tai, kad absoliuti dauguma genocido aukų niekuo nebuvo susijusi su NKVD baudžiamąja sistema, o ir iš išorės nepanašios į „nutukusius viršininkus", netrikdė nei hitlerininkų, nei jų talkininkų, nei eilinių gyventojų (o tai yra liūdniausia). Sovietinė visuomenė buvo seniai ir kruopščiai psichologiškai parengta tokiems reiškiniams, kaip masinis teroras be teismo, bausmės be nusikaltimo, ištisų gyventojų grupių ko-

Pasaulio tautų teisuolė Ona Šimaitė organizavo Vilniaus geto žydų vaikų gelbėjimą, parūpindavo getui maisto, vaistų, padirbtų dokumentų.

lektyvinė atsakomybė už atskirų asmenų nusikaltimus (dažnai išgalvotus). Nejaugi vadinamieji „buožės" buvo panašūs į gulinėjančius ant krosnies „išnaudotojus"? Ar daug vadinamųjų „trockistų" matė gyvą Trockį ar bent skaitė kokią nors jo knygą? O ir tai, kad ištisos tautos priskiriamos „įtartinų elementų" kategorijai (todėl suiminėjami ir deportuojami korėjiečiai, kinai, latviai, suomiai), sovietiniams žmonėms jau neatrodė naujiena.

Tačiau ir toje kruvinoje beprotybėje atsirado labai drąsių, pasiaukojančių žmonių. Nepaisydami žvėriško okupantų teroro (ištisa šeima turėjo būti sušaudyta ne tik už žydų slėpimą, bet ir už neišdavimą!) tūkstančiai visų tautybių žmonių gelbėjo pasmerktuosius. Izraelio memorialinis tyrimų centras „Jad va šem" paskelbė **daugiau kaip 18 tūkst.** pavardžių žmonių, kurie genocido metais gelbėjo žydus. **Iš jų 5500 lenkų, 1609 ukrainiečiai, 488 lietuviai, 440 gudų** (reikia patikslinti, kad šiuo atveju terminai „lenkas", „ukrainietis" greičiau rodo veiksmo vietą, o ne tikrą gelbėtojo tautybę).

Gudijos Breslavo miestelyje žydus gelbėjo 60 šeimų: paprasti valstiečiai, gydytojai, stačiatikių ir katalikų dvasininkai. Brastoje – mieste didvyryje iš 25 tūkst. žydų gyvi liko tik 19. Šešis iš jų, paslėpusi savo namelyje, išgelbėjo Polinos Makarenko šeima. Umanės gyventojas, Pirmojo pasaulinio karo veteranas ir invalidas Aleksandras Diatlovas namuose paslėpė 12 žydų. Kažkuris kaimynas pranešė vokiečiams. Buvo sušaudyta visa Diatlovų šeima, taip pat ir trys vaikai. Minsko vaikų namų auklėtojai trejus okupacijos metus slėpė nuo baudėjų daugiau kaip 500 žydų šeimų. 12 vaikų išgelbėjo Kijevo 2-ųjų vaikų namų vedėja. Vermachto kapitonas Vilis Šulcas iš Minsko geto sunkvežimiu išvežė 26 žmones. Kremenčiugo miesto burmistras Sinica Verchovskis 1941 m. lapkritį sušaudytas už tai, kad išduodavo žydams suklastotus asmens pažymėjimus. Rakoveco kaimo (Vakarų Ukraina) valstiečiai paslėpė 33 žydų šeimas. Kujalniko kaime (Odesos sritis) kolūkietis V. Ivanovas išgelbėjo 25 žmones... (159)

Trumpai sakant, budeliai ir jų aktyvūs talkininkai buvo ne daugiau kaip 2–3 proc. okupuotų SSRS rajonų bendro suaugusių gyventojų skaičiaus. Nereikia užmiršti ir to, kad normalūs žmonės neturėjo galimybių reikšti bent moralinį pasmerkimą – baudėjai buvo ginkluoti ir juos palaikė visa hitlerinės Vokietijos karo mašina. Tačiau būtų neteisinga manyti, kad didžioji dalis gyventojų laikėsi neutralios pozicijos. Ir ne vien paprastos žmogiškos užuojautos stoka (tuo labiau ankstesniųjų kaimynų, bendradarbių, moksleivių patyčios) stulbino žydus, daugeliui atėmė valią priešintis ir gyventi. Nemaža dalis gyventojų, nors tiesiogiai nedalyvavo žudynėse, skubėjo pasiglemžti „atlaisvintą gyvenamąjį plotą", nesibodėjo kaip marodieriai grobti nelaimingųjų turtą, pelnytis „prekiaudami" juo tada, kai šeimos brangenybes teko keis-

ti į riekę duonos. Atsirado net naujų profesijų žmonių – vadinamųjų „šmalcininkų". Taip imta vadinti žydų medžiotojus, kurie aptiktus besislapstančiuosius vertė mokėti išpirką, kad neįskųstų. Paskui, atėmę iš aukos viską, ką galima („išlydę taukus"), išduodavo ją okupacinei valdžiai (159, p. 295).

Visa tai ryškiai iliustruoja ši K. Metės, vieno iš Mogiliovo miesto komunistinio pogrindžio vadovų, plačios ataskaitos ištrauka:

„... Per pirmuosius okupacijos mėnesius vokiečiai fiziškai išnaikino visus žydus. Tai sukėlė daugelį įvairių samprotavimų (įsidėmėkite – ne neapykantą budeliams, ne užuojautą aukoms, o „įvairių samprotavimų". – M. S.). *Pati reakcingiausia gyventojų dalis, palyginti nedidelė, visiškai pateisino tą žvėriškumą ir prie jo prisidėjo. Pagrindinė gyventojų dalis su tokiu žiauriu susidorojimu nesutiko, bet teigė, jog žydai patys kalti dėl to, kad jų nekenčia, tačiau pakaktų apriboti jų ekonomines ir politines teises...*

... Likusioji dalis gyventojų, nusiteikusi sovietiškai, užjautė žydus ir jiems daug kuo padėjo, nors labai piktinosi pačių pasyvumu, nes jie leidosi žudomi, net stichiškai nemėgino priešintis vokiečiams miestuose ar masiškai eiti į partizanus... Prosovietiškai nusiteikę žmonės pastebėjo, kad labai daugelis žydų prieš karą stengėsi įsitaisyti pelningesnėse ir patogesnėse tarnybos vietose, vieni kitus beatodairiškai palaikė... „Ir štai dabar žydai taip pat laukia rusų Ivanų pagalbos, o patys nieko nedaro", – sakė jie...

... Atsižvelgiant į gyventojų nuotaikas, buvo neįmanoma agitacine veikla atvirai ir tiesiogiai ginti žydų, nes tai, žinoma, galėjo sukelti *net mūsiškių, sovietiškai nusiteikusių ar mums artimų žmonių* ***neigiamą požiūrį*** (paryškinta mano. – M. S.) *į mūsų atsišaukimus...*" (158)

Stulbinantis tekstas. Sprendžiant iš jo, Mogiliovo gyventojai į tai, kas vyksta, žvelgia kaip į žydų ir vokiečių karą. Mažuma aktyviai remia vokiečius, didžioji dalis piktdžiugiškai tyli („žydai patys kalti"). Geriausi žmonės labai piktinasi „žydų pasyvumu", bet patys sėdi miestuose ir anaiptol neplanuoja „masiškai eiti į partizanus". Jau vien mintis, kad „rusų Ivanas" turi lįsti į tas **jam svetimas (!!!)** grumtynes, itin erzina šiuos puikius „sovietiškai nusiteikusius" žmones. Verta pažymėti, kad 1943 metų pavasarį Mogiliove iškabinti okupaciniai plakatai žadėjo 5 pakelius machorkos už vieną išduotą žydą (159). Pigiai, net alkanu karo metu pigiai. Bet, matyt, miesto gyventojai ir nesistengė „įsitaisyti pelningesnėse vietose", daugeliui visai užteko machorkos.

3.6. **Statinė ir lankai**

Daugelį metų bet koks Stalino ir Hitlerio režimų panašumo bruožų aptarimas buvo absoliučiai uždrausta tema. Net nedaugelyje spalvotųjų kino filmų „apie karą" negalima buvo pamatyti fašistinės vėliavos tikrosios, t.y. raudonos, spalvos. Paskui, nuo 9-ojo dešimtmečio pabaigos, istorikai ir publicistai pratrūko: prisiminė ir suminėjo viską iki bendros dainos, kuri vienoje šalyje buvo dainuojama su žodžiais „vis aukščiau ir aukščiau, ir aukščiau", o kitoje – „mein fiurer, mein fiurer, mein fiurer..."

Pats metas dabar prisiminti ir aptarti du svarbiausius šių totalitarinių despotijų santvarkos skirtumus.

Hitleris atėjo į valdžią su nacistinio pakilimo (paties ir suorganizuoto) banga. „Vokietija aukščiau visko" – štai svarbiausias lozungas, Hitleriui siekiant valdžios, atlikęs tą vaidmenį, kurį Rusijoje suvaidino genialus Lenino pasakymas „grobk kas prisigrobta". Grobti iš savų, grynakraujų vokiečių, nacistai kategoriškai draudė. Jie siekė sutelkti savą, vokiečių, naciją, o bolševikai tik ir rūpinosi, kaip užsiundyti darbininkus ant darbdavių, kareivius ant karininkų, piemenis – ant valstiečių, kairiuosius – ant dešiniųjų, dešiniuosius – ant kairiųjų...

Vokiečiams neteko patirti nei „išbuožinimų", nei milijonų „kenkėjų" demaskavimų. Visas totalitarinei diktatūrai funkcionuoti būtinas masinės neapykantos užtaisas buvo nukreiptas ne į vidinius, o atvirkščiai, – į Vokietijos išorinius priešus. Ir rezultatas pranoko visus lūkesčius. Iki paskutinių karo dienų vokiečių kareivis buvo pasirengęs lieti kraują už faterlando išgelbėjimą nuo „azijietiškų bolševikų ordų" ir „Vakarų žydų plutokratijos samdinių".

Šiame fone bolševizmo ideologija ir praktika atrodo kaip idiotizmo viršūnė.

Pripažindamas, jog vis nauji, pasauliniai ir europiniai, karai yra neišvengiami (netgi pageidaujami), Leninas ir jo bendrininkai patriotizmą paskelbė kenksminga ir pavojinga smulkiaburžuazinės sąmonės atgyvena. Per Pirmąjį pasaulinį karą (kurį oficiali Rusijos propaganda tada vadino „antruoju Tėvynės" karu) jie ragino „smeigti durtuvą į žemę" ir broliautis su priešo kareiviais. Užgrobę valdžią bolševikai net iš savo kariuomenės pavadinimo išgujo bet kokias nacionalinio priklausomumo žymes. Kariuomenė tapo ne „rusų", ne „Rusijos" ir netgi ne „sovietinė" (pagal valstybės pavadinimą). Ji buvo pavadinta „darbininkų ir valstiečių", kareivis tapo „raudonuoju armiečiu", visi priešai – „baltaisiais": baltalenkiai, baltakiniai, baltasuomiai...

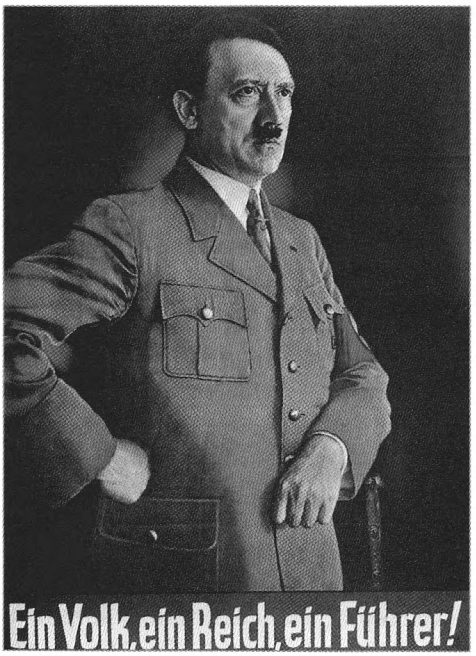

Nacistų plakatas „Viena tauta, vienas reichas, vienas fiureris!"

Leniną dar galima suprasti. Geriausius gyvenimo metus praleidęs Paryžiaus ir Ciuricho emigrantų kavinėse, siaurame sektantų fanatikų rate jis atitrūko nuo realaus gyvenimo ir rimtai patikėjo, kad rusų mužikas eis kariauti už „pasaulinės revoliucijos pergalę". Bet draugas Stalinas, visiškas pragmatikas ir šaltas realistas, – kaip jis galėjo pasukti šiuo keliu? Taip, paskui Stalinas atsikvošėjo, išvaikė Kominterną, prisiminė

šviesius „carinių generolų“ paveikslus, o Aleksandras Neviškis propagandoje užėmė Raudonosios armijos kūrėjo Levo Trockio vietą... Bet visa tai buvo vėliau. O kare vėluoti mirtinai pavojinga.

Dar reikšmingesnis mūsų tyrimo temai yra kitas bolševikinės ir fašistinės diktatūros skirtumas.

Iki Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo Hitleris įvykdė didžiąją dalį savo pažadų. Stalinas ir bolševikai patikėjusius neišmanėlius apmovė beveik visais atžvilgiais.

Hitleris suvienijo visus vokiečius vienoje valstybėje, parūpino kiekvienam darbininkui darbą ir deramą uždarbį, sukūrė įspūdingą motinystės ir vaikystės socialinės paramos sistemą, labai išplėtė reicho teritoriją, vokiečių kariuomenei suteikė galimybių pražygiuoti pro Paryžiaus triumfo arką, nenuskriaudė nieko iš tų senojo Vokietijos elito atstovų, kurie sutiko bendradarbiauti su naująja valdžia. Hitleris nebijojo parodyti vokiečių darbininkams Stalino „darbininkų ir valstiečių valstybės“ gyvenimo realių vaizdų. Kreipdamasis per radiją į tautą 1941 m. spalio 3 d. jis galėjo pasakyti: *„Mūsų kareiviai atėjo į žemes, kurias 25 metus valdė bolševikai. Tie kareiviai, kurių širdyse ar protuose dar buvo gyvos komunistinės idėjos, grįš namo pasveikę tikrąja to žodžio prasme... Jie žygiavo šio „rojaus“ gatvėmis. Tai – vien ginklų gamybos fabrikas, pastatytas smukdant piliečių gyvenimo lygį ir nukreiptas prieš Europą...“*

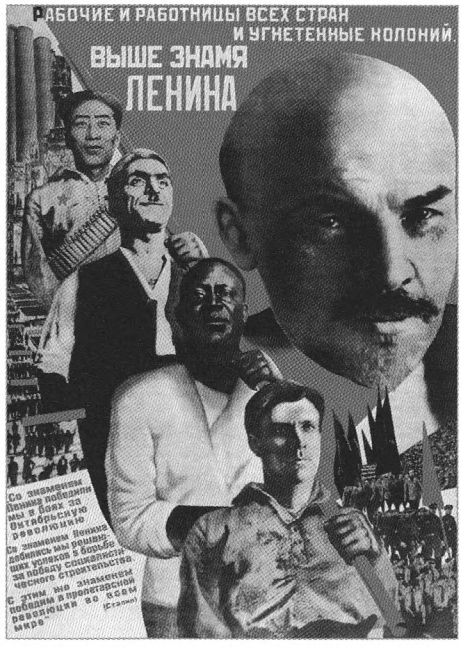

Visų šalių ir engiamų kolonijų darbininkai ir darbininkės, AUKŠČIAU LENINO VĖLIAVĄ! „Su Lenino vėliava mes laimėjome mūšius už Spalio revoliuciją. Su Lenino vėliava mes pasiekėme lemiamų laimėjimų kovoje dėl socializmo sukūrimo. Su šia vėliava nugalėsime ir viso pasaulio proletarinėje revoliucijoje.“ (Stalinas)
Sovietinis plakatas. 1932 m.

Bolševikai iš daugybės pažadų įvykdė tik vieną: pažadėjo išpjauti visus „ponus“ iš šaknų – ir išpjovė. Be to, su dideliu perviršiu. Kitais atžvilgiais visiškai apgavo.

Tuo, kas atimta iš kitų, paprasčiau sakant, kas prisigrobta, jie su niekuo nesidalijo. Nepaisant astronominių sumų, kurios atimtos iš caro šeimos, aristokratijos, cerkvės, privataus kapitalo, didžiosios dalies turtingiausios pasaulio šalies gyventojų realus gyvenimo lygis liko toks pat elgetiškas, koks buvo iki revoliucijos.

Vietoj žadėtosios lygybės atsirado nauja diduomenė, kuri elgetų ir žmogėdrų šalyje skraidė lėktuvais, važinėjo lakuotais „pakardais“, gyveno didžiųjų kunigaikščių dvaruose, poilsiavo imperatoriaus paplūdimiuose, trumpai sakant, mėgavosi gyvenimu pagal amerikiečių milijonierų standartus.

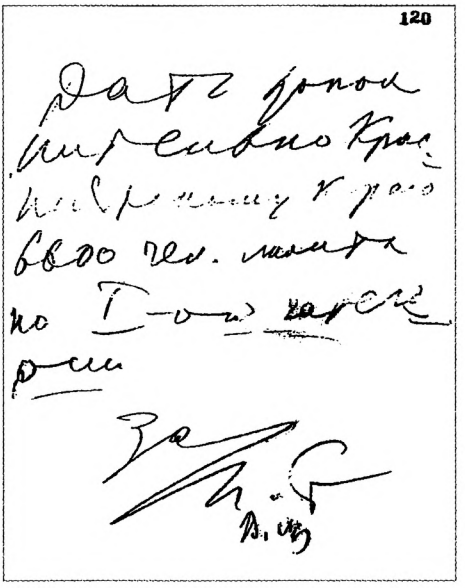

Valstiečiai rašo prašymą stoti į kolūkį. 1930 m.

Vienas iš daugelio J. Stalino pasirašytų įsakymų įvykdyti mirties bausmę. Šitame įsakoma sušaudyti 6600 žmonių.

Pažadai perkelti darbininkų šeimas iš barakų į rūmus baigėsi tuo, kad nedaugelis išlikusių rūmų paversti perpildytais, pribjaurotais nakvynės namais.

Pažadai atiduoti „gamyklas – darbininkams" baigėsi tuo, kad buvę laisvai samdomi darbininkai paversti baudžiauninkais, netgi neturinčiais teisės išeiti iš gamyklų, kuriose dirbo trimis pamainomis už apgailėtinus grašius, bet gaudavo ilgą laiką kalėti, jei pusvalandį pavėluodavo.

1917 m. užgrobtos dvarininkų žemės iš valstiečių buvo atimtos. Drauge su jų darbu ir prakaitu įgytu turtu, su laisve, o daugelis neteko ir gyvybės. Skurdas, kuriame vargo Smolensko ar Novgorodo žemių kolūkiečiai, stulbino vokiečių kareivius. Jie tiesiog negalėjo patikėti, kad Europoje žmonės gali taip gyventi.

Išskyrus itin retas išimtis, visi senosios Rusijos kariškiai, inžinieriai, ekonomistai, diplomatai, kurie savanoriškai atėjo tarnauti bolševikams, iki 1941 m. neišgyveno – buvo sušaudyti ar „sutrinti į lagerių dulkes".

Tad kokia gi propaganda galėjo atsverti tokią apgaulę, tokį milijonų žmonių vilčių ir lūkesčių krachą?

Štai kodėl draugas Stalinas per trisdešimt savo valdžios metų taip ir nenuvažiavo nė į vieną kolūkį, neaplankė nė vieno gamyklos cecho ir nėjo ratelių su vaikučiais. Neieškojo liaudies masių meilės, o ir vargu ar tikėjo jos buvimu. Jam reikėjo tik nuolankumo, absoliutaus ir jokių apmąstymų netrikdomo nuolankumo. Ir to siekė vieninteliu jam žinomu ir prieinamu būdu. Teroru. Masiniu ir siaubingai žiauriu teroru. Stalinas buvo įsitikinęs, kad visuotinė baimė ir yra tas akmuo, ant kurio stovės jo nepajudinama valdžia, ir „pragaro vartai jos nenugalės...".

Tai ir buvo didžiausia jo gyvenimo klaida.

Nieko nepasakysi – bausmės baimė yra galinga poveikio žmogaus elgesiui priemonė. Tai neigti nėra prasmės. Bet **dar absurdiškesnės buvo draugo Stalino viltys, kad teroro prislėgtą liaudį galima pakelti Didžiajam Tėvynės karui**. Daugelį metų neribotai ir nekontroliuojamai valdydamas Rusiją Stalinas taip ir nesuprato išmintingo posakio „Pleištas pleištą varo" reikšmės. Vermachto smogtas itin stiprus smūgis senąją baimę sunaikino naująja, o čekisto revolveris sumenko ir paskendo tūkstančių pabūklų dundesyje, tūkstančių tankų vikšrų žlegesyje. Ir tada teroru sutvirtinta ir valdoma Stalino imperija pradėjo sparčiai ir nesulaikomai irti.

Kaip statinė, nuo kurios numušti lankai.

3.7. **Kada prasidėjo Didysis Tėvynės karas?**

Išgelbėjimas atėjo iš ten, iš kur Stalinas nė negalėjo tikėtis. Tas nuostabus išgelbėjimas iš neišvengiamos pražūties taip sujaudino tautų vadą, kad jis negalėjo susilaikyti ir pareiškė apie tai visiems girdint. Tiesa, paskui greit susivokė ir daugiau TO garsiai nesakė. Bet 1941 m. lapkritį darydamas pranešimą iškilmingame susirinkime eilinių bolševikinio perversmo metinių proga Stalinas staiga pasakė tiesą: ***„Kvaila Hitlerio politika SSRS tautas padarė dabartinės Vokietijos nesutaikomais priešais"*** (172).

Hitleris padarė ilgą virtinę didžiausių kvailysčių tada, kai pergalė kare su Stalino imperija tiesiog jau krito jam į rankas. Pirmoji klaida buvo strateginė nuostata sutriuškinti priešą vien karinėmis priemonėmis. Pusantro šimto vokiečių divizijų negalėjo okupuoti šalies, besidriekiančios nuo Brastos iki Vladivostoko ir nuo Murmansko iki Ašchabado. Jei Sovietų Sąjunga ir galėjo būti sugriauta, tam reikėjo vidinio sprogimo (tai ir įvyko tikrovėje po pusės amžiaus), ir vienintelė karinės operacijos prasmė galėjo būti inicijuoti tą sprogimą. Bet Hitleris, šis save įsimylėjęs fanatikas, įsivaizduojantis esąs „apvaizdos" įrankis, neįstengė (ar nenorėjo) suprasti tokių aiškių tiesų. Tačiau, nepaisant pradinių hitlerinės vadovybės planų, sovietinės valstybės vidinis irimas vis spartėjo.

SSRS nacionaliniuose pakraščiuose (Pabaltijyje, Vakarų Ukrainoje, vėliau – Šiaurės Kaukaze ir Kubanėje) prasidėjo visuotinis ginkluotas sukilimas, kuriam vykstant Lvove, Rygoje ir Kaune atsirado sukilėlių „valstybių" vyriausybės. Didžioji dalis šalies centrinių sričių gyventojų vokiečius pasitiko be gėlių, bet su mišriu nepasitikėjimo ir vilties jausmu. Jau iki rudens pradžios vokiečių nelaisvėje buvo pusantro milijono Raudonosios armijos karių. Per 1941 m. rugsėjį ir spalį šis skaičius išaugo daugiau nei dvigubai. Iš esmės tai buvo didžiulis „šaukiamųjų kontingentas" su vadais, visų rūšių karo specialistais ir su kalnais šaudmenų bei ginkluotės – nuo šautuvų iki tankų KV, kurie juk neišgaravo be pėdsakų, o milžiniški kiekiai liko vermachto užimtoje teritorijoje.

Vermachto generolai, kurie iš arti matė, kokia padėtis susiklostė Raudonojoje armijoje ir karo belaisvių stovyklose, ne kartą kreipėsi į Hitlerį siūlydami išnaudoti uni-

Vokiečių kariai įžengia į SSRS. Ukrainos, Pabaltijo valstybių gyventojai juos pasitiko kaip išvaduotojus. 1941 m. birželis.

kalias galimybes greičiau baigti karą su SSRS. Atrodė visiškai realu taikyti 1917–1918 m. patirtį, kai Vokietija, palaikydama valdžios pasikeitimą Rusijoje, sudarė su naująja vyriausybe separatinę Brastos (Bresto) taiką ir taip liko laisvomis rankomis, kad galėtų pulti Vakarų fronte. Taraso Bulbos formulę („aš tave į pasaulį paleidau, aš tave ir nužudysiu“) vokiečiai tikrai galėjo panaudoti prieš bolševikinį režimą Rusijoje.

Ant Sovietų Sąjungos griuvėsių buvo įmanoma sukurti keletą hitlerinės Vokietijos sąjunginių „nepriklausomų valstybių“ (panašiai kaip Slovakija ar Kroatija), kurios būtų aprūpinusios vermachtą maistu, žaliavomis karo pramonei, pagalbinėmis karinėmis formuotėmis. Tačiau Hitleris, kurio nesveikose smegenyse rasistinis kliedesys apie „slavų nevisavertiškumą“ keistai maišėsi su rytų giganto baime, atsakydavo, kad jam nereikia sąjungos su slavų „požmogiais“, o iš vermachto reikalaujama tik paprastai ir greitai sutriuškinti Raudonąją armiją. Paskui ir iš viso nustojo atsakinėti. Kai „Centro“ armijų grupės generolas feldmaršalas fon Bokas išsiuntė į Berlyną 200 tūkst. savanorių „išlaisvinimo kariuomenės“ ir Rusijos vyriausybės suformavimo Smolenske projektą, jo pranešimas grąžintas 1941 m. lapkritį su Keitelio rezoliucija: *„Tokios idėjos negali būti aptariamos su fiureriu“*.

Patiems labiausiai iš anksto priešiškai nusiteikusiems skaitytojams paaiškinsime: tai, kas ką tik išdėstyta, nėra pasakojimas apie tai, „kaip gerai galėjo būti“. Tai liūdnos mintys apie tai, kad viskas galėjo būti dar blogiau, negu buvo iš tikrųjų, nors atrodytų, kaip gali būti prasčiau. Per pasaulinio karo ugnį nebuvo brastos ir Stalino pralaimėjimas būtų reiškęs tik tai, kad būtų nepaprastai sustiprėjusios Hitlerio pozicijos.

Jo rankose galėjo atsidurti turtingiausios pasaulio šalies milžiniški žaliavų ištekliai ir milijonai klusnių, prie visko pripratusių darbuotojų. Režimas, kuris galėjo būti įtvirtintas iš NKVD/VKP(b) valdžios „išvaduotoje" teritorijoje, greičiausiai būtų skyręsis nuo Stalino režimo tik vėliavų spalvomis ir užrašais prie viršininkų kabinetų. Beje, ko gera, ir daugelio kabinetų šeimininkų pavardės nebūtų pasikeitusios...

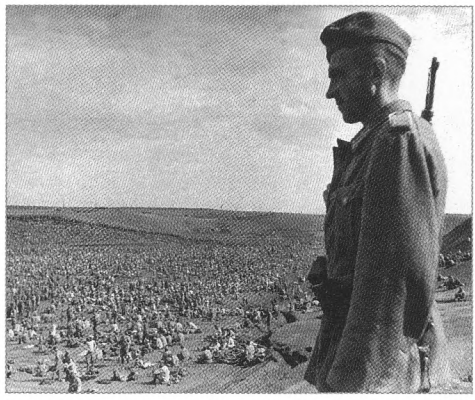

Prie Minsko ir Smolensko į nelaisvę patekusių Raudonosios armijos karių stovykla. 1941 m.

Žmonijos laimei, Hitleris praleido unikalią galimybę daugelį metų bolševikiškai šeimininkauti Rusijoje. Jis net nemėgino „pasaldyti piliulės" ir vaizduoti savo agresijos prieš SSRS kaip „išlaisvinimo žygio". Belaisvius raudonarmiečius, kurių atsisakė sovietinė valstybė, suginė kaip gyvulius į didžiules, spygliuota viela apjuostas aikštes ir marino badu bei dizenterija. Taip geriau už visus drauge vyriausiosios politinės valdybos agitatorius fašistų lyderiai parodė ir įrodė Raudonosios armijos kariams, kad ir nelaisvė nėra išsigelbėjimas nuo mirties.

Sovietų karo belaisviai maino baltinius į duoną. 1942 m.

1941 m. lapkričio 13 d. nustota anksčiau kariuomenės vadovybės iniciatyva paleisti kai kurių tautybių belaisvius raudonarmiečius. O paskui atėjo ankstyva ir sunki žiema, per kurią nuo šalčio, bado ir ligų išmirė du trečdaliai 1941 metų belaisvių.

Taip pat kategoriškai aiškiai okupacinė administracija apstulbintiems gyventojams pademonstravo, kad formulę „vokiečiai – kultūringa tauta" reikia užmiršti, verčiau priprasti prie „naujosios tvarkos", kuri pasirodė net paprastesnė už senąją: sušaudymas vietoje už bet kokį neklusnumą. Įžūliai atvirai žmonėms buvo aiškinama, kad tų, kuriems bus leista gyventi, vienintelė gyvenimo prasmė – aptarnauti „aukščiausiosios rasės" asmenis. Leidžiama buvo ne visiems. Košmariškos žydų genocido scenos, masinės karo belaisvių mirtys, įkaitų šaudymas, viešos egzekucijos – visa tai šiurpino okupuotų sričių gyventojus. Ir net tie, kurie 1941 metų vasarą pasitiko vokiečių įsiveržimą tikėdamiesi gerų permainų, baisėjosi ir pradėjo mąstyti, kad tokios „naujosios tvarkos" sąlygomis gyventi negalima.

Taip, žinoma, atsišaukimai, kurių milijonai krito iš vokiečių lėktuvų, žadėjo Raudonosios armijos kareivius gerai maitinti nelaisvėje ir paleisti namo pasibaigus karui. Tačiau žmonių susižinojimo „belaidis telefonas" veikė. Ir veikė stebėtinai

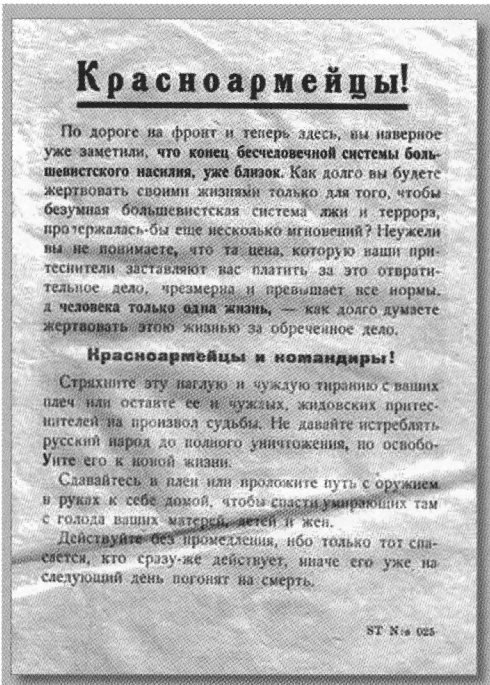

Красноармейцы!

По дороге на фронт и теперь здесь, вы наверное уже заметили, **что конец бесчеловечной системы большевистского насилия, уже близок.** Как долго вы будете жертвовать своими жизнями только для того, чтобы безумная большевистская система лжи и террора, продержалась-бы еще несколько мгновений? Неужели вы не понимаете, что та цена, которую ваши притеснители заставляют вас платить за это отвратительное дело, чрезмерна и превышает все нормы. **Ни человека только одна жизнь,** — как долго думаете жертвовать этою жизнью за обреченное дело.

Красноармейцы и командиры!

Стряхните эту наглую и чуждую тиранию с ваших плеч или оставте ее и чуждых, жидовских притеснителей на произвол судьбы. Не давайте истреблять русский народ до полного уничтожения, но освободите его к новой жизни.

Сдавайтесь в плен или проложите путь с оружием в руках к себе домой, чтобы спасти умирающих там с голода ваших матерей, детей и жен.

Действуйте без промедления, ибо только тот спасется, кто сразу же действует, иначе его уже на следующий день погонят на смерть.

ST N:o 025

Raudonarmiečiai!

Pakeliui į frontą ir dabar čia jūs tikriausiai jau pastebėjote, kad nežmoniškos bolševikinės prievartos sistemos žlugimas jau arti. Ar ilgai aukosite savo gyvybes vien dėl to, kad beprotiška bolševikinė melo ir teroro sistema išsilaikytų dar keletą akimirkų? Nejaugi nesuprantate, jog kaina, kurią mūsų engėjai verčia jus mokėti už šį pasibjaurėtiną dalyką, pernelyg didelė ir peržengia visas ribas. Žmogus turi tik vieną gyvenimą – ar ilgai manote aukoti šį gyvenimą dėl pasmerkto žlugti reikalo?

Raudonarmiečiai ir vadai!

Nusimeskite šią jžūlią ir svetimą tironiją nuo pečių arba palikite ją ir svetimus žydus engėjus likimo valiai. Neleiskite žudyti rusų tautos iki visiško sunaikinimo, bet išlaisvinkite ją naujam gyvenimui.

Pasiduokite į nelaisvę arba su ginklu rankose skinkitės kelią namo, kad išgelbėtumėte ten mirštančias badu savo motinas, vaikus ir žmonas.

Veikite nedelsdami, nes išsigelbėja tik tas, kuris iš karto veikia, priešingu atveju jis jau kitą dieną bus išvarytas mirti.

Бойцы! Командиры!

Сталин и его приспешники, в интересах интернационального капитала и евреев, гонят вас на верную смерть. Гонят в то время, как в освобожденных от большевиков областях строится новая жизнь без каторжных колхозов, без капиталистов, без помещиков, без потогонной стахановщины и социалистических соревнований!

Ш. В З.

Решайтесь:

Хотите вы умереть или жить?

У нас вы будете жить!

С пленными мы обращаемся хорошо. С перешедшими добровольно на нашу сторону, по новому приказу Гитлера, — обращение еще лучше: они получают особое удостоверение, обеспечивающее им лучшее питание и ряд других льгот. Желающих работать, мы устраиваем на работу по специальности.

ПРОПУСК

Этот пропуск действителен для неограниченного числа бойцов и командиров Красной Армии. Германское командование не публикует списков военнопленных. На каждое обращается только по их личному желанию и только в том случае, если их родственники находятся на освобожденной от большевиков территории.

Этот пропуск действителен до конца войны!

Переходить на сторону Германских войск можно и без пропуска достаточно крикнуть

Dieser Passierschein gilt für Offiziere und Mannschaften der Sowjetarmee.

Kariai! Vadai!

Stalinas ir jo pakalikai dėl internacionalinio kapitalo ir žydų interesų varo jus į tikrą mirtį. Varo tuo metu, kai išlaisvintose nuo bolševikų srityse kuriamas naujas gyvenimas be kolūkinės katorgos, be kapitalistų, be dvarininkų, be paskutinį prakaitą sunkiančios stachanovystės ir socialistinio lenktyniavimo!

Spręskite: norite mirti ar gyventi?

Pas mus jūs liksite gyvi!

Su belaisviais mes elgiamės gerai. Su savanoriškai perėjusiais mūsų pusėn pagal naująjį Hitlerio įsakymą elgiamasi dar geriau: jie gauna ypatingą pažymėjimą, kad būtų geriau maitinami ir turėtų nemaža kitų lengvatų. Norintiesiems dirbti suteikiame darbą pagal specialybę.

LEIDIMAS

Šis leidimas galioja neribotam skaičiui Raudonosios armijos karių ir vadų. Vokiečių vadovybė karo belaisvių sąrašų neskelbia. Jų pavardės skelbiamos tik pačių pageidavimu ir tik tais atvejais, kai giminaičiai yra išlaisvintoje nuo bolševikų teritorijoje.

Šis leidimas galioja iki karo pabaigos.

Pereiti Vokietijos kariuomenės pusėn galima ir be leidimo. Užtenka sušukti:

„Durtuvus žemėn!"

Vokiečių propagandiniai lapeliai. 1941 m.

Vermachto karių vargai Rusijos keliuose.

aktyviai. Taip kiekvieną dieną ir mėnesį vis nauji milijonai sovietinių žmonių pradėjo įsisąmoninti, kad karas, kuriame jiems tenka kariauti ir mirti, vyksta jau ne dėl eilinių „klasės brolių" išvadavimo, sakysim, Zanzibare, ne dėl galutinės „amžinai gyvo Karlo Markso mokymo" pergalės, o tiesiog dėl to, kad jie, jų šeimos, vaikai galėtų gyventi ir tikėtis geresnės ateities.

Štai tada ir prasidėjo Didysis Tėvynės karas.

Bet daugiamilijoninės žmonių bendrijos gyvenimas yra nepalyginti sudėtingesnis už bet kokią schemą. Anksčiau minėta formulė „imperija, teroru sutvirtinta ir teroru valdoma", nors ir išreiškia svarbiausią Stalino valstybės dominantę, be galo publicistiškai supaprastina tikrovę. Poetinė frazė „*visa sovietinė liaudis – kaip vienas žmogus*" tinka tik dainai. Sovietinė visuomenė buvo labai jau nevienalytė. Atlikti forsuoto pramonės modernizavimo užduotį vien kasant kanalus (dar ir vagiant vakarietišką technologiją) buvo neįmanoma. Modernizavimo epocha sužadino daugiamilijoninę „armiją" jaunuolių, energingų garbėtroškų – kiemsargių ir sargų vaikų, kuriems revoliucija atvėrė kelią į socialinių laiptų viršūnę. Jiems, jauniems inžinieriams ir stachanovininkams, lakūnams ir poetams, sovietų valdžia buvo „mūsų brangioji sovietų valdžia".

Tai buvo nuostabi karta, per 10–15 metų nuėjusi kelią nuo kaimo trobos supuvusiu stogu, kurioje gyveno tėvai, iki sostinės universiteto paskaitų salės, nuo studentiško suolo iki didžiulės gamyklos direktoriaus kabineto. Didelis socialinis mobilumas, svaiginantis jutimas, jog „pasakų metas atėjo į tikrovę", yra, ko gera, veiksmingesnis „socialinis haliuciogenas" negu materialinis komfortas. Stalinas tai suprato, tad iš-

Mūšiuose prie Maskvos Raudonosios armijos vadovybė, metusi į kontrpuolimą naujas divizijas iš Sibiro, sustabdė ir atstūmė vokiečius. 1941 m. gruodis.

radingai palaikė sovietinio jaunimo „audrą ir veržimąsi“, apsukriai panaudojo garbėtroškas „iškeltinius“ nuolatinei kadrų rotacijai viršutiniuose valdymo piramidės aukštuose. Visa totalitarinės valstybės propagandos mašinos galia buvo skirta formuoti sovietiniam jaunimui, kuriam „mūsų šalyje atviri visi keliai“, apčiuopiamos ir artimos šviesios ateities vaizdą. Šis ypač aktyvus, nors santykinai negausus socialinis sluoksnis ir tapo tuo „vyriausiosios vadovybės rezervu“, kuris kritišką akimirką padėjo išgelbėti stalininę valstybę nuo visiško žlugimo.

Pagaliau autorius visai nesiūlo karo istoriją nagrinėti sociologiniu aspektu ir tuo labiau – aprašinėjant psichologinius efektus ir afektus.

Ar žinai, kuo stiprūs mes, Basmanovai?
Ne, ne lenkų parama, ne kariuomene,
O nuomone, taip, liaudies nuomone.

Šitaip kalba vienas iš Puškino „Boriso Godunovo“ personažų. Gražiai pasakyta, tačiau nereikia užmiršti, kad kariuomenė stipri ne tik „liaudies nuomone“, bet ir įsakymais bei drausme. Karo vado vaidmuo didžiulis. Ten, kur vadai ir komisarai įstengė užtikrinti tvarką ir valdymą, įstengė išsaugoti savo kareivius, kad nepasiduotų visuotinei panikai, ten priešas gavo deramą atkirtį jau pirmuose mūšiuose. Tokių divizijų, pulkų, batalionų, baterijų buvo kiekviename fronto ruože. Dešimtys tūkstančių Raudonosios armijos karių ir vadų pradėjo savo Tėvynės karą jau 1941 m. auštant birželio 22-ajai. Atsidūrę bendro bėgimo chaose, be kaimynų, be ryšių ir be vilties likti gyviems, tos užsispyrusiai nepasiduodančios baterijos ir batalionai ne

Prie Maskvos į sovietinę nelaisvę patekę vokiečių kariai. 1941 m. gruodis.

kartą priversdavo vokiečius iš žygio rikiuotės išsiskleisti kovos rikiuote, lėtino priešo puolimo tempą.

„Taikoje ir mirtis graži". Pirmųjų karo dienų neįvardytiems didvyriams neliko ir tokios kuklios paguodos. Jiems teko žūti nežinomiems, taip ir nepatyrusiems, ar savo gyvybės kaina pavyko priartinti bendrą pergalę. Daugumai neteko nei ordinų, nei šlovės, nei antkapio akmens. Bet kaip tik jie pasiaukojamu žygdarbiu išgelbėjo šalį. Jie laimėjo brangaus laiko, kurio būtinai reikėjo, kad įvyktų giluminis liaudies požiūrio į karą perversmas. Nereikia pamiršti ir didžiulio masto materialinės techninės pagalbos Raudonajai armijai, sovietinės ginkluotės kiekio ir kokybės. Net būrys tankų KV (3 mašinos) galėjo sušaudyti ir sulamdyti vermachto mechanizuotąją koloną, net vienas IUT betoninėmis nesudaužomomis sienomis galėjo nusėti pasienio upės pakrantę vokiečių kareivių lavonais.

Pagaliau negalima pamiršti ir gamtinių bei geografinių sąlygų. Žinoma, jų nereikia absoliutinti, bet ir nenuneigsi, kad vien jau didžiulėse Rusijos erdvėse sklaidėsi ir tirpo grobikų kariuomenė. Napoleonui buvo lengva. Jo kariuomenė, ištįsusi kaip siūlas, kolona žygiavo į Maskvą. Vermachtas pradėjo pulti frontu nuo Kauno iki Peremyšlio (apie 700 km tiesia linija), o metų pabaigoje mūšiai vyko jau fronte nuo Tichvino iki Rostovo prie Dono (1600 km tiesia linija). Vokiečių kariuomenės komunikacijos nuolat ilgėjo. Kiekvieną sviedinį ir kiekvieną litrą benzino teko gabenti į frontą didžiuliu atstumu – pusantro du tūkstančius kilometrų. Šias komunikacijos

linijas reikėjo saugoti, sudaryti priešlėktuvinę gynybą, įgulas. O rudenį Rusijos centro gruntiniai keliai virto ištisa vermachto technikai sunkiai įveikiama purvo jūra.

Praleidęs visiškai realias galimybes panaikinti Rytų frontą politinėmis priemonėmis Hitleris nepasistengė maksimaliai panaudoti viso karinio potencialo pergalei mūšio lauke pasiekti. Dešimtys vermachto divizijų, šimtai tūkstančių karių, milijonai rezervistų giliame užnugaryje buvo rengiami „operacijoms po „Barbarosos" tuo metu, kai Rytų fronto kariuomenė tirpo įnirtinguose mūšiuose. Net tie santykinai vidutiniški nuostoliai, kuriuos 1941 metų vasarą patyrė vokiečių kariuomenė, nebuvo pakankamai kompensuojami technika ir kariais. Vokiečiai nepriėjo iki Maskvos. Nukraujavusios daugybėje mūšių vermachto divizijos iki jos atšliaužė. Sniego nuklotuose laukuose prie Maskvos Rytų kariuomenės likučius sutriuškino dešimtys naujų Raudonosios armijos divizijų, permestų iš Sibiro ir Tolimųjų Rytų.

Mūsų pasakojimas artėja prie pabaigos. Liko tik atsakyti į klausimą, kuris keliamas paskutinio skyriaus pavadinimu. Aišku, negali būti ir kalbos, kad įmanoma nustatyti „didžiojo lūžio" datą. Nėra tokių „jungiklių", kuriais akimirksniu būtų galima įvykdyti perversmą gausios daugiatautės žmonių bendrijos sąmonėje. Tačiau kai kuriuos visai racionalius kriterijus ir pagrįstas laiko ribas galima ir reikia nurodyti.

Dar kartą atverskime statistikos rinkinį „Slaptumo grifas panaikintas". Šį kartą – 152 puslapį. Jame pateikta veikiančiosios kariuomenės karių negrįžtamųjų (žuvusiųjų ir dingusių be žinios) bei sanitarinių (sužeistųjų ir ligonių) nuostolių lentelė, suskirstyta kiekvienų karo metų ketvirčiais.

Liūdna didžiulės daugybės XX a. karinių konfliktų patirtis rodo, kad yra kažkoks labai stabilus kovos veiksmuose žuvusiųjų ir sužeistųjų santykis – vienam žuvusiajam tenka trys sužeistieji. Beje, kaip tik tokiomis proporcijomis susidarė ir 1941 m. vermachto nuostoliai. Galbūt šie skaičiai reiškia kažkokį fundamentalų žmogaus organizmo „tvirtumo" ir XX a. pirmosios pusės ginklų kaunamojo poveikio santykį. Taigi „normalaus karo" (atleiskite už tokį cinišką pasakymą) sanitarinių nuostolių dalis turi sudaryti 75 proc. bendro nuostolių skaičiaus. Tiksliau sakant, jie turi būti net didesni, nes, be sužeistųjų, būna ir susirgusiųjų, kurių susidaro ne taip jau mažai iš žmonių, mėnesius gyvenančių purvinuose apkasuose.

O ką rodo 72 lentelė?

1941 m. trečiąjį ketvirtį (t.y. per pirmuosius tris karo mėnesius) sanitarinių nuostolių dalis buvo **24, 66 proc.** visų nuostolių. Kitaip sakant, negrįžtamųjų ir sanitarinių nuostolių dalis – ne 1 : 3, o 3 : 1. Tai labai liūdnas „stebuklas". Tokia padėtis susiklostė dėl milžiniško skaičiaus belaisvių ir dezertyrų, kurie ir tapo didžiausia Raudonosios armijos negrįžtamųjų nuostolių dalimi. Tai ir palikti priešui pribaigti sužeistieji, kurie nebuvo išgabenti į užnugarį, ir, žinoma, neįtraukti į „sanitarinių nuostolių" grafą.

1941 m. ketvirtąjį ketvirtį sanitarinių nuostolių dalis padidėjo beveik dvigubai – **40, 77 proc.** Tokios proporcijos dar labai tolimos nuo padėties normalioje kariaujančioje kariuomenėje, bet permainų jau matyti.

1942 m. pirmąjį ketvirtį – jau **65,44 proc**. Tai beveik „norma".

Antrąjį ir trečiąjį ketvirtį – atitinkamai **47,8 ir 52,79 proc**. Vokiečiai peržiemojo, atkūrė jėgas ir vėl nutįso daugiatūkstantinės kolonos belaisvių iš Kerčės ir Charkovo „katilų". Bet, kaip matome, siaubinga 1941 metų vasaros padėtis jau nepasikartojo!

Iki 1942 m. pabaigos sanitarinių nuostolių dalis padidėjo beveik iki „normalaus" dydžio – **67, 25 proc**. Toliau iki pat pergalingos 1945 m. gegužės šie skaičiai buvo tokie: **79, 75, 76, 77, 79, 78...** Principinis, kokybinis nuostolių struktūros pokytis nekelia nė mažiausių abejonių. Pokytis nuo 3 : 1 iki 1 : 3 negali būti paaiškintas statistikos klaidomis. Taigi matyti, kad **1942–1943 m. sandūroje kariuomenėje įvyko kokybinių pokyčių**. Ji nustojo „išsivaikščioti", tad belaisvių ir dezertyrų skaičius dėl to sumažėjo iki bendrų nuostolių procentų vienetų.

Norėčiau atsiprašyti visus, kuriuos netyčia galėjau įžeisti šia ciniška žmonių skausmo aritmetika. Ką padarysi, karo istoriko darbas ne kažin kiek patrauklesnis už patologoanatomo darbą. Bet ir vienas, ir kitas dirba, kad nustatytų galutinę, nors visada pavėluotą, bet kiek įmanoma tikslesnę diagnozę.

Ne mažesnę „diagnostinę reikšmę" turi ir partizaninio judėjimo plėtojimosi okupuotose Sovietų Sąjungos teritorijose dinamika. Deja, mums nepavyks nurodyti tikslių skaičių – tokia partizaninio karo specifika, kad neįmanoma tiksliai nustatyti „karinio personalo" skaičiaus, o ir partizaninio karo tema iki šiol yra didžiulė „tamsi dėmė" mūsų istoriografijoje. Tačiau net ir iš nedaugelio prieinamų šaltinių (144, 151, 156, 161) aiškėja radikalaus pokyčio okupuotose teritorijose, vykusio 1942–1943 m., vaizdas.

„... Dauguma partizanų būrių (sukurtų Gudijoje iki 1941 m. rugsėjo. – M. S.) *buvo formuojami vien iš NKVD ir milicijos darbuotojų, neįtraukiant vietos gyventojų, ryšių su partiniu bei sovietiniu aktyvu neužmegzta... Vėliau, partijos sričių komitetams kuriant partizanų būrius iš vietos partinio bei sovietinio aktyvo, jų vadovybės branduolys, kaip ir anksčiau, sudarytas iš NKVD operatyvinių darbuotojų... 1941 m. ir 1942 m. pradžioje buvo toliau kuriamos ir permetamos* (t.y. sovietinėje teritorijoje sudarytos diversinės grupės buvo permetamos per fronto liniją. – M. S.) *partizanų formuotės... Kaip ir anksčiau, partizanų būriai buvo formuojami daugiausia iš NKVD, milicijos operatyvinių darbuotojų, iš valstybės saugumo įstaigų agentūros...*

... Bendras vaizdas yra toks. 1942 m. vasarį NKVD įstaigos drauge su partijos įstaigomis parengė ir permetė į priešo užnugarį 1798 partizanų būrius ir 1533 diversines grupes, kurių bendras skaičius buvo 77 939 žmonės. Remiantis tuo, kad 1941 m. bendras partizanų skaičius okupuotoje teritorijoje buvo apie 90 tūkst. žmonių, o partizanų būrių skaičius – 2 tūkstančiai, išeitų, jog ***90 proc. jų parengti NKVD įstaigų. Jos ir vadovavo šiems būriams"*** (151, p. 71, 76, 82, 83).

Taigi pradiniu karo laikotarpiu (iki 1942 metų pavasario) „liaudies keršytojų" būrių kovotojai buvo ne paaugliai ir seneliai su medžiokliniais šautuvais, kaip buvo įprasta vaizduoti visoje sovietinėje mitologijoje, bet baudžiamųjų įstaigų „operatyviniai darbuotojai". Partizanų iš vietos gyventojų – savanorių – skaičius neviršijo 10–15 tūkst., t.y. buvo dešimtis kartų (!!!) mažesnis už „policajų" ir „hivių" skaičių.

Tokia partizaninio karo pradžia. Vėliau padėtis gerokai pasikeitė. Be to, visiškai priešinga kryptimi, negu tikėtasi:

„... Leningrado srities NKVD valdyba pasiuntė į priešo užnugarį 287 būrius, kurių bendras skaičius 11 733 žmonės. Iki 1942 m. vasario iš jų liko tik 60 būrių, turinčių 1965 žmones, t.y. ***apie 17 proc.*** *...*

... Ukrainoje valstybės saugumo įstaigos paliko priešo užnugaryje ir permetė ten 778 partizanų būrius bei 622 diversines grupes, kuriose iš viso buvo 28 753 žmonės. Tačiau iki 1942 m. rugpjūčio 25 d. liko tik 22 veikiantys būriai, turintys 3310 žmonių. Vadinasi, per 12 karo mėnesių ***išliko mažiau nei 3 proc. partizanų būrių ir grupių*** *iš tų, kurios permestos į priešo užnugarį 1941 m.*

Gudijoje iki 1942 m. sausio iš 437 grupių bei būrių, kurie buvo permesti į priešo užnugarį, ***nustojo egzistuoti 412, arba 95 proc.***

... Jau per pirmąją karo žiemą beveik visos didelės formuotės, turinčios po kelis šimtus žmonių, buvo sunaikintos ar iškriko į atskiras grupes... Iki 1942 m. vidurio partizanų skaičius buvo 65 tūkst. ..." (151, p. 82, 158, 174)

Šie skaičiai konkrečiai ir išsamiai atsako į klausimą dėl vokiečių okupuotų SSRS teritorijų gyventojų požiūrio į „liaudies keršytojus" iš „valstybės saugumo įstaigų agentūros". Tokiomis aplinkybėmis visiškai dėsninga, kad didžioji dalis partizanų grupių, sudarytų per pirmuosius karo metus, buvo sutriuškintos. Sovietinės vyriausybės sumanymu, tie nedideli būriai (vidutiniškai po 20–25 žmones) turėjo atlikti „kondensacijos centrų" vaidmenį – aplink juos, vaizdingai sakant, turėjo rinktis „debesys". O iš tikrųjų partizanų skaičius ne tik neišaugo, bet iki 1942 metų vasaros net pusantro karto sumažėjo. Ir tai vyko nepaisant, kad okupuotų teritorijų plotas gerokai padidėjo po itin skaudaus pralaimėjimo prie Charkovo ir vokiečiams prasiveržus prie Stalingrado ir Mozdoko. Ypač įspūdinga partizanų formuočių skaičiaus kaita Ukrainoje, kur jos buvo iš esmės visiškai sunaikintos.

Tikrai masinį pobūdį liaudies karas su grobikais įgijo tik 1943–1944 m. Pavyzdžiui, Gudijoje, kur partizanams veikti buvo palankios sąlygos dėl didelių miškų masyvų, partizanų skaičius 1943 m. balandį jau buvo 68 498. Iš viso iki 1943 m. balandžio visoje vokiečių užimtoje teritorijoje veikė 110 889 partizanai. Pagal partizaninio judėjimo centrinio štabo ataskaitą 1943 m. birželio 1 d. su partizaninio judėjimo štabu ryšius palaikė 1061 būrys, kurių bendras kovotojų skaičius buvo 142 tūkst. Pagaliau 1944 m. sausį vien Gudijos partizanų skaičius pasiekė 122 tūkst. žmonių, o iš viso 1944 metų žiemą priešo užnugaryje kovojo ištisa partizanų armija, turinti apie 200 tūkst. žmonių. Padidėjo ir partizanų kovos veiksmų efektyvumas. Štai po karo atlikta trofėjinių vermachto dokumentų analizė parodė, kad iš 18 tūkst. ešelonų, nu-

kentėjusių dėl diversijų geležinkeliuose, 15 tūkst. atakuota 1943–1944 m. Operacijos „Bagrationas“ – Raudonosios armijos didžiausios puolamosios operacijos, pasibaigusios Gudijos didžiosios dalies atgavimu ir „Centro“ armijų grupės sutriuškinimu, – išvakarėse, naktį į 1944 m. liepos 20 d. partizanai susprogdino 40 tūkst. bėgių, dėl ko buvo paralyžiuotas bet koks geležinkelio eismas priešo kariuomenės užnugaryje. Per 1943–1944 m., kai kiekviena vokiečių įgula, kiekviena automobilių kolona, kiekvienas geležinkelio ešelonas galėjo būti užpultas, laikraštinis lozungas „Žemė dega po okupantų kojomis“ tapo apčiuopiama realybe.

Šie skaičiai ir faktai gali tik iš dalies padėti įvertinti susiklosčiusią situaciją. Bet nenuneigiama, kad okupuotose teritorijose nuo 1943 m. sparčiai plėtėsi partizaninis judėjimas ir padėtis iš principo kokybiškai pasikeitė.

Apibendrinant visa, kas anksčiau pasakyta, orientacines laiko, per kurį įvyko „didysis lūžis“, ribas galima apibrėžti taip: **1942 metų ruduo–1943 metų vasara.**

Pagal visuotinai priimtą šio karo chronologiją – nuo Stalingrado kautynių iki Kursko „lanko“.

Epilogas

„Sovietinės liaudies pergalės Didžiajame Tėvynės kare pasaulinė istorinė reikšmė".

Šis klausimas studentams ir moksleiviams visada atrodė labai paprastas. Lengvas. Nereikia įsiminti datų, frontų pavadinimų, tiesiog tarškėk apie „pasaulinės socializmo sistemos sukūrimą", „autoriteto pasaulinėje arenoje stiprinimą", „priešiškos apsupties likvidavimą"...

Ši knyga parašyta ne moksleiviams, o suaugusiems žmonėms, nebijantiems tiesos apie savo šalies praeitį, pasirengusiems susimąstyti apie jos dabartį ir ateitį. Mūsų šalies piliečiams dar teks rasti atsakymą į klausimą, kokią vėliavą 1945 m. gegužę sovietiniai kariai iškėlė virš užimto reichstago: didingos pergalės ar savo pralaimėjimo?

Stalinui Antrasis pasaulinis karas, kurį jis taip atkakliai ir nevykusiai rengė, provokavo bei kurstė, baigėsi pergale. Praliejęs upes žmonių kraujo, išgelbėtas nuo, atrodytų, neišvengiamos pražūties milijonų sovietinių žmonių didvyriškumo Stalino režimas išėjo iš karo didžiai triumfuodamas. Milžiniška kariuomenė, kuri atmetus kaip nereikalingą paskutinį revoliucinės praeities prisiminimą, nustota vadinti „raudonąja", jau stovėjo prie Dunojaus ir Elbės krantų. Pats Šeimininkas paskelbtas visų laikų ir tautų genialiausiu karvedžiu. Sužavėti bendražygiai jam suteikė aukščiausią – generalisimo – karinį laipsnį. Politiškai bankrutavęs niekingas bailys, neišdrįsęs pirmosiomis karo dienomis net kreiptis į liaudį ir paaiškinti, kas įvyko, paskelbtas „didžiosios pergalės kūrėju ir organizatoriumi".

Negalima neigti, kad Sovietų Sąjungos karinės techninės galios augimas, galimybių priversti drebėti visą pasaulį didėjimas buvo iš tiesų stulbinantis. Iš nugalėtos Vokietijos buvo išgabenama tūkstančiai tonų techninių dokumentų, išvežami ištisi mokslo tiriamieji, konstruktorių kolektyvai. Iš patiklių priešų – sąjungininkų visais įmanomais būdais buvo perkamos, išviliojamos, vagiamos naujausios karinės technologijos: reaktyviniai varikliai, zenitinės raketos, radiolokatoriai, balistinės raketos, infraraudonosios taikymo sistemos... Ir pagaliau visų pastangų viršūnė – amerikiečių atominės bombos, kuri nukopijuota ir vos ketveriems metams praėjus po Berlyno užėmimo, išbandyta, aprašymas. Dvidešimt tūkstančių puslapių.

Tuo metu, kai Stalinas mirė ar buvo nunuodytas draugų iš jo politinio biuro, Sovietų Sąjunga buvo ginkluota ir labai pavojinga. Kaip niekada. Ir vis dėlto nenorėtume tikėti, kad vien todėl milijonai žmonių žuvo kankinių mirtimi. Taip, neįsivaizduojamai sunkiomis sąlygomis, kurias sudarė nusikalstamas Stalino režimas, sovietinė liaudis, jos daugianacionalinė Raudonoji armija išgelbėjo Europą nuo fašistų vergovės. Suvaržytas rusų mužikas eilinį kartą aukodamasis atvėrė duris kitoms tautoms į taiką ir klestėjimą. Paminklai sovietiniam kariui turi stovėti Paryžiaus ir Vienos, Londono ir Briuselio aikštėse.

„Didžiajam Stalinui šlovė". 5 deš. sovietinio dailininko paveikslas.

Bet kokie giluminiai Didžiojo Tėvynės karo padariniai teko pačiai Rusijai?

Kaip milijonų geriausių, sąžiningiausių, drąsiausių žūtis paveikė tautos genetinį fondą, dorovines nuostatas?

Ar nepalūžo liaudies dvasinės jėgos dėl ketverių metų nežmoniškos įtampos?

Ar toks ryškus masinio heroizmo, pasiaukojimo blykstelėjimas, kurį sovietinė liaudis parodė apstulbusiam pasauliui, netapo paskutiniu mirštančiojo jėgų antplūdžiu?

Štai klausimai, į kuriuos gali atsakyti tik pats gyvenimas, tad istorikui nelieka nieko kita, kaip nutilti ir padėti paskutinį tašką.

1. Antrasis pasaulinis karas Europoje 1939–1940 metais.

2. Raudonosios armijos strateginio puolimo operacijos planas 1941 metų pavasarį.

3. SSRS ir Vokietijos bei jos sąjungininkių karinių pajėgų išdėstymas 1941 m. birželio 21 d.

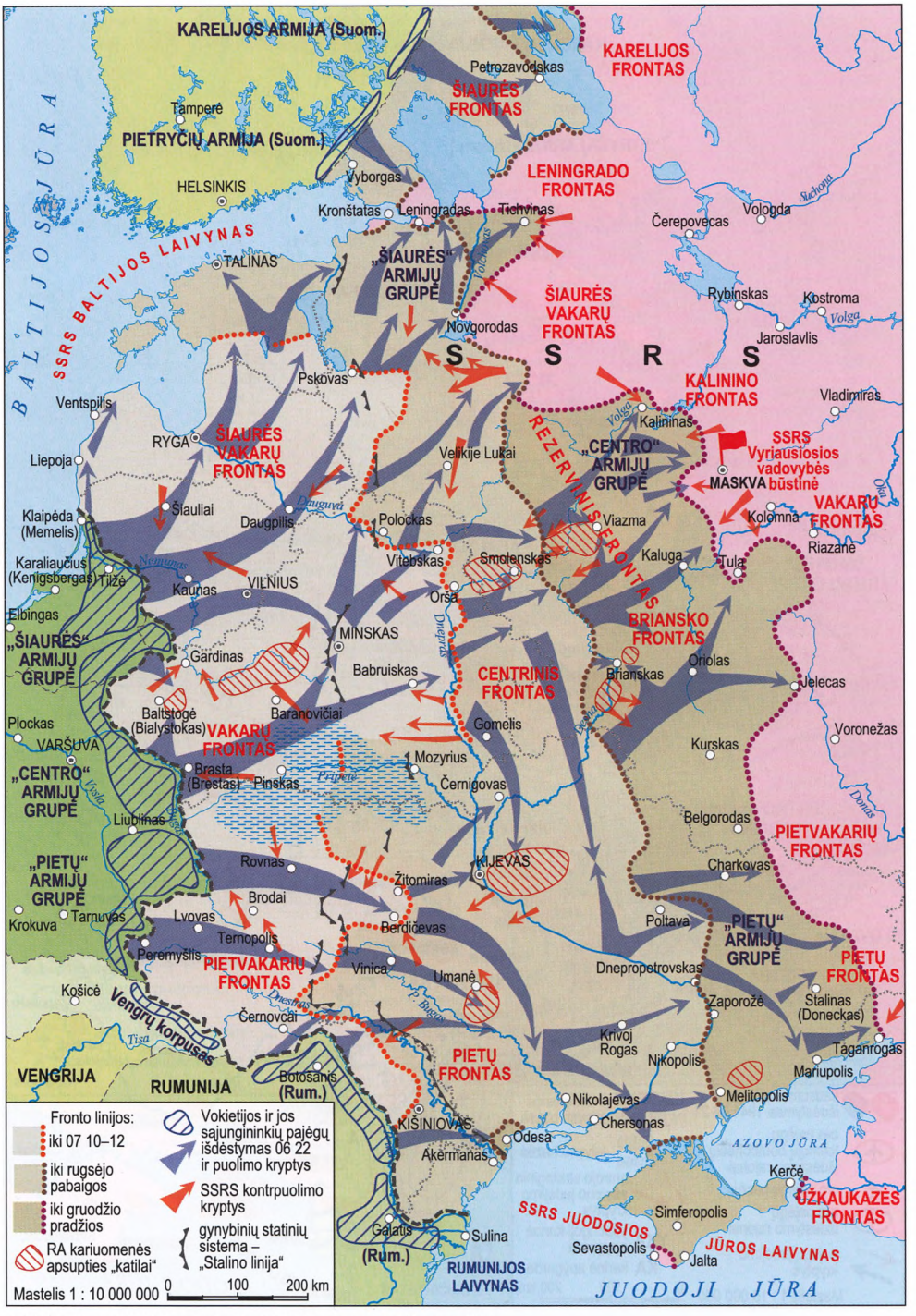

4. Vokietijos–SSRS fronto linija iki 1941 m. gruodžio pradžios.

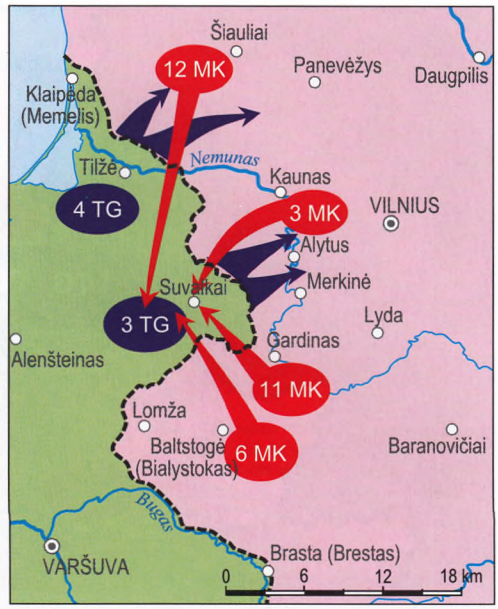

5. Vakarų ir Šiaurės vakarų frontų kontrpuolimo planas.

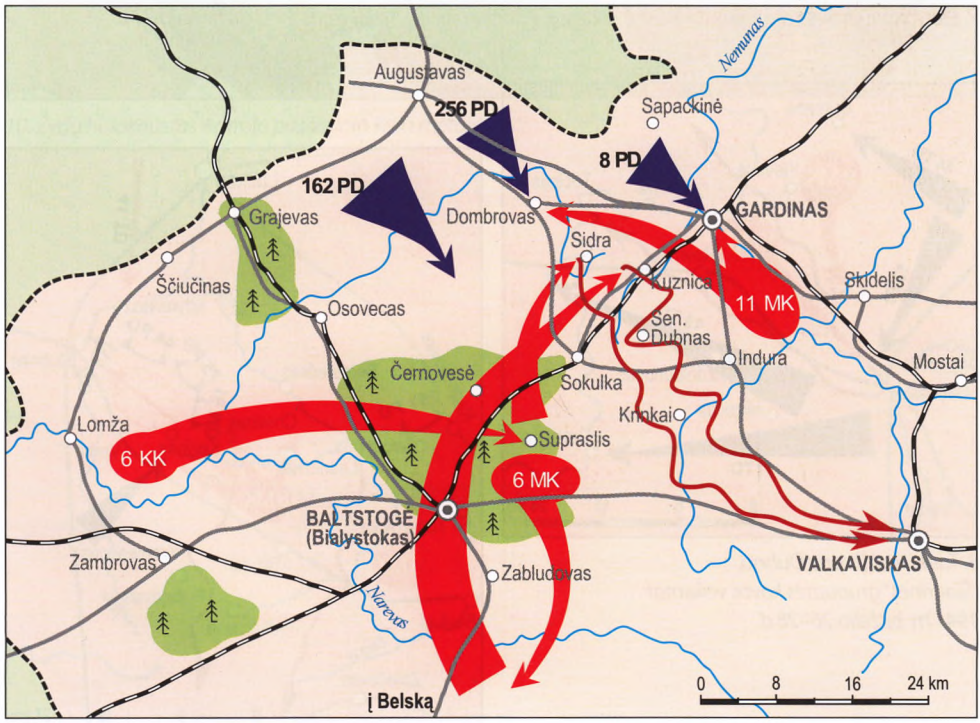

6. Boldino KMG kovos veiksmai 1941 m. birželio 23–27 d.

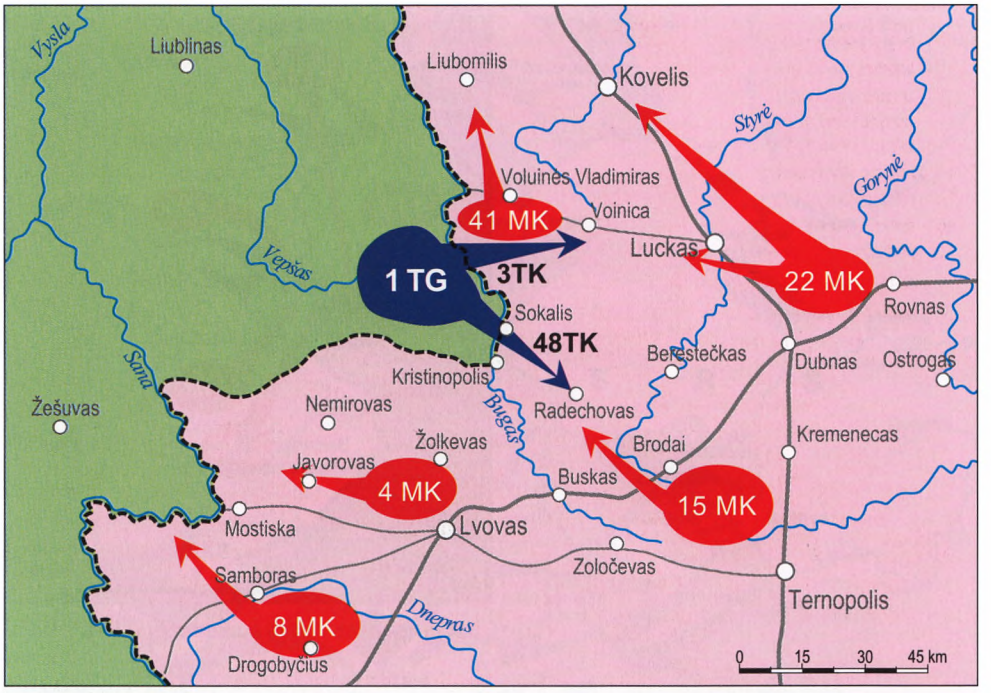

7. Pietvakarių fronto dešinysis (šiaurinis) sparnas. Karinių pajėgų išdėstymas 1941m. birželio 23 d.

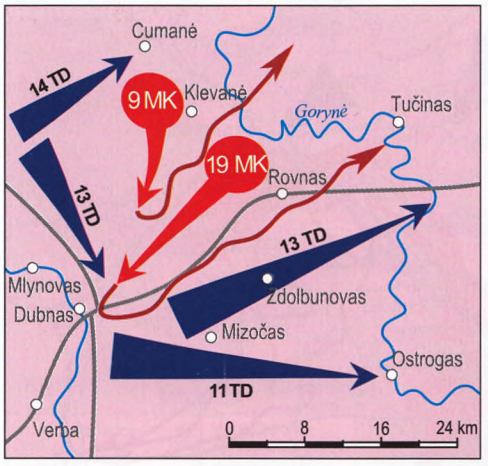

8. Tankų mūšis prie Dubno.
„Šiaurinės" grupuotės kovos veiksmai
1941 m. birželio 26–28 d.

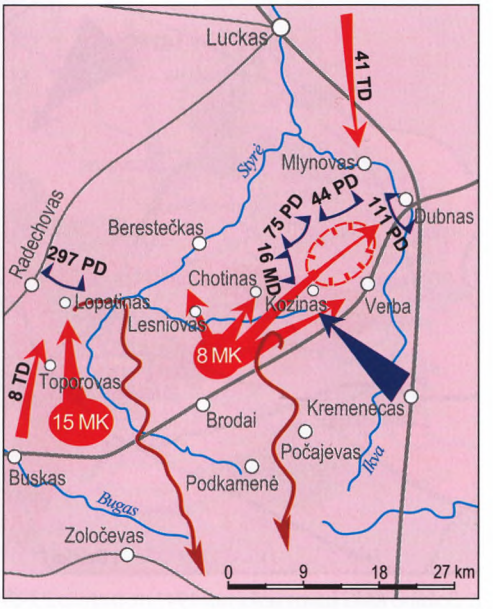

9. Tankų mūšis prie Dubno.
„Pietinės" grupuotės kovos veiksmai
1941 m. birželio 26–30 d.

10. Žydų holokaustas Antrojo pasaulinio karo metais.

1 priedas

Kariniai terminai ir apibrėžimai

1. Sausumos pajėgų struktūra

SSRS ir Vokietijos ginkluotųjų pajėgų pagrindas buvo sausumos kariuomenė. Vokietijos sausumos pajėgos įvardijamos žodžiu **„vermachtas“**. O kalbant apie Sovietų Sąjungą terminas **„Raudonoji armija“** (Darbininkų ir valstiečių raudonoji armija, DVRA) gali būti taikomas ir visoms karinėms pajėgoms, ir tik sausumos kariuomenei.

Vokietijos **karinė aviacija** (karinės oro pajėgos, KOP) paprastai įvardijamos žodžiu **„liuftvafė“**.

Liuftvafės specifinė ypatybė buvo ta, kad priklausė antžeminėms priešlėktuvinės gynybos (PLG) pajėgoms, t.y. kaip ir zenitiniai, prožektorių, radiolokacijos daliniai.

2. Padaliniai, daliniai, junginiai

Pirminė karinės struktūros „ląstelė“ yra **PULKAS**. Tai karinis dalinys, turintis individualų numerį ir vėliavą. Struktūriniai vidiniai pulko **padaliniai** (karinio personalo skaičiaus mažėjimo tvarka): batalionas, kuopa, būrys, skyrius. Padaliniai neturi „asmeninių“ numerių ir žymimi kelintiniais skaitvardžiais, pavyzdžiui: 486-ojo šaulių pulko pirmojo bataliono antrosios kuopos trečiasis būrys. Šaulių dalinių ir padalinių karinio personalo orientacinis skaičius:

» pulkas 3–4 tūkst. karių;
» batalionas 700–800 karių;
» kuopa 200 karių;
» būrys 50 karių;
» skyrius 10 karių.

Raudonojoje armijoje buvo šaulių pulkai, motorizuotųjų šaulių pulkai, tankų pulkai. Artilerijos pulkai pagal naudojamos ginkluotės tipą kartais buvo žymimi kaip patrankų artilerijos pulkas ar haubicų artilerijos pulkas. Artilerijos pulko padaliniai vadinami **divizionais** ir **baterijomis**. Artilerijos pulko padaliniai labai skiriasi, tad tik kaip pavyzdį galima pateikti tokią struktūrą:

» 4 pabūklai vienoje baterijoje;
» 12 pabūklų viename divizione (trys baterijos);
» 36 ar 48 pabūklai pulke (trys keturi divizionai).

Keli pulkai buvo jungiami į pagrindinį taktinį junginį – **DIVIZIJĄ**. Pavyzdžiui, Raudonosios armijos šaulių divizijoje buvo trys šaulių ir du artilerijos pulkai, 14 483 kariai. Motorizuotojoje divizijoje buvo du šaulių, vienas tankų ir vienas artilerijos pulkas. Kartu su divizijomis (pagrindiniais taktiniais junginiais) Raudonojoje armijoje buvo **brigados** (šaulių, tankų, artilerijos). Brigada mažesnė už diviziją, paprastai jai priklausė 2–3 pulkai (ar 4–5 atskiri batalionai).

Kelios divizijos buvo jungiamos į šaulių **KORPUSĄ (ŠK).** DVRA šaulių korpusas nebuvo fiksuoto dydžio ir jam galėjo priklausyti nuo dviejų iki penkių šaulių divizijų. Be to, korpusui buvo priskiriami **pastiprinimo** daliniai (vienas du artilerijos pulkai, zenitinis divizionas, pontonų ir tiltų batalionas ir t.t.).

Mechanizuotieji korpusai (MK) turėjo po dvi tankų ir vieną motorizuotąją diviziją, atskirą motociklininkų pulką, stiprinimo dalinius.

Kalbant apie vermachtą, vartojami taip pat tie patys terminai ir santrumpos, tik vietoje „šaulių“ įvardijama „pėstininkų“: pėstininkų pulkas, pėstininkų divizija. Vermachto pėstininkų divizija turėjo 16 589 karius. Jai priklausė trys pėstininkų ir vienas artilerijos pulkas, keli atskiri batalionai ir divizionai. Šaulių korpuso analogas vermachte įvardijamas terminu „armijos korpusas“ **(AK).** Vermachto tankų korpusai **(TK)** neturėjo fiksuotos struktūros. Paprastai tankų korpusui priklausė dvi tankų ir viena dvi motorizuotosios divizijos.

Keli korpusai buvo jungiami į didelį junginį – **ARMIJĄ.** Knygos tekste armijos žymimos taip: 5-oji armija, 10-oji armija...Taikos metu armija buvo didžiausias Raudonosios armijos junginys. Per karą (ar planuojamo karo išvakarėse) kelios armijos, atskiros divizijos ir korpusai jungiami į patį galingiausią junginį – **FRONTĄ**. Vermachte „fronto“ analogas buvo didelis junginys, vadinamas **armijų grupe**. Įsiveržti į Sovietų Sąjungą išskleistos trys armijų grupės: „Šiaurės“ (turėjusi užduotį per Pabaltijį pulti Leningradą), „Centro“ (pulti Minsko–Smolensko kryptimi) ir „Pietų“ (užimti Ukrainą ir, veikiant išvien su Rumunijos kariuomene, Moldaviją).

Raudonosios armijos tankų kariuomenėje nebuvo aukštesnio lygio junginių negu mechanizuotasis korpusas. O vermachtas buvo suformavęs keturias tankų grupes: 1-ąją tankų grupę, priklausančią „Pietų“ armijų grupei, 2-ąją ir 3-iąją, priskirtas „Centro“ armijų grupei, ir 4-ąją tankų grupę, priklausančią „Šiaurės“ armijų grupei. Šios armijų grupės turėjo po du (3-ioji ir 4-oji tankų grupės) ar po tris (1-oji ir 2-oji tankų grupės) tankų korpusus.

3. Artilerija ir minosvaidžiai

Vamzdinės artilerijos pabūklai skiriami į dvi pagrindines klases: **PATRANKAS ir HAUBICAS.** Svarbiausias jų išorinis skirtumas yra vamzdžio ilgis: patrankos vamzdis ilgas (40–50 kalibrų), haubicų – trumpas (20–30 kalibrų). Nuo skirtingo vamzdžio ilgio priklauso sviedinio pradinis greitis: patrankų 650–750 m/sek., haubicų – 350–500 m/sek. Aišku, **sviediniui** greitį suteikia ne vamzdis, o **šaunamasis užtaisas.** Patrankos **artilerijos šaudmens** (pagrindiniai artilerijos šaudmens elementai yra sviedinys, sprogdiklis ir šaunamasis užtaisas) šaunamasis užtaisas yra gerokai stipresnis negu haubicos artilerijos šaudmens. Dėl didelės patrankos artilerijos šaudmens galios, t.y. didesnio parako svorio, jai reikia ir didesnio, sunkesnio užrakto, vamzdžio, atošliaužos mechanizmo ir visų kitų mazgų bei agregatų. Todėl patranka sveria keliskart daugiau negu to paties kalibro haubica. Pavyzdžiui, pati masiškiausia Raudonosios armijos haubica 122 mm M-30 (kovinėje padėtyje, t.y. be pirmagalio – dviračio vežimo, į kurį remiasi traukiamo pabūklo stovas) svėrė 2200 kg, o to paties kalibro patranka A-19 kovinėje padėtyje – 7080 kg.

Didelis patrankos sviedinio pradinis greitis leidžia gerokai toliau šaudyti (štai 122 mm haubicos šūvio nuotolis – 8,9 km, o 122 mm patrankos A-19 – 20,4 km). Artimais nuotoliais iš patrankos (dėl sviedinio didelio pradinio greičio) galima šaudyti **„lėkštąja ugnimi“** (sviedinio trajektorija beveik tiesi ir lygiagreti su žemės paviršiumi). Iš haubicos šaudoma **„aukštąja ugnimi“** (sviedinys išlekia 30–45 laipsnių kampu horizonto atžvilgiu ir skrieja parabole), o tai daugeliu atvejų turi svarbų taktinį pranašumą – galima šaudyti į nematomus taikinius per kalnų viršūnes, kauti priešo gyvąją jėgą, pasislėpusią apkasuose ir tranšėjose.

Savotiška artilerijos pabūklo atmaina yra vadinamosios pulko ir kalnų patrankos. Tai lengvi trumpavamzdžiai pabūklai su mažu (būdingu greičiau haubicai) sviedinio pradiniu greičiu, bet skirti (priešingai nei haubicos) šaudyti ir aukšta trajektorija, ir tiesiuoju taikymu nedideliais atstumais (400–500 m).

MINOSVAIDIS yra lygiavamzdis pabūklas minoms – sviediniams, turintiems aerodinaminius sparnuotus stabilizatorius (panašius į strėlės plunksnas), svaidyti. Nors minosvaidžio vamzdžio apačia aklina (vadinasi, ją spaudžia šaunamojo užtaiso dujos), šis slėgis kur kas mažesnis negu įprastinio artilerijos pabūklo vamzdyje. Šūvio atatranką per minosvaidžio atraminę plokštę amortizuoja gruntas. Todėl minosvaidžio vamzdis ir apskritai visa sistema daugelį kartų lengvesnė už analogiško kalibro haubicą. Pavyzdžiui, 120 mm minosvaidis kovinėje padėtyje svėrė tik 275 kg. Prie minosvaidžio trūkumų reikia skirti ir dėl minos mažo pradinio greičio nedidelį šaudymo nuotolį bei tikslumą, taip pat ir tai, kad iš principo neįmanoma šaudyti „lėkštąja ugnimi“. O iš pranašumų paminėtini paprasta konstrukcija, mažas svoris, didelė greitašauda. Minosvaidžiams gaminti nereikia sudėtingų įrenginių ir geriausio legiruotojo plieno.

4. Prieštankinės patrankos ir šarvamušiai sviediniai

Kovoti su tankais ir kitais šarvuotais taikiniais buvo sukurti specialių tipų pabūklai – **prieštankinės patrankos**. Iki to laiko, kol pagrindinė **šarvamušio sviedinio** rūšis buvo plieninė „kūlė", pramušanti tanko šarvą dėl savo kinetinės energijos, svarbiausias reikalavimas prieštankinei patrankai buvo didžiausias galimas sviedinio greitis. Tam reikėjo ypač ilgo vamzdžio (60 ir daugiau kalibrų). Didelė pramušamoji galia turi būti svarbiausia, bet ne vienintelė prieštankinės patrankos savybė. Tankas gali manevruoti ir operatyviniu (netikėtai atsirasti nenuspėjamoje fronto vietoje), ir taktiniu (mūšio lauke) atžvilgiu. Taigi kovos su tanku priemonė (prieštankinė patranka) turi įstengti maksimaliai manevruoti „ratais ir ugnimi". Tai reiškia, jog prieštankinė patranka turi būti pakankamai lengva, kad jos tarnyba galėtų rankiniu būdu (tiesiogine šių žodžių reikšme) pasukti ją ugnies pozicijoje, perstumti į kitą poziciją. Be to, patranką su ratais galima traukti raižyta vietove dideliu greičiu.

Dėl šių priežasčių kaip prieštankinės buvo naudojamos santykinai mažo kalibro (37–57 mm) ilgavamzdės patrankos ir sviedinį iššaunančios dideliu greičiu – nuo 750 iki 1150 m/sek. (3,3 karto greičiau už garsą prie žemės). Antrojo pasaulinio karo pradiniu laikotarpiu buvo plačiai naudojamos dar mažesnio kalibro sistemos: 20–25 mm ir 8–15 mm prieštankiniai šautuvai. Tačiau, toliau tobulėjant šarvuočių ir tankų technikai, bevertės tapo ne tik superlengvos sistemos, bet ir labiausiai paplitusios 37, 45, 50 mm prieštankinės patrankos. Į karo pabaigą prieštankinių patrankų kalibras padidėjo iki 75–88 mm. Tai leido visiškai išspręsti šarvų pramušimo problemą (vokiška 88 mm prieštankinė patranka Pak-43 iš arti pramušdavo iki 180 mm storio šarvus), bet šio pabūklo svoris viršijo visas racionalumo ribas. Pak-43 svėrė 3700 kg, todėl mūšio lauke ji iš esmės buvo nejudri. Tad, galima sakyti, prieštankinė artilerija pateko į aklavietę, iš kurios išeiti pavyko tik tada, kai buvo sukurti kumuliatyviniai sviediniai, kurių greitis jau neturėjo reikšmės. Taigi po karo buvo galima prieštankines patrankas pakeisti nevaldomosiomis raketomis (prieštankiniais granatsvaidžiais) ar prieštankinėmis valdomosiomis raketomis (PTVR).

5. Tankai, tanketės, savaeigiai pabūklai, šarvuotieji automobiliai, šarvuočiai

TANKAS – kovos mašina, kuriai būdingi trys požymiai:

» šarvuotas korpusas;

» vikšrinė važiuoklė;

» sukiojamasis **bokštelis su pabūklu.**

Gana paplitusi tankų atmaina Antrojo pasaulinio karo pradžioje buvo **ugniasvaidžiai** (arba „cheminiai") tankai. Vietoje patrankos tokio tanko sukiojamajame bokštelyje buvo įmontuojamas įrenginys, galintis 50–80 m nuotoliu nusviesti kelis litrus skysčio (degiojo mišinio ar iprito tipo skystos nuodingosios medžiagos).

Ugniasvaidžiai tankai buvo planuojami naudoti kovai su pėstininkais, pasislėpusiais tranšėjose ir kauti IUT įguloms.

Įrengti artilerijos pabūklą nedideliame sukiojamajame bokštelyje – labai sudėtinga inžinerinė užduotis. Todėl karo pradžios tankai buvo ginkluojami mažo kalibro (37–50 mm) ar trumpavamzdėmis mažo šaudymo nuotolio 75–76 mm patrankomis. Naudojant tokias patrankas mūšyje, paaiškėjo, kad jos nepakankamai efektyvios palaikyti pėstininkams mūšio lauke. Todėl buvo sukurtos naujo tipo vikšrinės šarvuotosios mašinos – **SAVAEIGIAI PABŪKLAI** („šturmo pabūklai", savaeigiai artilerijos įrenginiai – SAĮ). Iš išorės SAĮ nuo tanko skiriasi tuo, kad neturi sukiojamojo bokštelio (pabūklas įmontuotas nejudamoje kovinėje kabinoje, kartais net su atvira užpakaline dalimi). Visų atmainų SAĮ sąlyginai galima skirstyti į dvi grupes: pėstininkų palaikymo pabūklus ir tankų naikintojus. Pirmuoju atveju įrengiama galinga patranka (arba iki 152 mm kalibro haubica) ir kulkosvaidžiai, antruoju – SAĮ turėjo labai atsparius šarvus ir buvo ginkluotas prieštankine patranka.

Ketvirtajame dešimtmetyje buvo masiškai gaminamos lengvosios **TANKETĖS** (mažieji tankai) su kulkosvaidžiais. Sovietų Sąjungoje tokios tanketės (T-37/T-38/T-40) buvo skirtos tankų ir šaulių divizijoms naudoti žvalgybai. Jos taip pat galėjo plaukti vandeniu (**plaukiojamieji tankai**). Tačiau pėstininkus vis gausiau ginkluojant prieštankinės gynybos priemonėmis, liko mažiau galimybių naudoti tanketes. Į Antrojo pasaulinio karo pabaigą jos kaip savarankiška kovos mašinų klasė iš esmės išnyko.

ŠARVUOTASIS AUTOMOBILIS – ratinė šarvuotoji kovos mašina, ginkluota kulkosvaidžiu (o kai kuriais atvejais – ir patranka). Patys galingiausi šarvuotieji automobiliai buvo sovietiniai BA-10, sukurti naudojant didelio važumo triašio automobilio važiuoklę ir ginkluoti lengvojo tanko sukiojamajame bokštelyje įrengta 45 mm patranka. Nepaisant savo metui galingos ginkluotės, šarvuotieji automobiliai su patrankomis labai nepaplito, nes smarkiai atsiliko nuo tankų važumu raižytoje vietovėje. Kita vertus, įvairiausi lengvųjų šarvuotųjų automobilių modeliai (žvalgybiniai, vadų, ryšių) buvo sėkmingai naudojami per visą karą.

ŠARVUOTIS, nors dažnai buvo kuriamas naudojant automobilio važiuoklę kaip ir šarvuotasis automobilis, bet radikaliai skyrėsi nuo jo ir išore, ir paskirtimi. Antrojo pasaulinio karo laikų šarvuočiai – paprastai atviros ratinės mašinos šarvuotais bortais ir vairuotojo kabina, ginkluoti kulkosvaidžiais ar apskritai neginkluoti ir skirti vežti tankų (motorizuotųjų) divizijų motorizuotųjų šaulių dalinių kariams. To meto šarvuotis nebuvo pėstininkų kovos mašina (PKM). Jo užduotis – tik nugabenti motorizuotuosius pėstininkus į išskleidimo rajoną, o mūšio lauke pėstininkai judėjo savarankiškai (t.y. pėsčiomis).

2 priedas

Vermachto ir Raudonosios armijos tankų kariuomenės, dalyvavusios kovos veiksmuose 1941 m. birželio 22–liepos 10 d., sudėtis ir ginkluotė

„Šiaurės" armijų grupė	**Šiaurės vakarų frontas**
4-oji tankų grupė **41 TK** (1 t. d., 6 t. d.) 390 / 114/ 155 / 121 **56 TK** (8 t. d.) 212 / 64 / 118 / 30	**12 MK** (23 t. d., 28 t. d., 202 m. š. d.) 730 / 0 **3 MK** (2 t. d., 5 t. d., 84 m. š. d.) 672 / 128 **1 MK** (3 t. d., 163 m. š. d.) 666 / 10 **21 MK** (42 t. d., 46 t. d., 185 m. š. d.) 120 / 0
Iš viso tankų: 602	**Iš viso tankų: 2188**
„Centro" armijų grupė	**Vakarų frontas**
3-ioji tankų grupė **39 TK** (7 t. d., 20 t. d.) 494 / 145 / 288 / 61 **57 TK** (12 t. d., 19 t. d.) 448 / 169 / 219 / 60 2-oji tankų grupė **47 TK** (17 t. d., 18 t. d.) 420 / 134 / 99 / 187 **46 TK** (10 t. d.) 182 / 57 / 0 / 125 **24 TK** (3 t. d., 4 t. d.) 392 / 125 / 60 / 207	**11 MK** (29 t. d., 33 t. d., 204 m. š. d.) 414 / 27 **6 MK** (4 t. d., 7 t. d., 29 m. š. d.) 1131 /452 **13 MK** (25 t. d., 31 t. d., 208 m. š. d.) 282 / 0 **14 MK** (22 t. d., 30 t. d., 205 m. š. d.) 518 / 0 **7 MK** (14 t. d., 18 t. d., 1 m. š. d.) 959 / 103 **5 MK** (13 t. d., 17 t. d.) 861 / 17 Atskira 57 t. d. 200 / 0
Iš viso tankų: 1936	**Iš viso tankų: 4365**
„Pietų" armijų grupė	**Pietvakarių ir Pietų frontai**
1-oji tankų grupė **3 TK** (13 t. d., 14 t. d.) 296 / 114 / 42 / 140 **48 TK** (11 t. d., 16 t. d.) 289 / 107 / 47 / 135 **14 TK** (9 t. d.) 143 / 52 / 11 / 80	**22 MK** (19 t. d., 41 t. d., 215 m. š. d.) 712 / 31 **15 MK** (10 t. d., 37 t. d., 212 m. š. d.) 749 / 136 **4 MK** (8 t. d., 32 t. d., 81 m. š. d.) 979 / 414 **8 MK** (12 t. d., 34 t. d., 7 m. š. d.) 899 / 171 **9 MK** (20 t. d., 35 t. d., 131 m. š. d.) 316 / 0 **19 MK** (40 t. d., 43 t. d., 213 m. š. d.) 453 / 5 **16 MK** (15 t. d., 39 t. d., 240 m. š. d.) 478 / 4 **24 MK** (45 t. d., 49 t. d., 216 m. š. d.) 222 / 0 109 m. š. d. (5 MK) 209 / 0 **2 MK** (11 t. d., 16 t. d., 15 m. š. d.) 527 / 60 **18 MK** (44 t. d., 47 t. d., 218 m. š. d.) 282 / 0
Iš viso tankų: 728	**Iš viso tankų: 5826**
Bendras vok. tankų skaičius: 3266, iš jų 1081 tanketė, 1039 lengvieji, 1146 vidutiniai	**Bendras sov. tankų skaičius: 12 379,** iš jų 1558 T-34 ir KV

Pastabos

1. Vermachto junginiuose tankų skaičius nurodytas taip:
iš viso tankų korpuse / tankečių / lengvųjų tankų / vidutinių tankų.

2. Tankečių kategorijai priskirti Pz-I, Pz-II ir kulkosvaidžiais ginkluoti vadų tankai; prie lengvųjų tankų – čekiški Pz-38 (t) ir pirmųjų serijų Pz-III su 37 mm pabūklu; prie vidutinių tankų – Pz-III su 50 mm patranka ir Pz-IV.

3. Tankų skaičius Raudonosios armijos mechanizuotuosiuose korpusuose nurodytas taip: iš viso tankų mechanizuotajame korpuse / iš jų T-34 ir KV.

4. 1 MK tankų skaičius nurodytas be 1-osios tankų divizijos, kuri iki 1941 m. liepos pabaigos buvo Užpoliarėje.

5. Lentelėje neįskaičiuoti Vakarų fronto 17 MK ir 20 MK, kurie buvo formuojami, ir 10 MK (Leningrado KA), veikęs karo su Suomija fronte.

6. Vykstant kovos veiksmams, 109 m. d. (5 MK) buvo įtraukta į Pietvakarių fronto kariuomenę, tad 5 MK tankų skaičius nurodytas be 109 m. d. skaičiaus.

7. Visi skaičiai, apibūdinantys Raudonosios armijos mechanizuotųjų korpusų sudėtį ir ginkluotę, yra orientaciniai. Įvairiuose šaltiniuose jie skiriasi 10–20 proc. Tai pasakytina ir apie skaičių naujų tipų tankų (KV ir T-34), kurie nuolat papildė dalinių kovos techniką. Pavyzdžiui, anksčiau pateiktoje lentelėje 21 MK nėra naujų tipų tankų, bet pirmųjų karo savaičių koviniuose dokumentuose minimi 21-ojo mechanizuotojo korpuso tankai KV.

3 priedas

Vermachto tankų grupių nuostoliai Rytų fronte 1941 metų vasarą

	1 t. gr.	2 t. gr.	3 t. gr.	4 t. gr.	Iš viso
Buvo 1941 m. birželio 22 d.	666	919	780	563	2928
Negrįžtamieji nuostoliai	171	235	233	121	760
Gauta naujų tankų	20	25	42	2	89
Tvarkingų tankų rugsėjo 4–10 d.	327	344	362	373	1406
Laikinai netvarkingų tankų	187	378	223	71	859

Pastaba: neįskaičiuotos tanketės Pz-I ir vadų tankai PzBef.

	Pz-II	Pz-35/38 (t)	Pz-III	Pz-IV	Iš viso
Buvo 1941 m. birželio 22 d.	743	780	966	439	2928
Negrįžtamieji nuostoliai	152	231	252	125	760
Gauta naujų tankų	0	44	35	10	89
Tvarkingų rugsėjo 4–10 d.	458	393	362	193	1406
Laikinai netvarkingų	146	193	387	133	859

Pastaba: neįskaičiuotos tanketės Pz-I ir vadų tankai PzBef.

Literatūros sąrašas

1. Мельтюхов М.И., *Упущенный шанс Сталина,* Москва: Вече, 2000.
2. Хорьков А.Г., *Грозовой июнь. Трагедия и подвиг войск приграничных округов,* Москва: Воениздат, 1991.
3. *1941 год - уроки и выводы,* Москва: Воениздат, 1992.
4. Кояндер В.Д., *Я - Рубин, приказываю,* Москва: Воениздат, 1978.
5. *Русский архив, т.16. Великая Отечественная. Ставка ВГК. Документы и материалы. 1941 год,* Москва: ТЕРРА, 1996.
6. *Россия - XX век. Документы. 1941 год,* кн. 2, Международный фонд „Демократия", Москва, 1998.
7. РГАСПИ, ф.17, оп. 162, д. 35, л. 13.
8. Interneto tinklalapis „Механизированные корпуса РККА", www. mechcorps.rkka.ru
9. Голушко И.М., *Танки оживали вновь,* Москва: Военизат, 1977.
10. L. Jentz Thomas, *Panzer Truppen, Shiffer Military History,* Atglen, PA, 1996.
11. Мюллер-Гиллебранд Б., *Сухопутная армия Германии 1933–1945,* Москва: Изографус, 2002.
12. Гальдер Ф., *Военный дневник,* т. 3, Москва: Воениздат, 1971.
13. Гот Г., *Танковые операции,* Смоленск: Русич, 1999.
14. *Русский архив. Великая Отечественная. Накануне войны. Материалы совещания высшего руководящего состава РККА 23–31 декабря 1940 г.*, Москва: ТЕРРА, 1993.
15. Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления,* т.1, Москва: ОЛМА-ПРЕЕС, 2002.
16. *Россия - XX век. Документы. 1941 год,* кн. 1, Москва: Международный фонд „Демократия", 1998.
17. *Русский архив. Великая Отечественная. Приказы народного комиссара обороны СССР,* т. 13, Москва: ТЕРРА, 1994.
18. Мерецков К.А., *На службе народу,* Москва: Политиздат, 1988.
19. *Сборник боевых документов Великой Отечественной войны,* № 34, Москва: Воениздат, 1953.
20. Свердлов Ф.Д., *Советские генералы в плену,* Москва: Издательство фонда „Холокост", 1999.
21. Куницкий П.Т., Восстановление прорванного стратегического фронта обороны в 1941 году// *Военно-исторический журнал,* 7,1988.
22. Лелюшенко Д.Д., *Москва–Сталинград–Берлин–Прага,* Москва: Наука, 1985.
23. *Сборник документов „Советская авиация в ВОВ в цифрах", 1962 год.* Interneto tinklalapis „РККА".
24. Price A., Luftwaffe Data Book, Hardcover, 1997.
25. Корнюхин Г.Ф., Советские истребители в Великой Отечественной войне. Straipsnis iš knygos *Асы союзников,* Смоленск: Русич, 2000.
26. Крысин М.Ю., *Прибалтика между Сталиным и Гитлером,* Москва: Вече, 2004.
27. Кожевников М.Н., *Командование и штаб ВВС Советской Армии в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.*, Москва: Наука, 1985.
28. *Сборник боевых документов Великой Отечественной войны,* № 33, Москва: Воениздат, 1957.

29. *Сборник боевых документов Великой Отечественной войны,* № 36, Москва: Воениздат, 1958.
30. Савельев В. *На северных подступах к Ленинграду.* Interneto tinklapis „РККА".
31. Хрущёв Н.С., *Время. Люди. Власть*, кн. 1, Москва: ИИК „Московские Новости", 1999.
32. Пиэтола Э., Военнопленные в Финляндии 1941–1944 // *Север*, 12, 1990.
33. *Вопросы истории*, 9, 1989, с. 66.
34. Кемппайнен, Маннергейм – маршал и президент // *Звезда*, 10, 1999.
35. *Гриф секретности снят, Статистическое исследование,* под ред. Г.Ф. Кривошеева, Москва: Воениздат, 1993.
36. Hahnn F., *Waffen und Geheimwaffen des deutschen Heeres*, 1933–1945, Bd. 2, Koblenz, 1986.
37. Balke U., *Der Luftkrieg im Europa*, Koblenz, 1989.
38. Groehler O., *Geschichte des Luftkrieges 1910 bis 1980*, Berlin, 1985.
39. Новиков А.А., *В небе Ленинграда,* Москва: Наука, 1970.
40. Анфилов В.А., *Дорога к трагедии сорок первого года,* Москва: издатель Акопов, 1997.
41. Федоров А.Г., *Авиация в битве под Москвой*, Москва: Наука, 1971.
42. *Известия ЦК КПСС*, 1, 1990.
43. *Бои в Финляндии. Сборник статей,* Москва: Издательство Наркомата обороны, 1941.
44. *Буг в огне. Сборник статей,* Минск: Беларусь, 1977.
45. Иванов С.П., *Штаб армейский, штаб фронтовой,* Москва: Воениздат, 1990.
46. Лиддел Гарт Б.Г., *Вторая мировая война*, Москва: АСТ, 1999.
47. *Итоги Второй мировой войны. Сборник статей*, Москва: Иностранная литература, 1957.
48. Емельяненко В.Б., *В военном воздухе суровом*, Москва: Молодая гвардия, 1972.
49. Полынин Ф.П., *Боевые маршруты*, Москва: Воениздат, 1972.
50. Скрипко Н.С., *По целям ближним и дальним*, Москва: Воениздат, 1981.
51. Иноземцев И.Г., *Под крылом – Ленинград*, Москва: Воениздат.
52. Алексеенко В.И., Советские ВВС накануне и в годы Великой Отечественной войны // *Авиация и космонавтика – вчера, сегодня, завтра*, 2, 3, 2000.
53. Тимохович И.В., *В небе войны*, Москва: Воениздат, 1986.
54. Рытов А.Г., *Рыцари пятого океана*, Москва: Воениздат, 1968.
55. Захаров Г.Н., *Я – истребитель*, Москва: Воениздат, 1985.
56. Хазанов Д.Б., Вторжение. Начало воздушной войны на советско-германском фронте // *Авиация и время*, 3–5, 1996.
57. Степанов А.С., Пиррова победа люфтваффе на Западе // *История авиации*, 3, 2000.
58. Гуляс И.А., Победы советских летчиков первого дня войны // *Аэрохобби*, 1, 1994.
59. Архипенко Ф.Ф., *Записки летчика-истребителя*, Харьков: Дельта, 1999.
60. Литвин Г.А., Сломанные крылья Люфтваффе // *Авиация и космонавтика – вчера, сегодня, завтра*, 7, 8, 1998,
61. Первые дни войны в документах // *Военно-исторический журнал*, 5–9, 1989.
62. Попов А., *15 встреч с генералом КГБ Бельченко*, Москва: Олма-ПРЕСС, 2002.
63. Хазанов Д.Б., Вернер Мельдерс // *Авиамастер*, 4, 5, 1997.
64. Цупко П.И., *Пикировщики*, Москва: Политиздат, 1987.
65. Гудериан Г., *Воспоминания солдата*, Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.

66. Тимин М.В., *На острие главного удара. Причины поражения ВВС ЗапВО*, Ульяновск, 2001.
67. *Материалы следствия и суда над генералом Д.Г. Павловым. Неизвестная Россия, XX век. Сборник документов*, кн. 2, Москва: Историческое наследие, 1992.
68. *Скрытая правда войны. Сборник документов под ред. П.Н. Княшевского*, Москва: Русская книга, 1992.
69. *Документы внешней политики* т. 23, кн. 2, Москва: Историко-документальный департамент МИД России, 1995.
70. *СССР–Германия. 1939–1941. Документы и материалы* (перевод сборника „Nazi-Soviet Relations", Department of State, 1948), Вильнюс: Мокслас, 1989.
71. Дьяков Д.Л., Бушуева Т.С., *Фашистский меч ковался в СССР*, Москва, Советская Россия, 1992
72. ЧерчилльУинстон С., *Вторая мировая война*, т. 3, Москва: ТЕРРА, 1998.
73. *Великая Отечественная война Советского Союза, 1941–1945. Краткая история*, Москва: Политиздат, 1970.
74. Ибатуллин Т.Г., *Война и плен*, С.-Петербург, 1999.
75. Москаленко К.С., *На Юго-Западном направлении*, кн. 1, Москва: Наука, 1975.
76. Спик М., *Асы люфтваффе*, Смоленск: Русич, 1999.
77. Спик М., *Асы союзников*, Смоленск: Русич, 2000.
78. Семидетко В.А., Истоки поражения в Белоруссии // *Военно-исторический журнал*, 4, 1989.
79. Сандалов Л.М., *Боевые действия войск 4-й армии*, Москва: Воениздат, 1961, cituojama iš: ВИЖ 10–12, 1988, 2, 6, 7, 1989.
80. Болдин И.В. , *Страницы жизни*, Москва: Воениздат, 1961.
81. Бобренцев В.А., Рязанцев В.Б., *Палачи и жертвы*, Москва: Воениздат, 1993.
82. Сандалов Л.М., *Пережитое*, Москва: Воениздат, 1966.
83. *В июне 1941 г. Воспоминания участников первых боев на Гродненщине*, под ред. Р.И. Карачун, Гродно, 1997.
84. Широкорад А., Авиационные пушки // *Техника и оружие*, specialus leidimas 11, 12, 1996.
85. *Техника и вооружение*, 7, 2001.
86. *Авиация и космонавтика*, 5, 6, 2001.
87. Interneto tinklalapis „The Russian Battlefield", www.battlefield.ru
88. Медведь А., Хазанов Д., Дальний бомбардировщик Ер-2 // *Авиамастер*, 2, 1999.
89. Шумихин В.С., *Советская военная авиация 1917–1941*, Москва: Воениздат, 1986.
90. Interneto tinklalapis „ВВС России", www.airforce.ru
91. Маслов М.А., *Истребитель И-16*, Москва: Экспринт НВ, 1997.
92. Владимирский А.В., *На киевском направлении. По опыту ведения боевых действий войсками 5-й армии Юго-Западного фронта в июне-сентябре 1941 г.*, Москва: Воениздат, 1989.
93. Артиллерийское вооружение советских танков 1940–1945 // *Армада*, 4, 1999.
94. Барятинский М., Средний танк Panzer-IV // *Бронеколлекция*, 6, 1999.
95. Шмелев И., Танк Т-34 // *Техника и вооружение*, 11-12, 1998.
96. Барятинский М., Средний танк Т-34 // *Бронеколлекция*, 3, 1999.
97. Желтов И., Павлов И., Павлов М., Танки-БТ, в 3-х частях // *Армада*, 9, 1989, 15, 1999.
98. Историко-технический журнал „Полигон", ISSN 1680-0680, www.weapon.df.ru
99. Энциклопедия танков, составитель Г.Л. Холявский, Минск: Харвест, 1999.

100. Барятинский М., *Танки вермахта*, Москва: Аскольдъ, 1993.
101. Барятинский М., Павлов М., *Средний танк Т-28*, Москва: Аскольдъ, 1993.
102. Астров Н.Л., Начало войны: от Т-40 к Т-70 // *За рулем*, 10, 1989.
103. Гуров А.А., Боевые действия советских войск на юго-западном направлении в начальном периоде войны // *Военно-исторический журнал*, 8, 1988.
104. Золотов Н.П., Исаев С.И., Боеготовы были... // *Военно-исторический журнал*, 11, 1993.
105. Попель Н.К., *В тяжкую пору*, Москва: АСТ, 2001.
106. Бирюзов С.С., *Когда гремели пушки*, Москва: Воениздат, 1962.
107. Суворов В., *День-М*, Москва: АО „Все для вас", 1994.
108. Бобылев П.Н., Репетиция катастрофы // *Военно-исторический журнал*, 6–8, 1993.
109. Архипов В.С., *Время танковых атак*, Москва: Воениздат, 1981.
110. Баграмян И.Х., *Так начиналась война*, Москва: Воениздат, 1971.
111. Рокоссовский К.К., *Солдатский долг*, Москва: Воениздат, 1997.
112. *Известия ЦК КПСС*, 7, 1990.
113. Рябышев Д.И., Об участии 8-го механизированного корпуса в контрударе Юго-Западного фронта. Interneto tinklalapis „The Russian Battlefield".
114. *Известия ЦК КПСС*, 6, 1990.
115. Якобсен Г-А., 1939–1945. Вторая мировая война. Хроника и документы // *Вторая мировая война: Два взгляда*, Москва: Мысль, 1995.
116. Тейлор А., Вторая мировая война // *Вторая мировая война: Два взгляда*, Москва: Мысль, 1995.
117. Соколов Б.В., *Тайны второй мировой*, Москва: Вече, 2001.
118. Яковлев А.Н., *По мощам и елей*, Москва: Евразия, 1995.
119. Дробязко С.И., *Восточные легионы и казачьи части в вермахте*, Москва: АСТ, 1999.
120. Антилевский М., Авиация генерала Власова // *История авиации*, 2, 2000.
121. Рутыч Н., Между двумя диктатурами // *Родина*, 6, 7, 1991.
122. Маркс К., Энгельс Ф., *Соч.*, т. 11, Москва: Политиздат, 1958.
123. *Известия ЦК КПСС*, 9, 1990.
124. Решин Л.Е., Степанов В.С., Судьбы генеральские // *Военно-исторический журнал*, 10–12, 1993.
125. Радзинский Э.С., *Сталин*, Москва: Вагриус, 1997.
126. Отдали жизнь за Родину. Краткие биографические данные генералов Советской Армии, погибших, умерших и пропавших без вести в период Великой Отечественной войны // *Военно-исторический журнал*, 1991, 1992, 1993, 1994 годы.
127. Типпельскирх К., *История второй мировой войны 1939–1945*, Москва: АСТ, 2001.
128. Данилов В., Шанин Т., *Крестьянское восстание в Тамбовской губернии в 1919–1921 гг.*, Тамбов, 1994.
129. *Черная книга коммунизма. Сборник статей*, Москва: Три века истории, 2001.
130. Васильева Л., *Кремлевские жены*, Харьков: Эврика-дефант, 1992.
131. Кульчицкий С., Сколько нас погибло от голодомора. Interneto tinklalapis „Зеркало недели", www.mirror.kiev.ua
132. *Внешняя торговля СССР за 1918–1940 гг. Статистический обзор*. Москва: Внешторгиздат, 1960.
133. *Красная новь*, 1, 1921.

134. Зенькович Н.А., *Самые закрытые люди. Энциклопедия биографий*, Москва: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2002.
135. *Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь*, Москва: Воениздат, 1987.
136. Верт Н., *История советского государства*, Москва, 1995.
137. Судоплатов П.А., *Спецоперации. Лубянка и Кремль*, Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 1997.
138. *Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог*, Москва: Искусство, 1961.
139. Токарев В.А., *Советское общество и польская кампания 1939 года*, Издательство „Магнитогорский госуниверситет", 2000.
140. Петров Н.В., Скоркин К.В., *Кто руководил НКВД. 1934-1941, Справочник*, Москва: Звенья, 1999.
141. *Красная Звезда*, 18 декабря 2001 г.; *Мир авиации*, 1, 1992, с. 26.
142. Интервью с С.Ф. Долгушиным, записано В. Бардовым (Гродно).
143. Фронтовики ответили так. Пять вопросов Генерального штаба под ред. В.П. Крикунова // *Военно-исторический журнал*, 5, 1989.
144. *Под оккупацией в 1941–1944 гг. Статьи и воспоминания*. Москва: Посев, 2004.
145. Урланис Б.Ц., *Войны и народонаселение Европы*, Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1960.
146. Суворов В., *Очищение*, Москва: АСТ, 1998.
147. *Канун и начало войны, Документы и материалы*, составитель Л.А. Киршнер, Ленинград: Лениздат, 1991.
148. Прочко Е., Артиллерийские тягачи Красной Армии // *Бронеколлекция*, 3, 2002.
149. Сувениров О.Ф., *Трагедия РККА. 1937–1938*, Москва, 1998.
150. Комал Ф.Б., Военные кадры накануне войны, *Военно-исторический журнал*, 2, 1990.
151. Боярский В.И., *Партизаны и армия*, Минск: Харвест, 2001.
152. Исаев А.В., *От Дубно до Ростова*, Москва: Транзиткнига, 2004.
153. Александров К.М., *Офицерский корпус армии генерал-лейтенанта Власова, Русско-Балтийский информационный центр „Блиц"*, С.-Петербург, 2001.
154. Дробязко С., *Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС*, Москва: АСТ, 2000.
155. Чуев С., *Проклятые солдаты*, Москва: Яуза-ЭКСМО, 2004.
156. Ткаченко С.Н., *Повстанческая армия. Тактика борьбы*, Минск: Харвест, Москва: АСТ, 2000.
157. *Партизаны и каратели*, составитель Е.В. Егерс, Рига: Торнадо, 1998.
158. Соколов Б.В., *Оккупация. Правда и мифы*, Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2002.
159. Альтман И.А., *Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР*, Москва: Фонд „Холокост", 2002.
160. *Репрессии против поляков и польских граждан*, составитель А.Э. Гурьянов, Москва: Звенья, 1997.
161. Попов А.Ю, *Диверсанты Сталина*, Москва: Яуза-ЭКСМО, 2004.
162. Судоплатов П.А., *Спецоперации. Лубянка и Кремль. 1930–1950 годы*, Москва: ОЛМА-Пресс, 1997.
163. Свердлов Ф.Д., *Ошибки Г.К. Жукова (год 1942)*, Москва: Монолит, 2002.
164. Смиловицкий Л., *Катастрофа евреев в Белоруссии*, Тель-Авив, 2000.
165. Шерстнев В.Д., *Трагедия сорок первого*, Смоленск: Русич, 2005.

166. Перов В.И., Растренин О.В., Самолеты поля боя. Восточный фронт // *Авиация и космонавтика*, 11, 2002.
167. Радзиевский А.И., *Танковый удар*, Москва: Воениздат, 1977.
168. *Артиллерийское снабжение в Великой Отечественной войне 1941–45 гг., статистический сборник*, т. 1, Москва–Тула: ГАУ, 1977 г. Interneto tinklalapis www.soldat.ru
169. *Иллюстрированное приложение к альманаху „Военная Летопись". Военно-историческая серия „Армии мира"*, вып. 6, ч. 2, с. 70.
170. Яковлев Н.Д., *Об артиллерии и немного о себе*, Москва: Высшая школа, 1984.
171. Рейнгардт К., *Поворот под Москвой. Крах гитлеровской стратегии зимой 1941/42 г.*, под ред. А.И. Бабина, Москва: Воениздат, 1980.
172. Сталин И.В., *О Великой Отечественной войне*, Москва: Политиздат, 1949, с. 59.
173. *Новый часовой* (С.-Петербург), 2, 1994, с. 173.
174. Бок Ф., *Я стоял у ворот Москвы. Военные дневники 1941–1945*, Москва: Яуза-ЭКСМО, 2006.
175. Selz B., *Das gruene Regiment. Der Weg der 256. Infanterie-Division aus der Sicht des Regiments 481.* Kehrer, 1970, S. 58.
176. *Военно-исторический журнал*, 12, 1993.
177. Анфилов В.А., *Начало Великой Отечественной войны (22 июня–середина июля 1941 г.)*, Москва: Воениздат, 1962.
178. Ежов М.В., Танковый бой первого дня войны. Interneto tinklalapis „РККА", http://www.rkka.ru/oper/alitus/main.htm
179. РГВА, ф. 35014, оп. 1, д. 13; д. 51. Interneto tinklalapis http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/index.htm
180. ЦАМО, ф. 38, оп. 11 373, д. 67. Interneto tinklalapis http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/index.htm
181. Ротмистров П.А., *Стальная гвардия*, Москва: Воениздат, 1984, с. 51–53.
182. *Военно-исторический журнал*, 6, 1989.
183. Кариус О., *„Тигры" в грязи. Воспоминания немецкого танкиста*, Москва: Центрополиграф, 2004.
184. Интернет-сайт Военно-исторического общества РУБОН, http://edu.grsu.by/rubon.
185. Хаупт В., *Сражения группы армий „Центр". Взгляд офицера вермахта*, Москва: Яуза-ЭКСМО, 2006.
186. *Сборник боевых документов Великой Отечественной войны*, № 35, Москва: Воениздат, 195
187. *Военно-исторический журнал*, 7, 1989.
188. Чемберлен П., *Энциклопедия немецких танков Второй Мировой войны*, пер. с англ. И.П. Шмелев, Москва: АСТ/Астрель, 2003.
189. *Военно-исторический журнал*, 5, 1989.
190. Главный штаб Военно-воздушных сил. *Советская авиация в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. в цифрах*, Коллектив авторов под рук. В.Г. Никифорова, Москва, 1962. Interneto tinklalapis http://ilpilot.narod.ru/vvs_tsifra/index.html.
191. *Новая и новейшая история*, 6, 1992, с. 5–8.
192. Гофман И., *Сталинская война на уничтожение. Планирование, осуществление, документы*, Москва: АСТ-Астрель, 2006.

193. Werthen W., *Geschichte der 16. Panzer-Division. 1938–1945*, citata iš: Bad Nauheim, 1958, Исаев А., *От Дубно до Ростова*, с. 196.
194. Рябышев Д.И., *Первый год войны*, Москва: Воениздат, 1990.
195. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 6, л. 48.
196. Наумов Л.А., *Сталин и НКВД*, Москва: Яуза-ЭКСМО, 2007.
197. Филиппов С., *Освобождение. Работа органов ВКП(б) на Западной Украине и в Белоруссии*. Interneto tinklalapis „Карта“, № 10, 11, http://www.hro.org/editions/karta/nr6/evaku.htm
198. *Эвакуация заключенных из тюрем НКВД СССР в 1941–1942 гг.*, сост. А. Кокурин, Военно-исторический архив, вып. 2, Москва: 1998, с. 232–253.
199. Гурьянов А., Кокурин А., *Эвакуация тюрем*. Interneto tinklalapis „Карта“, № 6, http://www.hro.org/editions/karta/nr6/evaku.htm
200. *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем 1939–1956*, Сборник документов, сост. Н. Владимирцев и А. Кокурин, Москва: Объединенная редакция МВД РФ, 2008.
201. ЦАМО, ф. 500, оп. 12 462, д. 603, л. 107.

Mark Solonin
So-63 Birželio 22-oji: katastrofos anatomija. – Vilnius: Briedis [2010]. – 328 p.
ISBN 978-9955-26-272-5 UDK 355.48(47+57)

Mark Solonin

Birželio 22-oji: katastrofos anatomija

Projekto vadovas Karolis Mickevičius
Vertėjas Simas Andriulis
Redaktorė Danutė Kuodienė
Lietuviško teksto konsultantas Arvydas Žardinskas
Dizaineris ir maketuotojas Ramūnas Gedutis
Kartografai: Jurgita Čeberiakaitė, Arūnas Latišenka, Karolis Mickevičius

Išleido K. Mickevičiaus leidykla „Briedis",
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, www.briedis.eu, info@briedis.lt
Spausdino „Standartų spaustuvė",
Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, Lietuva, www.standart.lt

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Leiskite pasinaudoti galimybe išreikšti dėkingumą Markui Soloninui, nusiėmus skrybėlę ligi žemės nusilenkti šiam žmogui... Skaitydamas knygą, supratau Saljerio jausmus. Negalėjau sulaikyti ašarų... Man atrodo, kad Soloninas atliko mokslinį žygdarbį ir tai, ką jis rašo, yra aukso plyta pamatuose tos karo istorijos, kuri kada nors bus parašyta...

Viktor Suvorov

Penkis dešimtmečius sovietiniai istorikai verkšleno, kad „istorija mums skyrė mažai laiko pasirengti karui". Deja, viskas buvo atvirkščiai. Daug, neleistinai daug laiko nelaboji „istorija" skyrė Stalino režimui. Du dešimtmečius vykęs nuožmus visų dorovės ir teisės normų, viso garbės ir orumo supratimo griovimas subrandino nuodingus vaisius. Nė vienoje hitlerinės agresijos auka tapusioje šalyje nebuvo tokio moralinio nuosmukio, tokio masinio dezertyravimo, tokio masinio bendradarbiavimo su okupantais, kokį pasaulis išvydo Sovietų Sąjungoje...

Mark Solonin

BRIGIS

ISBN 978-9955-26-272-5